
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
2 B
8

. M. M. Cat. inscrip. C. R.

RODOL-
PHI AGRICOLAE PHRISII DE INVENTIONE DIALECTICA

lectica libri tres, cum ſcholijs Iohannis Matthæi Phriſſemij, & marginalibus annotationibus nũc auctis paſſim ac recognitis, ſublatis etiam multis erroribus, qui cum in Rodolpho ipſo, tum etiam in ſcholijs hactenus animaduerſi non fuere.

Coll. Rom. societ. Jesu.

Cum indice in omnes libros, multo quàm antehac locupletiore.

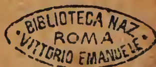
Coloniæ ex officina [illegible]
M. D. XXXVIII.

HVMANISSIMO AC INTEGERRIMO VIRO DOmino Matthiæ wagener, ædis diui Antonij apud Coloniam Agrippinā præceptori dignißimo, Iohānes Mattheus Phrissemius S. D.

SENTIO NON defuturos mihi, uir humanissime, qui, quod dici solet, nihil referre, sis ne plane inimicus an importune beneuolus, id in neminem perinde atq; in me hoc tempore censeant dici posse: neque id fortasse immerito. Impulit enim huc me amor erga te meus, impulit singularis quædā tui beneuolentia: ut quæ scholia per æstatem hanc succisiuis(ut aiunt)operis non tam scripsi, quàm effudi in dialectica Rodolphi Agricolæ, ea & dedicarem tibi, & sub tuo nomine, si quam forsan ea re utilitatem studiosis afferre possem, sinerem in uulgum prodire. Sed enim quis non uideat, quàm hic importunus sit amor? quàm non apta tempori beneuolentia? Solent alij, si cui suas uigilias nuncupant, ea id facere de causa, ut illius, cui eas inscribunt, nomen reddant illustrius posterisq; commendent: ego, tantum abest ut splendorem aliquem accessurum hinc credam nomini tuo, ut uerear etiam, ne quid existimationi decedat, néve minore alij posthac tui admiratione teneantur, quòd nō magis te suspexerim ego, q̄ ut tam uile hoc munusculum uel inuito obtruderem: haud secus, atq; rustici quidam ineptiores solent, qui cum egregie à se honoratum uolunt hospitem aliquem, ita illum licet inuitum [illegible] alis, alijsq; id genus nugis à se oneratum dimittunt, ut nec ponderi ferendo ullo modo sit par, & omnino non habere hospitē ruri malit, quàm eiusmodi subinde xenijs honorari. Et præsta

bat id quidem. Quanquam & in accipiendo liberalitatem quandam inesse aiunt, putantq́ non minus regium esse, parua interim ab amicis tenuiorib' expor recta hilariq́ fronte, cum offerũtur, accipere, quàm uel maxima dare. Ita laudari solet magnus ille Persarum rex Artaxerxes, cognomento Memor: qui, cum rusticus ei, nescio quis, aquam utraque manu è proximo haustam flumine obtulisset, benigno illam iucũdoq́ uultu accepit: & de rustico altero, ingens sibi malum porrigenti: Per solem, inquit, hic uir is mihi esse uidetur, qui ex parua etiam urbe magnam possit efficere: animum uidelicet eius à quo dabatur, magis spectandum ratus, quàm quod offerebatur munus. Quod ego ut & te facturum nunc sperem, tua isthæc toties iam cognita mihi spem facit, humanitas: cui uni assignes licet, quicquid à me peccatũ hic est, quando sola ea hos nobis animos fecit, ut quò affectus uocabat, quò inclinabat uolũtas, ab eo ne nos pudor aliquis reuocaret. Hoc si intellexero non fuisse usquequaq; ingratum tibi, causa erit profecto, quamobrem ipse mihi debeam non immerito gratulari: ut cui tanto ea res futura sit gratior, tanto maius gaudium allatura, quãto minus ullis meis in te meritis datum id erit. Neque abs te petiturus sum aliud prætcrea quicquam, nisi ut aliis per hoc commendatiora esse hæc sinas, quod non sint exclusa à te: agiq́ gratias tibi, si qs forsan existet è multis unus, qui non omnem plane operam his legendis perdidisse se arbitretur. Nam patrocinio cuiusquã uel ob id mihi credo nõ fore opus, ꝙ hæc mihi etiam ipsi humiliora uidentur, quàm aduersus quæ uires suas experiri uelit aliquis ex albo eruditorum. Quocirca satis (ut dixi) erit, sub tectum recipi: satis erit, mun' hoc leuidensæ non excludi à te. Et qua id frõte excludas, pro quo etiam est cur habeas gratiam, quoquo tãdem tu id animo complectare? Placebit enim? eo ipso gratia habenda erit quod placeat; non placebit? nihilo mi

nus erit quamobrē mihi habeas gratiam tu, cui semel ego documento futurus sim importunitate hac mea, obesse etiam solere nonnunquam humanitatem nimiam: atque proinde ita esse hanc temperādam in posterum, ut ne aliis quoque idoneus uideare, quem & ipsi meum exemplū secuti, eiusmodi xeniolis non tam honorent q̄ onerent. Vale, Coloniæ Anno M. D. XXIII. Nonis Augusti.

IOHANNES MATTHAEVS PHRISsemius candido lectori S. D.

INTER omnia ea, quæ in hunc diem præter opinionem mihi accidére, candidissime lector, nihil tam uel insperatum uel nouum fuit, quàm ꝙ ubi ad calcem iam perducti à typographis essent hi libri, neque quicquam superesset adhuc, nisi ut index rerū insigniorum cum breui totius operis arguumēto præponeretur, tum repente ad me allatum est, esse nescio quem in hac urbe, qui demirari se dicat, quid sit quāobrem tāti hodie à non paucis fiat Rodolphus Agricola, quādo nihil is tradat tribus hisce libris tam longis, quod nō succinctius dilucidiusꝙ in quinto tractatu summularum suarum doceat Petrus Hispanus: aut certe quod nō facile intellecturus sit is, qui illius probe teneat summulas. Quo ego dicto nihil neꝙ impudentius, neque imperitius audiui unquam. Et tamen aiūt hæc istum, mirum qua grauitate, quo supercilio, inter rudem illam puerorum quos doceat turbam, qui & doctiorem eum credant esse, quàm qui sua ipse opinione iis in rebus fallatur, & meliorem uirum, quàm qui propter quęstum aliquem suum, aliud loquatur q̄ sentiat: tanquam ex tripode quodā, quotidie penè detonare solere: ea maxime occasione fretum, ꝙ ii apud quod ista audet, neque intelligant fraudem adhuc, & à se ita instituantur, ut cōfidat etiam nunquam esse in-

tellecturos. Qui fit, nondum licuit rescifcere ex iis qui hæc ad me detulerunt. Quocirca nihil est quod in præsentia à me dici possit de homine, ut qui albus ille an ater sit, plane nesciam. De iudicio dicam, & quidem eo audētius, quod & ipsi olim plus satis in Petro isto Hispaniensi attriti sumus: longe melius consulturi studiis nostris, si illo longum ualere iusso, initio ad meliores literas conuolassemus. Nunc quod factū est semel, id infectum ut sit, fieri non potest. & in hoc certe iuuētuti profuturus est error hic meus, quod & credere tutius licet experto, & perq̃ iucundum esse id solet, sapere malo alieno, & alterius (quod aiunt) frui insania. Quid est, inquit Aristarchus hic noster, quamobrem tanti hodie fit à quibusdam Rodolphus? cur hunc Petro Hispano præferimus? quid noui docet, quid tradit, quod nō citra negociū intelligat is, qui audierit summulas Petri Hispani? Quę cū apud rudes adhuc auditores deblacterat homo impudens, parū cādide sentire mihi uidetur de ingeniis ac ꝓfectu discipulorū suorum: quos si quando eò euasuros speraret, ut discernere atque diiudicare possent ea, quæ nunc à præceptoribus citra iudiciū audiunt, non tam amens esset profecto, ut tam uersute, tam fraudulenter, à melioribus eos studiis auocaret. Nam quid ego primū hic mirer? quid cogitem? quid dicam? Tu ne ô os impudens, nihil esse ais in Rodolpho Agricola, cui intelligendo satis non sit Petrus Hispanus? Tu homini longe doctissimo, cui haud scias, ecquid unquam tulerit Germania parem, certe maiorem eloquētia atque eruditione nō tulit: ei tu cōparare ulla ex parte audes hominem barbarum, indoctum, & quo sub sole nō est alius scriptor ineptior? Pudet me lector, pudet, in tā impudēti fraude detegēda uersari diu. Sed quando hoc tempore ita Pythagorissare coguntur boni studiosiq; adolescētes, ut quicquid uel per somnium excidit sophistis istis, ei nefas sit uerbo ullo obstrepere. satisq; rationis sit, istos

ita pronunciasse: idcirco uel inuito mihi hac de re dicenda sunt aliqua non in uniuersum quidem, nimis enim quàm longum hoc foret: sed de causa tantum ista Hispaniensi, hoc est, de impudentia hominis istius, qui in hac urbe, hoc seculo, tam fraudulenter, adolescentes studiosos ac probos, ab optimi autoris lectione conatur auertere. Quem ego hominem cum hæc agit, tale quiddam animo agitare existimo, quale pictorem olim nescio quem, machinatum fuisse scribit Plutarchus. Is cum gallos aliquot sane quàm infeliciter pinxisset, puerum assidere tabulæ iussit, qui ueros gallos quàm longissime inde abigeret, ne si illi propius accessissent, tum ineptitudo gallorum suorum facilius deprehendi à quouis posset. ita etiam nunc iste, cũ ipse aliud nihil nisi nugacissimas nugas q̃sdam ex suo isto Petro Hispano pueris inculcet quotidie, mira quadam arte, miris imposturis id agit, ne quid unquã ueræ solidæq; eruditionis auribus illorum admoueatur, quam si contingat illis gustare semel, actum fuerit de regno ipsius. Hinc illæ lachrymæ, hæc illa est Helena, pro qua iste tanquam pro aris ac focis, extrema om̃ia sibi ferenda putat. Timet paruis logicalibus, timet copulatis: præter quæ cum ipse nihil in uita literarum attigerit, misere timet, ne quemadmodum olim inuẽtis frugibus glandes negligi contemniq; cœpere: ita nunc ipse uera eruditione accedente, cum sua isthac merce contemptui habeatur. Alioqui quis tam cæcus quin uideat, quàm ne matulam quidem porrigere Rodolpho possit Petrus Hispanus? quo ego neque ineptiorem, neque magis indoctum scriptorem ullum extitisse puto ab orbe condito. tantum abest ut hunc conferendum ulla ex parte putem Rodolpho. nam ut incipiamus à fine, & contra hominem præposterum, præpostero item ordine ipsi utamur: quid tandem ad intelligentiam eorum, quæ toto tertio libro ab Rodolpho traduntur, facient summulæ istæ Hispanienses?

Quod in his uerbũ inest de mouẽdis affectibus? Quid de oblectandis auribus auditorum, quid de dispositione habent? Quid de breuitate & copia? quid de alijs multis? quæ cũ uel in primis omnia necessaria sint dialectico, nõ ei cui uulgus hoc nomen hodie falsò tribuere solet, qui aliud nihil q̃ in umbra nugatur, disputátq; quotidie, ecquid tantũ septẽ sint artes mechanicæ, ecqd adiectiua appellent, ecquid terminus in propositione positus, possit supponere personaliter: num sint hæc uera sophismata, Omne aĩal fuit in arca Noe, Ego bis fui, Hic & Romæ uenditur piper, Totũ quod est in mundo, est in oculo meo: ecquid inter axiomata ista intersit, Bis comedi offam, & Offam bis comedi: Bis audiui missam, & Missam bis audiui: aliaq; id genus penè innumera, quibus cum neq; eruditio neq; utilitas insit ulla, ita tamen hoc tempore data opera hisce nugis misera obruitur adolescentia, uti non modo id perdat tẽpus, quo hæc summo cũ labore perdiscit: sed in posterũ quoq; alijs, hoc est, melioribus literis inepta reddatur. Nisi forte desipuisse plane existimamus laudatissimũ illũ inter musicę professores Timotheũ: qui duplici docere mercede eos solebat, quos alius prior instituisset, q̃ qui nullo ante se p̃ceptore usi fuissent: propterea q; ut color ille primus, candidæ adhuc lanæ imbibit⁹, elui ita nunq̃ potest, quin aliquod in ea sui relinquat uestigiũ: ita quæ rudib⁹ adhuc animis instillantur, siue optima ea siue pessima sint, altius figere ibi radices solẽt, q̃ ut facile inde possint reuelli. & tamen his reuulsis est opus, priusquã meliora inseri queãt. Ergo ut dicere institueram, si cui decretum est cõsenescere in leptologijs istis, ei ego nõ uideo q̃rsum magnopere opus sit ijs, quæ tribus de inuentione libris docet Rodolphus. Sat est, si perfricta fronte sit egregie impudẽs, si fortiter clamet, si om̃ia sursum ac deorsum uerti malit, q̃ cõcedere aliqd aduersario. Quę tamẽ miror cur tã magno hodię emãt multi, cum uel

gratis disci possint à paulo impudentioribus mulierculis. At dialectico, hoc est, ei qui probabili accurataque de re quauis uti uelit oratione, & in umbra ac schola discere ea, quæ postea de ciuilibus causis differenti aliquem allatura sint fructum: ei ego (quemadmodum dicere cœperam) tam esse hęc necessaria duco, ut nihil magis: quippe sine quorum accessione parum admodũ profutura ei sint omnia ea, quæcunque uel de argumentis inueniendis, uel de usu argumentorum tradũtur. Et quod de his rebus uerbum facit Petrus Hispanus? Vbi horum illi in mentem uenit? Quid de his affert? quid docet? quid monet? Quid de motione affectuum præcipit? quid de oblectatione? Quid, quomodo collocanda disponendaque oratio? Quæ omnia cum non erudite minus quàm copiose ac eleganter explanet Rodolphus, qua tu fronte illud mihi dices homo impudentissime, nihil esse in libris uiri huius, quod in summulis non doceat Petrus Hispanus? nihil esse, quod nõ facile possit assequi is, q præclaras istas audierit summulas? Quid tu? ecquid unquam legisti libros uiri huius, an non legisti? Si legisti, quid sceleratius, qd cruce dignius, quàm quod sciens uolensque perdis eos, quorum tibi cura mandata est, non ut perdantur à te, sed ut erudiantur? nisi forte hoc perdere illos non est, ab ineunte eos ætate instituere pessime: & cum aliud possis nihil, eiusmodi eos offuciis, mendaciis, ne dicam dolis, ab utilissimis optimi autoris libris abducere. Sin autem non legisti, quid audacius, quid impudentius excogitari te potest homo leuissime, qui tam temere, tam impudenter, ea de re apud pueros ferre ausis sententiam, quę cuiusmodi sit, neque nosti adhuc ipse, neque unquam intellecturum te speras? Qui speres ẽm, quem unum esse aiunt de grege istorum, qui nec ipsi p inertiam suam aspirare ad meliora possunt: & si quẽ alium non omnino infeliciter conari id uident, ei id quod unum possunt, egregie inuident: existimãtque me

morabile aliquod à se facinus edi, si in hunc dicta dicant: si apud pueros, apud similes sui, in conuiuijs præsertim, obliquis interim orationibus hæc perstringãt ac mordeant? Sed bene habet, quod & pueris tandem aliquando innotescunt artes imposturæq; istę, à quibus tum te audio irrideri maxime, cum tu minime ridicule in Rodolphum uelitari tibi uideris; quãto melius consulturus famę atque existimationi tuæ, si non toties insulsissimis istis iocis tuis ea proscinderes studia, quorum idcirco te suggillatorem esse nouerunt omnes, quod tu ea asseq nequeas: haud secus, atq; uulpes olim nescio quę, pira ea uituperasse dicitur, quę ex arbore decutere ipsa non posset. Libro II. quatuor in summa sunt quę docet Rodolphus, quid dialectica & qui eius sit finis, quæ sit ei subiecta materia, quo instumento utatur, deniq; qua ratione ex locis paranda sit differendi facultas. Quorum omnium quantulum est, quod uel extremis (ut aiũt) digitis attigerit Petrus Hispanus? Finit is dialecticen quidem, sed ita finit, ut si tu dicas, homo est animans animantium, creatura creaturarum, in cæteras creaturas omnes, dominium ac imperium habens. Quod qui dixerit, uerum dixerit fortasse, sed tamen inepte finierit, nisi forsitan sat est, conuerti utcunque finitionem cum eo quod definitur, etiamsi naturam eius parum commode explicet. Et quid si huc addas somnia copulatorum? Scientiam (inquiunt) scientiarum dialecticam uocat, non ratione dignitatis, sed ministerij. Quid? an non etiam dignitate ea ars cæteras præstat, quam idcirco apud Platonem Socrates omnibus præfert, quod sit domina & regina quædam artium omnium? Verum missa faciamus hæc, quæq; alia circa hanc finitionem penè innumera philosophantur, hoc est, nugantur isti, quæ cum sint tam multa, ut uel mille plaustris uehi uix possint, nullam tamen afferunt utilitatẽ discentibus, & omnino aliud nihil, quàm tempus, rem unã omnium pre-

ciosissimam, perdunt. Certè nihilo plus momenti afferunt ad intelligenda ea quę de finitione dialecticæ tradit Rodolphus, quàm si in clara die fumosam aliquã facem lucis causa accendas: Et adhuc tu illud nobis obgannis homo impudentissime, nihil esse scriptum à uiro hoc, quod non æque doceat in summulis Petrus Hispanus? Aut quid tandem is habet, cui uel tãtillum sit commercij cum ijs, quę de fine ac officio dialecticæ ab Rodolpho traduntur? Quid de quęstione, de statu, & istorum diuersitate ac discrimine docet? Quæ cum non modo utilia, sed & necessaria in primis sint disserenti, quid quæso de ijs omnibus habent tuæ istæ præclarę summulæ? Nam de expositione quid hoc loco dici possit nõ uideo, quando huius ne per somniũ quidẽ unq̃ in mentẽ uenit summulario isti, tantũ abest ut q̃d recti de ea pceperit. Tradit de argumẽtatione quædã, sed ita tradit, ut nec ipse ea q̃ ex Aristotelis Boethijq; libris sublegit, satis intellexisse uideatur, nedũ ea doceat alios. Et poterãt tamen minore cũ dispendio legi ista, poterat, quanq̃ exiguus, tamen aliqs inde fructus sperari, nisi ineptissimis istis cõmentarijs undiq; conspurcata sic forent, ut facilius multo fuerit restitãtem tergiuersantẽq; educere ab inferis Cerberũ, q̃ ut hinc sibi utilitatẽ aliquam expiscari possit iuuentus. Et nos tamen adeo etiamnum miramur nęnias istas, ut continuo nobis ruitura uideatur facultas artium, nisi eiusmodi nos eam columnis fulciamus. Id quod ęque erat timendum nobis, ut si cælum aliquis olim collapsurum fuisse credat, nisi humeros illi suos supposuissent Atlas & Hercules. Quorum alter etiam laudari solet, quod stabula nescio quæ fimo eo repurgasse dicatur, quem millia aliquot boum per complures annos fecissent: quanto idem laudandus magis, si & hæc stabula repurgare sic queat, ut si quid forsan non usquequaq; inutile delitescat sub fimo tam alto, id quandoque se exerat, in apertumq; referatur. Quæ sequuntur apud

Rodolphum de solutionibus argumentationum, de orationis partibus, de usu locorum: de his omnibus mirum quoddam agunt silentium istæ plusquã summatę summulæ, & quidẽ adeo firmũ, ut uel ranæ illæ Seriphiæ citius uerba facturæ uideantur, quàm de his rebus ullum illis uerbum expresseris. Adeo inueniri nihil illic quod prosit potest, adcò nugis occupata sunt om̃ia. Qua de re ut ne plura in pręsenti dicenda putẽ, illud mihi in causa est, quòd uerear, ne & hæc multa nimiũ uideãtur in re perspicua. Sed ignoscere par est, quando iuuentuti scribuntur hęc, cui nimis quàm facile imponi solet præstigiis istis, præsertim cum Rodolphum ea nondum attigerit, atque tantos ei iampridem fumos tenebrasq́ offuderit iste, ut caligantibus adhuc oculis, lucem etiamdum ferre uix queat: haud secus, acsi nunc primum è specu illo Platonico in hunc nostrum orbem egrediatur. In quo qui ab ineunte usque ætate uincti sederunt, eos aiunt umbris illis quas ex aduerso contuentur, ita assuetos esse, ut omnino ullas alias res esse negent: neque ullo modo persuaderi sibi id patiantur, ut à quoquam in meliorem aliquem locum uelint inde abduci. Porrò si quẽ tamen eorũ quoquo modo inde abduci contingat, cũ principio ægre admodum ferre solem hunc nostrum: neq́ aliud q̃ incusare eos qui ex felicitate tanta in tantas se miserias coniecerint, Sed paulatim tamẽ id ei minus ac minus graue esse, adeoq́ in dies singulos dolorem hunc minui, ut & ipse tandem aliquando damnet sententiam suam, nihilq́ minus q̃ in pristinum illum uitæ statum uelit reuerti. Qui autẽ in specu illo degãt adhuc, ab eis ita defleri casum hui⁹, quasi nõ modo meliora adeptus non sit, sed in summas etiã calamitates & miserias præcipitatus. Quo modo nunc etiã uociferatur iste, perditũ iri iuuentutẽ, si quis illam ab inanibus illis umbris ipsius, ad res ipsas uelit educere, si qs ad meliora hortetur, Sed fallet eum (scio) opinio sua:

quosq; hactenus in specu isto suo miris quibusdā pedicis uinctos detinuit, ij si uolent consultum sibi, exitum inde quærent: præoptabuntq; in clarissima luce, inter res ipsas degere, q̄ in istis plus quàm Cimmerijs tenebris, inter umbras modò ac simulacra rerum uersari. Sed de his alibi. Interim ad id, quod huius proprie instituti est, reuertamur. Vbi ut initio prætercam illud, quàm multa de origine atq; utilitate locorum, definiendi legibus, de partium causarumq; natura, de adiacentibus, actibus, connexis, loco, tempore, alijsq; locis dialecticis habeat I. libro Rodolphus, quorum uel nullam prorsus mentionem facit Petrus iste Hispanus, uel sic facit, ut omnino non didicisse, quàm quo ille modo docet, didicisse, præstiterit. Quid quòd tam referta sunt apud hūc omnia, poetarum, historicorum oratorumq; exemplis, ut nec pagina ulla sit, quæ non ex optimis quibusq; autoribus abditissimos difficilimosq; locos adducat? Quoties nunc Virgilij, nunc Ciceronis, nūc alterius cuiusquam locos integros affert, & quid illic artis, quid ingenij insit demonstrat? Quoties oratorum in orationibus consilia aperit? Quoties uel totarum orationum uel partium singularum artificium uelut digito indicat, oculisq; contuendum exponit? Quoties interim exempla præceptis, interim rursus præcepta exemplis accommodat? Quāta ubiq; cura id agit, ut ita ex præceptis intelligamus uirtutes autorum, ut illorum rursus uestigijs insistentes, ipsi in similibus rebus commode præceptis ijsdem utamur? Quàm accurate, q̄ diserte hoc docet, qua ratiōe, quaq; uia id consequi liceat, ut ex tempore etiam & quamuis subito, de re quauis, probabili uti oratione possimus? Quarum rerum si quis petendum sibi quicquam putat ex Petro Hispano, is eadem opera & ab asino lanam, & è pumice aquam petat. Vt desinat aliquando tam Thrasonice loq iste, desinat iniuriari Rodolpho, cui iniuriam facit, quoties ei conferēdum ulla ex par-

te censet hominem indoctissimum, ex quo illud modo refert iuuentus, ut cum fuerit egressa scholam, tum qd præter barbarismos ac solœcismos inde abstulerit nesciat. Quanquam non desinet ille quidem: & quo desinet minus, hoc & maiorem ignominiam sibi, & Rodolpho maiorem pariet gloriam: quando & pueris ꝑsuasum iam est, non posse illud non esse optimũ, à quo iste, partim inuidia stimulante, partim ne quid suo decedat quæstui, rudem adhuc iuuentutem quoq modo auocare conetur. Quamobrem pergat licet qua cœpit homo candidus, & salsissimis salibus istis ludat, q̃ties libet in hominem dissimilimum sui, hoc est, eloquentissimum: siquidem ita demum certo sciet iuuentus maxime dignum esse lectione Rodolphum, si isti eum minime probari intelligat. Tu mihi illud expende lector, quantum fidei talibus hominibus sit habendum in rebus aliis, quibus ad facienda hæc, sacra illa auri fames est in causa ut uelint, impudentia ut ausint.

ARGVMENTVM OPERIS.

REliquum est, ut de argumẽto operis pauca dicamus. Nam de utilitate uel ob hoc mihi nihil dicendum est in præsentia, ꝙ certum illud esse sciam apud studiosos omnes, non posse illud non utilissimum esse, à quo isti bona ingenia tantopere studeant auocare. Fiet autem id non incommode, si quædam paulo altius repetendo, à uulgatissima illa artium diuisione incipiamus.

¶Artium igitur (inquiunt) tria in uniuersum sunt genera, siquidem aliæ earum ad cognoscendas rerum naturas, aliæ ad uitam formandam, aliæ ad artificium orationis dicendiq; regulas pertinent. Primi generis Artiũ tria genera.

quę sunt, eæ à Græcis physicæ, à Latinis naturales dicuntur. Quæ secundi, has illi ethicas, nos morales uocamus. Quæ tertij, eas λογικὰς illi, quod circa orationis artificium uersentur, appellāt: ex nostris sunt qui uocent rationales.

Tria in oratione quæque exigi.

¶Iam in omni oratione, quæ modo digna sit legi, tria hæc exiguntur, ut sit emendata, ut elegans, ut probabilis. Quocirca tres etiam artes circa huius curam uersantur, grammatica, dialectica, & rhetorica: quarum prima, quo modo emendate loquamur, docet: altera, quo modo probabiliter: tertia, quo modo polite atque ornate seu eleganter.

Dialectica quid.

¶Claret ergo ex ijs, dialecticen esse artem probabiliter de unaquauis re disserendi, quatenus natura eius rei qua de agitur, probabilitatis est capax.

Duo necessaria disserenti.

¶Quisquis autem probabili uti uult oratione de re aliqua, ei duo cum primis necessaria sunt: alterum, ut inueniat ea quibus res proposita in hanc aut illam partem probari queat: alterum, ut inuenta illa uelut indice quodam probet, conueniant ne instituto suo an non conueniant: ne qua fraus aut deceptio inter dicendum suboriatur.

Dialecticę partes duę

¶ Hinc fit, uti tota hæc disserendi facultas, quam dialecticen dicim⁹, in duas diducatur partes, unam inueniendi, alteram iudicandi. Inueniendi pars ea est, quæ certos quosdam ostendit locos, è quibus uelut thesauris quibusdam, in rem quamuis confirmandam refellendámve argumenta ducantur. Iudicandi, quæ formulas ac pręcepta quædam argumentandi tradit, quibus ceu perpendiculis atque normis quibusdam facile explores, idonea sint argumenta quæ inueneris instituto tuo, an non idonea, prosint an officiant magis, apta sint an inepta. Neque em̄ ut quærēti quicq̄ primum occurret, ita & cōmodissimū erit in causam eam, de qua erit dicendum nobis: nō magis, quàm aut lapis quiuis temere oblatus, ad unamquamuis ædificij par-

tem fulciendam est aptus: aut uniuersis morborum generib⁹, una aliqua salubris est medicina. Ergo quemadmodum fabri, nihil nisi examinatũ exploratumq́ prius, operi suo solent inserere: ita ne nos quidẽ temere unumquiduis operi nostro, hoc est, orationi qua fidem facere uolumus, infulcire debemus: sed uelut de lectu quodam inspicienda omnia, optima eligenda.

¶Harum partium quemadmodum prior, ita & difficilior ea est, qua docetur inuentio. Quo circa etiam hãc sibi initio explicandam existimauit Rodolphus: deinde traditurus & alterã, si uita longior cõtigisset.

Quam dialecticæ partẽ tradat Rodolphus.

¶Porro inuentionem continẽt loci quidam. Vt eñ piscator, uenator, auceps, certos quosdam definitosq́ locos habere solent, in quibus etsi non semper, tamen plerunq; id quod quęrunt inueniant: ita & dialecticus certos quosdam habeat locos oportet, è quibus ceu latebris q̃busdam argumenta in rem omnem ducantur. Atque hos locos primo libro copiosissime describit Rodolphus, singulos ita explicans ac didúcens, ut facilime quid ex quoque duci in rem quamuis possit, dispiciatur.

Primo libro quæ doceãtur.

¶Sed enim tanquam militi parum profutura sint quamlibet bona arma, qui quemadmodum utendum ijs sit armis ignoret: ita ne loci quidem utilitatem aliquam afferent nobis, nisi qua uia quoq́; modo, ex ijs copia dicendi sit paranda, sciamus. Hæc causa fuit, cur secundum librũ adiecerit de locorum usu. Etiamsi in eodem libro tradantur & alia multa, quemadmodum cùm ad eum locum uentum erit, dicemus.

Quę secũdo.

¶Fit aũt hoc sæpenumero, uti parũ admodũ ꝓfuerit causam docuisse, nisi pręterea & affectib⁹ moueatur auditor, & uoluptate q̃dam demulceatur: ac ne doceri quidem causa cõmode queat, nisi quę inuẽta à nobis sunt, ea sic disponãtur, ut sint ad fidẽ faciẽdã idonea. Proin

Quæ tertio.

Argumentum.

de accessit his liber tertius, quo de his tribus ita differit Rodolphus, ut nec eruditius nec elegantius ijs de rebus disseri possit. Estq; res plane digna, cuius cum primis ratio habeatur ab eo, qui cum laude aliqua uel dicere uel scribere uelit, & quod cupiat dicendo efficere. Quid enim admirabilius, quid potentius, quid efficacius, quàm & in spem cum libet oratione erigere homines, & in metum deijcere, & lætitia ipsos sibi auferre, & dolorē lachrymasq; uel inuitis exprimere? denique dicendo consequi illud, ut non cum uelint ipsi, sed cum tibi libeat, misereantur, indignentur, inuideant, faueant, irascantur? Quid dulcius, qd iucundius, quàm honesta quadam uoluptate ita afficere animos hominum, ut quamobrem ita afficiantur, ipsi nesciāt, & tamen afficiantur: itaq; extra se positi sint, ut cum nulla sit manendi necessitas, tamen perinde ut si catena illa Herculis Gallici alligati sint, discedere à dicente non queant? Quid ornatius, quid decentius, quàm quæ longo labore inuenta sunt, ea sic collocare, ut pulcherrimo oīa ordinē tanquam in domo diligentis patrisfamiliæ disposita uideantur? Atque hæc sunt, quæ cum alijs quibusdā nō copiose minus quàm erudite III. libro docet Rodolphus: ne quis rerum ignar⁹, ea modò de causa minoris putet facieda hæc, ꝙ nō habeat eadē Petr⁹ Hispanus.

RODOLPHVS AGRICOLA PLINIO SVO S. D. P.

ABSOLVI tandẽ libros, quos de inuentione dialectica tuo sua su rogatuq́ꝫ aggressus sum scribere. Scis tu quidẽ eos partim parāti iter, partim in itinere, excidisse mihi uerius quàm scriptos esse. Suntq́ꝫ uni tibi scripti: cui si satisfaciẽt, defuncti erũt munere suo. Non addo huc, si non satisfacient, quippe cum tibi beneuolentia nostra omnes etiam nugas meas approbare possit. Quanquam autem uni tibi destinauerim eos, ut qui populi os iudiciumq́ꝫ, in re præsertim tam scrupulosa, reformidem: memor tamen eius quod dici solet, oratorem nulla alia re tam excitari ad dicendum, quàm audientium corona, scripsi eos tāquam populum mihi lectorem adhibiturus, quo maiorem ipse mihi diligentiam solicitudinemq́ꝫ operis circun

darem, minusq; indulgerem desidiæ cau sis, & conarer (si qua possem) non solum iudici tibi fidere, sed in causa spem aliquam habere. Quod si, quemadmodum Lucilius dicebat, Consentinis & Tarentinis se scribere, sic ego possem dicere, solis me Phrisiis meis ista scripsisse, minus esset uerendũ fortasse, ut populum admitteremus. Nunc quando studiorum partem, mentione potius quàm usu peruulgatam, tractauimus more minime puulgato, & contra ueterem uulgatamq; persuasionem ausus nonnunquam sum liberè proferre, quid mihi uideretur: multorum fortasse subeunda nobis esset cẽsura. Quod si qs eos in man⁹ sumpserit, uel philosoph⁹, uel ex magnis pfessorib⁹ his patronisq; linguæ latinæ: quid ni? Nõne tibi ptinus uideris audire, Quis nouus hic nostris successit sedib⁹ hospes? Ergo (ut initio dixi) tibi destinati, tibi dediti sunt, hæc opera tibi est impẽsa. Et quemadmodum secundum iurisconsultos, filius qui in adoptionẽ datur, omnia sanguinis gen

tisq; exuit iura, & in alterius transit nomen, alius in eum uitæ necisq; accipit potestatem: sic ego istos manu mea emissos, tuo posthac pmitto arbitrio. Ego omnẽ pro eis solicitudinem depono. tu si uoles, emittes. Quod si bene cesserit, nec laudẽ putabo meam: nec dedecus, si secus: tuum in utranque partem æstimabitur consilium. ego dicar obsequutus tibi, dicar præstitisse quod potuerim, plurimum certe si potuissem, præstiturus. Cæterũ in hoc opere, præterquam ꝙ stylũ exercui, plane uideor mihi operam perdidisse. Nam nisi quis meliores literas attigerit, non uideo magnopere quid possit prodesse ei, propter multitudinem exemplorũ, quæ ab eruditioribus scriptoribus erant eruẽda. & idcirco negligetur ab eis, ut qui balbi præter balba nihil intelligant. Contra eorum qui eruditi sunt, uel uideri uolũt, quotusquisque ulla artis præcepta attingit? aut si attingat, nonne tibi uideris ad primũ protinus conspectum audire, unde nobis ex ultima barbarie nouus Ana-

charſis iſte, qui poſt Ariſtoteles, Cicerones, Quintilianos, aliquid inuenturum ſe credat? Quemadmodum apud poetam tamen ſcriptum eſt, Victurus genium debet habere liber, ita multos libros hoc ſolo credo uiuere, quia geniũ habeant. Qui ſi nobis ſit, uiuemus etiam: ſin minus, feram æquo animo interitum eius, quem tot tamq́; præclara ſubierunt ingenia, q́bus ut laborem eruditionis diligentiæq́; ſuæ impartirent, mortalium ignauia fuit indigna. Vale.

SCHOLIA IN EPISTOLAM PRAECEDENTEM.

ABſolui tandem) Scopus totius huius epiſtolæ hic eſt: quanquam hi de inuẽtione dialectica libri uni Plinio ſcripti deſtinatiq́; ſint, nõ minori tamen cura eos elaboratos eſſe, quàm ſi euulgandi ſint omnibus. quocirca etſi ipſe premi eos quàm edi malit, facere tamẽ ſe poteſtatem Plinio, ut pro ſuo is arbitratu eos uel emittat, uel ſupprimat. Porrò qui ſit Plinius is, cui hoſce libros dedicauit Rodolphus, ipſe in epiſtola quadam ad Iacobum Barbirianum his uerbis docet: Eſt oppidum, inquit, uicinũ nobis, q̃d Campos uocãt. Eò pridie decollatiõis Baptiſtæ, negocij cuiuſdam, tum animi quoque leuandi cauſa, domo profectus eram. Illic redduntur mihi literæ ex Theodorico Plinio, ornato homine, & mei amantiſſimo: qui iuris

Theodoricus Plinius iureconſultus

ciuilis doctor in primis eruditus, in consilio est comitis Palatini. Credo te uidisse illum superiori anno, in comitatu domini Augustensis, quia perpetuo magistrum Adolphum nostrum affectabatur, iuuenis deco ra facie, & flauis crispantibusq; capillis insignis. Hæc Rodolphus. Ego coniectura quadam adducor, ut credam eum Plinio hoc in Italia familiariter uti cœpisse, cum ingenii excolendi causa ageret Ferrariæ. Scis tu quidem eos partim paranti iter) Fui ego aliquando in ea opinione, ut putarem eo de itinere hic loqui Rodolphum, quod cum Iohanne Dalburgio episcopo Vormatiensi fecit Romã, cum is à Philippo comite Palatino orator missus esset ad summum pontificem Innocentium, eius nominis octauum, nouam illi gratulaturus dignitatem. Sed cum in epistola quadã quam Groningæ adhuc agens Rodolphus scripsit ad Alexandrum Hegium, mentio horum librorum fiat, & in alia item epistola ad Iacobum Barbirianum, cui titulus est De formando studio, necessum profectò est, ante profectionem illam absolutos eos fuisse, cum & posterior hæc epistola ante annum missa fuerit ex Heidelberga, quàm oratio illa quę inter Rodolphi opuscula extat, apud Innocentium habita sit, modo ne lectori imponat ascriptus utrobique annorum numerus. Quod ut sit ita, ex ea tamen epistola quæ est ad Hegium, satis constat, ante id temporis scriptos fuisse. Mihi, dum rem expendo diligentius, de itinere eo loqui uidetur, quo ex Italia, ubi aliqt iã annos abfuerat, est reuersus in Phrisios. Quanquam utinam de tempore quo scripti sint, parum constaret, libri omnes extarẽt.

In q̃ itinere hi libri scripti sint.

Excidisse mihi ueri⁹ quàm scriptos esse) Excidere ea dicuntur, quæ subitò neque considerate satis effusa, rudia impolitaq; adhuc, in alienas man⁹ perueniũt. Hinc Antoni⁹ apud Ciceronem libro de oratore primo: Tũ ego, inquit, hac eadem opinione adductus, scripsi etiã illud quodam in libello, qui me imprudente & inuito

Excidere, q

excidit,& peruenit in manus hominum. Et apud eundem Crassus: Petimus ab Antonio, inquit, ut ea quæ cõtinet, neq; adhuc protulit, ex quibus unum librum excidisse iam dudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet. Ac rursus in eodem opere, libros rhetoricorũ iuueni sibi excidisse Cicero ait, Oratorem nulla alia re &c.) Quid in excitãdo oratore possit corona astãtium, Cicero explicat in libro de claris oratoribus, ubi post multa alia: Nec enim posset idem, inquit, Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poetam ferunt, qui cum conuocatis auditoribus, legeret eis magnum illud quod nouistis uolumen suum, & cum legentẽ omnes præter Platonem reliquissent, legam, inquit, nihilo minus: Plato enim mihi unus est instar multorũ millium. Et rectè. Poema enim reconditum, paucorum approbatione: oratio popularis, assensu uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à cæteris, uerbum facere non posset. Quid tu Brute posses, si te, ut Curionẽ quondam, concio reliquisset? Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis nobis res cum iudicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Quod si quemadmodum Lucilius dicere solebat) Aemulatus est locum Ciceronis primo libro de bonorum atq; malorum finibus, quo in loco uerba illius sic habent: Nec uero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legãt. Vtinam esset ille Persius, Scipio uero & Rutilius multo essent magis, quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait se & Consentinis & Siculis scribere. Meminit eiusdem rei, quãquam paulo diuersius, secundo libro de oratore. Cur autem Lucilius Tarentinos, Consentinos ac Siculos, scriptorum suorum iudices non formidaret, illud nimirum in causa fuit, q; ii homines luxu perditi, palatum (quemadmodum dice

Orator multitudine gaudet

Lucilij satyrici poetæ uerbũ.

re solebat Cato) sapientius haberent q̃ mentem. Vt populum admitteremus) Ductum ab iis qui publice ea quæ elucubrassent, recitare solebãt populo, illiusq; iudicium ac censurã subire. Mentione potius quàm usu peruulgatam) Verissimum hoc est, siquidem nomen quidem dialecticæ identidem omnes occinimus, usum eius tam pauci norunt, quàm multi eum nosse se arbitrantur. Ausus est dicere quidam, utinam non tam uere quàm falsè, bonam partem eorũ qui hodie dialectica docent, non intelligere idipsum studiorum genus quo alantur. Nolim tam acerbe ego. Tantum illud demiror, qui fiat, ut cum sciant utiq; uiri longe doctissimi, alium quendam esse dialecticę usum, quàm ut perpetuo graculorum more in umbra garriamus: ita tamen ipsi totos triginta annos artis tradant pręcepta, ut de uero interim usu eius ne uerbum quidem. Disputatur quotidie, uersetúr ne dialectica circa primas an secundas intentiones, sit ne speculatiua an practica, realis an rationalis. Et ut hic quisq; clamat fortissime, ita maxime à præceptore laudari solet. At si quis interim roget illud, quemnam finem statuamus uociferationum istarum, aut quisnam fructus expectandus sit ex studio dialecticæ scholam egressis, hoc tam nescimus omnes, quàm scire omnium referebat.

Vsum dialectices pauci norunt.

Vel ex magnis professoribus his) εἰρωνικῶς dictum aduersus istos, qui cum ne nomẽ quidem bonarum artium quid sibi uelit, satis intelligant, harum tamen professores patroniq; haberi uolunt: quales sumus fere, q uocamur magistri artiũ. ac proinde ita placemus nobis, quasi unà cũ purpureo illo pileolo cõferatur & eruditio: aut quisqs philosophicam gestet cucullam, is cõtinuo idoneus sit erudiẽdę iuuẽtuti. Satis ad docẽdos alios esse putam⁹ ipsum magistri nomẽ. cui postea q̃ addiderimus tria ex Petro Hispano sophismata, iam uel cælum digito contingere nobis uidemur. Teneas liceat historias omneis, poëtas cunctos intelligas: ni-

Professores inepti

hil sit in rhetorum libris quod non excusseris, nisi tamen huc accesserit magisteriū,nihil es. Contrà si duobus aut tribus ad summū syllogismis instructus, aureis aliquot mercatus es magisterium in artibus, hic demum cristas licet erigere, hic repēte doctus euadis: neq; ita longè iam abest, quin cum poëta Horatio,sublimi ferias uertice sidera. Id quod à nemine ita accipi uelim,quasi ego contemnendas censeam ꝑmotiones, sed q̄d nolim ad has aditum patere indignis,optem'q; eruditionis illas testimonium esse,non pecuniæ. Si qs reclamantibus nobis probatum aliquem autorē iuuentuti audet prælegere, hic iam parum reuerentialiter se habet aduersum seniores,huic præcludūtur gymnasia, hunc periurum & destructorem facultatis artium uociferamur,planeq; dignum esse cēsemus, quem oderint omnes,qui saxis obruatur. Quasi uerò quisquam æque obsit facultati artium,atq; nosipsi,qui, dum dolosi spes refulgeat nūmi, dignos iuxta atq; indignos ad promotiones admittimus.Hinc est,ut qui nosse aliquid sibi uidentur, ij quod pecunia sola comparari uidenẗ, contemnant: qui autem plane sunt rudes, ij studia negligant;& quemadmodum dicere solebat Alexandri pater Philippus, nullam urbem inexpugnabilē esse,in quā ingredi posset asinus onustus auro, ita uulgò iam dictitent isti, nullam se timere repulsam, dum loculos habeanẗ differtos pecunia. Hæc est pestis illa, qua ad extremam prope internecionem est redacta facultas nostra. Hanc de medio tollamus oportet, si qui illam cupim⁹ reuiuiscere.Digni modò à nobis promoueantur,repellantur indigni.ita breui futurum est, ut in pristinam illam dignitatē suam facultas nostra restituatur.Fallimur quidem uicinitate uerborū, & q̄cquid nostro officit quæstui, id facultati artium obesse interpretamur.hoc desinamus facere nos, & aut nullos, aut paucissimos certe aduersarios habebit facultas artium,cui is demum ex animo fauere mihi uide-

tur, qui id agit, non ut ditescat ipse, nō ut sit plenum ærarium, sed ut quàmplurimi sint, qui in ea docti euadant, quiq; uelut supellectile quadam bonarum artiū instructi, non modo unam facultatem hanc nostram, sed uniuersitatē totam apud exteros reddāt illustriorem. Quis nou⁹ hic nostris) Verba Didonis sunt de Aenea, libro Aeneidos quarto. Secundum uos iurisconsultos) Hoc est, secundum iureconsultos, in quorū albo & tu es. vt ad uniuersum referatur iureconsultorum genus, non ad unum Pliniū. Sic *Terētius: Quę uestra libido est, id est, uirorum. Filius qui in adoptionem datur) Hac de re agitur apud iureconsultos, primo digestorū libro, capite de adptionibus & emancipationibus. Et institutionum imperialium libro primo, titulo, Quibus modis soluatur ius patriæ potestatis. Quod autem addit Rodolph⁹, patrem adoptiuum uitæ necisq; in filium adoptiuum habere potestatem, id fortasse accipiendum cautius, quando huc nequaq̄ se extendit potestas patris. Sic ego istos manu mea emissos) Ductum à seruis, qui manumitti dicebantur, cum eis à dominis concederetur libertas. Siquidē manumissio aliud nō est, quàm datio libertatis. Instit. capite de libertinis, & ff. de manumissionibus. Nouus Anacharsis iste) Qui talis uideri uelit, q̄lis fuit Anacharsis: qui cum natus esset apud Scythas hoīes omnium maxime barbaros, insignis tamen studijs philosophiæ euasit. Vita eius est apud Diogenem Laertium, & Plutarchus mentionem de eo facit in uita Solonis. Dicere is solebat, leges sane q̄ similes esse telis araneorum: & quemadmodum hæ infirmiora animalcula retinentes, ualentiora trāsmittunt: ita legibus humiles quidem pauperesq; constringi, diuites autem & præpotentes non alligari. Post Aristoteles, Cicerones) Longe hoc festiuius, longe etiam acrius, quàm si numero singulari idem dixisset. Sed quemadmodum scriptum est apud poetam) Martialem libro epigramma-

*Ouidius

Anacharsis.

ton sexto, Est autem carmen longè festiuissimũ, quare non pigebit totum adscribere:

Rem factam Pompillus habet, Faustine, legetur,
Et nomen toto sparget in orbe suum.
Sic leue flauorum ualeat genus Vsipiorum,
Quisquis & Ausonium non amat imperiũ.
Ingeniosa tamen Pompilli scripta feruntur,
Sed famæ non est hoc, mihi crede, satis.
Quàm multi tineas pascunt blattasq; diserti,
Et redimunt soli carmina docta coci.
Nescio, quid plus est quod chartis secula donat,
Victurus genium debet habere liber.

RODOLPHI AGRICOLAE PHRISII DE INVENTIONE DIALECTICA LIBER PRIMVS.

¶ Quæ origo locorum, & quæ eorundem utilitas. Caput I.

Proprium orationis munus esse, ut doceat.

RATIO quæcunq; de re quaque instituitur, omnisq; adeo sermo, quo cogitata mẽtis nostræ proferimus, id agere, hoc'que primum & propriũ habere uidetur officium, ut doceat aliquid

eum qui audit. Cuius rei quod certius qs propiusq́ capiat indicium, quàm q soli omnium animātium homini, ut rationis doctrinæq́ capaci, parens ille & autor rerum deus, loquendi atq orationis indulserit munus? Quod si est signum rerum, quas is qui dicit animo complectitur, oratio, liquet hoc esse propriũ opus ipsius, ut ostendat id atq explicet cui significando destinatur. Nec me præterit, maximis autorum placuisse, tria esse quæ perfecta oratione fiāt: ut doceat, ut moueat, ut delectet. & docere quidem, rem facilem esse, & quam quisque tantum non inertissimæ mentis præstare possit: concutere uero affectibus audientem, & in quẽcunque uelis animi habitum transformare, allicere item, audiendiq́ uoluptate tenere suspensum, non nisi summis & maiori quodam musarum afflatu instinctis contingere ingenijs. Nec sane inficias iuero, esse ista pcipua bene dicendi præmia, sequiq́ orationem: uerũ sequi uerius q̃ effici, potiusq́ accessionem esse ipsius q̃

Obiectio.

Dilutio.

proprium opus. Sed de his alio loco explicatius dicendũ erit. Hoc in præsentia dixisse sufficiat, posse docere orationem, ut non moueat, nõ delectet: mouere aut delectare, ut non doceat, non posse. Itaq; precantes, conquerentes, sed et interrogantes quoq;, quanquam aliud agere uidentur, hoc tamen primum efficiunt, ut discant audientes, cuius desiderio teneantur, quo urgeantur dolore, quid sit quod scire uelint. ❡ Docemus autem nõnunquam hoc tantum pacto, ut intelligat auditor: quandoq;, ut fiat illi fides. Fidem facimus, uel credẽti, & uelut spõte sequẽtem ducimus: uel peruincimus non credentem, atque repugnantem trahimus. Alterum expositione fit, alterũ argumẽtatione conficitur. Expositionem uoco orationem, quæ solam dicentis mentem explicat, nullo, quo fides audienti fiat, adhibito. Argumentationem uero, orationem, qua quis rei de qua dicit, fidem facere conatur. ❡ Cum uero nulli dubiæ rei queat ex se constare fides, sed ex alijs

Duplex docẽdi ratio.

Expositio quid.

Argumẽtatio qd.

Cur loci inuenti.

quibusdam notioribus atque magis exploratis de unoquoque certitudinem colligamus necesse est: iamque alij mentis acumine freti, huberius expeditiusque argumentum (id est, ut inquit Cicero, probabile inuentum ad faciendam fidem) excogitent: alij contra hebetiore mentis ui, ad rerum obrutum caligent, & uel nihil, uel serò quid quaque de re dici possit, inuenire queant: utilissimum uidentur fecisse, qui sedes quasdam argumentorum (quos locos dixerunt) excogitauere: quorum admonitu, uelut signis quibusdam circunferremus per ipsas res animum, & quid esset in unaquaque probabile aptumque instituto orationis nostræ, pspiceremus.

Locorum dialecticorum utilitas prima

¶ Vtilem autem esse hanc locorum rationem apparet magnæ parti humanorum studiorum, quandoquidem pleraque in ambiguo hærent, & dissentientium certaminibus sunt exposita. Exigua enim portio eorum quæ discimus, certa & immota est: adeoque si Academiæ credimus, hoc solum scimus quod nihil scimus.

Certe pleraque, pro cuiusq; ingenio, ut accommodatissime ad probandum quisque excogitare potuerit, alio atque alio trahuntur. Tum uero eis præcipue confert, qui tractant illa, quorum nullæ traditæ sunt artes: dico, qui consilio rempublicam gubernant: quos de pace, bello, cæterisq; ciuitatis negocijs in rem præsentem, sæpe senatui, sæpe populo fidem facere oportet: qui'que in iudicijs item accusare, defendere, petere, abnuere, qui' que populum docere iustitiam, religionem, pietatem, in professo habent. Quanquam enim & istorum nonnulla cōprehensa sint artibus, subtiliora tamen illa & ex medijs scholis deducta, uelut exilia nimiū, uel non intrāt crassiores uulgi animos, uel non hærēt: rudioribus & ex medio depromptis, tanq̄ popularibus robustioribusq; mouentur magis. Vt delicatiores aures lyra cithara'ue delectat, ita militem non nisi tuba accenderis. Crassis em̄ (quod in prouerbio est) crassa conueniunt. Nec instruere solum os facultas

Secunda. Tertia.

ista, & tantum dicendi copiam subministrare, sed prouidentiam animi, & recte consulendi quoque aperire uiam uidetur, quando non alia re prudentiam constare apparet, quàm perspicere quid in quaque re sit positum, & consentanea repugnantiaque, & quo quodque ducat, quid'ue euenire possit, colligere. Indicio fuerint duo utriusque linguae disertissimi, Demosthenes & Cicero: quorum ut prudētissima fuit oratio, ita quanquam nonnulla aemuli reprehendēda sibi in ipsorum uita sumpsere, consiliorum tamē prudentiaeque laus ipsis est uel inuidia consentiente cōcessa. Nanque dicere prudenter, nisi qui prudenter cogitarit, non potest. Fit enim, ut quod prouiderit quis, non faciat: dicit certe, quod non prouiderit, nemo. Sed haec de origine locorum, deque ipsorum utilitate, hactenus praefatos esse sufficiat.

¶ SCHOLIA in caput primum.

ORatio quaecunque) Tametsi (inquit) ad perfectam illud pertinet orationem, ut doceat, moueat, delectetque proprium tamen eius munus atque officium est, docere, reliqua duo, potius accessio quēdā

eius sunt, quàm proprium opus. Quisquis autem doce re cupit rem aliquam, ita ut fidem de ea faciat, is argumentis id conetur oportet. Quæ cũ non cuiuis semper ad manũ in promptuq; sint, utilissimus nimirum labor eorum fuit, qui locos quosdam descripserunt argumentorum, è qbus ceu receptibus ac thesauris quibusdam ea erui in rem quanq; possent. Nec me prætcrit, maximis autorum &c.) Id Cicero his uerbis docet in Bruto: Tria sunt enim, ut quidẽ ego sentio, quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur. Idem in Oratore: Erit igitur eloquens is, qui in foro causisq; ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriæ. Habet eadem Fabius libro tertio: Tria sunt, inquiens, quę præstare debet orator, ut doceat, moueat, delectet. Sed de his alio loco) Is locus est libro secundo, capite quarto. Et rursum libro tertio de affectibus atq; oblectatione agitur per capita aliquot. Docemus autem) De hac duplici ratione dicendi fusius libro secundo capite duodecimo, & deinceps p complusculа capita. Ar-

Ad tria utiles loci

gumentum, id est, ut inquit Cicero) Cicero in partitionibus hoc modo argumentum definit. Vtilem esse hanc) Tria paucis attingit, ad quæ conducunt in primis loci. Primũ ad omnia humanitatis ac bonarũ artium studia. Deinde ad tractandas res eas, quæ nullis etiamnum comprehensæ sint artibus. Postremò, ad prouidentiam animi, recteq; consultandum. Si academiæ credimus) Nam academici ἀκαταληψίαν illam suam probabant adeo, ut nihil certo comprehendi cognosciq; posse arbitrarẽtur. Sed de his rursum libro secundo, capite quinto. Hoc solum scimus, quòd nihil scimus) Socrati in more fuisse aiunt, ut diceret, hoc se unum scire, quòd esset inscius atq; omnis scientiæ expers. Lactantio uisum est, hanc Socratis sententiã esse ἀσύστατον, hoc est, inconsistentem, quęq; ipsa se iugulet,

ἀκαταληψίαν academicorum.

Socratis uerbum.

ac falsam cõuincat. Crassis em̃ ut est in prouerbio) Id quàm sit uerum, docet Plutarchus exemplo Ateæ regis Scytharum. Is Ateas siue (ut quædam exemplaria habent) Anteas, Ismeniam optimum tibicinem bello captum, tibia canere in conuiuio iusserat. Quem cũ cæteri, qui in conuiuio eo aderant, ad stuporem usque admirarentur: at mihi, rex ait, longe iucundior foret uox hinniẽtis equi. Notum est græcum illud, ἀμαθέστερον πατὴρ εἶπε καὶ σαφέστερον: Quantumuis rudius dicito, dum planius. Demosthenes & Cicero) Non defuisse qui in horum uita aliquid reprehenderint, id constare uel ex Fabio potest, qui ita & in Demosthenem multa falsò conficta fuisse, & Ciceroni nulla in re optimi ciuis uoluntatem defuisse contendit, ut alioqui tamen interim sententiam non dissimulet. Notus sanè in Demosthenem iocus eius, qui dicebat nõ συνάγχην esse quod pateretur Demosthenes, sed ἀργυράγχην, quo minus dicere posset contra legatos Milesiorum. Iam quæ & quanta illi obiecit Aeschines? quæ ut maxima ex parte mendacia fuerint, omnia tamen falsa fuisse, mihi ego persuadere non possum. Quin uerò & Ciceroni duas illas sellas, quibus solitus esset sedere, obiecit Laberius: illud nimirum significans, parum integra cum fide fuisse inter Pompeium & Cæsarem. Vt taceam interim, quòd in aperto idem mendacio deprehensus, ita elapsus est, ut diceret, prudentis & cauti patrisfamilias esse, quod emere uelit, id se empturum negare, propter competitores emptionis. Sed quis est, cui ignota sint hæc?

De fortuna Alexãdri, & in apophthegmatis.

Quintilianus li. 12.

Gellius li. 11. cap. 9.

Macrobi lib. 2. & 7.

Gellius li. 12. cap. 12.

¶ Quæ quibus probandis conueniant, quomodo inueniendũ diiudicandumq́ medium seu argumentũ, & quid locus. Caput VI.

QVando igitur de locis dicturi sumus, commodissimũ fuerit, defini

re quid sit locus. Id, quo cuncta magis in aperto sint, altius repetentes, paulo huberius explicemus. Dictum est nobis paulo ante, nullã rem de qua ambigitur, ipsam per se probari posse: quod clarius sane arbitror esse, q̃ ut ostendendum sit: non minus, q̃ tenebras, si uisum oculosq; admittere debeant, illato alicunde lumine indigere. Relinquitur ergo, quicquid confirmandum est, ex aliquo alio fidem asseq. Nec tamen probandis omnibus omnia

Non oĩa omnibus probãdis cõuenire.

conueniunt. Quid enim differẽti de optimo ciuitatis statu, & utilius ne sit eã principis unius arbitrio, q̃ populi cõsensu regi, profuerit scire, respirent, nec ne, sub aqua pisces? Quid item suadentem Cæsari ut inferat bellum Pompeio, adiuuerit, ecquid habitent ex aduersa nobis regione orbis terrarum homines, quos ἀντίχθονας Græci uocant? Itaq; differentibus à re præsenti abhorrentia, neq; ulla ex parte coniuncta instituto orationis suæ, dici solet, Quorsum hæc? Et, Video quid dicas, quid uelis dicere nõ uideo, Quanquam

autem sit apud Aristotelem, omne uerum uero consentire, neque possint plura uera discrepantia esse: aliud tamen est consentire ipsa, aliud fidem astruere. Ergo ut ad alterius confirmationem aliquid possit adhiberi, coniunctum quadam ratione, & uelut cognatum esse oportet illi, cui probando adhibetur, taleque uideri, ut non subsistere res sine illo, si affirmes: non subuerti, si neges, possit. Id quo facilius accipi possit, crassiore quidem, sed apertiore exemplo ostendamus. Videmus in metienda rerum magnitudine, si duo sint proposita, quæ æqualia esse uel inæqualia ostẽdere uelim⁹, si huiusmodi res sint, ut applicari altera alteri nequeat, accipitur tertium aliquid, quod possit utrique adhiberi: neq; temere illud, aut quoduis, sed quod alteri saltem illorũ sit æquale. Id deinde alteri adhibitum, si fuerit & illi æquale, iam æq̃lia illa inter se dicim⁹: sin inæquale, inæqualia. Quoniam certũ exploratumq; est, eam magnitudinum esse proprietatẽ, ut quæcunq; duæ cuiquam

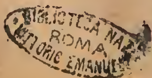
Re quæq; p ea tantũ posse ꝓbari, quę ipsi modo q̃dã cognata sint.

tertiæ ſint æquales, ſint & inter ſe æqua-les: & quarumcunque duarum altera ter tiæ alicui æqualis ſit, altera inæq̃lis, ſint & inæquales inter ſe. Quorſum hæc? ut oſtendam, quemadmodum in magnitu-dinibus dixi, ſic in omni rerum natura eſ ſe, ut quæcunque duo cuiquã tertio con ſentanea ſint, inter ſe quoq; eſſe conſenta nea. Conſentanea autem uoco, quorum poſſit alterum de altero dici: ut homini & ſubſtantiæ conuenit in animali, quoni am omne animal eſt ſubſtantia, & omnis homo eſt animal, ſequitur ergo conueni-re ipſis inter ſe, hoc eſt, om̃em hominem eſſe ſubſtantiam. Et contrà, quorumcun que duorum alterum conſentaneum eſt alicui tertio, alterum diſſidẽs, ea quoque inter ſe diſſident: ut lapidi & homini: la-pidi quidem animal diſſidet, homini ue-ro cõuenit: certum igitur eſt, lapidem & hominẽ inter ſe diſſidere. ¶ Si quã duo itaq; conueniant inter ſe nec ne, uelis per ſpicere, ſi ſint eiuſmodi, ut quemadmodũ magnitudines diximus applicari nõ poſ

Quem in modũ in-ueniẽdum dĩiudican dumq; ſit argumen tum.

se, sic & ista consentanea sint an dissentanea, ex ipsis perspici nequeat, necesse est tertium aliquod inuenias, quod alteri horum cõsentaneum esse certum sit, idq́ alteri deinde comparatum, proinde ut illi fuerit cõsentaneum uel dissentaneum, ita esse inter se ambo, quæ proposita fuerãt, sciamus. Id tertium, tum medium argumentationis dicit̃, quoniã proposita uel ut extrema duo coniungit: tum quia probabiliter propositis iungitur, instrumentumq́ est faciendæ de illis fidei, uocatur argumentum. Hanc partem excogitandi uel medij uel argumenti, uocant dialectici inuentionis. Altera est pars, quæ iudicandi uocatur. Ea cuiusmodi sit, ex prædicta eadem similitudine indicemus. Cum mensuram aliquam metiendarum duarum magnitudinum sumpserimus, ea si proba debeat esse, necesse est certa & firma sit. quod si aut extendi possit, aut in arctum contrahi, & quemadmodũ ait Aristoteles de regula Lesbia, quæ ad parietis flectitur formam, sic ista aptetur magni-

Medium et argumẽtũ idem.

tudini metiendæ, fallax nimirũ erit. Hoc pacto, unum illud, cui uel consentanea, uel diſſidentia ea quæ proponuntur diximus esse debere, id si opinione solum atq; aspectu, non reuera sit unũ, fallemur argumentatione; euenietq;, ut quæ consentanea esse ostendi argumẽtatione credimus, diſſideant maxime: & contrà, pro diſſidentibus consentanea capiamus. Vt si dicamus, aliquod animal est irrationale, homo est animal, ergo homo est irrationalis: uidentur quidem iungi in animali irrationale & homo, sed pſpicuum est, non esse idem animal, de quo irrationale dicitur, & quod dicitur de homine, sed nominis tantum ambitu & generis similitudine idem uideri. Quod si adhibito iudicio legem syllogiſmi obſerues, dicasq;, omne animal est irrationale, homo est animal, ergo homo est irrationalis: iam quando pro consentaneis accipiuntur ea quæ diſſident, ut omne animal irrationale esse, nihil mirum est, homo & animal quanquam cõsentanea sint, hominem tae

men & irrationale diffidere. Vt ergo certum sit atq; liquidum, id quod in argumentum assumimus, non facie, sed reuera unum esse, adhibita est inuentioni hæc iudicij pars, cui omnis de modis figurisque syllogismorum præceptio, & cautio omnis captiosarum argumentationum, quas fallacias dixere, subseruit. Sed nos de priore illa quæ ad inueniendum pertinet, his libris loquemur. ¶Intuentem ergo illa quæ dixi de ea, non latebit uerum esse quod proposuim⁹, omnia quæ uel pro re quaque uel contra dicītur, cohærere, & esse ea quadam (ut ita dicam) naturæ societate coniuncta. Res autem numero sunt immensæ, & proinde immensa quoque proprietas atq; diuersitas earum. Quo fit, ut omnia quæ singulis conueniant aut discrepent, sigillatim nulla oratio, nulla uis mentis humanæ possit complecti. Inest tamen omnibus, tametsi suis quæque discreta sint notis, communis quædam habitudo, & cuncta ad naturæ tendunt similitudinem, ut quod est

Inquiritur quid sit locus.

omnibus substantia quædam sua, omnia ex aliquibus oriuntur causis, & omnia aliquid efficiunt. Ingeniosissimi itaque uirorum, ex effusa illa rerum uarietate, communia ista capita, ut substantiam, causam, euentum, quæq; reliqua mox dicemus, excerpsere: ut cum ad cõsiderandam rem quampiam animũ aduertissemus, sequẽtes ista, statim per om̃em rei naturam & partes, perq; omnia consentanea & dissidentia iremus, & duceremus inde argumentum propositis rebus accommodatum. Hæc igitur communia, quia perinde, ut quicquid dici ulla de re potest, ita argumenta omnia intra se continẽt, idcirco locos uocauerũt, quòd in eis uelut receptu & thesauro quodam, omnia faciendæ fidei instrumenta sint reposita. Nõ ergo aliud est locus, quàm communis quædam nota rei, cuius admonitu, quid in quaque re probabile sit, potest inueniri. Sit ergo nobis locus hoc pacto definitus.

Loci cur appellati.

Quid locus.

¶SCHOLIA in caput secundum.

QVando igitur) Toto capite hoc dicit, Argumenta quibus confirmare aut refellere uolumus aliquid, ea coniuncta modo quodã ei rei esse oportet, quæ in disceptationem uenit. Iam cum infinita rerũ multitudo id faciat, ut singulatim ea quæ singulis coniuncta sunt rebus, explicari non queant: hinc est, quòd excellenti ingenio uiri, omnẽ hanc multitudinem in cõmunia quædam capita digessere, eaq́ꝫ uocarunt argumentorum locos, propterea quòd in ĳs ceu thesauro atqꝫ receptu quodam, argumenta cuiusqꝫ rei cõfirmandæ refutandæve lateant reposita, ut cum usus fuerit inde promantur. De optimo reipublicæ statu) Tres eñ formæ sunt rerum publicarum, monarchia, aristocratia, democratia. Respirẽt ne sub aqua pisces) hoc Aristoteles negat, ait Plinius lib. naturalis historię nono, capite septimo. Suadentem Cæsari ut inferat bellum Pompeio) Id facit Curio apud Lucanũ pharsalię libro I. Quos ἀντίχθονας græci uocãt) ἀντὶ cõtra seu ex aduerso est, χθὼν terra. Hinc ἀντίχθονες dicti, quòd in aduersa nobis terræ parte habitẽt. Sunt enim ĳ, qui alio uocabulo dicuntur ἀντίποδες, eo quòd cõtraria atqꝫ aduersa nobis figãt uestigia. Lactantius & Augustinus esse hos negant: asserunt præter alios multos Plinius & Macrobi9. Hodie certò esse à plerisqꝫ creduntur. Quorsum hæc) diuus Hieronymus in epistola quadam aduersus errores Iohannis episcopi Hierosolymitani: Vetus (inquit) narrat historia, qdam cũ diserte diceret, ferreturq́ꝫ impetu & uolubilitate uerborum, causamq́ꝫ omnino non tangeret, prudens auditor & iudex: Benè, inquit, benè, sed quò istud tuum tam benè? Quemadmodũ ait Aristoteles de regula Lesbia) Verba Aristotelis hac de re, quinto libro moralium sic habent:

τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κάνων, ὥσπερ καὶ τῆς λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολύβδινος κάνων. πρὸς

Lactanti. libro 3.
Augustinus de ciuitate dei capite 16.
Plinius libro 7.
Macrobi9 in Somn.
Regula Lesb

πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει ὁ κανών. Ea uerba hunc in modum uertit Erasmus: Siquidem infinitæ rei infinita item regula, quemadmodum plumbea Lesbiæ ædificationis regula. Ad lapidis enim figuram transmouetur, neq; manet regula. Dicitur itaq; regula Lesbia, quoties præposterè, nō ad rationem factum, sed ratio ad factum accommodatur. Communis quædā rei nota) id est, signum, index. Vt enim quondam statuæ illæ Mercuriales, nunc ferreæ istæ aut ligneæ manus, quas crucibus in biuiis affixas uidemus, indicant uiatori, quà uertendum sit iter: ita hi loci eum qui inuenire cupiat argumenta, ueluti manu apprehensum, ducunt eò quò tendit. Venator is qui incertus uagatur, ignarus quibus in locis feræ delitescere soleant, rarò onustus præda domum reuertitur: at qui latibula earum cognita habet, qui sedes nouit, is etsi unum fortè aut alterum domiciliū uacuum inuenit, nunquā tamen discedit ita, quin aliis lustratis locis, si non omnino, certe quadam tenus uoti compos redeat domum. Hunc in modum & argumēta inuenire qui uelit, nūquam ei ex sententia opus procedet, nisi certos quosdam definitosq; habeat locos, è quibus ea ceu latebris quibusdam ducantur. Quocirca rectè dictum illud, locum esse notam ac signū, quod nos admoneat eorum, quæ probabiliter de re quaq; in hanc aut illam partem dici possint. Porrò quemadmodum non omne mare omnem gignit piscem, neq; in una quapiam terra omnis herba nascitur: ita neq; fieri potest, uti uno ex loco omnem in rem suppetant argumenta. Quamobrem desperandum non erit, si excusso loco uno aut altero parum succedat. Inspiciendi sunt omēs, & quod negabit primus, id alter, tertiusve aut etiam quartus suppeditabit. Erit fortassis, cum lustratis omnibus, nihil tamen quod sit in rem nostram inueniemus, at ne sic quidem abiiciēdus erit clypeus,

Loci definitio,

nec arena cedendum. imò uerò redeundum ad caput, & per singulos rursum locos eundum, uidendumq́ꝫ, si quid forte prius oculos nostros subterfugerit, si quid minus diligenter expensum sit. Quod si faciemus, nũquam erit res ulla in quam non aliquot certe argumẽta habere possimus, qua de re plura libro secundo.

¶Se post Aristotelem, Ciceronem, Quintilianum, Themistium, Boethium, de locis scripsisse, non ut scriberet aliquid melius, sed ut explicatius fusiusq́ꝫ de ijs ageret, & ad captum iuuẽtutis magis sese accommodaret. Cap. III.

POssum equidem uideri, crassius effusiusq́ꝫ aggressus esse istis de rebus dicere, q̃ uel pro natura ipsarũ, uel pro more illorum, qui ante nos ista tradiderunt. Nec ego quidem sum tam rudis ueri, ut nesciam posse subtilius ista spinosiusq́ꝫ dicicũ sit nihil alioq facilius, q̃ suæ quodqꝫ relinquere naturæ, & de obscuris obscure differere: contrà uero magni sudoris esse, Cerberum ab inferis extrahere, hoc est, abstrusa & in rerum interiore recessu latentia proferre in lucẽ, & tanquam spectanda proponere. Sed cupio explicare ista meæ turbæ, id est, crassioribus atqꝫ ha

Difficile esse, de rebus obscuris nõ obscure differere.

rum rerum imperitis, quando doctis qui dem superuacu' est præceptor. Vellem itaque me non dicere modò ista, sed uel pingere, si res id cáperet, uel sculpere etiam posse: & tum quoq; pulchre mecum agi putarem, si non sic etiam mihi soli ista uiderer elaborasse: sed aliquibus profuturus labor meus, aliquorum esset studia iuuaturus. Quæ mens utinam fuisset plerisq; maximis & pari ingenio facundiáq; uiris, haberemus apertiora illustrioráq; in philosophia profecto omnia. Vt enim eos transeam, qui rerum omnium naturam uel ad numeros conati sunt, uel ad figuras redigere: ut eos etiam, qui omnia inuolucris atque ambagibus quibusdam uelut mysteria texerunt: iam qui obscuritatem in dicēdo secuti, rerum lumen orationis tenebris obruerunt, credas eos illa quæ sciebant noluisse prodere, & reticere nequiuisse. De Aristotele dicam. Hic enim propemodum solus omnium priscæ ætatis philosophorū permansit in manibus; hunc solum, qui philosophiæ desti

Aristoteles.

nantur, attingunt: hunc primum pueri discunt, huic ultimum senum studium immoritur: hunc artes omnes, omnia studiorum genera terunt, trahunt, discerpunt. Magnus utique uir, & quem iure omnis miretur posteritas. Nec enim uel memoriæ uiri absoluendis omnis philosophiæ partib⁹ optime de studijs meriti, obiectũ quicquam uelim: uel laudi, quam tot seculorũ firmauit opinio, putem quicquã detrahi posse. Sed uidetur mihi dolendũ esse, sedisse illud animo grauissimi hominis, ut non simpliciter atque aperte proferret quæcunque inuenerat: ut præter laborem quem ipsa rerum esset habitura obscuritas, alia nobis etiam ex ipso obijceretur difficultas, quo necesse haberem⁹ mentem ipsius uelut oraculi suspẽsam & ambiguam, indagine perquirere. ¶ Themistius itaque autor est, lõge aliter omĩa foras esse edita ab illo, quàm sint domi tradita: dementiæq́ simile esse, si quis legendis libris ipsius speret illius se sententiam consecuturum, Sed quid Themistium di-

Aristotelis in scribendo obscuritas.

Aristotelem aliter docuisse domi q̃ libris euulgauerit.

co: Ipse de se locupletissim⁹ est testis. scribit enim quadam ad Alexandrum epistola, edidisse se quæ ad philosophiam pertinent: sed perinde tamē, nisi qui ab eo audierint eadem ista, ac si edita nō essent, futura. Nos tamen omnes illius non sententias modo, sed uerba etiam pertinacissime & mordicus tenemus: ac si quis mouere quicquam tentet, aut discedat transuersum (quod aiunt) digitum ab eis, non aliter atq; qui secantur uruntur'q;, clamamus: facilius'q; tulerimus, de mysterijs summaq; religionis aliqd auferri. ¶ Ego Aristotelem summo ingenio, doctrina, eloquentia, rerum peritia prudentiaq;, & ut semel dicam, summum quidem hominem, sed hominem tamē fuisse puto, hoc est, quē & latere aliquid potuerit, quiq; ut non omnia primus inuenerit, ita alijs post se inuenienda aliqua reliquerit: qui etiam non omnia quæ inuenerat, crediderit in uulgus prodenda: & nonnunquā fortasse contradicendi studio, quo maxima ferè tentantur ingenia, non tam quid

Censura Rodolphi de Arist.

ipse sentiret, quàm contra quod alius sensisset, dicendum putaret. Plurima ille recte, sed & alius aliquid non male. Quo iustiorem ego ueniam credo illis esse oportere, si qui fuerunt, qui putarent, non utique illi tanquam scopulo usquequaque adhærescendum esse, neque de suis desperarunt ingeniis: cum ingrati possit & inique de parente omnium natura existimantis uideri, credere ipsam omnia sua in uno illo partu effundentem munera, reliquæ posteritati humani generis in omne æuum sterilem effœtamq; mansisse uoluisse. ¶ Verum ut de re nostra dicamus, scripsit de locis octo libros, erudite & diserte, sicut omnia: sed angustius uidetur eorum conclusisse materiam. Voluit enim cũcta de quibuscunq; dissereremus, intra quatuor quæstiones contineri: ut quæreretur, definitio ne esset, an genus, an propriũ, an accidens: ut sint hæ quæstiones eiusmodi, sit ne animal rationale diffinitio hominis, sit ne hominis genus animal, sit ne propriũ hominis doci

Causa prima, cur topica Aristotelismi nus satisfaciũt studiosis.

bile esse, sit ne accidens eis album esse. Sane quicqd ulla de re quærimus, intra aliquod horum quatuor recidit. neq; enim plura sunt quæ possunt ulla de re dici. Sed non id agimus, ut de istis semp quæramus sub nominibus illis, quæ ab Aristotele sunt posita: nec enim quæro semper, sit ne albũ accidens hominis: sed simpliciter, sit ne homo albus. Sic etiam, non sit ne definitio defectus solis, interpositio lunæ inter solem & aspectum nostrum: sed, sit ne solum hoc illud. Nam fuerunt etiam, qui aliud aliquid crederẽt esse defectum solis. Sic de aliis etiam non quærimus, sit ne hominis genus animal, & propriũ docibile: sed per se, sit ne homo animal, & sit ne docibilis. ¶ Verũ hæ quæstiones oẽs, de quibus nos loquimur, quoniam solum id agunt, ut sciamus, sit ne hoc in illo: ut cũ quæro, sit ne homo animal, id percontor, insit ne animal in homine, & reliqua in hũc modum. quia etiam insit necne, de accidẽte primum solet quæri: poterat idcirco uideri, q; ad has quæ

Obiectio.

ſtiones pertinet, ſatis eſſe accidentis tra-
ctatu explicatum. ¶ Eſſet hæc aliqua ra-
tio, ſi omnia quæ ad oſtendendum ineſſe
aliquid accommodata ſunt, recenſuiſſet
Ariſtoteles, cum de accidẽte loqueretur.
¶ Sed neq; locos deſcribit, neque nume- Dilutio,
rum ipſorum facit, aut nomina: ſed dedu- complectens cau-
cta ex locis argumenta, quæſtioni propo- ſam ſecun
ſitæ applicat. ¶ Deinde pleraque pro lo- dam.
cis ponit, quæ nullius propria ſunt loci: Quarta.
ut cum dicit, inſpiciendum eſſe quibus in
ſit aliquid omnibus, uel quibus nullis, id
eſt, de quibus uniuerſaliter aliquid affir-
metur uel negetur. Ea de quibus affirma
tur, dicit eſſe ſpecies. Quid ergo? defini-
tio, genus, propriũ, non omnibus inſunt?
Iam pleraque etiam accidentia, ſi debe-
mus accidẽs uocare, quicquid non eſt ali-
quid trium illorum, inſunt oĩbus. nam
quod non de aliquibus non negetur uni-
uerſaliter, nihil propemodum eſt. quic-
quid em̃ affirmatur de aliquo, de aliquo
etiam diuerſo naturæ ſuæ negatur. Iam
quod dicit, præſcribendũ eſſe differenti,

quas res oporteat uocare ut uulgus, quas contrà: sic etiam, si proposita sit res tenuior ad disserendum, quo pacto ad uberiorem aliquam elabendum: sic pleraque alia, quæ non res nobis subijciũt unde possimus deducere argumentum, sed disserentis tantũ astus artesq́ continent: haud uideo, quo pacto ista possint loci uocari. ¶Quid ergo? non utiliter præcipiuntur ista? Vtilissime certe. Quis neget? Sed nõ tamen quicquid disserenti utile est, locus erit. Nisi & didicisse multa, & diligenter id quod in disceptationem uenit perspexisse, & contentiosius aliquando aliquid affirmare, locos credere uelimus, cum sine prioribus illis nemo commode disserere queat, & constans asseueratio persæpe argumenti impleat fidem. ¶Adde quod uidet nimis arctos dedisse fines dialecticæ, qui ijs quatuor quæstionibus terminauit eam. Cum doceat enim rationem argumentandi, uel (quod idem est) probabiliter disserẽdi dialectice, uidetur tam late distẽtos habere terminos, quàm sunt

Cauilli submotio

Quinta causa.

omnia de quibus ratione atq; uia aliqua differi possit, neq; ullam certam sibi præfinire materiam; sed arma tantum dare, quibus parati instructiq; simus in omne certamen. ¶ Sed de his quisque ut uidebitur, statuat. illud res ipsa conuincit, magni & immensi laboris esse, auulsos ab illis quæstionib⁹ quas ipse instituit, locos, in alium aliquẽ differendi usum traducere. Quiq itaq; philosophiæ hodie nomẽ usurpant, cupiuntq; paulo uideri doctiores, libros illos legũt qdem, cumq; peripateticos & haberi se & dici uelint, quæ pcipua semp peripateticorũ fuit laus, de qualibet re pposita in utranq; partẽ apte expediteq; differẽdi: eã tamen ut pstent, multũ utiq; abest. Dictata potius (ut inqt Cicero) & in scholis multis iam secu lis p manus tradita decãtant. Qua id causa credam fieri, nisi id (quod opinor) difficilimum est, maximiq; negocij, ex instituta Aristotelis locorũ ratione, facultatem prõpte copioseq; differendi expedire? Secuti ergo alij, certos definitosq; in

Causa sexta.

omnem usum disputandi fecere locos. E quib⁹ Cicero & in libro quem ad Quintum fratrem de oratore scripsit, & in partitionibus ad filium, enumerare eos satis putauit. Ad Trebatium autem libro, uni huic rei destinato, copiosius omnia executus est. Sed uir ut multarum magnarũq; artium, ita iuris etiam perit⁹, habita præsertim Trebatij ratione, ad quem scribebat, qui & ipse inter primos ius profitebatur, om̃ia ex iure ciuili exempla deduxit. Quo fit, ut nonnulla paulo obscuriora sint, non assuetis auribus. Quintilianus deinde in quinto institutionum tradidit eos, magis (quantum uidetur) ut obseruatum alijs sequeretur morem, quàm q̃ putaret ad institutum suum magnopere pertinere. Itaq; est uidere, ab dialecticis rhetoribusq; acceptos locos, permixtos ab eo, & in unum confusos aceruum. Themistius post hos & Boethius, eandẽ rem tractauerunt. Boethius non aliud sane uidet egisse, q̃ ut relatũ Ciceronẽ & Themistiũ, queq; per se primũ, deinde cõferret:

Ciceronis loci cur non satisfaciant rudioribus.

Quintilianus de locis cõfuse.

Recentiores omnes cur in locis non satisfaciant

& singulos utriusq; locos, alterum alteri hinc inde coaptaret. Themistiũ, qui post Boethiũ scripserunt, maluerunt seq. Oẽs tamen satis crediderũt, locos uel noĩare, uel paucissimis uerbis signare qd essent. Credo quod arbitrati sint, altiorem locorum notitiam ex penitiore philosophia petẽdam. Haud dubie uerum est: sed longum id est, nec omnibus uacat. & breuius aptioreq; compẽdio, quantum ad consonam rem necessarium est, id confici potest, ut dicat hic in huiusmodi opere, quæ sit proprietas uniuscuiusque. Ego, ut qui in nullius iurauerim uerba, ut quisq; placuit autor, aut sicubi nemo satis, pro autore rationem sum secutus. Non equidem, quod melius aliquid effecturum me sperem, quàm maximi illi doctissimiq; uiri, (qui possem enim?) sed ut crassius effusiusq; ista (ut prædixi) tradam, assequarq; ut si minus hæc subtiliter disputata esse, saltem (quod uoto meo sufficit) apertius explicata uideantur.

Cõsilium Rodolphi in tractandis locis

¶SCHOLIA in caput tertium.

Cerberus extractus ab inferis

Cerberum ab inferis extrahere) Id Herculem fecisse scribunt poëtæ tragici, qui cum ab Eurystheo abducendi canis gratia missus esset ad inferos, Palladis beneficio id quod iussus erat perfecit, quemadmodum apud Homerum octauo libro Iliados refert Pallas ipsa. Non dicere modo ista, sed uel pingere) Vt qui aurium sensu capere hæc non possent, saltem uisu perciperent. Ad numeros) Hi fuerunt Pythagorici, de quibus in placitis philosophorum ita Plutarchus: Rursus ab alterius auspicatu philosophiæ Pythagoras Mnesarchi Samius, q̃ primus philosophiam hoc nomine appellauit, principia rerum numeros esse censuit, & eorum symmetrias, id est, accommodatas proportiones. Ad figuras) Ab hac sententia non ita longe uidentur distare ea, quæ differit apud Platonem Timæus. Aristoteles certe tale quiddam Platoni asscribit in libris de cælo, aduersus illum (ut uideri uult) docens, corpora ex planitiebus constare non posse. Qui omnia inuolucris atque ambagibus) Mirum ni ad Pythagorica illa alludit symbola. Ac uetustissimi quidem illi philosophi, sacratiora esse philosophiæ mysteria arbitrabantur, quàm quæ temere proferenda essent in uulgum. Qui obscuritatem in dicendo) Horum ex numero tantum non primus sit Heraclitus ille Ephesius, qui & cognomen inde inuenit, dictus σκοτεινὸς apud græcos, hoc est, tenebricosus. Hunc omnes artes) Quæ enim ars hodie ita docetur, ut non crebro infulciantur placita Aristotelis? Quanquam hac in re longe primas tenent quidam concionatores, qui ita demum egregie institui credunt rudem plebeculam, si quàm sæpissime eis in ore obambulet gentilis ille (ut uocant ipsi) magister. Veluti oraculi) Oracula enim inuolucris quibusdam obscurari solebant, & per hunc modum multis imponere. Notissima est responsio data Epirotarũ regi Pyrrho: * Dico te Aeacida Romanos uincere posse, Quo pacto & Alexandrũ illum

Numeri Pythagoricorum.

Plato.

Symbola pythagorica.

Heraclitus

Aristote.

Oraculorũ obscuritas

Molossum, & Annibalem Carthaginensem deceptos fuisse, referunt Appianus & Liuius. Adriano quoque Imperatori deum consulenti de euentu belli aduersus Parthos, quàm inuolute responsum sit, explicat Macrobius libro saturnaliorum primo, capite uicesimo tertio. Quadam ad Alexandrum epistola)Ea epistola est eiusmodi:

Ἀριστοτέλης βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ εὖ πράττειν. Ἔγραψας μοι περὶ τῶν ἀκροαματικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπορρήτοις. ἴσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους, καὶ μὴ ἐκδεδομένους. ξυνετοὶ γάρ εἰσι μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασιν. ἔρρωσο.

Eorum uerborũ sententiã ita reddidit Gellius: Ἀκροαματικοὺς libros, quos editos quereris, non perinde ut arcana absconditos, neque editos scito esse, neque non editos: quoniam iis solis qui nos audiunt, cognobiles erunt. Ac si quis mouere)Conuellere, arguere, minus probare. Transuersum, quod aiunt, culmum)id est, uel minimum, tantillum. Similia sunt, latum culmum, latum pedem, transuersum digitum discedere. Gel. libro 20. cap. 4.

Non aliter atque qui secantur uruntur'q;)Clamamus, inquit, præ indignatione haud secus ac solent ii, quos medici secant aut cauterio adurunt. Ego Aristotelem) Summus nimirum, inquit, uir fuit Aristoteles, at non is tamen, cui oporteat adhęrere per omnia. Cuius rei triplicẽ affert causam. Primum, quòd quemadmodum multa nouit, ita quædam etiam uerisimile est ipsum nesciisse. Deinde, quòd non omnia quæ inuenisset, putarit esse proferenda in lucem. Postremo, quòd maior ei cura interim fuerit cõtradicendi aliis, quàm ueri inueniendi. Censura Rodolphi de Aristotele. Verum ut de re nostra dicamus)Sex in summa causas enumerat, ꝓpter quas topica Aristotelis min⁹ uideãtur satisfacere studiosis. Pri- Censura de topicis Aristotelis.

mum, quòd materiam eorum librorum angustis nimium sepserit terminis. Alteram, quòd non omnia ea enumerat Aristoteles, quibus inesse aliquid aut non inesse ostenditur. Tertiam, quòd locos neq; describat, neq; in certum aliquem cogat numerum, ac ne nominet quidem. Quartam, quòd quędam pro locis ponat, quæ nullius propriè sunt loci. Quintam, quòd totius etiam dialecticæ, nedum horum librorum, arctos nimium terminos esse uoluerit. Postremam, quòd tam inuoluta obscuraq; sint apud illum omnia, uti summę difficultatis sit, ex ipsius quæstionibus ac locis, disserendi usum copiamq; parare. Ex his secunda, tertia & quarta, non ponuntur à Rodolpho ut principales causæ, sed ut particulæ dilutionis cuiusdam, qua occurrentem dimouet obiectionem. Voluit enim cuncta &c.) Fuit qui hunc locum ita acciperet, quasi Rodolphus plura uelit esse prædicata (ut uocant) dialectica quàm quatuor. Verum longè aliud agit Rodolphus, quod ut intelligatur, nosse debemus, tria esse genera quęstionum. Vnum, quo quæritur an sit res: ut, sint ne antipodes, sint ne aliqd manes & subterranea regna. Alterũ, q̃ quæritur num hoc illi insit: ut, sit nec ne deus omnipotens, noceat an prosit plus eloquentia. Hic enim illud in dubiũ uertitur, ecquid omnipotentia insit in deo, & in eloquentia plus ne insit commodi an incommodi. Tertium, quo ambigitur, quo modo unũ alteri insit, num ut finitio, ut genus, ut propriũ, ut accidens. Quod genus sunt illa, num animal rationale sit definitio hominis, sit ne uirtus genus iustitiæ. Iam Aristoteles in topicis ita loqui uidetur, quasi ad dialecticum pertineat solum postremum hoc quæstionum genus, non etiam duo illa priora. Atque hoc est quod conuellit Rodolphus, putans omnia hæc quæstionum genera ex æquo ad dialectici munus pertinere: qua de re plenius libro secundo, capite septimo. Pleraque pro locis ponit) Quæ hic recenset Rodolphus, apud

Tria quęstionũ genera.

Ariſtotelem in ſecundo libro ſunt topicorum. Con ſtans aſſeueratio) Hoc ipſum & Quintilianus docet li bro undecimo, uim perſuadendi conſtare aſſeueratione, quæ interim plus ipſis ualeat probationib9. Ad de quod uidetur nimis arctos) Vide libri ſecundi caput quintum. In utranque partem aptè expediteq́ diſſerendi) Cicero in ſecunda Tuſculana: Itaque mihi ſemper, inquit, peripateticorum academiæq́ conſuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes diſſerendi, non ob eam cauſam ſolum placuit, quòd aliter non poſſet, quicquid in unaquaque re ueriſimile eſſet, inueniri: ſed etiam, quòd eſſet ea maxima dicendi exercitatio, qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde qui eum ſecuti ſunt. Eadem fermè ſententia apud eundem Ciceronem eſt quinto libro de finibus. Dictata potius, ut inquit Cicero) Verba Ciceronis quarto libro de bonorum ac malorum finibus ſic habent: Cumq́ duæ ſint partes, quibus perfectè ratio & oratio compleantur, una inueniendi, altera diſſerendi, hanc poſteriorem & Stoici & Peripatetici; priorem autem illi egregiè tradiderũt, Stoici omnino ne attigerunt quidem. Nam è quibus locis quaſi theſauris argumenta depromerentur, ueſtri ne ſuſpicati quidem ſunt, ſuperiores autem artificio & uia tradiderunt. Quæ quidem res efficit, ne neceſſe ſit iiſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare, neque à commentariolis ſuis diſcedere, &c. Ad Trebatium autem) De his topicis Cicero ipſe libro familiarium epiſtolarum ſeptimo, ad Trebatium ſcribens: Itaque ut primum, inquit, Velia nauigare cœpi, inſtitui topica Ariſtotelica conſcribere, ab ipſa urbe commonitus amantiſſima tui. Eum librum tibi miſi, Regij ſcriptum, quàm planiſſimè res illa ſcribi potuit. Sin tibi quædam uidebuntur obſcuriora, cogitare debebis, nullam artem literis ſine interprete, & ſine aliqua exercitatione, percipi poſſe. Fabius quoque libro quinto inſtitutionum de Cice

Laus peripateticorum.

Dictata in ſcholis canere.

Ciceronis topica.

gonis topicis loquens: Et ille quidem, inquit, non his exemplis utitur: quia ad Trebatium scribens, ex iure ea ducere maluit, ego apertio a posui. Magis quantum uidetur, ut obseruatum aliis sequeretur morem) Hæc uerba quid sibi uelint, planius intelligi potest ex decimooctauo capite libri secundi. Quo in loco docet Rodolphus, tractatum de locis ad solum dialecticum, nō etiam pertinere ad rhetorem. Ego ut qui in nullius) Sic Horatius:

Nullius addictus iurare in uerba magistri,

¶Loci quomodo diuidantur. Caput IIII.

Locorum alios internos esse, alios externos.

CVm (ut diximus) nihil ad faciendā de altero fidem possit assumi, quod nō aliqua parte cum ipso sit cohærens, illud in primis sciamus oportet, quædam ita cohærere rebus, ut ipsis insint fixa reb⁹, alia ut extra ipsas sint. In ipsis sunt rebus, ut si probem moriturum Ciceronē, quod homo est, quod ex corruptibilibus compositus est elementis, quod doloribus morbisq; obnoxius sit. Hæc omnia planum est inesse Ciceroni. At si dicam, mortali patre mortaliq; matre natum, & omnes ante ipsum homines mortuos esse, nihilq; nisi deum & diuina, esse immortale: hæc oīa, pater materq;, & cuncti ante ipsum hoīes, & de⁹ diuinaq;, ex-

stra Ciceronem sunt. Hanc itaque faciamus primam diuisionem locorum, ut alij interni sint, alij externi. ¶Rursus ea quæ in rebus sunt, alia in substãtia earum ipsarum, alia circa substantiam sunt. ¶In substantia sunt, è quibus res idipsum quod sunt accipiunt, qualis definitio, quanquam ea non tam in substãtia uideatur, q̃ ipsamet rei esse substantia. Præterea illa quæ complectitur definitio, ut est genus, & propria rei notio, quam differentiam uocamus. Atque ea quoniã uel idem est ei quod propriũ dicimus, uel pro ea proprio maxime utimur, locum illius proprij quoque significemus nomine. Partes etiã in substantia sunt totius, quando nisi ex ipsis cõfici res non potest. Tum etiam quæ coniugata dicuntur, id est, quæ solo nois quodam deflexu distant, ut sunt sapiens & sapientia, candidum & candor. Tametsi enim sapientia nõ insit in substantia sapientis quatenus homo est, cum tamẽ de sapiente differitur quatenus homo est, certum est esse in substantia ipsius sapientiã,

Internorũ locorũ diuisio.

& nec intelligi quidem, nedum esse sine ipsa posse. Addamus etiam istis speciem & totum. E quibus species, quamuis non uideatur in substantia esse generis, tamē quia pars ipsius est, & genus quamuis sine singulis speciebus fortasse, sine omnib' tamen esse non potest: & totum itidem, quamuis possint sine ipso permanere partes nonnullis in rebus, hoc ipsum tamen quod partes sunt, sine toto habere non possunt. Pleræq; etiam partes eius sunt conditionis, ut manere sine toto non possint. neque enim desectam manum, neq; euulsum oculum magis dixeris esse id, quod ante fuerūt, q̃ eadem uel picta, uel ære aut alia quauis materia expressa. Verum hæc utcunq; sint, haud ita multum in præsentia retulerit nostra. Id quod sufficit, quando cognatissima sunt ista, iunctumq; habent tractatum, nos in eundem ea ordinem redigamus. ¶ Circa substantiam sunt ea, quæ cum rei insint, modum quendam ipsi affectionemq; afferunt. Ea duplici est conditione accipere, Aut ma-

nent enim quietisq; habẽt faciem: ut sunt decor, robur, sanitas. Aut in agitatione fluxuq; quodam sunt posita: ut pugnare, dormire, currere. Vocemusq; illa adiacentia, hæc actus. Iungamus istis illa, quib⁹ hæc insunt. Ea sunt quæ ὑποκείμενα Aristoteles, nos usitato sane uerbo subiecta dicimus. Sic eloquentiæ subiectũ dicimus Ciceronem, & seueritatis Catonem, & quanq; rem prout quodq; adiacens aut actus in ipsa est. Internorum itaq; locorũ hæc sit nobis enumeratio. Externi uero ad hunc maxime sese modum habent: Quædam nanque eorum quæ sunt extra rem, necessario quodam uinculo coniuncta sunt rei. Eaq; aut sunt huiusmodi, ut per ipsa res fiat, quæ causæ uocantur: uel efficiens, ut ædium faber: uel finis, ut ædium habitatio. Quibus etiam iunguntur ea, quæ Cicero tum effecta uocat, tũ euẽta: mihi maxime placẽt euẽta dici. Vt sint proprie, quæ ab efficiẽte fiunt, effecta, ut a sutore calceus: quæ propter finem, destinata, ut calceus ob tutandos pedes.

Diuisio externorum locorum.

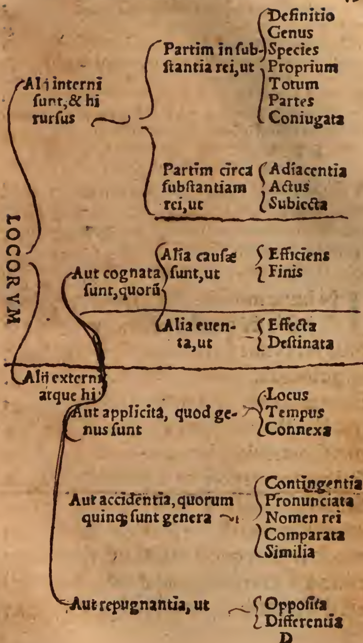
Hæcq; uno nomine possunt uocari cognata. ¶ Alia sunt quæ dicimus applicita, quæ sunt eiusmodi, ut non fiat quidē per ipsa res, sed habitudinem quādam nomenq; accipiat ab ipsis. Eorumq; aliud rē ipsam complectitur, ut locus: Aliud act⁹ ipsius metitur, ut tēpus: Aliud alio quodam modo cum ipsa re cohæret. ea sunt quæ connexa dicere placuit, qualia sunt, diuitiæ, regnum, amicitia. ¶ Rursus autē, alia eorum quæ extra rem sunt, necessitate nulla rei cohærent. Quorum quædā eius sunt generis, ut ea ipsa & res, cum altero alterum & sine altero esse & non esse possit. ea que dicimus accidentia. Alia sunt, quorum alteri infestum est alterū, inq; mutuam uicissim perniciem tendūt. ea repugnantia uocamus. Et accidentiū quidē, aliqua hoc pacto se habent, ut unū uni cōferatur. Idq; uel res rei, ut iurgium cædi, pallor ægritudini: ea dicimus cōtingentia. Vel uerba rei, quod uel singulis fit dictionibus, ut cum nomen rei cum re componimus, uel orationem rei, ut laus

uiro forti, uituperatio sceleri: ea uocamus pronunciata. Aut duo conferuntur in uno tertio, quorum alterum altero uel maius est, ut rex populari opibus: uel minus, ut discipulus magistro eruditione. uel par, ut iustus iusto probitate. Aut duo in duobus conferuntur, ut hyems & senecta, in frigore & segnitie; tempestas & ira, in iactatione maris & perturbatione mentis. uocanturq; hæc similia, illa uero comparata. ¶ At repugnantium, quædam dicuntur opposita, quorum unum aduersatur uni, & certa resistit lege: ut frigidum calido, cæcitati uisus. Quædam uel ut uulgus, disparata: uel ut Seneca uidetur uelle, distantia dicuntur. Ea sunt quæcunque non possunt id ipsum esse alterum quod alterũ, ut homo, equus, bos. Item homo & candor, candorq; & uelocitas, distát, quia nullum eorum aliud est alij idem. ¶ Hæc est ergo locorum summa, ut sint interni qui in substantia, definitio, genus, species, propriũ, totũ, pars, cõiugata. Qui circa substantiã sunt, adiacentia, Huius capitis epilogus.

actus,subiectum. Externi autem: quæ cognata dicuntur, efficiens, finis, effecta, destinata. Quæ applicita: locus, tempus, cōnexa. Quæ accidunt: contingentia, pronūciata, nomen, comparata, similia. Quæ repugnant, opposita, distantia. ¶ Non ignoro autem alios autores alia nonnullorum locorum quàm nos nomina tradidisse: quosdam plures, etiam pauciores quosdā fecisse. Qui si quibus magis placebunt, nihil impedio, habent quos sequantur. mihi naturam ordinemq; rerum sequenti, uisum est apertissime eos simul & distinctissime hoc pacto posse explicari.

¶ SCHOLIA in caput quartum.

CVm ut prædiximus) Quam initio diuisionem locorum affert Rodolphus, eam habet & Cicero. Themistius triplices locos fecit, internos, externos, & medios. Quo autem facilius memoriæ cōmendari possent loci Rodolphi, sequenti eos descriptiōne uelut ob oculos spectandos exposuimus:

LOCORVM
Alij interni sunt, & hi rursus
Partim in substantia rei, ut
Definitio
Genus
Species
Proprium
Totum
Partes
Coniugata
Partim circa substantiam rei, ut
Adiacentia
Actus
Subiecta
Alij externi atque hi
Aut cognata sunt, quorũ
Alia causæ sunt, ut
Efficiens
Finis
Alia euenta, ut
Effecta
Destinata
Aut applicita, quod genus sunt
Locus
Tempus
Connexa
Aut accidentia, quorum quinq; sunt genera
Contingentia
Pronunciata
Nomen rei
Comparata
Similia
Aut repugnantia, ut
Opposita
Differentia

D

E quibus species quamuis non uideatur) Neq; species, inquit, proprie est in substãtia generis, neq; totum in substantia partium: fecit tamen arctissima quędam horum cognatio uelutiq; necessitudo, ut & generi speciem & totum partibus, in explicandis locis coniungeremus. Cætera quæ dicuntur hoc capite, partim satis aperta sunt, partim suis quęq; locis explicabuntur, quare his missis, reliqua aggrediamur.

DE LOCIS INTERNIS, qui sunt in substantia rei.

¶ Quid definitio, quid genus, quid species, quid differẽtia, quid inter finitionem descriptionemq; intersit. Ad quem modum rei uniuscuiusq; inquirendą sit definitio. Et de generalibus aliquot legibus definiendi. Caput V.

IN hunc modũ uelut semina quædam & initia, & numerus locorum descriptus sit. Nunc rursus à capite ordientes, singulos exactius & huberi⁹ exequamur.

Definitio quid sit. Primus locus (ut diximus) est definitionis. Ea est oratio, qua quid sit res explicatur. Conueniťq; inter omnes, debere confici eam ex genere & differentia, ut sit definitio hominis, animal rationale: in qua animal, genus est: rationale, differẽtia: homo, id scilicet quod definitur, species dicitur.

Genus qd. ¶ Genus est quod de pluribus specie differentibus, in quid est prædicatur:

ut quærenti, quid est homo? quid est asinus? qd est bos? bene rñdetur, homo est aïal, asinus est aïal, bos est animal. ¶ Species in quã sub se comprehensam diuiditur genus: ut homo est species animalis. Comprehenditur eñi sub animali. Nam qui omne animal dicit, etiam dicit & hominem, & diuiditur in ipsum: animaliũ enim dicimus, aliud homo est, aliud brutum. ¶ Differentia est propria rei nota, qua secundum idipsum quod talis est, ab aliĵs distinguitur rebus. Estq; nobis uel maxime omnibus è rebus uerarum differentiarum penuria: adeoq; putãt nonnulli, non cognosci ullius à nobis rei propriam ueramq; differẽtiam: habere aũt nos, quod ferè in reliquis rebus facere solemus, pro uera, quæ proxima ueræ uidetur accedere. Ea est in homine, rationale. Est enim rationale propria hominis nota. nulli quippe animali nisi homini inest, cõuenitq; homini, quatenus talis est, hoc est, homo eo maxime uidetur homo esse, q; sit capax rationis, Reliqua enim, ut est Species. Differẽtia

bipedem esse,& erectum ingredi, & manus habere,aut non sunt propria soli homini,aut ut sint propria, non tamen hominis,sed partis,hoc est,corporis sunt notæ. Et de rationali paucisq; admodũ alijs, sint necne ueræ differentiæ, sunt qui putent,sunt qui negent. In reliquis nemo ferè est,qui constanter ullius rei differentiam ueram cognosci posse affirmet: ambitu quodam & loquendi circuitu aliquid quod locum eius teneat,effingimus,multaq; persæpe colligimus, quorũ quodq; latius pateat, q̃ hoc ipsum quod definitur. iuncta tamen æquantur, & propriũ quiddam ipsius efficiunt. Vt si definiã asinum esse animal solidis pedibus, auritũ & fœcundum:nihil est istorum,quæ post genus,quod est animal sumũtur,quod nõ generalius sit q̃ asinus:nã & equus & mulus solidis sunt pedib⁹, & mulus lepusq; auriti sunt,& oĩa ferè animalia fœcunda. eo tñ ꝙ solidis pedibus dictum est, omia præter equum & mulum excluduntur: ꝙ auritum,equus; ꝙ fœcundum, mulus

excluditur. Itaq; tandem uelut gradibus quibusdam ad id quod definitum est, p̄uenitur. ¶Quidam hanc definiendi formam, descriptionem uocauere. Ego cũ hoc nomine Ciceronem atq; Aristotelẽ, Græcè quidem, sed idem significãte, usos uideam, non est quod maiores requiram autores. Neq; enim aliud uidetur esse definire, q̃ rem intra fines naturæ suæ conclusam explicare: quod si alia ratione facere possemus, esset fortasse ratio mutandi nominis: nunc pro uera definiendi uia, eã quæ sola est, optimũ fuerit accipere. Descriptio enim, quæ poetis crebro, nõnunquam oratoribus in usu est, ea uerbosius rem exprimit: nec in id adhibetur, ut q̄d sit res indicet: sed qualis sit, uelut inspiciẽdã ante oculos ponat. ¶ Tradere ulla inueniendæ definitionis præcepta, haud in promptu est. Illud est certũ, quisquis definire quippiam uolet, utilissimum esse, cognitam sibi naturam eius & diligenter p̄lustratã habere. Id si fuerit, facilè inueniet primum in ipsa re quiddam commune,

Descriptio quo differt à finitione.

Definiẽdi præcepta.

in quo cum aliis, quæ simili sunt natura, conueniat. Sumamus exemplo nobis ius definiendum. Inuenimus primũ, ius uim quandam in se habere cogendi & iussum, unde nomen uidetur traxisse. Itaque erit ius nobis uel placitum uel decretũ quodam. Veruntamen non omne decretum ius erit. nam & domini seruis, & philosophi discipulis decreta edunt, quæ tamen ius non uocamus. Cogitemus igitur aliquid, quo ista excludamus. Videmus potestatem quãdam esse istis, sed minorem, quàm ut iura facere possint: addamus ergo esse placitum maioris potestatis, hoc est, uel populi, uel in quem populus potestatem suam transtulit, ut senatus, ut princeps. Quid ergo? Quicquid iusserit princeps, si seruis, ut lectum sternant, ut cœnã instruant, ius erit? non uidetur. sed quod ciuitati iussum est, idq; quod ad statum eius tuendum pertinet. Sed neque id quidem ius erit, si uel partem aliquam ciuitatis grauius premat, uel finitimos contra fas naturæ gẽtium ue lædat. Aequum er

Inquiritur iuris definitio.

Ius à iubẽdo.

go esse oportebit. Circunferamus diligẽter oculos, uideamusq́ ecquid intra complexum definitionis possit uenire, quod nomine definiti non contineatur: sed & contra quoq;, contineatur ne aliquid definito, quod definitio non admittat: quæ si non uidebuntur, colligamus iam à capite omnia, dicamusq́: Ius est decretum maioris potestatis, ad tuendum ciuitatis statum, ex æquo & bono institutum. ¶Tradamus & aliud exemplum, iuuemusq́ quantum possumus prima discentium studia. Quæramus quid sit ciuitas. Certum est ex hominibus constare eam, nec posse ex uno tantum homine confici. itaque relinquitur multitudinem esse, eritq́ id genus ipsius. Sed multitudo, si passim uaga, ruri aut in syluis agat, ciuitas non erit: idcirco collectam facimus. At ne illa quidem, si decem aut centum sint, ciuitatem efficient: quoniam eo cõduntur ciuitates, ut mutuis succurrere casib⁹, communia pericula depellere, utq́ ipsi præsidio sibi & adiumento esse sine expectati

Ius qd sit.

Quæritur definitio ciuitatis.

one opis externæ possint: quod quidem in tali numero contingere non potest. necesse igitur erit, eam esse frequentiam, ut statum rerum suarum per se tueri queat. Iam uero ut sint quanuis multi, sed dissideant animis, non consulant in commune, non uitæ genere conueniant, illam nõ ciuitatem dicas, sed hostes potius tanquã feras unam in caueam coniectos, quapropter uinculo quodam legum cõcordiam ipsorum firmatam esse oportet. Quod si iam nihil aliud deesse nobis putamus, erit

Ciuitas quid.

nimirum expleta definitio. Dicemus itaque ciuitatem esse multitudinem collectam, ad statum rerum suarum tuendum per se sufficiẽtem, quæ consensu sit legũ

Generales definiendi leges.

uitæq; coniuncta. Sunt autem in summa rectè definiendi leges, ut definitio neque plura complectatur quàm definitum, neque pauciora: sed de quocũq; unum dicitur, dicatur & alterum. Deinde, ut quid sit res (hoc est, substantiam eius) explicet. Præter hæc, ut aperta sit: hoc est, neq; ambiguis nominibus, quæ in multas ducun

tur significationes:neque obscuris aut ex longinquo trãslatis,constet. Profuerit ad hanc rem, crebras aliorum definitiones soluere,& rationem singulorum uerborum exigere,iudiciũq; parare,& usu tractandæ rei uiam nobis patefacere. Iuuabit etiam,notas res atque explicatu faciles definire.quod si diligenter & cũ ratitione fiat,paulatim & difficiliorum spes erit. Vtilis est hæc definiendi ratio,cum propter rerum cognitionem,quæ definitiõe explicatæ,mirum est quo pacto uelut certum quoddam signum destinanda rum cogitationum proponant animo, tum quod parat autoritatem differenti. Neque enim melius rem noscere uidetur,quàm qui quid ea sit,breuiter & apte possit explicare. Verum de definitione hactenus.

Ad definiẽdũ prę-exercitatio.

Ex definiendo fructꝰ duplex

¶SCHOLIA in caput quintum.

EA est oratio,qua quid sit res explicatur)Sic Cicero ad Brutum:Siquidem definitio est oratio, quæ qd sit id de quo agitur,ostendit ꝙ breuissimè,Et in primo de Oratore:Est enim definitio(inquit) rerum earum,quæ sunt eius rei propriæ,quam defini-

Definitio

rę uolumus, breuis & circunſcripta quædam explicatio. Conuenitq́ inter omnes, confici eam debere ex genere & differentia)Præſtiterit ſane ex genere & differentia eam confici, modò ea ſemper aſſint ad manũ, ſintq́ eiuſmodi, ut per ea res commode explicari poſſit. Quod ſi non ſit, longe præſtabilius fuerit, per cauſas, per euenta, per accidentia, aut alia quæuis rem dilucide explicare, quàm per genus & differentiam definire obſcurius. Genus eſt quod) Hanc finitionem generis parum probat Laurẽtius, propterea quòd interroganti quid ſit res, tota reſpondenda ſit definitio, non ſolum genus: modo ſatisfacere uelimus interroganti, neq; dimidiatam dare reſponſionem. Atq; eſt ſane aliquid quod opponit Laurentius, neque mihi in præſentia ſatis ſuccurrit, quomodo id quod obijcitur poſſit dilui, niſi dicere auſis, aliud eſſe reſpondere bene, aliud totam interrogationem abſoluere. Qua de

Libro 2. capite 7. re alio quodam in loco, ita ad uerbum ſcribit Rodolphus: Quod dicimus autem, quæſtionem generis eſſe interrogationi quid eſt incluſam, id uerum eſt, q̃m bene reſpondetur, quid eſt homo? eſt animal: uerũtamẽ non ſic, ut totam interrogationem abſoluat. Niſi addideris enim differentiam uel proprium, non uideberis ſatisfeciſſe quæſtioni. Quo fit, ut cùm de ſolo genere quæramus, ſolitũ ſit interrogari, non quid eſt, ſed cuius generis rerum eſt. Vt cuius generis rerum eſt lumẽ, ſubſtantiáne an accidẽs? Et ſentire, non quid ſit interrogamus, cum ſcire uolumus, agere ſit, an pati: ſed ad quod genus pertineat, actionisne an paſſionis. Hæc Rodolphus libro ſecundo, capite ſeptimo. Verum utcunque res cadat, nihil eſt quod imputetur Agricolæ, quando non ipſe, ſed Ariſtoteles huius autor eſt finitionis, apud quem primo τῶν τοπικῶν libro ſic legis: γένος δέ ἐστι, τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει, ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον.

Id est, genus uero est id, quod de pluribus & differentibus specie, in quid est prædicatur. Cicero 1. libro de oratore genus finit hoc modo: Genus autem id est, q̃d sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Quæ finitio cum prima fronte uideatur obscurior, breui est explananda exemplo. Virtus est genus quoddam: complectitur enim plures partes, hoc est, species, nempe prudentiã, iustitiam, fortitudinem & temperantiam, quæ partes cum communione quadam generis, sui, id est, inter se similes sint, tamẽ specie differunt. Rursum, genus est animal: duas enim partes complectitur, hominem & brutum, quæ partes etsi specie sunt differentes, tamen communione quadam ipsius generis, nulla inter eas est dissimilitudo, quoniã ipsa aĩalis ratio ex æquo conuenit utrisq;. Hæc uel idcirco asscribenda putaui, ne quis parum prudens, fidem habeat commentarijs ijs, qui hodie in hunc Ciceronis librum circunferuntur, qui uix dici queat, quàm inepte hunc explicẽt locum. Differentia est propria rei nota) id est, indiciũ, signum. Metaphora ducta, opinor, à pecudibus, quibus inuri aut etiam incidi solent notæ quædam, quò facilius aliæ ab alijs dignoscantur. Quidã hanc definiendi formam) Horum ex numero & Themistius fuit, & post eum Boethius, id quod ex topicis Boethianis liquere potest. Aristoteles, si exempla eius quæ in quinto sunt topicorum libro consideres, proprij uocabulo hoc definiendi genus cõprehendisse uidetur. Nisi si quis credat obstare illud, q̃d eodem in loco, quiditatem rei proprio explicari negat. Descriptio em̃) Hac de re ita Laurentius Valla: Quippe descriptio est qualitatum omnium, quæ alicui rei assunt, & eiusdem actionum explicatio. Quam sententiam & Ciceronis uerba confirmant in partitionibus: ubi non dubium, inquit, est id quidem, quin definitio genere declaretur & proprietate quadam, aut etiam communium fre

Descriptio

quẽtia,ex quibus proprium quid sit eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur quãdoq; magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrarijs, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex partibus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primisq; commouet explicatio uocabuli & nominis. Vides hic finitionis uocabulum sumi tam latè, ut complectatur & eam definiendi rationem, cui descriptionis nomen dedit Boethius: & præterea descriptionem uelut diuersum quiddam adiungi, quod & in topicis facit. Idem tamen alijs quibusdã in locis nomen descriptionis apertè pro definitione posuit: ut primo libro de oratore, ubi hunc in modum loquitur Antonius: Philosophi denique ipsius, qui de sua ui ac sapientia unus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio &c. Quo in loco descriptionẽ pro finitiõe poni, nemo negabit, nisi qui locum ipsum nunquam uiderit. Tradere ulla inueniendæ definitionis præcepta) Quam rationem colligendæ definitionis affert Rodolphus, eam est mutuatus ex topicis Ciceronis. Cuius equidem uerba nõ grauatus fuissem asscribere, nisi liber uulgo esset in manibus. Ius est decretum) A Celso iureconsulto ius definitur hoc modo: Ius est ars boni & æqui. ff. de iustitia & iure. Cicero de oratore: Ius, inquit, est legitimæ atq; usitatæ in rebus causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Sunt autẽ in summa) Quæcunq; definiendi leges traduntur, huc spectant, ut conuertatur definitio cum eo quod definitur, & naturam eius commode explicet. Eam legem qs qs non uiolarit, hũc securũ esse iussero legũ reliquarum.

¶Generis & speciei uocabulis quomodo sit hic usurus. Caput VI.

GEnus, species, differentia, quid sint, prædiximus. Illud quod ad nomen

generis & speciei pertinet, non ab re fuerit annotasse: eos, qui exactius ista distinguunt, addere istis indiuiduum. Vt sit genus quod in quid de pluribus specie differẽtibus: species, quæ de pluribus numero differentibus: indiuiduum, quod de solo uno dicatur. Vt animal de homine, de boue, de leone dicitur: homo de Scipione, Cicerone, Catone: Cato de solo Catone. Quanquam autem & Censorius Cato & Vticensis, uterq; Catones dicantur, illud non fit propter communem in ipsis speciem. Propter hanc enim homines dicuntur, non Catones, sed ob solam nominum similitudinem. Res quidem hoc pacto se habet, sed quod ad speciem attinet, ea indiuiduis cõparata, hoc nomine forte parum apte notatur. Speciei nanq; nomẽ istud sola comparatione ad genus, uidetur inditum: dictamq; speciem esse, uel (ut Cicero maluit) formã, q; confusum & informe genus expoliret, & speciendum (sic enim ueteres loquebantur) nobis exhiberet. Indiuiduis autem compa-

Indiuiduum.

Speciẽ indiuiduis collatam, spẽi ratiõnẽ amittere.

rata, non iam speciei retinet, sed generis potius accipit faciem. Ad argumentandi rationem, nihil propemodũ differre uidentur genus & species, species & indiuiduum. Quemadmodum enim si omne animal currit, hominem necesse est currere,* & si homo non currit, aliquod animal non currit: sic etiam, si omnis homo currit, Ciceronem necesse est currere,* & si currit Cicero, necesse est aliquem hominem currere. Nobis ergo, ne inter dicendum cogamur subinde sine ullo usu perturbare nomina, uocētur promiscue in locis recensendis genus, quicquid de pluribus prædicatur in quid: & species, illa de quibus id prædicatur. ¶ Sed genus quemadmodum de speciebus dicitur, sic etiam diuiditur in eas. Diuiditur autē adiectione differentiæ. Animal em̄ rationali & irrationali assumpto, in hominem & brutum. Et differentiarum uerarum (ut superius diximus) quia propemodum egeni sumus, consilium (quod inopia fieri solet) oportet ex necessitate

Hæc uerba in aliis exemplarib⁹ omissa sunt, ue rũ in exēplari manu Rodolphi scripto inueniuntur.

Quomodo hic usus sit nomine generis & speciei.

sumamus: ut queadmodū in definiendo, sic in diuidēdo, aliqd quod locū ipsarum expleat, mutuemur. Vt si diuidere brutū uelimus, dicamus aliud in terra, aliud in aere, aliud in aqua uitā ducere. Vel item dicamus, bruta omnia aut natare, aut uolare, aut ingredi, aut repere.

¶SCHOLIA in caput sextum.

GEnus, species, differētia) Quæ hoc capite dicuntur, huc tendunt: uocabulo generis hic utendum esse tam latè, ut quicquid de pluribus, siue specie siue numero solo diuersis, in qd prædicatur, generis nomen recipiat: speciem uerò dici, de quocunque genus sic sumptū prædicatur, siue illud reuera species sit, siue etiam indiuiduum. Sed quod ad speciē attinet) Species, inquit, tum demum species dicenda est, cum refertur ad genus: nam indiuiduis collata, rationem speciei amittit, & faciem ac similitudinē quandam induit generis. Vel ut Cicero maluit formam) Ciceronis hac de re uerba inuenies libri huius capite nono, ubi agitur de discrimine totius & generis, formarum & partium. Genus. Species.

¶Quid diuisio, quę eius utilitas, qua lége & quot modis fiat, cum alijs quibusdam. Capur VII.

ET quia diuisionis locus nos admonet, quid sit ipsa, & quo pacto tractāda, exequamur. Perq̄ utilis enim est diuidendi ratio, tū ad rei, quæ diuiditur naturā demōstrandam, proximum eīn est, Diuidēdi utilitas triplex.

Secunda

ut cum quid sit unumquodque dixeris, deinde quotuplex sit ostendas. tum ad definiendum: definire nanque non aliud uidetur, quàm ex genere per differentias diuiso, in speciem descendere. Præcipuè uerò ad differendi orationisq; copiã, ut unũ aliquid quod multa ambitu suo complectitur, in partes spargas. latè enim funditur, quemadmodum multa si in unũ colligas, in angustum agũtur. ¶ Diuisio igitur est, generis in species per differentias diductio. Placuitq; omnem diuisionẽ duabus differẽtijs è diuerso positis debere perfici. Deinde, ut repugnent eæ differentiæ: hoc est, ut nequaquam in idẽ conuenire possint. Postremo, ut quicquid in genere continetur, id totum differentiæ explicent. Aequa quidem lex, sed difficilis obseruatio. Et corpus sane per animã & inanimum diuidi hoc pacto uidetur. Animal etiam per rationale & irrationale. Sed contingit, ut uideantur sub uno genere multæ esse species. Vbi ergo diuidere id uolumus, capimus unius alicuius

Tertia,

Diuisio quid,

Diuidẽdi lex parũ firma,

ùs ſpeciei differentiam, deinde aliarũ ſpe cierũ, quia unã aliquam cõmunem differentiam nõ inuenimus, circuimus ipſam differentiæ alterius negatione; quemadmodum in diuiſione animalis uidemus fieri. Irrationale enim non niſi negationẽ rationalis explicat. quãobrẽ uera differẽtia eſſe non poteſt, cum omnis ſpecies ex differentia conſtituatur: nihil autẽ conſtituit ex negatione. Labaſcit ergo cõtinuò uera illa diuidendi lex. Deinde cuius felicitatis eſt, ut uel prior differentia uera ſit, quãdo uel paucas, uel planè nullas eſſe ueras in confeſſo eſt? Ergo & hanc undecũque datur arceſſimus, fitq; ut altera non ſit uera, altera nullo modo differentia ſit: appareatq; multo iſta dici ſpecioſius, q̃ rectius poſſe obſeruari. Accedit iſtis, quod cum unã fortaſſe differentiam aliquo modo eloquamur: ut ſit uerbi cauſa, uolatile: & ſpeciem quoq; inuenimus, quæ eſt auis. E diuerſo quorundam cum differentiam aliquã inueniamus, deſit ſpeciei nomen: ut bipes eſſe, animalis ſit differentia

Prima cauſa cur hæc lex non ſemp obſeruari poſſit.

Secunda.

Tertia.

fortaſſe, nullam tamen ei ſpeciem tribuere poſſis. Sic & piſcis nota eſt ſpecies, in reddenda differentia fortaſſe laboretur.

Certa lex diuidēdi. Nobis ſicut primum eſſet, & uoto forſan optandum, ut legitimis duabus differentijs diuideremus, ita proximum erit, ut qualibuſcunq; duabus tamen: ſin minus poterimus duabus, at quotcunq; poterimus diuidamus, dūmodo uniuerſam ei' quod diuidit, cōplectamur latitudinem. Quāobrē non p ea modo, quæ in ſubſtantia eius ſunt, quod diuiditur, ſed per oēs locos qui circa, quíq; extra ſubſtantiam ſunt, ducitur diuiſio.

Diuidēdi ratio 1. ¶ Sane eorum quæ in ſubſtantia ſunt, aptiſſima per quam diuidatur eſt forma, quòd ea perfectæ differentiæ origo eſt. Nam corporū aliud animatum eſt, aliud expers animæ: hæc ex forma ducta eſt diuiſio.

2. ¶ Deinde proxima, quæ ex materia ducitur: ut, arborum aliæ ex ſemine ſunt, aliæ ſponte naſcunt.

3. ¶ Hinc iam ab adiacentibus accipitur, ut, animalium aliud manſuetum, aliud ferū.

4. ¶ Et contra quoque diuiduntur adiacen

tia in ea, quibus adiacent: Vt feritas, alia
ſerpentis, alia auis, alia reliquarum belu-
arum eſt. ¶Et per actus fit diuiſio: Vt ho- 5.
minum alius ſtudio, alius lucro, alius uo-
luptati operam dat. ¶Et per efficientia: 6.
Vt animalium aliud parentis efficacia, ali
ud calore ſolis, aliud putrefactiōe gigni
tur. ¶Et per effecta: Vt animalium ali- 7.
ud fœtum, aliud ouum, aliud uermem
parit. ¶Et ex fine: Vt rerum domeſtica- 8.
rum aliæ ad neceſſitatem, aliæ ad uolu-
ptatem, aliæ ad uſum pertinent. ¶Con-
tra quoq; ex ijs, quæ ad finem pertinent:
Vt opum parandarum cauſa, alij iuſtam
operam nauant, alij fœnerantur, alij ui ra
piunt, alij fraude ſubducunt. ¶Iam uero,
animalium, aliud terra, aliud mari degit:
ex loco eſt. ¶Et, flores aut hyberni ſunt,
aut uerni, aut æſtiui, aut autumnales: ex
tpe eſt. ¶Et hoíes, alij ſerui ſunt, alij dñi,
alij neutrũ: ex cõnexis ſumitur. Contingẽ
tia etiã diuiſioni conueniunt: ut muſicoꝝ
quidam literas ſciunt, quidam ignorant.
¶Et pronunciata: ut ꝗdam hoím lauda-

ti sunt, quidam uituperati, quidam silētio latent. ¶ Attulerit etiam aliquid compa ratio, ut populares quidam infra regem sunt opibus, aliqui pares, nōnulli superi ores. ¶ Et à similibus diuisionem expres serimus: ut aliorum uitæ propositum in dustria formicam imitatur, aliorū segni ties similis est muscis. ¶ Opposita & diffe rentia prorsus à diuidendi ratione abhor rent. Necesse est enim, ut quicquid diuidi tur, de ijs prædicetur in quæ diuisum est. Nihil autem de his quæ repugnant sibi, prædicatur: quo fit, ut ne diuidi quidem possit per ea quæ sibi repugnant. ¶ Nomen rei præterij, quoniam parum accō modatum credidi diuisioni. Quanquā fu erunt, qui facerēt diuisionem eius in res significatas, ut taurum diuiderent in domesticum animal, & sidus, & montem. Quod qua ratione diuisionem appellent non uideo, cum id uel ratio loquendi co arguat. Nec enim quisquam tam ineptus sit, ut dicat: taurorum alius animal, alius sidus, alius mons est. Similiter longe mi

Per quos locos diuisio duci non possit

nus diuiſio eſt rei in nomina: Vt, non patiar, non feram, non ſinam. Niſi quis diuiſionem etiam putet eſſe, Anna ſoror, ſoror Anna: cum hic quemadmodum & illic, idem diuerſo ſono, quanquam non uerborum, conſtructionis tamē, repetatur. ¶Diducitur tamen unū, & in multa explicatur. Diducitur quidem, ſed non ita, ut id diuiſio uocari poſſit. Neq; eñ ignorādum nobis eſt, poſſe tripliciter aliquid quod unum ſit, in plura diduci. Diuiſione, quæ quomodo fiat, diximus. Partitione, quam mox dicemus. Et enumeratiōe. Ea fit, quoties multa, quæ uni alicui inſunt, recēſemus. ut cum dicimus, Cicero eloquens fuit, & prudens, & uindex appetitæ dominationis, & reliqua, quæ in immenſum extendi poſſunt. Certum eſt nō diuidi in iſta Ciceronem, quoniam Cicero indiuiduus eſt, nec partes etiam eſſe Ciceronis iſta. Enumeratio ergo eſt multorum, quæ ad unum aliquod rediguntur. Hoc pacto & multa unius uerbi ſignificata, & unius rei nomina, non diuidendo di

Cauillum

Dilutio.

Enumeratio quādo fiat.

ducimus, sed enumerando recensemus. ¶ Nonnulli arctis admodũ finibus clauserunt totam hanc rationem diuidendi, ut omnem diuisionem quæ nõ fit per ea quæ in substantia sunt, dicerent, aut subiecti esse in accidentia, aut accidẽtis in subiecta, aut accidentis in accidentia. Liberũ est & suum cuiq; iudicium. Mihi uisum est quàm copiosissime possem aperire rẽ istam, quoniam usus eius late patet. Nec ignoro, posse eis quorum aures non sint ijs audiendis imbutæ, uideri rem perplexiorem esse. quod tamẽ quàmuis exigua animi intentio molliet, modo non pigeat tãtisper subsidium petere à communi studiorũ artifice labore. fructus certe laborũ, quod affirmare ausim, nõ pœnitebit.

¶SCHOLIA in caput septimum.

Diuisiõis utilitas.

PErquàm utilis est enim diuidendi ratio) Ad tria ait in primis conducere diuisionem, ad plane cognoscendam rem eam quæ diuiditur, ad apte difiniendum, ad differendi orationisq; copiam. Diuisio igitur est generis in species) Astrictius capit nomẽ diuisionis quàm alij solent. Qua de re plura capite nono, quem locum legas oportet, modò hunc uelis plene intelligere. Placuitq; omnem diuisionem) Treis affert causas, quamobrem non semper duabus inter se

pugnantibusdifferentijs diuisio possit absolui. Primũ, quod nullius pene generis utraq; nobis differentia sit cognita, sed alteram negatione ferè exprimamus: alteram, quod in plerisque ne altera quidem illa, quę affirmatione effertur, uera est differentia; postremam, quod sępe differentia inuenta, ignota adhuc est species: & rursum nota specie, differentia tamen manet incognita. Deinde cuius felicitatis est) Raræ, inquit, & maximæ cuiusdã felicitatis est, si uel prior illa quã affirmatione exprimimus, uera sit differentia, propterea quod uel paucas uel nullas potius ueras esse constat, tantum abest, ut cognitam habeamus utranque. Sic Cicero in Antonium: Et quidem cuius temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? Vt arborum alia) Plinius libri decimisexti capite trigesimotertio: Arbores, inquit, quas naturæ debeamus, tribus modis nascũtur, sponte, semine, aut ab radice. Animalium aliud mãsuetum) Aristoteles nono libro de animalibus. Aliud fœtum, aliud ouum) De animalibus libro primo. Aliud terra, aliud mari degit) Rursum primo libro de natura animalium.

Nomen rei præterij) Hanc hodie uocant diuisionem uocis in significata, cuius sententiæ autorem laudant Boethium. Eius ego hac de re uerba subieci: Est enim, inquit, diuisio generis in species, est rursus diuisio, cũ totum in proprias diuiditur partes: est alia, cum uox significans multa, in significationes proprias recipit sectionem. Ex his tribus diducendi generibus, Rodolphus solum primum illud diuisionem appellat, alterum partitionem, enumerationem tertium. Georgius Trapezuntius postremum hoc distinctionem uocat, reliqua duo ijsdem nominibus quibus Rodolphus.

Non patiar, non feram, non sinam) Verba sunt Ciceronis in Catilinam. Anna soror) Dido apud Vergilium: Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent? Partitione quam mox dicemus) Capite nono.

¶Quid Aristoteles proprij nomine designauerit. Quot eius acceptiones enumerarit Porphyri⁹. Et quomodo hic eius nomine utendum. CAP. VIII.

Ab Arist. ꝓprij nomine comprehendi et differẽtiam.

ARistoteles proprium uocauit, quod quid omni & soli inesset & semper, Vt sit homini proprium, natum esse ridere. Omni enim inest homini, & soli inest, & semper homo natus est ridere. Diuisitq; in definitiõem, & id quod communi nomine (quoniam aliud non suppetebat) proprium dixit. Eodemq; proprij nomine complexus est differẽtiam. Sane differẽtia, quod ipsum nomen præ se fert, dicetur commodius, quoties generi quod diuidit, comparatur. Rationali enim & irrationali, animal ab aĩali differt. Aut quoties species cui definiendæ adhibetur, reliquis confertur speciebus ab illa differentibus. Suæ eñ speciei comparata, cuius substantiæ pars est, rectius proprium dicitur, quàm differẽtia. Nec ego istud sic accipi uelim, tanquam idem putem esse differentiam, & id quod propriam passionem, (quæ quid sit, & quo

pacto à differentia distet, psequi non nostri est instituti. nec enim satis de eo conuenit omibus) sed ut ostendã placere mihi, in psentia dici proprium, quo pacto Aristoteles uoluit, quicquid de eo cui id pprium esse uolumus, cõuersim dicitur: ut quemadmodũ dico, omis homo est capax disciplinæ, sic dicam, omne capax disciplinæ est homo: & sicut omnis uirtus est expetenda, sic omne expetendũ est uirtus. ¶ Porphyrius in Isagoge quadrupliciter dixit pprium dici. Quandoq; enim quod soli inest & non omi, ut nautam esse uel musicum homini, nihil eñ pter hominem dici potest nauta uel music⁹. nec oĩs tamen homo nauta uel music⁹ dicit. Quandoque quod inest omni & nõ soli, ut uiuere omni inest homini, sed nõ soli. Nam & omnia animalia & plantæ uiuere dicuntur. Tertio, quod inest omni, soli, sed non semper. ut caluescere homini, quod non nisi senio contingit. Quarto, quod omni, soli, & semper inest, ut erudibilem esse homini. de solo enim & de

Proprium quadrifariam dici secundum Porphyrium.

omni & semper dicitur. idq́ue uere est & exacte proprium, quomodo & nos hoc loco accipi proprium uolumus. ¶ Quoniam autem (ut prædiximus) in reddenda sua cuiq; rei differentia laboramus, propriam ferè passionem, quam uulgo proprij significamus nomine, quoniam differentiæ nomen usus à proprio secreuit, eā in locum differentiæ subdimus. & eam quoq; si pro arbitrio & ubicunq; res posceret, paratam & ad manū haberemus, esset qualecunq; quidē, sed aliquid tamē. minus enim in definiendis distinguendisq́ue fluctuaremus rebus. Nunc pro differētia ponimus proprium, neq; id unum, aut satis firmum, aut certum, sed sæpe ex multis collectum, & tum quoq; ambiguum, & anceps. Notū est quid Platoni acciderit, qui cum diligēter hominis proprium reddidisse uideretur, bipedem esse & implumem, & definiret hominē esse animal bipes & implume, Diogenes Cynicus gallinaceum, cui dempserat plumas, in auditorium illius proijciens; hic est,

Insulsus Diogenis in Platonē iocus.

inqt, homo Platonis. Ergo (ut dicimus) nobis proprium cui hunc locum tribuimus, sit illud, quod quarta huius nominis significatione Porphyrius posuit. Idq; siue differentia sit, siue passio, uel suis posita nominibus, uel dicendi circuitu explicata, non multum refert. Reliqua, quæ aliis proprii modis comprehensa sunt, inter adiacentia aut actus numerabuntur.

¶SCHOLIA in caput octauum.

EOdemq; proprii nomine complexus est & differentiam) Mirum uideri possit, quo modo dicat Rodolphus, differentiam proprii nomine ab Aristotele comprehensam fuisse, cum ille generi eam adiungendam esse confirmet. Verba eius hæc sunt: πᾶσα δὲ πρότασις καὶ πᾶν πρόβλημα, ἢ γένος, ἢ ἴδιον, ἢ συμβεβηκὸς δηλοῖ. καὶ γὰρ τὴν διαφορὰν ὡς οὖσαν γενικήν, ὁμοῦ τῷ γένει τακτέον. Omnis, inquit, propositio atq; omne problema, aut genus, aut proprium, aut accidens indicat. Etenim differentia, generalis cum sit, cum genere collocari debebit. Non me clam est, esse qui dicāt Aristotelē de ea modo differentia loqui, quam nostri isti uocant genericam, qui fortasse dicerent aliquid, si apud Aristotelem scriptum sic foret: εἰ γὰρ τὴν διαφορὰν τὴν γενικήν, ὁμοῦ τῷ γένει τακτέον, ut repetitus articulus secerneret hanc ab ea quam specificā nominant. Nunc illud, propius ad rem nostram ὡς οὖσαν, plane indi-

Differentia an iungenda sit proprio.

cat, nullam distinctionẽ subesse in uerbis eius. Quanquam illud interim uideo à quibusdam uerti in dubium, sit ne differentia ulla, quæ cum specie infima conuertatur. Sane Boethius hac in re uarius est, ut q in Isagogen Porphyrianam scribens, aiat differẽtiam nunquam de una sola specie prædicari: contra in categorijs Aristotelicis, dicat quasdam esse differentias, quæ non nisi de una sola specie prædicentur: quod autem in definitione differentiæ dicitur, prædicari eam de pluribus differentibus specie, id non ita accipiendum esse, quasi semper fiat, sed quòd frequentius. Mihi posterior hæc sententia magis arridet; quàm & natura ipsa rerum ueriorem esse conuincit. Etenim si genus unumquodq; in species per differẽtias diuiditur, quis non uideat differentias generis eius, quod proximum infimæ speciei est, cum sua quanq; specie oportere conuerti? Sed hęc πάρεργα. Illud propius ad rem nostram. Si Aristoteles eo quẽ citauimus loco, de generali tantum differentia locutus est, cui igitur prædicato subijciemus eam, quæ specifica dicitur? Alexãder Aphrodisieus: Quare, inqt, differẽtia generica dicitur? Quia in substantia eius est de quo prædicatur, quemadmodum & genus: & quòd ambo implent ac perficiũt essentiam uniuscuiusq; eorum quorũ sunt propria: tum etiam q in pluribus inest & ipsa; & de pluribus specie differentibus prædicatur: neque enim aliud quicq̃ interest inter genus & differẽtiam, nisi quòd differentia non prædicatur in quid est. Hactenus ille. Ex his utique duæ illæ rationes quæ primo ponuntur loco, de quauis differentia intelligi possunt. Tertiam eo intellectu ego accipio, quo Boethius differentiæ finitionem: quod si recipiatur, nihil obstabit, quo minus de omni differentia intelligenda sint uerba Aristotelis. Sed quid hęc ad Rodolphũ, qui nõ generi, sed proprio differentiam ait iunctam esse ab Aristotele? Quid dicemus? An hoc fortassis, q̊d continuo ipse, quanq̃ aliud

In cõmentarijs q̃s edidit in Topica Aristotelis.

agens,subiungit,duobus modis differentiam comparari posse: primum generi,atq; hac ratiõe proprie dici differentiam,& cum genere coniungẽdam esse.Deinde speciei suæ, quam cum genere sumpta constituit: quo pacto non tam differẽtiam q̃ proprium appellari debere,ac proinde proprij q̃q; appellatione comprehensam,Cui sentẽtiæ suffragatur & ratio,Nam autore Aristotele ipso, quicquid conuersim de re prædicatur,id aut definitio est,aut proprium: differẽtia conuersim prædicatur de sua specie, & definitio eius non est,erit itaq; proprium.Fabius tamen Quintilianus libro quinto,eam modo differentiam appellat, quæ cũ re non conuertitur: quæ autem conuertuntur,ea propria uocat. Vt caluescere homini) Aristoteles quinto libro de generatiõe animalium, solos uiros scribit caluescere,non etiam fœminas. Hic est,inquit,homo Platonicus) Ridet Platonem Cynicus,magis ipse ridẽdus.Neq; enim à Platone implume animal dicitur,q̃d utcunq; plumis nudatum est, sed cui natura plumas non dedit.

Homo q̃ ratione à Platone implume animal dicatur.

¶Genus & species quomodo cum toto & partibus conueniant, quomodo rursum distent. Quæ discrimina partiũ. Quid materia. Quid forma. Caput IX.

Totum & partes sequitur, quorum nonnunq̃ cum genere & specie confunduntur noĩa, ut genus totum,species partes uocemus: & diuisionem partitionemq; inuicem alterã pro altera accipiamus.Sed iam quid inter res intersit quærenti, etiam ipsa distinguenda sunt noĩa.

Quõ conueniãt, & quo rursum modo discrepent genus & totum, species & partes.

Et simile fortasse quiddam habent, quòd quemadmodum genus species suas comprehendit, ita totum intra se partes suas complectitur. Sed hoc differunt, quòd quemadmodum genus ad constituendã singularum specierum substantiam adsit oportet, sic totum non singularũ partiũ substantiam cõstituit. Pleræq; enim, ut interierit totum, permanere tamẽ possunt. Et contrà, quemadmodũ ad conficiendã totius substantiam, unamquãq; partium est adhiberi necesse: sic ad explendam generis sustantiam, non utiq; unamquanq; speciẽ adesse, natura illius exposcit. Præter hoc quoq;, genus de speciebus suis affirmatur, totum de partibus nequaquã. Quanq̃ eñ & carnis partes, carnem: & ligni, lignum esse dicamus, nõ tñ uel ea caro, uel id lignum sunt, cuius sunt partes.

Cauillũ. Acute itaq;, ut omnia, & breuiter Quintilian⁹ ista distinxit, ita definiẽs: Diuisio est plurium rerũ in singulas: partitio, singularũ in partes discretio.

Partiũ diuisio I. ¶ Partium autẽ & proinde totius etiam nõ una est ratio.

Quædam pertinēt ad ſubſtantiam. Quædam ex quantitate nomen habent. Quædam uirtutis ſunt atq; efficaciæ cuiuſdā. Subſtātiæ ſunt, ut paries domus eſt pars, ligna nauis. Quantitatis, ut in ĳs quæ extenſa ſunt, pedale, bipedale, tripedale. dicimus enim decempedalis rei partes. & in tempore, præteritum, inſtās, futurum. & in numeris, denarĳ ſunt partes, unum, duo, tria, quatuor. Virtutes autem ſunt partes, quemadmodum dicimus plus roboris Achilli fuiſſe quàm Aiaci, & duplo pl⁹ luminis ſoli eſſe quàm lunæ. Sic quoque animæ quatuor partes facimus, uiuificandi, ſentiendi, mouendi, & intelligendi. Eæ uero quæ ſubſtantiæ ſunt partes, aliæ de proximo ſubſtantiam conſtituūt, ut ſunt materia & forma, qualia ſunt in homine corpus & animus, in arbore uita & lignum. quarum huiuſmodi conditio eſt, ut ſi qua partium deſit, nō eſſe res, non tueri nomē ſuum poſſit. Aliæ ad integritatem rei explendam pertinēt, quarum nōnullæ deeſſe rei queant, ut nō in-

tercidat,ut pedes,manus,caput, hominis sunt partes.nam pedes aut manus deesse homini possunt, ut quanquam uel mutilus uel mancus, homo tamen sit & dicatur. Atque eæ quidem, ut breuiter dicā, constitutæ rei sunt partes,illæ constituendæ. ¶Est & alia quædam partium differentia,quod hæ quidem eiusdem sunt generis,quas ὁμογενῆς græci uocant,nos cognatas dicere possumus: Vt partes ligni omnes sunt lignum, partes lapidis lapis. Hæ rursus,ἑτερογενῆς,hoc est (ut ita [illegible] dicamus) multigenæ, quæ non in idem genus ueniunt,ut partes domus, ligna & lapides,non sunt domus.partes hominis, carnes, nerui, ossa, quæq; sunt istis similes,non sunt homo. ¶Sed materiā & formam, quia hæ uel maximè omniū præcipuæ sunt partes;exactiꝰ explicare ad physicum pertinuerit.nos satis habebimus, quoniam crebro per os redit mētio earū, quomodocūq; datur,pingui (quod aiūt) Mineruā ipsas indicare. ¶Materia ergo est subiectum ex quo aliquid generatur

Materia quid sit,

primum, & in quod corrumpitur ultimum. Itaq; ipsa nec generari potest, nec corrumpi. Forma est modus quidam materiæ, quo sibi contingit, ut huius uel illius speciei capiat nomen. Volenti igitur scire cuiusmodi res sit materia, hoc pacto proximum fuerit rimari. Demus in exẽplum hominem. Semoueamus intellectu animam. Facile id quidem est, quod quotidianæ nos mortis cõspectus docet. Difficiliora sunt quæ sequuntur. Separemus tamen intellectu oẽm colorem, deinde omnem habitudinem corporis, ut est calor, frigus, durum, molle, & reliqua id genus. Deinde figuram, ut quod diductos habeat pedes, quod distentus in brachia est, quod in caput erectus. Postremo omnem magnitudinis modum mensuramq; demamus. Id quod iam reliqui habemus, materia est. ¶ Dices fortasse, nihil uideo relictum, neq; tale quicquam concipere possum animo, quod oĩbus istis priuatum sit. Dabo ut concipi possit. Est uideri in monumentis operosius extru-

Forma qd

ctis, in quibus conditum sit corpus aliquod, tandem temporis diuturnitate nihil præter pulueres terramq́ remanere: & hoc idem quod homo fuit, ut loquimur, terra est. Certumq́ est quiddam ibi esse, quod antè humanitatis habuit in se speciem: idq́ ipsum terræ iam faciem habere, & posse ipsum postea quandoque, uel igne excoctum in lapidem durescere, uel in herbas excultum uirescere, uel aliam quamuis naturæ formam accipere. Vides item non colorem, non figuram, non ullam habitudinē corporis, quæ conspici tangi'ue possit, eandem, quam prius esse. Ergo perpetuum illud, quod prius homo, postea terra est, in aperto est, nihil esse eorum quæ tangi cerni'ue possunt, cum hoc manserit, illa cuncta interciderint. Solidum itaq; illud & omnibus iactationibus permutationibusq́ rerum naturæ expositum, ipsum immutatum, est materia uera illa & quam primam uocant. Quòd uero carnem & ossa, hominis uocamus materiam, & lapides atq; li-

gna, domus, similitudine quadam dici-mus. ¶ At forma est in hoc assumpto cor pore, quemadmodum cum homo fuit, anima (ex ea enim habuit, quod homo erat) ita iam cum mutatum est in terram, id à quo habet quòd terra est. Sic & si de-inde solidetur in lapidem, id quo lapis est: si in aquam diluatur, id quo aqua erit, erit & forma ipsius. Cerni ista non pos-sunt, concipi tamen posse, non quidem qualia sunt, sed quòd aliquid sint, in pro-spectu est: & materiam semper manere, formam uero aliam alia fluctuum in mo-rem continenter propelli, & nouam ab ipsa rebus subinde faciem afferri. ¶ Dici tur & aliter materia, id quod negocio ali-cui propositum est, circa quod elaboret: ut materiam infamiæ dicimus impudici-tiam, sic & uirtutem materiam laudis: & curarum materiam, & libri, & studiorũ dicimus. Sed nos quoque ne nimis lon-go materiæ tractatu, fastidio materiam præbeamus, pergamus ad reliqua.

¶SCHOLIA in caput nonum.

Quid interſit inter diuiſionē & partitionem.

TOtum & partes ſequuntur) Quo & hūc locum & ſuperiorem illum de ſpecie planius intelligamus, aſſcribenda uidentur uerba Ciceronis in topicis. Ea ſic habent: Partitionum autem & diuiſionum genus quale eſſet, oſtendimus. Sed quid inter ſe differant, planius dicendū eſt. In partitione quaſi mēbra ſunt, ut corpus, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cæte. In diuiſione formæ, quas græci εἴδη uocant, noſtri, ſi qui forte hæc tractant, ſpecies appellant, nō peſſimè id quidē, ſed inutiliter, ad mutandos caſus in dicēdo. Nolim enim, ne ſi latinè quidem dici poſſit, ſpecierū & ſpeciebus dicere: & ſæpe his caſibus utendum eſt, at formis & formarum uelim. Cum autem utroq; uerbo idem ſignificetur, cōmoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Et in eodem rurſus libro: Formas qui putat idem eſſe quod partes, confundit artem, & ſimilitudine quadam cōturbat, & nō ſatis acutè, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit. Hæc in topicis. Verum is ipſe, qui hic tam ſolicitè formas ſecernit à partibus, in libris de oratore ipſas formas ſeu ſpecies, partes appellat. Acutè itaq;) Quintilianus libro ſeptimo: Sit igitur, inquit, ut ſupra ſignificaui, Diuiſio, rerum plurium in ſingulas: partitio, ſingularum in partes diſcretus ordo & recta quædam collocatio, prioribus ſequentia annectens. Et ſuperius libro quinto de Cicerone loquens: Diuiſione autem adiuuari, inquit, finitionem docet: eamq; differre à partitiōe, quòd hæc ſit totius in partes, illa generis in formas. Et in tempore) Inſtans, præteritum & futurum, mihi ad ſubſtantiam temporis magis quàm ad quantitatem pertinere uidentur. Materia eſt ſubiectū) ſic in phyſicis Ariſtoteles. Forma eſt) Oppidò quā eleganter formā definit. Vt autem ſatisfiat & rudioribus, explicationis cauſa truncus ille ficulnus apud Horati

Species ſeu forma

Specierū, ſpeciebus.

Inter formas & partes qd interſit.

Forma.

Olim trūcus eram ficulnus.

um in exemplum sumatur. Is ergo truncus, quandiu Saty. 8.
rude & inutile erat lignum, neq; scamni neq; Priapi
nomen habebat, erat tamen utriusuis harū appellatio
nū capax. Vnde ergo, ut Priapus postea diceretur, nō
scamnum? nimirum ex delineatiōe illa quam à fabro
acceperat. Atque hæc delineatio, hæc expolitio, hic
modus, ita à fabro ei trunco additus, forma illius Pri
api erat. Eūdem in modum, sutor ex eodem corio, uel
peronem, uel sandalium, uel cothurnum potest efficere.
re. Quod itaq; ad materiam, hoc est, ad corium attinet
nullum ei horum nominum competit, potest autem
unumquodùis competere. Qui ergo fit, ut postea opere
re perfecto, unius tantum, non etiam reliquorum nomen
men accipiat? Mirum ni ex figura ac modo eo, quem
addidit ei corio sutor: atq; hic iam modus, uel peronis
uel cothurni, uel sandalij forma dicetur. Itidem res ha
bet in naturalibus. Quod lignum est, fit carbo, fit deinde
inde cinis. Materia eadem, forma diuersa: quam & no
mina diuersa sequuntur. Vides ergo, opinor, formā esse
se à q̄ res habet, uti huius aut illius speciei nomē accipiat.
piat. Quod uerò carnem) Caro, ossa, lapides, ligna, Materiæ nomē quibus competat.
ferrum, aurum, argentum, propriè an similitudine
quadam materiæ nomen sortiantur, id iam non disputo.
puto. Hoc scio, usitati esse genus sermonis, ut argenteę
patinæ materiam dicamus esse argentum: aureæ, aurum:
rum: stanneæ, stannum: atq; item in cæteris. Et quod
ad inuentionem pertinet argumētorum, probè in hæc
omnia materiæ uocabulū competit; quocirca hoc cer
tè loco quæcunq; eius generis sunt, ea hoc nomine nō
ineptè significari possunt. At forma est) Quemadmodū
modū hominis, inquit, forma est anima, quippe à qua
habet ut homo esse dicatur: ita in hoc assumpto corpore,
pore, in puluere inquam hoc, in quem transmutatum
iam est corpus humanū, forma esse dicetur, id à quo
habet, quòd aut terra aut puluis est. Quòd si contingat
eundem aut puluerem solidari in lapidem, iam priori

rurfum forma abiecta, illud eius materiæ forma esse dicetur, cuius aduentu lapidis nomen acceperit.

¶De coniugatis & eorum usu. Caput X.

Cõiugata unde habeãt noĩa

Locorum qui in substantia sunt, postremus sunt coniugata, quæ nomẽ istud acceperunt, quòd ipsa uocis similitudine sub unum sunt iugum deuincta, ut est sub sapientia sapiens & sapere, & sub iustitia iustus & iusta. Aristoteles istis addidit quæ casus uocauit. Ut sint uerbi causa, cõiugata ea, quæ cum eo conferuntur, ex quo primum denominãtur, quemadmodum diximus. Casus uero ea, quæ à primo illo decidentia deriuataq́; * cum eo ipso componuntur, ut sapiens, & sapienter, iustus q; & iustè, fortis * fortiter. Nos Ciceronem secuti, quãdo tenui admodum limite discreta sunt ista, coniugata in commune dicemus: quod non incõmode fieri posse, Aristoteles ipse etiam uidetur sensisse. ¶Sunt autem nonnulla, quorum coniugata facilius in re intelligas, quàm inuenias in nomine: ut uirtutis, ut officij, ut somni. Quemadmo-

Casus & cõiugata quo distinguantur.

Aiunt quidã exemplar manu Rodolphi scriptũ habere hoc modo: inter se componuntur.

dum enim à calore calidum, & ab indu-
stria industrium dicimus: & in quocun-
que calor est, & industria, hunc calidum
& industriũ uocamus, sicà uirtute quod
deducas nomen, nõ facile sit inuenire. nan
que ut à somno somniculosum, & ab offi
cio officiosum, sic à uirtute uirtuosum di
ci, latinè loquendi ratio fortasse non per-
miserit. Vtq; etiam ita loquare, non ta-
men conueniunt nomina ista nostro insti
tuto. nec enim in quocunque somnus est,
somniculosum: nec qui officium quod-
uis faciat, officiosum: nec uirtuosum di-
xeris, qui unam aliquam habet uirtutem.
itaq; quod ad argumenti inueniẽdi ratio
nem pertinet, quærẽdum in talibus est no
men, quod nõ idem sonet, sed idem signi-
ficet: & à uirtute quidẽ uoces probũ, à so
mno dormientem, ab officio industriũ.
¶ Sane loci istius non tã creber est ad ar
gumẽtandũ, q̃ alioꝝ plerorunq; usus, qñ
eñ à proximo distant cõiugata, & non re
modo, sed noĩe plerũq; arctissime iungũ
tur, ex æquo ferè uel nota sunt utraque

Non ita crebrum huius loci esse usum, sed ob id tamen nõ esse negligendum.

uel ignota. Fitq́; , ut frustra altero cõiugatorum coneris aduersus eum, qui alterũ auersetur: aut quisquis alterum det, de altero non dubitet. Qui enim negat, quisquis bonus uir est, eum felicem esse: difficulter illi persuaseris hac uia, quòd in bonitate sit posita felicitas. tantundem enim laboris in utrouis horum sibi approbando sumes: aut quantum assentiatur huic parti, consistere in bonitate felicitatẽ, tantum etiam eadem opera de eo, quòd oĩs uir bonus felix sit, contentionis remittat. Vbi tamen res dederit ut eo uti possim⁹, non negligendus erit. Quandoque enim acuminis, quandoque uirium multum, quandoq; utrunque habebit. Eleganter itaque apud Terentium est: Homo sum, humani nihil à me alienum puto. Inspiciendus ergo locus & ptractandus est. Aliquid forte uel ex se ipso, uel quod ad alios locos pertineat, dabit: & quod in altero coniugatorum quærẽtes non inuenissemus, illius in altero nos admonebit. Vt qui potentiæ uel bona uel mala, uel si qua

alia insunt, perquirere uolet, facili⁹ in nomine potentium & magis ad manum posita consequetur, eorũ cum pericula, cautionem, beneuolentiam, inuidiam; uirtutes, scelera, honestos fœdosq́ exitus, aliaq́ huius conditionis in utranque partẽ spectauerit. Ad definiendum quoque nonnihil profuerit. Apertius enim utcunque ex sapientis persona & actionibus officiisq́ peruideas & eruas, quid sit sapientia, quàm ex ipso sapientiæ nomine. Sic & amicitia quid sit, ex amicis: & anima qd sit, ex animatis. & contrà etiam, si qua uia altera horum cognata tibi fuerint, facile ad altera definienda regrediare. Eorum autem argumentorum, quæ exempla uocant rhetores, nonnullorũ uis ex hoc pendet loco. Nam cum dicat quis, uirtutem sufficere ad tuẽdam felicitatem, idq́ probet, quod in paupertate Curius, in exilio Rutilius, in tormentis Regulus, miseri non fuerint, ista solum ex eo capiunt uim docendi, quod in omnibus ĳs uirtus fuerit, quod'que uiri boni sint habiti. sic si

Coniugata ad definiendum ualent.

Exemplorũ uis ex coniugatis.

quis regnare malum esse confirmet, do-
ceatq; exitu Cyri, Cambysis, Alexandri,
Pyrrhi, in promptu est uidere, hic à re-
gnandi nomine, ad reges orationem esse
deflexam.

¶SCHOLIA in caput decimum.

Locorum qui in substantia sunt, postremus, sunt coniugata) Boethius topicarum differentiarum libro secundo: Casus, inquit, est alicuius nominis principalis inflexio in aduerbium, ut à iustitia inflectitur iustè. Casus igitur à iustitia id quod dicimus iustè. Coniugata uerò dicuntur, quæ ab eodem diuerso modo deducta fluxerũt: ut à iustitia iustum, iustus. Hæc igitur inter se & cum ipsa iustitia coniugata dicuntur. Aristotelis disputatio de coniugatis, etsi obscurissima est, tamẽ huc spectare mihi uidetur, ut quæcunque ab uno aliquo principali nomine fluunt, ea omnia unà cum nomine illo principali coniugata dicantur: ut sapientia, sapiens, sapere, sapienter. Casus uerò, sola ea dicuntur aduerbia, quæ à nomine aliquo principali descendunt: ut à fortitudine fortiter, à prudentia prudenter. Et quia locus Rodolphi, quo Aristotelis sententiam recenset, mihi uidetur corruptior, non inutile fuerit opinor, si ipsa Aristotelis uerba huc asscribamus. Ea secundo topicorum libro sic habent:

Λέγεται δὲ σύστοιχα μὲν τοιάδε, οἷον τὰ δίκαια
καὶ ὁ δίκαιος τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τὰ ἀνδρεῖα
καὶ ὁ ἀνδρεῖος τῇ ἀνδρείᾳ. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποι-
ητικὰ καὶ φυλακτικὰ σύστοιχα ἐκείνων ἐστίν, ὧν
ἐστὶ φυλακτικὰ ἢ ποιητικά, οἷον τὰ ὑγιεινὰ, ὑγιεί-

ας, καὶ τὰ εὐεκτικὰ, εὐεξίας. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Σύστοιχα μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα εἴωθε λέγεσθαι. Πτώσεις δὲ, οἷον τὸ δικαίως, καὶ ἀνδρείως, καὶ ὑγιεινῶς, καὶ εὐεκτικῶς, καὶ ὅσα τοῦτον τὸν τρόπον λέγεται. Δοκεῖ δὲ καὶ τὰ κατὰ τὰς πτώσεις σύστοιχα εἶναι, οἷον τὸ μὲν δικαίως τῇ δικαιοσύνῃ, τὸ ἀνδρείως τῇ ἀνδρείᾳ. Σύστοιχα δὲ λέγεται τὰ κατὰ τὴν αὐτὴν συστοιχίαν ἅπαντα, οἷον δικαιοσύνη, δίκαιος, δίκαιον, δικαίως.

Hoc est: Coniugata porrò eiusmodi quędam dicuntur, ut si iusta & iustus coniugata esse dicātur iustitiæ, fortia autem & fortis fortitudini. Itidem uerò & quę uim habent efficiendæ aut conseruandæ rei cuiuspiā, coniugata sunt rerum earum, quas uel conseruare uel efficere possunt, quomodo ea, quæ sanitatem efficiunt aut conseruant, coniugata sunt sanitatis: & quæ bonum corporis habitum, illius ipsius habitus coniugata dicuntur. in aliisq; eodem modo. quare coniugata quidem eiusmodi dici solent. Casus autem, ut iuste, fortiter, salubriter, *euectice, & quæcunq; ad eundem dicuntur modum. Quanquam & casus ipsi cōiugata esse uidentur, ut iuste ad iustitiam, ad fortitudinem fortiter. siquidem coniugata dicuntur omnia ea, quæcunq; sub eandem ciugationem cadunt: ut iustitia, iustus, iustum, iuste. Nos Ciceronē secuti) Is in topicis scribit hoc modo: Coniugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autē generis uerba sunt, quæ orta ab uno, uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua eiusmodi est argumentum: Si compascuus ager est, ius est compascere. Sunt autem non-

nulla) Ait eiusmodi quoddam discrimen esse coniugatorum, quale nostri hodie dialectici *afferũt inter ea, quæ dicuntur denominatiua: quorum alia significatione sola, alia sola uoce, alia tam uoce quàm significatione, denominatiua uocant. Sanè loci istius) Quàm rarus sit usus loci huius, facilè perspici potest ex uerbis Quintiliani, apud quem quinto institutionum libro sic legis: His illud adĳcere ridiculum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocant. Vt eos qui rem iustã faciant, iustè facere: quod certè nõ eget probatione. Vbi tamen res dederit, ut eo uti possimus) Sic Cicero eo usus est quinto libro de finib⁹: Paupertas si malum est, mendicus non * malus esse nõ potest, quamuis sit sapiẽs. Rursus: Dolere malum: in cruce qui angitur, beatus esse non potest. Et secũdo de oratore: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam piè lugere uideatis. Ibidẽ: Lucilĳ pecus hoc non est, sed liberum: quà enim libet, pascitur. Quanquam postremum hoc non ineptè duci uideatur à nomine. Eorum autem argumentorum) De his Fabius libro quinto, capite undecimo. In paupertate Curius) Alludit ad locum Senecæ in libro de prouidentia, ubi de fortuna ille loquens: Contumacissimum quenq;, inquit, & rectissimum aggreditur, aduersusquem suam uim intendat: ignemq; experitur in Muti[illegible] paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo &c. De paupertate M. Curĳ lege Valerium Maximum libro quarto, capite tertio. In exilio Rutilius) Hic etsi uir erat innocentiæ summæ, tamen cum à publicanorum iniuria Asiam defendisset, inuisus equestri ordini, penes quem tum iudicia erãt, Smyrnam in exilium missus est. Vnde cum reuocaretur postea à uictore Sylla, maluit in exilio innocens mori, quàm eò unde iniquè eiectus erat reuerti. Meminit eius rei præter alios Cicero libro de oratore primo, & tertio libro de natura deorũ. Item Fabius Quin

*miser fortasse legendum apud Ciceronem.

Seneca.

Paupertas Curĳ.

Rutilius.

tilianus libro undecimo,& in epitome Liuiana L. Florus. In tormentis regulus) Hæc historia elegantissime explicatur apud Gellium, libri sexti capite quarto. Cyri) Hunc quomodo Sarmatæ uicerint occiderintq;, & caput ei' regina *Thomiris in utrem humano sanguine plenum immerserit, primo historiarum libro narrat Herodotus. Cambysis) Hic quemadmodum regno à magis occupato,* Acbatanis Syriæ urbe decesserit, idem Herodotus refert libro q̃rto. Alexandri) Hunc post euersum regnum Persarum, Babylone diem extremum obijsse scribunt historiographi. Fuerũt qui tradiderint Aristotelem Antipatro id consilium dedisse, ut Alexandrum ueneno de medio tolleret: idq; uenenum fuisse Aristotelis ingenio dignum, nempe aquam quandam gelidissimam ex Nonacriç petra sudantem: quæ præ nimio frigore, nulla alia re, q̃ equina ungula potuerit contineri. Sed de his plura apud Plutarchum. Pyrrhi) Is Argiuorũ urbem incautius cum exercitu ingressus, cum recipere sese in castra uellet, muliercula quædam superiori è loco tegulam capiti ei' ita impegit, ut tenebris ante oculos obortis ex equo delaberetur: cõtinuoq; à milite quodam Antigoni, cui Zophyro nomen erat, occisus est, autor Plutarchus.

Regulus. Cyrus. Tomyris. Cãbyses. Alexãder Pyrrhus.

DE LOCIS IIS QVI CIRCA substantiam rei esse dicuntur.

¶ Quid adiacens, quæ adiacentium diuersitas, quæ quibus maxime insint rebus. Cap. XI.

Circa substantiam diximus esse adiacentia & actus. Adiacens uocamus modum rei inexistentem, quo aliquid aliud, q̃ secundum substantiæ suæ denoĩati-

Adiacentia.

onē uocatur. Vt prudentia est motus q-
dam hominis. cum enim interroges, cui-
usmodi uir sit Cato: rectè respōdeas, pru-
dens. Itaq; capit ex prudentia nomen ali
ud quoddam, quàm substantiæ suæ, neq;
enim Cato à substantia sua prudens, sed
homo uocatur. ¶ Multiplex est hic locus
uariosq; flexus habet. In summa quidem
omnia, quæ adiacent rebus, aut sensibus
comprehenduntur, aut cognoscuntur in-
tellectu. Sensu comprehendūtur, primū
communia illa plurium sensuum. Multi-
tudo, id est, numeri omnes. Magnitudo,
quæ tribus in rebus posita est, in longitu-
dine, latitudine & crassitudine. Figura,
cuiusmodi est planum, iniquum, rectum,
curuum, triangulum, quadrangulum, cir
culare, & reliqua id genus. Comprehen-
ditur & motus: sed hic alterius loci est, ad
actus enim pertinet. Deinde quæ singu-
lorum sensuum sunt propria, ut uisus, lu
cidum, obscurum, perspicuum, opacū, co
loratū: auditus, sonus: gustus, sapor: olfa-
ctus, odor: tactus, calidum, frigidum, hu

Adiacentium diuisio prima

Quæ percipiantur sensū.

midum, ſiccum, durum, molle, aſperum, leue, & reliqua quæ tactu percipiuntur. Hæc ſunt ſemina omnis noſtræ ſcientiæ. Hæc omnis humanorum ingeniorum iactatio. Ex ijs uariè coniunctis coagmentatisq́ꝫ, omnium rerum ſpecies, multitudinem, uarietatemq́ꝫ diſcreuimus. Itaque dubitet quis, querelane dignius ſit, tam in arcto humani ingenij uim eſſe cõcluſam, an potius admiratione, quòd tam exiguis initijs, ad tantam rerum inueſtigationem, licet dubiam, licet incertam, ad inueſtigationem tamen potuerit peruenire. Epiphonema.

¶ Intellectu uero comprehendũtur, quæcunq; ex iſtis animus, agitatione mentis, colligit atque decerpit. Vt in magnete colorem quidem & figuram uidemus: uim qua ad ſe ferrum rapit, intellectu deprehendimus. Sic in hæmatite, ſic in ſmaragdo, alterius ruborem, alterius uirorem oculis eſt cognoſcere. cauſam autem qua hic impudicitiæ impatiens eſt, ille ſanguinem ſiſtit, mens ſola perſpexit, Velocem eſſe curſum uiſu quidem di Quæ intellectus comprehendat.

iudices: uelocitatem in quiescente, non nisi intellectu uel ex cursu quem uidisti, uel ex membrorum argutia agilitateque colligas. Sic robur, etiam in eo qui nihil ferat. sic reliqua. ¶ Adiacentium quædam natiua sunt, quædam parantur & accedunt. Natiua sunt, ut in igne calor, in aqua humor, in terra siccitas. Accedentia sunt, qualia in aqua calor, cum igni adhibetur: rigor, cum uehementius perfrixit. in cera liquor, cum funditur. ¶ Quæ accedunt autem, eorum quædam facile dimouentur ab eo in quo sunt. Vt ruborem ex pudore contractum, pallorem ex metu, continuo ubi causæ desierint, etiam deficere uideas. Quædam uero difficulter auferunt, qualia sunt, quæ uel in aliquod, quod natura capax sit eorum, ueniunt, ut additus nonnullis rebus uel color uel sapor: & in nonnullis animis pauor semel acceptus, uel amor, uel odium, non nisi morte finitur. qualia etiam quæ longo usu exercitioque uerterunt in consuetudinem, ut sunt studia & artes humanæ, ut animi motus, quæ cre

Secunda diuisio adiacentium.

Subdiuisio eorum quæ accedunt.

bro repetiti, prope in naturam transeũt.
¶Sed natiuorum, cum in omnibus reb⁹ tum præcipuus est in eis quæ sensus sunt expertia, locus. Qualis est uis quædam tuendi conseruandiq; sui, tum aliud aliquid simile sibi efficiendi, ut ignis calore, aqua se frigore tuetur, terra duritie resistit, aer liquiditate elabitur. Iam cuncta aliquid gignere simile nituntur, ut ignis ignem, aqua aquam, in herbis arboribusq; fruges sunt & fructus producendarum aliarum semina. Iam in lapidibus gemmisq;, iam in reliquis omnibus, quæcunq; terra mariq; nascũtur, uaria potestas, noxia reliquis rebus, uel salutaris, pro cuiusque naturæ diuersitate. Sic in animalibus, alia ad corpus pertinent, alia ad animam. Ad corpus, ut fœcunditas, ut prosperior naturæ ualetudo, robur, uelocitas, pulchritudo, contrariaq; istis. Ad animam, sentiendi memorandiq; uis, feritas, mansuetudo, docilitas, indocilitas, astus, socordia, istisq; similia. Natiua enim est quædam hæc omnibus adiacens uis, qua cun-

Natiua adiacentia quib⁹ potissimũ insint.

cta in destinatum debitumq; naturæ suæ feruntur opus. Neq; enim autor ille rerum segne quicquam aut sine usu esse uoluit: sed tanquam in prudentis patrisfamiliâs domo, cuncta ut essent in officio effecit. ¶ Accedunt & eis quæ sensuum expertia sunt multa, plura tamen animalibus, quoniam naturæ uigore in plures se conatus attollentia, in plura incurrant oportet. Ergo in corpore est ægritudo & sanitas, & melior deteriorq; habitudo, fames, sitis, saties, somnus, uigilia, & meditatione parata uelocitas, & usu robur firmatum, & cultu decor additus. In anima: ut in equo, institutio formādi gradus ad certum numerum, in cane uenatio: & in reliquis animalibus, quæcunq; uel homine monstante, uel rerum usu percipiunt. Nam & efferatiora quædam fiunt usu, quædam contrà mansuescunt, & uitare pericula & insidias struere consuetudine addiscunt. Homo, quoniam maximè (ut dici solet) animus est, maximè quoq; hac parte conspicitur: ergo prima ferè in eo

Quibus potissimū insint adiacentia ea quæ foris insecus accedunt.

peruidentur animi affectiones, ira, amor, metus, spes, gaudium, dolor, inuidia, misericordia, & reliqua. Et ista quidem nõnunquam sic intelligi possunt, ut sint natiua. Quoniam pleriq;, alius ad aliud istorum, naturæ instinctu sunt propensiores. Quandoq; ut sint usu parata. Cuicunque enim istorum frequentius regendum se quis auferendumq; permiserit, id totum demum occupat hominem, iurisq; sui facit: & sequitur illa quam ἕξιν Græci, nostrorum nonnulli, uerbum è uerbo, habitum: qui optime fortasse, cõsuetudinem dicunt. Tum etiam accipiũtur ista, ut sint temporariæ & ueloces quædam animi affectiones: ut dicimus permotione aliqua efferbuisse quem ira, metu trepidasse, amore exarsisse. Itaque pro hac diuersitate, haud difficile fuerit discernere, quorsum, id est, in quod adiacentium genus, oporteat ista conferri. Post ista sunt quæ ratione duce consequimur, ut sunt artes omnes hominum. Quarum aliæ ad solam pertinẽt rerum cognitionẽ, aliæ ad actio- Artiũ dua genera.

nem. Ad cognitionem pertinent, quæ naturam rerum qualitatesq; & causas oīm, quæ terra, mari, cæloq; fiunt, scrutantur: quæq; differendi emendatè, credibiliter, politè, rationem tradunt. Actionis artes sunt, quæ uel ea docent, quibus corpus tuemur: ut est agricultura, ut militia, ut mercatura, & fabriles omẽs, & manuariæ (ut ita dicamus) artes: Vel ea tradunt, q̄bus emendatur animus, & mores hominum uitaq; formatur. Nec ipsæ solũ artes huc referuntur, sed etiam quæ hauriuntur ex eis uirtutes, prudentia, religio, pietas, beneuolentia, iustitia, tolerantia, magnanimitas, temperantia, modestia, benignitas, & quæcunq; aliæ sunt, quibus legitime nos & secundum rectæ rationis præscriptum, tales aduersum deum, homines, nosq; ipsos quales ius fasq; est esse, præbemus.

Per enumeratione dictorum epilogus.

¶ Vt ergo cuncta quasi in summam redigamus: A diacentia, quæcunq; ad rationis intelligendiq; uim pertinent, in solo homine quæruntur. Sensus, & mouendi uis, & quæcunque circa ea sunt, in omni-

bus spectantur animalibus. Ali, cresce-re, firmari, consumi, cõmunia sunt omni-um uiuentium. Nam quæ corpori in-sunt, in omnibus reliquis, quæ uideri tan giq; possunt, est inuenire. Et horum quæ-dam natiua sunt rebus, quæ perpetuo in-sunt ipsis: quædam diuturnitate firman-tur: quædam permutantur subinde, & ue lut in diem eunt atque redeunt. Horum omnium, alia sensu, alia intellectu com-prehenduntur: non quod quicquid sen-titur, non & intelligatur etiam: aut quic-quam in intellectu sit quod nõ aliqua uia ad ipsum sit per sensus profectum: sed q alia sunt quæ prima sese nobis cognoscẽ-da offerunt, uiamq; mentis per sensus apẽ riunt: alia ui intellectus ex ijs ipsis colli-guntur. Ita illa ei ad quod primum, hæc ei ad quod potissimum pertinent, attri-buere uisum est.

¶SCHOLIA in caput undecimum.

ADiacens uocamus) Adiacentium uocabulo ea fere complectitur Rodolphus, quæ quantita-tes qualitatesq; ab Aristotele in categorijs di cuntur, quatenus hæc ad sua referuntur subiecta, alie

nanque relata, alia sortiuntur & nomina. Verbi causa: Virtus relata ad animum, adiacens est: eadem cum ad felicitatem refertur, de numero est destinatorum: cum ad uitium, repugnans: cum ad iustitiam & temperantiam, genus: cum ad habitũ animi, species. Multiplex est hic locus) Duas ponit in summa diuisiones adiacentium. Nam principio, adiacentia omnia aut percipiuntur sensu, aut intellectu comprehenduntur. Deinde, quædam eorum natiua sunt, quædam forinsecus accedunt. Partes diuisionis utriusq;, partim Rodolphus ipse satis dilucidè explicat, partim nos suo quanq; loco explicaturi sumus. Sensu comprehenduntur) Duo genera Aristoteles facit eorum, quæ comprehenduntur sensu. alia enim sentiri secũdum se, alia secundũ accidens. Secundũ se ea sentiri dicuntur, quæ ipsa in causa sunt cur sensu percipiantur: ut color uisu, sapor gustu, olfactu odor. Secundum accidens, quæ non sua, sed alterius cuiuspiam gratia sensu comprehenduntur: quemadmodum homo, uocis modò quam facit gratia audiri potest, & cur uideatur, in causa est color. Rodolphus de priori tantum genere loquitur, quorũ eiusmodi rursum discrimen est, ut partim communia, partim propria esse dicatur. Communia sunt, quæ pluribus comprehendi sensibus possunt: ut magnitudo, numerus, quies, motus, figura. Propria, quæ singulis modò sensibus cognoscuntur: ut color uisu, sonus auditu, olfactu odor, sapor gustu, tactu frigidum, calidum, humidum, siccũ, quęq; alia eius generis sunt.

Adiacentium diuersitas.

Hæc sunt semina) Aristotelem autorem secutus hoc dicit, qui putat omnẽ cognitionem nostrã oriri à sensibus. In magnete) De hoc Plinius libro trigesimosexto, capite decimosexto. Nomen ab inuentore habet. In hæmatite) Gemma est, nomen à uirtute atq; effectu habens, nempe à sistendo sanguine. αἷμα enim Græcis sanguinem esse nemo ignorat. Plinius libro trigesimoseptimo, capite decimo. In smaragdo) Et huius gemmæ mentio fit apud Plinium libro eodem,

capite septimo. Quædam natiua) Natiua adiacentia sunt, quæ intrinsecus ex ipsa re oriuntur, ueluti'q; innata sunt. Accedere dicuntur ea, quæ extrinsecus in rem cadunt. Verbi causa: Sunt quibus natura corpus tam firmum ac patiens dedit, ut laborem, inediam, frigus, alia'que id genus facile ferre possint. Sunt rursus, quibus etsi natura id largita non est, longa tamen exercitatione ac consuetudine id assequuntur, ut & ipsi ad toleranda ea quæ dixi, idonei euadant. Hæc ergo corporis patientia ac firmitudo, in prioribus quidem illis natiuum est adiacens, posterioribus uerò accedit. Quæ accedunt autem, eorum quædam facilè dimouētur &c.) Ad hæc plenè intelligēda, plurimum momenti attulerint ea, quæ de qualitate in categorijs tradit Aristoteles. In consuetudinem) Ita interpretatur, quam Græci ἕξιν, Latinorum quidam habitum uocant. Cicero cum alibi tum secundo de oratore, & sequutus hunc Quintilianus, consuetudinem nominant. Qualis est uis quædam tuendi) Non hoc accipiendum, quasi hæc solis insint illis quæ sensu carent, sed quòd in illis nihil insit hisce præstantius. Alioqui & in animantibus quoque ea reperiri uel Cicero in officijs docet: Principio. inquiēs, generi animantium omni est à natura attributum, ut se, uitam, corpus'q; tueatur, declinet'q; ea quę ei nocitura uideātur; quæ'q; sint ad uiuendum necessaria, inquirat & paret: ut pastum, ut latibula, ut alia eiusdem generis. Cōmune autem animantium omnium est, coniunctionis appetitus. procreandi causa: & cura quædā eorū quæ procreata sunt. Iam n lapidibus gemmis'q;) Eiusmodi miraculorū plenus est Plinius. Vt essent in officio) Vt nusquā desiderent, ut officio suo fungerētur. Ergo prima ferè) Triplicia adiacentia tribuit animo hominis, affectiones, artes, uirtutes. Et ista quidem) Affectiones ait trifariam considerari posse, ut natiuas, ut usu atque exercitatione quæsitas, ut tempo-

Affectionum triplex consideratio.

rarias momentaneasq́ quasdam animi motiones, quę ut repente adueniunt, ita abeunt quoq; subitò ac recedunt. Id apud Aristotelem dicere liceat hoc modo: hęc interim in secunda, interim in prima, interim in tertia esse specie qualitatis. Porrò Boethius in categorias Aristotelis scribens, ait non esse absurdum, si res eadem, diuersis considerata modis, diuersis item generibus subijciatur: ne quid obturbent hic isti, qui inter omnia ea quæ sub diuersa genera cadunt, realem nescio quam subesse aiunt distinctionem. Qua in parte erroris coarguere eos poterat uel Thomas ille Aquinas, qui figuras & patibiles qualitates, prout uarie cõsiderãtur, modo ad primum, modo ad tertiũ aut quartem gen⁹ qualitatum pertinere existimat. Verum hæc non perinde arridebunt scio Dominico de Flandria: quare ne is nobis negocium facessat, & in sua arena imparatos adoriatur, his missis, cætera persequamur.

An species eadẽ possit diuersis subesse generib⁹.

Dominicus de Flãdria.

Regendum auferendumq́;) Id tum fit, cum adeò nobis affectus dominãtur, ut quòcunque impulerint illi, uel nolentes sequi cogamur. Sane initio non difficilimum est obuiam ire affectibus, at postquam semel ac iterum tertiòque illis fueris obsecutus, tantas interim colligunt uires, ut inuitum quoque ac renitẽtem quoquò uersus impellant. Quarum aliæ) Artium inquit, aliæ cognitiuæ sunt, alię actiuę. Cognitiuæ sunt, quarum finis cognitio est, ut sunt quas physicas uocant ac mathematicas, quæq; sermonis artificium docent, ut grammatica, rhetorica, & dialectica. Actiuæ, quarum finis est actio: ut sunt quæ partim mechanicæ, partim morales dicuntur. Sed de his rursum libri sequentis capite secundo & nono. Quintilianus secundi institutionum libri capite decimonono, tria artiũ genera facit, inspectiuũ, administratiuũ, & effectiuũ: τὸ θεωρητικὸν, τὸ πρακτικὸν, καὶ τὸ ποιητικόν.

Artium diuersitas.

¶ Actuum nomen quid hic designet, quomo-

do diuidatur & quanta huius loci commoditas. Capuc XII.

AB adiacentibus oriunt actus. Vnũquodque enim pro modo naturæ suæ, utq; aliter aliter'ue affectũ est, agit. Actus autem in præsentia non ita accipiendus est, ut à passione distinguatur: sed ut sit actus id, quocunq; aliquo modo exerceri afficiq; dicimur, Ita & timere, & dolere, & ægrotare, quiescere etiam & uacare, nobis actus erunt: omnia enim, cum actus rei scrutamur, uenient consideranda, & argumenti aliquid in hanc illam'ue partem dabunt. Actus qd. ¶ Possumus (si uidetur) actus pro adiacentium, è quibus nascuntur, uarietate distinguere, Vt sint alij qui proueniant ex natiuis, ut in igne calere, lucere in sole, in animali pasci, moueri, natare, uolare, dormire, ingredi, uigilare. Alij, qui à consuetudine firmatis ueniãt, ut scribere, orare, mederi, iaculari, gubernare. Alij, qui ex subitis prodeant affectionibus, & breui momento p̃tereuntibus, ut rubere ex pudore, ex metu concuti, ex Diuisio actuum prima.

Altera eorundem diuisio. lætitia gestire. ¶ Sunt etiam qui nihil efficiunt, sed intra se consumuntur: ut sunt currere, ambulare, uolare, uidere, audire, intelligere. Quidam, qui præter seipsos opus absoluunt: ut ædificare, domum efficit: texere, pãnum: scribere, literas.

Diuisio tertia. ¶ Et hi quidem, qui nihil extra se efficiũt, alij quidem propter finem aliquem fiunt; ut qui ambulat, uel idcirco id facit, ut aliquò perueniat, uel sanitatis causa: q uidet, ut aliquid percipiat: qui dormit, ut lassitudinem ponat. Alij uel carẽt fine, uel in prospecto non habent: ut gaudere plane caret fine. nemo enim est, qui quem in usum gaudeat, dicere possit, nisi ut gaudeat. Sic etiam dolere, ægrotare, metuere, sperare, irasci. Si quem enim interroges, quem in usum irascatur, in nullum dicat: sed quia iniuria prouocatus sit, facere aliter non posse. Sic etiam qui amat.

Obiectio. Quanquam hic fortasse possit dicere, finem sibi esse, potiri re cupita: & irascens ita dicat, finem sibi esse uindictam.

Dilutio. Verum hi forte fines sunt eorum, qui amore atq; ira p-

citi agunt. Amoris certe & iræ non sunt fines: cum utrunque assequi & commodius fortasse possent, ut non amore & ira sese torquerent. Inconsultus est enim oĩs animi subitus affectus: & ad eam partem animi pertinent, quæ rationis est expers, neque prospicere finem possunt. ¶ Et alij quidem ex præteritis nascuntur tantum, uel præsentibus. Alij etsi oriantur ex futuris, & partem aliquam percipiant futuri: non tamẽ ut fiant illa, sic afficimur: sed quia illa uentura arbitramur, concutimur animo & cõsistere nequimus. Quod in timore apertius est & inuidia. Quæ tamen certum est eiusdem naturæ & conditionis esse, qua reliquos omẽs. Causa huius est, quoniam ista agendi uoce passionẽ significãt. ¶ Omnis autem actio (non illa quam nos iam communi uocabulo actũ dicimus, sed ea quæ proprie physicis hoc nomine signatur) finem aliquẽ respicit, propter quẽ suscipitur ipsa. Isq; finis, uel res ea est quæ patitur, uel circa ipsam est. Patiens autem non ad aliud, quatenus pa Diuisio quarta.

tiens est, sed ad agens respectat. Itaque finem habere non potest. Neque enim agens ei finis est, cum ipsum sit agentis finis. Nisi forte ea sit rei cōditio, ut id quod patitur, actione aliqua in agens recurrat. Vt naue fabricanti qua ipse sit nauigaturus, finis primum quidē nauigatoris est nauis. Deinde rursus, quia nauis portat tueturque ipsum qui fabricatus est, ipse inuicem finis est nauis. Hoc enim pacto fieri potest, ut agens atque patiens uicissim alterum alteri finis fiant, cum perinde utrūque agat atque patiatur. Sed uel scrupulosiora fortasse sunt ista, uel non ita multum præsenti rerū tractatui necessaria. Illud annotandum uidetur, quædam nomina agendi faciem habere, cum re uera adiacentia sint: quædam contra adiacentium uoce actum significant. Neque enim calere & albere aliud sunt, quā calidum esse & album; quæ certum est esse adiacentia. Sic & scire, & cognoscere & quiescere. Ac ē diuerso, cursus currendi actū, & sermo locutionem, & locutio

Notatio de adiacētibus & actibus.

loquendi actum significat. Quod igitur proprie actus est, id oportet ut sit in quadam agitatione, hoc quod Græci ἐντελέχειαν uocant, positum: id est, ut uel fieri aliquid aut perire, uel item augeri aut diminui, uel qualitatum alteratiõe permutari, uel in transpositione aliqua loci'que commutatione intelligatur. Quod enim in uno fixoq; gradu consistit, certum est nequaquã agi posse. ¶ Magno usui sunt hi loci eis, qui de rerum proprietate naturaq; differunt. Vtq; etiam de aliјs disseratur, plurimum tamen fidei parant ducta hinc, hoc est, ex interioribus rerũ penetralibus argumenta, atque è natura eorum (de quibus oratio est) deprõpta. Aut hæc enim rerum natura est, aut si qua alia est, ignotã nobis esse (nisi me tamen caligo ingeniј mei fallit) fatendum est. Hæc enim ferè uidẽtur esse illa, quæ mentis humanæ possit complecti uis. Reliqua, ut intra altiores rerũ naturæ sinus recõdita, aut ignoramus, aut ex istorũ cõparatione, magis quid non sint dicere, q̃

Respicit ad sex actionis seu motus species.

Vsus adiacentiũ & actuum.

quid sint comprehendere ualemus.

¶SCHOLIA in caput duodecimum.

AB adiacentibus)Principio quid sit actus definit. Deinde quatuor affert actuum diuisiones atq; discrimina. Hinc tres notatiunculæ subijciuntur. Postremo, quanta sit uel huius uel præcedentis loci commoditas, explicatur. ¶Finitio: Actus hic dicitur illud, quocunque aliquo modo affici exerceriq; dicimur. ¶Prima diuisio: Actus partim à natiuis adiacentibus oriuntur, partim ex ijs proueniunt adiacentibus quæ usu cõsuetudineq; firmãtur, partim ex subitis illis momẽtaneisq; animi corporisue affectionibus. ¶Diuisio secunda: Actuũ alij operis aliqd extra sese efficiunt, ut texère, ędificare: alij intra se consumuntur, ut currere, ambulare. ¶Tertia: Eorum actuũ q nihil extra se operis efficiunt, quidã ,ppter certũ aliquẽ fiũt finẽ, qdã nullũ definitũ finem habẽt. ¶Quarta: Actuũ eorum qui definitum finẽ non habẽt, alij ex pręteritis ac præsentibus causis oriuntur, alij ex futuris. ¶Notatio prima: Omnis actio propriè dicta, finem aliquem spectat, passio nunquam. Secunda: Sunt quæ ex figura uerbi actus esse uideantur, cum reuera sint adiacentia: quædam rursus adiacẽtia, cum sint actus. Tertia: Omnis actio proprie dicta, in motu atque agitatione quadam est posita. Quæ sequuntur, ea per se satis aperta sunt. Et ad eam animi partem pertinent)Philosophi tres faciunt animi partes, rationem, irascentiam & cupiditatem. Qua de re ita Apuleius in libello qui inscribitur de dogmate Platonis: At enim cum tres partes animi dicat esse, rationabilem, id est, mentis optimam portionem, hanc ait capitis arcem tenere: irascentiam uerò procul à ratione ad domicilium cordis deductam esse, obsequi eam & respondere in loco sapientiæ: cupidinem atque appetitus postremã portionem, infernas abdominis sedes

Animi partes tres.

obtinere, ut popinas quasdam & latrinarum latebras, diuersoria nequitiæ atq; luxuriæ. Hactenus Apuleius. Porrò illud leuiculum, uerba hæc, pertinent & possunt, ad sensum magis eorum quę præcedunt, quàm ad uerba referri. Quoniam ipsa agendi uoce passionem significant) Monent dialectici, quædam esse uerba, quæ cum actiui sint generis, tamen reuera passionem significent, ut timere, metuere, inuidere, audire, gustare, ridere. Cuius rei & Priscianus meminit. Neque enim calere) Quid? calere ergo actus nō est? Atqui tu id uerbum Rodolphe paulò superius in hoc albo recensuisti, cum ageres de actibus ijs, qui ex natiuis adiacentibus proueniunt. Quid dicemus? An hòc fortassis, Rodolphum superius ad solam respexisse uocem, hic rem significatam magis quàm uocem spectasse? Quanquam & hic unus uideri potest ex locis illis, de quibus sumus dicturi postea, quos si recognouisset Rodolphus, emendatiores profectò in lucem exissent.

Id oportet ut sit in quadam agitatione, hoc quod Græci ἐντελέχειαν uocant, positum) Longum sit recensere, quàm diuersa super nomine ἐντελεχείας scripserint autores, dum principiò illud in dubium uertitur, ἐντελέχεια scribi debeat per τ literam, an ἐνδελέχεια per δ. quorum posterius hoc continuatam quandam ac perennem significat motionem: illud prius, uerbū è uerbo, perfectihabiam. Prior lectio arridet plurib⁹, ut uidere est apud Budæum, quam & Plutarchus secùtus uidetur, cum in placitis philosophorum sic ait: ἐντελέχεια

Ἀριστοτέλης ἐντελέχειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος, τὴν δὲ ἐντελέχειαν ἀκουστέον ἀντὶ τῆς ἐνεργείας. Hòc est, quemadmodum interpretatur Budæus: Aristoteles animam censet esse entelechiam primam corporis naturalis, potentia instrumenti uitā habentis, Entelechī

an autem, id est, uerbum ex uerbo, perfectihabiam, pro efficientia intelligere oportet. Hæc Plutarchus. Cicero posteriorem lectionem in Tusculanis secutus est, cuius sententiam pro uiribus defendunt Philippus Beroaldus & Angelus Politianus. Vtri rectius sentiant, uiderit deus aliquis. Rodolphus ad Ciceronis propius quàm aliorum sententiam accedere mihi uidetur: neq; tam alludere ad locum eum qui est primo libro de anima, quàm qui est tertio physicorum, ubi motum quoque ἐντελέχειαν esse ait Aristoteles. Lucianus ludens more suo, quodam in loco ait, eam quæ prius dicta fuit ἐνδελέχεια, post ἐντελέχειαν dici cœpisse, & in locum τοῦ δ successisse τὸ τ. Budæus ait ἐντελέχειαν dici quasi τὴν ἐντελοῦς συνοχήν, id est perfecti corporis comprehensionem, quæ etymologia, an quemadmodum probe quadrat animæ, ita motibus quoq; conueniat, secum expendat lector. Sane Aristoteles utrobiq; eodem nomine usus est.

¶Subiecti uocabulum quot modis accipiatur. quomodo hic eo utendum, & obiecta sensuū proprie subiecta non esse. Caput XIII.

Subiecti uocabulũ quot habeat significatiões.

SVbiecti nomen, in uarias significationes ductum est. Dicimus enim subiectum (unde origo est nomini) id quod iactum est sub aliud. Vnde inquit Poeta: Pedibusq; rotarum Subijciunt lapsus. Item per translationem, Parcere subiectis & debellare superbos. Iam in pronunciatis subiectum est, de quo aliquid dicitur: ut cum dicimus, homo est animal, homo est

subiectum. Sic etiam subiectum, in quo est aliquid: ut prudentiæ subiectum hominẽ dicimus, & subiectum formæ materiam. Dicimus etiam id, circa quod tractatus actioq; rei cuiuspiam uersatur. sic subiectum uisus, colorem dicimus: subiecta artium, ea quæ præcipue sibi considerãda sumpserunt. Dicitur & aliter: octo enim significationes fecẽre, sed quo modo uel plures fieri possent, & quæ omnes recidãt in eas quas diximus. In præsentia autem nobis sit subiectum, adiacentium quidem id, cui aliquid inest; actuum uero, & istud ipsum, & illud etiã quod actioni alicuius est obiectum. Illi nanq; actus qui aliquid extra se efficiunt, necesse est habeant subiectum ex quo proficiscant. deinde aliud, quod expositum sit ipsis, & in quod tendãt: ut calescere, primũ oportet in igne esse, is eñ est q calefacit. Deinde nisi sit aliquid in quod explicet uim suam, & in quo efficiat calorẽ, non poterit calefacere. Agentium enim actus (inquit Aristoteles) in patiẽte sunt accõmodato.

Quid hic subiectũ.

Obiecta sensuum & mētis,

¶ Sentiendi autem & intelligēdi, ea quæ obiecta dicuntur, non sunt forte nisi nominis similitudine subiecta. Sentiēdi enim subiecta, efficientia uerius dicentur. Color enim per aera perspicuum, inuisibilibus quibusdam simulacris, & imaginē ipsius perferentibus, sparsus, ubi incurrerit in oculum, ferit ipsum, & ad uidendū excitat. Sic sonus auditū mouet, & odor olfactum. & reliqua quæ sentiuntur, ubi partem illam corporis nostri, qua percipi possunt, attigerūt, euocāt animæ uim, quæ per eam se partem exerit, & ad se apprehendenda impellunt. Quæ mens nostra deinde accepta à sensibus, cognoscit primū, deinde uarie multipliciterq́ composita inter se atq́ diuisa, formas omnes rerū habitudinesq́ & genera ordinemq́ cunctorum elicit, discernit, disponit, inq́ uarios artium scientiarumq́ distribuit usus. Hæc ergo si intuebimur, facile nobis liquebit, sensum ab ijs quæ sentiuntur pati: mentem ab ijs quæ intelliguntur, imaginem quandam & simulacrum

patiendi accipere. Quo fit, ut existentia tantum & præsentia sentiri possint, intelligantur autem & absentia, & quæ interierunt, quæq; nondum sunt nata. Sic ea quæ sensibus obijciuntur, similiora sunt efficientibus. Artes omnes scientiæq;, eis circa quæ uersantur comparatæ, pronunciatis poterunt asscribi. Ea cuiusmodi sint, suo loco dicetur. ¶Subiectum autem proprie omnium id est, quod ex decem primis rerum generibus, Græci οὐσίαν, nos essentiam (si per grammaticos liceret) uerbum è uerbo diceremus, nunc substantiam dicimus. Huic enim reliqua omnia sunt innixa, hæc receptaculum est fundamentumque omnium. Magnitudo autem, quam inter adiacentia numerauimus, si substantiæ comparetur, adiacentibus accedit: sin reliquis conferatur adiacentibus, subiecti habet uicem, non quidem ut in ipsa sint adiacētia, sed quòd nequeant nisi illius interuentu, ea præsertim quæ corpori adiacent, in substantia reponi. Neq; enim quicquam album

Omnium subiectum esse substātiam.

Quātitas quomodo subiectū dicatur.

uel nigrum sine ulla magnitudine cogitare possumus, nec calidum uel frigidum, nec durum uel molle, nec aliorum huiusmodi quicquam. Quare si dicam, musicū album esse: musicum certum est à musica dici, id aūt est adiacens. patet ergo, non esse subiectum albi. Sic iustum probū esse, iustus non est subiectum probitatis. iust⁹ enim à iustitia nomen habet, iustitia uero non subiectum est probitatis, sed species. Si autem dicam hominem prudētem esse, homo est subiectum, substantia enim est homo. Ita aquam frigidam, aqua substantiæ est nomen. Ita bouem occidi, bos substantia est in quam tendit occidendi actus, sic, ut in ipsam se recipiat. Ex quibus facile perspicitur id quod dixim⁹, ea quæ sensibus mentisq; agitationi exposita sunt, non satis recte ad hanc nostrā rationem posse subiecta dici. Quid ergo, si qs cum quærat de illis, per hunc se quærere locum credat? Erratum erit quidē, sed cuius iubeam securum esse cum qui inuenire cupiet, Id eñ agat, ut inueniat; si po-

Obiectio per interrogationem.

Respōsio.

test ex proprijs locis, optimum quidem erit, certiore nanque cursu intentionẽ mentis diriget. Sin minus potest ex proprijs, at undecunque potest, dummodo inueniat. In artibus enim, quæ operis gratia discuntur, non quàm exacte præceptionum fines distinguas, sed quàm commode illis utare, solet æstimari.

¶ SCHOLIA in caput decimumtertium.

PEdibusque rotarum Subijciunt lapsus) Locus est secũdo libro Aeneidos. Parcere subiectis) Aeneidos sexto. Iam in pronunciatis) Cicero pri Pronunciatum.
ma Tusculana pronunciatum uocat quod græci ἀξι-
ωμα, M. Varro proloquium, hodie partim enunciatio- ἀξίωμα.
nem, partim propositionem appellant, Aristoteles in Prologū.
libro περὶ ἑρμηνείας ἀπόφανσιν. Ea est oratio perfecta,
uerum falsumve significans. Vt, trahit sua quenque uo- ἀπόφανσις.
luptas. Non omnia possumus omnes. Adeò à teneris cõsuescere multum est. Octo enim significationes fecere, sed quomodo uel plures fieri possent) Fecere, inquit, octo significationes uerbi huius, sed ita id fecerunt, ut ad hunc modum fieri possent & plures, quæ tamen omnes non tam fuerint diuersæ ab ijs quas diximus, quin in eas possint recidere. Agentium enim actus) Id uulgo hunc in modũ efferri consueuit: Actus actiuorum sunt in patiente prædisposito. Ex Aristotele secũdo libro de anima. Sentiendi enim subiecta, efficientia uerius dicentur) Obiecta, inquit, sensuum, agunt potius in sensus ipsos, quàm illorũ actioni subijciantur, ac rursum sensus, etsi agere uideantur, patiuntur tamen uerius quàm agant. Id quod de auditu, gustu, odoratu, tactu, quæstionem non habet; de uisu

sunt qui dissentiant. Qua de re cōplusćula Macrobius libro septimo circa finem, & A. Gellius libri quinti capite decimooctauo, ut prætercam dissertationē illam Aristotelis in libro περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητικοῦ aduersus Platonem. Quod ex decem primis rerū generibus) Hæc à dialecticis enumerantur, substantia, quantitas, ad aliquid, qualitas, actio, passio, ubi, quando, situm esse, & habere. Græci οὐσίαν, nos essentiā) Quintilianus libro tertio: Aristoteles, inquit, elementa decem constituit, circa quæ uersari uideatur omnis quæstio: οὐσίαν, quam Plautus essentiam uocat, nec sanè est aliud eius nomen Latinum &c. Meminit idem autor eiusdem uocabuli lib. 2. cap. 15. Et rursum 8. libro, capite tertio: Multa, inquit, ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio Flauioq́, quorum dura quædam admodum uidentur, ut ens & essentia, quæ cur tantopere aspernemur nihil uideo, nisi quòd iniqui iudices aduersus nos sumus, ideoq́ paupertate sermonis laboramus. Seneca in epistola quadā negat, τὸ ὂν καὶ τὴν οὐσίαν latinè exprimi posse. Qua de re plura Laurentius Valla. Sed q̄ nequeant nisi illius interuentu) Id hodie in scholis, haud scio q̄ aptè, dici solet ad hunc modum, duplex esse subiectum accidētium, unum quod, alterum quo. Subiectum quod, illud uocant, cui ipsi accidentia uerè insunt: ut est sola substantia. Subiectum quo, sine cuius interuētu, principali illi subiecto inesse non possunt. quod genus est magnitudo, id est, quantitas continua.

Essentia, οὐσίαν

DE LOCIS EXTERNIS, & principio de his quæ cognata uocantur.

¶ Quæ uocentur cognata, quid causa, quot causarum sint genera, quid efficiens, quid finis, & quomodo efficiens diuidatur. Cap. XIIII.

EXterni loci sequuntur, quorum prima sunt quæ cognata dicuntur. De quibus dicturus, ueniam mihi uerbi istius impetratam uelim, quemadmodum in reliquis nonnullorum nominibus, non aduersas optauerim lectoris aures. Vt enim traderē locos alia distinctione & ordine, q̃ sunt ab alijs ante me tractati, res ipsa mihi persuasit. Oportebit itaq; penes illam, ut huius facti mei, sic etiam nominum ipsorum, uel rationē esse uel culpam. Nec inueni sane quo alio nomine complecterer causas & euenta, quàm cognatorum, cum sint alteris altera nascēdi ac proueniendi origine coniuncta. Sunt ergo cognata (ut diximus) causæ & euēta. ¶Causas Aristoteles quiq; eum secuti sunt, quatuor fecerunt; materiam, ex qua res fit: formam, per quā est: efficientem, à qua fit: finem, propter quam fit. Sed materia & forma in partibus dicta sunt: effi cientē & finē dicemus. Causam igitur in præsentia dicimus rem, cuius ui euenit aliqd. Vt aūt aliquid eueniat, necesse est

Cognata quę uocet.

Causarū genera quot sunt.

Causa qd.

esse id, quod uim efficiendi habeat, cuius efficientia fieri formariq; res possit. Deinde id, si non aliquo ad agendum moueatur stimulo, iners segneq; manebit. adeo nihil fit in rerũ natura temere, & cui ratio non constet: omniaq; propositum sibi destinatumq; finem habent, propter quem faciant cuncta. Qui tametsi rebus ipsis nõnunquam sit ignoratus, ut sunt ea quæ exptia sensus, naturæ tantũ in agendo sequuntur impetum: autor tamen ille conditorq; nouit, cuius in agendo numini & iussis parent. Id ergo quod faciendæ

Efficiens. rei præbet operam, efficiens est: id cuius

Finis. gratia fit res, finem uocamus. Vltimum est enim in agendo, & quod ubi consecuti sumus, desinimus ulterius tendere. Est enim potissima causarum omnium finis.

Potissima causarum finis. Nam materia formæ expers, rudis est & inculta, nec in ullius rei trãsit nomẽ. Forma si desit efficientis uis, prouenire neqt. Efficiẽs, nisi finis cupiditate permotum, manet ociosum. Facile itaque liquet, finem, quãquam usu effectuq; postremus

sit, omnium tamen esse proposito atque institutione primum. ¶ Efficientium duplex est conditio. Alia nanque necessitatem in agendo sequuntur, alia delectum. Necessitate agunt, quæcunque consilij iudicijque expertia sunt: ut ignis proposito sibi quod uri possit, nequit non urere. Et terra uerno tempore non herbam, non quicquid aliud pro loci cæli'ue ingenio solet, potest non procreare. Delectu agunt, quibus liberũ est agere uel non agere: ut homines illis in rebus, quas consilio rationeque administrant. fortasse & brutorum nonnulla, quæ docilia sunt, & iudicium quoddã quandamque deliberationis imaginem habent. Quanquam Aristoteles putat non agere ea, sed agi potius: proinde enim ut specie rerum perceptarum mouentur, rapi, nec contra id quod uidetur obniti posse: opinionemque sequi, non quam uelint, sed quam à rebus acceperint. nec posse non trahi eo, quod expetendum ipsis uidetur: nec nõ fugere, quod apparet uitandũ, At uero si nonnunquã inter duo uelut in

Efficientium diuisio prior.

2

ancipiti pendeāt, id nō euenire, quia con silio in hanc uel illam deducātur partem: sed quia duabus propositis rebus, & ex æquo fere ad se rapientibus, non aliter q̃ nauis inter diuersos dissidentesq; deprehensa fluctus, incerta & dubia uidet cui potissimum cedat: utq; illa persæpe, non quà gubernatori uisum est agitur, sed q̃ undarum rapuit cumulus uiolentior: sic ista non suum nutum habent, sed inditam tantum à rebus commodi aut incommodi speciē sequuntur. Hominem aūt cum diu multumq; pensitata re deliberauerit, non tamen quod res suadet, sed quod animus iubet, sequi crebro uidemus. Potest enim in ea quæ deliberando damnauit, præceps contra consilij sui sententiā ruere: & contrà, toto impetu fugere, quæ sibi maxime expetenda sunt uisa. Verum hæc utcunq; sint, non plane liberum esse brutis agendarum rerum arbitrium, nō uidetur abhorrere à uero: delectum tamē agere, quando malarū est ipsis bonarūq; rerū discrimen, nemo (quod equidē cre-

dam) repugnet. ¶ Rursus quæ necessitate agūt, eorum quædam naturæ conatu, alia externa ui agūt. Conatu naturæ agūt ea, quorum agendi principium est intra ipsa, nullo extero adiuuante. Vt ignis urit, quoniam caloris uis qua urit, natiua est ipsi. Itaque non deficit res istas agendi uis, neque cessant agere, quandiu est copia ipsis alicui⁹, in quod efficaciam suam explicare possint. Violēter uel (ut diximus) ui externa agere dicuntur, quibus ab alio uis est agendi inserta. Vt aqua feruens calefacit: uerū non sua, sed ignis ui, à quo calorem accepit. Sic lapides, & si qua alia mittuntur tormentis, supra se & in sublimi posita disijciunt, non proprio impetu, sed eo q iacētium uiolentia ipsis est intortus. Itaq; nō est diuturna uis istorum, sed remittūtur, frangūtq; quantum possunt inditū sibi conatū, & statim reddūtur naturæ suæ. Inde fit, ut initio uehementissimus sit ipsorū motus, ut q sit impellenti ꝓximus, spatio deinde paulatim amittat uires, & elāguescat. Sed eis quæ

Eorū quæ naturæ necessitate agunt diuersitas.

necessitate agunt,ad agendum sufficit,ut possint agere:quæ uero delectu aut consilio,ut etiam uelint est opus.Quæ causa est,quod in controuersijs ijs,quibus factum necne sit aliquid quæritur,colligi solet uoluerit,deinde potuerit ne quis facere id,quod arguitur fecisse:quæ si probata fuerint,facilima est ei quod tertium sumi solet,id est,quod fecerit, probandi uia. ¶ Est & alia efficientium discretio. Quædam enim sunt (ut Græci aiunt) κύρια,hoc est,præcipua & imperantia,quædam obsequuntur & ministrant. Et horum alia agunt,alia agendi sunt instrumenta, ut in domo facienda architectus imperat:qui quomodo fieri quicque debeat,iubet:is qui lapidem sculpit,q pariete m extruit,q cædit aptatq; materiam, ministrat.Instrumenta sunt,secures,terebra,mallei,& quæcunq; sunt alia,quibus opus suum explicat. Sic in bello ciuitas uel princeps autor rerum gerendarum imperat,miles obsequitur; equi, arma, omnisq; copia impedimentorum militariū

Secūda diuisio efficientium.

instrumenta sunt belli. Sed de efficiente hactenus.

¶SCHOLIA in caput decimumquartum.

Sed materia & forma in partibus)hoc est,in loco totius & partium,supra capite nono. Nec in ullius rei transit nomen)id est,Materia formæ expers,neque homo,neque leo,neque aliud quiduis esse dicitur:etiamsi nihil horum omnium est,quin ex ea fieri queat. Efficientium duplex conditio) Hæc in topicis Cicero. Fortasse & brutorum)Hac de re longa disceptatio est apud Laurentium Vallam libro primo in dialecticen.Porrò ad totum hunc causarum locum plane intelligendum,plurimum contulerint ea, quæ Aristoteles habet 2.libro physicorum,& Cicero in topicis. In ijs controuersijs)Hoc egregie facit Cicero pro Milone,& sexto Roscio Amerino.

¶Fines eo ipso modo distingui quo bona.& bifariàm in unaquaq; re accipi eos posse.Præterea plures nonnunquam in eadem re fines esse,& quod primũ fit in agendo,ei finem destinari postremum. Caput XV.

Finiũ diuersitatẽ eo ipso modo sumi, q̃ bonorum. Ac dupliciter qdẽ aliqua bona dici.

Finem potissimum esse causarum diximus.Is eñ est,cuius gratia omnia agunt.Agunt autem omnia boni alicuius gratia, & quicquid bonũ esse sibi,uel natura monstrauerit,uel ratio persuaserit,in id referuntur.Quo pacto ergo ratio boni in rebus discreta erit,eodem & finium sumemus diuersitatem.Quædam

enim sunt per se bona, quædam quia alijs conferũt bona dicũtur. Quæ per se sunt bona, ea certum est summa esse, & supra quæ nihil sit expetẽdum. Ea sunt (ut breuissimè dicamus) status uniuscuiusque rei in suo genere perfectissimus. Summum itaque ignis bonum est, & supra quod nihil requirat, esse maxime calidum & siccum: & aquæ, maxime humidam esse & frigidam. Sic arboris, sic bouis, sic equi, perfectissima illa absolutissimaque habere quæ sibi tribuit in suo genere rerum natura. Hominis etiam, non qua uiuit, qua sentit, spectandum est summum bonum, sed qua mentis est atque consilij capax. hac enim maxime censetur homo. Conferentia dicuntur, quæ ad summa consequenda adiumento sunt, ut cibus, potus, uestis: & reliqua quæ tuendæ hominis uitæ cõducunt. Nec enim perfecte, id est, feliciter, uiuere potest quis, si ea conditione sit, ut uiuere omnino non possit. Sed bonorum atque proinde finium quandoque ratio initur pro singularum rerum cõditione,

Bifariam posse ini-

quam habet in genere suo quæq;, quem- admodum iam prædiximus: & sicut dici- mus, ædificãtis finem esse domum, & belli finem uictoriam: quæ quidem esse in suo genere ultima uidentur. neq; eñ ædificat amplius ille, neq; hic bellum gerit, ubi domum fuerint atq; uictoriã cõsecuti. Quod aũt ille extruendo parieti calcẽ parat, lapides congerit, certum est parietem finem quẽdam esse, sed non ultimũ: quia domus causa paries parat. sic & hic, cũ tormẽta instituit subruendis muris pturbandisq; defensoribus, oppidorũ expugnandorum gratia hæc agit: ergo & hic finis quidẽ est, sed medius & uictoriæ cõferẽs. Qñq; uero fines accipimus ex toto ordine rerũ, quo cuncta, alterum alterius usibus, uidentur addicta: qm̃ omnia melioribus seruiunt. Sic si oĩa quæcunq; sunt, uno uelut complexu colligamus, quẽadmodũ unum est summè & sine ullo pfectionis detrimento bonũ, sic unus est ultimus oĩm finis. In eis uero, quæ in media sunt rerũ serie sita, alterũ incumbit alteri,

ri rõnem finium.

prout est cuiusque magis minus'ue consummata natura. Sic igitur in equo est duplicem inuenire finem: alium naturæ suæ: itaque ferocem indomitumq; esse, & nullis obnoxium habenis, optimum in ipso fuerit, quòd naturæ suæ accõmodatius, id est, q̃ sessorem pati, fodi calcaribus, & freno flecti, frãgiq; in gyros. Nec enim omnibus tantus ingenitus esset libertatis amor, si serua nasci, melius ipsis fuisset. Alium contra finem in ipso accipimus, ut humanis usibus accommodatus est. Sic bonum esse dicimus sibi, non quod ipsi maximè conuenit, sed quo maximè satisfaciat ministerijs nostris. Sic terra herbis arboribusq; uestita, pfectissima uidetur: quippe quod ijs procreandis sit nata. at nobis, in fora, in uicos disposita, in ædium templorumq; areas æquata, sterilis & nuda, aptior est. ¶ Istud etiam prætereundũ non uidetur, posse unius plures esse fines, ut alius sit operis, alius operantis, alius iubentis. Sic ædificationis quidẽ quod ad ipsam pertinet, finis est domus;

In eadem re plures quandoque inesse fines.

quod ad ædificantem, merces locatæ operæ; quod ad iubentem, uel ut habitet domum, uel ut donet, uel ut uendat. Sic studiorum proprius est finis eruditio. at ei⁹ qui studet, potest etiam quidem finis esse eruditio, sed fortasse est uel gloriæ uel lucri spes. At patris qui sumptum studenti pbet, amor incremētaq; filij. Amici quoque qui suasit, ut aliquando opera fortasse & eruditione studētis utatur. ¶ Illud etiam dicendū est, ut quicq; in agendo primum est, ita finem sibi destinat postremum. Media quanto magis à primo recesserint, tantū citra postrema subsistunt. prima enim ad efficiendū potissima sunt, postrema ad expetendum: illorum enim gratia alia expetuntur. Sic in facienda naue, primæ sunt partes eius qui impensas pbet, cuius finis sunt opes, quæ ex * subiectis parantur mercibus. Illum nauta sequitur. is nanq; non eo usq; se porrigit, uerum lucrū ex nauigādi mercede spectat. Iam qui nauē fabricatur, non id quærit, ecquis ipsa sit nauigaturus, modo extruat

Quæ agēdo prima sint, ijs ultimū destinari finē.

Rectius, subuectis.

nauem. Sic qui ligna cædũt, qui ancoras funesq́; parant, non illi nauẽ spectant, sed ut materiam solam præbeant, instrumentum nauticum parent. Quo fit, ut uirtus, quoniam optima est, laboribus & sudore quæratur, ut quæ in arduo sit & longissime posita, cuiq́; parandæ omnia alia sint destinata: uitia uero & uilia om̃ia, ad manum sint, & (ut inquit Hesiodus) cumulo liceat accipere.

¶SCHOLIA in caput decimumquintum.

A Sunt enim omnia boni alicuius causa) Quisquis agit, is idcirco id facit, quo consequatur aliquid, quod aut reuera bonum sit, aut certè ipsi tale esse uideatur. Nec enim omnibus tantus esset ingenitus libertatis amor) Pulchrum me Hercules hac de re carmen est Seuerini Boethij, de consolatione philosophiæ libro tertio:

Quantas rerum flectat habenas,
Natura potens, quibus immensum
Legibus orbem prouida seruet &c.

Sic bonum esse dicimus sibi) Laurentius Valla, ei quam sibi, dicere maluisset. Posse unius plures esse fines) Hoc quo intellectu accipi debeat, ipse Rodolphus explicat capite sequẽti. Sed fortassis est uel gloriæ uel lucri spes) Cur non potius gloria aut lucrũ ipsum? Certè nemo nauat operam literis ad consequendam gloriam aut lucri spem, ad lucrum aut gloriã ipsam multi. Et, ut inquit Hesiod⁹, cumulo liceat accipere) Exponit quid sibi apud Hesiodum uelit τὸ ἰλαδὸν. Versus

Hesiodus,

porro ipsius poetæ super hac re sic habent:

τὴν μέντοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἑλέσθαι
ῥηϊδίως, ὀλίγη μὲν ὁδὸς, μάλα δ' ἔγγυθι ναίει.
τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι, μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν.

¶De euentis, effectis, & destinatis. Idem & effectum dici posse & causam. Vnius euentus, in suo genere unam duntaxat causam esse: & unius rursum causæ, unum proximũ & per se esse euentum. Tum quanta huius loci cõmoditas. Capur XVI.

POterant (quod ad euenta pertinet) uideri sufficere quæ de causis diximus. Neq; enim melius ratio uarietasq; euentorum cognosci aut tradi potest, q̃ ex causis. nos tamen si quid uel proprium est huius loci, uel hic fortasse dicetur commodius, exequamur. ¶Euentorum autẽ primũ nobis est sumenda pro causis differentia. Vt enim sunt causæ efficiens & finis: sic euenta possumus dicere esse, effectum & destinatum. Quod enim fit ab efficiente, effectum dicere libet, quando effectus nomen aptissime efficienti coniungitur, Cicero quidem promiscue effecta & Euentorũ eandẽ esse diuersitatẽ, quã causarum.

euēta ea quæ à causis fiunt, uocat: sed causam (id quod ex uerbis illius perspicere licet) ad sola efficientia redegit. At uulgo effectus nomen tam late extendimus, q̃ causam. Mihi ad loquendi usum & ad propriam nominis uim, euenta commodius uidentur dici, quæcunque ex causis oriuntur. Euentaq́; efficientium, rectissime effecta dicemus, quando efficientis & effectus nomina iuncta sunt arctissime: & in eodem genere, alterum agentis, alterum patiētis præ se fert faciem. Eritq; hic locus nobis quemadmodum causarũ duplex: sicut enim ille diuiditur in efficientia & finem, sic iste diuidetur in effecta & destinata. ¶ Fiũt aũt ista plerunq; causæ & euenta, ꝑ uarie ultro citroq; cõparanẽ, suntq; eadẽ etiã persæpe & fines & efficientia, & effecta, & destinata. Vt in ædificatione, is cui struitur domus, primum efficiens est, & domus finis est ultimus. Quæ autem media sunt, architect9, fabri, instrumenta, si domum ut effectum accipimus, efficientia sunt: domino uero

Idem diuersa ratione spectatũ, & causam & euentum dici posse.

Hæc tria uerba ab interprete adiũcta sunt, quẽadmodũ ipse in scholijs refert.

comparata, effectorum obtinent locum: si domum statuimus finẽ, destinata sunt: at domini respectu, quia paradis ipsis insumitur opera, mediĳ quidam sunt fines. Idem enim finem esse & efficiẽs, nihil repugnat, non modo diuersis, sed eidẽ etiã, dummodo diuersa ratiõe comparatum: ut qui domum ædificat qua ipse utatur, efficiẽs est dom⁹, quatenus eam ædificat: & finis, quatenus eam propter se, hoc est, habitandam sibi parat. Sic forma & finis idem esse possunt, forma eñ omnis ferè actiõis proximus est finis. Materia & finis, materia & forma, efficiẽs & materia, efficiens & forma, nequaq̃ possunt in idẽ conuenire. Neq; enim nauem fabricanti, finis esse possunt ligna, è quibus ipsam fabricatur; neq; idem esse ligna possunt, quod forma nauis, sed neq; ligna, neque forma nauis, neq; alia quæuis huiusmodi queunt ipsa sese efficere, quod necesse esset, si idem & efficiens esse, & uel forma uel materia posset. ¶ Huius etiam admonendi sumus, cuiuslibet euentus in suo

Vnius causæ unũ tãtum proximum esse

euentum, & unius rursum euentus unã tantũ in suo genere causam,

genere unam esse causam: & cõtra quoq; causæ unius, unus est per se & proximus euentus. Quod prædiximus autem, esse nonnunquã plures unius rei fines, id non obstat isti quod iam dicimus, quod uel ex uerbis illis perspici poterit. Aedificantis enim finis unus & sol⁹, est domus: ad quẽ cum peruenerit, cessat. Quod autẽ præter domum, uel lucrum, uel aliud quicq̃ pro opera petit, id nõ facit quatenus ædificãs est, sed quia uel inops uel auarus est. sic etiam forte gloriam sperat ex opere: uerũ non quantum ædificans, sed quia aliqua id sibi putat profuturum. Potest itaque quis, ut non sequantur ista, ædificare: ut non fiat domus, ædificare non potest.

Copiosum esse hunc locũ causarũ.

¶ Copiosus est hic locus causarũ & euentorum, & in uarios patens usus. Huc enĩ ferè redeũt cuncta, quæcunq; in consilio hominũ deliberationeq; uersantur. Duo enĩ ista in cõsulendo maximè sequimur, expediat nec ne, & an fieri possit. Quorũ quid expediat, ex fine colligimus: quid fieri possit, ex efficientibus. Quicquid enĩ

utile, id alicui rei consequẽdæ utile oportet esse. Sic quicquid fieri posse uolum⁹, maxime ex efficiẽtis facultate poterit ostendi. In laude etiam & uituperatione, pcipuas hi loci obtinent partes, cum utraque illa non alia re certius uerius'q; constent, q̃ effectis & fine. Ad uirtutis ueræ rationem pcipue ptinet finis, quãdo multis in rebus non tam refert qd facias, q̃ ob quam causam facias. Et idem factum alius ut ob iram inconsultum'q; mentis impetum uituperabit, alius ut magnanimitate & constantis uiri proposito dignum laudabit. Sic honestum, quia per se expectendum dicimus, quod ultimi finis propriũ est, ex destinatis uel maxime dignoscetur. Neq; hæc tamen eò pertinent, ut uel hos locos à reliqs quæstiõibus, uel ab his quæstionibus reliquos locos excludẽdos putem. neq; si maximè cõuenire istis dico, idcirco solum conuenient. Varia est horum oĩm ratio, & de quibus ppetuum nihil semel poterit pcipi. sed quid optimũ sit, rerũ præsens usus melius docebit.

¶ SCHOLIA in caput decimumsextum.

Euenta, Effecta, Destinata.

POterant quod ad euenta attinet) Euenta sunt, quæ ui atque impulsu causarum eueniunt. Quorum alia effecta, alia destinata, dicantur. Effecta, quæ fiunt à causis efficientibus: Destinata, quæ in certum finem aliquem ordinātur. Sed causam, quod ex uerbis illius perspicere licet, ad sola efficientia redegit) An Cicero de sola loquatur causa efficiente, uiderit Rodolphus. Boethius certe in commentarijs ijs, quos scripsit in Ciceronis topica, secus docet. Verba eius si quis requirat, sic habent: At uerò M. Tullius principalem causarum diuisionem facit in ea quæ efficiunt aliquid, & in ea sine quibus effici nequeat: ut id quod efficit, ad eam causam conferatur, in qua motus principium constitutum est: id uerò sine quo non fit aliquid, tum ad intellectum materiæ transferatur, uel eorum quæ adiuncta materię, efficientis adiuuant facultatem: tum ad reliquas causas ducatur, ut paulò posteriùs apparebit. Hæc ille. Quanquā quid ego autorem laudo Boethium, cum ipsius uerba Ciceronis facilè idem declarent? Aes certe materia est statuæ, & sapientia non tam efficiens quàm forma est sapientis: quibus exemplis usus est Cicero. Quæ huc asscribenda putaui, non ut incuriæ arguerem Rodolphum, sed ut dispiciat inquiratq; diligens lector, ecquid aliud sibi is uelit, quàm uerba eius prima (ut aiunt) fronte præ se ferunt. Sic forma & finis) Aristoteles secūdo libro physicorum ait, formam & finem posse idem esse numero: causam effectricem, specie eandem cum his esse posse, numero non posse. Itaq; quod subiungit Rodolphus, causam efficientem & formam non posse esse idem, de numeri nimirum identitate accipiendum est, non de speciei. Cuiuslibet euētus in suo genere unam esse causam) Qui tantum unam? An non plures interim causæ ad unum aliquid efficiendum concur-

runt? Concurrunt quidem, si de quibuslibet causis loquaris, at Rodolph⁹ de sola loquitur causa proxima, & de eodem genere causarum. Cōtra quoq; causæ unius, unus est per se & proximus euētus) Recte illud, per se & proximus. alioqui causæ unius plura nōnunquam esse euenta quid uetet? Ignis proximè ac per se causa caloris est. Quod autem hinc in luto sequitur induratio, in cera mollities, hæ uelut accessiones quædā sunt primi illius euentus, & effecta (ut ita dixerim) secundaria. Quod prediximus autem) Dilutio est obiectionis, quæ oriri possit ex ijs quæ dicta sunt capite proximo. Quando multis in rebus nō tam refert quid facias) Tale quiddam & Quintilian⁹ habet libro duodecimo, cum ostendit, à uiro etiam bono, non bonam interim causam posse defendi. Meminit eiusdem rei idem autor libro tertio & item quinto.

DE APPLICITIS.

¶ Quid applicita: cur hæc ex aceruo eorum quæ adiuncta à Cicerone dicuntur, exemerit: neq; ad solum oratorem, sed ad philosophos quoq; et iurecōsultos locum hunc pertinere. Caput XVII.

APplicita placuit uocare, quæ addita rei extrinsecus, nō sunt quidem causa eius, præbent tamen illi denominationem. Ea sunt, locus, tempus, & ea quæ dicimus cōnexa, tria uidelicet è primis rerum generibus, id est, prædicamētis, illa ferè, quæ ubi, quando, & habere, dicuntur. Et Cicero quidem adiunctorum no- Applicita

mine ista complectitur. nos adiuncta credimus illa esse, quæ inferius dicemus cõtingentia: quæ quantum ab his distẽt, suo loco cum explicabuntur, nobis haud erit difficile uidere. ¶ Equidem inueniendorum locorũ hanc unam mihi persuadeo fuisse causam, ut quæcunque uel in rebus sunt, uel attingunt ipsas, uel quæ undecunq; accita ad ipsas, aliqua parte ad faciendam de illis fidẽ prosint: ea in certũ conclusumq; redigeremus ordinẽ, p cuiusq; qualitate, quá habent ppositæ rei comparata. Sic eñ facilime posse animũ certa & non fallẽte uia, quæcũq; de re quaq; dicenda sint, eruere: si q̃ minimo errore perplexa, & suæ quæq; reddita naturæ, intuenda sibi darẽtur. Placuit ergo mihi, q̃ exactissimè, simul q̃ aptissimè possem, cuncta distinguere: quæ fuit etiam causa addendi noua plerisq; nomina, ne si in ea dem subinde reuoluerer, aut aliqua manerent nõ nominata, aut diligẽtiæ ratio, quam in secernẽdis sumpseram rebus, ea confundẽdis rursus nominibus uel omit

Cur diduxerit ac separauerit ea, quę Cicero uno adiunctorũ nomine cõplexus est.

tendis, mihi periret. Itaq; ista & applicita uocauimus, & ab adiunctorũ uel genere diduximus uel exemimus aceruo. Cũ pateant enim latissime, & per omnẽ ferè rerũ eant naturã, nec ut Cicero sensit, ad solum pertinẽt oratorẽ ista, sed multum philosophis etiam, cũ qui naturas rerum scrutantur, tum uel maxime qui mores hominũ formãt, quodq; cõseqtur, & medentibus, & respõdẽtibus de iure, locus, tẽpus, & reliqua cõnexa tractantur. non est ergo uisum mihi, cũ sint ista genera diducta, nomĩe cõfundere: & inueniẽdi copiã quã rerũ nobis amplitudo ostẽdit, tradẽdo angusti⁹, ad inopiã redigere. ¶ Pendẽt itaq; totæ quæstiões, plereq; ex loco, pleræq; ex tpe: ut, an reddat Arethusa fõs Alphæũ amnẽ, ex Elide subẽ maria transmissum, tota ferè ex loco spectatur quæstio. Sic etiã, Nilus oriatur'ne ex mõtib⁹ Aethiopiæ, quod Aristoteles negat, Ptolemæus ait: an, ut Iuba autor fuit, circa Atlantẽ habeat fontes. Iã tpis ppemodũ uideẽ esse possint'ne diuturnitate siccari

Exemplis ostẽdit nõ ad solum oratorem pertinere locum adiunctorũ.

maria,& sicca rursus obrui aquis. An ad ultimum habitantibus oriētem Indis, sol in exorto continuo supra uerticem sit positus, ut Herodotus credidit. An sint populi, quibus perpetua dimidio anno nox, dimidio sit dies. Et de connexis tanto plura possunt quæri, quanto per plura sparguntur, quàm locus & tempus. Quis dubitet ergo, cum uideat extra rhetoris fines quæri de istis, quin possint etiam ex eis argumenta deduci?

¶ SCHOLIA in caput decimumseptimum.

EA sunt, locus, tempus, & ea quæ dicimus connexa, tria uidelicet &c.) Sit ne locus idem quod ubi, & tempus idipsum quod quando, nondum satis inter dialecticos conuenit. Sanè quæ connexa uocat Rodolphus, ea non eius modò prædicamenti uidētur esse, quod habendi uoce intelligunt dialectici: qn uel maxima eorum pars ex albo est relatiuorum. Id quod facilè ostendunt exempla, quæ ponuntur capite uigesimo. Et Cicero quidem) Cicero in topicis adiūctorum uocabulo omnia ea complectitur, quæ Rodolphus locum, tempus, connexa, & contingentia uocat.

Equidem inueniēdorum locorum) Poteram & ego, inquit, applicita simul cum contingentibus uno adiūctorum nomine complecti: ni credidissem singula inuentu fore faciliora, si res natura sua longe diuersissimas in diuersos etiam locos digessissem. Hæc mihi causa fuit, cur seiunxerim ea, quę Cicero coniunxit. Ab adiunctorū uel genere diduximus, uel exemimus acer

uo)Si sola contingentia adiunctorum nomine intelligerentur, iam applicita ab illorum genere essent diducta. At cum utraque tam applicita, inquam, quàm contingẽtia, eo nomine complexus sit Cicero, hinc est, uti non tam diducta ab adiunctorum genere, quàm ex aceruo illorum exempta sint. Atque hoc est quod dicit, ab adiunctorum uel genere diduximus, uel exemimus aceruo.

Nec, ut sensit Cicero, ad solum pertinent oratorem ista)Cicero in topicis, non prorsus, sed maxima ex parte, ad solum pertinere oratorem hunc locũ confirmat. Et quidem maxima adiunctorum pars de numero est illorum, quæ ab Rodolpho dicuntur contingentia: cũ quib9 parum commercij esse philosophis, atque illo etiam tempore fuisse iureconsultis, id notius est, quàm ut ullo argumẽto sit ostendendum. Sed quid dicimus? An non ea quæ de præsumptionibus ac cõiecturis tractant iureconsulti, ex numero sunt contingentium? Sunt profectò. Sed quæstiones illas coniecturales, in quibus non tam de iure quàm de facto quæritur, iỹ q id temporis de iure respondebãt, quo hæc scripsit Cicero, ad oratorem magis quàm ad se pertinere arbitrabantur. Quod ut possit intelligi planius, totum Ciceronis hac de re locum nõ pigebit asscribere. Is sic habet: Ab adiunctis autẽ posui equidem exemplum paulo ante: multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessionem dari, quas instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ uersantur in iudicijs, ualet: cum quæritur quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus: ut quæratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat Gallus noster, si quis ad eum quid tale retulerat, ut de facto quæreretur &c.

Pendent itaque)Ostendit exemplis, non ad solũ ora-

torem, sed ad alios quoq; pertinere locū adiūctorum.

An reddat Arethusa) Plinius libri secundi capite cē tesimosexto: Quidā uerò, inquit, odio maris ipsa subeunt uada, sicut Arethusa fōns Syracusanus, in q̄ redduntur iacta in Alphæum, qui per Olympiam fluens, Peloponesiaco littori infunditur. Sic etiam, Nilus oriaturne) Solinus de Nilo loquēs: Originem, inquit, habet à monte inferioris Mauritaniæ, qui Oceano propinquat. Hoc affirmāt Punici libri, hoc Iubam regem accepimus tradidisse. Ideo protinus lacum efficit quē Nilidem dicunt. Nilum autē iam inde esse coniectant, quod hoc stagnum herbas, pisces, beluas nihilominus procreet, quàm in Nilo uidemus. Et quæ sequuntur. Eadem ferè Plinius libri quinti capite nono. Et Seneca quoque non nihil hac de re naturaliū quæstionū libro quarto, & secundo historiarum libro Herodotus.

Arethusa.

Ort⁹ Nili.

Possent ne diuturnitate siccari maria) Hanc quæstionem excutit Aristoteles τῶν μετεωρολογικῶν libro secundo. An ad ultimum habitantibus Orientem Indis) De his Indis ita Herodotus libro tertio: Est autem illis hominibus sol ardentissimus matutino, non, quēadmodū aliis meridie: eò usque efferuescens, dum tempus est à foro discedendi, per quod tempus multò magis urit, quàm meridianus in Græcia. An sint populi) Id quidē dixere fieri in Thyle insula, alii in Nomo. Vide Pliniū libri secundi capite septuagesimoseptimo.

¶ Locus hic quid sit, unde eius sumenda diuersitas, & qui usus. Cap. XVIII.

Locus qd Aristoteli

LOcum autem in præsentia non uelim tam scrupulose accipi, q̄ ab Aristotele acutissime quidē, sed astrictius q̄ nostro instituto conueniat, definitus est. Illeem dixit locū esse extremū illud circū-

fusi unicuiq; rei aeris,uel aquæ,uel quo=
cunq; alio cõtineretur,quod quantum ad
loci rationẽ pertinet,sit immobile. Quod
esse quidẽ reuera proprium cuiusq; rei
locum non est negandum:sed nos de loco
loquimur,quẽadmodum Virgilius, qui
ait:Est locus,Hesperiam Graij cognomi
ne dicunt. Et: Deuenêre locos,ubi nunc
ingentia cernes Mœnia: Et sicut uulgo
quærentibus,quo in loco quis sit,respon=
dem⁹,in foro,& in urbe,& ruri esse. ¶Sa
ne multa sunt locorum discrimina:sed ea
in capita quædam colligamus, quo faci=
lius queant pspici. Locorũ igitur discre
tio,uel ex ipsis quatenus loci sunt sumi=
tur, uel ex ijs quæ circa ipsum sunt duci
tur. Et eorũ quædam naturæ sunt,alia ho
minum opere uel opinione accesserũt. In
locis ipsis differẽtia est,qua rẽ uel hic uel
ibi esse dicimus:& qua alium locũ distan
tem,alium uicinũ: & aliũ amplũ,alium
angustum:& alium sublimẽ,aliũ humilẽ
uocamus. Ex eis quæ accedunt loco à na=
tura,sunt,maritimus'ne,terrestris,an ae=

Quid hic locus.

Locorum diuersitas

rius sit: aquosus an inaquosus, & planus an montosus, & asper an mollis, & occultus an cõspicuus, lucidus an obscurꝰ, adustus sole an frigore rigẽs, an inter utrũq; temperatus, pestilẽs an saluber, sterilis an fœcundus. Ab hominibus alius celeber, alius desertus dicitur, sacerq; & prophanus, publicus & priuatus, cultus & neglectus, pudendus & honestus. Iam urbs, rus, domus, forum, templum, uicus pro locis sunt. Iam ꝓuinciæ: ut in Italia quẽ, in Germania, in Hispania esse dicimus. Iam singulæ urbes, ut Romæ, Capuæ, Tarenti esse. Sic in ciuitate, & in patria, & pegrè esse. Sed multa est adhuc (præter hæc quæ recensemus) diuersitas, & ꝓpemodum immensa. Per omnes enim argumentorum locos, & quidem uariè numeroséq;, possunt ista diuidi: sed nobis oĩa complecti, nec animus est, nec est necesse. Satis fuerit, hac in re quærere uolẽtibus hactenus aperuisse uiam. Non enim in abstruso latet res: sed in proximo posita, nisi cõniuere uelimus, non potest nos fu-

gere. Huius loci est, quicquid in laude & uituperio, de patria, de ciuitate in qua natus quis, educatus, eruditus est, ponitur. In consilijs etiam persæpe ualet. Hinc illa Macedonum interrogatio: Ecquid Romani uolare possent? aut quo pacto Macedoniæ mōtes essent trāsituri? Hinc Annibalis in Italiam transgressi exhortatio militum, ut acriter pugnarent, quippe q à tergo Alpibus, à latere duobus maribus clausi, nulla sperarent effugia: at contrà Romanis, timidis esse licere, q in tuta fugam suam conferre possent. Hinc Milonis inuidia, quòd P. Clodiū in monumētis maiorū suorū occiderit. Clodij quoque de uiolatis Bonæ deæ cæremonijs accusati defensio, quòd eo tempore nō Romæ, sed Interamnæ fuisset. Huius loci usus.

¶SCHOLIA in caput decimumoctauum.

Locum autem in præsentia non uelim tam scrupulosè accipi, quàm ab Aristotele) Aristoteles τῶν φυσικῶν libro quarto, post longam disputationem de loco, ὥστε (φυσὶ) τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας ἀκίνητον πρῶτον τοῦτ' ἔστιν ὁ τόπος. Locus quid sit. Quæri solet, quomodo dicat Aristoteles locum esse immobilem, cum sit accidens, ac proinde necessario mo-

ueatur moto subiecto. Longum sit hic referre sententias omnium. Mihi placet id quod ait Rodolphus, locum immobilem dici, nō absolutè ac omni modo, sed quod attinet ad rationem loci. Potest enim extremum illud corporis ambientis referri ad duo: Primum, ad corpus illud ambiens, in quo est: atq; hac ratione moueri quidem potest, cæterum loci nomen ei non competit: neq; eñ locus est corporis illius. Deinde ad corpus illud quod ambitur ac cingitur, cui collatum dicitur locus, & immobilis manet. Est locus, Hesperiam Graij) Verba Ilionei sunt primo Aeneidos. Deuenere locos) Verba Veneris sunt ad Aeneam libro eodem.

Quinque terræ zonæ.

Sanè multa sunt locorum discrimina) De hac locorū diuersitate multa in partitiōib⁹ Cicero: & Fabi⁹ Quintilianus lib. institutionum quinto eadem ferè quę Rodolphus. Adustus sole an frigore rigens) Alludit ad quinque illas terræ zonas: quarum duæ extremæ frigore rigent, media sole torretur ac quasi aduritur. tēperatæ sunt duæ interiacentes. Lege Macrobij librum secundum in somnium Scipionis, & Vergilij primum Georgicon. Ecqd Romani uolare possent) Duo bella Romani gesserunt aduersus Macedones: alterum, quo T. Quintius uicit Philippum: alterum, quo Persen Philippi filium Paulus Aemilius. Quando autem aut à quo dicta sint uerba quæ affert Rodolphus, nōdum legisse memini. Apparet in concilio quopiā dicta fuisse, ubi cum Macedones de bello à Romanis impendēte deliberarent, tum nescio quis, ut in spem illos erigeret, eiusmodi dictitauit esse naturā locorum, ut Romani in Macedoniam peruenire non possent. Hinc Annibalis in Italiam transgressi) Autor est Titus Liuius de secundo bello punico libro primo. Hinc Milonis inuidia) Clodianos illud egisse, ut Miloni conflarent inuidiam, propterea quod Clodium in monumentis maiorū suorū occidisset, facile ostendit ista Ciceronis pro Milone oratio, Ita enim scribit: An eo mors atro

cior erit P. Clodij, quód in monumẽtis maiorũ suorũ sit interfectus? hoc enim sæpe ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Cæcus uiam munierit, nõ qua populus uteretur, sed ubi impuné sui posteri latrocinarentur. Clodij &c. de uiolatis Bonæ deæ cęremonijs) Solebant apud Romanos stato tempore in domo alterius consulis, Bonæ deæ arcana quædam fieri sacra à fœminis, uiris inaccessa. Eis sacris cum P. Clodius captus amore Pompeiæ uxoris C. Cęsaris interfuisset, ac proinde uiolatæ religionis reus esset, corruptos quosdã testes produxit, qui iurati dicerẽt, eum tempore illo, quo cęremoniæ eius deæ uiolatę dicerẽtur, nõ Romę, sed Interamnæ fuisse. Mentionẽ facit eius rei Plutarchus in uita Ciceronis. Et Cicero ipse in oratione Miloniana: Legite, inquit, testimonia testium uestrorũ: Dixit C. Cassinius, cognomento Schola, Interamnis familiaris meus, & idẽ comes P. Clodij, cuius iam pridẽ testimonio Clodius eadẽ hora Interãnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse. Bonæ deę sacra.

¶ Quid tempus, quomodo id diuidatur, qui eius usus. Cap. XIX.

TEmpus definiri solet, esse numerus motus secundum prius & posterius. Nos apertius dicemus, esse ex cæli solisq; uertigine deductum spatiũ, quo rerũ omniũ agitationẽ uicissitudinẽq; metimur. Inde horam sumimus ferè cõtinentem spatio uigesimãquartam diei partẽ. Dies spatium est illud, intra quod cælum raptu suo solẽ nobis eo loco quo proximè abstulerat, sistit. Ex diebus mensis fit, Tempus quid.

intra quē à sole luna profecta, spatiumq́ omē cæli emēsa, rursus redditur soli. Et annus, quo sol percurso duodecim signorum orbe, ad eam qua fuerat cæli partem redit. ¶ Potest nobis tempus eadem ratione diuidi, qua locus diuisus est: ut alia in tēpore spectentur, quæ propria sint ipsius: ut præsens, præteritum, futurum: ut nunc, tunc, modo, mox, pridem, sero, nuper, olim, cito, tarde, diu, breui. Alia ex ijs quæ à natura accedūt ipsi: ut dies, nox, annus, mensis, hyems, uer, æstas, autūnus. Serenum quoq; & nubilum, turbidum & tranquillum, pluuium, niuosum, uentosum, & feruens æstu, & molestum frigore, temporum sunt discrimina. Ex hominibus sumuntur, & quæ ad ætates hominum pertinent, ut pueritia, adolescentia, iuuenta, uirilis ætas, senecta: & quæ conueniunt agendis rebus, quales sunt festi profestiq́ dies. Et messis, uindemiæ, arandi, serendi, terendi tempus: & pacis, & belli, & famis, hubertatis, pestilentiæ, sanitatis dicimus. Et sumitur in tempore

Temporū unde spectanda diuersitas.

quoq; commoditas quædam ad conficien dum aliquid, quam occasionem uocant, cuius (ut inqt Liuius) opportunitas momento præteruolat, nunq̃ reditura. Vnde & tempestiue & intempestiue: & opportune & importune fieri aliquid iudicatur. Nec minor est temporum, q̃ locorum uarietas. Latissime quoq; & sine modo spargi possent ista, si quis dicere, quantum res caperet, non quantum satis est, uellet. ¶ Multum ad fidem, multum ad effectus, & tempora contulerint diligenter inspecta. Ergo pro Milone est, nõ esse credibile sumpsisse ipsum consilium occidendi Clodij, tempore quo petebat consulatũ. Et Ciceroni obiectum est ab Antonio, q in medio armorum ciuilium fremitu dicax fuerit. Quid Virgilius? Hic Priamus, quanq̃ in media iam morte tenet, Non tamen abstinuit, nec uoci iræq; pepercit. An ulla re potuit magis exprimere magni & inuicti animi uirum, cui⁹ libertatẽ spiritumq; ne extremi quidem tẽporis necessitas cõprimeret? Iterumq;,

Varius huius loci usus.

Quinetiam hyberno moliris sidere classem, Et medijs properas aquilonibus ire per altum. Alia quæ dixit Dido, aptiora forte fuerint affectui Aeneæ: hoc ad suadendũ utilitatis ratione fuit potissimum. In summa, ut in usu rerũ præcipua est tẽporũ obseruatio, sic ad fidẽ faciẽdã maxime est accõmodata: quãdoquidẽ ut plurimũ quodque uirium habet in agendo, ita maxime ad fidẽ contulerit in differendo.

¶ SCHOLIA in caput decimumnonum.

Tempus. TEmpus ita definiri solet, esse numerus motus &c.) Ita Aristoteles tempus definit quarto libro physicorum. Dies spatium est) De diei ortu & occasu Gellius libro tertio, capite secundo. Et Macrobius primo libro saturnaliorum, capite tertio. Intra quem à sole luna profecta) Quot diebus cursum suum cõficiat luna, docet Macrobius libro primo in somnium Scipionis. Et annus) de annorum diuersitate, ordinatione, correctione, multa Macrobius in somniũ Scipionis libro secundo, capite undecimo: & primo saturnaliorũ, capite duodecimo & decimotertio. Potest nobis tempus) Eadẽ fere Quintilianus libro quinto, capite decimo. Terendi) Exterendi grana, & triturandi. Quam occasionem uocant) Cicero in rhetoricis, Occasio, inquit, est pars temporis habẽs in se alicuius rei idoneã faciendi aut non faciendi opportunitatem. Dicitur à Græcis καιρὸς. Vnde uulgatum illud, γνῶθι καιρόν. de quo uide Erasmi chiliadas. Cuius ut inquit Liuius) Post occisos in Hispania Cn. & P. Scipio

Occasio.

nes, Romanorum exercitus ipse sibi ducem creauit L. Martiũ Septimij filium. Is Martius hortaturus Romanos, ut Pœnorum castra aderirentur noctu, inter cætera (ut refert Liuius secundi belli punici libro quinto) hæc dicit: Scio audax uideri consiliũ, sed in rebus asperis ac tenuibus fortissima quæque consilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cuius prӕteruolat opportunitas, cũctatus fueris, nequicquam mox amissam queraris. Ergo pro Milone) Ciceronis in ea oratione uerba sic habent: Quem igitur cum summa gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? Quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus; hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis, non dubitauit occidere? præsertim iudices, cum honoris amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset, quo quidem tẽpore (scio enim quàm timida sit ambitio, quantáque & quàm solicita cupiditas consulatus) omnia non modò quæ reprehendi palàm, sed etiam obscure cogitari possunt, timemus, &c.

Et Ciceroni obiectum) Hac de re ita ipse Cicero in secunda Philippica: Sed omittatur bellũ illud, in quo tu nimium felix fuisti. ne iocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant quidem illa castra plena curӕ, ueruntamẽ homines quamuis in turbidis rebus sint, tamen si modò homines sunt, interdũ animis relaxantur. Hic Priamus) Carmẽ est ex secũdo Aeneidos. Quinetiã hyberno) Quarto li. Aene.

¶Connexa quæ sint, & quomodo diuidantur. Cap. XX.

Connexa quæ.

COnnexa dicimus, quæ nõ circũstant quidẽ rem, quẽadmodum locus & tempus: sed extrinsecus tamen in ipsam incumbere uidentur, ut diuitiæ connexæ

sunt diuiti: sunt enim extra illum, habet tamẽ diues ab eis quod dicitur diues. Sic & coniugium in connexorum est numero: nam ut maritus quis dicatur, non nisi ab uxore: nec quòd uxor, nisi à marito contingit. ¶ Quid ergo, dicat aliquis,

Obiectio. esse maritum? nõne est in eo quem uocamus maritum? sic & diuitem esse, in eo q̃ diues dicitur? quid obstat ergo, quo minus adiacentia uocentur ista? Haud difficile est uidere, quid inter ista & adiacentia intersit.

Dilutio. Quanq̃ æque insit ei qui maritus est, maritum esse: ut ei quod calet, esse calidum, quod adiacens esse apertum est: tamen non solum calidum esse, sed & calor à quo calidum nomen accepit, inest rei quæ calet. ita nõ fit autem in marito. nam esse maritum, inest ei quem maritũ dicimus: uxor tamen, à qua habere ꝙ maritꝰ dicatur, nemo dubitauerit, extra maritum est. Sic regium nomẽ in rege est: à regno tamen quod est extra regem, ut rex dicatur, necesse est sibi contingere. Est præterea hæc quoque differentia, ꝙ

in adiacentibus, ea quæ dant denomina-tionem, non possunt sine eo quod deno-minatur esse: ut calor nullo pacto perma nere potest, eo quod est calidum, sublato. nec perempto homine, sapientiæ quæ in illo fuerat permanere nec res, nec nomen potest. In diuitijs contrà. potest enim ma-nere id unde diuites sumunt nomen, ta-metsi nemo sit diues. Quanq̃ enim nomē diuitiarum non retinet aurum, si in nulli us sit possessione: res ipsa tamen durat, un de & dicti fuerunt diuites, & rursus que-ant dici. Cauilli amotio.

¶ Possunt diuidi connexa, ut alia dicantur in proximo posita & tanq̃ attingentia rem: ut in aere nebulosum di-cimus & uentosum: in aqua limosum, pi scosum: sic in terra herbidum, arboribus refertum. Eiusq; generis item sunt, altū, humile, mons, uallis, tumulus, lacus: quo-rum nihil per se intelligi potest, sed oīa ex alio spectantur. Sic in corpore homi-nis, armatum, uestitum, præcinctum, cal ceatum dicimus, & sanguine cōspersum & luto oblitum, & puluere oppletum. Connexorū diuisio

Alia sunt connexa, quæ uelut è regione & de longinquo rem aspiciũt: ut sunt pleraq; eorum, quæ non tam sensu possunt in re deprehẽdi, quàm intellectu. Vt sunt quæ uel in possessione intelliguntur: ut diuitiæ, opes, regnum, imperium, potestas, dominiũ, seruit⁹, obsequium: quæq; reliqua huiusce sunt conditionis, ut magistratus omnes, & omne id quo uel in homines uel in res imperium ius'ue habere intelligimur: & quæ aliam quandã coniunctionem significãt rerum, ut amicus, hostis, ciuis, peregrinus, domesticus, externus, familiaris. Sic coniugium, id est, maritus & uxor: sic ciuitas, id est, consentientes ciues: sic reliqua; quorũcũq; cum sit in aliquo nomen, id ab alio tamen quod extra ipsum est, oritur. ¶ Aequalitas aũt uel inæqualitas, ut sunt à philosophis definita, differentium rerum eadem uel diuersa quãtitas: ut tripedale tripedali cõparatũ, æquale est: & tripedale bipedali, & maiora minoraq; sunt inæqualia: similia etiam, ut dicuntur diuersa eandem ha

Aequalitas, similitudo, & cętera id gẽnus, an ad hunc locũ ptineant.

bentia qualitatem, ut album albo: & dissimilia, quæ diuersas qualitates habent, ut sunt album & nigrum: hæc omnia huius loci poterant uideri, si acciperentur ueris & his ipsis quibus comparantur nominibus: & talibus etiam, quæ proprie essent connexa, & non imaginem potius connexorum haberent, hoc est, quæ eiusmodi essent, quorum cum esset unum, etiam alterum esset. Nunc pro eo quod dicendū erat, min⁹ potēs potest, ergo magis potēs potest: &, doctior hui⁹ rei nescit, ergo indoctior nescit: quæ sane uera connexorū sunt noīa, ꝑ eo nos dicimus, miles potest, ergo rex potest: & præceptor nescit, ergo discipulus nescit: cū horū quoduis alterū possit sine altero esse, & rex potentior milite, & contra miles potentior rege: & discipulus ꝑceptore, & eruditior discipulo ꝑceptor esse possit. Sic etiam si dicatur, Annibal nō potuit capere Romam, ꝙ potentior fuit, ergo Gothi imbecilliores nō poterunt capere: noīa sunt connexorum ista, sed res nequaꝗ̄: non fuerunt eīn eadē

tempora Annibalis & Gothorum: quare cum simul nõ sint, similia sunt connexis, connexa non sunt. Si quis tamen ad legẽ, quæm prædixi, argumentetur, ductum erit hocce loco argumentum. At cum rarissima hæc sit obseruatio, sintq́ hæc reliquis eis quæ comparata dicimus, usu tractatuq́ similia, in eundem cum illis locũ contulimus æqualia & similia, diuersaq́ istorum dissimilia & inæqualia. Nam ea quæ nos postea dicemus similia, separatũ habent ab alijs accidentibus locum. non enim in hanc significationem similia dicuntur: quod cum dicetur de ipsis, non erit difficile perspectu.

¶ SCHOLIA in caput uigesimum.

Haud difficile est uidere) Duplex affert discrimẽ inter connexa & adiacentia. Alterum, quod in adiacentibus non modò ipsa denominãtia, sed & illa quæ prebent rei denominationẽ, in re ipsa sunt: at in connexis, id quod causa denominationis est, planè extra rẽ est. Alterũ, quo in adiacentibus ea à quibus habet res ut denominetur, sine illa re esse nõ possunt, in cõnexis possunt. Aequalitas aũt) Quod dicit, hoc est: Aequalitas est rerũ diuersarũ eadem quantitas. Inæqualitas est rerũ diuersarũ quantitas itẽ diuersa. Similitudo, diuersarũ rerũ eadẽ qualitas est. Dissimilitudo, rerũ diuersarũ diuersa est qualitas. Hæc igitur omnia quo-

Aeq̃litas. Inæqualitas. Similitudo. Dissimilitudo.

ties hisce nominibus significantur, ex albo sunt connexorum. Sed fieri solet, ut quoties horum aliqua inter dicēdum occurrunt, tum non his, sed aliis quibusdam nominibus utamur: quo fit ut ad eum potius referēda sint locum, qui dicitur comparatorum, de quo post capite uigesimoquinto. Annibal non potuit capere Romam) Annibal quomodo relicta Capua exercitum ipsi Romanæ urbi admouerit, & abiecta rursum spe capiundæ urbis inde discesserit, explicat T. Liuius secundi belli punici libro sexto. Ergo Gothi) Ab his duce Halarico urbem Romā obsessam captāq; esse tradunt multi. Modum ac seriem captæ urbis explicat Baptista Egnatius. Quoties autem & à quibus intra paucos annos capta Roma fuerit, præter alios docet Antonius Sabellicus Enneade nona.

Romā Annibal capere nō pōt.

Gothi.

DE ACCIDENTIBVS.

¶Quæ uocet hic accidentia, & quot horum sint species. Tum de sententia Ciceronis, Quintiliani, & Boethij, de adiunctis, antecedentibus, consequentibus & repugnātibus. Caput. XXI.

NOlim quisquam credat me ignorare, propter hanc insolitam accidentis appellationem, quid uulgo hoc nomine philosophi significent: ut sit accidens id nonnunquam omne, quod non sit substantia: nonnunquam uero, quod abesse rei & adesse, ut non corrumpatur res, potest: ut calor accidens est aquæ, pōtest enī adesse aquæ & abesse, ut tamē permaneat

Accidētiū nomē qd hic designet.

aqua. Ego accidentia uoco in præsentia, quorum utrũuis & esse & interire sine alterius pernicie possit. quẽadmodũ dicimus in rebus accidere ea, quæ temere & nullo delectu aut prouidentia uidentur fieri. Ex qua significatione Seneca inquit: Non accidunt (ut putas) omnia, sed eueniunt. Et Quintilianus in *corporis proiecti: Poteram, inquit, nihil ex accidẽtium meorum nouitate mirari. Sic nos ea quæ temere & nulla sunt existendi necessitate coniuncta, uocamus accidentia. ¶ Ea in quinque diduximus species, contingentia, pronunciata, nomen rei, comparata, & similia. Esse autem hæc omnia ex accidentium genere, hinc facile perspici potest, quòd omnes hi loci, non solum in ijs sunt, quæ sunt coniuncta cum re, & quæ simul esse oportet; sed & in eis, quæ antecedunt rem, & quæ consequuntur. Sic ea quæ contingẽtia uoco, ut iurgatum esse, antecedit quandoque cædem: aut expalluisse, aut latebras quæsisse, aliquando consequitur cædem, utraque uero cædis sunt

*Aegri redempti

Quinque accidẽtiũ species.

accidentia:quia & illa sine cæde,& cædes sine illis potuit euenire. Nomina etiam rerum & pronunciata itidem de rebus, existentium nõ solum sunt rerum, sed & futurarum rerum,& earum quæ fuerũt. similiter comparationes similitudines'q; non modo ex ijs ducimus,quæ rebus con iuncta sunt, sed persæpe ex ijs quæ præcesserunt: nonnũquam & ab ijs,quæ tem porum ordine sequuntur. ¶Quoniam autem adiunctorum, antecedentium, & consequentium, locus iste nos admonet, aptissimum uidetur hic recensere, quid istis nominib⁹ Cicero uoluerit accipi. Sa ne ille non locum, non tempus, non *applicita,non contingentia posuit inter locos:sed hæc omnia nomine adiunctorum complexus est. Ego de loco,tempore,& connexis,cum de illis dicerem, rationem reddidi. Contingentia uero recte illum locum, quem adiunctorum uocari Boethius putauit,intra se claudere uidentur: qm̃ eiusmodi sunt, ut esse cum re proposita & sine ea possint, malui tamen contin-

Opinio Ciceronis de adiunctis, antecedentib⁹ & consequẽtibus.
*Cõnexa.

gentia ea quàm adiuncta uocare: quoniam ut modò ostendi, adiunctorum & antecedentium & consequentium nomen, uelut tres sunt gradus, per quos omnes accidentium loci ducerentur. Sed quæ antecedentia & consequentia uocauerũt Cicero, Quintilianus, & Boethius, additaq; eis etiam repugnantia, loci non sunt, sed argumentandi formæ quædam, quas licet per omnes locos colligere. Qua in re quo litem hanc Ciceroni & Quintiliano remittam, quos diuersa ab istis magnorũ studiorum ratio facile tuetur, ut hæc ab alijs accepta, aliena quoq; traderent fide. Boethij certe non immerito desiderauerim diligẽtiam, quia nullam studiorum partem uideri potest impẽsiore tractasse cura. Nam & Aristotelis topica ex græcis latina fecit, & in Ciceronis topica edidit commẽtarios, & quatuor topicorum libros ipse conscripsit. In eorum librorũ tertio de antecedentibus sic ait: Antecedẽtia sunt, quibus positis, necesse est ut aliquid sequatur: uelut cum dicimus, si ho-

mo est,animal est.Quod si uerum est, etiam animal antecedens erit ad hominem. Licet enim dicere,si omne animal est,homo est:eruntque hinc inde,animal homini & homo animali antecedens. Ad hoc, quo pacto distinguetur hic loc⁹ ab alijs, cum sit ex omnibus ferè locis tale aliquid sumere,quo posito sit necesse aliquid sequi:ut posita definitione, sequitur definitũ:posita specie,sequit̃ gen⁹:posito toto, sequũtur partes:& ad causas euẽta,& ad euẽta causæ, & ad oẽs ferè locos aliquid necessariò sequitur. Quid ergo fuit opus nomen antecedentium secernere, si sunt ea reliquis locis,non uni alteri'ue, sed ppe omnibus communia? Præterea libet quærere,an si dicam,homo est,ergo animal est: sit ductum argumentum ab antecedentibus. Quod si aiat, haud uideo quod dicetur à specie ductum. Sed negat Boethius,dicitque solum ab antecedẽtibus sumi argumentum, cum per conditionẽ effertur:ut,si homo est,animal est. Primũ ergo magnæ infelicitatis damnat antece-

Contra sententiã Boethij Ratio prima.

Secunda.

Tertia.

dentia, cum possit ex reliquis omibus depromi argumentatio, ex antecedentibus non possit. Cum enim antecedentia aliter pronunciari nequeant, q̃ quo pacto ipse præscribit, non poterit utiq; ex ipsis confici argumentatio. Nec enim est argumẽtatio: si homo est, animal est: sed pars solum argumẽtationis: quæ quidem, si addideris, sed homo est, ergo animal est, tũ demum erit expleta. Deinde, cum locorũ

Quarta,

distinctio pro diuersa habitudine rerum sumatur, quam accipiunt aliæ aliis comparatæ, ut animal homini comparatũ, genus est: uirtuti uero sentiendi, subiectum est: corpori & animæ, est totum. Cum ergo inter ista, si homo est, animal est: &, homo est, ergo animal est: nullum sit rerũ discrimen, qui potest fieri, ut dicantur è locis diuersis sumptæ argumentationes? Quæ fuit igitur causa tradendi Boethio ista hoc pacto? Dicam equidem. Vir ingeniosus, qui uidebat, si antecedentia facẽret omia, ad quæ simpliciter illata, aliud sequeretur, non habiturum se quo conse

quentia inueniret:undecunq; enim duceret argumentum, si necessario sequeretur aliud, oportebat id ab antecedentibus dici:non habebat ergo, quod à consequentibus uocaret. Instituit ergo, ut antecedentia per conditionem (ut dicimus) pronũciarentur, & consequentia essent eadem illa, mutato tamen ordine, & per contradictionem & asseueranter prolata. Vt sit ab antecedẽti, si homo est, animal est: deinde à consequẽti, sed nullum animal est, ergo homo non est: fietq; ex duobus locis argumentatio una. Mihi persuasum est, multo aliter sensisse Ciceronem, & uoluisse ex antecedentibus argumentationem duci, quoties proposita conditionali, ab eo quod per conditionem antecedens fecimus, quo ordine propositum erat, duceretur argumentum: ut si homo est, animal est: deinde ab homine quod antecedens fecit, ducit argumentationẽ, quam ab antecedente uocat: sed homo est, ergo animal est. Sic cum conuerso ordine, ab eo quod ex conditione conse-

Quomodo intelligendus Cicero.

quens erat, duceret argumentationem, à consequentibus uocabat. ut si homo est, animal est; animal hic est consequens. ducitur ergo à consequenti, sed nullum animal est, ergo nullus homo est. Verũ ista, quomodocunq; libeat accipere, non loci sunt, sed formæ argumentandi: cum non rerum inueniendarum ratione, sed certa colligendæ argumẽtationis lege cõstent.

Repugnãtia. Repugnantia quoq; Boethius uoluit esse contraria consequentium. Sed quoniam hæc etiam per tot locos spargi possunt, ꝑ quot consequentia sparguntur, & ad certum argumentandi modum sicut consequentia trahuntur, neq; suum poterunt proprium habere locum, & ad iudicandum potius, q̃ inueniendum pertinebũt.

Antecedẽtium, consequẽtiũ, & adiunctorũ uocabulis quomodo hic utendum. Nos ergo antecedentia, consequentia, adiuncta, ita putamus accipienda, ut temporum ea distinguamus ordine. hocq; semel in omnes accidentium locos admonitum uolumus, posse ex quolibet eorũ per tres istos gradus duci argumenta, & quenq; locum in quærendo hoc ordine

excutiendū esse. Tria autem nomina ista, quoties per se ponentur, poterunt quidē & ad pronunciata referri: sed accommodatissime naturæ proprietatiq; contingētium accedent.

¶ SCHOLIA in caput uigesimumprimum.

VT sit accidens id nonnunquam omne) Accidens duo potissimum significat apud philosophos. Principio omne illud quod nō est in genere substantiæ, quo intellectu accipiendum quod dicunt, nouem esse genera accidentium, quantitatē, relationem, qualitatē, actionē, passionē, ubi, quando, situm esse, & habere. Deinde, id quod contingit eidem inesse & non inesse. Id hūc in modū finit Porphyrius: Συμβεβηκὸς δὲ ἐστὶν ὃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Accidens est quod adest & abest citra subiecti corruptionem. Horum ergo significatuum neutro in præsentia utitur Rodolphus, uerum accidentia uocat res eas, quæ ita coniunguntur, ut & seiungi rursum possint, & utraq; esse sine altera. Ex qua significatione Seneca ait) Seneca in libro unico de diuina prouidentia: Fata, inquit, nos ducunt, & quantum cuiq; temporis restet, prima nascentium hora dispósuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus rerum ordo trahit. Ideo fortiter omne faciendum est, quia non ut putamus incidunt cuncta, sed eueniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, qd fleas: & quamuis magna uideatur uarietate singulorum uita distingui, summa in unum uenit. Sic quidem hodie in exemplaribus legitur. Rodolphus pro illo putamus, legit putas: & pro incidunt, accidunt. Quarū lectionum utra sit emendatior, eius rei iudicium sit

Accidens

Seneca.

penes alios, Mihi illud accidūt magis arridet, quàm incidunt. Et Quintilianus in corporis proiecti) id est, in declamatione ea cui titulus est, corporis proiecti. Porro cum ex aliis quibusdam, tum ex hoc etiam loco facilè perspectu est, Rodolphum hominem fuisse plurimæ lectionis: & cum hęc scriberet, tum aut libros ei ad manum non fuisse, aut alioqui fiducia quadam insignis memoriæ illos non consuluisse. Quę res esse solet in causa, ut homines alioqui longe doctissimi, uel in nominibus propriis, uel in librorum titulis, uel aliis quibusdam hisce nō dissimilibus, soleant nonnunquam errare. Ita Cicero ab Aiace ea apud Homerū dici ait, quæ non ab illo, sed ab Hectore dicta esse animaduertit A. Gellius. Cui simile qddam in eodem Cicerone deprehendit & Politianus Miscellaneorum capite quinquagesimotertio. Quibus nō ita dissimile est id quod hoc loco fecit Rodolphus. Siquidem uerba Quintiliani quę citat, non in corporis proiecti, sed in ea declamatione posita sunt, quæ hanc proximè pręcedit, cui titulus est, æger redemptus. Ibi hunc in modum orditur pater: Quamuis iudices in tāta malorum continuatione iam poteram nihil ex accidentiū meorum nouitate mirari, nullumq́ꝫ mihi reliquerunt impatientiæ genus aduersa &c. Huius generis & illud, quod capite uigesimoquinto, Sp. Melii nomen ponit pro Tiberii Gracchi. Id q̄d facilè animaduertet, quisquis legerit orationē eam Ciceronis in L. Catilinam, ex qua id exemplum depromptum est. Neqꝫ ita longe hinc dissidet, quod secundi libri capite decimonono, à Megara ea dici ait, quæ apud Senecam non ab illa, sed ab Amphitryone dicuntur. Quod genus & alia quædam lectori occurrent, quemadmodum suis indicabimus locis. Sane si qs censor accedet tam iniquus, qui eiusmodi erratula uehementius insectanda ac reprehendenda putet, ei hoc ego solum respondero, homines indoctos ad istunc errare modum non solere.

Erratum Ciceronis

Sic & quæ cõtingẽtia)Nota gen⁹ locutiõis. Neq; em̃ uerbũ ullũ appositũ est huic nominatiuo cõtingẽtia, nisi q̃d singulis partibus sua uerba apponũtur antecedit & consequitur. Sic Virgilius, quanq̃ diuerso casu:

Protinus Orsilochũ & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora, sed Buten aduersum corpore fixit
Loricam galeamq; inter, qua colla sedentis
Inuenit, & læuo dependet parma lacerto.
Orsilochum fugiens, magnumq; agitata per orbem,
Eludit gyro interior &c.

Simile est huic illud autore Macrobio, etiamsi Seruius longum subesse putat hyperbaton: Macrobi⁹ li. 6. saturnaliorum capite 6. Aenei. 12.

Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadriiugo uehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis aui specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro:
Hinc pater Aeneas Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo & cælestibus armis,
Et iuxtà Ascanius magnæ spes altera Romæ,
Procedunt castris.

Quoniam aũt adiunctorum, antecedentium & consequentium)Principio explicemus quid sibi uelint hæ uoces: ita plenius intellecturi, quorsum tendat Rodolphus. Antecedens est, quo posito aliud quiddam necessario seqtur. Consequens, q̃d necessum est esse, si id cui consequens est, præcessisse constiterit. Vt, quam peperisse constat, eam necesse est cũ uiro consuetudinem habuisse. Adiuncta sunt, quæ ita aut antecedunt rem aliquam, aut sequuntur, aut cũ ea cohærent, ut nulla tamen pręcedendi cohærendive aut sequendi intercedat necessitas. Verbi causa: Cędem præcedere solet uerborũ contentio: cohærere, uel uox eius qui cædem fecisse arguitur, uel occisi uociferatio aut gemitus, uel aliud quippiã hisce nõ usquequaq; dissimile: sequi, fuga, timor, latebrę, trepida ac inconstãs respõsio: quorũ

Antecedens. Cõsequẽs. Adiuncta

omnium nihil est, quod necessitate aliqua cum cæde iungatur: & tamen rarò ita quisquam occiditur, ut nihil horum ei cædi adiunctum sit. Ergo quæ adiuncta alij uocant, ea (quemadmodum diximus) Rodolphus partim contingentia, partim applicita uocat. Antecedentia autem & consequentia non putat esse locos distinctos, eo quòd in omnibus propemodum locis talia quædam inueniri queant. Hæc rei summa: in qua, ut quidem mihi uidetur, non pessime Rodolphus: etiãsi quędam obiter interserit, quæ mihi hauddum satis probãtur, quæ suis locis non dissimulabo. Contingentia uerò rectè illum locum quem adiunctorũ uocari Boethius putauit, intra se claudere uidentur) Quemadmodum negari non potest, maximam adiunctorum partẽ contineri loco contingentium, ita ne id quidem in dubium uocari debet, quædam utique ex ijs pertinere ad locum applicitorum, quando hæc quoque adiunctorũ uocabulo à Cicerone comprehensa fuisse ipse testatur Rodolphus. Boethij porrò non aliam ac Ciceronis de adiunctis fuisse sententiam, id uel hinc liquet, quòd is tertio topicorum libro ita imitatus est topica Ciceronis, ut præter exempla nihil quicquam mutasse uideatur. Sed quæ antecedentia & consequẽtia) Duæ dialecticæ partes sunt: una inueniendi, altera iudicandi. Prior inueniendi argumẽti rationem ac locos tradit: ac proinde topice dicitur: Altera, formas quasdã tradit argumentandi, quibus dijudicari expendiq́ inuẽtum iam argumentum possit, nominaturq́ κριτική, παρὰ τὸ κρίνειν: hoc est, à iudicando. Quæ igitur à Cicerone, Quintiliano, & Boethio, in locorũ explicatione de antecedentibus, consequentibus repugnantibusq́ præcipiuntur, ea (inquit Rodolphus) ad posteriorem potius dialecticæ partem quàm ad priorem pertinẽt, quare non erant hæc referenda inter locos. Sane Cicero ipse paulò minus in hac uidetur fuisse sententia, ut putarit ea quæ ab ipso de his tribus dicũtur, magis ad

Duæ dialecticæ partes.

explicanda formandaq́ꝫ, quàm ad inuenienda argumenta pertinere. Verba eius sic habent: Cum tripartitè igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiā: reperiendi locus simplex est, tractandi triplex. Hactenus Cicero. Verum enimuero ut altius paulò hæc discutiamus, asscribam huc uerba ipsius Rodolphi, ex capite uigesimosecundo de cōtingentibus, ubi inter alia multa: Nec est, inquit, inutile, etiamsi id natura rei non cogeret, plures tamen esse locos, hoc est, aditus & uias unius inueniendæ rei, ut si minus unus perducat nos ad id quod quærimus, altero tamen tertióve tentantibus, aliqua parte procedat. Hæc Rodolphi uerba si uera sunt, quid tandem flagitij admisit Boethius, qui antecedentia quoqꝫ & consequentia unà cum repugnantibus, inter locos inseruit? An non hæc etiam uiam aperiunt facilius inueniēdi? Nónne multa sunt, quæ hac ratione facilius inuestigari queant, quàm si alia uia quærantur? Et ut missa faciam antecedentia & consequentia, certè repugnātia nō uideo cur rejiciat Rodolphus, eo duntaxat intellectu, quo est hoc nomine usus Boethius, uti paulopost dilucidius explicabitur. Quod si uerum est, etiā animal antecedens erit ad hominem) Hoc quàm sit uerum, uiderit Rodolphus. Omnes certè confirmant, hominem esse antecedens ad animal: nemo cōtrà, animal ad hominem. Neqꝫ profectò uirium quicquam habet, quod affertur de omī animali: quando fieri potest, ut idem diuersa ratione acceptum, interim antecedēs, interim consequens esse dicatur. Ita homo est antecedens animalis: nequit enim homo esse quin & animal sit. Contrà, omne animal antecedens ad hominem: siquidem nullo modo fieri potest, uti omne animal sit, quin sit etiam homo. Ad hoc quo pacto distinguetur hic locus ab alijs) Respondeat (opinor) Boethius, non se ire inficias, quin antecedentia & consequentia sparsa sint per locos fermè omnes, sed esse quędam, quę facilius in

uestigari queant, cũ his significantur uocabulis: quàm si aliis eadem uocibus notarentur, atque hanc sibi causam fuisse, cur distinctum istis dederit locum, præsertim cum ne Rodolpho quidem displiceat, etiamsi natura rei non cogat, tamẽ plureis esse locos, hoc est, aditus & uias unius reperiendæ rei. Quod si aiat, haud uideo quod dicetur à specie ductum) Inuitus facio, ut in ista inquiram scrupulosius, ac uelut censoria quadã uirgula quædam notem in uiro hoc, quo neminẽ ego in hoc duntaxat argumenti genere, maiorem meruisse laudem ausim contendere, Sed quemadmodum in speciosis fere corporibus solent animaduerti quędam, quæ non displiceant ipsa quidem, at minus tamen placeant q̃ cætera: ita haud scio quomodo in uiris etiam quamlibet doctis, quędam tamen notari solent, inquibus etsi non aliis, tamen se ipsis inferiores esse uideantur. Et quid si (quemadmodum ait ille) quandoque bonus dormitat Homerus? Id quod hoc loco, ut si usquã, Rodolpho accidisse mihi uidetur. Nam quod ait, non uidere se, quodnam argumentum ducatur à specie, si id q̃d affert, ex antecedentium loco ductũ dicatur: hoc certè facile refellat Boethius, si dicat non esse absurdũ, argumẽtum idem ex diuersis produci locis, quod ne ipsi quidem Rodolpho displicere, paulo ante docuimus. Iam quod addit, à Boethio magnæ infelicitatis damnari antecedẽtia, quòd existimarit perfectam inde depromi argumentationem non posse: hac parte tantum abest ut subscribam Rodolpho, ut demirer hominem alioqui lõge diligentissimũ hoc loco tam dissimilem sui esse potuisse. Certè Boethius in ea planè opinione fuit, ut crediderit ex utrisque, tam antecedentibus quàm consequentibus, perfectam duci argumentationem. Ex antecedentibus hoc modo: Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem, ergo cum uiro concubuit. Ex consequentibus: Si peperit, cum uiro concubuit: non autem concubuit cum uiro, quare ne

peperit quidem. Hæc exempla ipse ponit Boethius topicarum differentiarum libro tertio: è quibus facile perspectu est, sententiam illius eandem plane esse cum ea, quam Rodolphus tribuit Ciceroni. Et ut semel dicam quod sentio, nihil aliud conijcere, cum ex hoc loco, tum ex aliis quibusdam possum, quàm cũ hæc scriberet Rodolphus, tum Boethij eum libros ad manum non habuisse: aut certe aliò festinanti, non fuisse tantum ocij ut illos consuleret: quod cum ex ĩs quę dixi, tum uerò maxime ex ĩs quæ continuò subiungam, patere potest. Repugnantia quoq; Boethius, inqt, uoluit esse contraria consequentium. Quid? unde isthæc Rodolphe? Boethius certe repugnantia hunc in modum non finit, sed ordine contrario: Repugnantia, inquiẽs contrariorum sunt consequentia. Verbi causa. Contraria sunt dormire & uigilare: stertere dormientibus adiunctum est, quare stertere & uigilare sunt repugnantia. Rursus, Prudentia contrarium est imprudentię: fraudibus ac imposturis obnoxium esse, imprudentiam sequitur: quo fit ut id repugnet prudentiæ. Atq; hoc intellectu cum sumitur nomen repugnantium, non uideo cur distinctum ac peculiarem habere locum ea non possint. Sed ut finiã aliquãdo, hi si sunt errores dicendi, non tamen id genus errores sunt, qui inscitiã arguant: sed q ex præcipiti quadã festinatiõe profecti uideantur. Quanquam & aliud quiddam hic mihi uenit in mentem, de quo postea capite uigesimo septimo. Illud hic dicam, summam à me gratiam initurum, si quis secus habere ista ostenderit, ꝙ uisum est mihi, quando nihil mihi tã cordi est, ꝙ ut in omnibus optime sensisse uideatur Rodolphus, cui ego uiro tribuo tantum, ut nunquam ipse mihi credam minus, ꝙ quoties ab eo me dissentire res cogit.

Repugnantia.

De contingentibus, & uario ipsorum usu. Cap. XXII.

Contingẽtia cur dicta.

PRimum accidentium genus contingentia diximus, quoniam circa rem contingant, id est, eueniant, ea quidẽ conditione, ut siue ista non eueniant, res existere: siue res non existat, ista euenire possint: ut pallor ante ægritudinem. Nam potest qs pallere, ut nõ ægrotet: & ægrotare, ut non palluerit. Sic iurgium ante cædem, potest enim iurgatus quis esse, ut non occiderit: & alius occidisse, qui non sit iurgatus. Sic forma ad luxuriã. Nam & formosus frugi, & deformis potest esse profusus.

Scrupus.

¶ Miretur forte quis, cum uideat pallorem, ægritudinem, formam, luxuriam, adiacentia esse, & iurgium & cædem actus, quare ea iam contingentia faciamus: aut quid hoc loco sit opus, si illo satis fuerit hæc explicare. Non est ergo nobis ignorandum, locorum fines non tã pro rerum uarietate, quam ex seipsis accipiunt, q̃ pro habitudine eorũ quibus applicantur, distingui. Sic candor, adiacens est niuis, & coloris species, & contingẽs pulchritudinis. Nec est inutile, etiam si id

Solutio.

natura rei non cogeret, plures tamen esse locos, hoc est, aditus & uias unius inueniendæ rei, ut si minus unus perducat nos ad id quod quærimus, altero tamen tertio'ue tentãtibus, aliqua parte procedat.

¶ Differunt autem à connexis contingẽtia hoc pacto, ꝙ connexa uno significantur nomine, quod continuo ut prolatum est, & eam rem indicat in q̃ est, & id quod extra ipsam est, unde id oritur nomen. Nam cum diuitem dicis, accipis statim eum qui est diues, & diuitias à quibus diues uocatur. sic contra, in diuitiarũ nomine ilico & opes ipsas, & eum qui possidet agnoscis. At in contingẽtibus, uel potius in omĩbus accidẽtibus, necesse est ut duo conferamus, quo esse intelligamus ea accidentia. Nam si astutiam p se dicas, adiacens uidetur: si seruũ, cõnexum est: si coniũgas seruũ astutũ, cõtingens est. Et cõnexum connexo contingit, ut seruus diues: & adiacens adiacẽti, ut astutus medicus. Et in summa, quẽadmodũ pdiximus, oĩa ea quæcunq; huius sunt generis, ut alteꝝ

Quo differant contingẽtia à connexis.

sine altero possit ultro citroq́ esse & perire. ¶Non tamen hoc sic accipi uelim, ut omnia quæcunq; sunt rei contingentia, conferre putem ad inuentionem, aut ad hunc locũ credã ptinere. Nec em̃ excidit nobis id quod prædiximus, non omnia probãdis omnibus apta esse. Verum illa demũ cõtingẽtia nostri sunt negocij, quæ uelut indagine uestigijsq́ quibusdam ad ipsam rem nos possunt perducere, cuiusmodi sunt, uel unius efficientis facta, uel subiecti unius adiacẽtia, uel quæ eodem sunt loco uel tpe, uel quomõlibet aliquid cõe inter se habent, quo de uno possit in aliud fieri transitio. ¶Apud Quintilianũ itaq; in Mathematico, uir fortis hoc ipm ꝙ fortiter fecit, in argumẽtũ adfert futuri parricidij, qm̃ utraq; ait opus esse impetus & furoris cuiusdã, ut ambo unius animi possint uideri. Terentius quoq;, Non dubium est, inquit, quin uxorẽ nolit filius, ita timere Dauũ sensi. Nam quid per se timor Daui ad nuptias filij, nisi id esset ꝙ omnia cõmuni inter ipsos cõsilio age-

Quæ contingentia huius sint loci.

rentur,& eadem omnia uellent atq; nollent? Huc pertinet etiã, q̃ solebãt qui accusabãt in foro, q̃ maxime premere uitã anteactam: quod nõ eò modò spectat, ut inuidiã reo conflarent, uerũ quoniã uidebatur, animũ à quo illa fuerant profecta, nec à præsentis quoq; sceleris abhorrere fide. Huius sunt generis, quæcunq; sunt monstra ostentaq́; rerũ, ut defectus solis lunæq́;,& stellæ crinitæ, quæq́; alia uel uideri solent, uel audiri, quibus insignium populorũ urbiũue clades auguramur. Ita in cæde uultus turbatior, implicati animi index, minæ, uitata colloquia, spreti congressus. In ægritudine uero, spontanea membrorũ lassitudo, fastidiũ cibi, inquietudo peruigiliarum, quæq́; reliqua huiuscemodi rem antecedunt. Ex adiunctis collegit Asdrubal apud Varum fluuium auctas esse copias Romanas, quoniã strigosiores equos,& coloratiora uideret corpora. Annibal etiam cum exercitũ admouisset Vrbi, nondũ fractas esse res Romanas, q̃m ager in quo tum castra locauerat,

proſcriptus ſit, & inuenerit emptorem. Et Quintilianus, non eſſe cæci aut ſolicisti percuſſoris uulnus: quoniam ſolum unum ſit, certioreq́ꝫ loco, q̃ pro cæci uel trepidatione feſtinandi factum. Cicero quoq; Catilinam docet malum aliquod publicũ meditari, quoniam anguſtia rei familiaris prematur. Sic ex conſequentibus ducitur, ſceleris aliquos agitaſſe cõſilia, quoniã diducti non cõſtiterint inter ſe uerbis: furtũ feciſſe, quoniã res ſit inuẽta domi ipſius: cædem admiſiſſe, quoniã fugam uel latebras uel arma circunſpexerit. Iam & quæ εἰκότα dicuntur, id eſt, conſentanea uel ueriſimilia, huius ſunt loci: quale eſt, fortẽ eſſe, quia lato ſit pectore: & quia pauper ſumptuoſe uiuat, furari: & ſi qua matrona ſola per uiam noctu pergat, mœchum expetere. Signa quoque nonnulla poſſunt huc referri: ut futuræ poſtridie ſerenitatis, ueſpertinus occidentis rubor: & ſperatæ ſanitatis, oris exhulceratio. Pleraq; tamẽ uel ad actus, ut uiuum eſſe quia ſpiret: uel ad effecta,

εἰκότα

Signa.

ut ignem esse, quia sit fumus, referũtur. Quæ quidem si magis latiús ue pateãt, q̃ ea quibus adhibentur, communi nomine signa uocãtur: ut quod percussus sit, quia cicatricem habeat. potest enim cicatricẽ, uel quia ceciderit, uel ex hulcere habere. & grauidam esse, quia tumescat uterus, quia uel ueneno uel morbo potest tumescere. Sin uero uel minus pateant, ut ignẽ esse quia fumus sit. potest enim & sine fumo ignis esse. uel item ex æquo, ut fœtã esse quia habeat lac, τεκμήρια, id est, indicia uocantur. Ea Quintilianus inter argumẽta non putat habenda, quia nihil post se dubij relinquant. Quod quidem acutissimo uiro miror potuisse in mentem uenire. Ergo sibi nihil eorum, quibus mathematici inuenta sua colligunt, argumentũ esset: cum certis & de quibus ambigi nõ possit, rationibus omnia demonstrent. Cumq; id agamus argumentando, ut q̃ minimum dubitãdi relinquamus locum, qui potest fieri, ut qui ad liquidũ indubitatumq; rẽ perduxerit, uideat non esse ar τεκμήρια

gumentatus? At nos incerta pleraq; p manifestis argumenta sumimus; quanto melius igit res ipsa nostro consuluit pudori, ut faciat ipsa per se fidē, ne cogatur in locū eius is q dicit, suo succedere mēdacio?

¶ SCHOLIA in caput uigesimum secundum.

SIc forma ad luxuriam) id est, luxum, uitium oppositum frugalitati, ne uulgi more libidinem intelligas. Nec em excidit nobis quod diximus) Huius libri capite secundo. Quintilianus in Mathematico) Verba Quintiliani eo in loco sic habēt: Virum fortem dixit, & parricidam. Vicina sunt hęc, etiam ut dissimilia: paria uiribus, etiam ut mente dissentiant. Quid enim me aliud notabilem fecit in bello, q̃ quod non parco cædibus, cruore non satior, exultans super stratorū corporum strages, palpitantibus adhuc cadauerib⁹ alacer insisto? Et paulo post: Crede pater, & parricidium tam facile est q̃ fortiter facere, cum utrunq; de fato est. Terentius quoq;) In Andria. Huc pertinet etiam quod solebāt qui accusabant in foro) Hunc morem accusatoribus fuisse facile ostendunt actiones Ciceronis in Verrem. & quod idem autor pro Cælio, plus operæ sumit in diluendis anteactæ uitę criminibus, quæ in iudicium nō ueniebant: quàm in eo, cuius gratia erat constituta quæstio. Huius generis sunt, quæcunque sunt monstra ostentaq; rerum) Ex his Cicero argumenta ducit in Catilinam inuectiua tertia.

Asdrubal apud Varum fluuium) Secundi belli punici anno duodecimo, Asdrubal frater Annibalis cum ingenti exercitu in Italiam uenit: qui cum se fratri in Vmbria occursurum literis illi significaret, casq; literas intercepissent Romani, priusq̃ ad Annibalē perlatæ fuissent: Claudius Nero consul, non cunctandā ra-

tus tempore tali, neque expectandum decretum senatus, cum sex millibus peditum & mille equitibus noctu castra egressus, M. Liuio collegæ sese coniunxit, ut nihil tale suspicantem ambo iunctis uiribus aggrederentur Asdrubalem. Horum ergo coniunctionem subodoratus est Asdrubal ex ijs signis, quorum mentionem facit Rodolphus. Qua de re ita Liuius eius belli libro septimo: Moram, inquit, pugnę attulit, quòd Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus, scuta uetera hostium notauit, quæ antè non uiderat, & strigosiores equos, multitudo quoque maior solito uisa est. Suspicatus id quod erat, receptui properè cecinit: ac misit ad flumen, unde aquabantur, ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, ut ex recenti uia essent &c. Annibal etiam cum exercitum admouisset Vrbi) Hac de re hunc in modum Liuius secundi belli punici libro sexto: Minuere, inquit, etiam spem eius & aliæ paruæ magnæque res: magna illa, quòd cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub uexillis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit: parua autem, quod per eos dies cum forte agrum in quo ipse haberet castra, uenisse, nihil ob id diminuto precio, cognitum ex quodam captiuo est. Et Quintilianus, nō esse cęci aut soliciti percussoris uulnus) Locus est in declamatione ea, cui titulus est, paries palmatus. Cicero quoque Catilinam) Cicero prima oratiōe in Catilinam meminit quidem nonnihil de difficultate eius domestica: & in secunda enumerans genera hominum eorum, ex quibus Catilinæ constabat exercitus, omnes ferme illos egestate rei familiaris laborasse ostendit. Nusquā tamen (quod sciam equidem) angustiam rei familiaris in argumentum assumit, ut ostendat publicum aliquod malum illum meditari. Iam & quæ εἰκότα dicūtur) Cicero in partitionibus, τὰ εἰκότα uerisimilia uocat: τὸ τεκμήριον, propriam rei notam. Ea Quintilianus inter argu-

εἰκότα.

τεκμήριον

menta)Quintilianus libro quinto, non tantum signa necessaria, sed & ea quæ necessaria nõ sunt, esse argumenta negat, sed argumẽtis sane inualidis. Nam quod ait, ubi sint signa indubitata, ibi quæstionem nõ esse, id ego iudico nõ usquequaque esse uerum. Tametsi enim, posteaquam ipsa cognita fuerint, nihil post se dubitationis relinquant: tamen quandiu iudex nondum de eis est factus certior, utique quæstio ac controuersia esse potest. Quod autem subdit, ne dubia quidem signa argumenta esse, propterea quod ipsa argumentis indigeant: id quoque quàm sit inualidum, liquere uel hinc potest, quod ex plerisque argumentorum locis eiusmodi quædam adduci solent, quæ parum habitura sint uirium, nisi aliunde corroborentur. Ergo sibi nihil eorum)Rursum sibi dixit, ubi alius(haud scio an rectius) ei aut ipsi dixisset.

¶ Cur nomen rei (Alij interpretationem nominis uocant) retulerit inter locos externos, & de triplici eius usu. Caput XXIII.

Nomẽ rei aliâs notatio, siue interpretatio nominis.

NOmen quoque rei recte mihi inter accidentia conferri uidetur. Nec enim est aliud nomen, quàm uox ad rem significandam consensu hominum instituta: quod, si quid aliud, uel maxime accidentium naturã habere manifestum est. Nam & rei antequam fit, & postquam facta est, nomen est, & aliud quoque nonnũquam eiusdem rei nomen est: ut Romulus post mortem dictus est Quirinus: & apud poetas Hippolytus, postquam red

ditus à Pallade est uitæ, Virbius. Cicero quidem ab etymologia, hoc est (ut ipse dixit) uerbũ è uerbo, à ueriloquio: ut aptius & mollius putauit, à notatione: ut uulgo dicimus, ab interpretatione nominis: separatum locum descripsit. Quod fieri posse non abnuo, & nonnunquam argumenta inde duci apertius est, q̃ ut ostendendũ sit. Vnde & multa in nomen Verris cauillatus est, & in Chrysogonum ꝓ Sex. Roscio. Et facetè dictorũ crebra sumitur occasio, ut Augustus de eo qui locum paternæ sepulturæ arabat, hoc (inquit) est patrem colere. Et qui filios ex ancilla suscipiebat, dictus est uerus familiæ pater. Quod autẽ locum nomini inter ea quæ sunt in substantia fecerint, nõ uideo quam rationem sint secuti, cum rerum apud omnes gentes eadem sit substantia, nomina diuersa. Quinetiã ꝙ apud eosdem populos idem nomen, persæpe aliud apud maiores, aliud apud posteritatem significet, nemo nescit. Ad hæc ut quædam interpretationes conueniant, ut

toga à tegẽdo:& dux quia ducat,& quia regat rex:ita pleræq; aut in aliquo non conueniunt,aut discrepant omnino. Prætorium à prætore dici manifestum est:tamen & in castris ubi consul tẽdebat,& in ciuitatibus item ubi ius reddebat,dicebatur prætoriũ. Sic codicis & libri nomina si reddantur originibus suis,neutrum hodie congruet ei quod significat:quorum alterũ à caudicib⁹,hoc est,tabulis ductũ est,alterum arboris significat corticẽ: q͏ his primũ materijs rudis uetustas ad inscribendas literas uteretur. Quamobrem cum ex his liquere uideatur,nequaq̃ nomen inter ea quæ sunt in substantia numerari posse,non inueni,quem sibi locũ putarem uerius magisq; è natura sua conuenire.

Tres modi, qubus noĩe rei utimur.

¶ Vsus ei⁹ nõ simplex est. Quandoq; enim ex ipsa ui aut interpretatione nominis: ut qui dicat animam constare ex aëre,quem inspirando haurimus:quoniam anima,quod uentum significat,sit uocata. Sic pecuniam in instrumento domestico esse,quia ipsa instruatur domus.

¶Alius est usus, cum ducimus ex homonymia, id est, agnominatiõe, uel (ut uulgo loquimur) ex æquiuocatione argumẽtum: ut expetendas esse humanitatis artes, quia nihil tam proprium sit hominis quàm ipsa humanitas. Et pessime facere qui plebem contra patres concitent, quoniam nullum in terris nomẽ uenerandũ magis sit, quàm patrũ. Et Isocrates in Helenes laude, pulchritudinẽ inquit admirandã maxime laudandamq́; esse; eiusq́; inter reliqua signum facit, ꝙ uirtutem maxime probamus, quoniam pulcherrima rerũ sit omnium. Facile est perspectu, quõ humanitatis, & patrum, & pulchritudinis nomen in diuersas secatur significationes. Quod si occultius fiat, aut rebus in idẽ tẽdentibus, captiosa fit argumẽtatio: sin apertius, in ridiculũ persæpe euadit. Vt certã esse ꝓgeniẽ Aeneæ Neronẽ, quoniã patrẽ Aeneas sustulerit, Nero matrẽ. Sic & in eis quæ paulò ante diximꝰ, in quibus colendi & familiæ nominũ ambiguitas (quemadmodũ hic ꝙ sustulisse Secũdus.

dicitur) causam ridiculo præbent. ¶ Alius præterea est huius loci usus, cum translato nomine, deinde ducimus ex re, non quam hoc in loco, sed quã proprie significat, argumentum. Quale est apud Ouidium: Quis enim celauerit ignem, Lumine qui semper proditur ipse suo? Ignem pro amore posuit: deinde ex lumine argumẽtatur, tanquam de uero igne loqueretur. Sic apud Terẽtium Phormio: Hisce ego dictis illam tibi tam incensam dabo, ut ne extinguas lachrymis, si tot⁹ extillaueris: incensam pro irata dixit, deinde reliqua subiecit, uelut uere ardentem crederet. Ergo propter eas quas dixi causas, nomen ab eis quæ in substantia sunt remoui, protuliq; iudicium meum: quorum diuersa si quis putabit accedere propius uero, nihil obstabit, quo minus non me, sed quas credat optima, sequatur.

Tertius.

Epilogus totius capitis.

¶ SCHOLIA in caput uigesimumtertium.

Romulus post mortem dictus est Quirinus) Seruius grammaticus Romulum ait dictum esse Quirinũ, quod hasta uti soleret, quę Sabinorũ

lingua curis diceretur: uel quia Græci κοίρανον regem uocent. Plutarchus in uita Romuli alias quoq; causas quasdam nominis huius affert. Sed longum sit referre hic omnia. Legere qui uolet, ei ostensus est locus. Et apud poetas Hippolytus) Hunc ab equis discerptũ Diana Aesculapij opera in uitam restituit, ac deinde Virbium quasi bis uirum iussit uocari. Autor Seruius super illud septimi Aeneidos: Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello Virbius &c. Cicero quidem ab etymologia) Locus est apud Ciceronem in topicis. Vnde & multa in nomen Verris) Quem interim Verrem dici ait, quòd omnia uerrat: interim malum sacerdotẽ uocari à Siculis, qui tam nequam sibi Verrem reliquisset. Et in Chrysogonum pro Sex. Roscio) Verba Ciceronis in ea oratione hæc sunt: Venio nunc ad illud nomen aureũ Chrysogoni, sub q̃ nomine tota societas statuitur &c. Augustus de eo qui locum paternæ sepulturæ arabat) Hunc Vectium quendam fuisse autor est Macrobius libro Saturnaliorum secundo, capite de iocis ac responsis Augusti Cæsaris. Et qui filios ex ancilla suscipiebat) Hic quisnam fuerit, haud dum legisse memini: iocus est in nomine patris, etiamsi Rodolphus, non in patris, sed in familiæ nomine causam ridiculi inesse existimat. Quandoque enim ex ipsa ui nominis) Sic Cicero in Antonium ex nomine ipso tumultus ostendit, tumultum sine bello esse non posse. Quoniam anima quod uentum significat, sit uocata) Virgilius in octauo:

Quantum ignes animæq; ualent.

Et Horatius Impellunt animæ lintea Tracæ. Dixit & Plautus: Ne qd emittas animæ. i. ne flatum uẽtris. Porrò Diogenes fuit autore Aristotele, q cẽseret animam esse aerẽ. Ex homonymia) Aristoteles in categorijs: ὁμώνυμα, φησί, λέγεται, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος. Homonymia.

id est, Homonyma dicūtur, quorum solum nomē commune est, ratio autem essentiæ quæ secundum id nomen datur, diuersa. Est ergo (ut aptius dicam) homonymia, quoties uno nomīe res diuersas significamus, ut taurus, gallus, aquila. Expetendas esse humanitatis artes) Hę sunt illæ ipsę, quas ingenuas liberalesq́; uocamus. Nam humanitas interim φιλανθρωπίαν, interim eam quā παιδείαν greci uocant, id est, eruditionē ac liberales disciplinas significat. Lege Gellium libro 13, capite 16. Plebem contra patres) Patres q fuerint apud Romanos, explicat T. Liuius libro ab urbe condita primo. Et Isocrates in Helenes laude) Extat hodieq́; hęc oratio Isocratis de laudib⁹ Helenę. Fecit eam latinam Ioannes Petrus Lucensis. Certam esse progeniem Aeneę Neronem) Suetonius autor est, posteaq̃ iussu Neronis occisa esset Agrippina ipsius mater, tum hos in illū uersus euulgatos fuisse: Quis neget Aeneæ magna de stirpe Neronem? Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem. Aeneas patrem Anchisen sustulit, cum impositum humeris ex incensa iam urbe exportauit. Nero autem sustulit matrem, cum occidendi eius mandatum Aniceto dedit. Apud Ouidium) In epistola Paridis ad Helenen. Apud Terentiū) in Phormione, ubi minatur Phormio, se Nausistratam uxorem Chremetis ita incensurum ira, ut à marito ne lachrymis quidem ac fletu ea ira restingui possit.

Humanitas.

¶De pronunciatis, seu testimonijs, siue autoritate. Caput XXIIII.

Locum, qui sumitur ex ijs, quæ quisquam de re proposita uel dixit, uel (quod perinde est) sensit, eum quidam à iudicio, nonnulli ab autoritate, Cicero testimonia uocauit, Aristoteles & itidem

quandoq; Cicero & Quintilianus proba- tiones inartificiales dixerũt. Nos (si quic quam nobis post tantos uiros licet) pro- nunciata appellare maluimus, quoniam reliqua nomina adductiora erant, et ab ar te (quatenus ad nostrum utiq; institutum pertinet) non credidimus semouenda. Pronunciata aũt dicimus, quæ quisquã ul la de re, ut affirmaret uel negaret, est elo- cutus. Ea quidẽ (ut modo diximus) Ari- stoteles, quiq; ipsum secuti sunt Cicero & Quintilianus, remota dixerũt ab arte, exemerũtq; numero locorũ. Quapropter ne cui negligentius uideamur uel impe- ritius fecisse, qui conijciamus illa in hunc locum, facti nostri paucis reddenda nobis est ratio. Si quis igitur testimonia, id est, quæcũq; aliquis ea de re de qua disserim⁹ dixit, sic accipiat, ut inter disserendũ tra- ctantur à nobis, fideiq; parandæ sunt in- strumentũ: non uideo, qui minus ista con tineãtur arte, q̃ reliqua cuncta, quæ uel ef fecta sunt rerum, uel cõtingentia, è qui- bus argumenta sumuntur. Cum que, ea

Inartificiales ne argumentatiões sint, quę ab autoritate seu testimonijs ducuntur.

& quæri à dicentibus, & inueniri uideamus, & alius alio melius & commodius eis utatur: constanter ipsa & artis, & huius esse loci contenderim. Aristotelem uero, quicq; alij autores ista tradidere, credo equidem sensisse arte carere testimonia, non quatenus à differente confirmandis adferuntur rebus: sed ut ab eis ipsis quorum sunt testimonia, præsentem in rem dicuntur. Foro nanq; & ciuilibus attribuerunt ea certaminibus. Et testis sane oratio, inquãtum probatur ab ipso res, nihil ad differentis rationem pertinet: nec iam ut inueniendi argumenti locus potest accipi, cum non dicentis arte, non argumẽtatione, sed etiã eo qui dixit tacente, hæc peragatur probatio. Sic tormenta, chirographa: sic leges, sic plebiscita, quæ ad rẽ pertinent, nõ oratoris expectant uocem, sed ipsi sibi iudices oculis auribusq; faciunt fidem. Non magis sunt itaq; differendi artis ista, quàm si quis cũ multa se pro republica ptulisse dicat, idq; probare uelit, diducta ueste, silens demonstraret in

aduerso pectore cicatrices, & conspicien-
dum cõcionis oculis, id quod erat animis
probaturus, ostendat. Quãdo uero in ora
tionem sibi assumit ista qui dicit, tum ar-
tis esse, declarat eorum, qui uel in scholis
eruditionem tradunt, uel in publico de ci
uilibus negocijs disputãt, labor: quem su
munt, quo uel confutent eos qui diuersa
dixerunt, uel eorum qui secũ sensere, uer
ba confirmẽt. Quinetiam tradita sunt ab
autoribus præcepta testium interrogan-
dorum, & astruẽdæ testimonijs infirman
dæq; fidei, put res poposcerit, ratio mon
strata: & testium quoq; editæ seorsum
interrogationes, & confutationes ipsorũ,
& asseuerationes perpetuarum orationũ
monumentis comprehensæ. Qui potest
ergo fieri, quod arte sit traditum, quod
præscripto tractetur artis, ut id esse pos-
sit ab arte semotum? Nisi sine arte credi-
mus dixisse Lucanum: Quis iustius indu-
at arma, Scire nefas: magno se iudice q̃sq;
tuetur. Victrix causa deis placuit, sed ui-
cta Catoni: cum diuinum & humanum

testimonium pariter sit una oratione cō-plexus. Ad artem pertinent igitur (ut semel finiam) testimonia, quoties ex ipsis à dicente, non per ipsa fit à teste probatio.

Pronunciatorū diuersitas.

¶ Sunt ergo pronunciata omnia, aut diuina aut humana. Diuina sunt, quæcunque dei uel numinis uoce proferuntur: ut quæ per quietem, quæq; locis sacris, aut uiris flagrantiore diuinorum amore afflatis, aut postremorum etiam scelerū nonnunquam obnoxijs territamenta solent reddi, quæq; item diuinarum rerum ministri sacerdotes uatesq;, uelut interpretes & cælestium arcanorum conscij, prædicant. Humana sunt, quorum prima est à nobis origo. Quæ uel in scriptis sunt posita, ut chirographa, instrumenta, epistolæ, libri. uel in oratione: eaq; uel libera, ut laudationes, res iudicatæ, dicta testium, pacta, conuenta: & doctorum, clarorum, magnorum uirorum sententiæ, & rumor famaq; populi: uel in oratione expressa, aut religione, ut iurata: aut tormentis, ut quæsita.

Obiectio.

¶ Videtur hic locus similitudi-

nem quandam habere illorum, quæ superius uocauimus connexa, quoniã ab oratione res uel dicta uel pronũciata dici potest: estq; extra rem oratio. Verum hoc interest, q (queadmodum cũ de cõnexis loqueremur, diximus) necesse est, connexa si tueri nomen suũ debeant, simul utraq; esse: quod in pronunciatis non euenit: nam & dicimus de re aliqua, quando nõ est ipsa: dicimus etiã ueluti de re, quæ tamẽ ipsa non modo non est, sed ne fuit quidẽ unq̃, nec unq̃ est futura. Quo facile perspicitur, & posse rem sine oratiõe, & orationẽ sine re esse, & pronunciata recte inter accidentia numerari. Itaq; sunt etiam & antecedentia pnunciata: ut prædictiones uatum, famæ expectatio. Et cõsequẽtia: ut rumor opinioq; de rebus, ad posteritatem diffusa. Et adiuncta: ut laus uituperatioq; extãtium, & iacta in omnem partem de præsentibus uerba. ¶ Possunt etiã inter pronunciata numerari quædã, quæ non in oratione, sed in re sunt posita, qua quid dicere quis uelit, significat,

Dilutio.

Ducit pronunciata per tres illos grad⁹, q̊rum mẽtionẽ fecit cap. 21.

Notatio.

uersam est secutus sententiam, quo in loco sic habet: Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores: quę contra omnia uterq; simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio & rumore aliquo, pari ratione ut ex causa aut ex persona & ex facto, duci oportebat. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere: & ij qui aliter hoc de genere ac de omni coniectura præcipiendum putant. Si quis igitur testimonia) Hoc dicit, testimonia siue pronunciata bifariam considerari posse: primũ, quatenus ab illis ipsis, quorum sunt, in rem præsentem dicuntur, hactenus ea arte carere. Deinde, quatenus orator ea aliunde sumpta, suo accommodat proposito: qua ratione utiq; & ista sub artem cadere, Id quod & Quintilianum sensisse uerba eius plane ostendunt. Libro enim quinto, capite de exemplis, sic habet: Nonnunq̃ cõtingit iudicis q̃q; aut aduersarij, aut ei⁹ q ex diuerso agit, dictũ aliq̃d aut factũ assumere, ad eorũ quæ intẽdimus fidẽ. Propter q̃d fuerũt, q exẽpla & has autoritates, probationum inartificialium esse arbitrarentur, q̃ ea non inueniret orator, sed acciperet. Plurimũ aũt refert. Nam testis, & q̃stio, & his similia, de ipsa re, quę in iudicio est, pronunciãt. Extra petita, nisi ad aliquã prę sentis disceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per se ualent. Nisi sine arte credimus dixisse Lucanum: Quis iustius induat arma) Difficile iudicatu est (inquit Lucanus primo Pharsaliæ libro) uter iustius ad gerendum ciuile bellum arma induerit, Cęsar ne an Pompeius: cum magno uterq; iudice causam suam tueatur. Cęsaris enim causam nisi probassent dij ipsi, nunquam illorum benignitate uicisset. Contrà Pompeius, non modo approbatorem, sed adiutorem etiam habuit causæ suæ Catonem Vticensem, hominem tam integrũ prudentemq́; ut haud scias, huic ne

an diis ipsis credendum sit. Simile quiddam apud Ciceronem est pro Q. Ligario: Principum (inquit) dignitas erat pene par, non par fortasse eorum qui sequebantur. causa tũ dubia, ꝙ erat aliquid in utraq; parte, ꝗd probari posset. nunc melior certè ea iudicanda est; quam etiam dii adiuuerunt. Sunt ergo pronunciata omnia aut diuina, aut humana) Vide Ciceronem in partitionibus atq; itẽ in Topicis, & quæ Fabius Quintilianus habet de autoritate libro quinto. Vel in oratione, eaq; uel libera) Liberam orationem hic eam intelligit, quæ libere ac citra coactionem omnem profertur: Expressam, ad quam ui atq; coactione quadam compellimur. Fitq; hæc expressio duobus modis, religione & tormentis. Religione, cum quis iureiurando ad dicendam ueritatem adigitur: Tormentis, quoties dolore ac cruciatu ueritas exprimitur. Iuratam deniq; orationem uocat, quæ à iurato dicitur: Quæsitam, quæ per quæstiones ac tormẽta elicitur. De qbus omnibus multa Fabius Quintilian⁹ libro quinto circa principium. Vt qui interrogatus, qualis esset hominũ uita) Multa apud autores passim leguntur de fragilitate uitæ humanæ, dum alii bullam, alii fumi umbram, alii somniũ quoddam umbræ esse hominem dicũt, alii arborem foliis ac frondibus comparant. Elegãs ea de re præfatio est apud Plinium in librum septimũ. Quis fuerit autem, qui hoc modo, quẽ innuit Rodolphus, breuitatem uitæ nostræ significare uoluerit, in præsentia mihi nõ succurrit. Et Tarqnius Superbus) Historia est apud T. Liuiũ lib. I. ab urbe condita. Diuerbia etiam) Quæ & prouerbia, & adagia, & parœmias dicimus. Sed de his locupletissime [redacted]

¶ Quæ cõparationis utilitas, & quõ ea ab exẽplo & similitudine differat. Tum, quo sensu id sit accipiendum, quod comparatio duo semp in uno tertio coniungat. Cap. XXV.

Comparatio frequens est, & magno usui rhetoribus locus. Paratus enim fere & ad manum est. Et quoniam ex ijs sumitur, quæ non alte sunt eruenda, sed propemodum nota sunt atque conspicua, etiam expeditam proinde uim habet ad rudiores animos permouendos. In nomine uero non usquequaque consentit usus. Nanque apud poetas cōparationem uocāt grammatici, quam nos similitudinē dicimus: quale est, Ac ueluti magno in populo cum sæpe coorta est Seditio: & quæ sequuntur, notus est enim apud Virgiliū locus. At quā cōparationem nos, illi plerunque exemplū dicunt: quo nomine utitur & Aristoteles. Et est sane exemplū inter cōparata, sed nō omnibus comparatis conueniet hoc nomē. Quāuis enim illud apud Ciceronem: An uero uir amplissimus P. Scipio pōtifex maximus, Sp. Meliū mediocriter labefactantē statum reipub. priuatus interfecit, L. uero Catilinā, orbem terrarum cæde & incendijs uastare cupientē nos Coss. perferemus? quā-

Comparationis utilitas.

Sp. Meliū Q. Seruilius Hala occidit. At Scipio Tiberium Gracchū. Quare Rō

dolphum memoria lapsum apparet.

uis enim illud inquam exemplum sit, nō tamen istud quod subijciemus, dici poterit exemplum: Ego te consulem putem, cum tu me non putes consularē? Et apud Quintilianū in milite Mariano: Tu si tribunus esses, hoc fecisses? si miles, hoc tulisses? comparationem fieri certum est: probare enim uult, quia aduersarius, nec si tribunus fuisset, hoc conari: nec si miles, hoc perpeti uoluisset: ergo nec illum tribunum qui occisus est, id debuisse tentare: nec militem qui occidit, perpeti. exemplum uero istud esse nemo dixerit. Nam illud multo apertius apud Virgilium: Captiq; dolis, lachrymisq; coacti; Quos neq; Tytides, nec Larissæus Achilles, Nō anni domuere decem, non mille carinæ. indignitas rei comparatione, non exemplo colligitur. Hoc enim uult efficere poeta, indignissimum fuisse, capi unius fraude & artibus eos, quos nullæ uires superare potuerant. ¶ Explicemus ergo quid differant comparatio & exemplum, quō item à comparatione similitudo discer-

Comparatio quo distat ab exemplo

natur. Comparationem uocamus, cum duo aut plura in tertio aliquo conferuntur, quod commune ſit eis: ut Catoni licuit ſequi bellum ciuile, ergo Ciceroni licebit ſequi. Commune eſt hic ambobus, ſequi bellum ciuile. Exemplum eſt ſpecies quædam comparatiõis. Eſt enim uel aliqd maius, uel par, uel minus, quod ad imitandũ uitandum'ue ſumitur. Eſtq; ea non ſolum huius loci, ſed etiam à ſpecie ducitur, ut apud Lucanum: Omniſq; poteſtas Impatiens conſortis erit. Subijcit: Nec longe factorum exempla petantur, Fraterno primi maduerunt ſanguine muri. Romulus enim & Remus, primi Romæ reges, oſtendunt non poſſe regnum in conſortium mitti. Et à coniugatis etiam prædiximus duci. Similia ſunt, quando iunguntur aliqua, non in tertio, quod ſit ambobus commune, quẽadmodum fit in comparatione: ſed utrunq; in ſingulis, quorum quemadmodum hoc in iſto, ſic illud ſe habeat in illo: ut ſi dicam, quemadmodum uaſcula oris anguſti ſu

Similitudine. Exemplũ. Similia.

perfusam humoris respuũt copiã, sensim aũt instillãtibus replentur: sic tenera pue rorũ ingenia, grãdia nõ pcipiunt, modica & uiribus suis apta cõmodius addiscunt. Hic uascula oris arcti & minora puerorũ ingenia conferũtur, nõ in uno aliquo: sed illa, in eo quod est, non admittere ea quæ impetu supfundũtur: hæc, in eo, ꝙ diffici liora subito nequeunt amplecti. ¶ Cũ dixerim aũt cõparationẽ in uno fieri, quod sit comparatis commune: nolo quẽquam id fallat, ꝙ nonnunquam eis quæ compa rantur, sua singulis tribuuntur propria: ut si Didonem decet habitare Africam, decebit & Aeneam petere Italiam. Quãquam autem non in uno proximo confe runtur ista, non tamen argumentandi uis in singulis est posita, sed in cõmuni, quod ista coniungit. Neque enim hoc nititur Aeneas, quod uel Dido ĩ Africa habitet, uel ipse Italiam petat, sed eo quod subijcitur apud poetam: Et nos fas extera quærere regna: ut sit argumentationis huius iste uelut neruus, Didonem decuit pere-

Cõparatio quõ plura in uno cõiũgat.

grina regna quærere, ergo Aeneam iti-
dem decebit. Sic etiam Iuno, Pallásne ex-
urere classem Argiuûm potuit? & quæ se
quuntur: deinde subiecit, Ast ego una cũ
gente tot annos bella gero: commune am
bobus quo Iuno nititur, est ulcisci inimi-
cos: ut si Pallas potuit ulcisci inimicos
suos, & Iuno poterit. Causa uero pro-
pter quam sic diducuntur ista potius, quã
commune in utrisque ponatur, non est
negligenda nobis. Quanquam in nonnul
lis ad eloquendi magis, quàm inuenien-
di rationem pertineat, in plerisque tamen
præcipua est & acris in istis inuentio. Prĩ
mũ, ꝙ latius & minus dialecticè, hoc est,
perplexè spinoseq́ȝ dicuntur ista: & latitu
dine atq; diuersitate decorem quendam
accipiunt: quod solum ferè sectatus uide
tur Virgilius in exemplo, quod priore
posuimus loco. Deinde, ꝙ ea quæ potue
rant alioqui paria fortasse uideri, explica-
tione quid in singulis intersit, ingens ple-
runqȝ in alteram partẽ capiunt incremen
tum. Vt in secũdo exemplo, cũ posuisset

primum Pallada, nihil adiecit Iuno, quo minorem illam monstraret, quasi turpe putaret, quærere maiorē se alterius deæ conuicio fieri. At cum ad personam suā, uenisset, non solum opposuit se Palladi, ut diceret: Ast ego, sed adiecit: quæ diuū incedo regina. nec id satis putauit: addidit etiam, Iouis soror & coniunx: ut uel ex hac magnitudine sua admoneret, minoris numinis & uelut priuatā deam esse. Pallada. Postea subiecit: Pallada exurere potuisse, hoc est, fundit⁹ euertere classem Argiuorum: quodq; plus sit, id unius solum Aiacis iniuria permotā fecisse, deq; ipso grauissimas sumpsisse pœnas: se uero non unum odisse, sed gentem: neq; tamen euertere potuisse, aut pœnas sumere: sed etiam bellum cum contumacibus gerere, & quidem tot annos. Sic in exemplo Ciceronis quod diximus, cum simpliciter diceretur: P. Scipio recte seditiosum ciuem interfecit, ergo nos recte interficiemus: paria propemodum hoc pacto fiebant. Diduxit ergo, & singula suo

apparatu instruxit. P. ergo Scipio cum Spurium Melium mediocriter labefactantem statum reipublicæ priuatus interfecerit, quid nos? Catilinam, non statum reipub. sed orbem terrarum: non labefactantem, sed uastare cupientem: non mediocriter, sed cæde & incendijs: eum nos, non priuati, ut Scipio, sed Coss. non interficiemus, sed perferemus? Si tamen hæc acrius intueamur, satius fuerit dicere, duplicatis è locis constare has argumẽtationes. Vt sint hinc ductæ à minoribus, Pallas potuit, ergo Iuno poterit: Scipioni priuato licuit, ergo Coss. licebit. Hinc uero ducantur à maioribus: potuit ob noxam unius euertere classem Argiuûm, ergo indignum erit mihi tot annos una cum gente frustra contendere: &, potuit occidere Spurium Melium minus obnoxium, ergo poterimus Catilinam sceleratissimum.

Iam ante monuim' ab Scipione nõ Sp. Melium, sed Tib. Gracchũ occisum fuisse.

¶SCHOLIA in caput uigesimumquintum.

AC ueluti magno in populo) Ex primo libro Aeneidos. Quamuis enim illud apud Ciceronem)In Catilinā inuectiua prima Sp. Melium)Haud dubie legendū est, non Sp. Melium, sed Tiberium Gracchum. Hunc eñ occidit P. Scipio, quemadmodū refert Plutarch⁹ in uita C. & Tiberij Gracchorum. Sp. aūt Melium, non à Scipione, sed à Q. Seruilio Hala interemptum fuisse, autor est T. Liuius libro 4. ab urbe cōdita. Rodolpho ut nomen pro nomine poneret, illud nimirum fuit in causa, q Cicero eodem in loco utriusq; cædis mētionē facit. Neq; eñ opinor tam dementem fore quenquam, qui eiusmodi errata uelit assignare librarijs, quando eiusmodi esse non solent errores hominum indoctorum. Cui etiam accedit illud, quod quemadmodum hoc loco, ita etiam post semel atq; iterum nomen Sp. Melij, pro Tiberij Gracchi positum est. in erratis aūt librariorum summa inesse solet incōstātia.

Nō es mihi consul Philippe &c. Ego te cōsulē putē, cū tu me nō putes consularem?)Verba sunt magni illius oratoris L. Crassi, cui cum Philippus consul manum inijci iuberet, ille reiecto lictore, non es, inqt, mihi Philippe consul, quia nec ego tibi senator sum. Autor Valerius Maximus libro sexto de libere dictis aut factis, & Cicero tertio libro de oratore. D. Hieronymus ad Nepotianum de uita clericorū, eandem propemodum sententiam tribuit oratori Domitio: Scitum est, inquiens, illud oratoris Domitij: Cur ego te habeam ut principem, cum tu me non habeas ut senatorem? Et Fabius libro octauo: Ego te consulem putem, cum tu me non putes esse senatorem? Alludit eōdem Cicero in secunda Philippica, nō tractabo, ingens, ut consulem, ne ille me quidem ut consularem. Et apud Quintilianum in Milite Mariano) Quo tempore C. Marius bellum gerebat aduersus Cimbros, eo tempore tribunus quidam militum, propinquus eius imperatoris, pudicitiā militi cuidam uolens eripere, interfectus ab illo est. Atq;

hunc militē(ut Ciceronis uerbis dicā)ille uir summus scelere solutum, periculo liberauit. Hinc ortum argumentum declamatoribus, pro reo illo dicēdi, quod fecit & Quintilianus. Vnde & declamatio ipsa Miles Marianus inscribitur. Nā illud multo apertius apud Virgilium) Secundo Aeneidos. Capi unius fraude & artibus eos) Vni⁹, nempe Sinonis: Eos, Troianos.

Exemplum est species quædam comparationis) De hoc rursum libro secundo, capite decimoquarto.

Sed etiam a specie ducitur) Hic meminisse oportet illud, quod dictum est prius capite sexto: nempe quod attinet ad rationem inueniendi, indiuidua quoq; species dici posse: quādo eadem plane ratio est indiuidui ad speciem, quæ speciei ad genus. Alioqui nō facile intelligi potuerit, quomodo hæc argumentatio dicatur ducta à specie: Romulus Remum fratrem imperij consortem ferre non potuit: ergo nemo in summo imperio constitutus, patiens consortis erit. Verba Lucani primo Pharsaliæ libro hæc sunt:

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit: nec gentibus ullis
Credite, nec longe factorum exempla petantur,
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Et à coniugatis etiam prædiximus duci) Supra capite decimo. Vt si dicas, quemadmodū uascula oris angusti) Ex Quintiliano libro oratoriarum institutionum primo, capite tertio: ut qdem hodie libri eius uiri in capita distincti sunt. Vt si Didonem decet habitare Aphricam) Aeneas Didoni apud Virgiliū 4. Aeneidos inter cætera respondit in hunc modum:

Si te Carthaginis arces
Phœnissam, Tyriæq; aspectus detinet urbis,
Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Inuidia est?

Sic etiam Iuno) Primo Aeneidos. P. ergo Scipio cū Sp. Meliū) Hac de re paulò ante in hoc ipso capite.

¶Similitudo ad quid maorē habeat uim, quo modo inuestiganda. Dissimilitudo qd sit, unde comparata similiaq; sumantur. Cap. XXVI.

Similitudinē ad docendū atq; allicierdū potius q̄ ad cōuincendū esse accommodatam.

OMnium locorum è quibus ducūtur argumenta, nulli fere minus est uirium contra renitentem auditorem, q̄ similitudini: ad eū uero qui sponte seqtur, docendumq; se præbet, accommodatior nullus est. Aperit enim rem, si recte adhibeatur, & quandā eius imaginē subijcit animo: ut cum assentiendi necessitatē nō afferat, afferat tacitum dissentiēdi pudorem. Quapropter ad probandum non ita crebro, ad explanandum illustrandumq; sæpe ab oratoribus, à poetis sæpius adhibetur. Habet tamen persæpe probantis speciem similitudo, eo ipso, q rem qualis sit indicat. Itaq; cum legis Quintiliani illud: uascula oris angusti superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus uel instillantibus etiam replentur: non conficitur utiq;, debere propter hoc tenera puerorum ingenia pro modo uirium suarum doceri; sed tamen conci-

piendo quisque rem apud animũ suum sub hac imagine, psuadet sibi aliter fieri non posse. Apud Lucanum egregia uidetur si militudo pro argumento posita: Cæsaris an cursus, uestræ sentire putatis Damnũ posse fugæ? ueluti si cũcta minentur Flumina, quos miscent, pelago subducere fontes: Non magis ablatis unq̃ decreuerit æquor, Quàm nunc crescit, aqs. Planũ est uidere, si quis sic argumẽtetur: Flumina subducta mari non minuent ipsum, ergo nec uos deferentes Cæsarem, retinebitis cursum rerum suarum, frigidum esse & plane eneruе argumentum. Quando uero sumitur, non ad peruincendam rẽ, sed docendam, capitque mentes ad se similitudo: non iam quisquis hæc audit, cogitat de Cæsare uel militib⁹ id quod sunt: sed in specie maris, Cæsarem: in fluminum, milites capit: quod que in proprijs Cæsaris militumque psonis incredibile fuisset, abrepto iã transformatoque in alienã imaginem animo, uelut perspectum in similitudine accipit: prorsusque sic esse sibi-

ipsi psuadet. ¶ Quid sit similitudo, et quẽadmodum distinguatur à comparatiõe, superius diximus. Quia uero tota extra rem est, difficilior uidetur inuẽtu. Quod nanque cõfertur, extra rem esse certum est: ut mare extra Cæsarem. Id etiam in quo fit collatio, extra est, cũ (ut prædiximus) non in uno aliquo conferantur: nanque incrementa & decrementa maris in Cæsarem cadere non possunt, tametsi de utroque fortasse in proposita similitudine crescere dici posset & decrescere, non tñ una in utrisque est ratio istorum: sed eadem nomina erunt, res liquet prorsus esse diuersas. ¶ Demus ergo, si possumus, uiam aliquam, quo paratius ista inueniri queant. Primum uideamus in re pposita, cui similitudinem quærimus, quid sit id quod exprimere similitudine uolumus, idque quale sit, & quid efficiat, diligenter intueamur. Deinde rem quampiã quæramus, quæ habeat in se aliquid, cui sit similis in ipsa uis, qualis est in pposito nostro eius, quod cupimus imitari. Neque si primo

Quõ inuestigãda similitudo.

non occurrat, desistamus: sed subinde alias res excutiamus & alias. Non erit quisquam tam infelicis conatus, ut quamuis semel iterum'ue non succedat, tertio tamen aut quarto non eruat aliquid. Aperiamus primũ hac uia similitudinẽ, quã nobis in exemplum ex Lucano desumpsimus. Cæsar repressurus militum seditionem, quid eos similitudine docere uoluit? nempe amplitudinem rerum suarum ex illis non pendere. In re quidem sunt Cæsar & milites Cæsari deseruientes: docendum autem est, non esse milites, qbus magnitudo Cæsaris sit innixa. Ante omnia ergo quærendum habuit Cæsar aliquid, cui numerus quidam rerum deseruiret (quemadmodum laborabant milites) quod non crescat earum rerum ministerio. Id fuit mare, cui quidem se, fluminibus uero milites contulit. ¶ Circunspiciamus aliud. Forte tã omni ex parte accõmodatum nõ inueniemus. Tenuis enim esset ingenij laus, si passim posset ex obuio sumi. Inueniemus tamen aliqd,

Fingamus, ut dicant homines, admittere se nolle solem, sed lucis occlusis receptaculis omnibus, exclusuros ipsum. Sic enim quanquam ueneratio solis quae ex hominum usu tribuitur, sibi peritura sit: lumini tamen reuera maiestatique suae nihil decrescet. sic ne Caesari quidem quicquam de sua peribit amplitudine, licet deserant ipsum milites sui. Sed protinus a prioris similitudinis ui desciscimus, quod quemadmodum ibi flumina aliquid mari inferunt, ita hic nihil est quod homines afferant soli, nisi uelimus dignationem in eius locum accipere & admirationem hominum. ¶ Quaeramus aliud in hoc ipso proposito. Quid agunt milites seditione? ut concutiendo statum rerum Caesaris, etiam ipsum atterant Caesarem. Scrutemur aliquid, quod sine damno concutitur. Scopuli quibus fluctus perpetuo illiduntur. Sed segnius illud, hoc uiuidius: ignem concutientis, & non decrescere, sed ali uidemus. ¶ Rursum milites quid praestant Caesari? Ornat quidem augetque decus rerum Cae-

ſaris:ex illo tamen opes ſunt ipſis, & dignitas,& ſingulorum magnitudo. Quæram' quod ornetur alio,& idipſum ſuſtineat & tueatur. Terra uiret herbis,gratiamq; ab ipſis habet:ex ipſa uero herbæ recipiũt uigorem. Itaq; in ſimilitudinem trãsferemus,quemadmodũ iſtas nõ ſine periculo ſuo reuelli trãsferriq; poſſe:terram uero ſua fœcunditate facile alias ſibi ipſi herbas redditurã:ſic Cæſaris militũ defectionem ipſis periculo fore,Cæſari ex opibus ſuis alios milites facile redituros. Sic etiam qui fœcũdum agrũ ignauia deſerant,ſibi quidem imminere egeſtatem: agrum celeriter allecturum ſua hubertate qui colat. Facile eſt uidere,has omnes ſimilitudines eò ducere,quod initio ſumpſimus,nihil militum defectione Cæſari periturum de ſua magnitudine: quæ eo latius diximus,ut uel ipſa copia oſtenderemus quomodocunq;, aliquam ſimilitudinis inueniendæ uiam. Multum autem profuerit in hac re intueri,quæ de eo cui ſimilitudinem quærimus,per tro-

pum (quam trāslationem uocamus) effe runtur. Dabit nanq; similitudinē nobis sine cunctatione id, in quo translata illa ꝑpria sunt uel natiua. Vt si amorē quod malus sit, similitudine quæras effingere: uide quæ de amore translatione soleant dici. Vulgo itaq; iam usurpatur, ardere quem amore. Paratam nobis continuo similitudinem uidemus ab igne, in quo uerus est ardor. Et quoniam ardere in bonā etiam dici partē potest, licebit etiā ignis similitudine ipsum laudare. Vt uel uituperando dicamus, quemadmodū omnia consumit ignis, atq; destruit quæcunque complectitur: sic amorem mentium nostrarum robur uiresq; omnes cōsumere, & uelut in cinerem redactas dissipare. Vel laudando, ut quēadmodum ignis rebus immistus, calorem ipsis uitæq; præbet uigorem, sic amorem nobis industriam strenueq; agendi stimulos subijcere, nec quenquam rem ullam recte sine operis amore conari. Sic etiā quia dicuntur homines premi amore, similitudo ab one

ribus duci poteſt. Iam aſtrictos etiã amore dicimus, ſimilitudo à uinculis & compedibus ſumetur. Ita ſi inſanire dicantur, furentibus: ſi conſumi, in ignem poſitis: ſi languere, ægrotãtibus aſſimilabimus. Contra uero ſi laudare inſtituimus, ſimilitudinem ab eis quæ in laudem dicuntur trahemus: ut tenacem eſſe amorem, ſolidum, non fractum, dulcem dicimus. Poterit ergo ex eis, quibus horum unũquodque reuera ineſt, ſimilitudo depromi. Delectus adhibendus eſt, ut ꝓ rei q̃litate ipſam adaptemus. Vt ſi docere uolumus, aperta ſit ſimilitudo: ſi laudare, ſplẽdida: ſi uituperare, pudenda: ſi rem tollere, magnifica. Liquidius nanq; oportebit rem quanq; talem uideri, qualẽ imagine ſua uolum⁹ aliã eſſe mõſtrare. ¶ Diſſimilium nõ ita creber eſt uſus. Quid ſint aũt, facile eſt deprehẽdere ex ſimilibus. Non ẽm aliud eſt diſſimilitudo, q̃ cõtraria ei⁹, quod oſtẽdere uolum⁹, ſimilitudo. Itaq; & idẽ eſt eoꝝ cũ ſimilitudine locus. Cõiunxit utrũq; Quintilianus; Non ẽm uox

Diſſimilia.

(inquit) illa præceptoris, ut cœna, min⁹ pluribꝰ sufficit: sed ut sol, uniuersis idem lucis calorisq; largitur. ¶ Tractatur uarie hic locus, & uberius & astrictius pro iudicio dicentis effertur. Poetarum itaque nonnunq̃ fabulæ, & illæ quas uocant Aesopicas, latius nonnunq̃ narrantur, nonnunq̃ contra breuiter colliguntur similitudines, ut in Quintiliani illis exemplis. Sic & Aeschines, qui cum Demosthenẽ diceret omnem in oratione fidutiam habere, tibijs assimilauit eum, quibus si collum dematur, reliquũ corpus inutile est. Et ille contra, Aeschinem trutinæ similem, quæ à quacunq; parte infunditur, eò inclinat. ¶ Sumuntur aũt utraq;, & comparata & similia, ex antecedentibus, consequentibus & adiunctis. Ex antecedentibus, An uir clarissimꝰ P. Scipio: & quæ sequuntur. Et, Pallas ne exurere classem. Ex consequentibus, ut Iuuenalis: Tantũ igitur muros intra toga contulit illi Nominis ac tituli. Notus est locus, Cõparat enim Ciceronis rebus Augusti bella, Ex

Loci huiꝰ usus.

Tres gradus per q̃s dixit duci posse oĩa accidentia.

adiūctis: Si te Carthaginis arces Phœnissam, Libycæq; aspectus detinet urbis. Antecedētia uero similia sunt, ut apud Ciceronē pro lege Manilia, Medoœ quæ mēbra fratris discerpsit, quo colligendis illis persequētem moraretur patrem, assimilatur Luculli exercitus, opibus Mithridatis à persequendo ipso Mithridate distentus. Adiuncta sunt, ut pro Roscio, anseres & canes qui in Capitolio alebātur, ut fures detegerent: quibus accusatores similes dixit orator, ut nocentes in R. P. ad pœnas scelerum dandas, in ius uocarent. Ex consequentibus Lucanus sumpsit, cū perturbationem ciuitatis explicaret, confusione ea quæ sit in fine mūdi rerūmq; omnium futura. ¶Copiosi sunt hi duo loci, & uulgi opinioni sensibusq; aptissimi. Nam ut cōparatis facile peruincūtur rudiores animi (non enim facilius quisquā credit, quàm quod iā in alio uidetur probasse) sic similitudo ad explanandum est iisdem maxime accommodata. Hebetes enim mentes, & quæ in ipsas penetrare ne-

Horum locorum hubertas.

queunt, ut quale sit quicq; possint perspi cere, non alia re aptius, q̃ imagine & figu ra notiorum aliarum rerum, in id quod ostendere uolumus, ducũtur. Acriora in genia, uelut qui uident, oculos sequunt: contra, hebetes tanquam cæci, tactu ex plorent iter oportet.

¶SCHOLIA in caput uigesimumsextum.

ITaq; cum legis Quintiliani illud) Libro primo, ca pite tertio. Apud Lucanum) Verba sunt Cæsa- ris ad milites Pharsaliæ libro quinto. Non em̃ uox illa præceptoris) Verba sunt Quintiliani, loco quẽ indicaui. Sic & Aeschines) Aeschinis in Demosthe nem uerba, interprete Leonardo Aretino, sic habent: At cum uir totus ex uerbis compactus atq; his uehe- mentibus & superfluè laboratis, simplicitatem simu- let, quis ferat? Cuius gulam si quis auferat, instar fistu larũ nihil reliquum erit. Et ille contra Aeschinem trutinæ similem) Equidem ubi Demosthenes dixerit Aeschinem esse similem trutinæ, nondum usquam le- gisse memini. In oratione pro Ctesiphonte, nominat eum (interprete Aretino) fabulam ac trituram fori & uilissimũ scribam. Item paulò post, tragicam simiam, rusticum Oenomaum, oratorẽ absurdum. Quod si qs ipsius Demosthenis uerba hac de re malit, ea quoq; as- scripsimus: Εἰ γὰρ ἐακὸς, inquit, ἢ ῥαδάμανθυς, ἢ μίνως ἦν κατηγορῶν, ἀλλὰ μὴ σπερμολόγος, περίτριμμα ἀγορᾶς, ὄλεθρος γραμματεὺς, οὐκ ἂν αὐτὸν οἶμαι ταῦτ' εἰπεῖν, οὐδ' ἂν οὕτως ἐπα

χθρῶς λόγους πεποίηται, ὥσπερ ἐν τραγῳδίᾳ βοῶντα, ὦ γῆ, καὶ ἥλιε, καὶ ἀρετή, καὶ τὰ τοιαῦτα. Et post in eadem oratione: Πονηρὸν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, πονηρὸν ὁ συκοφάντης ἀεὶ, καὶ πανταχόθεν βάσκανον καὶ φιλαίτιον. τοῦτο δὲ καὶ φύσει κίναδος τ' ἀνθρώπιον ἐστὶν, οὐδὲν ἐξ ἀρχῆς ὑγιὲς πεποιηκὸς, οὐδ' ἐλεύθερον, αὐτοτραγικὸς πίθηκος, ἀρουραῖος οἰνόμαος, παράσημος ῥήτωρ &c. Ex consequentibus, ut Iuuenalis) Apud nunc poetam satyra octaua de Cicerone sic legis:

Quid Catilina tuis natalibus atque Cethegi
Inuenit quisquam sublimius? arma tamen uos
Nocturna, & flammas domibus templisque parastis,
Vt Braccatorum pueri, Senonumque minores,
Ausi quod liceat tunica punire molesta,
Sed uigilat consul, uexillaque uestra coercet
Hic nouus Arpinas, ignobilis, & modò Romæ
Municipalis eques, galeatum ponit ubique
Præsidium attonitis, & in omni gente laborat,
Tantum igitur muros intra, toga contulit illi
Nominis & tituli, quantum non Leucade, quantum
Thessaliæ campis Octauius abstulit, udo
Cædibus assiduis gladio, sed Roma parentem,
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Vt apud Ciceronē pro lege Manilia) In ea oratione Cicero ostēsurus, cur adhuc periculosum ac magnum esset bellum Mithridaticum, rege fugato atque expulso: Primū, inquit, ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondā profugisse dicitur: quā prædicāt in fuga fratris sui mēbra in his locis, qua se parēs persequeretur, dissipauisse: ut eorū collectio dispersa, mœrorque patrius, celeritatem persequen

di retardaret, sic Mithridates fugiens, maximam uim auri atq; argenti, pulcherrimarumq; rerum omnium, quas & à maioribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt diligentius, rex ipse è manibus effugit. Adiūcta sunt ut pro Roscio) In oratione Ciceronis pro Sexto Roscio Amerino, ubi miris salibus defricatur accusator Erutius, hæc quoq; pręter alia multa aduersus pręposteros accusatores dicuntur. Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent si fures uenerīt. At fures internoscere nō possunt, significāt tamen, si qui noctu in Capitolium uenerint. Et quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam partem potius peccant, quæ est cautior. Quod si luce quoq; canes latrent, cum deos salutatum aliqui uenerint, opinor ijs crura suffringantur, q̊d acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Similima est accusatorum ratio, alij uestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alij canes, qui & latrare & mordere possunt. Cibaria uobis præberi uidem⁹, uos aūt maxime debetis in eos impetum facere q merentur: hoc populo gratissimum est. Deinde si uoletis, etiam tum, cum uerisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote: id quoque concedi potest. sin autem sic agetis, ut arguatis aliquē patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo, ac tantūmodo sine suspicione latrabitis, crura quidem uobis nemo suffringet: sed si ego hos bene noui, literā illam cui uos usq; eo inimici estis, ut etiam eos omnes oderitis, ita uehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium nisi uestras fortunas accusare possitis.

Ex consequētibus Lucanus) Libro Pharsalię primo, non ita longe à principio. Reliquos uel Ciceronis uel Virgilij locos iam ante indicauimus. Copiosi sunt hi duo loci) Nempe comparatorum & similium. Et certe

nulli argumentorum loci crebrius inter dicendum incidunt, quocirca ut plenius à iuuentute intelligantur, & facilius usui quotidiano accommodari possint, operæ precium mihi facturus uideor, si paucis eos illustrem exemplis, Cumq; comparatorum locus sit triplex, à pari, à maiori, & à minori: ideo & per hos gradus argumenta ducemus.

A PARI.

Cicero in Verrem: Si finem edicto prætoris afferunt Calendæ Ianuarij, cur non initium quoq; nascitur à Calendis Ianuarijs?

Idem primo rhetoricorum: Nam si Rhodijs turpe non est, portoriũ locare, nec Hermacreonti cõducere.

Et pro Rabirio: O dij immortales, hæc est illa exoptata iudiciorum seueritas? Corruptores nostri causam dicunt, nos qui corrupti sumus, non dicimus?

Quintilianus li. 5. Qui ob rem iudicandã pecuniam accipit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet.

Idem: Quę pœna aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris.

Iphicrates ille Atheniensis, cum ab Aristophonte proditionis accusaretur, percontatus ab illo est: ecqd ipse accepta pecunia proditurus esset rempublicam? quod cum negasset ille, quid igitur quod tu, inquit, facturus non sis, id ego feci?

A MAIORI.

Cicero epistola quadam ad Metellũ: Tu tuas inimicitias ut reipublicæ donares, te uicisti: alienas, ut contra rempublicam confirmes adduceris? Quanq̃ hoc & à pugnantibus ductum uideri possit.

Idem pro Milone: Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cũ aliquorum querela? Quem iure, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, nõ dubitauit scilicet occidere?

Eiusmodi est istud Medeæ apud Ouidi. Seruare po

tui.perdere an possim rogas? Et Aeneę apud Virgiliū:
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonanteis
Accestis scopulos, uos & Cyclopea saxa
Experti, reuocate animos, mœstumq; timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse iuuabit.
Vult enim his uerbis planū facere Aeneas, non debere socios frangi rebus præsentibus, q maiora grauioraq; iam pertulissent.

A MINORI.

Histrio quid deceat quærit, & non idem faciat orator? Ex Cicerone de oratore.

Quòd si in ipso etiam corpore multa uolupta i prę ponenda sunt, ut uires, uelocitas, ualetudo, pulchritudo: quid ni idem in animis fiat, in quibus doctissimi illi ueteres cæleste ac diuinū quiddam inesse putârunt? Ex eodem, secundo libro de finibus.

Demosthenes à cane, quomodò pS litera exprimenda esset, discere non erubuit. & nos pudebit, si homines homine præceptore utamur? Ex Hieronymo aduersus Ruffinum.

Quid? an non uehementer absurdum illud, assuefacere pueros, ut dextra cibū capiant, & si læuam forte manum extendant, increpare: at interim non prouidere illud, ut honesta suæq; ætati congruentia audiant? Ex Plutarcho de educatione liberorum.

Serui (inquit Memmius tribunuspl. apud Salustium) ære parati, iniusta imperia dominorum non perferunt: uos Quirites in imperio nati, æquo animo seruitutem toleratis?

Sed horum plena sunt omnia. Illud notandum, qđ & Rodolphus monet capite uigesimoquinto, quędam argumenta esse, quæ diuersa ratione, interim à maiori, interim à minori duci uideantur. Causa uerbi. Cicero in secūda philippica: Quid indignius, quàm uiuere eum qui imposuit diadema, cum omnes fateantur iure interfectum esse, qui abiecerit?

Hic si committas Cæsarem & Antonium, ducta fuerit argumentatio à maiori. Neque enim aliud demonstrare uult Cicero, quàm iure occidi potuisse Antonium, eo quòd Cæsarem illo maiorem iure occisum esse omnes faterentur. At si causas occidendi compares inuicem, iam contrario modo habebit. Est enim hæc uis argumentationis: Minor causa fuit occidendi Cæsaris, qui diadema sibi impositum reiecit: quàm Antonij, qui illud imposuit: quare si illum omnes iure occisum esse fatentur, quid indignius, quàm uiuere Antonium illo longe scelestiorem? Hieronymus aduersus Iouinianũ: Si altissima illa sublimitas cecidit, quis cadere non possit? Si in cælo ruinę, quanto magis in terra? Hic confer angelicam illam creaturam è cælo lapsam cum genere humano, & à maiori ducta erit argumentatio. Rursum, uoca id maius, more Aristotelico, quod est uerisimilius: minus, quod uero est dissimilius: iam contrà à minori ducta erit, siquidem minus erat uero consonum, altissimam illam sublimitatem cadere posse q̃ hominẽ: quo circa si illa cecidit, q̃d ni cadere possit & homo? Atq; hoc posteriori intellectu ferè hisce nominibus utũtur, qui hodie dialectica docẽt. alij contrà, priori. Ego, utris poti⁹ accedendum sit, dubito. Placent certè mihi hac quidem parte utriq;: neq; ita magni referre puto, hinc an illinc ducta argumenta dicantur, modo inuenire ea discat iuuentus.

EXEMPLA SIMILIVM.

Quemadmodum dicere solebat Philoxenus, carnium suauissimas esse eas quæ carnes non sint, & piscium quoq; eos qui non sint pisces: sic in philosophia, ea cum primis ducunt ac alliciunt animos iuuenum, quę neq; philosophicè nimis, neq; accurate nimiũ tractantur. Autor Plutarchus.

Philoxenus Eryxidis filius, & Gnato Siculus, gulę proceres, imò uerò extremi pditiq; gulones, conuiuijs adhibiti, emũgere se in pultarijs soliti erãt, ut abstinẽ-

tibus cæteris, soli epulis ampliter fruerentur. Ita hodie quidam studia liberalium artium docere aut scribere ingressi, uocabulis sordidis, & ex intima plebeij sermonis fæce acceptis, fœdant ac contaminãt omnia: ut bonis mentibus & præclaris ingeniis inde auersis, soli ipsi rerum potiantur, ac citra æmulum regnẽt. Ex Hermolao Barbaro.

Fuit quidam tempore Alexandri Magni, qui eã longo usu tenebat artem, ut ex certo interuallo grana ciceris sine frustratione in foramen acus insereret: quare quum confideret se placiturum regi, ac magnũ aliquid ab illo reportaturum: modio eius leguminis donatus est, digno me hercules tali artifice præmio. Ita qui disserendi artem professi, secula iam aliquot aliud nihil quàm nugacissima quædam & per manus tradita in scholis decãtant sophismata, nonne digni sunt, qui, non dico modio uno aut altero, sed plaustris aliquot sophismatum, senes iam onerẽtur? Erraui, honorentur dicere erat in animo. Ex Quintiliano.

Vt in urbe defendenda nihil prodest, cæteras quidem portas omneis esse clausas, modò una aliqua pateat per quam hostes recipiãtur in urbem: ita parum profuerit iuueni, si à cæteris uoluptatibus sese abstineat, dum ab una quapiam in profundũ uitiorũ præceps agatur. Ex Plutarcho de audiendis poematis.

Quomodo in uitibus pampini & palmites esse solent in causa, cur botri subinde occulantur, obũbratiq́ lateant: ita in dictione poetica, propter circunfusas undiq́ fabulas, multa non animaduertuntur à iuuentute, alioqui futura uel utilissima. Indidem.

Tanquam ille qui gallos infeliciter pinxerat, puero mandauit, ut ueros gallos quàm longissime à tabula abigeret: sic adulator nihil ęque timet atq; ueri cuiuspiam amici accessum. Ex eodem de dignoscẽdo adulatore & amico.

Cicero familiarium epistolarum libro quinto: In Iu

dis gymnicis, inquit, mos erat præcones quoque ipſos corona ante ludorum miſſionem donari: uerũ hi, cum cæteris coronas impoſuiſſent uictoribus, eorumq́ꝫ nomina magna uoce pronunciaſſent, ſibi tamen alium adhibebant præconem, ne ſua uoce ipſi ſe uictores eſſe pronunciarẽt. Hoc modo & nos, aliorum quidem uirtutes pleno ore laudabimus, noſtras eô uſque in occulto ſinemus, dum alius quiſquam exiſtat, qui eas ab interitu uindicet, poſterisq́ꝫ commendet.

Idem poſt reditum ab exilio: Sed tanquam bona ualetudo iucundior eſt eis, qui è graui morbo recreati ſunt, quàm qui nunquam ægroto corpore fuerunt: ſic patria cæteraq́ꝫ fortunæ bona, deſiderata magis quàm quotidie percepta delectant.

Diſſimile eſt apud eundem philippica tertia: Certus autem dies, non ut ſacrificij, ſic conſilij expectari ſolet.

Verum hæc quis non malit petere ex [redacted]? illud non indignum fortaſſis obſeruatione, in quibuſdam comparatis difficulter admodum aſſignari poſſe aliquid utriſq́ꝫ commune, & in ſimilibus interim faciliꝫme. Comparatio eſt illa apud Saluſtium: Maiores ueſtri parandi iuris & conſtituendæ maieſtatis gratia, per ſeceſſionem armati bis Auentinum montem occupauere: uos pro libertate, quam ab illis accepiſtis, non ne ſumma ope nitemini? atq́ꝫ eo uehementius, quod maius dedecus eſt, parta amittere, quàm omnino non parauiſſe. Similitudo apud Quintilianum: Quomodo uulnus infligi citius poteſt quàm ſanari, ita reum facilius accuſare eſt quàm defendere. Et apud Cicerõem in Antonium: Vt Helena Troianis, ſic iſte reipublicæ cauſa peſtis atq́ꝫ exitij fuit. Hic ſi quis unum aliquid cõmune quærat, nonne in exemplo Quintiliani commune fuerit utriſq́ꝫ, facilius eſſe lædere quàm mederi? & in Ciceronis, utrunq́ꝫ exitij fuiſſe cauſam ijs, quibus cum degeret? Contrà in comparatione illa Saluſtiana, nõ ita facile. Sed de his pro ſuo quiſq́ꝫ arbitratu ut uo-

let, statuat. Ego dicere hoc ausim, in quibusdā nihil interesse inter similitudinē & cōparationem, nisi tractādi rationem diuersam, & diuersum genus elocutiōis. Comparatio est, quam modo ex Salustio adduximus. Tractetur paulò aliter, & similitudo erit, nempè ad hunc modum: Sanè queādmodum maiores uestri Quirites, parandi iuris & constituendæ maiestatis gratia, per secessionem armati bis Auentinum montem occupauere: sic uos etiam pro libertate, quam ab illis accepistis, summa ope niti debetis. Dissimilitudo est apud Liuium secundi belli punici libro octauo: Quàm compar (inquit Fabius Maximus ad Scipionem) consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa. Ille COS. profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Alpibus descēdenti occurreret, in Italiam de prouincia rediit: tu, cum Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras: non quia reip. id utile, sed quia tibi id amplū & gloriosum censes esse. Quid porrò negocii fuerit, hinc efficere comparationem, si mutatis paucis hunc in modum hæc efferantur? Quid? pater tuus COS. profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam de prouincia rediit: & tu, cum sit Annibal in Italia, illam relinquas? Hæc ideo ascripsi, ut diligēter expendat lector, ecquid semper ea ratione distent similia à comparatis, qua distare ea ait Rodolphus.

¶ Quid repugnantia, & quomodo ea diuidatur. Hinc opposita quæ dicantur, & quot horum sint species. Tum differentia quæ sint, & quæ horum diuisio. Postremo, quæ ducantur hinc argumenta, & duarum obiectionum dilutiones. Cap. XXVII.

Orditur à præmonitione, ut si

NOn debet cuiquam mirū uideri, si repugnantia (cū superius non pu

tauerimus ex Boethij uel Ciceronis poti us sentētia inter locos ponenda) nūc ipsi uelut obliti nostri, inter locos numeremus. Equidem non id tunc egi, ut docerem repugnātia locum non esse: sed ostēdere uolui, in eam conditionē, quomodo Boethio uisum est, ut esset repugnās, qcquid contrarium esset consequentis, non posse hoc pacto certum eis & seiunctū ab alijs locum attribui. ¶ Repugnantiam aūt in præsentia definimus, ut sit rerū per se dissidens habitudo, qua fit, ut alterum dici id esse quod alterū, non possit. Quod aūt (per se) addimus definitioni, id eo ptinet: ut ostendamus, non qcquid de altero negatur, repugnans esse. Nec enim etsi dicam Ciceronē non esse infantem, ideo infantem esse, repugnās est Ciceroni: nec si dico, Catonē non auarum fuisse, repugnat idcirco auarum esse Catoni. Non enim per se ista, hoc est, Cicero quatenus Cicero est, & Cato quatenus Cato, tales negantur esse: sed quia Cicero eloquens est, cui repugnat esse infantē; & Cato uir

mul intelligas, quatenus actū sit de repugnātibus cap. 21.

Repugnātia quid.

bonus, cui repugnat item auarum esse. At homo & irrationale repugnant: quoniam rationale quod repugnat irrationali, in substantia est hominis. ergo homo per se, hoc est, per substãtiam suam, ab irrationali dissidet. Sic homo & uirtus repugnant, quoniam homo per se existentium generis est, uirtus uero inhærẽtium. neque enim dici potest, homo est uirtus. Adeoq; longe magis repugnant, quantũ ad se, id est, ad substantiam suam, homo & uirtus, quàm homo & irrationale. ista enim in proximo & sub eodem genere posita distant. utrunq; enim intra animalis est complexum, at illa toto rerum ordine, hoc est, prædicamentis sunt diducta. Quòd autem uulgo dicimus, non repugnare homini uirtutem aut uitium, id in eam sententiam dicitur, non ut alterũ dici possit id esse quod alterum: sed quia nihil obstet, quo minus inesse alterum alteri possit. ¶ Repugnant autẽ, aut unum uni, aut uni plura. Illa opposita, hæc differentia uocamus, Et quæ nos opposita, Ci

Cauilli exclusio.

Diuisio repugnãtiũ

cero contraria dixit. Boethius commodius opposita putauit dici, quoniam ea quæ τὰ ἐναντία Græci uocant, aptius contraria dicerentur: quæ Cicero quidem dixit aduersa. Vtcunque uocetur, haud multum intererit: nos Boethium, quando usus magis hunc in morem triuit ea nomina, sequamur. ¶ Opposita sunt quæ repugnãt, unum uni sic, ut neque alterum de altero, neque ambo de tertio dici possint. Ea Aristoteles ijs ferme uerbis diuidit: Alterũ (inquit) alteri opponi dicitur quadrupliciter, uel ut quæ sunt ad aliquid, uel ut cõtraria, uel ut priuatio & habitio, uel ut affirmatio et negatio. Vt ad aliquid opponũtur, sicut duplum dimidio. Vt cõtraria, sicut malũ bono. Vt secũdũ priuationẽ & habitionẽ sicut cæcitas & uisus. Vt affirmatio & negatio, sicut sedet, non sedet. Vtque paucis dicam, oĩa aut relata sunt, aut contraria, aut priuatiua, aut cõtradicẽtia. Ad aliquid (quæ & relata dicuntur) sunt ea, quæ secundum hoc ipsum quod sunt, aliorum dicuntur; Vt seruus, domini dici-

Opposita quæ.

Oppositorũ diuisio quadrimẽbris.

Ad aliqd.

tur seruus:& dominus, serui dominus: sic pater, filij pater dicitur: & filius, patris filius. & totum, dicitur partis totũ: & partes, totius esse partes dicũtur. Potest aũt dubitatione dignum uideri, cũ tantum unũ uni dixerimus opponi: quomodo id constare possit, in relatis, cum unius domini multos uideamus seruos, unius patris multos filios esse. Certum est enim, hunc patrem & hos filios relata esse, similiter hũc dominum & hos seruos. Sunt qui credant filios referri ad patrem & seruos ad dominum, multos ad unũ, nõ ꝙtenus multi sunt, uel hi singuli: sed quatenus communis ratio est unaq; in omnibus & filiorum & seruorum, quẽadmodũ in istis, patris & domini. Scotus oĩm qui philosophiam tractauerunt, disputator multorũ consensu acerrimus, uoluit, in patre qui multos haberet filios, multa proinde nomina respect⁹q; esse patris. quemadmodum & iurisperiti, patri suã in quenq; filium describerẽt patriam potestatem, & domino in quenq; seruum,

Scrupulus

Solutio.

proprium discretumq; ius mācipij. Sed recōditiora sunt hæc, neq; nostræ (quod aiunt) farraginis. ergo reliqua prosequamur. Contraria sunt repugnantia, quorū utrunq; potest simul existere, & alterum sine altero esse: Vt calidum & frigidum contraria sunt, existuntq; utraque simul. Quod quidem in contradictione fieri nō potest, nec in priuatione: quorum si est alteꝝ, non potest alterū esse. In relatis uero nō potest alterū sine altero esse: non eñ potest esse dominus, ut nō sit seruus: nec e diuerso seruus, ut non sit dominus. At calidum nihil repugnaret esse, ut nō esset frigidum: nec nigrum, ut non esset album. Priuatio est defectus alicuius, in eo quod id natum est habere. Vt cæcitas est defectus uisus, non in quouis, nec enim lapis cæcus dicitur, sed in eo quod natū est uidere. Sic mutum esse, non cuiusque est, sed eius quod natum est loqui: & demēs, eius quod sapere: & mortuum, eius quod uiuum esse posset. Contradicentia sunt, quorum negatur uno id ipsum,

Contraria

Discrimē contrariorū à reliqs oppositis.

Priuatio.

Contradicentia.

quod est altero affirmatũ: ut sedere, non sedere: currere, non currere. Quod dicimus autẽ negari uno id ipsum, quod est affirmatum altero, hoc eo pertinet: nam si dicas hominem aliquem currere, & aliquem hominem non currere, non contradicũt ista: potest enim utrunq; esse uerũ: nã potest aliquis homo currere, ut Cicero: & simul aliquis non currere, ut Cato: uerum non negatur uno, quod erat affirmatum altero. Quare ut contradicant, necesse est idipsum neges quod affirmasti: ut quoniam dixisti aliquẽ hominẽ currere, neges currere aliquẽ, hoc est, nullum dicas currere. Estq; ea perpetua & immota contradicentium lex, ut de omni re necesse sit uere alterum contradicentium dici, utraq; de nulla. ¶ Differentia sunt, quæ sic repugnant, ut non certo ductu unum contra unum dirigatur, sed satis est substantijs inter se esse dimota. ut Cicero & Cato differunt, quoniam non est Cicero quod Cato: non tamen sic differunt, ut calidum & frigidum: calido enim nihil op

Differẽtia quæ sunt.

poni potest aliud, quod eodem modo cũ ipso, quo frigidum, pugnet: at quemadmodum Cato à Cicerone distat, sic etiam Scipio, sic Lælius, sic quemcũque alium hominem sumas, distabit. Quapropter neque colores quos medios uocant, contrarĳ inter se erunt. Quemadmodum eñ flauus cæruleo, sic etiam indicus, & ruber, & uiridis distat: & potest ex quolibet colore in quemuis, & per quemlibet ex albo in nigrum fieri transitus. Similiter saporum etiam diuersæ species contrariæ non sunt, sed uerius differẽtes. Sic quæcunque aliæ sunt multæ species, sub uno genere comprehensæ: nõ magis censendæ sunt cõtrariæ, quàm iustitia, temperãtia, fortitudo, reliquæq; species uirtutũ. ¶ Differunt autem omnia aut solũ ut singula, ut singuli inter se homines, singuli equi, & quæcunque indiuidua sub una continent specie. Aut specie: ut quæcunque indiuidua sub diuersis sunt speciebus, uel ipsæ inter se species diuersæ: ut hic homo et hic equus, & homo & equ⁹,

Differentiũ diuisio.

Differentia nũero.

Specie.

Genere. Aut genere: ut quæ uel diuersorum sunt generum, ut uitis & equus: quorum hic animalis est species, illa plãtæ, & ipsa quoque genera diuersa, ut animal & planta. Possumus addere istis ea, quæ prædicamentis differunt, ut homo & candor, quorum homo substãtia, candor est qualitas. Quæcunque ergo prædicamentis differũt, genere differũt: & quæ genere, etiam & specie: & quæ specie, singulatim differũt. Contra, quæcunque singula sunt eadẽ, hoc est, quæ numero una dicuntur, etiam specie sunt eadem: & quæ specie, ea genere: & quæ genere, prædicamẽto quoque sunt eadem. Quo fit ut maxima differentia, & minima unitas sit in prædicamẽto: cõtra, minima differentia, maxima unitas sit in singularibus. Quorũcunque aũt duorum, alterũ de altero negat, ea ut minimũ singulatim, hoc est, numero oportebit differre. Nolim autẽ quenq̃ fefellerit nominis huius ambiguitas, qua dicimus aliqua singulatim uel numero eadem esse, uel differre, Quandoque enim aliqua numero

Dupliciter aliqua dici idem numero.

eadem uocamus, quantum ad substantiã suam pertinet: ut idem numero dicimus hominem & animal rationale, quoniam eadem est utriusque substantia: & Ciceronem unum numero dicimus, quoniam nulla est ipsius ad se ipsum differentia. Quandoq; uero denominatione dicimus eadem: ut idem numero dicimus Ciceronem & eloquentẽ, non q; idem sit Ciceronis & eloquentiæ substantia, sed q; insit Ciceroni eloquẽtia, atque ob id, idẽ & Cicero & eloquens uocetur. Verum in præsentia de eis solum dicimus, quæ substantijs eadem sunt atq; differunt, quoniã denominatione idẽ differens à se dici potest: ut Cicero uir, à Cicerone puero, non substãtia, sed ætate differt: & contra, quæ maximè differunt, eadem dicuntur: ut idem & homo & musicus & pater dicitur, cum substantijs hæc tria prædicamento differant. ¶ Sane omnia argumenta huiusmodi, In foro est, ergo non est ruri: Et illo tempore factum est, ergo non est hoc tempore factum; Et mea res Vsus horũ locorum.

est,ergo non est tua:Et huius est filius, ergo non illius,ad hunc locum redigũtur. Quoniam enim ea natura est rerũ,ut tantum unum aliquod istorũ de re dici possit,(nec enim potest aliquid nisi in uno loco esse,nec nisi in uno tempore factum esse,quæq; reliqua similis sunt conditionis) ergo cum unum aliquid de re affirmaueris,reliqua omnia,quæ ab eo in eodem genere differunt,negabuntur de eadem.

Obiectio prior. ¶Erit fortasse,cui uideatur neque repugnantia ab alijs locis,neque ipsa quidem inter se opposita & differentia, satis diligenter esse discreta.Nam ut prius de hoc dicamus, quod posterius sumpsim*, pater & filius quæ relata sunt, & calidũ & frigidum quæ contraria, nemo est q dixerit ista non esse differentia. Deinde priuantia quoq; & contradicentia,cum eadem esse non possint,differant necesse est.Iam quod ad reliquos locos pertinet,

Obiectio altera. calidum & frigidũ in adiacentibus diximus,& patrem & filium numerauimus inter connexa, & partium & totius sui

ſunt loci:ita etiam homo & equus ſpecies ſunt,& animatum & inanimatum propria: ut uideatur (id quod antea in Boethio annotauimus) repugnãtia p omnes ductum iri locos. ¶ Non negauerim uera eſſe quæ contradicuntur. Verum non ob id efficitur, ut perturbẽtur loci: quod facile uidebit, qui meminerit eius quod diximus etiam ante, locorum diſcrimen non tam ab rerum naturis, quas habent per ſe quæq;, accipi: quàm ab habitudine, quam ſumũt inter ſe comparatæ. Quod itaq; ad oppoſita & differẽtia attinet, certum eſt contraria ſpecie inter ſe differre: & relata quidẽ quomodo differant, haud temere affirmauerim. Verum utcunque ſit, cum certa inter ſe lege differant, ut uni tantum unum opponatur, oppoſita dicimus ea, propter certam & deſtinatam ex natura ſua repugnantiam, qua uelut ſingula è regione, alterum contra alterum certo ſunt ſtructu locata. Pater itaq; & filius, oppoſita ſunt inter comparata: comparatus autem quantum ad ſubſtantiam

Solutio obiectiõis prioris.

suam,pater domino,filius seruo,non opponi dicentur ista,sed differre. Sic calidũ & frigidum inter se contraria sunt:calidum & dulce,frigidum & humidum differentia. Relata ergo & contraria (ut dicimus) quãquam inter se comparata,opponi proprie dicantur, differunt tamen etiam:sed opposita potius dicũtur, quod certioris est & acrioris repugnantiæ nomen. Contradicentia autem & priuantia differentiæ nomen non accipiunt. Cũ sit enim differre dictũ,quasi in diuersum ferre,non potest id nisi inter rem & rem fieri:at contradicentia & priuantia, una quidem parte res sunt,ut uisus & sedens: alia parte tantum negationem rei significant,ut cæcitas & nõ sedens. Non magis ergo possunt ista inter se differre,quàm (quod dici solet) uiui cum mortuis bellum gerere. Haud absimile ĳs, quæ dicta sunt, fuerit, quod responderi possit ad eam partem,qua dicebatur,repugnantia per alios sparsa locos esse. Possunt enim ea quæ repugnantia dicuntur, nonnun-

Posterioris obiectionis dilutio.

quam accipi ſcorſum quodlibet: uel ſaltem ſic, ut non componantur inter ſe, & uel alterum de altero dicatur, uel ambo de tertio aliquo, hoc eñ modo ſuis quæque redduntur locis. At cum uel in tertium aliquod incidunt, uel alterum de altero dicitur, repugnantia ſunt, huius'que loci propria fiunt. Totum itaque & pars, pater & filius, niſi de altero dicatur alterum, aut ambo de tertio aliquo, nequaquam repugnant: quippe quorum alterum altero conſtat, neque ſine altero uel fieri poſſit uel eſſe. cum uero quis dicat, exempli cauſa, iraſcibile in anima partē eſſe ipſius, alius diſcretam per ſe diſtinctamq; eſſe animam; certum eſt repugnare iſta, quod idem totum eſſe faciant & partem. Sic album & nigrum quibus inſunt cōparata, non contraria ſunt, ſed adiacentia. Sic currere, non currere, nō contradicunt: ſic quieſcere & moueri, nō priuatiue repugnant, ſi de homine illa, iſta de lapide dicantur. Illud tamen p̄tereundū non eſt, contradicentiū priuatoriūq; Notatiuncula.

partes eas, quæ negant, nõ posse in alium conferri locum. Cum enim negatio, non significari, non intelligi sine affirmatione possit, semper repugnantiã eius quod negat, per se ferat necesse est. Non currere nanq; sine cursu, nec cæcitas sine uisu, intellectu comprehendi nequit. Cumq; negationem significent, semper in eis & negatio & cursus uisusq; intelligitur: habentq; uelut innatam quandam in se repugnantiam ad id, cui contradicunt, aut cui priuatiue repugnant. Habent autem hi loci proprium hoc, quod non potest ex ipsis quicquam confirmari directe, sed è diuerso: ut si in uno neges, in altero affirmandum est: contraq; alterius affirmatione negandum est alterum: ut si dicas, iste pater est, sequitur non esse filium: & filius est, certum est patrem non esse. sic, cæcus est, ergo non uidet: contra quoque uidet, igitur cæcus non est. Complectimur tamen nonnunquam hincinde repugnantia, atque directe probamus. Vt si lucrum est habere, damnum est perdere.

Quid sit his locis propriũ.

Si utile est possidere, inutile est amittere. Illud uero argumentandi genus, an perdere possim quæris? seruare potui. &, Cui totum dederam, illi negarem partẽ? non ex repugnantibus est, sed à maiori. neque enim ut repugnantia hic sumuntur, sed consentanea ad id, quod instituis confirmare, & ut sit alterum altero maius & difficilius effectu. Neq; enim quia seruare repugnat ei quod est perdere, pbatum à se putat Medœa, perditum ire se posse Iasonem: sed quia difficilius maiorisq; negocij est seruare, q̃ perdere. Sic etiam, quia maius est totũ donare q̃ partem, probabit non se cũctaturum in parte, cum dederit totum.

Altera notatiũcula.

¶SCHOLIA in caput uigesimumseptimum.

SEd ostendere uolui, in eam conditionem, quo modo Boethio uisum est &c.) Aliam esse sententiam Boethij quàm refert Rodolphus, suprà ostensum est. Nõ enim ait uir ille, repugnans esse, quicquid contrarium esset consequentis, sed quod esset consequens contrarij. Sed de hoc prius. Adeoq; longè magis repugnãt) Maior, inquit, pugnantia est inter hominem & uirtutem, quàm inter hominem & irrationale, propterea quòd homo & irrationale sub eodẽ genere, nẽpe animali, continentur: homo autem & uirtus, discre

Capite, 21.

ea diuersaq; genere sunt: siquidem homo substātia est, uirtus qualitas. Quod autem uulgo dicimus) Vulgo, inquit, dicimus homini non repugnare uirtutem, non hoc intellectu, quasi homo id esse possit quod uirtus, sed quod uirtus homini possit inesse. Iam aliud est, posse homini inesse: aliud, posse esse hominem.

Cōtrariorū diuisio apud Ciceronem.

Et quæ nos opposita, Cicero contraria dixit) Cicero in topicis ita diuidit contraria, ut partim aduersa, partim priuantia, partim collata cum aliquo, partim deniq; negantia dicantur. Boëthius quarto commentariorum libro quos scripsit in topica Ciceronis: Sed M. Tullius, inquit, nō tam proprijs nominibus quàm notioribus utitur. Ait enim contrariorū alia esse quæ aduersa uocentur, alia quæ priuantia, alia quæ in comparatione sint, alia quæ aientia & negantia nuncuparentur. Sed quæ contraria nominat, opposita uerius dicerentur: quæ aduersa dicuntur, contrariorum melius susciperent nomen: quæ in collatione nominat, ea relatiuā uel ad aliquid certius uocarentur. Sed utatur nominibus ut uolet, dum res ipsæ certa proprietatis suę ratiōe signentur.

Obiectio cū sua diluione.

Opposita sunt quæ repugnant, unum uni) Quomodo unum uni, cùm ex sententia Aristotelis, malo nō tantum bonum, sed & aliud malum contrariū sit, cum uni timiditati non modo repugnet fortitudo, sed & temeritas? Quanquā Aristoteles hac parte satis est uarius, ut qui in libris de cælo, unum uni aiat esse contrarium: in categorijs, uni interim plura. Diuus Thomas Aquas, in ijs commentarijs quos scripsit in libros de cælo, hunc nodum hisce uerbis dissoluit: Eidem, inquit, secundum idem est unum tantum contrarium: nihil tamen ꝓhibet, quin uni secundum diuersa sint plura contraria: sicut si sit idem subiectum dulce & album, contraria ei uidentur nigrum & amarum. Sic igitur illiberalitati contrariatur uirtus liberalitatis, sicut ordinatum inordinato. prodigalitas autē, sicut superabundantia defectui. Hactenus re

censuimus uerba illius. A Boethio opposita finiuntur hoc modo: Opposita sunt, quæ in eodem, secundũ idẽ, in codẽ tempore, circa unam eandemq́ꝫ rem simul esse nõ possunt. Ea Aristoteles ijs ferme uerbis, Græca, si quis forte requirat, sic habent: Λέγεται δὲ ἕτερον ἑτέρῳ ἀντικεῖσθαι τετραχῶς. ἢ ὡς τὰ πρός τι, ἢ ὡς τὰ ἐναντία. ἢ ὡς στέρησις καὶ ἕξις, ἢ ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις. n summa hoc dicit, quatuor esse genera oppositorũ, relatiua, contraria, priuantia & contradicentia. Potest autem dubitatione dignum uideri) Nõ uideo equdem quid sit, cur obiectio hęc magnopere moueat aliquem. Nã cum dicitur unũ uni opponi, id de speciali, non de numerali unitate accipiendum est. Ergo ut qs centũ habeat filios, tamen quatenus pater est, uni tantũ (de specie unitate loq̃r) opponitur, nempe filio: siqdem omnes illi specie idem sunt, & in communi filij ratione conueniunt. Secus fuerit, si dicas patrem ea ratione qua pater dicitur, referri ad filium & uxorẽ. hic enim unum opponeretur duobus specie diuersis. Quemadmodum & iurisperiti, patri suam in quenq́ꝫ filium describerent patriam potestatem: & domini in quenq́ꝫ seruum, propriũ discretũq́ꝫ ius mancipij) De his lege institutionũ imperialiũ librum I. capite, De his q sui aut alieni sunt iuris. & ff. eodem titulo. Itẽ C. de patria potestate. Atq́ꝫ fuit sane olim patri in liberos uitæ necisq́ꝫ potestas. cui deinde potestati adeo derogatum est, ut ne libertatem quidem, nedum uitã liberis auferre patri liceret. L. libertati, C. de patria potestate. Quocirca supra etiam monuimus, cautius accipiendũ esse id quod ait Rodolphus, patrẽ adoptiuum, uitæ necisq́ꝫ potestatem in eum quem adoptarit, accipere. De dominorum potestate in seruos, Caij iurecõsulti uerba sic habẽt: Igitur in potestate sunt serui dominorũ, quę qdem potestas iuris gentiũ est, Nam

Opposita quõ finierit Boethius.

Libro pdicamẽtorũ.

Potestas patris i filiũ, & domini i seruum.

apud omnes perǫque gentes animaduertere possumus dominis in seruos uitæ necisq; potestatẽ fuisse: & quodcunq; per seruũ acquiritur, id domino acquiritur. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modũ & sine causa legibus cognita, in seruos suos sæuire &c. L. prima, ff. eo quem diximus titulo. Neq; nostræ, quod aiũt, farraginis) Materiæ, propositi, instituti. Contraria sunt) Contraria, inquit, sunt repugnãtia ea, quæ in diuersis subiectis uno eodemq; tempore inesse possunt: & alterum subsistere in rerum natura potest, etiamsi non sit reliquum. Distant ergo contraria à relatiuis, quod ea eodem tempore, aut esse ambo, aut nõ esse necessum est. Distant etiam à priuantibus & contradicẽtibus, quod contraria eodem tempore esse in diuersis possunt, contradicentia & priuantia non possunt. Nam in eodem ea subiecto simul inesse nequire, id planum est, at cum diuersis subiectis accommodantur, iam desinunt esse contradicentia & priuantia. Neq; enim philosophari & non philosophari contradicunt, si ad Platonẽ unũ, alterum ad Demosthenẽ referatur. Et cæcitas illa Democriti, nõ fuit priuatio uisus in Lynceo. Secus habet in contrariis. Nam ea nomen retinent suũ, etiam cum in diuersis reperiuntur subiectis. Vt dulcor & amaror etsi alterum in melle, alterum in felle sit, dicuntur nihilo minus esse contraria. At enim quo, inquies, pacto ait contraria alterum sine altero esse posse, cũ Aristoteles secundo libro de cælo confirmet, terram non posse esse sine igni, eo ꝙ necessarium sit, cõtrariorum aut utrunq; esse aut neutrum? Sane quǫ Aristoteles eo in loco dicit, ea in solis elementis locum habere uel hinc liquet, quod idem ait in categoriis, posse alterũ ex cõtrariis esse, ut nõ sit reliquum. Et quid uetat sanitatem sine ægritudine esse? quid sine nigro album? quod fortitudinem sine timiditate? Cicero in rhetoricis contrarium finit hoc modo: Contrarium est, quod positũ

Cõtraria.

Obiectio.

Dilutio.

in genere diuerso, ab eo cui contrariũ esse dicitur, plurimũ distat, ut frigus calori, uitæ mors. Hodie uulgus ea sic finit: Contraria sunt, quæ sub eodem genere posita, plurimum à se inuicem distant, & eidem subiecto quod modo eorum sit capax, uicissim insunt, à quo se mutuo expellunt, nisi alterum eorum insit à natura.

Quapropter neq; colores quos medios uocãt) Recte illud, colores medios nõ esse inter sese contrarios. Verum illud interim male habet animum meũ, quod non uideo, quo modo his non conueniat contrariorũ finitio. Contraria, inquit Rodolphus, sunt repugnantia, quorum utrunq; potest simul existere, & alterum sine altero esse. Iam repugnare inter se medios colores, ubi causa rubrum & uiride, est manifestum, cum ita inter sese dissideãt, uti neutrum possit dici idipsum esse quod alterũ, neque est cur negemus posse ea simul & separatim esse: quo fit, ut coloribus medijs tota conueniat contrariorũ finitio: quod si demus, iam ne contrarios quidem eos esse inficiari poterimus. Et (ut obiter quædam addamus his etiam absurdiora) quis nõ uideat, omnibus propemodum differẽtibus accommodari posse definitionem contrariorum, quam ponit Rodolphus? An non repugnantia sunt Cato & Cicero? nonne eodem tempore ambo fuerunt? nonne rursum solus Cicero fuit, Catone iam mortuo? Quid? scientia & uirtus, nonne ita per se dissident, ut non possit alterum dici idipsum esse quod alterum, ac proinde repugnantia sunt? Sunt profecto, neque negari potest, & simul ista & separatim esse posse: quamobrem hæc quoq; iam nobis iuxta Rodolphi finitionem dicenda erunt cõtraria, quo quid dici queat absurdius? Obiectio.

Quod ad me attinet, mallem ego hac parte alterius audire sententiam, q̃ quid sentiam ipse temere effuti re. Et quidem ante omnia non puto ullo modo esse faciendum mihi, ut sine causa uidear suggillare uoluisse Rodolphum, hominem lõge aliter meritum de stu- Dilutio.

diosis omnibus: cuius etiam nomē mihi uenerandum quiddam præ se ferre uidetur. certè quoties nominatur à me, honoris gratia nominatur. ac proinde uellem equidem, id quod iam dixi, digniorem se patronū contigisse homini longè doctissimo, qui tueri sic posset hāc eius finitionem, ut ostenderet, quomodo salua illa, ea quę differentia ab Rodolpho ipso dicuntur, submoueri queāt ex albo contrariorū. Ego tametsi quanto licuit studio id egi, ut mihi uel archetypum ipsum, uel alioqui emendatum aliquod compararem exemplar, hactenus tamē spe ea frustratus sum: neq; ullum aliud contigit, quàm quod excusum Louanij, infinitis propemodum mendis contaminatum est, quorum ut pars maxima reijci in typographos potest: ut quod in capite de partibus orationis, toties cum totius sententiæ iactura: pro enumeratione legitur enunciatio, & ibidē in exemplo Quintiliani pro gladio gaudium, aliaq; id genus propè innumera: ita quædam rursus; quemadmodum partim iam indicauimus, partim suis locis indicaturi sumus, nō illorum uel inscitia uel negligentia irrepsisse, sed initio parum emēdatè scripta fuisse mihi uidentur. Apparetq; exemplari illos usos esse, quod aut scripserit aut dictarit Rodolphus ipse, uerum non in hoc tamen dictarit aut scripserit, ut sic prodiret in lucem: sed ut post mensem unum aut alterum, sub incudem reuocatū, emendaretur diligentius: & si quæ adhuc labeculæ (ita ut solet) occurrerent, eę q̄ exactissima cura eluerentur. Ergo ut tandem aliquando ueniamus ad id quod in præsentia agitur, non negauerim ego ab Rodolpho scriptum sic esse ut exemplaria habent: sed & illud è contrario ausim contēdere, nihil minus illum scribere uoluisse, q̄ id quod scripsit: ut iā calami lapsus uerius dici possit q̄ hominis. Diuiserat superius repugnātia in opposita & differentia, feceratq; unum genus oppositorum contraria. Itaque contraria ipsa definiturus, mirum ni genus prę-

ximum, id est, opposita, in illorum ponere finitiõe decreuerat. quod si fecisset, nihil prorsus esset admissum flagitii. Nunc cum utrunq; nomen, tã repugnantium quàm oppositorum, recenti adhuc memoria hæreret, alterum (ut fit) pro altero incurrit in calamum. Nos ergo non tam id q̃d calami error expressit, quàm quod autor ipse, pcul dubio scribere uoluit, in cõtrariorum finitione ponamus, legamusq; hoc pacto: Contraria sunt opposita, quorum utrunq; potest simul existere, & alterum sine altero esse. Id si faciemus, continuò exclusa erunt omnia ea, quorum mentionem iam fecimus: quando nihil horum omnium est, in quod competat nomẽ oppositorum, eo duntaxat intellectu, quo opposita definit Rodolphus. Et in præsentia quidem hæc sola ratio tollendi scrupi huius mihi occurrit: quę si cui minus probabitur, is meliorẽ afferat, & nos minimè pertinaces erimus in sentẽtia nostra. Porrò q̃d meminit de speciebus colorũ & saporum, de his multa Aristoteles in libro de sensu & sensili. Et de coloribus rursum Aulus Gellius libri secundi capite uigesimo sexto. Differentia autem omnia) Dicit id quod hodie longe decantatissimum est apud omnes, nempè trifariam aliqua eadem, aut differentia siue diuersa dici, genere, specie, & numero. Genere eadem sunt, quæ sub eodem genere continentur: ut temperantia & fortitudo, quorum genus est uirtus. Diuersa genere dicuntur, quæ sub unum genus nõ cadunt: ut equus, uelocitas. Specie eadem sunt, quę eadem specie continentur: ut Virgilius, Cicero. Diuersa, quę eadem specie nõ continentur: ut hæc uulpes, hic leo. Numero eadem dici solent, quorum inter numerandum alia ab aliis non discernuntur. Atq; id rursum quatuor fit modis, nomine, finitione, proprio & accidente. Sed quum horum plena sint omnia, nos eis missis pergamus ad alia. Quæ prædicamentis differunt) Nimis quàm ridiculè illi, qui somniant interesse nescio quid inter

Corrigitur definitio contrariorum.

Eadem & diuersa.

Genere.

Specie.

Numero.

differentia & diuersa: quasi diuersa ea sola dicatur, quę in diuersis insunt categorijs: reliqua, differētia. Cuius farinæ est & illud, quod apud Petrum illum suum Hispaniensem, aliud esse aiunt præsentare, aliud repræsentare. Præsentat, inquiunt, uox seipsam, repręsentat rem significatā. Erit fortasse cui uideatur) Duas affert obiectiones aduersus ea quę hoc capite dicta sunt.

Obiectio prior.

Earū prior hæc est: Opposita oīa etiam sunt differētia: ergo non fuit faciendum Rodolpho, ut locum hūc repugnantium in opposita differentiaq́; diduceret. Cui

Dilutio.

obiectioni hunc in modum occurrit ipse. Cōtradicentia, inquit, & priuatiua nullo modo differentia dici queunt, propterea quòd ea tantum differre dicuntur, quę utraq; sunt: contradicentium uerò & priuatiuorū alterum semper non est. Contraria autem & relatiua, si non cum suis quæq; oppositis, sed cum alijs quibusdam conferantur, nihil utiq; uetet, dici illa & differentia: ut si patrem nepoti, album rubro, maritum socero aut socrui compares. Quoties autem cum suis committuntur oppositis, ut cum nigro album, pater cum filio, cum uxore maritus: iam etsi possent fortasse differentium utcunq; appellationem recipere, eo quòd uel genere uel specie differant: aptius tamen opposita dicuntur, propterea ꝙ non quoquo modo, sed certa quadam

Summa solutiōis.

lege alterum ita contra alterum dirigitur, ut opponatur unum uni: quod non fit ita in differentibus. Itaque in summa hoc dicit: Si differentium uocabulo intelligerentur omnia ea, quæ quomodocunq; ita inter se pugnant, uti neutrum queat dici esse idipsum quod alterum: dari posset, & contraria quoq; & relatiua differentia esse. Atqui nunc ea sola hoc nomine donamus, quæ nullo certo ductu inter se pugnant, sed substantijs modo dimota sunt, possuntq́; plura repugnare uni: cuiusmodi haud quaquam sunt contraria & relatiua, quoties ad sua ea referuntur opposita.

Obiectio altera.

At enim repugnātia, inquies, sparsa sunt diffusaq́; ꝑ locos omneis:

quocirca parum considerat Rodolphus, qui suum illis locum descripsit. Hanc quoque cauillatiunculam ita refellit Rodolphus, ut dicat repugnātia bifariam considerari posse. principio ita, ut ipsa inter se cōferantur, atque hac ratione per alios eā locos diffusa non esse. deinde, ut spectentur singula seorsum, ac sic certè, ut ne ipsorum inter se fiat comparatio: quo pacto repugnantium eā nomē amittere, & per omnes locos diffundi. Verbi causa: Dulcedo si conferatur cum amaritudine, ad solum hunc oppositorum pertinuerit locū. Confer eandem sapori, iam species erit: confer cum dulcedine hac aut illa, & genus dicetur. Eadē collata melli, est adiacens, albo contingens &c. In adiacentibus) De his supra capite undecimo. Inter connexa) Quorum natura explicata est capite uigesimo. Et partium & totius sui sunt loci) Quemadmodū dictum est supra capite nono. Ita homo & equus species sunt) Porrò qd species, & quid genus, id explicatum est libri huius capite quinto & sexto. Animatum & inanimatū propria) De quibus est caput octauum. Id quod antè in Boethio annotauimus) Capite uigesimoprimo, in quo de accidentibus agitur. Qui meminerit eius quod diximus etiam antè) Capite uigesimosecundo. Complectimur tamen nonnunquam hinc inde repugnātia) Creberrimum est hoc genus argumentandi apud autores, ut mirum mihi uideatur, eos qui uulgò dialectica in gymnasiis docēt, nihil aliud in ore habere quàm illa Hispaniensia: albus est, ergo niger non est: cæcus est, ergo nō uidet: homo est, & nō sanus, proinde æger. Quam argumentandi formam ut non improbo, ita illam alteram scio apud autores omnes longè esse frequentiorem: cuius aliquot subiiciemus exempla.

Si summum malum est uiuere cum doloribus, consentaneum est, summum esse bonum uiuere cum uoluptate. Ex Cicerone primo libro de finibus.

Bonum liberi, misera orbitas: bonum patria, mise-

rum exilium: bona ualetudo, miserum morbus: bonum integritas corporis, misera debilitas: bonũ incolumis acies, misera cæcitas. Ex eiusdem operis libro quarto.

Quintilianus libro duodecimo: Age non ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? quid ergo ex luxuria spei?

Idem libro quinto: Frugalitas bonum, luxuria enim malum. Si malorum causa bellum est, erit emendatio pax. Si ueniam meretur qui imprudens nocuit, nõ meretur præmium, qui imprudens profuit.

Si isthæc quæ calidiora sunt, difficilius gelu coguntur: cõgruens est, ut quæ frigidiora sunt, facile cogantur. Ex noctibus Gellianis libri decimiseptimi capite octauo.

Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiam. Sic in topicis Cicero.

Si anima quæ peccat, ea morietur: ergo quę non peccat, ea uiuet. Ex Hieronymo.

Si euangelium est uirtus dei in salutem omnĩ credenti, ergo in perditionem omni non credenti. Ex epistola ad Romanos.

Quia deus gratia mouetur, ergo & irascitur. Ex Lactantĩ libro de ira dei.

Nam si deus non irascitur impĳs atq; iniustis, nec pios utiq; iustosq; diligit, ex eodem.

Si eius qui male facere cupiat, non facta solum, sed & propositum odisse ulcisciq; oportet: gratia ẽ contrario habẽda est bene faciendi cupido, etiam si nequierit id quod uelit perficere. Ex libello Plutarchi de discernendo amico & adulatore.

Cicero in quadam philippica: Cuius singularẽ prudẽtiã admiramur, eius stultitiã timemus? Quanq̃ hic magis simplex illud argumentãdi genus subesse apparet, ac si dicat hoc modo: In Cæsare Octauio singularis inest prudẽtia, ergo stultitia in eo nõ est. Cui nõ dissimĩ lę est illud Fabĳ Quintil. Qui sapiẽs est, stultus nõ est.

Illud uero argumentãdi genus, An perdere possim quęris? seruare potui)Verba sunt Medęę apud Ouidium, qua de re Quintilianus lib. octauo: Nam cũ sit rectum, nocere facilè est, prodesse difficile. uehementius apud Ouidium Medœa dicit: Seruare potui, perdere an possim rogas?

¶ Quid discriminis sit inter locos suos & aliorum. Caput XXVIII.

PRæter hos autem quos hactenus executi sumus locos, aliĳ quidem alios quàm nos quosdam fecerũt, & quosdam traditos à nobis prætererũt: neq; uel eisdem nominibus omnes, uel eodẽ disposuerunt ordine. Cicero quidẽ antecedentia, cõsequentia, repugnantia, posuit: quæ si ita capiantur, quẽadmodum ille uoluit ea accipi, ostẽdimus inter locos nequaquam posse poni. At ea quæ nos propria, quæ finem, quæ destinata, quæq; etiam in tres diuisa locos applicita diximus, in nullum Ciceronis locum poterũt includi. Quod quidem de fine & destinatis, per omnes eunti locos facile est uidere, sed proprĳ locus inter antecedentia ponetur fortasse: sed eo pacto, quo contẽdimus omnes ferè locos inter antecedentia posse nu-

Quid intersit inter locos Rodolphi & aliorũ.

merari,& quo antecedentia non esse locum docuimus. Applicita autem, aut locum & tempus, uoluit Cicero ut inter adiuncta ponerentur. Sed Boethius ex ijs credidit probabile solum duci argumentum, at ex loco & tempore sæpe necessarium ducitur. Vt, quod non uiolauerit Clodius sacra bonæ deæ Romæ, cum sacrorum tempore non Romæ fuerit, sed Interamnæ. Simul hic ex loco & tempore ductum est, & quidem necessariũ argumentum. Non potest culpa male consultorum ante Phocense bellum, in Demosthenem conferri, nondum enim rẽp. attigerat: ex tempore est. Non possunt sidera ali humore, nullus enim humor eò peruenire potest: ex loco sumitur. Ita ex cõnexis: non es imperator meus, quoniã non sum miles tuus. Quæ omnia argumenta cohærent recte, & necessario conficiunt. Ergo fortasse iam dicemus, ea ex antecedẽtibus esse ducta; quodq; ineptissimum est, cum locum ex quo inuenire debeas, cognitum antè esse oporteat, quã

inuenire ex ipso queas: nos contrà, cum inuenerimus constituerimusq;, necessarium sit an probabile argumentum, tum demum ex quo ductũ sit loco cognoscemus. Adiacentia etiam, actus, & subiecta, itidem in adiunctis esse censebuntur: similiter & contingentia, sex loci in unũ, hoc est, quàm ampla facultas in quantas coacta angustias? Themistius forte hos inter communiter accidentia posuerit, nisi tamen subiecta ad materiam maluerit referre. Ego istos locos exactissime distinguendos arbitror, ausimq; cõstanter affirmare, nullos omniũ crebrius aut expeditius usu uenire. Quod non solum qui poetas oratoresq; reuoluet, uerum esse sciet: sed & q philosophos eos excutiet, qui intimã & in abdito positam scrutantur rerum naturam: nedum qui mores hominum tractant, quorum omnis ex professo circa ista uersatur labor. Nanq; ex eis q in substantia sunt, atq; ex causis, ut certissima & indubitata eruuntur argumenta, ita raræ felicitatis est, ut sit eorum nobis

copia parata. Cũ sint enim arctissime coniuncta rebus, plerũq; perinde sunt ac res ipsæ, aut cognita nobis, aut ignorata. Locum quẽ ex partium enumeratione Cicero, & Themistius ex diuisione uocauit, non putaui ponendũ. Nam si partes oẽs cum collegero, ad totum deinde progrediar: paries, tectum, fundamẽta, quæq; reliqua sunt, mea sunt, tota ergo domus mea est: apertum est id argumentũ è loco, q̃ á partibus dicitur, duci. Si sic dicam, habet iustitiam, fortitudinem, modestiam, prudentiã, ergo omnes uirtutes habet: à specie est. Sin dixero, est uirtus, & non prudentia, iustitia, temperantia, ergo fortitudo: sic etiam, est pars domus, & nõ tectũ, paries, tabulatum, ergo fundamẽtum: à differentibus ducta erũt hæc argumẽta. Cũq; nõ sit alius diuisionis & partiũ enumerationis apud autores ullos usus, mihi haud quaq̃ necessarius uidetur locus, qui ex istis descriptus est, cũ proprie & aptissime ad illorum quos dixi locorum naturam accõmodentur. Tũ locus qui Themi

ftrij est de generantibus, ab efficiẽtibus nobis erit: non est enim aliud generare rem, quàm efficere. Corrumpẽtia uero priuatiua sunt: corrũpere nanque nihil est efficere, sed solum id quod est ut non sit, eniti. Vsum etiam inter locos posuit, cum recte dicemus à fine, quantum enim ad utentẽ pertinet, idem est finis rei, qui usus. Descriptionem quam inter locos qui in substantia sunt, ille numerauit: ego, quia hoc solum definiendi genus relictum nobis puto, à definitione non discreui: quod cũ de definitione dicerẽ, plenius sum prosecutus. Præterea quem locum Cicero à notatione, Themistius ab interpretatione, ego à nomine rei malui dicere: quoniam (ut docuimus) non solum ex interpretatione, argumentum nobis præbet nomen, sed in plures patet usus. Quæ uero similia Cicero, quæ'que Themistius similia itidem dixit, & esse in qualitate & quantitate, & maiora etiam esse & minora, ea comparata dixi, quemadmodum Cicero. Nanque quem locum Cicero similium

fecit, is in eum qui est inter comparata à paribus, recidit. At quæ nos similia dicimus, Cicero ea non habet, Themistius uocauit à proportione. Quam formam autẽ dixit Cicero, cum speciem maluisset, nisi quia specierum & speciebus credidit latine non posse dici, eum nunc locũ omnes recte an secus, speciem appellant. Iam cõtraria maluissem dicere (ut Cicero) ea quæ opposita uocant omnes, nisi omnes ita uocarent. Casus autem quoniam tenuissimo à coniugatis discrimine secernuntur, estq; similis & rarus pinde usus ipsorum, quoniam Cicero in coniugatis incluserit, ego secludenda non putaui. Trãsumptionem, uel (ut nos) translationem in rei nomine ad quod pertinet, rectius posuisse uidemur, quàm ut proprium illi daremus locum. Ordo quoq; non idem est apud Ciceronem locorum, qui apud Themistiũ: ne ego quidem sum utrumuis horum secutus. Vtq; paucis rationem ordinis mei reddam, ita iudicaui primum quenque locorum ponendum,

Specierũ & speciebus Ciceroni parũ latina.

ut esset arctissime quisque cum re coniunctus: & proinde ut longius defluxit à substantia rei, posteriorem posui: quo factũ est, ut repugnantia ultima fierent, quoniam non modo non arcte cum re cohæreant, sed diffidentia etiam infestaque tollant ipsam atque subuertant. Quo facilius autem sit omnia uidere, disponam ordine uelut in tabula, Ciceronis, Themistij, nostrosque locos, eritque præscriptus omnibus numerus, quem in suo ordine habẽt: deinde subijcientur alij numeri qui indicent, ad quem cuiusque locum aliorum conferri unumquenque oportebit. At si qs apud quempiam sit locus qui nõ sit apud alios, numerus proinde in aliorum ordine apud quos non est, non sit ascriptus: si qui loci etiam in plures aliorum conueniant locos, plures numeros subscriptos habebunt.

SEQVITVR TABVLA, QVA locos Ciceronis & Themistij cum suis, & suos rursum cum illorum locis confert.

RODOL.	CICERO.		THEMIS.	CICERO.	THEMIS.
1 Definitio	1	1	2 Genus	5	4
3 Species	6	1	4 Proprium		
5 Totum	1	5	6 Partes	2	7,9.11
7 Cōiugata	4	20.21	8 Adiacētia	10	
9 Actus			10 Subiecta		
11 Efficiens	14	8	12 Finis		10,13
13 Effecta	15		14 Destinata		
15 Locus	10		16 Tempus	10	
17 Connexa			18 Cōtingētia	10	15
19 Nomē	5	5	20 Pronūciata	27	16
21 Cōparata	7,16	17,18	12 Similia		18
23 Opposita	9	19	24 Differētia	8	

CICERO.	THEMIS.		RODOL.	THEMIS.	RODOL.
1 Totum	1	5.15	2 Partes	7	6
3 Notatio	3	19	4 Cōiugata	20,21	7
5 Genus	4	2	6 Forma	6	3
7 Simile		21	8 Differētia		24
9 Cōtraria	19	23	10 Adiuncta	15	8 10,16,18
11 Antecedētia			12 Cōsequētia		
13 Repugnātia			14 Efficiens	8	11
15 Effectum		[illegible]	16 Cōparatio	17,18	21
17 Iudicium	15	20			

THEMIS.	CICERO.		RODOL.	CICERO.	RODOL.
1 Definitio	1	1	2 Descriptio		
3 Interp̄tatio	3	19	4 Genus	5	2
5 Integrū	1	5	6 Species	6	3
7 Pars	2	6	8 Efficiens	14	11
9 Materia	2	6	10 Finis		12
11 Forma	2	6	12 Generatio		9
13 Corruptio	9	28	14 Vsus		12
15 Coīter accidēs		10,8	16 Iudiciū	17	20
17 Simile	16	21	18 Proportio	16	21
19 Opposita	9	23	20 Casus	4	7
21 Cōiugata	4	7	22 Diuisio		

¶SCHOLIA in caput uigesimumoctauum.

OStendimus inter locos nequaquam posse poni) id discussum est suprà capite uigesimo primo. Sed eo pacto, quo contendimus omnes ferè locos inter antecedentia posse numerari) Eo ipso capite, quod iā nunc indicauimus. Vt q̄d nō uiolauerit Clodius sacra Bonæ deæ Romæ) Huius rei mentionē fecim⁹ superius capite 18. Nō potest culpa male consultori ante Phocense bellū)Hoc argumēto utitur Demosthenes ipse in oratiōe ea q̄ περὶ τοῦ στεφάνου siue ꝓ Ctesiphōte inscribitur. Verba eius si qs requirat, sic habēt:

τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου, οὐ δι' ἐμέ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω τότε: πρῶτον μὲν ὑμεῖς οὕτω διέκεισθε, ὥστε φωκέας μὲν βούλεσθαι σωθῆναι, καίπερ οὐ δίκαια ποιοῦντας, ὁρῶντες, θηβαίοις δ' ὁτιοῦν ἂν ἐφησθῆναι παθοῦσιν, οὐκ ἀλόγως οὐδ' ἀδίκως αὐτοῖς ὀργιζόμενοι.

Ea uerba hunc in modū latina fecit Leonardus Aretinus: Phocēsibus aduersus Thebanos bellū gerentibus, non me quidē autore, nondum enim tunc in republica uersabar, uos Atheniēses sic eratis *armati, ut Phocensium quidē rebus quanquam iniuste pugnantium, studeretis: Thebanorum autem quibuscunq; aduersis lætaremini. Nec uos immerito id facere uidebamini. Et quæ sequuntur. Non possunt sidera ali humore) Fuere, haud scio an Pythagorici, quibus uisum fuit, stellas humore ali. Quorū sententiam hoc argumento refellit Aristoteles, ut dicat humorē eum plane consumptum iri, priusquā ad astra possit pertingere. Meminit rei eiusdē (nisi tamē memoria me fallit) & Macrobius. Quoniā ut docuimus, nō solum ex interpretatione argumentum nobis præbet nomen)Lege caput huius

libri uigesimum tertium. Quam formam autem dixit Cicero, cum speciem maluisset) Verba Ciceronis de re ista recensuimus capite nono. Iam contraria maluissem dicere, ut Cicero) De his capite proximo, hoc est, uigesimoseptimo.

¶Epilogus dictorum.

Epilogus libri I.

HOc pacto sint loci nobis descripti, & proprietas cuiusque naturaque explicata, intra quorum complexum quicquid ulla de re dici cogitari'ue potest, uenire mihi uidetur, siue argumĕtemur, & aperta directaque fronte certemus, siue turbemus affectibus audientem, & mediũ inter argumentationĕ expositionĕque cursum quendam sequamur orationis. Quin etiam suos habebit expositio locos, quando probabilius aliud alio atque uerisimilius exponi certum est, quod nisi locis non fieri, quãdo ex ipsis omnis ducitur fides, nemo (quod arbitror equidem) negabit. Est autem (ut initio diximus) necesse, quicquid ad faciendam ulla de re fidem assumitur, aliqua parte ad ipsam pertinere: nec em̃ ex eo quod nihil attinet, doceri quicquam potest. Quæ attinent autĕ, aut intra rem sunt om̃ia, aut extra: unde pri-

Repetitur superius facta locorũ diuisio.

mam locorum duximus differentiam, ut alios internos, externos alios uocarem⁹. Et generalia locorum uelut capita, sex fecimus. Duo internorum, ea quæ in substātia sunt, & ea quæ circa substantiam. Externorum quatuor, cognata, applicita, accidentia, repugnantia. In substantia septē fecimus, definitionem, genus, speciem, proprium, totum, partes, coniugata. Tres circa substātiam, adiacentia, actus, subiecta. Externos cognatorum quatuor, efficiens finē, effecta, destinata. Applicitorū tres, locum, tempus, connexa. Quinq; accidentium, contingentia, nomen rei, pronunciata, comparata, similia. Repugnantium duos, opposita & differentia. Fiuntq; isti in summa loci uigintiquatuor, quibus in omnem rem quacūq; erutum inuētumq; ratione ducitur argumentum. Idq; qua uia, quoq; modo faciendum, proximo dicetur libro: quoniam iusto maior huius uoluminis modus excreuit. finisq; sit, si illud addiderimus: Boethium, quiq; post eum scripserunt de locis, singulis locis ad

Scopus sequentis libri.

Maximæ an locis addendæ.

didiſſe quandam (ut uulgo loquimur) maximam, id eſt, pronunciatum quodſdam una ſententia multa complexum, cui indubitata ſit fides: Vt, De quocunqꝫ definitio dicitur, de eo definitum: De quocunque ſpecies, de eo genus. Quod non faciendum mihi, non ideo, quia id Ariſtoteles & Cicero non feciſſent, putaui: ſed quia in nullum id uſum fieri arbitrabar. Primum, quod ut poſſint iſtæ maximæ fingi illis in locis qui neceſſarium præbent argumentum: tamen in eis qui probabile faciunt, parum conueniet, quorum maior ſane pars eſt. Deinde, quod multi ſunt loci, in quibus in nullam certam & ſatis conuenientem formam concludi hæ maximæ poſſint. Itaque uideas Boethium, dum cuilibet loco maximam ſuam redddere cupit, in anguſtias quaſdam detrudi: ut cum locus latiſſime ſit fuſus, maxima in arctum prorſus agatur. Et ne per omnes locos ſequamur, cum de efficientibus dixiſſet, ſubiecit maximam, Quorum efficientia natu-

Prima cauſa, cur non ſint locis addendæ maximæ.

Secunda.

ralia sunt, eorum effecta sunt naturalia. Sic de materia, Cuius materia deest, & id quod ex ea efficitur deest. Et sic de fine, Cuius finis bonus est, ipsum est bonum. Et de forma, Tantum quenque agere posse, quantum naturalis forma permiserit. Quasi uero hi loci, quorum amplissimus est ambitus, intra hos conclusi sint terminos, ut pertineant omnia argumenta ex efficientibus, ad esse naturale uel non naturale: & ex materia, ad deesse uel suppetere: & ex fine, ad bonum uel malum: & ex forma, ad agere uel nō agere. Adde, quod si quis exacte & penitus cognitam habuerit locorum naturam, nihil erunt ei opus hæ maximæ, quoniam ultro ferè in animum incurrunt, & apertiores sunt, quàm ut sint discendæ. Aut si quis tam prorsus expers ingenij sit, tamq; à cōmuni sensu rerum abhorrens, ut apertissima illa & propemodum per se nota docendus sit, illi ego nihilo magis quæ de locis præcipiuntur, profutura crediderim, quàm Cimmeri- Tertia.

is (quos perpetua nebularum caligine opertos tradunt poetæ) ea quæ de positione siderum, deq; ipsorum figuris motuq; traduntur.

¶SCHOLIA in epilogum.

SIue argumentemur) Quid intersit inter argumẽtationem & expositionem, de ea re dictũ est nonnihil primo capite libri hui⁹, & plenissime explicabitur libri sequentis capite duodecimo, ac deinceps per complusculа capita. Siue turbemus affectibus audientem, & medium inter argumentationem expositionemq; cursum quendam sequamur) An in mouendis affectibus etiam sit argumentandum, de eo differetur libri secundi capite quarto. Est autem ut initio diximus) Lege huius libri caput secundum. Quæ attinent autem) Repetit paucis enumeratione locorum, quam fecit libri huius capite quarto. Idq; qua uia, quoq; modo faciendum, proximo dicetur libro) Facessant ergo, qui totum hũc locum in tertium reiecerant librum, qua de re post quoq; semel iterumq; dicemus.

Quia id Aristoteles & Cicero non fecissent) Ciceronem nõ addidisse istas (ut uocant) maximas, certũ est. Quod aũt eas ne ab Aristotele quidem additas ait, id ꝙ sit uerũ, secum expendat diligens lector. Ego hoc scio, si non omnibus, at quibusdam certe locis ab Aristotele eas adiectas esse, licet nunquam maximę sit usus uocabulo. Sed quia in nullum id usum fieri arbitrabar) Quod si quis locis singulis suas quasdam maximas uelit adĳcere, atq; his ita astringere locos, quasi aliter tractare non possint, stultũ sane id foret, & perniciosum magis quàm utile, quando incertæ interim maximę illæ sunt, atq; loci ferè multo latius patent, quàm quæ subiectæ eis sunt maximæ. Non uideo tamen, cur sit improbandum, si in hunc usum addatur pronunci

atum seu axioma unum aut alterum, uti ijs, qui harum rerum adhuc rudes imperitiq; sunt, uia qualiscunque tractandi loci cuiusq; aperiatur: quam initio ingressi, plures deinde uias rationesq; tractãdorum locorum, suo ipsi Marte inueniant. Cæterum hodie in gymnasijs ita instituitur iuuentus, ut nihil præter maximas eas, quas in suo Petro Hispano scriptas inuenit, putet quærendũ: credatq; nullum alium esse locorum usum, quàm qui ijs maximis exprimitur: qua docendi ratione equidem haud scio an quid possit esse in studijs pestilentius. Atq; hoc nimirum illud est, cur in nullum usum maximas istas Hispanienses adijci locis aiat Rodolphus. Aut si quis tam prorsus expers ingenij sit) Hoc ipsum primo institutionũ his uerbis docet Quintilianus: Illud tamen in primis testandum est, nihil præcepta atq; artes ualere, nisi adiuuante natura, quapropter ei cui deerit ingenium, non magis hæc scripta sunt, q̃ de agrorũ cultu sterilibus terris. Quàm Cimmerijs) Horum mentionem facit Homerus Odysseæ libro undecimo. Cuius uerba hunc in modum latinitate donauit ~~Erasmus~~

Ast ille Oceani peruenit summa profundi.
Illic sunt populiq; & mœnia Cimmeriorum,
Nubibus & cæca assidue caligine tecta,
Illos haud unquam radijs sol aspicit ardens,
Nec quando astriferum curru petit arduus axem,
Nec rursum ad terras magno deuectus Olympo,
Sed nox incumbit miseris mortalibus atra.

Meminit de ijsdem Herodotus, Cicero, Lactantius, Hieronymus, Strabo, Vide ~~Erasmi Chiliadas.~~

FINIS LIBRI
PRIMI.

RODOLPHI AGRICOLAE PHRISII DE INVENTIONE DIALECTICA LIBER SECVNDVS,

De locorum usu.

ARGVMENTVM LIBRI TOTIVS.

Sũma corũ quæ hoc libro explicantur.

QVatuor sunt in summa, quæ toto hoc libro docet Rodolphus. Principio, quid dialectice & qui ipsius sit finis. Deinde, materiam eius esse quæstionem, quidq́; ea & quàm multiplex sit, quomodo in materia quauis possit inueniri, & in plures quæstiones diduci. Tertio, instrumentũ dialectici esse orationem: cui subijciuntur omnia ea, quæ de expositione argumentationeq́; & partibus orationis dicuntur. Postremo, quomodo ex locis superiori libro descriptis, parari possit facultas ac copia differendi.

¶ Quàm præposteri dialectici ætatis nostræ. Ac iam deinceps de locorum usu, deq́; paranda ex eis copia, esse agendum. Caput I.

Rinceps Græcæ facundiæ uir Demosthenes, cũ ad bellum contra Philippũm, Macedonum regem, maiori apparatu atq; cura agendum, populum hortaretur Atheniensem: doceretq́;, quicqd incrementi magnitudinisq́; Philippi re-

bus accessisset, non tã illius esse uiribus, q̃ desidia & inanibus Atheniẽsium concionibus effectum, in hanc inter cætera sententiam locutus est, solere reliquos homines cum consuluissent, agere: contra uero Atheniẽses, ubi res actas acciperent, tum demum consulere. Quorsum hæc? inquies. Nõ uideor equidem mihi magis apta propinqua'que imagine, quàm istac ipsa posse nostrorum temporũ dialecticos figurare. Cũ sit enim solum istud proprium'q; dialectices munus, posse de qualibet re probabiliter, quantũ ipsius natura patitur, argumentari: quod totũ (ut prædixi) duabus comprehensum est partibus, quarum una excogitandi argumenti uiam docet, quam inueniendi uocant, cui parti omnis de locis destinatur disputatio: altera, cum inuentum est argumentum, formam quandam argumentandi, hoc est, certam explorandi argumenti tradit regulam, qua ueluti nummi moneta solẽt, probum'ne sit, an nequaquam, fallax'que, dignoscatur; ea dicitur iudi-

Qt prope fieri dialectici gratis nostræ.

Munus dialecticæ propriũ.

Duæ dialecticæ partes.

candi pars, cumq́; prior illa consilij teneat uicem, & deliberet quid sit de re quaque dicendum: altera, quod assumere ad pro bandam rem placuit, in argumentationẽ tanquam in expeditionem, & ad conficiendam fidẽ audiendi, deducat: noster dialecticus contra, cum oblatam temere, & undecunq; dederit casus, effectam iam & formatam habuerit argumentationem, tum si forte addubitet aduersari⁹, dicatq́; uel nõ cohærere eam, uel res sese nõ con sequi, tum ad id, quod consilij erat, post rem factam reuertitur, & inueniendi par tem transfert ad iudicandum, conaturq́; ostendere, bene se argumentatũ esse, quo niam sit argumentum uel à maiori, uel simili, genere specie'ue deductum. Nec intelligunt doctissimi uiri (sic enim modestissimum mihi est ipsos uocare) nullam argumentationem, quia à specie, uel genere, uel quouis aliorum locorum ducatur, necessario cohærere: quoniã ex omnibus istis ineptæ & minime cohærentes duci queant: sed tum demum cohærere

argumentationem, cum est ea rerum inter se conditio, ut possint conijci in syllogismi uel aliam quampiam formam argumentandi probatam, per quam cohærentes inter se res, & necessario connexas esse colligatur. Scio uero quid à nonnullis mihi possit responderi. Minus hanc dialectices iacturam indigne ferendam, in tanta omnium studiorum colluuie: cum cuncta, uelut feræ caueis effractis, in proximorum ius & fines irruerint, nec quicquam fermè discatur hoc tempore suo loco. Sic iurisconsulti perplexa & inuoluta disputandi præcepta balbutiunt. Sic medicinæ studia magna ex parte redacta sunt ad superuacuas instituto suo physicas quæstiones. Sic physice mathematicas arripuit. Inde uerbosa illa est de maximo & minimo, & de calculandi (ut aiunt) ratiõe iactatio. Nam mathematice ipsa, ueluti quæ minime ad inanes faciat cõtentiones circulorũ, neq; clamorum sit capax, sed puluere & radio contenta, mutam potius oculorum, quàm loquacem

Omnium studiorũ contaminatio atq; colluuies.

aurium sequatur fidem, deserta est: & id circo etiam tanquam non accessa propha nis mysteria, minime contaminata. De theologia uero quid dicere oportet? cui si metaphysicen, si physicen, si dialecticen hodie demas, nudam porrò & destitutam, & quæ nomen suum tueri nequeat, reddas. Ergo cum docendus erit populus, & ad religionem, iustitiam, continentiam adhortādus, ex illis artibus inextricabilis aliqua eruit disputatio, quæ tempus extrahat, & inani strepitu audientium feriat aures. Docent itaq;, quemadmodum pueri solent in ænigmate proponere, quæ ne tum quidem quum docuerint, uel ipsimet qui docent, uel illi qui didicerint, sciant. Has ego persæpe querelas audiui grauissimorum doctissimorumq; hominum, quos uel grādior ætas, uel acrior ingenij uis, meliorum admonebat; qui ferebant grauiter pulcherrimarum artium ordinem turbari, membra cōfundi; quæ uera esse quemadmodum affirmare nō audeam, sic esse falsa uel ma

xime optauerim. Mihi utique committendum non est, ut cum uidear uelle aliorum studiorum crimini culpam dialecticorum cōdonare, prouocem grauiorem uiribus meis aduersarium. Quin agi perpulchre mecum putabo, si cum quo contuli pedem, contingat sine periculo mihi luctari. Si quem ergo eorum quos doctores artium uocāt, arripias, rogesq́; dic quæso uir doctissime de dialectice (quādo illam uel solam uel maxime omnium artiū, quas uos numeratis liberales, uideris præ te ferre) cui usui discēdam putas? Cum enim de genere non sit principium artium, & quæ idcirco tātum sunt discendæ ut sciantur, necesse est ut ministerio & usibus aliarum sit addicta. Istam uero miseram & cauillosam loquendi solicitudinem, quam tu doces, certum est, non modo reliquis artibus discendis non prodesse, sed etiam obesse plurimum. Primum, q disputandi morē ad illas tuas leges exigenti, non loquendum modo solicite, sed plane est obmutescendum. Deinde, quod

Doctores artium.

omnis artium usus, omnis loquẽdi ratio, plerisq; illorum quæ doces repugnat. Postremo, q cum semel fuerit extenuatus ad ista, & cõfractus auditoris anim⁹, nunquam deinde tollere se, & sicut pes spinis confixus, nullum libere uestigium ponere audebit. Hoc ergo pacto si quẽ interroges, dicat fortasse, ut pleraque quæ in ipsa dialectice præcipiuntur, uel non prosint ad percipiendas reliquas artes, uel ita præcipiantur ut non prosint, hoc tamen iuuant, quod agitatione quadam & uersatione mentẽ exacuãt, & flexibilem præbeant, quo facilius reliquis se possit accõmodare. Alius qui liberius uolet uerum fateri, dicet, præterquã quæ syllogismis præcipiuntur, cætera non magni sane momenti esse: sed ideo docere illa quenque, quia quisq; didicerit, & q̃a doceãt omnes.

Epiphonema p amplificatiõnẽ laudis dialecticę

Sic fit, ut dux illa directrixq; omnium artium dialectice, uelut latissima possessione exclusa, soli sibi discatur; & ne sibi quidem, si uerum dicere libeat: quandoquidem si modo disceretur, nõ sibi, sed omni

bus ipſam ſtudijs prodeſſe oportebat.
¶Sed de illa parte quæ ad iudicandum pertinet, poſt Ariſtotelem plena ſunt oĩa, quæ longe minus negocij habet, cum certis quibuſdam neque illis ita difficilibus numeroſiſq; legibus conſtet. Inueniendi rationem, poſt Boethium, qui legi ſit dignus, nemo (quod equidem ſciam) tradidit literis. Priores illo (qui in manibus ſunt) Quintilianus, & ante eum Cicero, princepsq; omnium Ariſtoteles, hãc rem complexi ſunt. Sed illi omnes locorum explicuere naturam uarie, & ſuo quiſq; modo. Quod autem maximum in re qua que eſt, rationẽ tractandi ipſos unus Quintilianus conatus eſt explicare: & oſtendere, quomodo inueniendum ſit ex ipſis. Et quemadmodum in re militari ſolet, non ſatis putauit arma dare, ſed docendũ quoq; credidit, quomodo ipſis eſſet utẽdum, & militem in procinctum aciemq; ducẽdum. Nunc autem quotuſquiſque Quintilianum attingit eorũ, qui philoſophiæ ſibi nomen aſſerunt? Deinde, quæ tradita

Quare uſum etiã locorũ tradere inſtituerit.

Venuſta ſimilitudo per allegoriam.

sunt ab illo, quoniam ad ciuiles quæstiones astricta sunt, non facile potest ea quisquã inde sibi diuellere, rebusq; seris in diuerso quæstionum genere aptare. Iam si quis est altius ista scrutatus, quiq; omnes iustæ eruditionis numeros impleuerit, (ut sunt pleriq; hodie docti disertiq; uiri) ille sibi fere ista musisq; (ut dicitur) discit: prophanum certe uulgus quàm longissime sacrario suo putat arcendum. Fuit patrum nostrorum memoria Raimundus quidam, cognomento Lullus, Hispanus, uel (quod proprium est) Balearis: q artem quãdam, quã ex nomine illius Lulli uocant, extulit: acuti, quod equidem nõ negauerim, & non segnis ingenij indicium, sed quoniam, quod ultro quoque studiosi ipsius solent eius nomine gloriari, nõ literas sciebat, non ullam aliam dignã docti uiri nomine perceperat doctrinã, hoc & ipsum quod inuenerat, quale esset perspicere, & si forte perspexit, eloquendo aperire, & ut perspexisse uideretur, consequi nequibat. Obscuritas ergo in-

gens est in differendo & horror incultus, qui etiam eos qui didicerint, ubique sequtur, nisi aliq eruditione ipsum ingeniq́ꝫ bonitate uincant. Copiam sane, cuius sola est ipsis cura, suppeditat: sed talē, qualis in omnibus rebus esse solet, eorū, qui numerant, non iudicāt. Quod autem non est difficile uidere, loci sunt nonnulli ex his, quos tradidimus, uerum non satis diligenter expliciti, quibus omnis artis eius materia continetur. Vsus deinde illorum tam perplexe obscure'que traditus, ut hæc ars, quæ reliquis aperiendis parata debebat esse, maioribus quàm ulla circunfusa tenebris sit, penitioribus'que latebris eruenda: ut ausim contendere, nisi quis maiori mentis ui superet difficultates, non modo non iuuari ab ipsa, sed etiam ingenij aciem, nisi sit acerrima, retundi. Donandus tamen sic quoque uir ille ingenij præstantis testimonio, nec merita honestissimi propositi laude fraudandus: Qui quum plurimum studijs conferre cuperet, contulit certe

quod potuit, quodq; recte factis satis est. Si quid animo suo parum responderit, uoluntatem quidem laudes, ignoscas ingenio. Nobis uero statutum est, quando superiore libro locorum proprietatē & differentiā enarrauimus pro uiribus, nūc quis sit usus ipsorum, & quomodo disserendi paranda facultas ex ipsis, quàm maxime possumus sub oculos ponere: & ꝓtrahere in medium, quæcunq; utilia instituto nostro arbitramur: quæ uel legendo uel obseruando, uel undecunque eruendo potuimus afferre, cōtingetq; mihi, si minus iuuare studia, at certe (quod magis cupio) doctiorum ingenia curamq;, ad tradenda rectius ista permouere. securusq; huius operæ meæ, æquo ipsam animo perdam: dum modo prodesse, quod mea conor, huberius aliena consequar industria. Optanda enim est iactura, quæcunq; lucro maiore pensatur.

Cōnexio libri hui⁹ cum superiore.

¶SCHOLIA in caput primum.

In cap. 27. PRinceps græcæ facundiæ uir Demosthenes) Memini libro superiori, me coniectura quadam adduci, ut credam exemplar illud, quo sunt usi chal

cographi Louanienses, scriptum quidem aut dictatum certè fuisse ab Rodolpho ipso, at non in hoc scriptum dictatúmve, út sic ederetur, quin potius, út premeretur adhuc, & post menses aliquot exactiori cura recognosceretur: cui rei etiam hîc locus esse argumento potest. Habebat Louaniense illud, quo nos solo hactenus usi sumus, exemplar: Principem Graecæ facundiæ uirum Demosthenē &c. Quòd ut ab Rodolpho ipso ita scriptum fuisse credam, principio illud mihi in causa est, quòd nullam hic uideo deprauandi occasionem fuisse librarijs. Deinde, quod numerosius quoque ac sonantius nescio quo pacto esse mihi uidetur, si locum hunc accusandi, quàm si nominandi casu legamus. Sed quid facias, cùm huic lectioni planè repugnet paulò post additum uerbum? Quis ita loquitur, principem græcæ facundiæ uirum in hanc inter cætera sententiam locutus est? imò uerò quis manifestum subesse solœcismū nón uidet? Atque solet quidem hoc interim contingere uiris etiam multò eruditissimis, ut cum longius excurrit orationis periodus, tum nonnūquam uelut priorum obliti, uerbum aliquod parum cōsentaueum ijs quæ præcedunt, apponant: id quod Rodolpho etiam hoc loco, siue lapsus ille memoriæ, siue præceps quædam festinatio fuit, accidisse, res ipsa clamat. Itaq; aut sic legas oportet: Principem græcæ facūdiæ uirum Demosthenem &c. in hāc inter cætera sententiā locutum ferunt, aiunt, scribunt, aut simile aliquid. Aut certè accusandi casus, ita uti nos fecimus, commutādus in casum rectum: quod ut mallem, hanc sum rationem secutus: Video hunc morem esse scriptoribus, ut quoties q͞d de homine quopiam, aliorum monumentis fuisse memoriæ proditum significare uolunt: aut se utique, nón apud illos ipsos, à quibus dicta factáve esse dicuntur, sed in aliorꝝ libris legisse, tum ferè ita loquantur: Hoc dixisse aiunt Periclem, Id Socratem perhibent crebrò in ore habuisse, Catonem dicere solitum aiunt, Ferunt

Ciceronem interrogatum sic respondisse, Quemadmodum Crassus apud Cicerōem docet, Quemadmodum apud Ouidium ait Pythagoras. Contrà, cum qd apud eos ipsos, quorum id factum dictũve est, legere: tum mutato genere orationis, hunc in modum loqui consueuerunt: Ita inter cętera locutus est, ita scripsit, ita dixit, ita scriptum reliquit. Quanquam solet etiam non infrequens esse illud, ut posteriore hac forma loquendi, in priorem etiam sensum illum utatur: at ubi contrà priore illa dicendi ratione usi fuerint ad intellectum hunc posteriorem, id ego nondum usquam legisse memini. Iā ea quæ hic ex Demosthene citat Rodolphus, legũtur apud Demosthenē ipsum in prima oratione, quā is dixit aduersus Philippū regē Macedonū: neque uideo, unde Rodolphus ea nisi ex illa ipsa Demosthenis oratione scire potuerit. Quocirca tolerabilius fore existimaui, cum omino aliquid mutari oporteret, si mutassem accusatiuum casum in rectũ, quàm si illud, Locutus est, in Locutum ferunt. Doceretq́ꝫ qc quid incremēti magnitudinisq́ꝫ Philippi rebus accessisset) Locus est, quemadmodum dixi, apud Demosthenem prima oratione contra Philippum. Quo in loco prӕter alia multa & hæc dicit:

τέθνηκε φίλιππος; οὐ μὰ Δί', ἀλλ' ἀσθενεῖ; τί δ' ὑμῖν διαφέρει; καὶ γὰρ ἂν οὗτός τι πάθῃ, ταχέως ὑμεῖς ἕτερον φίλιππον ποιήσετε, ἄνπερ οὕτω προσέχητε τοῖς πράγμασι τὸν νοῦν. οὐδὲ γὰρ οὗτος παρὰ τὴν αὑτοῦ ῥώμην τοσοῦτον ἐπηύξηται, ὅσον παρὰ τὴν ὑμετέραν ἀμέλειαν.

Hoc est: Excessit è uita Philippus? non per Iouem. At ęgrotat? quid hoc ad uos? Etenim si huic forte quid accidat, uos citò alterum uobis Philippum feceritis, si q̄dem hoc modo curam gesseritis rerum uestrarū: prӕ-

sertim quum ne hic quidem tantundem creuerit uiribus suis, quantum incuria & indiligentia uestra. Rursus in eadem oratione:

ἃ μὲν ἡμεῖς ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι δεδυνήμεθα, εὑρεῖν, ταῦτά ἐστιν. ἐπειδὰν δ' ἐπιχειροτονῆτε τὰς γνώμας, ἃ ἂν ὑμῖν ἀρέσκῃ, χειροτονήσατε, ἵνα μὴ μόνον τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς πολεμῆτε φιλίππῳ, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἔργοις.

Id est, Quæ quidem nos ô uiri Athenienses inuenire potuimus, ea hæc sunt: uos autẽ cum per suffragia statuetis, quæ potissimum uobis sit sequenda sententia, tum quæ placebunt uobis, ea suffragiis uestris decernitote: ut ne semper decretis modò & epistolis, sed & manu aliquando bellum aduersus Philippum geratis. Iterum, cum ostendisset cæteras res quasdam, quæ minoris essent momenti, accuratè ac diligenter agi solere ab Atheniensibus, deinde hæc uerba subiecit:

Ἐν δὲ τοῖς περὶ τοῦ πολέμου καὶ τῇ τούτου παρασκευῇ, ἄτακτα, ἀόριστα, ἀδιόρθωτα, ἅπαντα. τοιγαροῦν ἅμα ἀκηκόαμέν τι, καὶ τριηράρχους καθίσταμεν. Et rursum interpositis uerbis paucis:

τὸν γὰρ τοῦ πράττειν χρόνον εἰς τὸ παρασκευάζεσθαι ἀναλίσκομεν. οἱ δὲ τῶν πραγμάτων καιροὶ οὐ μένουσι τὴν ἡμετέραν βραδυτῆτα καὶ εἰρωνείαν.

Ea uerba hunc (ni fallor) in modum reddi latine possunt: At quæ ad bellũ eiusq; apparatum pertinent, ea omia sine ordine atq; indefinita sunt, neq; ulla certe lege dirigũtur. Proinde simul & audim⁹ aliquid, & pfectos triremium constituimus. Agendi tempus ad apparandum traducimus, uerum interim rerum geren-

darum occasio, nostras haud quaquam moras atq; dissimulationẽ expectat. Potuissent & alia in hãc ipsam sententiam ex eadem oratione adduci, sed uerebar, ne & hæc quoq; lectori delicato multa nimium uiderentur. Nõ uideor equidem mihi magis &c.) Proxime inquit, ad stultitiam istam Atheniensium accedunt dialectici temporis nostri. Nam ut illi tum demum consultabant, cum iam esset agendum: ita isti eam dialecticæ partem quæ consilij est, ad actionem traducunt: & unde erat petenda argumẽtorum inuentio, inde petunt rationem diiudicãdi. Cum sit enim solũ istud propriumq; dialectices munus) De hoc locupletius libri huius capite secundo & tertio. Quod totum, ut prædixi, duabus comprehensum est partibus) Quę sint hæ duæ partes, explicatum est libri superioris capite secundo. Conaturq; ostendere, bene se argumentatum esse, quoniam sit argumentum uel à maiori, uel simili) Quis enim istorum hodie in ore ista non habet? Consequentia tenet per locum à maiori, per locũ à coniugatis, à simili, à contrarijs, à disparatis, quæq; cætera eius farinæ sunt. Quoniam ex omnibus istis ineptæ & minime cohærentes duci queant) Dubitari non potest, quin sit id quod dicit, longe uerissimum, nempe ex locis omnibus ineptas duci posse argumentationes, ac proinde non esse diiudicandum inde, cohæreãt ne argumentationes, an non cohæreant. Sane quibuscunq; argumentis autores in re quauis confirmanda refellendave utuntur, eorum nullum est, quin ex aliquo deprompt um sit loco, at nõ omnia apta esse, & ad rem qua de agitur, probandam idonea, id constare uel hinc potest, q̃ ijdem, alij aliorum inuicem argumenta diluunt ac refellunt. Quo fit, ut iudicium argumentorum petendũ sit non ex locis, sed ex ea dialectices parte, quæ tradit formas syllogismorum. In tanta studiorum omniũ colluuie) Tale quiddã & Quintilianus queritur de grammaticis, libro oratoriarum institut.

Dialecticorum nõ stri tẽporis stultitia.

onum secundo. De maximo & minimo) Docent enim, res naturales, determinatas esse ad maximum & minimum. Item in sectione continui ad minimum deueniri non posse. Et de calculandi, ut aiunt, ratione) De arte ac ratione computandi, quãdoquidem calculus & pro ratione computationeq; accipitur. Quanquam, ut ingenue dicam, mihi hauddum satis liquet, ubi hac de re agant physici. Circulorum) Coronarum, hominum circunquaque astantium. Sed puluere & radio contenta) Solebant enim mathematici in puluere lineas ducere, ac figuras illas suas describere. Quo autem instrumento id faciebant, radius dicebatur. Vnde illud Virgilianum: Descripsit radio totum qui gentibus orbem, Tempora quæ messor, quæ curuus arator haberet. Mutam potius oculorum, quàm loquacem aurium sequatur fidem) Probant enim sua mathematici, non tam oratione & uerbis, quàm ijs quas uocant γραμμικὰς ἀποδείξεις, hoc est, lineares demonstrationes: lineis scilicet ac formis descriptis in puluere, quibus planum faciunt id, quod ostendere uolunt. Hinc est quod aiunt regiam Dionysii, cum is præsente Platone mathematica amplecti uideretur, areis ex puluere & arena factis plenam fuisse. et Archimedem illum Syracusanum, quo tempore Syracusas cepit Marcellus, adeo formis quas in puluere descripserat, intẽtum fuisse, quidam (autore Liuio) tradidere, ut nõ prius patriam à Romanis captam senserit, quàm à milite ignaro quis esset, occisus est. Cũ quo contuli pedem) Cum quo congressus sum, cum quo in certamen descendi, cum quo manum conserui. Si quem ergo eorum quos doctores artiũ uocant) Vere doctores, siquidem doctor dicendus est, cuicũq; quouis modo doctoris contigere insignia, quem in modum & simia interim rex aut regina dici potest: & asinus ille apud Cumanos, cum leonis induisset exuuium, sibi etiam ipse aliquandiu uisus est leo. Equidem ita existimo, non esse aspernandas istas

Mathematicorum cõsuetudo.

quas uocamus promotiones: modò is qualiscunq; honor solis contingat eis, qui studio ac industria sua eo dignos se reddidere: non etiam hominibus ignauissimis, quibus animos aspirandi huc facit, non eruditio, non ulla morum integritas, sed quæ sola hodie omnibus in rebus dominatur, pecunia. In confesso est apud omnes, eruditionis testimonium esse debere promotiones. At si uerè dictum putamus illud, scientiam non loculorum, sed laboris & industriæ comitem esse: hic autem doctoratus, quo usqueadeo nobis placemus quidam, in plerisque certe loculos magis quàm laborem aut industriam sequitur: planum profectò est, eruditionis eum testimonium esse non posse. Desino plura, quod uerissimè scio dictum esse à Comico: Obsequium amicos, ueritas odium parit. Dic quæso uir doctissime de dialectice, quando hanc uel solam uel maximè omnium artium, quas uos numeratis liberales, uideris præ te ferre: cui usui discendam putas?) Audio ego hunc morem esse quibusdam ludimagistris, ut in suis illis phrontisteriis, ante oculos puerorũ quos docẽt, hęc uerba maiusculis solcãt depingere: DIC QVARE HIC, quibus admonitam uolũt rudem adhuc ętatem illam, ut subinde secum cogitent expendantq; cur quotidie ludũ adeant, cur illuc à parentibus mittitentur. Vellem ęqdem hanc eandem consuetudinẽ hactenus esse & dialecticis nostris, ut nõ illi quidem eiusmodi nugamẽtis oblinirent parietes, sed ut ĳs, q̃s instituendos sua disciplina susceperint, illud ante omnia explicarẽt, quemnam in finẽ discenda dialectica sint, & q̃ inde sperãdus fructus. Nã ut ingenuè id quod sentio dicã, quemadmodũ gallus ille apud Aesopũ, repertam à se gemmã idcirco abĳciendã esse arbitrabatur, q̃ quæ uirtus & qui usus eius gemmæ esset, ipse nesciret: ita & dialecticæ unum hoc mea quidem sententia aduersatur, quo minus hodie in precio sit apud multos, q̃ ut nomẽ eius apud omnes longe est uulgatissi-

Vsus dialecticæ.

mum, ita pauci, quæ iis, quicquid usus ipsius artis sit, satis norunt. Multi psuasum habēt, ciuilibus eam causis accommodari nō posse, tantū disci in hoc, ut in umbra ac schola, pinde ut auiculę solent, totam ætatē garrien do teramus. Atq; sunt certe q tantū non omnē culpam hanc reiiciant in præceptores, eo quod ij, etsi norunt quidem ipsi, alium quendam q̄ nugas istas esse dialecticæ finē: neq; uerisimile uideatur, tā perfrictæ posse esse frōtis hominem quenq;, ut doctor esse sustineat artis eius, cuius ipse pręter indecoros istos garrit⁹, usum alium nesciat: ita tamen secula iam aliquot dialectica docēt, ut de germano interim ac genuino illorum usu non audiatur apud eos uel uerbum. Qui docent, inquiunt illi, artem gladiatoriam, ij non sat habent uerbis modo præscribere, qua ratione uel aduersarium ferias, uel ictus ab illo intētatos eludas, primum ipsi arrepto telo in ludicrū certamē illud descendūt: ut iam non solū auditor, sed spectator etiam artis suæ fiat is, qui se illis in disciplinam tradiderit. At ne id qdem satis. Tradunt deinde arma discipulo, docēt aptare manus, docēt gradus cōponere: docēt quo pacto, nūc fugere antagonistā, nunc insequi debeat: quando fidendum uiribus, quādo arte utendū. Quid? ij q pueris præcepta tradunt grammaticorum, nonne primum ipsi exemplo uno aut altero id præceptum quod sit explicandum illustrant? nonne deinde, autoribus enarrandis, traditas iā ante præceptiones illorū scriptis accommodant, ostenduntq;, qs quo modo hoc aut illo præcepto sit usus, quis neglexerit, quis obseruarit? Atq; ita demum ipsos etiam pueros iubēt conari aliquid, iubēt carmina meditari, iubent componere epistolas. Neque uero id, quemadmodum in prouerbio est, sine cortice. Adsunt ipsi, uitia indicāt, emendari ea quo pacto queant demonstrant: suas quoq; interim epistolas aut carmina illis imitāda proponunt: idq; annum unum aut alterum, quousq; tandem aliquando suis illi alis fidē-

re tuto possint. Ita fit, ut iam inde usq; à pueris, non so la discant præcepta, sed & usum quoq; aliquem eorum nouerint præceptorum. Quam docendi rationem putant obseruandam esse etiam in dialecticis: quorum si quis alius sit usus præter istos gymnasiorum conflictus, hunc aiunt indicari oportere eis qui doceantur: neq; tam referre illorum, ut aduersus præceptū quodque plaustra aliquot conuehas obiectionum: quàm ut commodis in singulorum explicatione utare exemplis, demonstresq;, quo pacto alij hac aut illa præceptione sint usi, quomodo ipsis utendum. Hoc ut dilucidius fiat, sic explicant: Aiunt dialecticen de earum esse numero artium, quæ uelut ministræ quædam sint artium cæterarum, quasq; usus modo causa discendas esse omnes confirment. Itaq; enitendum nobis hoc esse, principio, ut quæcunq; in ea, etiamsi argute quidem & cum maxima quadam subtilitate dicuntur, tamē nihil aut minimū utiq; conducūt ad usum: ea omnia aut in totum submoueantur, aut certe non oneretur hisce rebus iuuentus: quod genus magna ex parte esse, quæ sola hodie docent scholæ: nec non multa etiam ex ijs, quæ tot libris complexus est Aristoteles. Deinde ut quæ ad usum facere uideantur, ea tradantur sic iuuentuti, ut quinam illorum sit usus, intelligat. Atq; id tribus rebus fieri posse. Primū, si (quemadmodum dixi) in tradendis præceptis non tam agamus illud, ut aduersus singula quæque, myriades aliquot cogamus argumentorum, q̄ ut commodis unumquodq; declaremus exemplis, siue ea comminiscamur ipsi, siue ex autore q̄piam afferamus. Ea autē exempla, familiaria quidem esse oportere; non tamē ociosa atq; inepta. Nā ut grammatici paulò diligentiores suarum esse partium censent, non qualibuscunq; uti exemplis in explanatione præceptorum suorum, sed quæ præterquam quòd præcepta illustrant, utilem etiam aliquam complectūtur sententiam: ita & dialecticis illud curæ esse debere, ut

quæcunque explicandis præceptis suis uel effingant ipsi, uel aliunde sumpta adducant, ea semper eiusmodi sint, ut ad ciuilem usum cõmunemq́ hominum uitam accommodari queant: & uel ad uirtutem hortentur, uel à uitiis deterreāt, uel alioq ad formandos mores ac uitæ institutionem pertinere uideantur, Ita fore, ut & postea scholam egressi, sciamus qd in ludo egerimus, quoq́ pacto in reb⁹ eiusmodi, iis præceptis uti debeamus, Deinde si in enarrãdis autoribus, siue sacris illis siue prophanis, nam ad hoc utiq institutum nihil refferre, omne artificium dialecticum uelut digito indicemus, Nam ut in hisce explanandis partes sint grammaticorum & rhetorum, ut q̃ emendate, q̃ eleganter unumquicq dictum sit quærant: ita pertinere ad dialecticos, ut q̃ credibili quisq oratione sit usus, ostendãt. Qua in re duplicem inesse errorem hoc seculo: unum eorum, q ut primum audiunt explicari poetam, enarrari historiographos, prælegi epistolas doctorum uirorum, continuò uociferari solent, aliud nihil q̃ doceri grammatica, Eo͡rũ alterũ, qui posteaq̃ totũ sesquimensem impenderũt audiẽdis libris grammatico͡rũ, statim ad autores quosuis enodãdos ꝓsiliunt, ꝓinde quasi nihil ibi præter fabula͡rũ uocularũq́ explicationem quærendũ sit, Tertiũ, q̃d ad tradendũ usum necessariũ putãt, est, ut ꝑter ea quæ iam dixim⁹, q̃tidie ciuilia, quædam themata in gymnasiis ꝓponãtur: & in iis ipse ꝑceptor primas (ut sic dixerim) ducat lineas, ostẽdatq́ qua ratione, qua uia, ea themata in hanc aut illam partem declamari possint: quæ exordiendi ratio, q̃ pacto narrandũ, quo tractanda ordine argumentatio, quo modo concludendũ, Hac demũ ratiõe fieri posse, ut in umbra adhuc degẽs iuuẽtus, luci tamẽ assuescat, atq usum aliquem eo͡rũ quæ discit intelligat. Hæc illi cum aliis multis, à quibus recensendis ea de causa mihi supersedendũ putaui, q haud scirẽ an omnibus ꝑinde essent futura grata. Vnus Quintilianus conatus est expli-

care) Libro institutionũ quinto. Quanquã multum interest inter præceptiones Fabij & Rodolphi. Ille docet, quo ordine, qua'ue ratione utendum sit argumentis postea quam inuenta sunt. Rodolphus, quemadmodum ea inueniri eruiq; ex locis possint. Quo autem ordine sit utendum inuentis, id explicat libri tertij capite 13. & decimoquarto. Nũc aũt quotusquisq; Quintilianum attingit eorum, qui philosophiæ sibi nomen asserunt?) Ferri poterat, si non attingant ipsi; nisi alios etiam, mirum quibus artibus, nõ à solo Quintiliano, sed ab omni politiori literatura auerterent, planeq; facerent id quod aiunt in præsepio canem, qui nec ipse hordeum edit, nec ferre potest, ut accedat eò equi aut boues. Quiq; omnes iustę literaturę numeros impleuerit) Qui ad culmen & quasi apicem melioris literaturæ peruenerit. Sibi ferè istam musisq;, ut dicitur, discit) Discit idcirco ut sciat ipse, nõ ut alijs ea quę nouit communicet. Ita tibicen Antigenidas, ad discipulum quendam suum, doctum illum quidem, sed frigentem sanè ad populum: Mihi, inquit, cane & musis.

Cicero de claris oratoribus.

Raimundus quidam cognomento Lullus) Fit & hodie nonnunquam mentio à quibusdã de arte ista Lulli: cæterum libros quibus ea ars continetur, mihi nondum uidere contigit. Balearis) Ex altera Balearium insularum, nam duæ sunt hoc nomine in Hispania. Qui numerant, non iudicant) Sic & Plinius in epistola quadam conqueritur numerari sententias, non ponderari.

De ordine dicendo.

¶ Quo ordine tractãda ea sint quæ hoc libro sunt explicanda. Et quid dialectice. Caput II.

STatutum est igitur nobis, hoc libro usum tradere locorũ, hoc est, (ut idẽ apertioribus dicamus uerbis) explicare

quo pacto paranda sit differendi facultas illa, quam dialecticen uocant. Id commodissime facturi uidemur, si ostenderimus quæ sit materia eius, quod instrumentum, quis rerũ tractatus. Materiam dico, rem de qua differimus. Instrumentum, orationem qua, quod dictum esse de re uolumus, explicamus. Tractatum, quomodo hæc paranda sint, & quæ cuiq; rei aptanda. ¶ Hæc quo facilius sit uidere, optimũ fuerit initio definire, quid sit dialectice, & cui usui (hic enim finis eius erit) destinata sit. Et nomen quidem dialectices nonnulli latine tentantes dicere, differtu ram uel disputaturam, quemadmodum & grammaticen literaturam dixere. Verum quando & illa asperiora sunt atque usu minus recepta, & græco perinde sunt usi plerique latini, tanquam suum esset, nos etiam Græco melius utemur. Dialecticen quidam ex artium genere uoluerunt esse, quidam facultatem quandam uocauêre. Verũ utro dicatur modo, non est quod in præsentia ualde nos solicitos

Dialecticæ differtura

Grammatice litera tura.

Dialecticã esse artẽ.

habeat. Artem esse cõmunis accepit opinio, & artem differendi uulgo dicimus, hocq; nomine editi de ea inscribuntur libri. Eritq; nimirum indignum, artium eam excludere numero, quæ reliquarum dux sit & stabilitrix artium, & sine cuius præsidio tueri fines suos reliquæ non satis commode possint. Quòd si est ars (ut quidam definiuere) collectio multarum de una re comprehẽsionum, ad finem aliquem utilem uitæ, uel (ut alij) recta ratio rerum faciendarum: nemo ipsam dubitauerit artẽ uocare. Nam & multas cõprehensiones colligit, quo pacto inueniendum sit argumentum, & quomodo iudicandum ubi inueneris: & faciẽdorum istorum rectam tradit eatenus rationem, quatenus faciendi uerbũ potest istis aptari. Vtilemq; esse certum est, si falli, decipi, uera pro falsis, falsa pro ueris accipi, inutile putamus. Fallit tamen nonnunq̃ dialecticus, & pro ueris falsa tradit. Euenit id quidem, sed & nauem gubernator euertit, & medicus aliquando perimit.

Dialectice aliarũ artium stabilitrix.

Obiectio.

Respõsio.

Hominum sunt ista, non artium. Atque uel eo magis fatendū erit, utilem esse dialecticen, cum & qui oratione seducunt, astu id persæpe, nulla etiam instructi arte faciant: & qui fallitur, si artē calleret, uel nequaquā id, uel minus utique pateretur. Sane sicut reliquæ artes, quę remedio sunt inuentæ humanis necessitatibus, non potuerunt sucurrere incommodis, nisi prius ea detegerent: sic dialectice, cū magna ex parte in eo sit posita, quo pacto laqueos captionū fraudumque in dicendo uitemus, necesse habuit aperire insidias, & ostendere q̄ uarie quis capi posset. Quæ si quis inde deprompta, utenda sibi putauit: non artis hæc est culpa, uitare fugienda monstrantis, sed improbitatis sectari uitanda cupientis. Aperienda enim sunt, ut caueantur mala: & nemo artifex tantū remedia nouit. Relictum ergo nobis sit, artem esse dialecticen. Artium autē aliæ ad naturas rerum cognoscendas, aliæ ad uitam hominum emendandam, aliæ ad orationis dicendique regulam pertinent: huiusque

Ethica similitudo.

Sententia

Quo artium genere continet

atur dialectice.

generis dialecticen esse apparet. Orationem omnem initio diximus in id paratã esse, ut animi sui participem quisque faceret alium. Tria ergo constat in omni oratione esse oportere, eum q dicit, eum qui audit, & rẽ de qua habetur oratio: tresque proinde in dicendo obseruationes, ut percipi possit, quid sibi uelit qui dicit: ut cupide audiat, cui dicitur: ut probabile sit, habeaturque fides ei quod dicitur. Primũ grammatice docet, quæ emẽdate & aperte loquendi uiam tradit. Proximum rhetorice, quæ ornatum orationis cultumque & omnes capiendarum aurium illecebras inuenit. Quod reliquum igitur est, uidebitur sibi dialectice uendicare, probabiliter dicere de qualibet re quæ deducitur in orationem. Itaque quæcunque ad inuentionem pertinebunt, huius (si uerum fateri uolumus) erunt negocij. quoniam autem pleraque sibi rhetores de inuentione, & plura etiam q̃ quisquam dialecticorum, dicenda sumpserunt, quale id sit, dicemus post paulum, Id nunc dica-

Tria in omni oratione necessaria.

mus,quia uolumus dialecticés esse, posse de quolibet dicere probabiliter: probabile in disserendo non solum id esse, quod re uera probabile est,hoc est,quemadmodum Aristoteles inquit,quod uel omnibus uidetur,uel plurimis,uel sapiētibus: hisq; uel omnibus,uel plurimis, uel spectatis probatis'que.Vt sit exempli gratia quod omibus uidetur,religiose colēdum esse deū,exhibendam pietatē parētibus. Quod plurimis,parandas opes, honores expetendos esse.Quod sapientibus omnibus,meliorē esse opib' eruditionē.Quod plurimis,uirtutē maxime expetēdā esse. Quod spectatis, ut q̊d Plato dixit, quod Aristoteles,quod Theophrastus.Sed quõ cõsulto nonnūq̄ talia ad dicendū sumuntur,ut difficile sit huiusmodi q cq̄ eis accõmodari:in his ideo abūde nobis erit probabile,quod apte cõsentaneeq; de re ppo sita dicetur.Quēadmodū multa de rebus quæ prorsus fieri non possunt, dicuntur: qualia de commentis fabularum suarum poetæ, qualia etiam apud nos Apuleius

Probabile quid Aristoteli

Quid Rodolpho probabile

duodecim libris de Metamorphosi sua, & apud Græcos Lucianus libris eis quos ueræ historiæ inscribit, quibus ea scriptu rum se dicit, quæ neque quisquam alius uidit, neque quisquam sit crediturus. Non quod nesciam, posse etiam re ue-ra probabiliter de re eiusmodi dici, quæ non solum à fide rerum, sed facultate eti am abhorreat: ut Lucianus idem, possint ne homines in aues mutari: & apud Ma-crobium, fuerit ne prius ouum an galli-na: quorum utrumuis sumas, incredibile uidetur: de utroque credibiliter tamē disse ritur. Nam bonum & malum idem esse, quod Heraclitus, quodque post eum alij: & nihil sciri posse, quod noua academia di-xit: permultaque alia eiusdem notæ, non solum qui credibiliter dicerent, sed maxi mos autores, qui crederent ista habuerūt. Probabile ergo dialectices erit & proba-biliter dicere, quod pro conditione rei pro positæ, quàm aptissime ad fidē dicetur.

Definitio dialecti-ces. Erit ergo nobis hoc pacto definita diale ctice, ars probabiliter de qualibet re pro-

posita differendi, prout cuiusq; natura capax esse poterit.

¶SCHOLIA in caput secundum.

ET nomen quidem dialectices nonnulli latinè Dialectica.
tentantes dicere, differturam uel disputaturam
&c.) Hac de re non inutile fuerit legere ea, quę Dissertura.
habet Fabius libro 2. de nomine rhetorices. Quo ex loco facilè erroris coargui possunt, qui uel disputatricem uel disputatoriam dialecticen interpretati sunt. Disputatura.
Etiamsi non me clam est, ab ipso etiam Quintiliano Disputatrix.
nõnunq̃ obiter atq; aliud interim agẽte, disputatricem eam uocatam esse. Sanè quemadmodũ literatura, quęstura, prętura, censura, dictatura, ita disputatura quoq; aut differtura dicendũ foret, si pateretur usus. Quod si ars est, ut quidam definiuere, collectio multarũ una Ars.
de re comprehensionum) Simon parasitus apud Lucianum, ostensurus parasiticen esse artem, hanc finitionem ceu basim ac fundamentum totius suæ disputationis ponit: Τέχνη, inquiens, ἐστὶν ὡς ἐγὼ διαμνημονεύω σοφοῦ τινος ἀκούσας, σύστημα ἐγκαταλήψεων, ἐγγεγυμνασμένων, πρός τι τέλος εὔχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ. Ars, inquit, ut quidẽ ego à sapiente quodam audisse memini, est collectio comprehẽsionum exercitarum ad utilem aliquem eorum, quæ in communi hominum uita sunt, finem. Crebra τῶν καταλήψεων mẽtio fit apud Ciceronem in libris de finibus, quas interim cognitiones, interim cõprehensiones interpretatur. Qua de re nonnihil attingemus & postea. Vel, ut alij, recta ratio rerum facien- cap. xl[illegible].
darum) Ita enim discernunt prudentiam & artem, ut Prudẽtia.
prudentia rerum agẽdarum recta sit ratio, ars autem Ars.
faciendarum. Porro actionem esse, quæ intra sese con- Actio.

sumitur, neque operis quicquam post se relinquit: Factio Factio, nem, quæ relinquit post se aliquid, ut sunt, scribere, texere, fabricare, ędificare. Neque uero est cur uocabulum factionis tantopere formidemus in hoc significatu, cum non modo in topicis, sed in septimo etiam libro familiarium epistolarum, testamenti factionem dixerit Cicero. Quod si parum latine dici putasset, nõ tanti apud eum fuisset autoritas iureconsultorum, ut in illorum gratiam barbare loqui sustinuisset. Quatenus faciendi uerbum potest istis aptari) Hoc ideo dicit, quod id uerbi magis ad corporis quàm ad animi actiões pertinere uidetur: ac ne corporis qdem omes, sed eas maxime, quę operis aliquid post se relinquũt.

Artium autem aliæ ad naturas rerum) Hanc ipsam artium diuisionẽ fecit & libro superiore, capite undecimo Orationem omnem initio diximus) Libri prioris capite primo. Quale id sit, dicemus post paulum) Huius libri capite decimooctauo. Hoc est, quemadmodum Aristoteles inquit) Aristotelis hac de re primo topicorum libro uerba sic habent:

Ἐςὶ δὴ ἀληθῆ μὲν καὶ πρῶτα, τὰ μὴ δι' ἑτέρων, ἀλλὰ δι' αὑτῶν ἔχοντα τὴν πίςιν, οὐ δεῖ γὰρ ἐν ταῖς ἐπιςημονικαῖς ἀρχαῖς ἐπιζητεῖσθαι τὸ διὰ τί. ἀλλ' ἑκάςην τῶν ἀρχῶν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν εἶναι πίςιν. ἔνδοξα δὲ τὰ δοκοῦντα πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείςοις, ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείςοις, ἢ τοῖς μάλιςα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις.

Prima principia, Hoc est: Sunt sane & uera prima, quæ non per alia, sed per semetipsa uera esse creduntur. Neque enim in principijs scientiarum inquirenda est causa, quamobrem uera sint: sed unumquodque eorum tale esse oportet, ut

per se ei fides habeatur. Probabilia autem, quę uera esse uidentur aut omnibus, aut plerisque, aut sapientibus: atque iis rursum aut omnibus, aut plurimis, aut spectatissimo atque illustrissimo cuique. Probabilia. Apuleius duodecim libris de metamorphosi sua) Quibus titulum fecit de asino aureo. Lucianus in libris eis quos ueræ historiæ inscripsit) Hi κατ' ἀντίφρασιν nomē habēt. Inscribuntur enim τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας, cum nihil ueri, sed fabulas meras contineant. Id quod ipse Lucianus testatur, cum priori libro inter cætera sic ait:

γράφω τοίνυν περὶ ὧν μήτε εἶδον, μήτ' ἔπαθον, μήτε παρ' ἄλλων ἐπυθόμην. ἔτι δὲ μὴ ὅλως ὄντων, μὴ δὲ τὴν ἀρχὴν γενέσθαι δυναμένων. διὸ δεῖ τοὺς ἐντυγχάνοντας μηδαμῶς πιστεύειν αὐτοῖς.

Possint ne homines in aues mutari) Extat dialog⁹ Luciani, qui inscribitur ἀλκυὼν, ἢ περὶ μεταμορφώσεως. In eo Socrates Chærephronti argutissimis aliquot ratiunculis persuadere conatur, homines in aues mutari posse. Fuerit ne prius ouum an gallina.) Lege Macrobii saturnaliorum librum septimum circa finem.

¶ Finis dialecticæ qui sit. Caput III.

Hinc iam haud difficile fuerit uidere, quis sit dialectices finis, ad quem sint illi cūcta referēda. Si enim fines sunt artium, opus cuius gratia discuntur: ut quæ contemplationis causa discuntur, earum finis sit contemplatio: quæ propter formandam uitā, probitas: quæ propter aliam aliquā actionē, hanc ipsam actionē

Respicit ad præcedētem artium diuisionem.

cui destinatur, finem habent: erit nimirũ dialectices finis, probabiliter de re proposita dicere, quando huic soli rei est instituta. Id scilicet est quod initio dixi, docere aliquid eum qui audit. Neque istud tamen sic accipiendum est, ut quisquis aliqua ratiõe docet, dialectices munere fungatur. Nam & grãmaticus, qui fabulam poetæ explicat, qui historiã recenset, qui uerba interpretatur, docet: sic etiam qui interroganti, est uel non est, respõdet, docet: nihil tamen uterq; horum agit, quod ad dialecticum pertinet. Quoniam enim satis habet ab eo qui audit intelligi, quod (ut prædiximus) apte emẽdateq; loquẽdi præceptis constat: potest grammatices finibus, quæ ista docet, esse contẽtus. Sed qui ita docet, ut fidem fecisse oratione uelit, & dicẽdo auditoris ad se trahere mentem, quatenus id facit, dialectici negociũ agit. Oratione autem istud & dicendo fieri uelim: nam qui stulta auditoris credulitate abutitur (ut sunt plerique, qui non dictioni credunt, sed dicenti, quanquam

Finis dialectices, probabiliter dicere.

Quę docẽdi ratio spectet ad dialecticũ.

dicat incredibilia, quanquam repugnantia) hic non magis dialectici præstare officium uidebitur, quàm imperatoris ille cui non sua uirtus, sed hostium metus uictoriam tradit. Quod dicimus autẽ, aperte dicendi rationem ad grammaticũ pertinere, illud non erit ignorandum nobis, perspicuitatem orationis uerbis constare & rebus. Verbis, ut nõ sint uel impropri etate uel uetustate uel nouitate obscura, (quanquam nouandis uerbis apud Latinos nullus ferè relictus sit locus) néue cõtra naturam suam perplexius cõstructa. Hæc q̃dem perspicuitatis pars ad grammaticum pertinet. At perspicuitas quæ in figuris ornatuq; uerborum est posita, ea rhetorices præceptis constat. Rerum autem perspicuitas, partim in natura illarum, partim in tractatu consistit. In natura, quoniam aliæ natura obscuriores sunt, aliæ apertiores, & cognitioni nostræ magis expositæ. Ea ad orationem non pertinet, quoniam cum rebus ipsis ad orationẽ qualiscunq; est, affertur. Alia est, quam

Duplex in oratione perspicuitas.

Reb⁹ quæ que duplicem p̃spicuitatem inesse.

ordine disponēdisq; cōsequimur rebus. qm̄ ut aliquid ante post'ue dictum est, ita plus minus'ue intelligēdo alteri confert. Hæc ex dialectici est institutis, quoniam non modo percipiendis rebus ordo plurimū præbet adiumenti, sed nonnunquā etiā fides earum magna ex parte ipsi est nixa. Quemadmodum enim nemo pictorem quempiam aut fictorem consummatum dixerit, qui omnia quidem seorsum membra exacte exprimeret, iūgere autem ea nesciret, & in eam habitudinē componere, ut motus aut actus alicuius quam uellet imaginem imitarētur; sic ne dialectici quidem nomen sibi uendicabit, qui omnia faciendæ fidei inuenire sciat, sed disponere & in ordinem redigere, ut fidem cui destinantur facere possint, nesciat. Hic itaq; finis erit dialectices, docere pro facultate rei de qua differitur, id est, inuenire quæ fidei faciendæ sint apta, & inuenta disponere, atq; ut ad docendū q̄ accommodatissima sint ordinare. Iudicādi enim partē, hoc ipso, q faciēdæ fi

Similitudo.

dei apta inuenire debere præscribo, comprehensam in præsentia uelim. Nanque perinde uidetur, non inuenire, & inuenire eiusmodi, quæ iudicentur instituto nostro apta non esse.

¶SCHOLIA in caput tertium.

ERit nimirum dialectices finis, probabiliter de re proposita dicere) Recte hoc, siquidem idem est officium artis & finis: quod Cicero in rhetoricis negat Quanquam nouandis uerbis apud Latinos nullus fere relictus sit usus) De his Fabius libro octauo, capite tertio: & M. Cicero tertio libro de bonorum & malorum finibus.

¶Motionem affectuum ac delectationē, quatenus inuentio eis cōueniat, non esse à docendi officio seiuncta, quanquā delectatio certè ab utroq; sit alienior. Caput IIII.

SEd quia inuentionem, docendi subiecimus officio, uideatur autē suam etiam habere inuentionem qui mouet & qui delectat, quæ distincta à ratione docendi autores fecerūt, nō immerito uidebimur angustioribus terminis quàm fert natura inuētionis, hanc partē terminasse. De hoc qm̄ exactius initio dicturum me sum pollicitus, hic locus uidet̄ aptissimus

huic rei explicandæ. Definienda ista erũt & ostendendũ quid sint, quo facilius queant distingui. Docere ergo, est rẽ ex ignota facere notiorem. Mouendi quidem generale est nomẽ, & quod late patet, sed in præsentia tãtũ ad mentẽ referimus: ut sit mouere, pacatã trãqllamq; mentẽ affectibus pturbare. Delectare est tale aliqd adhibere, cuius sensu atq; perceptione, is q accipit, gaudet. Vel est aliqd facere, quod sit sensui eius qui id pcipit, accõmodatũ. Istaq; uel rebus fiunt, uel oratiõe. Nã & re docemur, quoties rei alicuius experimentũ sumimus, uel præeuntẽ aliquem præmonstrantemq; sequimur: ut pictor, qui ostendit quomodo ductis lineis, uel tumens uel cauum aliquid exprimatur, qs color umbram reddat, quis lumen, quomodo subsidentes res & uisui sese longinquitate subtrahentes, in plano sint imitandæ: hic rebus docet. Possunt & hæc eadẽ oratione fieri, ut nõ monstrentur, sed tradantur uerbis. Erudite itaq; Plutarchus inquit, poema picturam loquentem esse,

Docere quid.

Mouere

Delectare

Doceri, afici, delectari, duobus modis contingere, rebus & uerbis.

picturam esse tacens poema: illud significans, docere ambas, & psæpe res easdem, sed alteram loqui id, quod altera ostēdat. Sic & affectus rebus & oratione mouentur. Multo autem maxime rebus in fletū prorumpent. Neq; enim crediderit quisquam tam paratas fuisse P. R. lachrymas, ut qualibuscunq; epilogorum Ciceronis uerbis (quanquam sint illa quidem ingeniosissime & aptissime ad commiserationem cōposita) ad lachrymas cogeretur: nisi tamen insignium reorum ante oculos posita calamitate & actione, flebilibusq; modis quibusdam, & ante omnia manantibus hubertim lachrymis Ciceronis, ista commendarentur. Delectari nos rebus similiter & uerbis, notius est, quàm ut indicari oporteat. ¶ Nobis autem de his rebus tantum est oratio, quatenus fiunt oratione: hacq; uia, quod ad inuentionem pertinet, minime uidentur à docendi ratione esse discreta. ¶ Sane Aristoteles ait, cum commouere quis audientem uelit, superuacuam esse argumen-

Quatenus hic de affectu & oblectatione agatur

Quatenus in mouendis affectibus locus

esse possit argumentationi.

tationem. Id quod haud dubie ita est, si accipimus argumentationem, quo puram nullisq; corruptã affectibus fidem conamur facere. Tenet enim argumentatio intentam & uelut expergefactam mentem, ut nullus facile subrepe & auferre ipsam possit affectus. Quinetiam tenue illud & sedatum argumentandi genus, turbulentæ affectuum agitationi minime cõuenit: non qꝫ eadem res & ad docendum & ad mouendum apta esse non possit: sed quia argumentandi illa quies, rapiendo extra sedes suas animo accommodata non est. Ad hæc si capimus argumentationem, ut id ostendat & colligat, cuius mentione uolumus commouere audientem, certum est affectibus eam non conuenire. Nemo enim sperauerit quenq̃ ea in re commoueri posse, de qua, sit'ne ita nec ne, prorsus addubitet. Quòd si omne id uocemus argumentationem, quo dubia incertaq; colligimus, non modo opus ea esse ad affectus euocandos crediderim, sed crebriorem etiam densioremq; esse oportere.

Viribus enim opus est,& rapienda mēs, auferendusq; ipse sibi animus,& uelut extra se ponendus.Imitātur hoc in eloquendo autores,ut si quo min⁹ sint ipsis plura quæ dicant,idem tamen mutatis subinde uerbis,uelut plura ingerant.Quid aliud Virgilius expressit, cum dicit apud eum Dido:Per ego lachrymas, dextramq; tuā te,Per connubia nostra,per inceptos Hymenæos?Idem erant dextra & connubiū & Hymenæi:nō enim aliud q̄ fidem coniugij his tribus significat. Repetendo tamen alijs uerbis,tanq̄ plura inculcauit. Sed adhiberi motibus argumētationem facile sciet,si quis poetas omnis generis, qui δραματικὸν aliquid, hoc est,qui actū personasq; habent,uersauerit.Tum uero p̄cipue poterit ostendere tragœdia,apud quam ex professo omnia ardent affectibus. Sed & historici & oratores etiam, quatenus res permisit,hac laude ingenij poetis nō cessere.Cicero ut omnibus eloquentiæ partibus, omnibus alijs fuit superior:ita hac parte ipse sibi comparatus,

uidet supra cæteras laudes suas eminere. Ne ergo uerbis colligamus, quod apud illum exemplo demonstrare in promptu est, ab eo potius huius rei fides nobis petatur, Longum est per omnes ire affectus, commiserationem uideamus. Vna enim est omnium in commune natura: & quod in hac ostenderimus, facile liquebit in reliquis. Duo sint oportet in misericordia mouenda; acerbus alicuius casus, & eum qui perferat, indignum illo uideri. Quid ergo? non omnibus commiserationibus Cicero, uel utraq; hæc, uel si alterũ apertum putat, alterum multis argumentis prosequitur? Pro Milone, Clodij primũ inuidiam è tota uita illius, omnibus factis eruit. Sed omittamus hanc, atque quæramus id quod sumpsimus. Quo magis potuit ostendere, indignum exilio Miloné, quàm quod fortissimus uir erat: atq; præsentis periculi metu, non animum, non uultum, non orationem mutabat? Ergo subijcit iam formatam & expressam argumentationem à minori deductam, Si

Duo ad misericordiã mouẽdam necessaria.

Explicatur artificium epilogi pro Milone.

enim gladiatorũ miseret eo magis, quo minus sunt supplices, quanto rectius fortissimus uir contumax periculorum nos mouebit? Profert enim se primum affectus, utq; animus dicentis, ita etiam pacatior adhuc est oratio. Deinde datis Miloni uerbis, liberius erumpit: Valeant, inquit; ualeant ciues mei. An non Milo erga populum Romanum hoc animo, quē ista uerba præferunt, indignissimus tali casu uidebitur? Iam reliqua plenis (quod aiunt) uelis: O frustra, inquit, suscepti mei labores, ô spes fallaces: merita habent Milonis erga omnes ordines. Deinde priuatim beneficium Ciceroni in reditu illius, uelut populi uoluntate datum. Post hæc egregia est omnium ordinum de Milone opinio. Iam animus illius omnia ex uirtute æstimantis, quod recte factorum præmium sint ipsa recte facta. Iam gloriæ amplitudo: De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur. Quid his omnibus agitur, nisi ut ostēdatur, indignissimum esse

Milonem eo casu, quem intentent aduersarij? Adeo, ut si quis conijcere in syllogismos ista uelit, & disputantium more colligere, nihil expeditius aut facilius fieri possit. Pro eo quod reliquũ erat, ut ostenderet grauissimum esse hunc Milonis casum, orator tractandorũ animorũ artifex peritissimus, transfert in se hãc calamitatem: proq́ Milonis persona, suã, hoc est, amici, qua nihil fauorabilius esse potest, substituit: ut lachrymæ eius querelæq́, non iã Milonis uicem, sed suã dolentis deflentisq́ fortunã, iniustissime fieri uideantur. Quid ergo potuit graui⁹ cõtĩgere Ciceroni, q̃ eo se priuari amico, pro cuius salute suã ipse parat⁹ sit depẽdere: cupiatq́ mori, priusq̃ tantũ mali uideat? Eo amico, cui cũ sint omnia à se officia amicitiæ tributa, in irritũ sint omnia præsenti casu recisura. Eo etiã amico, cui⁹ fortunã ipse suã ducat: & in cuius casu oĩa in se iudiciũ beneficia uelit extincta: & q sibi, qui liberis suis, q fratri omnib⁹ in uno cõseruatis, autor fuerit salutis, quodq́ omnium acer

bissimum est,pro cuius incolumitate,nõ uitam modo Clodij pacisci uelit,sed prætorem etiam eum consulemq; &dictatorem uidere. Respicit autem subinde orator ab affectu ad causam. Neque enim id agit solum,ut misericordiam moueat:sed ut per misericordiam,id quod cupit,iudicium animis extorqueat. Hinc ergo sunt illa: Quid uos iudices? quo tandem animo eritis? Et, Vos,uos appello fortissimi uiri. Et quæ paulo post sequũtur: At in qua causa non potuisse? Et, à quibus non potuisse? Et,quo deprecante? Verũ hæc ad institutum nostrũ nihil pertinẽt. Neq; enim hoc loco inueniendi rationẽ explicamus,sed illud uolu*im⁹ ostẽdere, ea quibus concitantur affectus, omnia ex eisdem duci locis,ex quibus ea quibus docemus. Est enĩ amplificatio (ut inquit Cicero) uehemens quædam argumentatio; ut illa docendi causa sit,hæc cõmouendi. Illud nõ negauerim,latere plerũq; argumentationẽ in istis,& impetu uehementiaq; dicẽtis obrui,fieriq; similiorẽ expo-

Notatiuncula.

Amplificatio quid.

Notatiuncula.

fitioni orationem, q̃ argumentationi: & quod ad dicendi figuram pertinet, plurimum inter ista interesse, & rhetori quidẽ multum differre, dialectico propemodũ nihil. Sed de motu hactenus. ¶ Delectare (quod ultimum è tribus ponitur) ut sit à mouendi docendiq́ꝫ officio seiunctum, finis esse nulli orationi potest. Omnis enim oratio docet. Quoniam, sicut modo ostendimus, motus à docendo nullam habet, quod inuentionis est, differentiam. Docet autem quantũ in ipsa est. Neqꝫ disserere quenquam dicas, qui non aliqua de re affirmare aut negare aliquid, & certiores nos, quantum est ipsius orationis, facere uelit. Ergo ut oratio probet aliquid, ex natura rerum dispositioneq́ꝫ & ordine, quam habent inter se, contingit: ut delectet uero, in eius tantum qui audit, ingenio est positum. Docendi itaqꝫ ratio eadem ferè est apud omnes: queadmodum res sunt, quæ & per quas docetur: delectandi non ita. Quoniam diuersa sunt hominum ingenia, & sic se (ut inquit Cice-

Delectationẽ finem orationi esse non posse.

ro)res habent:me mea,te tua delectant. Nemo fere est,cui idem quod alteri placeat. Et plerique ab alijs dissident,nõ ut melius,sed aliud sequantur. Cupit enĩ quisque suum esse,quod probat:& probat quisque maxime,quod suum est,hoc est,quod naturæ sensibusque suis est accommodatissimum. Non est ergo finis orationis delectare:quoniam nõ ex oratione,sed ex audientis id animo cõtingit. ¶Quid ergo? Non multa uoluptatis auriumque gratia dicuntur? Non poema,non historia,non actio ciuilis,id maxime agunt,ut delectatione legentem detineant? admiratione suspendant? Illa etiam austerior, seuerio risque supercilij philosophia,horrorẽ rerum mollire uerbis & benignius influere in aures atque animos concupiscit. Vera sunt ista,fiũtque ut dicitur,& oratione quidem fiunt. Non tamen dictionis sunt finis,sed dicentis. Quemadmodũ enim cibi finis est explere famẽ: at conuiuator,quo gratius excipiat conuiuam,si lautius apparauit,idque prospexit,quo pacto non sa-

Obiectio.

Dilutio.

tietati illius, sed gulæ satisfaceret: quanq̃ id cibo quoq; fiat, non tamen quatenus est cibus, sed in instrumentum explendæ luxuriæ, est à domino translatus. Vt ergo cibi est alere, & firmare corpus; cõtra qui uoluptatem spectat, persæpe ingerit noxia, & magnorum irritamẽta morborum: sic quæ aliquando uerum dictionis ordinem sequenti possent uideri culpanda, dum audiẽtis captamus uoluptatem, inter laudes numerantur dicentis. Quale est strictim & breuiter dicere, & solũ pro necessitate, ea quę capita sunt et firmamẽta rerum. Aut quibus ꝑpe nihil est opus, dummodo excoli ornariq; possint, latissime fundere. Quinetiam digredimur ab eo quod instituimus, ut in aliquid quod plausibilit dici queat, deferamur: & quæ semel paucisq; dicta percipi poterant, ea repetimus, trahimus, longo uerborum ambitu * enunciamus. Poetæ quoq; persæpe à fide rerum, ad incredibilia delabuntur. Confundunt etiam ordinem rerum, ut quod prius erat, dicãt posterius;

* enumeramus.

quod posterius, prius. Hæc aliáq; pmulta id genus, quæ rerum essent nimirum uitia, atque proinde orationis, quia significandis ea rebus est instituta: ingeniorum tamen sunt (quoniam placent) uirtutes. Sunt tamen & ista persæpe coniuncta, ut quæ delectat præcipue, optime etiam doceat oratio: sed & fidei quandoq; locum occupat uoluptas. Diuersa tamen sunt, & diuersas habēt causas. Docere ergo, uel (si malimus) probabiliter dicere, propriũ est differentis (quod probare uolumus) munus. Mouere, ad inueniendi rationem, ostendimus cum docendi officio coniunctũ esse. Delectare, quoniam auditoris gratia expetitur, ad rhetorem rectius pertinebit. Nec enim habet aliquid cum inuentione negocij: aut si quid habet, ad docendi officiũ ea parte redigetur. Quid igitur est dialectice, & ꝙ finis eius sit docere, quid etiam ab eo mouere & delectare distent, hoc pacto satis sit executos esse.

Summa capitis hui⁹.

Eorũ quæ hoc libro dicta sunt epilogus.

¶SCHOLIA. in caput quartum.

DE hoc quoniam exactius initio dicturum me sum pollicitus)Libri præcedētis capite primo.

Vt sit mouere, pacatam tranquillamq́; men tē affectibus pturbare)Cicero in partitionibus:Motus autem est,inquit, animi incitatio,aut ad uoluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum,aut ad cupiditatem.

Motus qd rhetori.

Nā & re docemur,quoties rei alicuius experimentū sumimus, uel præeuntem aliquem præmonstrantemq́; sequimur)Sic ueteres illi Lacedęmonij,homines quosdam agrestes,qui Helotæ dicebantur,festis interim solennibusq́; diebus quàm maximè ad potū crapulamq́; incitare solebant, atque ita deinde uino ciboq́; obrutos immittere in conuiuia iuuenū, ut ij, conspecta turpitudine ebriorum, temulentiam,ut rem maxime deformē, omnibus modis fugerent ac cauerent. Et Ismenias ille Thebanus discipulis suis tam eos qui malè, quàm q bene modulabantur,ostendēs, dicere solebat: hoc pacto modulari oportet,illo nō oportet. Quę quidem docendi ratio, rebus magis constabat quām uerbis.

autor Plutarchus in uita Demetrij.

Erudite itaque Plutarchus inquit poema pictu ram loquentem esse)Plutarchus in libello eo, quo disputat, bellum ne an philosophiæ studia clariores reddiderint Athenienses,Simonidem autorem huius laudat sententiæ. Verba eius, ut quidem hodie in exemplaribus leguntur,sic habent:

Simonidis sententia.

πλὴν ὁ Σιμωνίδης τὴν μὲν ζωγραφίαν ποίησιν σιωπῶσαν * προσαγορεύων, τὴν δὲ ποίησιν, ζωγραφίαν λαλοῦσαν. ἃς γὰρ οἱ ζωγράφοι πράξεις ὡς γινομένας δεικνύουσι, ταύτας οἱ λόγοι γεγενημένας διηγοῦνται καὶ συγγράφουσι. Εἰ δὲ οἱ μὲν χρώμασι καὶ σχήμασιν, οἱ δὲ ὀνόμασι καὶ λέξεσι ταῦτα δηλοῦσιν, ὕλῃ καὶ τρόποις μιμήσεως

* προσηγόρευον

διαφέρουσι, τέλος δὲ ἀμφοτέροις ἓν ὑπόκειται. εἶτα τῶν ἱστορικῶν κράτιστος, ὁ τὴν διήγησιν ὥσπερ γραφὴν πάθεσι καὶ προσώποις εἰδωλοποιήσας.

Poema pictura loquens.

Verum Simonides, inquit, picturam poema tacens, & poema loquentem appellabat picturam. Quas enim res pictores, perinde ut si nunc primum gerantur, penicillo exprimunt ac demonstrant: eas ipsas poetæ orationibus ac libris suis, factas iam narrant atque conscribunt. Quocirca, si quod illi coloribus ac figuris, idipsum hi uerbis ac dicendo significant, planum est, materia quidem eos & modo imitationis differre, cæterum finem tamen eundem utrisque esse propositum: ac proinde etiam inter historicos eum primas tenere, qui narrationem perinde quasi picturam, affectibus ac personis ceu simulacris quibusdam impleri. Eiusdem rei meminit, seu Cicero, seu quis alius autor est, quarto libro rhetoricorum ad Hærennium. Vt qualibuscunque epilogorum Ciceronis uerbis) Quantus fuerit in epilogis Cicero, ipse in oratore docet his uerbis: Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed labore assequebar. Quæ qualiacunque in me sint, me enim ipsum non pœnitet quanta sint, sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa cum aguntur, quàm cum leguntur, uideri solent. Nec uero miseratione sola mens iudicum permouenda est, qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem perorantes in manibus tenuerimus: ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleuerimus forum: sed etiam faciendum est ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satie-

Ciceronis epilogi.

Tria poemat genera

tate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat, &c. Quid aliud Virgilius expreſſit, cũ dicit apud eũ Dido) Quarto Aeneidos. Si quis poetas omnis generis, qui δραματικὸν aliquid &c.) Tria ſunt genera poematũ, δραματικὸν, ἐξηγητικὸν, μικτὸν,, id eſt, actiuũ, enarratiuum, mixtum. Actiuum eſt, in quo perſonæ loquuntur ſolę citra omnem poetæ ipſius interlocutionem. Enarratiuum, quo ſemotis perſonis, ſolus poeta loquitur. Mixtum, in quo & poetæ & perſonæ introductæ loquuntur. Sic ferè Diomedes. Profert enim ſe primum affectus) Profert ſe, inquit, hoc eſt, exerit ſe, & paulatim naſcitur. Porro totus hic locus, ut prima frõte nonnihil uidetur obſcurior: ita lucidiſſimus erit, ſi huc adhibeatur ipſe Ciceronis pro Milone epilogus, q tametſi fuſior eſt, ac proinde uni forſan aut alteri, hoc utique loco, futurus ingratior: mihi tamen ad uerbum eum huc uiſum fuit aſſcribere, nõ ſolũ, quòd hic locus Rodolphi ſine eo intelligi non poſſit: uerum etiam, quòd nihil mihi ad mouendam miſericordiam uehemẽtius, ne cogitari quidem, nedum in literas mitti poſſe uideatur. Is ergo ad uerbum ſic habet:

Actiuum. Enarratiuum. Mixtum.

Epilogus orationis p Milõe.

Sed iam ſatis multa de cauſa, extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat? niſi ut orẽ, obteſterq́ꝫ uos iudices, ut * etiam miſericordiam tribuatis fortiſſimo uiro, quam ipſe non implorat: ego autem repugnãte hoc, imploro et expoſco. Nolite, ſi in ueſtro omnium fletu nullam lachrymam aſpexiſtis Milonis, ſi uultum ſemper eundem, ſi uocem, ſi orationem ſtabilem, ac non mutatam uidetis, hoc minus ei parcere. Atque haud ſcio, an multo etiam ſit adiuuãdus magis. Etenim ſi in gladiatorijs pugnis, & infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & ſupplices, & ut uiuere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes & animoſos, & ſe acriter ipſi morti offerentes ſeruare cupimus, eorumq́ꝫ nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagi-

* eam

tant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus? Me quidem iudices exanimant & interimunt hę uoces Milonis, quas audio assiduè, & quibus adsum quotidie. Valeant, inquit, ualeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati, stet hæc urbs preclara, mihiq; patria charissima, quoquo modo merita de me erit. tranquilla republica ciues mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur: ego cedam atque abibo: si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: & quamprimum tetigero benè moratam & liberam ciuitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores: O spes fallaces: O cogitationes inanes meæ. Ego quum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum uires erant debiles: bonis uiris, qui omnem autoritatem Clodianis armis abiecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patrię reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Vbi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani, illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ uoces? ubi denique tua M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, uox & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec uero hæc iudices ut ego nũc flens, sed hoc eodem loquitur uultu, quo uidetis. Negat enim se, negat ingratis ciuibus fecisse, quæ fecisset: timidis & omnia circunspicientibus pericula, non negat. Plebem & infimam multitudinem, quę P. Clodio duce fortunis uestris imminebat: eam, quo tutior esset uita uestra, se fecisse commemorat, ut non modo uirtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret. Nec timet, cum plebem muneribus placarit, uos non conciliarit meritis in remp. singularibus. Senatus erga se beneuolentiam temporibus his ipsis sæpe

esse perspectam: uestras uerò, & uestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcunque casum fortuna dederit, secum ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi uocem praeconis modo defuisse, quam minimè desiderat: populi uerò cunctis suffragijs, quod unum cupierit, se consulem declaratum. nunc deniq; si haec contra se sint futura: sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit haec, quae certè uera sunt: fortes & sapientes uiros non tam praemia sequi solere rectè factorum, quàm ipsa rectè facta: se nihil in uita, nisi praeclarissime fecisse. Si quidē nihil sit prę stabilius uiro, quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis ciuibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio ciues suos uicerint. Sed tamen ex omnibus praemijs uirtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium gloriam: esse hanc unam, quae breuitatem uitae posteritatis memoria consolaretur, quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui uiueremus: hanc deniq; esse, cuius gradibus etiam homines in caelum uideantur ascendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet uetustas. Quin hoc tempore ipso, cū omnes à suis inimicis faces inuidiae meae subijciantur, tamen omni in hominū coetu gratijs agendis & gratulationibus habendis, & omni sermone celebratur. Omitto Hetrurię festos & actos & institutos dies. Centesima lux est hęc ab interitu P. Clodij, & opinor altera: qua fines imperij populi Romani non solum fama iam de illo, sed etiam laetitia peragrauit. Quamobrem ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro: quoniam omnibus in terris & iam uersatur, et semper habitabit nominis mei gloria. Haec tu mecū saepe his absentib⁹, sed hisdē audiētibus, haec ego tecum Milo. Te quidem, quòd isto animo es, satis laudare nō possum: sed quo est illa magis diuina uirtus, eo maiore à te dolore diuellor. Nec uero si mi-

hi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandũ querela, ut his irasci possim, à quibus tantum uulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed optime. Nullum unquam iudices mihi tantum dolorem inuretis, etsi quis potest esse tantus? sed ne hunc quidẽ ipsum, ut obliuiscar, quanti me semper feceritis. Quæ si uos cepit obliuio, aut si in me aliquid offendistis, cur nõ id meo capite potius luitur, quàm Milonis? Pręclare enim uixero, si quid mihi acciderit prius, quàm hoc tantum mali uidero. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi ô T. Anni nullum à me amoris, nullum studij, nullum pietatis officiũ defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetiui: ego meum sæpe corpus & uitam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abieci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum, in communionem tuorũ temporum contuli: hoc denique ipso die si qua uis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid iam restat? quid habeo? quid dicam? quid faciam pro tuis in me meritis: nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo, uosq́ obsecro iudices, ut uestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in huius salute augeatis, aut in eiusdẽ exitio occasura esse iubeatis. His lachrymis nõ mouetur Milo, est quodam incredibili robore animi septus: exilium ibi esse putat, ubi uirtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid uos iudices? quo tandem animo eritis? memoriã Milonis retinebitis? ipsum eijcietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc uirtutem excipiat, quàm hic qui procreauit? Vos, uos appello fortissimi uiri, qui multum pro rep. sanguinem effudistis: uos in uiri & in ciuis inuicti appello periculo Centuriones, uosq́ milites, uobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc

Pro Milonis personа suam substituit.

tanta uirtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? eĳcietur? O me miserum, ò me infelicẽ, reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterũ putant? Quid tibi Quinte frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostrã ille seruasset? an in qua causa nõ potuisse, quæ est grata gentibus? à quibus non potuisse? ab his, qui maximè P. Clodĳ morte acquierunt, quo deprecãte? me. Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi iudices, cum illa indicia communis exitĳ indagaui, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me meosq; redundant ex illo fonte dolores. quid me reducem esse uoluistis? an ut inspectante me expellerẽtur hi, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro, uos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, q̃ fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab ĳs, per quos restitutus sum? Vtinã dĳ immortales fecissent, (pace tua patrĩa dixerim: metuo enim ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò uiueret, sed etiam prætor, consul, dictator esset, antequam hoc spectaculum uiderem. O dĳ immortales, fortem & à uobis iudices conseruandum uirum. Minime, minime, inquit: imò uero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine uir patriæ natus, usquã nisi in patria morietur? aut si forte pro patria, huius uos animi monumẽta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulchrũ esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum à uobis, ad se uocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc uirum exceperit: hanc ingratam, si eiecerit: miseram, si amiserit. Sed finis sit: neq; enim præ lachrymis loqui possum, & hic se lachrymis defendi uetat, Vos oro obte-

storq; iudices, ut in sententijs ferēdis, quod sentietis, id audeatis. Vestram uirtutem, iustitiam, fidem(mihi credite)is maxime probabit, qui in iudicibus legēdis, optimum & sapientissimum quenq; legit. Est em̄ amplificatio.ut inquit Cicero) in partitionibus. Et sic se, ut inquit Cicero, res habet: Me mea, te tua delectant)Cicero quinta Tusculana de Dionysio tyranno loquens: Musicorum uero, inquit, perstudiosum accepim': poetam etiam tragicum, quàm bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere, nescio quo pacto magis q̄ in alijs, suum cuiq; pulchrū est. Adhuc neminem cognoui poetam, & mihi fuit cùm Aquinio amicitia, qui sibi non optimus uideretur. Sic se res habet: Te tua, me delectant mea. Nō ita dissimile his est, quod idem Cicero habet decimoquarto libro epistolarum ad Atticum: Accipe à me, inquit, καθολικὸν θεώρημα rerum earum, in quibus sumus exercitati satis. Nemo unquam neq; poeta, neq; orator fuit, qui quenquam meliorem se arbitraretur. Hoc etiā malis contingit. quid tu Bruto putas ingenioso & erudito? de quo iam experti sumus. Nuper in edicto scripseram rogatu tuo: Meū mihi placebat, illi suū. Quin etiam cum ipsius precibus penè adductus, scripsissem ad eum de optimo genere dicendi: non modo mihi, sed etiam tibi scripsit, sibi illud quod mihi placeret, non probari. Quare sine quæso quenque sibi scribere: suam cuiq; sponsam, mihi meam: suum cuiq; amorem, mihi meū. Non scite. Hoc em̄ Attilius poeta durissimus. Hæc Cicero. Quem in modum & Plautus: Suus, inquit, rex reginæ placet: sua cuiq; sponsa sponso.

Me mea, te tua delectant.

Suū cuiq; pulchrū.

In Stic.

DE MATERIA DIALECTICAE.

¶Materiam dialectices esse quæstionem. Caput V.

HInc igitur ea, de quibus hoc libro dicturos nos prædiximus, exequamur eo, quo proposuimus, ordine. Tria erant quibus differendi facultatem constare uoluimus: materia, instrumentũ, & tractatus. Materia ordine est prima: primum ergo illa nobis explicetur. Ne quẽ fallat autem nominis huius ambiguitas, illud admonitũ uelim, materiam artium quandoq; dici id quod artibus docetur, & circa quod uersatur cura cõsideratioq; illarum, quod & subiectum uocari priore libro diximus: sic materiam dialectices possumus dicere argumentationem, ut pleriq; uel ut nos, dictionem probabilẽ, quanquã parum hæc ipsa diuertant. Dicimus etiam materiam artium, id in quod opus suum explicãt, quemadmodum statuarij materiam dicimus æs, marmor, gipsum, cerã, omne id deniq;, ex quo simulacrum aliquod aut imaginem effingere potest. & figuli materiam, lutum: & fabri, ligna. Lignis autem proprium est materiæ nomen. Ab his enim ad reliqua si-

Materiã artiũ dici bifariam.

militudine traductum est: nosq; in hanc significationem in præsentia de materia dialectices quærimus. ¶ Istam quæ sit, uidemur commodissime ex opere dialectices posse perspicere. Si enim est opus illius, quod prædiximus, probabiliter dicere: quicquid id est, in quod hoc opus suũ exerere & experiri possit, id uidebitur utiq; materia illius esse. Probabiliter aũt dicere de omni eo, quod in orationẽ deducitur, possumus: aut re uera probabiliter, aut quatenus res ipsa de qua dicimus, permittit: quod cuiusmodi sit, prædiximus. Omne igitur id, de quo ordine apte q; ad fidem dici potest, id erit dialectices materia. Quod si uno nomine complecti uolemus, haud erit difficile. De quocũq; enim fidem conamur facere, id necesse est accipi tanquam dubium incertumq; sit. Nemo enim rem apertam, quatenus est aperta, sumit docendam: sed ut contendi de ea & ambigi possit. Quicquid autem tanquam dubitatum in medium profertur, id uocant quæstionẽ. Erit ergo quæ-

Dialectices materiã esse quæstionem.

ſtio materia dialectices. Nec inuenio, quam illi certiorem aliam aut arctioribus circunſcriptam terminis, aſſignem.

Obiectio contra prædicta.

¶ Scio tamen eſſe, quibus aliter uidetur, quorum non eſt diſſimulanda nobis ſententia. Hi putant, ſi tam late tẽdamus materiam dialectices, ut de quocunque probabiliter poſſit dici, id ſubijciamus curæ ipſius: omnes ferè artes aut superuacuas futuras, aut intra dialectices ius poſſeſſionemque uenturas. Omnes enim propemodum probabiliter de eo quod docendum ſumpſerunt, diſſerunt. Nam eorum, quæ neceſſaria & indubitata eſſe poſſint à nobis comprehendi, non ita magna eſt copia: & ſi academiæ credimus, prorſus nulla. Id quod nemo negat, quæ ad uitam moresque pertinent: quæ item ad rerũ naturæ notitiam, nihil eſt quod non ſit controuerſum, & magnis ingenijs omnes in partes iactatũ. De his ergo omnibus probabilia utcũq; diſſerũtur, quoniã neceſſaria nõ poſſunt. Si ne probabilia quidẽ poſſent, nemo uel

differeret ea, uel doceret. Quod si proba-
bile dicimus, non modo quod ambigue
& in utrancꝫ partem dici potest: sed ut,
quo certius quicꝫ est, eo probabilius sit:
& quod indubitatũ sit, id maxime uidea
tur probabile: omnes artes quæcunꝫ de-
mũ sunt, ex ꝑbabilibus constabunt. Quũ
singulæ ergo de his rebus quas profiten-
tur, probabiliter dicãt, quid iam loci dia
lecticæ de omnibus rebus dicẽdi relictũ
erit? Aut quid opus est, per oẽs ire nos di
ripiꝫ artes, si quod cunctæ pollicẽtur, po
terit dialectice sola præstare? ¶ Aristote
les itaꝫ dialecticen tribus his utilem pu
tauit: exercitationi differendi, cõfutando
aduersario, & probandis primis artium
principijs eis, quæ oportet quamlibet ar
tem uelut explorata certaꝫ habere. Quia
enim prima sunt, artes ipsæ nequeunt ea
probare uelut præcedentia illas, & cre-
denda discenti. Ab hac itaꝫ uelut publica
quadam omnium ministra, petẽdam eis
fidẽ est arbitratus. In reliquo sciẽtiarum
progressu, nihil loci reliquit dialecticæ,

Aristoteles ad tria utilẽ esse putauit dialecticen.

Duos tamen libros, qui posteriorum resolutoriorum inscribũtur, edidit: quibus ea complexus est, quæ ad rationem tradendarum artium pertinent. Ergo quod attinet ad institutum nostrum, non quæstionem dialectico uult propositam esse, sed id, quod πρόϐλημα Græci dicũt, quod nos uel sciscitationẽ uel percontationem dicere possumus: pleriꝗ; Græco maluerunt uti. Percontationem uult esse id, de quo pariter, est ne, an nõ est, quæritur: ut, Est mũdus æternus, an non? est'ne sol maior tota terra, an non? Id autem quod solum in unam partem effertur, ut ecquid est immortalis anima? ecquid uirtus est summum bonum? id πρότασιν, hoc propositionem uocauit: & propositionem quidem non omnem dialecticam esse, sed eam solum, quæ neꝗ; fidei prorsus, neꝗ; dubitationis sit expers: neꝗ; enim queꝗ̃ proponere, sit'ne nix nigra? aut sit'ne homo animal? nihil autem inter percontationem & propositionem interesse, nisi efferendi diuersitatem, Quibus colligere

Sententia Aristotelis nõ quæstionẽ, sed problema dialectices esse materiã.

De quibus secundum Aristotelẽ differẽdũ

paratum est, Aristotelem uoluisse, ea sola pertinere ad dialecticum, de quibus ambas ĩ partes disseri posset, & ea posset uia, qua non essent certis artium finibus comprehensa. ¶Dicamus ergo, quo pacto reliquæ artes, & quo dialectice de rebus disserit: & quid intersit, distinguamus. Primũ cõstat, artes omnes paulatim & ꝑ incrementa repertas esse: neq; quisq̃ idem, artem aliquã reperit & absoluit. Prima autem initia à sensuum obseruatione profecta sunt: ut cum uiderent homines, aliquid iterum tertio ue & sæpius itidem fieri, experimento sumpto, ausi sunt tandem affirmare prorsus sic se rem in omnibus habere. Vt cui primũ curæ fuit scrutari rerum naturam, cum uideret plãtas animaliaq; non nisi è semine procreari, deinde ducto per radices humore, aut cibo per os hausto, augescere: laterem nisi luto non excoqui, cinerem non fieri, nisi ex aliquo quod ureretur: sicq; reliqua, quæcũque gignerentur, prius aliquid ex quo fierent habere: tanquam firmum explora-

fit dialectico. Dilutio obiectiõis prædictę, explicans q̃modo ad dialecticũ spectet ꝓbabiliter de oĩb⁹ dicere, & q̃mõ ad sciẽtias alias.

tumq; demum constituit, nihil ex nihilo gigni. Simili uia collegit, etiam omnia quæcunq; fiunt, efficientis alicuius ui fieri. Deinde cũ per singulas res duceretur animus eius, uelletq; etiam naturas proprietatemq; uniuscuiusq; perquirere, ad cõmunia illa rediens, quæ iam ueluti leges fixerat, conferensq; illa cum singulis ratiocinando, reputando, colligendo (id est, quod argumentari dicimus) fidem de unaquaq; sumpsit, & ambiguitates explicuit. Illa ergo, & quæ secutus est uelut firmamenta inquisitionis suæ, & quæ ex illis collegit, ꝓpria sunt instituti artisq; suæ: uia autem & ratio colligendi parandæque fidei ad dialecticum spectat. In commune enim dialectice ostendit ea, quibus inspectis & animo pertractatis, promptum sit inuenire fidẽ de eo quod quærimus. Vt uerbi causa, dialectice dicit inspiciendam in argumento inueniendo esse substãtiam rei, & causas, & euenta, & quæ reliqua in locis descripsimus: quatenusq; facit is qui differit, munere

illius utitur. Quæ sit autem definitio rei ꝓpositæ, quæ causæ, quæ euenta: ea oportet ex proprijs artibus rei cuiusq; depromat. Rursus uero, in uniuersum quid definitio, & quo pacto definiẽdum, quid item gen9, quid species, quid causæ, quid euenta, & reliqua id genus, non est dialectices explicare: sed eius scientiæ, quæ prima rerum principia tractat, quam metaphysicen dicunt: à qua dialectice mutuatur ista, quia ad inueniendi rationem sunt accommodata. Vtq; dicat, quid sint ista, aliena tamen id facit fide: ratio rerum iudiciumq; penes illam est. Non uidentur itaq; satis exacte satisq; perspecte dialectices descripsisse officium, qui dixerunt id esse, definire, diuidere, uerum à falso discernere. Priora eñ illa (ut dicimus) metaphysices sunt opus: hoc posterius, omnium est artium cõmune. Dialectice disserendi ꝓbabiliter ratione tradit, hoc est, instrumẽtũ tñ ueri falsiq; discernendi: cuius usu ministerioq; expeditius cũcti artifices, quid ueri aut falsi sit in rebus sibi pro

Longe aliter dialectici tẽporis nostri.

Verum id hodie asserunt penẽ omnes.

positis, explorent. Quòd si tamē uolumus istud accipere ita, ut sit discernendo uero & falso destinata: nō abnuerim id quidē, nō ut ipsa discernat, hoc est, iudicet (hoc enim singularum est artiū) sed ut instrumentum præbeat, sine quo, nullo pacto ista discerni possint.

Obiectio altera.

¶Quid ergo? dicit aliquis. Nōne & ante inuentam dialecticen fuerunt artes, & disputatum est, & inuentum est uerum: & nūc quoq; quotusquisq; eorum qui disputant, dialecticen tenet? ¶Nō est quod negem hæc ita esse.

Respōsio ad eā obiectionē.

Illi tamen, quod dialectice docet, & faciunt & fecerunt: multo commodius si hāc didicissent, fortasse facturi. Quemadmodum & ante traditam rhetoricen diserti uiri fuerunt, & priusquam literis cōprehensa est musice, cecinerunt homines: nec Hippocrates, ut primus in artis imaginē medicinam coegit, sic & primus cognouit morbum, profutura meditatus est, ægrum leuauit. Facta sunt hæc antequam artes fierent, & ob id ipsum, quòd crebro sunt facta, longa recte secusq; facto-

rum annotatione,artes esse cœpêre.Pro-
uenêre deinde præclara ingenia,quæ di-
sperfa colligerent, confusa disponerent.
explerent imperfecta,rudia perpolirent,
& omnia cõplecterentur:non modo quæ
facta essent,sed quæ fieri etiam possent.
Sic quod casus ante fuerat,cœpit deinde
ratio esse.Et secutum est,ut,non quia fa-
ctum iam esset,aliquid debere fieri:sed
quia deberet fieri, crederent esse facien-
dum.Qui priores ergo fuerunt artibus,si
milia his ipsis quæ nunc præcipiuntur,si
quando recte fecerunt,secuti sunt.Sicut
hodie pleriq; faciũt quod artis est, sed nõ
ex arte,quippe quam nullam habent:sed
uel longa obseruatione,uel ingenij quo-
dam præstanti uigore.Quanto rectius ta
men,quanto melius expedirent illa,si cer
ta artium ratione ducerentur? Duratura
enim seculis ingenia,& quibus non præ-
sentes solum plaudant,sed quæ omnis po
steritas miretur,ea tum demum fiũt,quo
ties cũ optima natura ars perfecta coniun
gitur. Sic q̃d dialectices est,inuenerunt

argumenta homines,& errorem male in uentorũ aliquando deprehenderũt:antea q̃ essent omnia præcepta illi⁹,in artis formã collecta. Aristoteles tamẽ,quiq́; post eum alij instructi ea fuêre,facile libris suis ostẽdunt,q̃ magn⁹ sit usus eius,& q̃ tractandis oĩbus rebus accommodatus:utq́; sine ea,non solum singula de quibus in artium decursu dubitaretur, explicari nequirẽt:sed ne artes quidẽ colligi possent, & in hanc quã acceperunt redigi formã.

Epiphonema in laudẽ dialecticæ.

Hæc est illa scientia, quam apud Ciceronẽ Crassus necessariã formandis artibus putat:quamq́; cupit esse in iuriscõsultis, quo nõ essent apud eos omnia actorũ similia: Quæsitũ est à Titio, & Labeo ait,etiã Celsus respondit,& apud Trebatium scriptum est.

Definitiones aliq̃t ac diuisiones,citra artificiũ dialecticũ confectæ.

Ex eadem nota sunt definitiones illæ:Ius est scientia æqui & iniqui.Et, Iustitia est constans & perpetua uoluntas. Et diuisiones itidẽ,Iuris aliud publicum, aliud priuatum.Et priuatum, in naturale,& gẽtium,& ciuile diuiditur:q̃si ius publicum,neq; naturale esset,neq; gentium,

neq; ciuile. Sed illis semper satis placue-
runt sua, & iustior alioquin est eis uenia.
Quoniā ut doctissimus qu'sq; fuit, ita ma
ximis semper occupationibus distentus
est, ne uel ociū perpoliendis inuentis suis
haberet. Sed ut ad Aristotelē aliquādo ue
niā, qui artiū finibus exclusit dialecticen:
aptamq; uel solum, uel maxime certami
nibus disputationū credidit, paucis dicā
quod sentio: quod sentio inq̄, nā ille ueri-
ora forsitā, ego tamen quod sentio. Equi-
de artiū decreta, & disputationū cōtentio
nes, non inueniendi, nō iudicandi ratione
discreta puto. Ex eisdem em̄ locis hauriūt
utraq; hæc argumēta, eadē expendēdorū
argumentorū utrisq; est uia. Cupit æque
q̄ docet, quiq; certat, ꝓbare quod sumpsit:
sed ille reuera cupit. Bona em̄ fide agit, &
cū eo qui docendū se præbet, habet nego
ciū. Certator ꝓbat q̄dem, si potest: sin mi
nus, satis habet, si modo uideat̄ ꝓbasse. Vi
ctoriā em̄ spectat, quā si potest, uiribus au
ferri malit; q̄d si res negabit, artib⁹ pugna
bit, & insidias struet. Dolus em̄ an uirtus

Cōtra sententiā Aristotelis superius expositam.

(ut inquit poeta) quis in hoste requirat? Ergo si ex uulgaribus, & longius petitis, nec satis constanter probabilibus, & sæpe etiam in speciem tantum probabilibus, disputator probationes petet: id non ideo fieri credo, quia id lex disputãdi postulet. Nec enim quẽquam tam segnis conatus puto, ut cum posset certis exploratisq; sententiã suam tueri, ad infirmiora potius delaberetur. Sed quoniam talia ad disputandum sumuntur plerunq;, quæ nequeunt aliter obtineri, & de quibus nihil potest satis probabiliter ad ueritatem dici: rerum hæc est conditio, non disputandi ratio diuersa. Opus itaque habet, undecunque datur, præsidiũ petere: & ubi in re parum auxilij est, offundere tenebras aduersario: & huius ignoratione probationis loco abuti. Non magis autem sunt dialectici ista, quàm medici, qui sanãdum pedum dolore laborantem suscepit: ubi uetus iam morbus, & qui radices altius quàm ut euelli possit egit, nulla ratione leuior fit, satis putat stuporem ægris mẽ-

bris inducere. Vtq; huic pro sanitate est, non sentiri dolorē: sic certatori, pro probatione est, nō intelligi fraudem. Si quis igitur cum eo aduersario contulit pedē, qui sit captionum omniū peritus, & contra quem nihil proficiant astus: redeundū est nimirum ad rem ipsam, quæ si artibus comprehēsa sit, ex his ipsis utiq; quæ artibus de ipsa traduntur, argumenta du cemus. Da Aristotelem & Aristippum, de summo bono contendentes: da Chrysippum & Carneadem, de cōprehensionibus, id est, possit'ne aliquid sciri: da reliquos in omni genere philosophos, de decretis suis ambigentes: an non hinc firmamētum roburq; disputationū suarum promēt, quæ editis eisdem de rebus (qsque pro captu suo) artibus forent inclusuri? Vt finē ergo faciam, si, quemadmodum prius ostendere conati sumus, dialectices officium est, probabiliter dicere: ut de quoq; certissima & præcepta maxime dicentur, licet ex medijs deducta sint artibus, ita maxime ex dialectices instituto iu

reć[?]q; fiet. Proximo loco erũt, quæ ad hæc arctissime accedent. Subdola uero & captiosa, nõ magis ex dialectices sunt ratione, q̃ mõstra morbíq; ex constitutione naturæ. Materiã igitur dialectices sciamus omne id esse, de quo probabiliter est disserere, hoc est, quod proposuimus, quæstio omnis, quæcũq; demũ ea sit: dũ tamẽ meminerimus, res, & de quibus & per quas disserimus, ex singulis cuiusq; artibus sumi: disserendi autem ordinem rationemq;, ad dialecticẽ pertinere. Sed quæ sit materia dialectices, & quid alijs afferat artibus, q̃dq; ab eis accipiat, istis sit satis, & nimium etiam fortasse. Sed ignoscere æquum est paulo pluribus uerbis. Variẽ tractantur hæc, nec apud omnes conuenit, suntq; fundamẽta & uelut scopuli artis ad quæ reliqua diriguntur: reddenda idcirco de eis paulo exactius fuit ratio: nec enim ubi summa labat, possunt inter se partes consistere.

Epilogus capitis p enumerationem.

¶SCHOLIA in caput quintum.

QVod & subiectū uocari priori libro dixim⁹) Hoc dictum est libri primi capite decimotertio. Lignis autē proprium est materię nomen) Id ex græca uoce dilucidius apparet. Quam enī nos materiam, illi ὕλην uocant: unde nos syluā deducimus. Etiamsi me nō latet, eam materiam de qua hic agim⁹, apud illos ὑπόθεσιν magis q̃ ὕλην dici. Quod cuiusmodi sit prędiximus; Libri huius capite secundo.

Scio tamen esse quibus aliter uidetur) Hęc obiectio nihilo plus uirium habet aduersus ea, quæ hoc capite docet Rodolphus, quàm quæ de materia rhetorices primo libro de oratore disputat Crassus. Habet autem in summa hunc intellectum: Si dialectice sola probabiliter disputare de omnib⁹ docet, quorsum igitur cæteris nobis opus est artib⁹? Quorsum attinet, illas tanto cū labore pdiscere, si hac una instructi, credibilem de re q̃libet texere possum⁹ orationē? Dilutio: Quanquam dialectice uiam ac rationem tradit de omnibus disserendi, non tamen hinc colligitur illud, cæteras artes omnes inutiles esse ac superuacuas: quando fieri potest, ut res eædem, diuersa ratione spectatæ, diuersis etiam artibus subijciātur. Iam dialectice in commune tantum uiam ac rationem parandę de re quaq; fidei tradit: itaq; in uniuersum de rebus omnib⁹ agit, ut nulli interim specialiter præcepta sua accommodet. Reliquæ artes, generalem hanc disserendi rationem à dialectica mutuantes, suis eam singulatim materijs applicant. Verbi causa: Præcipit dialecticus, probationes rei cuiusque esse petendas à finitione, genere, speciebus, proprio, toto, partibus, causis, euentis &c. quæ autem rei cuiusque definitio sit, quod genus, quæ species, totum, partes, causæ, euenta: id dialecticus speciatim non docet, sed aliunde petendum est. Vt si quęras, sit ne anima mortalis an immortalis: hic rem ipsam peculiariter ad naturalem pertinere philosophum nemo ignorat. Siquidem is naturas rerū scru-

Qua ratione dialectice disputare doceat de rebus.

tatur, is quæ interire res possint, quæve non possint, peruestigat ac docet, & quæcunque de ortu & occasu rerum dicuntur, ea omnia suæ ditioni esse subiecta confirmat, Quorsum igitur eiusmodi in reb⁹ opus est dialectica? aut quis eius hic usus? Hic nimirum, ut qua uia, quo modo, ipsi etiam physico hac de re differendum sit, uideamus, Docet ergo, principio intuendum esse, quid sit anima, quod eius genus, quæ formæ, quæ officia, quæ causæ, quæ euenta, quæ ei accidant, quæ cohęreant, quæ pugnent. Deinde, hæc eadem quærenda esse de morte, eaque cum prioribus illis sic conferenda, ut quæ quibus consentanea sunt, quæ dissentanea, deprehendamus: atque ita demum ex habitudine istorum, de themate proposito in hanc aut illam partem feramus sententiã. Hæc, inquam, dialectice in commune monet dispicienda esse, traditque normas ac regulas quasdam, quibus ceu filo quodam in hisce componendis secernendisve ita dirigatur humana ratio, ne qua aberrare possit, neue pro consentaneis accipiat diffidentia: aut contrà, ea quibus probe inter se conuenit, credat dissentanea ac pugnãtia esse. Verum enimuero quænam ea definitio animæ aut mortis sit, quod genus, quæ causæ &c. in eius rei peruestigationẽ etsi generales aliquot præceptiones tradidit dialectica, tamen speciatim ex ea peti ista non debent, sed à naturali philosopho. Ita fit, ut specialis quidẽ de rebus omnibus tractatio pertineat ad reliquas artes: quatenus uerò uniuersæ sub unam communem quandam de eis differendi rationem cadunt, hactenus subiectæ dialecticæ sint.

Aristotel. ad quę uti lem esse existimauerit dialecticen.

Aristoteles itaque dialecticẽ tribus his utilem putauit) Habet quidem Aristoteles, dialecticam utilem esse ad tria, Verum his tribus quartum subiungit. quod tamen, autore Alexandro Aphrodisieo, uelut particula quædam tertij illius uideri potest, Iam Rodolphus, omisso tertio, quartum in locum eius subiecit, Quæ res ei in causa fuit, cur diceret, dialecticen

iuxta ſententiam Ariſtotelis, ad principia modò ſcientiarum cōducere, à reliquo artium progreſſu excludi. Quā illius ſententiā non fuiſſe, facile docebūt nos uerba ipſius, q̄ 1. topicorū lib. habent ad hunc modum:

Ἑπόμενον δ' ἂν εἴη τοῖς εἰρημένοις, εἰπεῖν, πρὸς πόσα τε καὶ τίνα χρήσιμος ἡ πραγματεία. ἔστι δὴ πρὸς τρία, πρὸς γυμνασίαν, πρὸς τὰς ἐντεύξεις, πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας. ὅτι μὲν οὖν πρὸς γυμνασίαν χρήσιμος, ἐξ αὐτῶν καταφανές ἐστι. μέθοδον γὰρ ἔχοντες, ῥᾷον περὶ τοῦ προτεθέντος ἐπιχειρεῖν δυνησόμεθα. πρὸς δὲ τὰς ἐντεύξεις, διότι τὰς τῶν πολλῶν καθηριθμημένοι δόξας, οὐκ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλ' ἐκ τῶν οἰκείων δογμάτων ὁμιλήσομεν πρὸς αὐτούς, μεταβιβάζοντες ὅτι ἂν μὴ καλῶς φαίνονται λέγειν ὑμῖν. πρὸς δὲ τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας. ὅτι δυνάμενοι πρὸς ἀμφότερα διαπορῆσαι, ῥᾷον ἐν ἑκάστοις κατοψόμεθα τ' ἀληθές τε καὶ τὸ ψεῦδος. ἔτι δὲ πρὸς τὰ πρῶτα τῶν περὶ ἑκάστην ἐπιστήμην ἀρχῶν. ἐκ μὲν γὰρ τῶν οἰκείων τῶν κατὰ τὴν προτεθεῖσαν ἐπιστήμην ἀρχῶν, ἀδύνατον εἰπεῖν τι περὶ αὐτῶν, ἐπειδὴ πρῶται αἱ ἀρχαὶ ἁπάντων εἰσί. διὰ δὲ τῶν περὶ ἕκαστα ἐνδόξων ἀναγκὴ περὶ αὐτῶν διελθεῖν. τοῦτο δ' ἴδιον ἢ μάλιστα οἰκεῖον τῆς διαλεκτικῆς ἐστίν. ἐξε-

τασικὴ γὰρ ὄυσα, πρὸς τὰς ἀπασῶν τῶν μεθόδων ἀρχὰς ὁδὸν ἔχει.

Eis uerbis hoc dicit: quæ in topicis à se traduntur, ea conducere in primis ad tria. Primum, ad exercitationem differẽdi. Qui enim methodum hanc teneat, eum facilè de re quauis argumentari posse. Deinde, ad dextrè conuersandum colloquendũq; cum uulgo & multitudine: cui si quid persuasum uelis, nulla id ratione effectum iri facilius, quàm si om̃is tua oratio ducatur ex ĩs, quæ ipsi uulgo uera esse uidentur: non, quæ ex intimis artium penetralib⁹ deprompta, admiratur citius rudis multitudo quàm credit. Tertio, ad scientias eas, quas philosophiæ nomine complecti solemus. Quisquis enim hac facultate instructus, utranq; eius quo de agitur partem, credibilibus argumẽtis reddere possit ambiguam: eum facile quid in re quaq; ueri falsive sit, perspecturum. Præter hæc autem, conducere ea et ad prima artium principia, eo ꝙ hęc ex ĩs quę propria sunt artis cuiusq;, ꝓbari nullo modo possint: sed ex credibilibus tantum, quorum tractatum pertinere ad dialecticum. Porro totus hic locus Rodolphi est eiusmodi, ut intelligi plene non possit: nisi adiuncto ei primo topicorum libro Aristotelis. Exercitatione differendi, confutando aduersario) Quòd habet Rodolphus, dialecticen secundo utilem esse confutando aduersario, id uulgo hodie ita dici consueuit, cõdũcere eam ad obuiationem. Aiuntq; obuiare aliud non esse, quàm promptè resistere positioni respondentis, ꝑ argumentationes probabiles. Aristotelis uerbum est: ἐντεύξεις πρὸς τὰς ἐντεύξεις, qua uoce Alexãder & Suidas significari putãt, τὰς πρὸς τοὺς πολλοὺς συνουσίας, id est, cõuersationem, cõgressus, colloquiaq; cũ uulgo & multitudine. Atq; hoc sane intellectu nomen ἐντεύξεως accipiendum hic esse, ipsius etiam Aristotelis uerba declarant, quibus secũdę huius utilitatis reddit causam,

Omnes artes paulatim per incrementa esse repertas) Eiusmodi quiddam habet & Quintilianus libri quinti capite decimo. Et Cicero itē 1. libro de oratore: cuius uerba paulò post in hoc ipso capite asscribemus.

Nihil ex nihilo gigni) Hoc rectè à ueteribus philosophis dictum esse 1. physicorum lib. autor est Aristoteles; Attingit eandem sententiā, sed satyrico morsu, & Persius: De nihilo nihil, in nihilum nil posse reuerti.

Rursus uerò in uniuersum præscribere quid sit definitio) Hęc nō usquequaq; cōsona esse uidētur ijs, quę Cicero de dialectica habet 4. lib. de finib⁹. Verū non hoc agit eo in loco Cicero, ut diligentius expendat quæ pertineant ad officium dialectici, sed ut refellat sententiam Stoici. Hodie certe quotquot dialectica scribunt, ij & hęc sibi inter cętera explicanda sumunt, siue sua, siue aliena id faciāt fide. Quid ergo? dicet aliqs, Nonne & ante inuentam dialecticen fuerunt artes?) Ridendi sunt, qui eiusmodi strophis, rudibus interim auditoribus persuadere conantur, esse inutileis artes. Qua de re legere est quędam non inutilia, apud Quintilianum libri secūdi capite decimooctauo. Rodolphi solutio huc spectat, non esse superuacuas artes, etiamsi qui extitere fortassis qui sine arte id quod est artis, fecerunt. Nam ut nō sint necessarię illis, inde tamen non colligitur, cæteris quoq; eas necessarias non esse. Non omnia, inquit poeta, possumus omnes. Et quod illis albæ gallinæ filijs indulsit parens natura, id si nos pulli uiles consequi cupimus, artem in auxilium nobis adhibeamus oportet. Vt terrarum, ita ingeniorum mira diuersitas, & pratorum alia genuinū insitumq; humorem habēt, alia nisi deductis aliunde aquis irrigari nō possunt. Notum est græcum illud, ου παντος ανδρος. Quam tu disserendi facultatem acceptam refers benignitati naturæ, ea mihi & similibus mei non nisi arte & labore contingit. Ego tuam istam felicitatē non inuideo tibi, sed & tu mihi ignoscas inuicē uelim, si qđ

An sit dialectici explicare, quid definitio, qd gen⁹ &c.

Non esse inutiles artes, etiā si q forte sine arte, id quod ars docet faciunt.

ingenio deest, id studeã sarcire industria. Quanquam & felicioribus illis, quanta ad felicitatem istam suam fieret accessio, si munus hoc à parente natura datum, artis adiunctione reddere mallẽt illustrius, quàm inertia obscurare? Quamlibet ferax sit ager, feraciorem tamen cum reddere potest agricola, si diligẽter colat, si fimo & pingui illa terra, quam margam Plinius uocari ait, obducat. Differunt (scio) etiam sine arte nõ infeliciter ij, quos eo munere dignata est natura benignior: quanto tamen expeditius, quanto certius idem facturi, si tenerent & artem? Ergo, ut initio dixi, non est putanda superuacua ars, etiamsi forte unus & item alter, id quod ars docet, citra adiutorium artis potuere efficere. Facta sunt hæc antequam artes fierẽt) Eiusmodi quiddam & apud Fabium esse diximus libro quinto, capite de argumentis. Quanto rectius tamen, quanto melius expedirent illa) Sic Cicero de bonorum & malorũ finibus libro quarto: Quod etsi ingenijs magnis præditi quidam, dicendi copiam sine ratione consequuntur, ars tamen est dux certior q̃ natura. Aliud est enim, poetarũ more uerba fundere: aliud, ea quæ dicis, arte & ratione distinguere. Hęc est illa scientia, quam apud Ciceronem Crassus necessariam formandis artibus putat) Crassus apud Ciceronẽ primo libro de oratore, ostensurus iuris ciuilis cognitionem necessariam esse oratori, neq; tantam eius difficultatem esse, quanta plerisq; esse uideatur, inter cętera etiam hæc dicit: Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominũ atq; inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudine deberet homines ad suscipiendũ discendi laborem, impellere. Sed ô dij immortales, non dicerẽ hoc audiente Scęuola, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem cognitionem sibi uideri. Quod quidem certis de causis à plerisq; aliter existimatur. Primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ

Marga.

Ars certior quàm natura.

Dialectica necessaria formãdis artib9

Facilis iuris ciuilis cognitio.

præfuerunt, obtinendę atque augendæ potentiæ suæ causa, peruulgari artem suam noluerũt. Deinde postcaquã est editum, expositis à Cn. Fabio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta, generatim componerẽt. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habeat illam scientiã, ut ex ijs rebus, quarũ ars nõdum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulo obscuri⁹. Sed experiar, & dicam si potero, planius. Oĩa ferè quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa & dissipata quondam fuerunt, ut in musicis & numeri & uoces & modi: in geometria, lineamẽta, formæ, interualla, magnitudines: in astrologia, cæli conuersio, ortus, obitus, motusq́ siderum: in grammaticis, poetarũ pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus: in hac deniq; ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus & diffusa latè uidebantur. Adhibita est igitur ars quædã extrinsecus, ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt: quę rem dissolutam diuulsamq́ conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Hæc eo in loco Crassus. Quod autem ars ea, quam extrinsecus alio quodam ex genere adhibitã dicit, sit dialectica, id ex alio eiusdem autoris opere facilè ostendi potest, quod de claris inscribitur oratoribus, ubi de Seruio Sulpitio loquens, hunc in modum Bruto interrogãti respõdet: Sic enim inquam Brute existimo, iuris ciuilis magnum usum & apud Scęuolam & apud multos fuisse: artem in hoc uno, quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam pͤterea didicisset artem, quæ doceret rem uniuersam distribuere in partes, latentẽ explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambigua primum uidere, dein distinguere: postremo habere regulam, qua uera & falsa iudicarentur, et

Artes q̃modo paulatim inuentæ.

Dialecticæ utilis iureconsultis.

tione uel ius ars esse dicatur, uel iustitia uoluntas. Atq; illi etiam ipsi, quorũ glossemata extãt in pandectas, mirum quàm hic sudant in explicandis utrisq;, dum uix constituere possunt uel illud, quodnam ius, quęve iustitia hisce finitionibus describatur. Iuris aliud publicum, aliud priuatum. Et priuatum, in naturale, & gentium, & ciuile diuiditur) Miretur aliquis, quid sit, quod in hisce diuisionibus reprehendendum putet Rodolphus: præsertim cum sit earum autor idem de quo dixi iam, Vlpianus, uir maior, quàm à cuius sententia, hac utiq; in re, temerè sit recedendum. Verum enimuero dialecticorum præceptum est, partes diuisionis cuiusq;, eiusmodi esse debere, ut ne de pluribus dici queãt, quàm ipsum illud quod diuiditur. Iam si ius publicum, ius est, id certè aut naturale, aut gentium, aut ciuile ius sit oportet. Quo fit, uti partes quidem posterioris huius diuisionis, de iure publico uerè dicantur: ipsum autem quod diuiditur, nequaquam. Atque hoc esse illud quod suggillandũ existimauit Rodolphus, ipsius quæ continuò subiungit, uerba ostendũt. Quasi, inquit, ius publicũ, neq; naturale esset, neq; gentium, neq; ciuile. Sed ut ad Aristotelẽ aliquãdo ueniam, q artiũ finibus exclusit dialecticen) Non uideo equidem quomodo Aristoteles dialecticen artium finibus excluserit, cum inter cętera καὶ πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας, eam aiat conducere. Quanquam negari illud non potest, ea quæ in topicis præcipit, magis ad conflictus illos & certamina disputantium, quàm aliò pertinere. Quod cum dictum uideri possit obscurius, experiar si quo modo planius idẽ dici queat. Id quod supra uires nõ erit, si initio meminerimus, neq; rhetoricæ, neq; dialecticæ nomen eodẽ semp intellectu solere accipi. Etenim ueteres illi ita ferè hisce uocibus usi sunt, uti eos modò rhetoras appellarẽt ac dialecticos, quorũ illi in foro agerẽt causas, hi in schola ac umbra de cõmunibus thematis disputarẽt: ac proinde dialecti-

Diuisio iuris secundũ Vlpianum.

Quid in his diuisionibus reprehendendum.

Dialecticæ ac rhetoricæ nomina bifariã sumi.

cen etiã & rhetoricen, eas intelligerẽt facultates, quibus ij, in suo utriq; cãpo instructi, in certamen descen derent. Quem in modum hęc nomina certum est usur passe & eos, qui perpetuam orationem ad rhetorem, concisam ad dialecticum pertinere dixerũt: neq; aliud quicquam interesse inter dialecticen & rhetoricen, q̃ si manum eandẽ, primum in pugnum comprimas, deinde rursum explices ac diducas: & rursus, dialecticorum theses, rhetorum materiã esse hypotheses. Quanquam enim ij qui in foro agunt, inter agendum sæpenumero à personis ac cæteris circunstantijs quęstionem abducũt, atque plus nonnunquam operæ in thesium quàm in hypothesium explicatione insumunt: tamẽ id quod initio proponitur, nunquam thesis, sed hypothesis est. Qua de re explicatius paulòpost capite octauo & duodecimo. Interim illud, esse & alium intellectum nominum istorum, secundum quem artes istas communes quasdam omnium artium ministras appellare solemus: ꝓpterea, quòd quemadmodũ grammatice in commune præscribit, qua ratione, non in hac modò aut illa materia, sed de omni re emẽdate loquamur: ita hę duæ, altera quo modo probabiliter, altera quo modo polite atque ornate dicere de re quaq; possimus, expediunt. Atque hac notione hæc nomina usurpat Rodolphus: neq; alius eorũ usus est, cũ dicim⁹ treis esse artes, q̃ uersentur circa sermonẽ, grãmaticã, dialecticã & rhetoricã. Ergo quæ in topicis Aristoteles docet, ea tametsi possẽt etiã alijs utcũq; disciplinis accõmodari: tamen ex professo ei dialectico instituendo destinata sunt, quem secundum priorem illam notionem hoc nomine significari diximus. Sed de his in sequentibus plura. Equidem artium decreta & disputantium contentiones) Quod ad inuentionem, inquit, & ad dijudicationem pertinet argumẽtorum, nihil interest inter conflictus illos disputationum & decreta artium. Quocirca si ad certamina illa gymna

Quo sensu dialecticam nõ nulli à rhetorica discreuerint.

Secunda acceptio quam Rodolphus sequitur

siorum utilis dialectice erit, eadem nimirum & ad artes ipsas conducet. Dolus enim an uirtus quis in hoste requirat?) Verba sunt Corœbi secūdo Aeneidos.

Aristipp⁹

Da Aristotelem & Aristippum de summo bono contendentes) Quorum ille in contemplatione, hic in uoluptate summum inesse bonum existimabat. Fuit autem Aristippus philosophus Cyrenensis, auditor Socratis, de quo multa apud scriptores leguntur. Primus fuit Socraticorum, qui mercede docuerit. Ad Dionysium illum Syracusanum profectus, mira quadam dexteritate in aula uersatus est. Cum aliquando expuisset in eum Dionysius, idq; tametsi ipse patientissime ferret, tamen indignarentur quidam (ut fit) ex amicis: Quid? piscatores, inquit, aqua marina totos se madefieri non recusant, ut exiguum capiāt gobium: & ego ut balenam ingentem capiam, uino paulum diluto leniter aspergi non feram? Qua ex re ansam arripuit Diogenes Cynicus, ut eum diceret esse regium canem.

apophthegma Aristippi.

Quodam tempore cum olera lauans idem Diogenes, in prætereuntem Aristippum hisce uerbis cauillatus esset: Si hæc edere didicisses Aristippe, non uersareris in aulis regū: At tu, inquit ille, si uiuere didicisses cum regibus, olera non lauares. Notus est hac de re locus Horatij in epistolis.

Morsus Diogenis & Aristippi.

Lib. I. epi. xviij.

Da Carneadem & Chrysippum de comprehensionibus) Comprehensiones uocat τὰς καταλήψεις, quarum iam semel atq; iterum facta nobis est mentio. Porro Stoici inter quos uel primas tenebat Chrysippus, ex comprehensionibus istis apte inter se collatis comparatisq;, artes fieri aiebant. At Carneades nouæ academiæ erat: quibus ἀκαταληψία illa sua tam impense placebat, ut negarent omnino quicquam sciri posse. Cuius rei sæpe facit mentionem Cicero, cum in libris de bonorum & malorū finibus, tum quarto libro Academicarum quæstionum. Quin uero & secundo libro de natura deorum, Q. Lucilius Bal-

Cōprehēsiones stoicorum.

ἀκαταληψία Academicorum.

bus ad Cottam academicum: Quanta uero, inquit, illa sunt, quæ uos Academici infirmatis, quod & sensibus & animo ea quæ extra sunt, percipimus & cōprehendimus? Ex quibus collatis inter se & cōparatis artes quoque efficim⁹, partim ad usum, partim ad oblectationem necessarias. Et rursum tertio libro de oratore: Reliqui, inqt Crassus, sunt Peripatetici & Academici, quanquam Academicorum nomen est unum, sentētiæ duæ. Nam Chrysippus sororis Platonis filius, & Xenocrates qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonē, magnopere dissenserunt, copia fortasse & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex uarijs Platonis libris sermonibusq; Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit. Quē ferunt eximio quodam usum lepôre dicendi, aspernatum esse omne animi sensusq; iudicium: primumq; instituisse, quanquam id fuit Socraticum maximè, non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij dicendiq; copia Carneades. Cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen autores certissimos laudare possim, & socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens: & Q. Metellum L. F. familiarem meum clarissimum uirum, q illum à se adolescente Athenis iam affectum senectute multos dies auditum esse dicebat: Hactenus ille. Vt aūt & de Carneade pauca dicamus, philosophus hic nouæ Academiæ fuit, uiolenta &(ut Polybij apud Gellium uerbis utar) rapida quadam facundia præditus, tāta dicendi ui, ut Cicero autor sit nullā ab eo unq̄ causam defensam fuisse, quā non probarit: nullā oppugnatā, quā non euerterit. Cum Chrysippo disputaturus, elleboro (inquit Valerius Maximus) se purgabat ad exprimen-

Academia duplex, uetus & noua.

Academia noua.

Carneades Academicus.

Gel. lib. 7. cap. 17.

Cicero de oratore.

Valerius li. 8. cap. 7.

Chrysippus stoic⁹ dum ingenium suum attentius, & illius refellendum acrius. Quas potiones industria solidæ laudis cupidis appetendas effecit. Chrysippus (ut modo dixi) philosophus Stoicus, octogesimo ætatis suæ anno decedẽs, cœptum ante quadragesimum, λογικῶν exactissimæ subtilitatis uolumen reliquit. Cuius studium in tractandis ingenii sui monumentis, tantum operis laborisq; sustinuit, ut ad ea q̃ scripsit penit⁹ cognoscẽda, longa uita sit opus. Hæc ad uerbũ Valerius Maximus libro octauo, capite de studio & industria. Mira ĩ eo fuit subtilitas differendi. Dicere solebat, sui animam datam esse pro sale: & sapienti, quamuis nulla re egeret, tamen multis illi rebus opus esse: contrà stulto & si nullis rebus sit opus, multis tamen eum egere. Et uelut scopuli artis); Scopulum nõ semel in hoc opere uocat Rodolphus, pro quo nos scopum dicere solemus.

Scopuli

¶Quid quæstio, quot modis eius sumatur diuersitas, quot fecerit Cicero, quot Aristoteles. Trium earum quæstionum quas fecit Cicero, postremã tantum ad forum spectare, reliquas duas in iudicia afferri non posse. Caput VI.

QVæstio igitur, quoniam circa eam omnis differentis uersatur labor, quid sit, & quæ species partes'ue illius, & quomodo inueniẽda (nam & in hoc nõnunq̃ laboratur) explicemus. ¶Quæstionem Boethi⁹ definiuit, esse dubitabilem propositionem. Quod si propositio est id, quod hoc nomine prædiximus Aristotelem accipere, non inuenio equidẽ, quid

Quid quæstio secundum Boethium.

inter quæstionem & propositionem interfit:ut uideatur Boethius pro genere, quod idem sit, posuisse. Sin propositionis nomen capimus, ut uulgo nũc accipitur, pro eo, quod Aristoteles ἑρμηνείαν, Cicero pronunciatum interpretatus est, non omnis dubitabilis propositio est quæstio. Hæ nãq;, uirtus est summũ bonũ, solus sapiẽs est diues, dubitabiles quidẽ propositiones erunt, quæstiones tamen nõ sunt. Affirmant enim aliquid; qui quærit autẽ, nihil affirmat. Rectius uel explicatius utcunq; uidebitur dici: quæstio est cum interrogatione elata oratio. Vt, utrum uirtus sufficiat ad bene uiuendum? Vtrum consummata uirtus uoluntate an opere constet? ¶ Diuiduntur autem quæstiones non uno tantum modo. Nanque & pro rerum de quibus quæritur differentia, & pro diuerso modo quærendi, & pro artium ad quas pertinent diuersitate, aliæ fiunt atque aliæ quæstionum diuisiones. Quæ eiusmodi sint, ordĩe prosequamur. ¶ De rebus quærimus primum, sint'ne

Quid ex sententia ipsius Rodolphi.

Trifariã quęstionũ sumi diuersitatẽ.

Tria quæstionũ ge

omnino nec ne sint. Vt, sit ne anima? Antea enim quàm esse res detur, nihil est quod ulterius possit quæri. Primũ enim omnium, quod cogitationi notitiæq; nostræ ulla de re obijcit, est esse. Quo fit, ut hæc prima sit quæstio, & quam nulla alia queat præcedere. Quinetiã si de his, quæ nõ sunt, suscipiatur nobis aliqua disputatio, quæ ad hanc quæstionem non pertinet, fingimus semper hanc præcessisse quæstionem, & tanq̃ de existentibus disserimus: ideóq; suspensi semper ex ea cõditione, si res sit, agimus: quam ubi abstulerimus, mox omnia, quæ huic uelut fundamento incumbebant, corruunt. At ubi rem esse persuasum est, proximũ est quærere de substantia eius, hoc est, quid res sit. Vt, sit ne id ipsum anima, quod uis illa qua cuncta uiuunt? quod definitione explicatur. Ea quid sit, superiore libro diximus. Deinde iam quærimus ea, quæ circa uel extra substãtiam rei sunt: Vt, sit ne anima indiuisibilis? Vtq; etiam sint intra substantiã eius, non tamẽ id agimus quæ-

[Margin: nera iuxta Ciceronẽ & alios quosdam. — Secũdum. — Tertium.]

ſtione,ut id exquiramus. Vt qui quærat, ſit'ne anima uis illa,qua cũcta uiuunt? po teſt hoc quæri ſic,ut inueſtigetur,ſit'ne id uerum an non:deinde,ut uerum ſit,reliquum adhuc eſt,ſit'ne hæc animæ definitio. Tria hæc quæſtionum genera Cicero uocauit,primum quidem an ſit,ſecundum quid ſit,tertiũ quale ſit. Et qui rhetorica poſt Ciceronẽ ſcripſerunt, Quintilianus utique & Hermogenes, hanc diuiſionem ſunt ſecuti. ¶ Ariſtoteles tribus his quartum addidit,genus, quod uocauit propter quid. Vt ſit ordo quæſtionum,uerbi cauſa,de deo quærimus primum, an ſit deus. Quod ſi negetur, nihil eſt quò ulterius progrediamur:ſin detur, tum quærimus, quid eſt. Id ubi conſtiterit,tum qualis eſt:ut ſit'ne ætern⁹? Quod ubi acceptum eſt, tum poſtremum, propter quid ſit æternus. Quam quæſtionem,ſi Ciceronem autorem ſequimur,ad quale eſt redigemus. Si enim explicetur hæc quæſtio,ut ſi quæratur,propter quid deus eſt æternus? dicatur'que quoniam

Dictorum generum nomina.

Quatuor quæri de rebus ex ſententia Ariſtote.

quod est,ex se ipso habet:si de hoc differe re uolumus,hæc erit quæstio, sit'ne habere esse à se ipso, causa æternitatis dei:ui debitur nimirum hæc quæstio de qualitate esse. Quoniam esse causam uel non esse,qualitas(ut nos iam de qualitate loq̃mur)uidetur. ¶Quòd autem Cicero tria hæc quæstionum genera,de ciuilibus rebus differenti subiecit,nõ satis exacta ratione uidetur factum. Quicquid enim rhetor quærit,ad qualitatem pertinet. Nec enim an est,aut quid est,ut sint quæstionum capita,in forum uenire possunt:nec quicquid coniectura exquiritur, pertinet ad quæstionem an est,ut ipse uoluit. ut diximus enim,an est,primum est quod potest ulla de re quæri,cuiusmodi certũ est nihil quæri in foro.Nec enim an fecerit furtum Trebius,primũ est quod in hac quæstione quæri possit.Prius enim dicet reus, ut inquit Quintilianus: Proba te habuisse,proba pdidisse:deinde,proba mea fraude pdidisse.Hoc postremũ est id, de quo quæritur,ad quod tamen nisi priori

Cõtra Ciceronem.

Quæstionẽ an est, nõ uenire in forum.

bus quæſtionibus explicatis,pueniri non poteſt. Sed neq; an habuerit rē,prima eſt quæſtio. Natura enim præcedat oportet, an ſit Trebius,an ſit res quæ dicatur ablata. Deinde ſequitur iam primum,an Trebius hanc rem habuerit. Sic etiam,occiderit'ne per inſidias Clodium Milo,coniecturalis eſt quæſtio: prius tamen eſt,an Milo occiderit Clodiū,an occiſus ſit Clodius:& quod primum eſt,an fuerit omnino Clodius:hæc ſola enim eſt,an eſt quæſtio:reliquæ, qualitatis ſunt. ¶ Definitionis etiam quæſtio ad forum non poterit afferri. Quicquid nanq; quæritur in foro, aliquid horum trium eſſe oportet,ſit'ne factum,quod aduerſarius intendit:ſit'ne id nomen facti quod ille dicit,ſit'ne iuſte factum. Primum ad qualitatis qnæſtionē pertinere modo docuimus. De poſtremo nemo eſt qui dubitet. Secundum uoluerunt eſſe definitionis quæſtionē;quod non eſſe uerū,facies ipſa quæſtionis oſtēdit. Qui quærit enim,an rem prophanam de ſacro ſubducere ſit ſacrilegium,an po-

Quæſtio nē qd eſt, in forū nō afferri.

culum amatorium sit uenenum, nō quærit definire aliquid istorum. Sed neq; sacrilegium esse definitionem eius, quod est subducere rem prophanam de sacro, neq; uenenum definitionem esse poculi amatorij, nemo nisi qui nesciat quid definitio sit, ignorat. Sed scio quid responde- Parat obiectionem. atur: ut quæstio enim non sit de definitione, status tamen quæstionis, hoc est, id in quo tota uis est quæstionis, est ex definitione. Esse enim subductionē rei prophanæ de sacro, sacrilegiū: & poculum amatorium, uenenum: apertissime ex definitionibus istorū perspicietur. Perspicietur quidem, si de definitione istorū inter Diluit. partes conueniat. Sed primum quisque suo arbitratu definitionem dabit. Alioquin si de ea dubitari non posset, non maneret utiq; quæstio: ut, si sacrilegium definiatur, esse ablatio cuiusuis aliæ rei de sacro: certum est nullam hic futurā quæstionem. Verū hoc æque dubium est, atq; id, de quo ambigitur. Ergo inter locos ponetur quidem definitio, caput esse quæsti-

onis non poterit. Sed aliis etiam huberi-
oribus & aptioribus argumentis quæstio
nem explicabimus, q̃ definitione: quod
apud autores, usu certissimo rerum ma-
gistro, paratum est deprehendere. Cice-
ro cõtra Antonium, ꝙ nomine actorum
Cæsaris, libelli & chirographa non conti
neantur, probat usu loquendi, æquitate,
exemplis. Definitum esse ab eo quid sint
acta, nusquam in ea uideo oratione. Quin
tilianus item in odii potione, definire qui
dem uisus est uenenũ, ut sit quicquid dari
non licet: sed nihil iuuabit hæc definitio
causam suam. Aeque enim est incertum,
sit'ne odii potio uenenum, & liceat'ne da
ri odii potionem, in eo præsertim rerum
casu, quẽ themate declamationis expres-
sit. Sed aliis multis & uariis argumẽtis
acute colligit id, quo maxime nititur, rati
onem (quæ anima legis est) huic facto
conuenire: & æquitate, quæ ad qualitatis
utiq; statũ pertinet, præcipue pugnat. In
hácq; omnes quicunq; id genus quæstio-
nis tractauerũt autores, uideo om̃e robur

dictionis suæ contulisse. Quod si ergo neque caput cuiusquam quæstionis ciuilis definitio erit, neq; præcipue firmamentum illius, non poterit ulla definitionis sibi accipere nomen.

¶SCHOLIA in caput sextum.

Quæstio quid sit.

QVæstionem, Boethius definiuit esse dubitabilem propositionē) Boethius primo topicorum libro: Quæstio, inquit, dubitabilis est propositio, hoc est: Quæstio est propositio, quæ tametsi ex natura sua nihil fortasse dubij contineat, tamen in præsenti ita de ea agitur, quasi dubia & ambigua sit. Quē esse germanum eius finitionis intellectum, ipse Boethius altera eiusdem rei finitione ostendit: Quæstio, inquiens, est in dubitationem ambiguitatem'q; adducta propositio. E quibus facile perspectu est, parum ijs firmitudinis inesse, quæ, aduersus Boethianam hanc finitionem affert Rodolphus. Quòd ait enim, uirtus est summum bonum, solus sapiens diues est, dubitabiles esse propositiones, negari id quidem non potest, modò intueamur naturam ipsarum rerum: uerum non ita tamen hæc præponuntur, neque in præsentia ita de eis agitur, quasi dubia sint, quo intellectu diximus accipiendam esse finitionem Boethij.

Propositio.

Quòd si propositio est id, quod hoc nomine prædiximus Aristotelem accipere) Dictum est capite præcedenti, πρότασιν, id est, propositionem apud Aristotelem in topicis esse quæstionem, non quamuis, sed quę in unam modò partem efferatur, ut sunt diuitiæ bonæ? est ne timenda mors?

Problema

Quæ si in utranq; efferas partem, fient problemata, ut sunt ne diuitiæ bonæ an non bonæ? ecquid malum an non malum, est mors? Verum hoc intellectu nō est propositionis uocabulo usus Boethius, sed propositionem

uocauit, quam ἀπόφανσιν Aristoteles, M. Varro proloquiũ, Cicero pronũciatũ, hodie uulgus enunciationẽ uocat. Eã libro superiore diximus esse orationem per quã sit u- fectam, quæ aut uerum aut falsum significet. Quod Aristoteles ἑρμηνείαν, Cicero pronunciatum interpretatus est) Aristoteles in eo libro qui περὶ ἑρμηνείας inscribitur, non ἑρμηνείαν, sed ἀπόφανσιν (ut iam dixim⁹) uocat id, quod Cicero pronũciatum. ἑρμηνείαν ipse Rodolphus quodã in libro transfert explicationem, Boethius interpretationem dixit. Quam finit hoc modo, ut sit uox articulata per seipsam significans, quod genus sunt nomen & uerbum, & ex ĩs constituta oratio. Verba Ciceronis, quod ad hunc locum attinet, prima Tusculana sic habent: Omne pronunciatum, sic mihi in præsentia occurrit, ut appellem ἀξίωμα, utar post alio, si inuenero melius, id ergo est pronunciatum, q̃d est uerum aut falsum. Meminit huius loci Ciceroniani & Aulus Gellius noctium Atticarum libro decimo sexto, capite octauo. Virtus est summum bonum) Sentẽtia est Stoicorum, quam & Cicero asserit Tusculana quinta, sed refellit Lactantius. Solus sapiens est diues) Et hoc unum ex paradoxis illis est Stoicorum, ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος, solum uidelicet sapientem diuitem esse. Tractatur à Cicerone in paradoxis.

Propositionis noĩe

Boethius.

ἑρμηνεία

Pronunciatum.

Vtrum uirtus sufficiat ad bene uiuendum) Est & hoc quoq; ex albo eorundem ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, solam inquam uirtutẽ sufficere ad felicitatem ac beatã uitam, asseritur à Cicerone, eo quem indicauimus loco. Vtrum consummata uirtus uoluntate, an opere constet) Tradunt morales philosophi, summam esse eam uirtutis laudem, q̃ in operatione consistat. De rebus quærimus primũ, sint ne omnino, nec ne sint) Cicero multis in locis & Quintilianus libro tertio, tria esse aiunt, quæ de unaquaq; re quæri possint: an sit, quid sit, qualis sit, ut, Sit

tria esse q̃ de re q̃q; quęrãtur

ne anima, quid anima sit: &, mortalis ne ea sit, an immortalis. Ea qd sit, superiore libro diximus) Quid sit, inqt, definitio, id explicuim' libro priori capite 5.

Quot genera quæstionũ fecerit Aristoteles.

Aristoteles tribus his quartũ addidit, genus) Secũdo τῶν ὑστέρων ἀναλυτικῶν libro Aristot. quatuor esse ait, quæ de re quaq; uenire soleãt in quæstionẽ, an sit res, qd sit, qualis sit, & qua de causa sit talis, ut, sit ne deus, quid deus sit, ecquid deus sit sempiternus, & quamob rem eternus sit. Quod autem Cicero tria hæc quæstionum genera de ciuilibus rebus differenti subiecit) Cicero cum in aliis locis compluscůlis, tum de perfecto Oratore ad Brutum, tria hæc genera quæstionum oratori subiecit. Quicquid, inquiens, est quod in controuersia aut concione uersetur, in eo, aut sit ne, aut qd sit, aut quale sit quæritur: sit ne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti prauiq; partibus. Idem Cicero & secutus eum Fabius Quintilianus, ciuilium causarum treis faciunt status: coniecturalem, finitiuum, & qualitatis: quorum primo quæritur an sit res, altero quid sit, tertio quale sit. Qua in parte hactenus Ciceroni refragatur Rodolphus, ut ex iis tribus quæstionum generibus, solum postremum hoc credat in forum uenire posse, reliqua duo non posse. Quod ego ut non negauerim esse uerum, in eum duntaxat sensum, in quẽ dicitur à Rodolpho: ita hoc rursus ausim contendere, ipsum à Cicerone uerbis magis, quàm sententia dissidere. Nam quod attinet ad quæstionẽ an est, constat quidem hanc esse primum id, quod de re quaq; in quæstionem uenire solet. Verum illud nosse oportet, bifariam aliquid dici in causis primũ: natura ipsarum rerum, & consuetudine eorum qui causas in foro agunt. Verbi causa, Insidias fecit Deiotarus rex Cæsari. hic quod ad rerum naturam attinet, poterat initio quæri illud, fuerit ne Deiotarus, fuerit ne Cæsar. Verum rideatur opinor, si quis hæc persequi uelit in foro, quocirca Cicero hæc uelut superuacua instituto suo

Num in forum uenire possit quæstio an est.

omittens, hoc solum disputat in ea oratiõe, quam pro Deiotaro apud Cæsarem dixit, sint ne insidiæ factæ Cæsari à Deiotaro. Atq; hæc dicitur in ea causa, quæstio an est. Quando rhetores appellatione quæstionis an est, non eam modo quæstionem accipiunt qua ambigitur, sit ne aliquid an non sit, fuerit an non fuerit: uerum etiam eam, qua id quęritur, factum aliquid sit an non factum, hoc an illo factum sit modo, hac causa factum sit an ob aliam causam, hic an ille insidias fecerit, ex ęde sacra sublata res sit an ex loco prophano, noctu factum sit an interdiu. Ita omẽs quæstiones istæ, fuerit ne Clodius an non fuerit, num sit idem occisus, num occisus in monumentis maiorum suorum, à Milone an ab alio occisus sit, num propter insidias à se Miloni factas, sit ab illo occisus: hæ inquam oẽs, ut ad statum coniecturalem pertinent, ita eius etiam generis sint, quod appellant, quæstionem an est. Sed Rodolphus eas modò quęstiones hoc donat nomine, quibus naturæ ordine nulla prior est. Quod si recipiatur, haud dubie in foro locus istis non erit. Cicero contrà, omnibus eis quæstionibus dedit hoc nomen, quas paulo ante apud rhetores diximus eo uocabulo comprehendi solere. Ita fit, quod initio dixi, ut tota hæc controuersia cõsistat in solo nomine, quod cum utrunque intellectum facile admittat, uera sunt quæ dixit uterque, modò intelligantur. Iam ut de secundo etiam genere pauca dicamus, quotiescunq; ambigeretur in foro, hoc an illo nomine, uerbi causa, furtum an sacrilegium, parricidium an tyrannicidium appellandum esset id, quod factum esse concederetur, eam dixere quæstionẽ finitionis, propterea quod ubi constitisset, conuenire ei cum finitione, tum de nomine dubitari non posset. Atque hactenus hanc quæstionem in forum uenire posse, ne Rodolphus quidem negarit opinor. Certè argumẽtis ijs q̃ adducit, diuersum nõ ꝓbat. Nec q̃cquid coniectura exq̃ritur, ꝑtinet ad quæsti-

Quæ rhetorib⁹ sint quęstioẽs an est.

Quid Rodolph⁹ uocat quæstiones an est.

Quæ rhetorib⁹ finitionis quæstio.

onem an est, ut ipse uoluit) Quæ Cicero hanc in rem habeat in oratore ad Brutum, id paulo ante ostendimus. Sed in topicis idem: Cognitionis, inquit, quæstiones tripartitæ sunt, cum an sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. Horum primum coniectura, secūdum definitione, tertium iuris & iniuriæ distinctione explicatur. Hactenus ille. Quæ nō uere minus quàm eleganter dicuntur: modò quæstionem an est, omnem eā intelligamus, quam à rhetoribus eo nomine comprehendi solere ostendimus. Quare hoc certe loco causa non erat, cur tantopere à Cicerone dissentiret Rodolphus. Prius enim dicet reus, ut inquit Quintilianus) Is locus Quintiliani est libri septimi capite secundo) Occiderit ne Clodium per insidias Milo) Dixerant accusatores Milonis, Clodium ab eo per insidias occisum esse. Quam illorum accusationē ita clusit Cicero, ut Miloni à Clodio, non Clodio à Milone insidias factas esse, sit conatus ostendere. Quod quàm uafrè ab eo factum sit, facile ex ipsius quadam ad Atticum epistola intelligi potest: ubi de Clodio loquēs: Publium, inquit, reum, nisi antè occisus erit à Milone, fore puto. Si se ituro Lauinium in uia obtulerit, occisum iri iam ab ipso Milone uideo. Non dubitat facere, præ se fert, casum illum nostrum non extimescit. Nūquam enim cuiusquam inuidi aut perfidi consilio est usus, nec inerti nobili crediturus. Cicero in Antonium) prima Philippica. Quintilianus itē in odij potione) Titulus est declamationis cuiusdam apud Quintilianum, cuius hoc argumentum: Meretrix amatori suo pauperi dedit odij potionem, adolescens desiit amare, accusat illam ueneficij. In ea declamatione uerba Fabij habent ad hunc modum: Quædam formę medicamina possunt aliud uocari, quàm uenenum. Dare quod non licet, non est aliud quàm ueneficium.

an insidię factę sint Miloni à Clodio.

¶ Quas Aristoteles enumerauit, nō tam quæ-

stiones esse, quàm modos quosdam quærendi. Porrò quæstionem omnem aut simplicem esse, aut compositam. Et harum rursus, priorem illã tribus fieri modis, posteriorem duobus. Cap. VII.

HAec Aristoteles de quæstionibus, hæc Cicero. Dicam & quod mihi uidetur. Verum illi sequendi erunt. Primum itaq; uidetur mihi, si quæstionem uocemus id, quod prædiximus, oratione per interrogationem elatam, cui esse uel non, potest responderi: quatuor illa quæ ab Aristotele numerantur, non esse quæstiones, sed modos quosdam quærendi, & prolectantia (ut ita dicam) quæstionem. Quod in ea quidem, quam an est dicim⁹, dubiũ potest esse: quoniã ipsa quæstio, cum eo quod modum quærendi dicimus, in idipsum recidet. Vt si interroges, an est homo, respondeatur'q; esse hominem: idem erit quæstio, est'ne homo? & interrogatio, an est homo? quo fit, ut de hac interrogatione, in hanc uel illam partem possit disseri. In reliquis apertius est. Si dicas enim, quid est homo? nihil de

Quas Aristoteles ponit, modos poti⁹ esse quærẽdi, q̃ q̃stiones, p̃ter primam.

hoc poſſis diſſerere, niſi reſpondeat is, qui interrogatur, homo eſt animal rationale. Nam quæſtio erit, ſit ne animal rationale? deinde, ſit ne animal rationale definitio hominis? Nec eñ ſatis eſt, uerũ eſſe, quod in hac quæſtione reſpondetur: ſed ad certam legem uerum eſſe oportet. Si quæras enim, quid eſt homo? & reſpondeatur, eſt animal binos habẽs oculos: uerum quidẽ eſt quod reſpõdetur, ſed non recte reſponſum dicas: quoniam equus binos habet oculos, non tamen eſt homo. Oportet ergo reſponderi aliquid, quod definiat hominem: quod an fiat, hoc genere quæſtionis diſſeretur. Sic & qualis eſt ſol? nihil poſſis de hoc dicere, niſi reſpondeatur obſcurus, uel globoſus, aut ſimile quippiam. Et, propter quid eſt obſcurus? nihil itidem habes, quod dicas: niſi dicatur, uel hoc, quoniã luna obiectu ſuo prohibeat nos illius aſpectu: uel aliud aliquid in hanc ſententiã. Non igitur quæſtiões ſunt primæ interrogationes illæ, quando nequit de eis uel in hanc uel aliam par-

tem dici, sed responsum aduersarij, inter rogationi datum, cum in dubium uoca- tur, fit quæstio. ¶ Quæstionum igitur ge nera duo uidẽtur: simplex & composi- ta. Simplex est, quæ unũ quærit de uno: Vt, sit'ne mundus æternus. Composita, quæ plura de pluribus: Vt, sit'ne mun- dus æternus, & idem ex indiuiduis com- positus corpusculis. ¶ Simplicium tres sunt differentiæ. Prima est, quæ quærit, an sit res. Ea cuiusmodi est, prædiximus. Prima enim hæc est, quæ ulla de re quæri potest: ut, an sit deus, an sint dæmones. In hac complectimur, non solum, quæ an sit, sed an erit, an fuerit, quærit. Hæc au- tem, an fuerit bellum Troianum, non est huius generis. Idem enim est quærere, an fuerit bellum Troianum: &, an Troia gef serit bellum: quod utique horum uerbo rum quæstio prima esse nõ potest, quum possit quæri prius, an fuerit Troia: quip- pe quod etiam autores quidam credide- rint, omnem rem Troianam & Troiam ipsam inania poetarum esse commenta.

Quæstiois, aut simplex aut composita.

Simplicium quęstionũ prima est, quæstio an est.

Notatiuncula.

Quanquam autem in hac quæstione, an est homo? prius possit quæri, an est animal? (nam si nullum animal sit, nõ potest homo esse) istud tamen in quæstione uelut confessum non patitur. Vt enim concedamus esse hominem, non continuo ex huius quæstionis ratione cõcedemus, hominem esse animal: sed antea quàm concedamus fuisse bellum Troianum, necesse ex uerbis quæstionis fateri, Troiam fuisse. ¶ Secunda quæstio est, ubi datum est rem esse, ut quæram⁹, an res sit illud: ut, an homo sit animal? an sit capax disciplinæ? Huius generis mihi uidetur, quã Aristoteles uocat propter quid: ut cum quærimus, sit ne interpositio lunæ inter solem & nos, causa defectus solis? Tertia est quæstio, quomodo hoc sit illud, id est, quo pacto hoc de illo dicitur. Quod quadruplex est. Quorumcunque enim alterum de altero dicitur, aut sunt definitio & definitum, aut genus & species, aut proprium & subiectum, aut accidens & subiectum. Quatuor ergo pro

Secunda, an hoc sit illud.

Tertia, quõ hoc sit illud, eaq; quadruplex.

hac diuersitate fiunt quæstiones. Prima est, an hoc definitio sit illius, ad quā redit, an illud definitum sit huius. Simul enim explicantur ista: si enim hoc est definitio, necessario illud est definitum. Secunda, an sit genus illius: qua comprehenditur, an illud sit species. Tertia an sit propriū. Quarta, an accidens: quibus etiam quæstiones subiecti continentur. Priores duæ, interrogationem quid est explicant: posteriores, quale est. Id est enim quod Aristoteles ὅτι ἐστὶ uocat: quod interpres eius Latine nesciens, quia est dixit. ¶Cur hunc ordinem fecerim quæstionum, id causæ fuit mihi, quod necesse est præcedere semper, an est, & an illud est: antequàm qd sit res, aut qualis, explicari queat. Nec enim hæ interrogatiões, quid est homo? aut qualis est? harū quæstionum explicatione, an homo sit animal rationale, an sit erudibilis, finiuntur. Vt enim detur hominem esse animal rationale, & esse erudibilem: manet adhuc quæstio, sitne erudibile qualitas hominis: sitne ani-

Finitiōis. Generis. Proprij. Accidētis. Quāobrē hoc modo digesserit qstiones.

mal rationale id ipsum, quod est homo, id est, definitio hominis, uel quiditas eius.
Quiditas. Vteremur eñ & hoc uerbo, si nobis per grammaticos liceret: quẽadmodum Cicero Lentulitatem & Appietatem, & Pollio Patauinitatem dixit. Aptus est utique eius & prope necessarius usus. Nec enim ullo alio satis commode explicare possumus τὸ τί ἐστι, nisi id (ut uulgo solẽt) quod quid est, interpretari uelimus: quod nec Græci sermonis proprietatem retinet, & segne planéque expers usus & intellectus fit apud nos. Sed (ut ad rem redeam) manere has quæstiones hinc perspicuum est. Si interrogetur enim, qualis est homo? dicaturq́ animal rationale, quid dicemus? recte an secus esse responsum? si recte, eadẽ erit quæstio, quid est & quale est: cum sine cõtrouersia id recte etiam interroganti quid est homo, respondeat: sin minus recte responsum est, non erit error, quoniam non sit homo animal rationale (id enim in confesso est) sed quoniam pro qualitate respõsum est, quod non

qualitas eſt,ſed ſubſtantia eius de quo rogabatur. ¶ Quod dicimus autem quæſtionem generis, eſſe interrogationi quid eſt incluſam, id uerum, quoniã bene reſpondetur, quid eſt homo? eſt animal: uerum tamẽ non ſic, ut totam interrogationem abſoluat. Niſi addideris enim uel differentiam uel proprium, non uideberis ſatisfeciſſe quæſtioni. Quo fit, ut cum de ſolo genere quæramus, ſolitum ſit interrogari, non quid eſt, ſed cuius generis rerum eſt: Vt, cuius generis rerum eſt lumen? ſubſtantia'ne an accidens? Et ſentire, non quid eſt interrogamus, cum ſcire tantum uolumus, agere'ne ſit an pati: ſed ad quod genus pertineat, actionis'ne an paſſionis. ¶ Qualitatem etiam uocamus in præſentia, non ut ſit unum ex decem prædicamentis: ſed ut qualitas ſit, quicquid non eſt ſubſtantia rei. Sic, & quantus eſt ſol? &, ubi ſunt Nili fontes? &, quando fuit Homerus? quæſtione qualitatis continentur. Simplicium ergo quæſtionum hæc tria ſunt capita, an ſit,

Gen⁹ quõ ſit incluſum quæſtiõi quid eſt.

Qualitas hic q̃d ſit.

an sit illud, & quomodo sit illud. ¶ Compositarum quæstionum alia est copulata, quoties duæ pluresúe simplices coniunctione copulatiua iunguntur: Vt, an sit uirtus summum bonū, & anima sit'ne mortalis. Disiuncta alia, cum simplices disiunctiua coniunctione conserūtur: Vt, sit ne mundus æternus, uel an quandoque sit igni cōflagraturus? Diuersa est de his quæstionibus ratio pronunciandi. Nam copulata, uera pronunciari, nisi fuerint ambæ omnesúe simplices, ex quibus cōponitur, ueræ, non potest: sin autem una fuerit falsa, tota dicetur falsa. In disiunctis contra, si una fuerit uera, totam pronunciamus ueram esse: falsam autem, nisi ambæ fuerint falsæ, dicere nequimus.

Cōposita quæstio duplex

Possemus & aliam addere istis, quæ simul ex disiuncta & copulata aut asserta constaret: nisi superuacuum uideretur, quoniam naturam copulatæ retinet. Efficacior est enim coniunctionis copulatiuæ uis, & disiunctiuæ post se rapit potestatem: Vt, an homo est lapis, & ani-

mal uiuat, uel uiuum sit animatum? Licet enim disiunctiuæ huius utræque partes ueræ pronuncientur, tamen quia prior pars copulatæ falsa est, totam dicimus falsam. Sed de ueritate & falsitate pronunciatorum non huius est loci tractare, sed ad iudicandi partem aptius referetur. Interim satis sit, quod huius materiæ est, hactenus attigisse.

¶SCHOLIA in caput septimum.

PRimum itaque uidetur mihi) Quę ab Aristotele, inquit, enumerantur: an est, quid est, quale est, quamobrem est tale: ea propriè non sunt quæstiones ipsæ, sed uelut elementa ac prouocationes quædam ipsarum quæstionum. Verę autem quæstiones sunt ea, quæ ab eo, contra quem agas, ad prauias istas interrogationes respondentur, quaten⁹ ita de his agitur, quasi dubia sint: Verbi causa: Quid est iustitia? prauia quidem hæc est interrogatio, at nondum tamen constituta quæstio est: quippe cum nondum respondere queat, esse ita aut non esse. Posteaquam uerò responsum est, iustitiam esse uirtutē, qua, conseruata utilitate publica suum cuique tribuatur: hic demum quæstio ipsa existit emergitq́; uidelicet recténe ita finiatur iustitia, ut sit uirtus, qua conseruata utilitate publica, suum cuique tribuatur. Hæc Rodolphus. Quæ ut uerissima sunt, ita Aristotelem in eadem fuisse sententia, negari non potest, Neque enim hoc eo egit loco uir ille, ut doceret, iisdem quibus usus est ipse, nobis quoque esse utendum uocibus: sed uocauit quæstionem quid est, quia quiditas ac substantia rei in disceptationē uenit,

quibuscunque tandem uerbis ea quæstio proponatur: & quęstionem qualē est, qua de qualitate, hoc est, quibusuis rei accidentibus quæritur; atque item in cæteris. Sed quid tu ais Rodolphe? qui tibi constas? an nō ipse paulo superius quæstionem sic finiuisti, ut sit cum interrogatione elata oratio? Cum dico autem, Quid est eclipsis lunæ? Qualis est aqua Cidni? Quantus est sol? Quo tempore anni sol ingreditur cancrum? Quô, cum à nobis recedūt, auolant ciconiæ? hæ omnes, non ne orationes sunt? nonne cum interrogatione elatæ? Quocirca tu certè uelis uolis, hasce non modò præuias quasdam interrogationes, sed quæstiones ipsas esse fatebere. Quid dicemus? an hoc fortassis, ea quæ hic dicuntur, uelut explicationem quandam esse paulo antè traditæ finitionis? ac proinde illam intelligendam sic esse, ut sit Quæstio, cum interrogatione elata oratio: oratio, inquam, non quæuis, sed ad quam commodę respōnderi quęat, esse ita, aut non esse? Earum porrò quęstionum quas adduximus, nulla eiusmodi est, ut alterutro horum modorum responderi ad eam possit, quapropter ne quæstiones quidē dicendę sunt. Quęstionum igitur genera duo uidentur, simplex & composita) Hoc modo & Boethius quæstionem diuidit primo Topicorum, aitq; simplices quæstiōes esse, quæ ex simplici propositione descendant: compositas, quæ ex propositiōe item composita. Qua de re mox plura dicturi sumus in hoc ipso capite. Sit ne mundus æternus) Quod octauo Topicorum, & primo libro de cęlo, asserit Aristoteles. Et ex indiuiduis composit⁹ corpusculis) Quę Democriti illius sentētia fuit. Hęc autem, an fuerit bellū Troianū, non est huius generis) Iam monuim⁹, hāc quęstionē & similes, oīno à rhetoribus in earū referri numerū quęstionū, q̄ dicuntur quæstiōes an est. Rodolphū uero de hoc quæstionū genere nōnihil loq astrictius. Id est enim quod Aristoteles ὅτι ἐστί uocat) Aristotelis hanc in rem uerba hæc sunt:

Obiectio.

Dilutio.

Quæstiones simplices & cōpositæ.

Cap. proximo.

τὰ ζητούμενά ἐστιν ἴσα τὸν ἀριθμὸν, ὅσαπερ ἐπιστάμεθα. ζητοῦμεν δὲ τέτταρα, τὸ ὅτι, τὸ διότι, εἰ ἔστι, τί ἐστιν. Hoc est, Quæ de rebus quæruntur, ea æqualia numero iis sunt, quæ scimus. Quærimus autē quatuor: quale sit, qua de causa sit tale, an sit, quid sit. Quod si quis Hermolai hanc in rem uerba malit, ea in paraphrasi Themistiana sic habent; Sunt igitur quęstiones quatuor, an sit, quid sit, an huic illud insit, quamobrem insit. Cur hunc ordinem fecerim quæstionum) Idcirco, inquit, hoc pacto quæstiones discreui, ut singulæ interrogationes, singularum item quæstionum explicatione possent absolui. Id quod non fit ea quærendi ratione, quam tradidit Aristoteles. Nam ad absoluendam interrogationem hanc, quid est homo? non satis est ostendisse, hominem esse animal rationale: sed & illud præterea doceatur oportet, ita esse hominem animal rationale, ut rursum animal rationale hominis sit definitio. Itidem habet in quæstione quale est. Neque enim huic præuiæ interrogationi satis fit explicatione huius quæstionis, num homo sit eruditus? nisi etiam doctum fuerit, eruditionem esse accidens hominis. Quo ergo singula explicatiora essent, malui (inquit) hoc ordine quæstiones digerere, quàm sequi ordinem eum, quem alii tradidissent.

In principio secūdi posteriorū analytic.

Vteremur enim & hoc uerbo, si nobis per grammaticos liceret) Quemadmodum merito illi ridēdi sunt, qui ubiuis etiam citra necessitatem noua ac inaudita quædam uerborum portenta ipsi sibi comminiscuntur: ita rursum laudandi illi, qui ubi res poscit, ubi cogit necessitas, ibi interim nouis, interim parum usitatis uti uerbis non nimium reformidant. Qua de re multa Cicero tertio libro de finibus. Et Rodolphus in epistola quadam ad Alexandrum Hegium: De analogia, inquit, deriuandorū componendorumque nomi

Verbis nouis q̄ten⁹ utendum.

num, uix mihi permiserim quicquam fingere, quod non apud autores inuenerim. Varia multiplexq; res est, de qua nihil præcipi perpetuum possit: & in qua nihil audeam, nisi sit fortasse, ut inquit Horatius, necesse, indicijs monstrare recẽtibus abdita rerum. Tamen ego, & socratitas, & platonitas, & entitas forte dixerim, quamuis repugnet Vallensis noster. Quid ni tam libere, cum necesse sit: quàm Cicero nulla necessitate, appietatem & lentulitatem, & Pollio patauinitatem quandam dixit sonare T. Liuiũ? Quemadmodum Cicero lentulitatem & appietatem) M. Cicero familiarium epistolarum libro tertio in epistola quadam ad Appium Pulchrum: Quæso, inquit, etiamne tu has ineptias, homo, mea sententia, summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerũ usu, addo urbanitatem, quæ est uirtus, ut Stoici rectissime putant: ullam Appietatem aut Lentulitatem, ualere apud me plus, quàm ornamenta uirtutis existimas? Et Pollio Patauinitatem dixit) Quintilianus libro octauo: Et in T. Liuio, inquit, miræ facundiæ uiro putat inesse Pollio Asinius quandam Patauinitatem. Meminit eiusdem rei idem autor & libro primo. Voluit opinor Asinij Pollionis hãc reprehendẽdi libertatem imitari Franciscus Philelphus, cũ dixit in quadã epistola, Fabium Quintilianum nescio quam sonare Hispanitatem. Id quod ego illum dixisse existimo, non quod ita sentiret, sed quo festiuiter argutéq; in uirum tantum lusisse uideretur: aut certe ne uideretur subscribere antagonistæ illi suo Laurentio Vallæ, qui tantopere probat ubiq; Fabium. ἀλλὰ ταῦτα δὴ τῶν παρέργων. Quare progrediamur ad reliqua. Nec enim ullo alio satis commode explicare possumus, τὸ τί ἐστι) Aristoteles primo topicorum libro sic habet: ἔστι δὲ ὅρος μὲν λόγος, ὁ τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνων. Ea uerba hunc in modũ hodie legũtur apud Latinos: Est autem terminus ora-

Socratitas

Platonitas.

Entitas.

Epistol. 7.

Appietas.

Lentulitas.

Patauinitas.

Hispanitas.

tio quid erat esse significans. Rodolphus non solum mollius, sed & significantius fore putat, si legam' hoc pacto: Finitio est oratio commode explicās rei quiditatem. Quo nomine usus est nonnunquam Argyropylus ille Byzantius, homo Græcè pariter & Latinè doctissimus. Quod dicimus autem, quæstionem generis esse interrogationi, quid est, nclusam) Hic est locus ille, cuius mentionem feci libro superiore capite quinto. Laurentius Valla: Quanquam & ipse, inquit, Porphyrius peccauit, qui interrogāti, quid est homo, putat respondendū, est animal. Quin poti' animal rationale? Cur illam partem, ut putat, qualitatis relinquit? cur dimidiatam reddit responsionem? Sed de his plura superius. Compositarum quęstionum alia copulata) Non uideo quomodo à rudioribus harū rerum—a quæ deinceps de quæstionibus ab Rodolpho dicuntur, satis queant intelligi, nisi cognita prius natura pronunciatorum. Quæ tametsi à diuersis explicatur tam uariè, ut uix habeas ex tam multis quem potissimum imiteris: audendum est tamen uel cum periculo aliquid, ut ne omnino locus hic indiscussus uideatur. Est ergo (quemadmodum & superius dixi) pronunciatum, oratio perfecta uerum aut falsum significans: Vt, philosophari oportet, sed paucis. Auaro tam deest quod habet, quàm quod non habet. Beneficium dando accepit q digno dedit. Si perges dicere quæ uoles, audies quę non uoles. Verum pronunciatum uoco, quod significat ita ut res habet. Falsum, q̄d secus atq; res habet, significat. Verbi causa: Vera ꝓnunciata sunt: Virtus pluris est facienda quàm opes. Melius est nubere q̄ uri. Præstat cum altero oculo ingredi in regnum cælorum, quàm cum utroq; in gehennam detrudi. Falsa: Voluptas est summum bonum. Nihil affert commodi fides nisi accedente obseruatione legis Mosaicę. Pręstat iniuriam facere quàm accipere. Duo sunt pronunciatorum genera: unum simplex, alterū compositum.

Termin' pro finitione. Quiditas. Pronunciatum. Verum. Falsum. Duo pronunciatorum generā.

Simplex — Simplex est, quod duobus terminis constat, subiecto & prędicato: ut, Omnia nemo potest. Virtus est uitium fugere. Labor omnia uincit. Amāti nihil difficile est.

Cōpositū. — Compositū, quod duobus, aut minimum, simplicibus pronunciatis constat: ut, neque mundus ęternus est, neque animatū est cælum. Si non tangere mulierem bonum est, ergo tangere malum. Huius rursum tres sunt

Tres species pnunciati propositi. — species: copulatum, disiunctum, connexum. Copulata

Copulatū — pronunciata dicuntur, quorum is est usus apud autores probatos, ut plura ita coniungant, ne tamen aliud alių necessitate aliqua cohærere significetur: Vt, quo tempore CHRISTVS crucifixus est in Iudæa, eo tempore Romæ imperabat Tiberius. Cicero eloquentior, Cato innocentior fuit.

Disiunctū — Disiuncta sunt, quæ plura pronunciata simplicia ita coniungunt, ut significent solum unum ex ųs uerum esse oportere: Vt, aut dies est, aut nox est. Aut uiuit, aut non spirat. Homo quisq; aut uir est, aut fœmina.

Connexū — Connexa seu adiuncta pronunciata uocant Latini, quæ συνημμένα à græcis dicuntur. Ea sunt, quorum is usus est apud doctos, ut significent partem priorem sine posteriori ueram esse non posse, hoc est, partem eam quæ posterior est, necessariò ex priore sequi. Vt, si dies est, lux est. Si pluit, terra madescit, Si mel quod apes conficiunt, meum est, erunt meę & apes. Quibus addere licet etiam illa: expulsa è ciuitate iustitia, concordia diu inter ciues esse non potest: qui currit, is & mouetur: quia deus bonus est, nos sumus, aliaq; id genus infinita, quorum (ut dixi) is apud eruditos est usus, ut significent partem priorem, sine ea quæ posterior est, ueram esse non posse.

Conditionalia pronunciata quæ sint — Atq; hæc sunt propriè illa, quæ dialectici hypothetica, hoc est, conditionalia uocant: qua tamen appellatione, & disiuncta quoq; pronunciata est complexus Boethius: hac nimirum de causa, quod in ųs etiam, si rem intueare propius, tacita semper subest conditio. Cum eñ dico, aut dies est, aut nox est: illud haud du-

bie significo, si dies nō sit, tum esse necessario noctem: & contra, si non sit nox, tum necessario diē esse. Quale cum nihil sit uidere in copulatis, demiror eqdem, quid sit, cur & ista pleriq; hypothetica, hoc est, quemadmodum interpretatur Boethius, cōditionalia uocēt. Iam copulata ea demum uera dicuntur, quorum singulæ partes ueræ sunt. Quod si harum una aliqua falsa erit, totum quoq; pronunciatum censebitur falsum. Disiunctorum ea uera esse censentur, quorum partes ea inter se habitudine sunt, ut earum omnino unam, neque plures una ueras esse sit necessarium. Quod si aut nulla aut plures quàm una ueræ esse possunt, ea pronunciata (modò Ciceroni & Aulo Gellio fidem habeamus) inepta & falsa sunt. De quo mox plura. Inter connexa ea dicimus esse uera, quorum pars prior uera esse sine posteriore nequit. Debet enim ueritas horum spectari, non ex ratione partium singularum secundum se, sed ex utrarunque inuicem connexione ac cohærentia. Ita fieri potest, ut falsis partibus, tota tamen pronunciata uera sint, ut si non est creatus mundus, tum ab æterno fuit. Et contra, ut ex partibus ueris tota pronunciata falsa existant: ut si philosophus Plato fuit, fuit idem & eloquens. Voco autem in præsentia partem priorē, ex qua altera significatur sequi, etiamsi uerbis tenus non ponatur priori loco. Verbi causa: Quid prodest quòd me *ipso animo nō spernis Amynta, Si dum tu * insectaris apros, ego retia seruo? Hic quod secundo loco dicitur, antecedens siue pars prior est. Ergo ut aliquando ueniamus eò quorum gratia hæc adduximus, Rodolphus copulatam quæstionem dicit, quæ ex copulato pronunciato nascitur: itidemq; disiunctam, quę ex disiuncto oritur pronunciato. Cætera suis sparsim locis dicemus. In disiunctis contrà, si una pars fuerit uera, totam pronunciabimus ueram esse) Imò uero in disiunctis pronunciatis id te satis non est, unam partium esse utcunque ueram: sed

Veritas copulatorū.

Disiunctorum ueritas.

Quæ connexa uera sint.

Exactius de ueritate disiunctorum.

& illud præterea exigitur, eam esse partiũ inter se habitudinem, ut necesse sit unam aliquam ueram esse, & rursum, quoties plures una parte ueræ esse possunt, ea quoq; pronunciata disiuncta, inepta esse aiũt ac falsa. Qua de re Cicero in topicis: Quæ, inquit, conclusiões idcirco ratæ sunt, quòd in disiunctione plus uno uerum esse non potest. Et Aulus Gellius libro decimosexto: Ex omnibus, inquit, quæ disiungũtur, unum esse uerum debet, cætera falsa. Quòd si aut nihil omnium uerum, aut omnia plura've quàm unum, uera erũt: aut quæ disiuncta sunt, non pugnabunt, aut quæ eorum opposita sunt, cõtraria inter se nõ erũt, tunc id disiunctum, mendaciũ est. Hæc Marcus Cicero & Aulus Gellius. Porrò quod dicitur, necessarium esse ut inter disiuncti partes una sit uera: ea necessitas interim oritur ex natura ipsarum rerum, interim ex quadam hypothesi. Vt si dicas: aut Miloni Clodius insidias fecit, aut Clodio Milo: hic quod ad rerum naturam attinet, nihil obstat quin possint utræque partes esse falsæ: at si ponas, inter eos factas esse insidias, iam certe alteram partẽ ueram esse necesse est. Quod præterea, plus una parte uerum esse non debere: eius ego cõtrarium non nunquam uideo obseruari, maxime in causis ciuilib9. Verbi causa: Si hominẽ occidit, aut id ideo fecit, quòd inueterato ab eo odio dissideret, aut quòd commodũ aliquod ex morte eius speraret, aut quòd sibi simile aliquid ab illo metueret, &c. Cur autem eum odisset? quæ commodorum spes erat? quid fuit quod ab illo sibi metueret? Quo fit ut ne occiderit quidem. Hic certe accusator, & odio, & spe, & metu, dixerit cædem factam esse, & nihilo minus uera esse dicatur hæc propositio. Poteramus & aliam addere his) Ait Rodolphus, quæstionem eam quæ ex copulata & disiuncta constat, semper copulatæ uim ac naturam retinere. Alius fortasse non minus uere, atque haud scio an etiam uerius, dixerit eam pro diuersitate prolationis ac sen-

tentiæ, interim copulatis, interim disiunctis annumerandam esse.

¶Principio, duos esse quærẽdi modos, asseueranter & cum conditione. Deinde, prædicatiuam quęstionem id esse, quod rhetores thesim uocant: & conditionalem, quam illi hypothesim. Postremo, alios adhuc duos quærẽdi modos restare, unum purum, alterum modalem.

Caput VIII.

Modi quærẽdi sunt duo generales. Aut enĩ asseueranter quærimus, aut cum conditione. Asseueranter quærimus, cum dicimus, an administranda sit respublica? Cum cõditione, ut, an sit administranda respublica, si prouidentia mundus non regatur? Primam uocant Græci κατηγορικὴν, quã nos possum⁹ prædicatiuam dicere. Secundam ὑποθετικὴν, quam nos cõditionalem. Est autem quærere cum conditione, & simplici quæstione, & composita. Simplici: ut, si deus est, an sit bene agẽdum? Cõposita: ut, an si uirtus est summum bonum, curanda sit respublica, & honores expetendi? Sic & simplici quæstioni compositam addere conditionem possumus, & compositæ com-

Duos esse quærendi modos, asseuerãter & cũ conditione.

positam: quæ clariora sunt, quàm ut egeant exemplis. ¶ Hoc autem annotandum est, in prædicatiuis pronunciari uerum uel falsum, ex eius quod quæritur, natura: Vt, si quæratur, an sit deus, pronunciamus esse, idq́ uerum esse, quoniam sit. In conditionalibus autem, non ex natura eius quod quæritur, sed ex conditione: idq́ non ex ueritate aut falsitate cõditionis, sed ex cohærentia solum & uinculo, quo est ei, de quo quæritur, alligata. Potest enim conditionale pronũciatum uerum esse, sic, ut neque id de quo pronunciatur, neque conditio sit uera: modo ea sit habitudo eorum, ut data conditione, consequẽs etiam sit, dari pronunciatum. Si dicas enim, mundus nõ deficiet, si non cœpit: uerum est hoc, quanquam utrũq́, & non defecturum eum, & non cœpisse, sit falsum. Si enim dederimus istud, quàuis falsum sit, & uerum fingamus esse, non cœpisse mundum: consequẽs est etiam dicere, non esse defecturum.

Veritas unde spectanda in prædicatiuis.

¶ Eadem ista, quæ diximus prædicati-

Prædicatiuum quæ-

nam & conditionalem quæstionem, sunt (nisi tamen me fallit opinio) quæ rhetores uulgatis nominibus θέσεις καὶ ὑποθέσεις uocant. Quorum illud est, quod Cicero propositum uel consultationem interpretatur; hoc, causam uel controuersiam. Et esse propositum, quod nullis certis finibus temporum, locorum, personarum concluditur; controuersiam uero, quæ definita sit uel omnib⁹ uel pluribus horum, quæ attributa uocantur personarum & negociorum: quæ cuiusmodi sint, post dicemus [illegible] sit propositum, an sit ducenda uxor? an accedendum ad rempublicam? Controuersia autem, sitne Catoni ducenda uxor? sit ne Socrati accedendum ad rempublicam? [margin: stionē thesim esse: cōditionalē, hypothesin.]

¶Non pertinet autem nec omnis controuersia, nec sola ad rhetorem. Nanque curari ne possit ab hac ualetudine Augustus: ut multa habuisset Antonius Musa medicus quæ diceret, ita nihil fortasse Messala. Quam tamen controuersiam esse, ex priore descriptione nemo negauo- [margin: Notatiuncula.]

rit. Et de proposito etiam in foro quæretur: ut qui se sustulisse de sacro rē prophanam fateatur, furtumq́; fecisse, non sacrilegium, contendat: nempe quæritur, non utrū hic aut alius fecerit: sed solum, utrū rem prophanā de sacro subducere, sit sacrilegium. ¶ Et propositum quidem esse idipsum quod prædicatiuam quæstionem, posita hincinde de eis exempla, facile declarant. De cōtrouersia est, quod posset ambigi. Videtur enim omnes aut plurimæ asseuerāter efferri: ut, Struxerit'ne Clodius insidias Miloni? An priuato consilio Annibal obsideat Saguntum? An delenda Carthago? Quod uerum esse non abnuo. Quocirca qui hūc eximamus scrupulum, huius admonendi sumus:

Duplicia pronunciata conditionalia.

Quemadmodum sunt pronūciata quædam, quibus est diserte adiecta conditio: ita quædam sunt, quæ ferè cum intellectu conditionis efferuntur. Itaq; quamuis per se falsa sint, tamen interpretatione quadam resecta'q; ad conditionem mente, pro ueris sumuntur. Vt si quis interroget, quid sit

defectus solis? dicimus esse obscuritatem prouenientem ex lunæ obiectu, prohibẽtis nos aspicere solem: cuiusmodi sit rosa? dicimus florem candidum & odoratum densis crispantibusq; folijs. Ista, cum neq; sol deficit, neque ulla rosa est, uera non sunt: semper tamen, quoniam ueluti præsente conditione proferimus ea, pro ueris accipiuntur: suntq; uera in eam sententiam qua probãtur, non in eam quam præbent: id est, si sunt, erunt utique talia.

Hoc pacto etiã controuersiæ tacitam semper extra id quod quæritur, adiectam habent conditionem. Pleræq; uero apertam, ut propemodum declamationes omnes. Proponimus enim leges esse, deinde hæc aut hæc facta esse: Vt lex sit, uir fortis optet præmium quod uolet. Alia item, qui in acie deseruerit, capite plectatur. Quidam in bello patriæ fortiter fecit, idem antequam præmium optaret, deseruit: poscitur ad pœnam: tum si hæc ita se habeant, quærimus, debeat'ne huic in gratiam prioris meriti, præsens crimen

Oĩbus cõtrouersiis tacitã utiq; subesse cõditionẽ.

remitti? quis non uidet hic re uera totam quæstionem ex conditione pendere? Sic etiam, si quis, recte'ne Cato Martiam uxorem dimiserit, percõtetur. Cui enim ignot⁹ sit Cato, ignorata Martia, quid habebit hic quod dicat, nisi de cõmuni proposito, an quisquam recte dimittat uxorem? nihil enim aliud substantia eorum quæ sunt in quæstione, complectitur. Interrogabit ergo, qs uir fuerit Cato, quæ mulier Martia. Quod ubi acceperit, Catonem ciuem Romanum, senatorẽ, Stoici personam præferentem: Martiam fœminam nobilem, spectatæ pudicitiæ, trium liberorum ex Catone matrem: iam dicet nimirum, sint'ne hæc ita necne, haud queam affirmare, possunt enim aliter esse: uerum si sint, ut dicis, tum uideri uel recte dimisisse, uel non recte, utcunque de re sentiet, non quidem de Catonis persona, quaten⁹ Cato, hoc est, hic homo est, sed quatenus talis, qualẽ illum expressit. Posset enim & Cato talis homo non esse, & alius quàm Cato, esse talis, Ergo hæc

omnia ex conditione dicitur in hãc quæstionem. Propositum solum id est, quod in eorum, quæ sunt in quæstione, substãtia ponitur: hoc est, an ne quisquam homo recte dimittat uxorem, siue is hic homo sit siue ille, siue quencunque fingere uolumus: inquantum ad substantiam suam pertinet, hoc est, inquantum est homo, nihil est quod in quæstione propterea mutetur. Quamobrem fit ut plerunque necesse habeãt narrare, qui in foro dicunt, præsertim si ueram controuersiam, & non propositum dicant. Quoniam conditiones eas, quibus causa innititur, perceptas ante & uelut datas oportet. Quod nisi fiat, nihil sit quod de proposita quæstione queant satis constanter dicere. Sed in propositis etiam explicandis, persæpe ad cõtrouersiã delabimur, quod Quintilianus uocauit argumentum καθ' ὑπόθεσιν, hoc est, secundum cõditionem. Mihi quidem non argumẽtum, sed illata noua quæstio uidet. Vt qui differat, nõ esse ducendam uxorẽ, & labores solicitudinesque matri-

Propositũ

Cur dictus in foro plerũque narratiões egeat.

moniorum explicet: dicat deinde, quid si pauper sit? quid si studio deditus? quid si improbior uxor? nouæ fiunt quæstiones, an pauperi ducenda uxor? an studenti? an improba? quæ utique in proposito primo non continentur, sed non secus atque in reliquis controuersijs inseruntur quæstioni, extra eius, de quo quæritur, substantiam. Omnis itaque (ut dicimus) controuersia, conditionalis quæstionis habet naturam: utque non eodem modo efferatur, idem tamen ualet. Quocirca hoc ipso quod quæstionē in prædicatiuam & conditionalem diuisimus, satis uidemur eam diuisionē, quæ est in propositum & controuersiam, esse complexi. Prædicatiua igitur quæstio & conditionalis huiusmodi sunt. ¶ Sunt & alij duo modi quærendi, cuilibet istorum communes, quorum uno pure quæritur, sit'ne hoc, an non sit: & sit'ne hoc, si hoc est. Id uulgo de inesse uocant, nos purum possumus uocare.

Rursum duos esse quærēdi modos, pure, & cum modo.

Alio uero modo quæritur de certa lege existendi, cū non dicimus pure, sit'ne hoc,

ſed an poſſit eſſe. Eas quæſtiones uocant modales. Modi autem ſunt quatuor: poſſibile, hoc enim nomine utamur oportet, quod quanquam durius eſt, tamen (ut inquit Quintilianus) ſolum eſt eius quod Græci δυνατὸν uocāt, id eſt, quod ſiue ſit, ſiue non ſit, nihil refert, dum modo poſſit eſſe. Neceſſarium, quod nō poteſt non eſſe. Contingens, quod poteſt eſſe & non eſſe. Et impoſſibile, quod nequaquam poteſt eſſe. Eſt autem prædicatiua modalis: ut, an homo poteſt currere? an hominem contingat mori? Eſt & conditionalis: ut, an ſi uirtus ſit ſummū bonū, neceſſe ſit animam eſſe immortalem? Idq; dupliciter fit. Quandoq; enim modum afferimus ei, de quo quærimus ex conditione: Vt, ſi homo currit, an hominem neceſſe ſit moueri. Quandoq; uero ad conſecutionem quæſtionis & conditionis referimus modum. Vt ſi dicamus, neceſſe eſt, ſi homo currit, ut homo moueatur. Multūq; differūt hæ quęſtiones. Primā eñ falſam pronunciamus, ſecundam autem ueram.

Modalis diuiſio.

Falſum enim eſt: homo currit, ergo neceſſe eſt moueri. Poteſt enim non moueri, quia poteſt non currere. Sed uerum eſt; neceſſarium eſt, quia homo currit, idcirco cum moueri. Sed iſta tenuiora ſunt, nec huius inſtituti. Aliĳs libris, ſi quãdo de argumentationum lege, hoc eſt, de iudicandi parte, ſcribendi ocium dabitur, copioſius ſimul & apertius iſta dicemus.

¶Scholia in caput octauum.

PRimam uocant Græci κατηγορικὴν, quã nos prædicatiuam) Ergo Rodolpho copulatæ etiã quæſtiones, atq; haud ſcio num & diſiunctæ, quoties per ſe efferũtur, categoricæ (id eſt, prædicatiuæ) dicendę ſunt. Quandò illud κατηγορεῖν non modo accuſare, ſed & prędicare ſignificat. Et de copulatis quidem facile eqdem ei ſubſcripſerim: de diſiunctis malim Boethio, qui illas refert inter hypotheticas, hoc eſt, conditionales, propterea quòd, quemadmodum diximꝰ capite præcedenti, tacita in ĳs omnibus ſubeſt cõditio.

Sic & ſimplici quæſtioni compoſitam addere conditionem poſſumus) Vt ſi dicas, An ſi prouidentia regitur mundus, & immortalis eſt hominis animus, tum eſt adminiſtrãda reſpublica? Et compoſitæ compoſitam) Eius rei hoc eſſe poſſit exemplum: An ſi animi noſtri ſunt immortales, & prouidentia mundus regitur, tum eſt adminiſtranda reſpublica, & honores expetendi? In conditionalibus autem, non ex natura eius quod quæritur) De hoc diximus capite pręceden ti, cùm ageremus de connexis pronunciatis & de ueritate illorum. Quę rhetores uulgatis nominibus

θέσεις καὶ ὑποθέσεις uocāt) De his Cicero cum in aliis locis quibusdā, tum uero in Topicis & in partitionib⁹: & Quintilianus libri tertij capite qnto, necnon Seuerinus Boethius quarto lib. Topicorum. Thesis est quæstio infinita, sine circunstātiarum adiunctione proposita: vt, Sit ne ducenda uxor? an sit bellum gerendum? Hanc Cicero in Topicis propositū uocat, in partitionibus consultationē. Hypothesis est quæstio finita, cum circunstantiarū adiunctione proposita: vt, Sit ne Catoni uxor ducenda? sit ne Cæsari bellū suscipiendum aduersus Pompeiū? Hanc Cicero in partitiōibus controuersiā, causam in Topicis uocat. Circūstantiæ sunt, persona, locus, tempus, causa, agēdi modus, instrumenta, quæq; alia eius generis sunt. Non pertinet autē nec omnis controuersia, nec sola ad rhetorem) Monui superius, omnem hanc opinionum diuersitatem pēdere ex diuerso intellectu uocabuli. Nam si rhetoricē accipias artem eam, quæ in commune docet, quo modo de re quaque elegans politaq; texi possit oratio: hoc nimirum intellectu, omēs cuiuscunq; tandem generis sint quæstiones, hactenus sibi subiectas habet, quatenus polite ornateq; potest de eis dici. At si hoc nomine intelligatur omnis ac sola facultas illa, qua debent esse instructi ij, qui causas in foro agūt, hac certe ratione non omnis controuersia siue hypothesis ad rhetorem pertinet: neq; quisquā hoc unquam dixit. Nisi forte, si quis dialecticē à rhetorice ita distare dicit, ut de thesibus illa, hæc de hypothesibus disputet: hūc nos illud continuo dicere interpretamur, omneis hypotheses ad rhetoricē pertinere. id quod perinde mihi uidetur esse, ut si quis dicat terram hoc differre ab igni, quod hic calidus, illa frigida sit: atq; inde nos colligi illud credamus, omnem calorem in igni, omne frigus in terra esse: cum tamen & aquam frigidam, & aerem calidum esse sit manifestum. Iam quod subdit Rodolphus, non etiā solam cōtrouersiam, sed & propositum

Thesis qd.

Hypothesis.

Circūstantiæ.

An omēs hypotheses subiectæ sint rhetori.

Theses ac generales quæstioēs quatenus ad oratorem pertineant.

siue thesim pertinere ad rhetorem, eius rei autores habet, Ciceronem in libris de oratore, & Fabium libro institutionum(opinor)secundo. Sed & hic quoque uerbis modò tenus dissensio est. Nam qui dicunt solis hypothesibus locum esse in foro, ij hoc intelligunt, id quod initio iudicibus proponitur, causam seu hypothesim esse: id quod nec Cicero, opinor, ipse negauerit. Quòd autem is ipse, secutusq́ eum Quintilianus, & post utrunq́ Rodolphus, aiunt theses quoque, id est, proposita & consultationes in forum uenire, id in hunc modum accipi debet: Contingit sępe inter dicendum, ut generalis atque infinita quæstio aliqua sic in hypothesi ea, de qua pronunciandum est, includatur, ut omnino de hypothesi hac, quę propriè in iudicium uenit, statui nihil possit, nisi prius infinita illa quæstione discussa. Vt in causa Miloniana, prima quæstio est, teneatur ne Milo lege Cornelia de sicariis. Negat id Cicero, quòd ea lege nō teneantur ij, qui iure quēpiam occidissent: porrò Clodium iure à Milone occisum esse. Quamobrem iure? Quia Clodius, inquit, insidias Miloni fecit: omnis autem insidiator iure potest occidi. Hic ergo iudices pronunciare habent de eo, teneatur ne Milo lege Cornelia, an non teneatur: quam esse controuersiam constat. Verum de hac nihil quicquam decerni potest, nisi planum factum sit prius, iure an iniuria Clodium Milo occiderit. Quod sic probat orator, ut dicat Miloni à Clodio factas esse insidias, omnem autem insidiatorem iure occidi posse. Iam hæc, omnem insidiatorem iure posse interimi, non hypothesis est, sed thesis. Atque huic cęterę omnes sic innituntur, ut omnino primæ illius controuersiæ nulla esse certitudo queat, nisi hæc prius in hāc aut illam partem probata sit. Quamobrem Cicero, statim à principio orationis, hāc sibi existimauit esse discutiendam. Atque hoc est illud quod dicitur, etiam thesibus esse in foro locum. Vt multa habuisset Antonius Musa)

Hic medicus Augusti Cæsaris fuit, homo medendi arte insignis. Meminit eius in epistola quadã Horatius: meminit & Plinius naturalis historiæ libro uigesimo nono, capite primo: & rursum libro trigesimo, capite tertio. Messala) Hic est Messala ille Coruinus, nõ postremi nominis orator, qui ex graui ac diuturno morbo nominis etiam sui oblitus fuit. Meminit eius & Cicero in libro de claris oratoribus ad Brutum. Et propositum quidem esse idipsum quod prędicatiuam quęstionem, hincinde de eis exempla facile declarant) Haud scio num id satis declarent exempla. Nam si dicas: An si adulterum occidere licet, idcirco eundem fas est et loris cędere? an si qua mulier est adultera, eadem & uenefica est? num si prouidentia mundus regitur, tum est administrãda respublica? hæ utiq; omes pdicatiuæ quæstiones non sunt: at theses tamen aut proposita ea esse, id manifestius est, quàm ut ullo modo negari queat. De controuersia est quod posset ambigi) Hypotheses, inquit, ac controuersię, tametsi uoce tenus asseueranter ferè uideantur proferri, tametsi sensum magis quàm uerba expendas, facile animaduerteris semper tacitã eas inclusam habere conditionẽ. Struxerit ne Clodius insidias Miloni) Hanc coniecturalem copiosissime tractat Cicero in oratiõe Miloniana, cuius toties iam à nobis facta est mentio. An priuato consilio Annibal obsideat Saguntum) Hæc Saguntus urbs erat Hispaniæ; quam Pœnorum dux Annibal obsedit, cepitq; prius, quàm exercitũ duceret in Italiam. Lege Titi Liuij de secundo bello punico librum primum. An delenda Carthago) Hoc Marcus Porcius Cato suasit, Scipio Nasica dissuasit. Vicit tamen sententia Catonis, qui uir quàm leui argumento persuaserit delendam tantæ euersionem urbis, his uerbis explicat Plinius: Nanq; perniciali, inquit, odio Carthaginis flagrans, nepotumq; securitatis anxius, cum clamaret in omni senatu Carthaginem delẽdam, attulit quodam die in

Antonius Musa.

Messala Coruinus

An theses omes prędicatiuæ sint quæstiones.

An hypothesis oĩs quęstio sit conditionalis.

Saguntus

Quo argumẽto psuaserit Cato Carthaginẽ. Pli. li. 15, cap. 18.

curia præcocem ex ea prouincia ficum: ostẽdensq; patribus, interrogo uos, inquit, quãdo hoc pomum demptum putatis ex arbore? Cum inter omnes recens esse constaret, Atqui tertium, inquit, ante diem scitote decerptum Carthagine. Tam prope á muris habem9 hostem. Statimq; sumptum est punicum tertium bellũ, quo Carthago deleta est: quanquam Catone anno sequente rapto. Quid primum in eo miremur? curam ingenij, an occasionem fortuitam, celeritatemq; cursus, an ingenium uiri? Super omnia equidem est, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem, & de terrarum orbe per cẽtum uiginti annos urbis æmulam, unius pomi argumento euersam &c. Quemadmodum sunt propositiones quædam, quibus est disertè adiecta cõditio) Non oscitanter legẽda sunt hęc, profuerint enim ad explicanda multa, in quibus mirum hodie quàm sudent quidam, & tamen frustra.

Martia à Catone dimissa & recepta.

Rectè ne Cato Martiam uxorẽ dimiserit) Cato Vticensis post diuortium Attiliæ Martiam Philippi filiam duxit uxorem. Hanc Martiam uir nobilis & orator insignis Hortensius, sibi à Catone tantisper tradi postulauit, dum prolem unam aut alteram ex ea sustulisset: idq;, assentiente Martiæ patre Philippo, à Catone obtinuit. Post annos aliquot, cum è uiuis excessisset Hortensius, Cato Pompeium, cœpto iam ciuili bello, extra Italiam secutur9, Martiam rursus liberorum ac totius familiæ causa sibi matrimonio iunxit, quod eius factum ceu auaritiæ argumentum, criminatus est in Anticatone Cæsar. Lege uitam Catonis apud Plutarchum. Catonem ciuem Romanum, senatorem, Stoici sectam præferentem)

Cato philosophus Stoicus.

Fuit enim Cato philosophus Stoicus, quæ res iocandi ansam præbuit Ciceroni, in oratione qua Muræнam defendit contra ipsum hunc Marcum Catonem & Seruium Sulpitium: Ego, inquit, consilium tuum Cato, propter singulare animi mei de tua uirtute iudiciũ, uituperare non audeo: non

nulla in re forsitan conformare & leuiter emendare possim. Non multa peccas, inquit ille, fortissimo uiro senior magister: sed si peccas, te regere possum. At ego te uerissime dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse eiusmodi, ut corrigendus potius, quàm leniter inflectendus esse uideare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique uirtutes magnum hominem & excelsum. Accessit his tot, doctrina non moderata nec mitis: sed ut mihi uidetur, paulo asperior & durior, quàm aut ueritas aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conuentu agrestium: audacius paulo de studiis humanitatis, quæ & mihi & uobis nota & iudicanda sunt, disputabo. In Marco Catone, iudices, hæc bona quæ uidemus diuina & egregia, ipsius scitote esse propria. quę nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio uir Zeno, cuius inuentorum æmuli, Stoici nominantur. Huius sententiæ sunt & præcepta eiusmodi, sapientem gratia non moueri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum & leuem: uiri non esse, neq; exorari, neque placari: solos sapientes esse, *si distortissimi sint, formosos: si mendacissimi, diuites: si seruitutem seruiant, reges. Nos autem qui sapiētes non sumus, fugitiuos, exules, hostes, insanos deniq; esse dicūt: omnia peccata esse paria, omne delictum scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum cum opus non fuerit, quàm eum qui patrem suffocauerit. Sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, sententiā mutare nunq̄. Hæc homo ingeniosissim⁹ M. Cato, autorib⁹ eruditissimis induct⁹, arripuit: neq; disputādi causa, ut magna pars, sed ita uiuēdi. Petunt aliquid publicani: caue quicquā habeat momēti gratia,

Ioci Ciceronis in Stoicos.

Supplices aliqui ueniunt, miseri & calamitosi: sceleratus & nefarius fueris, si quicquam misericordia adductus feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & eius delicti ueniam petit: nefarium est, facinus ignoscere. At leue delictum est: omnia peccata sunt paria. Dixisti quicq: iam fixum & statutum est. Non re ductus es, sed opinione: sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re: male dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt: Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. Iratus dixisti. Nunquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causa, improbi, inquit, hominis est mendacio fallere. Mutare sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium &c. Propositum solum id est, quod in eorum, quae sunt in quaestione, substantia ponitur) Hoc est, propositum, thesis, siue consultatio est quaestio ea, qua exclusis circunstantijs, de sola quaeritur natura ipsarum rerum. Vt possit ne homo quisquam iure occidi, num metus cadere possit in constantem uirum.

argumēta καθ' ὑπόθεσιν. Quod Quintilianus uocat argumēta καθ' ὑπόθεσιν) Verba Fabij libro quinto haec sunt: Illud adijciendum uidetur, duci argumenta, non à confessis tantum, sed etiam à fictione, quam graeci καθ' ὑπόθεσιν uocant: & quidem ex omnibus iisdem locis, quibus superiora: quia totidem species esse possunt fictae, quot uerae. Nam fingere hoc loco id est, proponere aliquid, quod si uerum sit, aut soluat quęstionē aut adiuuet. Sunt & alij duo modi quęrendi) Tradunt dialectici, pręter diuisionem illam superiorem, duo adhuc esse pronunciatorum genera: purum unum, alterum modale.

Pronunciata pura. Pura pronunciata nominātur, quibus aut simpliciter, aut adiecta conditione, purè esse aliquid aut non esse significamus, Vt, Mors ultima linea rerum est. Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

Modalia. Modalia uocant, quibus non pure, sed certo quodam modo, certaq; lege, aut esse aliquid significamus, aut non esse. Vt diuitem ingredi in regnum caelorum est impossibile, Contingit hominem

eundem, & bonum uirum & inutilem ciuem esse. Mo- Modi q̃t
di p̃ quos huiusmodi pronũciata fiunt, ab Rodolpho enumerantur quatuor: possibile, contingens, impossibile, necesse. Sunt qui his duos adijciant, uerum & falsum. Laurentius Valla treis modò ex hoc numero putat recipiendos, possibile, impossibile, uerum. Qui- Possibile.
bus rursum alios quosdam adiungit, facile, difficile: certum, incertum: consuetum, insuetum: utile, inutile: iucundum, iniucundum: decorum, indecorum, aliaq; hisce similia. Quod quanquam sit durius, tamen, ut inquit Quintilianus, solum est eius quod Græci δυνατὸν uocant) Locus est apud F. Quintilianum tertio institutionum libro, capite de causa deliberatiua. Melius igitur, qui tertiam (inquit) partem dixerunt δυνατὸν, quod nostri possibile nominant. Quæ ut dura uideatur appellatio, tamen sola est. Est & conditionalis) Quid Rodolphe, si legant hæc illi, qui hodie magna cum autoritate docent summulas Petri Hispani, & parua logicalia? Quo putas supercilio isti hęc legent? Imò uero quanta cum indignatione abijcient? An tu ignoras, capitale apud istos crimen uideri, si quis latum (quod aiunt) culmum ab ipsorum sentimento ausit discedere? Atque hi certè ita pronunciant, omnem propositionem modalem esse categoricam, hypotheticam nullam. Quocirca uide quid egeris, quidve responsurus sis ijs, ubi centurijs aliquot syllogismorum instructi, in arenam te prouocauerint.

Idq; dupliciter fit. Quandoque enĩ modum afferim⁹ ei, de quo quærimus ex conditione) Hoc apertius fortasse dici sic queat. Modus, uerbi causa, necesse quandoque significat, prædicatum eius proloquij, quod ex conditione colligitur, necessariò subiecto inesse: quandoque uero, etsi prædicatum illud subiecto non insit necessariò, tamen proloquium ipsum necessitate quadam ex præcedente conditione sequi. Aliter: Verbum necesse in pronunciatis modalibus, duplicem significa

re poteſt neceſſitatem: unam conſequentiæ, alteram conſequentis. Priorem uocant, quoties neceſſario aliquid ex alio colligitur, ſiue id per ſe neceſſarium ſit, ſiue non neceſſarium: ut, Neceſſe eſt, ſi pluit, terrã madeſcere. Poſteriorem, quoties per ſe aliquid neceſſarium eſt, ſiue neceſſitate aliqua colligatur ex alio, ſiue non colligatur: ut, ſi homo eſt animal, & non mutum, neceſſe eſt eum eſſe rationis participem. Aliis libris ſi quando de argumentationum lege, hoc eſt, de iudicandi parte, ſcribendi ociũ dabitur) Fuit qui hos libros à ſe uiſos diceret: uere an ſecus, ego affirmare non poſſum, mihi certe nondum eos uidere contigit.

¶ Artium tria eſſe genera, & pro horum diuerſitate, diuerſas etiam ſumi quæſtiones, cum aliis quibuſdam. Caput IX.

Tria artium genera.

TErtiam quæſtionum uarietatem diximus accipi, pro artium, quarum conſiderationi ſunt expoſitæ, diuerſitate. Artes omnes, aut ad cognitionem referuntur, aut ad actionem. Cognitionis artes ſunt, quarum finis eſt ſcientia: ut ſunt mathematicæ, phyſicæ, & reliquæ id genus, ex quibus ſola rerum petitur cognitio. Aliæ ſunt, quæ earum ſunt rerum, quæ actioni arbitrioq; noſtro ſunt addictæ: ut ſunt eæ, quibus animus ad uirtutem dirigitur, quã moralem philoſophiam dicimus; aut quibus corporis neceſſi-

tati succurrimus, quæ operariæ dicuntur. Tertiæ & uelut medij sunt generis, quas λογικὰς Græci, nos rationales dicimus: quæ ad formandam orationem pertinēt, de quibus cum dialecticen definiremus, sumus locuti: quarum radix origoq; propius ad cognitionis uim accedit, uidenturq; intra fines suos positæ, cognitionis uerius esse, quàm actionis. Quia tamen communes sunt aliarum omnium ministræ, tamq; late funduntur, quàm oratio, hoc est, quàm humana ipsa natura: promiscue uidentur & actionis & cognitionis nomen accipere posse, quemadmodum ratio uel mens cui seruiunt, est in actiuam & cognitiuam ab Aristotele diuisa. Sumetur pro hoc artium numero etiam numerus quæstionũ. Sed de his exactius dicere, ad singulas pertinet artes, uel si ad unam aliquam, nõ est id dialectices. Hæc autem uelut capita attigisse dialectico sufficiat. ¶ Illud quidem haud est difficile uidere, eos qui rhetori omne id, de quo bene dici posset, subdidêre, deinde

Cōtra eos qui sui immemores, nimis arctā rhetori tribuerunt materiam.

omnem materiam finiuêre tribus quæstionibus, sit'ne ab hoc factum quod dicitur, sit'ne iustum, sit'ne scripto legis comprehensum: nihil satis dignum tanto promisso suo protulisse. His enim tribus quæstionibus sunt omnia, quæ in iudicijs aguntur, conclusa. Nam deliberatiuā breui quæstione an expediat, absoluerunt. Et Aristoteles quidem copiose eam diligenterq; explicat: reliq breuiter attigêre, quidam adeo ne numerauere quidem inter ciuiles quæstiones. Nam laus & uituperatio sit'ne omnino quæstio nec ne, fuerunt qui dubitarēt. Quod ut iure reprehendit Quintilianus, ita recte uidetur apud Ciceronem sentire Crassus, qui per se ueni re eam non putet in forum: iudicialibus autem & deliberatiuis persæpe accedere.

Expenditur sententia Ciceronis in Topicis.

¶Quòd autē Cicero in topicis, an sit, quid sit, quale sit, quæstiones, ad cognitionem retulit: deinde qualitatem uoluit iuris & iniuriæ tractatu explicari, utrunq; diligētius fieri fortasse poterat. Primum enim non satis est uerum, secundū etiam

repugnãs. Nam & moralis philosophus, an sit uirtus quærere potest, & qd sit quærit utique. Qualitas uero si ad cognitionem pertinet, quomodo iuris & iniuriæ tractatu finita est? Quoniam ius & iniuria ad actionis partem, non ad cognitionis partem reducunt. Tametsi enim multa sit uariaq; de iure & iniuria ambiguitas, ingentemq; rerum cognitionem sit horum notitia complexa: non tamen cognitionis nomẽ accipit eorum tractatus, sed actionis. Contemplantur enim (ut inquit Aristoteles) etiam qui agunt, sed alium in usum. Non enim in id cõtemplantur, ut cõtemplentur: sed ut pro eo quod contẽplatione instituerunt, dirigant actiones. Sic etiam mathematicus describet circulos radio, figuras lineasq; in puluere ducet, summas motuum & magnitudinum cælestiũ numeris colliget, quæ sunt actiones: non tamen ut agat, hæc facit: sed ut scientiam eorũ, quæ agendis istis scrutatur, acquirat. Finis potissimus est rerũ omnium; utq; omnibus agendi est existen

diçq; causa, ita plurima etiam ex ipso acci piunt nomen. Multa uocantur bona, non quia sunt, sed quia bonis destinantur.

¶SCHOLIA in caput nonum.

ARtes omnes, aut ad cognitionem referuntur) De hac artium diuisione multa Angelus Politianus in libello seu oratiõe ea, cui titulum fecit, panepistemon. Quas logicas Græci nos rationales dicimus) Sunt qui existiment, has artes potius sermocinales quàm rationales dicendas esse. Certè uox græca utriusque interpretationis est capax: cum λογος non modo rationem, sed & sermonem seu orationem significet. Atque haud scio num Rodolphus etiam, non rationales, sed orationales scriptum reliquerit: id quod propemodum indicare uidentur, quæ continuò subiungit: Nos, inquit, rationales dicimus, quæ ad formandam orationem pertinent. Laurentij Vallæ hac de re disputatio huc spectat, quasi logice dicta sit rationalis scictia, quòd circa rationem, hoc est, argumentum seu medium argumentationis cuiusque, uersetur. Quæ interpretatio quemadmodum dialecticę probè aptari potest, ita reliqs duabus nequaquam. Id quod & Boethium sensisse apparet, qui in Porphyrium scribens, ita loqtur de ea parte philosophiæ, quam rationalem uocamus, ut dialecticam solam, non etiam grammaticam & rhetoricam, eo nomine intellexisse uideatur. Longè aliter Macrobius, qui rationalem philosophiæ partem appellat eam, quæ uersatur circa res incorporeas, & ea quæ sola mente, non etiam sensu cognosci possunt: ut est anima, deus, & quas uocant intelligentias. Verum hæc non ita multum faciunt ad institutum nostrum, quibus in præsentia satis est, grammaticam, dialecticam & rhetoricam, idcirco

Logicę artes an dicendæ rationales

Laurenti⁹ Valla li. 3. in dialecticen.

Macrobi⁹ 2. lib. in somniũ Scipionis capite ulti.

λογικὰς dictas esse à Græcis, quod orationis sermonisq; artificium doceant: quocunque tandem nomine eas donent Latini. De quibus cum dialecticen finiremus, sumus locuti) Hui⁹ libri capite secundo. Quarum radix origoq; propius ad cognitionis uim accedit) Hinc clamosissima illa disputatio apud nostros, sit ne dialectica speculatiua an practica. In qua eousq; hodie desudant quidam, ut posteaquam diem totum contentissimis uociferationibus absumpserint, tum post sudores tantos, quæ artes speculatiuæ aut practicæ sint dicendæ, ipsi etiamdum ignorent. Quemadmodum ratio uel mens cui seruiunt, est in actiuam & cognitiuam ab Aristotele diuisa) Facit enim Aristoteles tertio libro de anima duplicem intellectum, speculatiuum & practicū. Eos qui rhetori omne id de quo benè dici posset, subdidere) Hoc Crassus apud Ciceronem facit primo libro de oratore, & Fabius Quintilianus, oratoriarum institutionum libro secundo.

Nihil satis dignum tanto promisso suo protulisse) Alludit ad carmen Horatianum:

Quid feret hic tanto dignum promissor hiatu?

Nā deliberatiuā breui quæstione an expediat, absoluerunt) Tradūt rhetores triā esse genera causarum, demonstratiuū, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuū est, q̃uo laudamus aut reprehēdimus. Deliberatiuum, quod in suadendo ac dissuadendo consistit. Iudiciale, quo accusatur quis aut defenditur. Ergo in genere deliberatiuo Aristoteles illud modò quærendum putat, expediat nec ne id, quod in deliberationem uenit. Quintilianus tria, sit ne utile, sit ne honestum, & num fieri possit. Porrò q de sola utilitate aiunt quærendum esse, ĭ ex sententia Stoicorū, nihil utile esse dicūt, quin sit idem honestum. Quod & Fabius attingit, & Cicero in officijs probat. Et Aristoteles qdem) Primo libro rhetoricorū. Quod ut rectè reprehēdit Quintilianus) Libro III, capite 9. Ita rectè uidetur apud Cice

Tria genera causarū. Demōstratiuum. Deliberatiuum. Iudiciale.

ronem sentire Crassus)In libris de oratore. Quanquã aut memoria me fallit, aut hæc non tam Crassi apud Ciceronem sententia est, quàm Antonii. Quod autem Cicero in topicis)Nõ in topicis solum, sed in tertio etiam de oratore habet hoc Cicero. Quo autem paratius sit, totum hunc locum plenius assequi, asscribã huc ipsa Ciceronis uerba, quę super hac re habet in topicis: Quæstionum autem, quacunque de re sint, duo, inquit, sunt genera, unum cognitionis, alterum actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia. vt si quæratur, à naturá ne ius profectũ sit, an ab aliqua quasi contractione hominum & pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt, sit ne sapientis ad rempublicam accedere? Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt: cum aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit quæritur. Harum prima, coniectura: secunda, definitione: tertia, iuris & iniuriæ distinctione explicatur. Et interpositis paucis: De cognitionis, inquit, quæstiõibus hactenus. Actionis reliquæ sunt, quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi uel gignendum, uel sedandum, planéve tollendum. Ad officium sic: ut cum quæritur, suscipiendi ne sint liberi? Ad mouendos animos, quum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, & ad laudẽ &c. Ex his paratum est colligere illud, tam Ciceronẽ quàm Rodolphum, suo utrunque modo uera sentire: & quicquid hoc inter eos est controuersiæ, id in solis uerbis, non re ipsa, consistere. Etenim Cicero eas quæstiones uocat cognitionis, quarum ea est facies, ea natura, ut quantum in ipsis est, finis earum sit cognitio. Actionis autem, quæ ex natura sua, non tam ad res cognoscendas, quàm ad officia actionesq; ptinent, in quacunq; tandem arte tractentur. Rodolphus contrà, discernit quæstiões istas finibus artium: ut actionis quæstiones dicantur, quæ ad artes actiuas pertinent: cognitionis, quæ ad cognitiuas. Ergo cum quæritur quid sit

Duo q̃stionum genera, unũ cognitiõis, alterum actionis.

Quæstio cognitionis. Actionis.

uirtus, si Rodolphi finitionem accipias, actionis nimirum quæstio erit: sin uero Ciceronis, cognitionis dicetur. Quamuis enim ad moralem pertinet philosophiam, ac proinde actionis etiã dici potest; tamen quod in natura ipsius est, nusquam aliò quàm ad cognitionem spectat, ideoq; non minus recte dicitur cognitionis. Secus habeat, si quæratur, an boni uiri sit procreare liberos. Hæc enim quæstio, etiam quantum in ipsa est, præter cognitionem, etiam actionem spectat. Ita rectè uterq; sed diuerso modo. Contemplantur enim ut inquit Aristoteles, etiam qui agunt, sed alium in usum) Contemplantur, inquit, non ut in contemplatione cognitioneq; gradum sistant, sed ut progrediantur ad actiones.

¶Omni differenti propositam esse quæstionem: & quomodo, cum ipsa, tum etiam status, in diuersis dicendi generibus inueniatur. Cap. X.

QVando igitur omni differenti proposita est quæstio, nõ eis modò qui disputationibus res ambiguas iactãt, aut qui tradendis artibus, uel certiorem, uel (quod discẽtibus perinde est) meliorem fidem facere conantur: sed & historia, & poema quoque quæstionem explicant. Si quis enim interroget, quomodo gestum sit bellum Peloponesiacũ, nihil posteris rectius respondere, quàm quæ Thucydides ea de re conscripsit. Nec, quomo

Omni differẽti proposita quæstio.

do pugnatum sit cũ Iugurtha, quàm quæ Salustius monumentis earum rerum reliquit. Sic & quomodo Græcia ad Troiã bellauerit, & Aeneas uenerit in Italiam, nullus melius q̃ Homerus & Vergilius explicarit. Cum hæc ergo ita sint, diligẽter est nobis etiam atq; etiam intuẽdum, quæ sit quæstio, hoc est, q̃d sit caput summaq; rerum omnium, ad quã dicenti sint cuncta referenda. Nec enim abs re credendus est admonuisse Plinius * Comensis scriptorem, ut legat subinde titulum suum, & plane exacteq; perspiciat, qd scribendũ sumpserit. Et M. Antonius itidẽ putauit, nihil æque iuuare dicturũ, q̃ respicere q̃crebertime ad id, de quo sis dicturus. Quod nedũ in id prodest, ut quæ latent in eo, facilius acriori mẽtis intẽtione eruas: sed obserues (quod plerisq; difficillimum est) ut nec plura quàm opus est, nec pauciora, nec quæ nihil ad rem attinent, dicas. Hoc autem facere nemo potest, qui nõ ante fixam exploratamq; quæstionem habuerit, de qua sibi sit dicendũ,

*Nouocomensis

Quod quo facilius fieri possit, quomodocunq; poterimus, conabimur explicare. ¶Omnis dictio aut aduersarium habet, & inter duarum partium certamina consistit, aut unius solum est partis. Duarum partium sunt, ut contentiones uel scholasticæ, uel ciuiles, quæ inter dissidentes fiunt. Vnam solum partem habet, quæ fit ad obsequentem auditorem: quales sunt cohortationes, consolationes, laudationes, conciliationes, quæq; reliqua huius sunt generis. Non quod nequeat & in his in ambas disseri partes, neque enim aliter quæstio intelligi posset, sed quia cum illis ferè negocium est, qui ultro uinci se cupiunt, & nõ modo non repugnant, sed laxissimas etiam (quod dici solet) habenas sequuntur. ¶In his ergo dictionibus, quæ positæ sunt in contentione, expeditissimam rationem inueniendæ quæstionis aduersarius dabit. Quoniam semper petitur aliquid ab altero, cui alter cõtradicit. Quandiu enim consentanea dicunt, certũ est quæstionẽ esse nõ posse. Vbi cœ

Duplex oratio.

Quõ inuenienda quęstio in dictione ea quæ habet aduersarium.

perint consistere, ita ut alter non progredi longius alterum patiatur, quæstio erit. Sed hæc quæ sit, in scholasticis quidē dubium esse non potest. Quia expositum semper certumq; est, de quo dubitatur. In ciuilibus uero quæstio quidem, hoc est, caput certaminis semper est apertum. Neq; enim deliberat quisquam, qui non certam habeat deliberandi summam: neq; qui in iudicium uocat aliquem, ignorat qua lege reum faciat, hoc est, quid petat ab eo, uel quas exposcat pœnas. Sed de statu quæstionis persæpe ambigitur, in iudicijs præsertim. Status autem quæstionis id est, quo uel probato uel confutato, in hanc uel illam partem de quæstione pronunciari oportet, ut Laterensis ait, ambitu assecutus est ædilitatem Plācius: Plancius negat. Quæstio est, assecutus ne sit Plancius ædilitatē ambitu. Hoc est em̄ de quo pronunciare iudices oportebit. Non potest autem istud ex se probari. Dicit igitur Laterensis: Dignitate enim a me uincebatur, Quod si det id Plancius, uide

Quid status.

bimus an idcirco necesse sit, ipsum ambitu superiorem fuisse. Quod si est, hic erit status. Hinc enim tota pendebit quæstio, fuerit ne dignitate Laterensis superior. Sin uero poterit Plancius cedere dignitati Laterensis, & causam tamen tenere, non erit hic status: ut dicat non utiq; si Laterensis dignitate superauit me, idcirco ego ambitu illum uici in petitione. Non solum enim populus alterum horum sequitur, sed studio diligentiaq; candidatorum, sed amicorum precibus, sed officiorum commendatione permouetur. Ergo iam ab eo statu quem Laterensis fecit, detorta est à Cicerone questio: & huc delata, an soleat his rebus moueri populus, & an fuerit Plancius istis superior: hicq; sit status huius quæstionis. Sic etiam aduersarius dicit: Milo tenetur lege Cornelia de sicarijs. Milo negat. Quæstio, an teneatur. Probat aduersarius. Occidit enim Clodium. Quod si Milo negat, hic erit status quæstionis, an occiderit: sin fatetur, ostendat oportet, non teneri ea lege, quis-

quis aliquem occiderit, ut insidiatorē aut latronem. Id ergo quoniā grauius ab aduersarijs pressum erat, Cicero disputandum etiam sibi credidit: deinde Clodium insidiatū fuisse, qui præcipuus eius quæstionis fit status: fitq; adeo perfectus syllogismus: Quisquis insidiatus est, iure occiditur: Clodius insidiat⁹ est, iure ergo Clodius occidit. ¶ Quēadmodū cōtingit aūt plures quæstiones eodem peragi iudicio, ut in Cluentij causa, quæstiões iudicij corrupti, & ueneficij: ita cōtingit unius quæstionis plures esse status. Vt in eodem iudicij corrupti causa, nec id iudiciū à Cluentio corruptum esse: nec si esset, idcirco tamen lege corrupti iudicij Cluentium teneri. Sed in Verris repetundarum iudicio, quæstio utrum in legem repetundarū admiserit Verres: status sunt tot, quot sunt crimina. Quodlibet enim per se defendendum est, quemadmodum & probandum. Et diuersa est interim defendendi ratio: cum aliud negatur factum, aliud in legem repetundarum non uenire, ali-

In eadem quęstione plures quandoq; inesse status.

ud recte factum dicetur. Status ergo est (ut diximus) id, quo dato, necesse est de causa in hanc uel illam partem decerni. Quæ si plura erunt, quorum unum probādo alteri nō adhibetur, possitq́ quodlibet firmamentum esse quæstionis, plures erunt etiam & status. ¶ At in negocijs illis, quæ unius tantum sunt partis, nonnunquam plus aliquanto curæ habet inuenire quæstionem. Idcirco quatenus possumus, iuuemus & hac in parte quærentis curam. Mihi quidem uidetur quæstio omnis, in huiusmodi causis trium istarum rerum consideratione inueniri expeditissime posse, personarum, rei, & (ut ita dicam) conatus. Personas dico nunc eas, inter quas agitur, ut sint beneuolæ aut infensæ, alienæ, aut coniunctæ, pares, aut dignitate discretæ, quæq́ aliæ maximè in congressu hominum perspici solent. Qui perferunt autem mandata, personam semper sustinēt mandātis. Res cōsiderāda est, quæ euenit, aut futura est, cuius causa dicere statuimus, ut in cōsola

Quō inuenieda quęstio in dictione ea, quę aduersarium nō habet.

Personæ.

Res.

tione, uel propinqui, uel amici, uel opes amissæ: in gratulatione, honores accepti: in gratiarum actione, beneficium colla-
Conatus. tum. Conatus deinde est id, quod ob hanc rem uelimus dicendo conficere: ut in consolatione, uidemus hunc desideratæ rei iacturа dolere: hæc quidem res est. Personæ deinde sunt, hic nobis, nos huic amici: quo fit, ut offendamur eius dolore. Conatus ergo sequitur, quo damus operam, ne huic doleat, idq; dicendo consequi laboramus. Ergo si conatum atque rem coniungas, quæstionem habebis. Ea est, sit'ne huic dolendum huius rei amissæ causa. In gratulatione, personas primum necesse est beneuolas esse. Res uero erit, ut aliquid eius cui gratulamur, commodis aut dignitati accesserit. Conatus autem, quoniam ob beneuolentiam fauemus rebus illius, ut ostendamus nos lætari. Quæstio ergo erit, an illius præsenti commodo læ temur. In gratiarũ actione, personæ sunt itidem amicæ. Res est meritum uel munus ab eo, cui aguntur gratiæ, tributum;

Conatus, ut grato ob id animo doceatur esse qui accepit. Quæstio erit, sit'ne hic il li huius meriti causa gratus. Agēdarum autem gratiarum, cum multa apud Cice ronem, tum pulchrum mihi propriūq; uidetur esse apud Ausonium exemplum, in ea oratione, qua Gratiano ob consu latum agit gratias. Sunt autē diligenter expēdendæ personæ, ad quas habetur ora tio. Vt enim quādoq; certæ sunt & singu lares, sicut in his exemplis quæ proposui mus: ita nonnunq̄, uel qui dicit, multorū sustinet personam: ut qui populi nomi ne cum principe uel magistratu agit: uel cum multis unā agit, ut Cicero, qui sena tui, qui P.R. gratias de reditu suo agit: ut Aristides, qui Rhodo terræ motu subuer sa, ciues consolatur. Qui diligenter enim personam uel eius qui dicit, uel cuius no mine dicitur, & eius cui fiunt uerba, per spexerit, siue singulæ sint hæ, siue plures: deinde rem cum persona cōtulerit, & ui derit q̄d ea personæ intersit, uel qua parte contingat eam, facile id, quod diximus co

natũ,explicabit. Vt q in nuptijs dicit,hu
milibus enim oportet utamur exemplis,
quoniam in huiuſcemodi rebus quæ ad
morem magis q̃ ad uſum ſpectãt,eo faci-
lius erratur,quo habentur negligentius:
Neceſſitas perſpicax eſt,neq;(quod dici
ſolet)docẽda eſt fames. Quid petet is er-
go qui dicit in nuptijs? Si nuptias quæ ſi
unt conferat nubentibus,hocq; oratione
proſequi uelit,quia ſint eis expetendæ nu
ptiæ, quemadmodum & expetuntur, in
hortationẽ flectet oratio,eritq; quæſtio,
an ſint iſtis expetẽdæ nuptiæ. Sin turbæ
amicorum circunſtantium nuptiæ confe
rantur,nihil ad eos pertinebit, præterq̃
ex nubẽtibus gaudiũ,conabiturq; oſten-
dere gaudendũ eis eſſe:& fiet quæſtio,ſit'
ne tam felicium nubentium matrimonio
gaudendum. Vnde eſt in promptu uide-
re,quomõ in eadem re,eodẽ in loco, mu
tatis perſonis,mutari oportebit etiã quæ
ſtionẽ. In funebri laudatione, pleroſq; ui
deas orationẽ ad conſolationẽ conferre:
quæ primũ oratio ſola cũ propinquis ha

beri poteſt: cõtra uidetur laudatio magis ad alienos, q adſunt funeri, pertinere. Deinde intempeſtiuum uidetur, tam recentem dolorem & in ipſo (ut dicitur) ictu uelle conſolando mulcere. Aut enim fruſtra tentabimus ibi ſiccare lachrymas: aut ſi quis tum conſolationis eſt capax, is conſolatione nõ eget. Mihi uidetur, quia res quæ in manibus eſt, mors eſt præſtantis uiri, ex qua ad præſentem hominum numerum honor tantum funeris pertinet, oſtendendum id eſſe, merito tam laudato uiro hunc honorem haberi. Fit tamen, ut in fine ad conſolationem aliquam reſpectet qui dicit, quemadmodum apud Thucydidem Pericles, cum eos qui primi in eo bello ceciderant laudaret, in fine conſolationem ſubiecit. Quod quidem à grauitate perſonæ Periclis, & tẽporis interuentu, quo primus doloris impetus deferbuerat, haud erat alienum. Quinetiam cum mors eorum qui laudabantur, ad exemplum pertineret audientium, quæſtionem à laude ad hortationem deflec

xit. Itaq; omnis uis ingeniumq; dicentis eò tendit, ut ostēdat tam fortes uiros, qui tam constanter pro tam insigni patria ceciderunt, uiuis esse sectandos. Sed de his satis. Nec enim omnia exempla complecti in animo est, nec possem. Sufficiet hoc pacto, quaerere uolentibus aperuisse uiā.

¶SCHOLIA in caput decimum.

Pelopone sus. QVomodo sit gestum bellum Peloponesiacum) Peloponesus παρὰ τὸ πέλοψ καὶ νῆσος nomen habet, ut si dicas, insula Pelopis. Est autem peninsula inter mare Aegeū & Ionium, ubi nobilissima quondam urbs fuit Corinthus. Quae initium dedit bello illi, quod grauissimum aduersus Lacedęmonios ac Siculos gessere Athenienses. Quod bellum accuratissime octo libris descripsit Thucydides. Quomodo pugnatum sit cum Iugurtha) De hoc nihil attinet dicere, quando in omnium manibus sunt, quae de ea re scripsit Salustius. Nec enim abs re credendus est admonuisse Plinius Comensis scriptorem, ut legat sub inde titulum suum) Extat inter epistolas Plinij libro quinto, epistola multò pulcherrima ad Apollinarem. In ea posteaquam copiosissimè descripsisset uillā suam in Thuscis, deinde prope calcem epistolae hęc adiecit: Vitassem, inquit, iam dudum, ne uiderer argutior: nisi proposuissem omnes angulos tecum epistola circumire. Neque enim uerebar, ne laboriosum esset legenti tibi, quod uisenti non fuisset: praesertim cum interquiescere, si liberet, depositaq; epistola, quasi residere saepius posses. Praeterea indulsi amori meo. Amo enim, quę maxima ex parte ipse inchoaui, aut inchoata pcolui. In summa, cur em̄ non aperiam tibi uel iudiciū meum

Bellum Peloponesiacum.

uel errorem? Primum ego officium scriptoris existimo, ut titulum suum legat: & identidē interroget se quid cœperit scribere, sciatq́;, si materiæ immoratur, non esse longum: longissimum, si aliquid accersit atq; attrahit. Et quæ sequuntur. Et Marcus Antonius itidem putauit) intellige Marcum illum Antonium oratorem, auum eius Antonij, qui post dictus fuit Triumuir. Is porrò Antonius apud Ciceronem de oratore, utilissimum fore censet, si subinde mentem reijciamus ad id, de quo dicturi sumus. Ita enim futurum esse, ut & causæ satisfaciamus: & nihil quod uel obsit illi, uel certè non prosit, afferamus. Sed laxissimas etiam (quod dici solet) habenas sequuntur) Ductum ab equis, facilè sessori parentibus. Quanquam allusisse uideri potest, & ad Herculem illum Gallicum, de quo multa Lucianus. Status quæstionis id est) Multa de statu Fabius libro tertio. Cicero in Rhetoricis constitutionem uocat, Græci στάσιν. Vt Laterensis ait, ambitu assecutus est ædilitatem Plancius) Exemplum sumptum ex oratione quam pro Plancio habuit Cicero. Ambitus, ut quidem hic loquimur, est illicita honorum seu magistratuum adeptio: uidelicet cum quis largitione, aut alijs quibusuis modis illicitis, magistratum adeptus est. Aduersus hunc, legem tulerat C. Calphurnius Piso, quæ primum Calphurnia, deinde dicta fuit & Iulia de ambitu. In ea lege præter alias pœnas pecuniaria quoque (ut Pædiani uerbis utar) pœna erat adiecta. Dignitate enim à me uincebatur) Laterensis argumentatio, id quod ex Ciceronis oratione facilè intelligi potest, fuit eiusmodi: Dignitate à me in petenda ædilitate Plancius uincebatur, ergo ambitu uicit. Hanc bifariam refellere reus potest. Primum, ut neget se dignitate inferiorem fuisse. Deinde ut illo dato, neget tamen inde sequi, se ambitu assecutum esse ædilitatē. Quòd si priore defensione utatur, status controuersiæ erit, fuerit ne Plancius dignitate

Scriptor titulū suū subinde legat.

Quis in scribendo longus.

Cōstitutio στάσις.

Ambitus.

Lex Calphurnia de ambitu.

inferior: sin autē illo altero, tum status hic erit, sit ne hoc necessarium, ut q dignitate in magistratu petēdo uicatur, is eū nō nisi ambitu obtineat: id q̄d ita nō esse, copiosissimè Cicero docet. Milo tenetur lege Cornelia de sicarijs) Lex Cornelia de sicarijs erat, gladio ultore psequendum esse, qsquis hoīs occidēdi causa cū telo inambularet. Etiamsi me non latet, hac præterea lege teneri & alios quosdam, ut uidere est apud iurecōsultos, pandectarū libro duodequinquagesimo, ad legem Corneliam de sicarijs, de qua dicemus & libro tertio. Occidit em̄ Clodium) Monui superius, treis à rhetoribus enumerari causaꝝ status, coniecturalem, finitiuum, & qualitatis. Ergo si neget Milo Clodium à se occisum esse, status erit coniecturalis, num occiderit. sin uerò fateatur quidem occisum esse, cæterum id iure se fecisse contendat, ac proinde non teneri lege Cornelia de sicarijs, status qualitatis erit, nempe iurè ne an iniuria occisus sit Clodius: et, ecquis ita occidi possit, ut is qui cædém fecit, lege ea nō teneatur. Vt in Cluentij causa quæstiones iudicij corrupti & ueneficij) Duo enim cum primis obiecta erant Cluentio: alterum, quòd iudicium id, quò Oppianicus damnatus fuit, corrupisset pecunia: alterum, quòd C. Vibium Capacem, & ipsum etiam Oppianicum iam exulem ueneno sustulisset. Sed in Verris repetundarum iudicio) De causa Verris dicem⁹ libri tertij capite duodecimo. Quod attinet ad legem repetūdarum, eam tulit Manlius Acilius Glabrio, adeò seueram, ut ne comperendinari quidem sineret reum. Postulabantur ea lege maxime ij, qui magistratum gerentes, à prouincialibus pecunias, signa, tabulas, nauigia, preciosa uasa aut uestes, aliaq́ eiusmodi, seu ui seu dolo per iniuriam abstulissent. Marcellus iureconsultus: Lex Iulia, inquit, repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, uel quo alio

Lex Cornelia de sicarijs.

Lex repetundarum

officio, munere, ministerióue publico acceperit, uel cum ex cohorte, cuius comꝝ est. ff. ad legē Iuliam de repetundis, l. lex Iulia. Porrò ne quē conturbet, ꝙ dixi legē repetundarꝝ latā esse à Manlio Acilio Glabriōe, cum apud iureconsultos dicatur lex Iulia: fuit is mos Romanis, ut leges eædem innouari apud eos solerent nonnunquam, atq; ita nomen quoq; accipere illius à quo secundo aut tertio latę essent. Cuius rei & Macrobius meminit libro Saturnaliorum tertio, capite decimoseptimo. Comperendinari aūt (quādo in eius etiam uerbi mentionē incidimus) Asconius Pædianus sic explicat: Comperendinatio uerò, inqt, utriusq; partis recitatio est. Aliĳ sic annotant: Comperendinatio est secunda actio. Itē compendinatio est ab utrisq; litigatoribus inuicē sibi denunciatio in perendinū diem. Hactenus ille. Apud Ausoniū) Extat hodieq; ea oratio, aut si epistolam dicere mauis, qua is gratias agit Romano principi Gratiano, ꝓ demandato sibi cōsulatu.

Mos de legum nominibus mutandis

Comperendinatio.

Vt Cicero, q S.P.Q.R. gratias de reditu suo agit) Pulcherrimæ duæ hac de re Ciceronis extāt oratiōes, quarū altera senatui, altera qritibus gratias agit, ꝙ se ab exilio reuocassent. Aristides, q Rhodo terræmotu subuersa, ciues cōsolatur) Hūc Aristiden rhetorē ac sophistā fuisse tradūt Adrianopolitanū: usumq; esse pceptoribus, primū Polemone illo Laodicensi Smyrnę, deinde Athenis Herode: q & ipsi unà cū hoc dicēdi arte clari fuerūt, circa tēpora imperatorꝝ M. Antonĳ & Cōmodi. Multa dicitur scripsisse Aristides, sed quorū mihi nihil adhuc uidere cōtigit, pter duas orationes, quarum alteri πανaθηναϊκὸσ nomen est, alteri ῥώμησ ἐγκώμιον. Qua autē ratione consolatus est Rhodios, eam non modò ipse non uidi, sed ne apud alios qdem quicquam de ea legisse memini. Necessitas perspicax est) Quos enim premit necessitas, diligentes perspicacesq; esse solent parandis ĳs, quibus necessitati atq; indigentię suæ succurrant. Vnde illud Virgilĳ:

Aristides.

Tum uariæ uenere artes, labor omnia uincit
Improbus,& duris urgens in rebus egeſtas,
Et apud Perſium:
Quis expediuit pſittaco ſuum χαῖρε?
Coruos quis olim concauum ſalutare,
Picasq́; docuit noſtra uerba conari?
Magiſter artis ingeniq́; largitor
Venter,negatas artifex ſequi uoces.

Nec docenda eſt fames) Nemo,inquit,docendus eſt quando eſuriat. Siquidem fames ipſa ſeſe in occulto eſſe non ſinit. Vnde & hodie in prouerbio eſt,acutiſſimum gladium eſſe famem, Et Græcus ſenarius:

Λιμῷ γὰρ οὐδὲν ὀξὺν ἀντειπεῖν ἔπος.

Et in ipſo ut dicitur ictu) Statim poſtquam acceptus eſt dolor. Ductum à ſaucijs ſeu uulneratis. Aut ſi quis tum conſolationis eſt capax,is conſolatiōe non eget)Simulat enim dolorem,cum re uera non doleat. Quod qui faciunt, ad tumulum nouercæ flere dicuntur. Apud Thucydidem Pericles)Extat hęc Periclis oratio apud Thucydidem belli Peloponeſiaci libro ſecundo,Porro hic eſt Pericles ille Athenienſis,de cuius eloquentia tam multa paſſim apud autores leguntur, qui fulgere,tonare,ac permiſcere Gręciam dictus eſt.

Flere ad nouercæ tumulū.

Pericles.

¶ Quomodo quæſtio una diducenda in plures. Caput XI.

QVemadmodum autem,ſicuti modò oſtendimus,quæſtio quandoq; latet,& ratione quadam eruēda eſt,ſic alius eſt labor,propoſitam iam quæſtionem in multas quæſtiões,quas intra ſe plerūq; cōplectitur,diducere,Perſæpe enim quæ

ſtio quæ in ſpeciem ſimplex eſt, ui àtque effectu in multas dilabitur quæſtiones. Id quomodo fiat dicemus. Diuiditur igitur quæſtio in plures quæſtiões, quæ trahuntur uel ex uerbis quæ poſita ſunt in quæſtione: uel ex eis, quæ uerbis continentur. Ex uerbis, ut q quærit, an Cato recte tradiderit Martiam Hortenſio. Quæſtio eſt, ex tribus quæſtionũ generibus illis, quæ prima poſuimus. ſecũdi generis id eſt, an hoc ſit illud. Præcedat ergo oportet, an eſt quæſtio, quã per oĩa uerba ꝓpoſitæ quæſtionis ducere poſſumus, hoc pacto, an fuerit Cato, an fuerit Hortenſius, an fuerit Martia, an ſit etiam rectum. Nanq̃ nõ de fuerũt philoſophi, qui nihil neq̃ rectum neq̃ prauum eſſe per ſe, dicerent in rebus. De uerbo autem tradiderit, non eſt quod formetur fortaſſe quæſtio an eſt: quia eſt uerbum, quod quidem ſemper pronunciati prædicatum eſt: de quocunq̃ autem dicetur, ſemper faciet quæſtionem, an hoc ſit illud. Neq̃ tamẽ credat quiſquam, per omnes has eundum eſſe quæſtiones. Sed

Vna quæſtio duob' modis in plures diducitur.

Pluralitas quęſtionũ ex uerbis.

Vtilis tatio

admonemus in præsentia, quàm multæ ex una possint elici quæstiones. Iudicij autem est uidere deinde, quæ quæstionum illarum habeat aliquid quod sit proposito nostro conueniens. Quemadmodū enim in hac quæstione, ista quæ diximus, inquirere ineptū sit & superuacuū: ita est alias dare quæstiones, in quibus plurimū loci sibi uendicent. Vt si quæratur, uicerit'ne Amazones Hercules: primum quæras, an fuerint Amazones, an fuerit Hercules. Sic etiam, an pugnent cum gruibus Pygmæi: non absurdum erit primum quærere, sint'ne Pygmæi. ¶ Vbi ergo quæstionem an est, explicuerimus, proximū est, ut partes quæstionis propositæ coniūgamus. Primum est ergo, an Cato tradiderit Martiam. Deinde, an Hortēsio tradiderit eam. Postremum id quod summa quæstionis complectitur, an recte tradiderit. Hæ quæstiones ergo hactenus omnes positæ sunt in uerbis. ¶ Quæ continentur autem in uerbis, duplicis feré sunt generis. Quædam enim necessario

continentur in uerbis, quemadmodum genus ſpecie cõtinetur, aut alioquin quæ certum definitumq́ eſt ineſſe uerbis. Alia continẽtur uelut ex conditione quadam & nõ neceſſario. Ea cuiusmodi ſint, facilius exempla oſtenderint. Catonis ergo nomine, quoniam nihil aliud eſt Cato quàm hic homo, uelut genus homo continetur. Tradendi uero uerbum, tria neceſſario complectitur. Quiſquis tradit enim aliq̃d, habeat primum oportet, deinde dimittat, tum conferat alteri. In Martia (quoniam id nomen iſto loco pro hac ſingulari uxore ponimus) uxor in commune intelligitur. In Hortenſio, quemadmodum in Catone, hominem accipiamus. In rectè nomine, quia generaliter ponitur, non eſt quod aliud in eo quæramus. Verum quia aduerbium eſt, & tradendi uerbum ponitur, uidetur poſſe ferri ad ea, quæ uerbo illo claudũtur: Vt an recte habuerit, recte dimiſerit, recte alteri cõceſſerit. Erit igitur prima quæſtio ex generalibus oĩbus, hoc pacto: An quisq̃

Pluralitas queſtionũ ex hisque uerbis cõtinentur.

Contenta uerbis neceſſario.

recte tradiderit uxorem suam alteri. In qua continentur adhuc, an quisquam habuerit uxorem, an habuerit recte, an dimiserit, an recte dimiserit, & an tradiderit: nam an recte tradiderit, ipsa totius generalis quæstionis est summa. Hinc paulatim pro generibus species subijcimus, proq; eo quod (an quisquam) diximus, dicimus iam an Cato. Iterumq; omnia de illo, quẽadmodum de genere quærimus: ut sit, an Cato habuerit uxorẽ, an Cato habuerit recte, reliquaq; in hũc modũ quæ sequuntur. Deinde pro uxore, hanc uxorem, id est, Martiam ponimus: similisq; rursus fit ordo, an Cato habuerit Martiã, an recte eam habuerit, an dimiserit eam, eodem sane ordine quo prius. Postremo, pro eo quod ultimo loco positum erat, an alteri homini, ponimus Hortensium: fitq; quæstio, an Cato tradiderit Martiã Hortensio. Vltima hinc sequitur ea, quæ primum proposita est, an recte Cato tradiderit Martiam Hortensio. Quæstiones ergo quæ in uerbis necessario claudũtur,

in hunc ferę inueniuntur modum. ¶ At quæ conditione quadam in uerbis latent, eæ sunt, quæ fiunt de his, quæ propositã quæstionem ab eo, quod propositum antea, id est, θέσιν, diximus: deflectunt eò, ut fiat ὑπόθεσις, id est, cõtrouersia. Si quis em̃ Catonem accipiat, ut sit hic homo, neque ferat aliò mentem, nihil intererit, de Catone quæramus tradiderit'ne rectè: an generalem faciamus quæstionem, an quisquam recte tradiderit. Cum circundamus autem Catoni ea, quæ dicuntur de illo: talemq́ effingimus eum, qualem nobis qui res scripserunt, tradunt fuisse, id est, non solum hunc aliquem hominem, quod necessario fuit: sed ciuem Romanũ, & senatorij ordinis, & Stoicæ sectæ philosophum, spectatæ seueritatis, quæ'que reliqua esse in Catone in cõfesso est: quot sunt illa, quæ tribuuntur hoc modo Catoni, tot possunt fieri quæstiones: ut an ciuis Romanus recte habeat uxorem, recte omittat, recte tradat alteri: an si senatorij sit ordinis, hæc eadem recte faciat: an si

Quæ ex cõditione quadam uerbis contineãtur.

philosophus, an si Stoicæ sectæ; pq; reliqua, quæ non necessario sunt in Catone, ducuntur quæstiones eo ordine, quo proposuimus, cum eas quæ necessario insunt uerbis, paulo ante ordinaremus. Deinde in uerbo tradiderit insunt, quam ob causam tradiderit, quomodo, quo tēpore, quo loco, quæq; alia in ipso tradendi actu poterunt per conditionem assumi. Post hæc ex Martiæ persona quærit, an debuerit nobilem mulierē habere, dimittere, tradere alteri: an opulentam, an uitæ genere concordem, an pudicitia conspicuam, an trium ex ipso liberorum matrem. Tum demum ex Hortensio quærimus itidem, quæ insunt illi, an recte tradiderit nobiliori, liberius uiuenti, consulari, opibus, gratia, facundia claro. ¶ Et ut semel dicamus, omnia argumēta quæ primum ex re ducuntur, si dubia adhuc probandaq; sunt, in quæstionem uertuntur. Si dicas enim, philosophus non recte dimittit uxorem, nō ergo Cato rectè dimittit uxorem; argumentum est quòd

Argumentū de quo dubitetur uerti in quęstionē

dicitur, philosophum non rectè dimittere uxorem. Quod si iam in dubiũ uocetur, quemadmodum potest id copiosè lon-gaq; oratione disputari, an philosophus rectè dimittat uxorem, quæstio erit, pri-mæ subseruiens quæstioni. Hinc fit, ut non eædem quæstiones oriantur semper ex utraque parte differentibus: sed pro-inde ut hæc uel illa pars plura habuerit pauciora'ue firmamenta eius quod tue-tur, plures etiam nascentur pauciores'ue quæstiones. Quod in hac controuersia haud difficile erit uidere. Alexander sub uersis Thebis, Thessalis, quorum erat usus commilitio, tabulas inuentas dono dedit, quibus continebatur, Thessalos cẽtum ta lenta mutuo à Thebanis accepisse. Resti tutis postea à Cassandro Thebis, Theba-ni Thessalos apud Amphictyonas cẽtum talenta reposcunt: quæstio est, an debeant Thebanis Thessali centum talenta. Ex Thessalorum parte, si uideamus quid sit, quo se defendũt, aperta erit quæstio. Ne-gant debere se. Atqui accepisse eos & nõ Notatũ.

reddidisse certum est. Quid dicunt ergo? Dono ea se accepisse ab Alexãdro. Quæstio igitur erit, an Alexander Thessalis donauerit centum talenta debita Thebanis, quod cum probatum fuerit, nihil habebunt Thessali quod amplius ex sua parte dicant. Reliqua enim omnia, quæcunque disputabuntur, ab aduersario potius nascentur. Qui quæret, an potuerit Alexander dare ius crediti, rem incorporalẽ, & quæ uenire in arbitrium uictoris non possit. Primũ ergo quæretur, an dederit. Et quia tabulas dedit, an idem ualeat tabulas dare, quod debitum. Quæ quidem quæstio ex Thessalorum defensione (ut diximus) nascitur. Deinde, an iure dederit: quæ potest per generales quæstiones diuidi, an quisquam iure possit auferre rem alienã, an donare alteri, an Alexander, an à Thebanis, an Thessalis donare. Sequitur hinc alia quæstio ex cõditione proposita, quæ sumitur ex restitutione: an sit perinde habenda restitutio, ac si nihil esset actũ omibus his, quæ præcesserũt eam. Videmus

hic nihil habere Thessalos, quod tãquam proprium dicant, quodq́; robur sit causæ suæ nisi id quod initio dixi, quòd Alexãder donauerit: reliquæ omnes quæstiones ex contradictione Thebanorũ oriuntur. Communiter tamen utrique parti disputãdæ sunt. Neque enim potest quisquam satis constanter sua confirmasse, nisi quæ dicuntur ab aduersario, diligenter confutauerit. ¶ Sunt autem aliæ quæstiones aliis fœcundiores, & quæ in plures spargi quæstiones possunt. Aliæ tenuiores sunt, & minus (ut ita dicam) sinuosæ. Magni autẽ est acrisq́; in primis iudicij, uidere quas ex primis quæstionibus deductas disputandas accipiamus. Pleræq́; eiusmodi sunt, ut nihil aut minimũ summæ rerũ afferant, exequiq́; eas fastidium potius q̃ fidem paret. Aliæ contra sunt, quæ totum prope euentum intra se uictoriæ continent: circa quas diligentissimus incumbit differenti labor. Cicero in quinque Tusculanarum disputationum libris cum solum (quantum mihi uidetur) id

Non omes quæstiões ex principali quęstione ortas, disputari debere, sed eas tãtum, quę plurimum faciant ad probationem.

Institutũ Ciceronis in Tusculanis quęstionibus.

Institutum Ciceronis in Tuscu- lanis quæ- stionibus

efficere uoluisset, solam ad bene beateq; uiuendum sufficere uirtutē: uidebat plurimum ad id docendum adiumenti sibi collaturum, si docuisset animorū immortalitatem. Quia tamen id difficile probatu uidebat, subiecit homo ingeniosissim⁹ in locum eius, id quod proximum erat, nihil mali esse in morte. ex quo uelut excursu quodam delatus est eò, ut tētaret efficere, quod præcipuè cupiebat, non interire animos. Quod iā si minus posset obtinere, ne nihil tñ egisset, id puincebat utiq;, malum nō esse mori. Hinc iam tribus sequētibus libris subdidit, nō cadere dolorē in sapientē, non ægritudinē, non perturbationem. Quæ cū probata sunt, quis non uidet facilimū permanere ad probandū, si mors nō est mala, si reliqua quæ mala putantur, non cadunt in sapientē, ei cui hæc mala nō sunt, uirtutē summum esse bonū? Sic si qs quærat, an manes nocturnis molesti apparitionib⁹, possint carminibus coerceri. Primum utique fuisset in hac quæstiōe excutiendū priscæ philoso-

Manium apparitio- nes.

phiæ,quod totius disputationis difficilimũ fuisset,an sint ulli manes:at nobis religio hanc quæstionem superuacuã fecit, quando fide certum est, animas nõ interire. Deinde est id,quod nobis nunc est primum, an appareant. Nam & hoc multi non putauerunt,sed uanã ex nostra cogitatione uel metu imaginẽ simulacrumq; capere. Post hæc,an noctu possint apparere,cum etiã ea quæ natura cõspicua sunt, delitescant. Iam si manes sunt,quomodo possint esse molesti. Videtur enim si quid noxium habuerint in natura,id e corporibus fuisse,idq; deposuisse cum corporibus. Hinc iã sequitur,an possint ulla ope humana coerceri,an possint quicquã carmina,an possint eos coercere carmina. Hæ autem quæstiones omnes,in ipsis primæ quæstionis sunt positæ uerbis: quod ipsa res indicat. At in priore Ciceronis quæstione,quatuor illæ quatuor librorũ quæstiones includũtur in uno eo uerbo solam,in quæstione posito. Si enĩ solã uirtutẽ sufficere ad beate uiuẽdũ,docendũ est,

prius ostendatur oportet, mortẽ malum non esse. Si enim ea mala sit, opus erit ad beatam uitam immortalitate. Deinde dolor si malus est, caditq́ in sapientem, deerit rursus aliquid uoto ipsius. Cicero igitur conatus est docere, non cadere eum in sapientem: quod ut splendidius erat, ita impetrabilius forte fuisset, propiusq́ fidem, non esse malum dolorem: ægritudidem autem & perturbationem, si non ueniunt in sapientem, nihil omnium extra se expetendum esse sapiẽti, propter quæ ista suscipiuntur, ostendunt. Ergo nudus iam sapiens, nudæ relinquetur uirtuti.

Epilogus totius tractationis de quæstionibus.

Sed de quæstione, quotuplex sit, & quomodo status quæstionũ, quomodo etiam nõnunquam ipsa quæstio inuenienda sit, & una in plures diducenda quæstiones, hoc pacto nobis sit explicatum.

¶SCHOLIA in caput undecimum.

QVæ trahuntur uel ex uerbis) Ex uerbis quæstiones ducuntur, quoties uerba ipsa quæstionis principalis, uel seorsum singula inspicim*, uel quædam eorum cum quibusdam conferimus. Contineri uerbis dicuntur illa, quæ cum rebus eis quæ uerbis significantur, certo quodam nexu cohærent. An

Cato recte tradiderit Martiam Hortensio)Huius facti mentionē fecimus capite huius libri 8. An sit etiam rectum, nanq; non defuerunt philosophi, qui nihil neq; rectum neq; prauum esse per se, dicerent in rebus) Ab hac sententia non ita multum abhorrent, quæ in sympoſio Platonis dicit Pauſanias. cuius uerba Aulus Gellius hunc in modum Latina fecit: Omne, inquit, omnino factum, sic ſeſe habet: neque turpe eſt quantū in eo eſt, neq; honeſtum. uelut eſt, quas nunc facimus ipſi res, bibere, cantare, diſſerere. Nihil nanq; horum ipſum ex ſeſe honeſtum eſt. quale cum fieret modo factum eſt, tale extitit: Si recte honeſteq; factum eſt, tum honeſtum fit: ſin parum recte, turpe fit. Sic amare, ſic amor non honeſtus omnis, neq; omnis laude dignus: ſed q facit, nos ut honeſte amemus. Vicerit ne Amazones Hercules)Strabo libro xi. inter fabulas refert, quæ de Amazonibus dicuntur. Nomē habent à priuatiua particula α & μαζὸσ, quod mamillā ſignificat, eo φ mamillam dextram inde à pueritia uſque aduſtam haberent: quo, ſi quando poſceret uſus, expeditius eo brachio uterentur. Quæ loca tenuerint, non uſq;quaque inter autores conuenit, neque in eiſdem ſemper locis manſere. Aiunt fuiſſe genus mulierum, quæ ſine uiris atque adeo in contemptum quendam uirorum, per ſe rempublicā adminiſtrarint, bella geſſerint, aliis etiam imperarint. Harum reginam quandam, inter cæteros labores ſuos fertur uiciſſe Hercules, balteumq; ei ablatum Euryſtheo tradidiſſe. An pugnent cū gruibus Pygmæi)Plinius libri VII. capite II. Super hos, inquit, extrema in parte montium ſpithamæi Pygmæi narrantur, ternas ſpithamas longitudine, hoc eſt, ternos dodrantes non excedentes: ſalubri cælo, ſemperq; uernante, montibus ab aquilone oppoſitis, quos à gruibus infeſtari, Homerus quoque prodidit. Fama eſt, inſidentes arietum caprarumq; dorſis, armatos ſagittis, ueris tempore uniuerſo agmine ad mare deſcendere,

An aliqd rectū p ſe.

li. 17. c. 20.

Amazōes

Pygmæi num pugnēt in grues.

& oua pullosq; earum alitum consumere, ternis eamq; expeditionem mensibus confici, aliter futuris gregibus non resisti, casas eorum luto pennisq; & ouorum putaminibus construi. Aristoteles in cauernis uiuere Pygmæos tradit. Quod propositum ante, id est, thesim diximus) Lege caput octauum. Alexander subuersis Thebis) Sumptum exemplum ex quinto libro institutionum Fabij. Tractat idem Erasmus in copia, & in pandectas scribens Budæus. A Cassandro) Hic unus fuit ex ducibus Alexandri, qui illo mortuo Thebas restituit. Apud Amphictyonas) Amphictyones, inquit Budæus, consessus quidam fuit Græcus, apud Thermopylas cōuenire solitus: ab Amphictyone Deucalionis filio sic dictus, qui & ipse populos cum regnaret, ad conuentus conuocasse dicitur &c. Lege Budæi annotationes in pandectas, & Erasmi Chiliadas. Solam ad bene beateq; uiuendum sufficere uirtutem) Hoc docet Cicero Tusculana 5. Nihil mali esse in morte) Id prima Tusculana uarijs argumentis ostenditur.

Cassander

Amphictyones

Hinc iam tribus libris sequentibus) id est, Tusculana secunda, tertia, quarta. An manes nocturnis molesti apparitionibus, possint carminibus coerceri) De hac manium apparitiōe nouum est miraculum in epistola quadam Plinij. Quæ autem & quantæ sint uires carminum seu incantationū, explicat in pharmaceutria Virgilius. Et apud Plinium de uerbis & incantamentis carminum caput est libro uigesimooctauo. Sed de quæstione quotuplex sit) Epilogus est eorum quæ de quæstione dixit. Quæ quoniam multa sunt, & diffuse tractata, age nos quoq; uelut enumeratione quadam, omnia in memoriā reuocemus. ¶Quæstio est cum interrogatione elata oratio, ad quam ita esse aut nō esse responderi queat. ¶Ea quomodo ex sententia Rodolphi diuidatur, subiecta indicat descriptio:

Epilogus dictorum

Quæstio quid.

Quæstionū diuisio

¶ QVAESTIONVM diuersitas, sumitur trifariam:

- Primū ex parte ipsarum rerum. Atq; ita duo earū sunt genera,
  - Unum simplex quod ex simplici pronunciato nascitur, suntq; tres eius differentię.
    - Aut enī querimus, an sit res.
    - Aut, num hoc sit illud.
    - Aut, quō hoc sit illud, qđ ē rursum quadruplex, nā id quod prędicatur
      - Aut est finitio.
      - Aut genus.
      - Aut proprium.
      - Aut accidens.
  - Compositum, quod est duplex,
    - Copulatum, vt voluatur ne cęlum et terra quiescat.
    - Disiunctū, Sit ne aut dies aut nox.
- Deinde ex modo querendi. Atq; hinc duplex oritur diuersitas.
  - Prior, qua quęstionum
    - Alię prędicatiuę dicūtur, vt sit ne homo bipes.
    - Alię conditionales, an si quis currit, is et mouetur.
  - Altera, qua quęstionū
    - Alię purę sunt. vt an sit anima immortalis.
    - Alię modales, in quibus aliquis horum quatuor inest modorū. possibile, cōtingens, impossibile, necessarium.
- Postremo. pro diuersitate artium ad quas pertinent, quō tanta quęstionum diuersitas sit oportet, quanta ipsarum est artium.

¶Iam quisquis scribit aut dicit, quæstionem aliquam tractat.

¶Ea in altercationibus tum apparet, cum quod alter affirmat, id alter negat.

¶In cęteris orationibus inueniri sic potest, si personã, rem & conatum inuicem comparemus.

¶Præterea quæstiones eæ, in quas prima quæstio diducitur, partim in uerbis ipsis positæ sunt, partim in ĳs quæ uerbis continentur. verbi causa:

Prima quæstio est:

¶An recte Cato Martiam Hortensio tradiderit.

Quæstiones inclusæ in uerbis.

¶An fuerit Cato, an Martia, an Hortensius: an sit aliquid rectum, an Cato Martiam tradiderit, an tradiderit eam Hortensio, an recte Cato Martiam Hortensio tradiderit.

Quæstiones inclusæ ĳs quæ uerbis continentur.

¶An homo quisquam uxorem habuerit, an recte habuerit: an dimiserit, an recte dimiserit: an tradiderit alteri, an recte tradiderit. Deinde: num Cato uxorem habuerit, num recte habuerit: num dimiserit, num recte dimiserit: num tradiderit alteri, num recte tradiderit. Hinc iam, ecquid Cato habuerit Martiam, ecqd eam dimiserit, ecquid eam tradiderit alteri, ecqd Hortensio. & unumquodq; istorum, recte an secus. Inde iam postremo loco sequuntur illa: An ciuis Romanus, senator, philosophus, & quidem stoicus, homo seuerus: habuerit, dimiserit, tradiderit: & an recte habuerit, dimiserit, tradiderit: uxorem atq; hanc quidem nobilẽ, iuuenem, pudicam, denique Martiam: homini alteri, nobiliori, liberalius uiuenti, consulari, diuiti, gratioso, eloquenti: idq; hoc tempore, hoc modo, propter has causas. Quæ tam late diduxit Rodolphus, non quod omneis hasce quęstiones explicandas existimet: sed ut ex multis ea quę nostro potissimum instituto cõmoda

fore uideantur, eligamus. Atq; hactenus de quęstione.

DE INSTRVMENTO DIALECTICES.

¶Instrumentum dialectices esse orationē, & quō ea diuidatur. Caput XII.

PRoximum est, ut, quia de materia dialectices (hoc est, quæstione) dixim⁹, nunc de instrumēto ipsius prosequamur. Instrumentum autem eius est oratio. Per eam nanq; qui differit, fidem conatur facere de illo, q̃d sibi docendū assumpsit. ¶Orationis multæ poterant fieri diuisiones: nobis duæ maxime sufficient, quarum altera à structura ipsius accipitur, altera ab effectu. ¶Struitur autem omnis oratio, aut sic, ut cōtinens sit, aut ut sit concisa. Continens est, quales sunt oratorum actiones, laudationes, hortationes. Concisa: ut disputationes, & alternantia scholasticorum certamina. Hanc Zeno contractæ in pugnum palmæ, illam explicitæ manui similem dicebat. Et illam quidem perpetuam orationem uocant, attribueruntq; eam rhetori: hanc uerò in foro altercationem, uolueruntq; propriam eam

Instrumētum dialecticæ est oratio.

Prīa orationis diuisio in cōcisam & cōtinentem.

Vtranq; orationis speciem et ad dialecticum & ad rhetorem pertinere ratio prima.

dialectices esse. Equidem cū possit utraq; oratione, & concisa & perpetua, probabiliter ornateq; dici, utranq; etiam ad dialecticum communiter & rhetora crediderim pertinere: cum antea rationē probabiliter disserendi, dialectico: ornatè, rhetori assignauerim.

Confirmatio primæ rationis.

Ergo & in foro ingens etiā semper fuit oratoribus in altercationibus labor: seu cum testem interrogarent, seu cum ex perpetuæ dictionis decursu in id sunt delati, ut per singula argumenta premerent aduersarium, uel illius silentio confessionem exprimerent. Unde & editas adhuc in eum usum à Quintiliano altercationes uidemus.

Secūda ratio.

Comici uero & Tragici poetæ, quod nemo negauerit, ciuili orationis generi, si illud propriè rhetoricum esse uolumus: magis sunt uicini, q̄ scholastico philosophorum: qui tamen ipsi intercisa constant oratione. Cōtrà quæcunque ferè Aristoteles, permultiq; alij præclari in philosophia nominis, scripserunt, perpetuo orationis connexa

Tertia.

sunt textu. Sed & alius dialogo eandem

rem, alius unius tantum personæ oratione tractauit. ut de amicitia Cicero in Lælio personas alternis dicentes induxit. Aristoteles in ethicis candẽ rem suis ipse uerbis est executus. Hæc idcirco dixi, quia de oratione & partibus eius dicturus sum nonnulla, quæ solent etiam à rhetoribus explicari: ne quis ea quum legat, egressum me terminos instituti mei credat. Cum enim sit (quod sæpe iam dicimus) dialectices munus, accommodatè ad fidem, pro cuiusque rei natura, differere: fatendum utique erit, quoniam id oratione uelut instrumento fit, quacunque id oratione fieri possit, eam dialectico intra artis suæ instrumẽtum esse numerandam.

¶Nec ego tamen negauerim multũ hæc duo orationũ genera distare, cũ sint instantiora, magisque urgeant cõcisa, & plurium utique fraudum sint capacia, earum maximè, quæ aduersario laqueis captiosarum interrogationũ struũtur. Quo fit, ut persæpe oratores in perpetuis actionibus, si quando acrius premunt aduersarium, Continẽs & concisa oratio q differant.

imitentur altercantem, interrogentq́; ecquid habeat quod respondere uelit? quid possit istis contradicere? Perpetua uerò dictio tractu æqualitateq́; sua iudici est aptior; ut qui nõ adeo quæ prorsus sunt uera, sed è duobus magis sequatur uerisimiliora dicentem; quiq́; ex toto orationis complexu, omniumq́; eorum quæ dicuntur comparatiõe, accipere malit, q̃d probet aut auersetur; aduersarios uero nihil uellet prætermisisse, quod ipsum offendere posset, sed potius statim unũquicq; apprehendere cupiet singulisq́; insistere, neque quicquam è manibus, nisi ui dicentis abreptum, dimittere. Est itaq́; (ut sic dicam) in perpetua oratione ueritatis color plerunque speciosior, in altercatione disquisitio exactior. Qualescunq; tñ sunt orationũ istæ differẽtiæ, q̃a utraq; docemus, utraq; intra dialectici ueniet tractatũ. ¶ Alterã orationis diuisionẽ ab orationis effectu diximus accipi. Is est, docere, quo ad ei⁹ fieri poterit. Qui docetur aũt, aut paratus est credere, aut est orationis

Secunda orationis diuisio in expositionem & argumentationem.

ni cogēdus. Sic & oratio, aut satis habet explicare rem de qua dicit, cuiusmodi sit secura fidei opinionisq́ʒ eius qui audit: aut talem esse peruincere, etiam renitēte auditore, conatur. Illud expositione fit, istud argumentatione. Omnis igitur oratio, & prorsus omne quicqd dicitur, aut expositio erit, aut argumentatio. Expositionem priore libro diximus esse orationem, quæ solam dicentis mentem explicat, nullo quo fides audiēti fiat adhibito. Argumentationem uero orationem, qua quis rei de qua dicit, fidem facere conatur. ¶Inter narrationē & expositionem, argumentationem item & confirmationem, nulla sane est differentia: nisi quòd narrationem & confirmationē duas orationis partes facimus, quibus certus est in causis locus: expositio aūt & argumentatio, generalia sunt nomina: & in procœmio sæpe exponimus, sæpe argumentamur: & in narratione interim argumentamur: & in confirmatione exponimus, & in peroratiōe itidem utrunqʒ nōnunq̄

Expositio

Argumentatio.

Narrationem ab expositione, ac argumētationem à cōfirmatione nil distare, licet hoc opere separentur.

reddidisse certum est. Quid dicunt ergo? Dono ea se accepisse ab Alexãdro. Quæstio igitur erit, an Alexander Thessalis donauerit centum talenta debita Thebanis, quod cum probatum fuerit, nihil habebunt Thessali quod amplius ex sua parte dicant. Reliqua enim omnia, quæcunque disputabuntur, ab aduersario potius nascentur. Qui quæret, an potuerit Alexander dare ius crediti, rem incorporalẽ, & quæ uenire in arbitrium uictoris non possit. Primũ ergo quæretur, an dederit. Et quia tabulas dedit, an idem ualeat tabulas dare, quod debitum. Quæ quidem quæstio ex Thessalorum defensione (ut diximus) nascitur. Deinde, an iure dederit: quæ potest per generales quæstiones diuidi, an quisquam iure possit auferre rem alienã, an donare alteri, an Alexander, an à Thebanis, an Thessalis donare. Sequitur hinc alia quæstio ex cõditione proposita, quæ sumitur ex restitutione: an sit perinde habenda restitutio, ac si nihil esset actũ omibus his, quæ præcesserũt eam. Videmus

hic nihil habere Thessalos, quod tāquam proprium dicant, quodq; robur sit causæ suæ nisi id quod initio dixi, quod Alexāder donauerit: reliquæ omnes quæstiones ex contradictione Thebanorū oriuntur. Communiter tamen utrique parti disputādæ sunt. Neque enim potest quisquam satis constanter sua confirmasse, nisi quæ dicuntur ab aduersario, diligenter confutauerit. ¶ Sunt autem aliæ quæstiones alijs fœcundiores, & quæ in plures spargi quæstiones possunt. Aliæ tenuiores sunt, & minus (ut ita dicam) sinuosæ. Magni autē est acrisq; in primis iudicij, uidere quas ex primis quæstionibus deductas disputandas accipiamus. Pleræq; eiusmodi sunt, ut nihil aut minimū summæ rerū afferant, exequi q; eas fastidium potius q̄ fidem paret. Aliæ contra sunt, quæ totum prope euentum intra se uictoriæ continent: circa quas diligentissimus incumbit differenti labor. Cicero in quinque Tusculanarum disputationum libris cum solum (quantum mihi uidetur) id

Non om̄es quæstiões ex principali quęsti one ortas, disputari debere, sed eas tā tum, quę plurimum faciant ad probationem.

Institutū Ciceronis in Tusculanis quęstionibus.

Institutum Ciceronis in Tusculanis quęstionibus

efficere uoluisset, solam ad bene beateq; uiuendum sufficere uirtutē: uidebat plurimum ad id docendum adiumenti sibi collaturum, si docuisset animorũ immortalitatem. Quia tamen id difficile probatu uidebat, subiecit homo ingeniosissim⁹ in locum eius, id quod proximum erat, nihil mali esse in morte. ex quo uelut excursu quodam delatus est eò, ut tētaret efficere, quod præcipuè cupiebat, non interire animos. Quod ia si minus posset obtinere, ne nihil tñ egisset, id puincebat utiq;, malum nõ esse mori. Hinc iam tribus sequētibus libris subdidit, nõ cadere dolorē in sapientē, non ægritudinē, non perturbationem. Quæ cũ probata sunt, quis non uidet facilimũ permanere ad probandũ, si mors nõ est mala, si reliqua quæ mala putantur, non cadunt in sapientē, ei cui hæc mala nõ sunt, uirtutē summum esse bonũ? Sic si qs quærat, an manes nocturnis molesti apparitionib⁹, possint carminibus coerceri. Primum utique fuisset in hac quæstiõe excutiẽdũ priscæ philoso-

Manium apparitiones.

phiæ,quod totius disputationis difficilimũ fuisset,an sint ulli manes:at nobis religio hanc quæstionem superuacuã fecit, quando fide certum est, animas nõ interire. Deinde est id,quod nobis nunc est primum, an appareant. Nam & hoc multi non putauerunt, sed uanã ex nostra cogitatione uel metu imaginẽ simulacrumq; capere. Post hæc,an noctu possint apparere,cum etiã ea quæ natura cõspicua sunt, delitescant. Iam si manes sunt,quomodo possint esse molesti. Videtur enim si quid noxium habuerint in natura,id ẽ corporibus fuisse,idq; deposuisse cum corporibus. Hinc iã sequitur,an possint ulla ope humana coerceri,an possint quicquã carmina,an possint eos coercere carmina.

Hæ autem quæstiones omnes,in ipsis primæ quæstionis sunt positæ uerbis: quod ipsa res indicat. At in priore Ciceronis quæstione,quatuor illæ quatuor librorũ questiones includũtur in uno eo uerbo solam,in quæstione posito. Si eñ solã uirtutẽ sufficere ad beatẽ uiuẽdũ,docendũ est,

prius ostendatur oportet, mortē malum non esse. Si enim ea mala sit, opus erit ad beatam uitam immortalitate. Deinde dolor si malus est, caditq; in sapientem, deerit rursus aliquid uoto ipsius. Cicero igitur conatus est docere, non cadere eum in sapientem: quod ut splendidius erat, ita impetrabilius forte fuisset, propiusq; fidem, non esse malum dolorem: ægritudidem autem & perturbationem, si non ueniunt in sapientem, nihil omnium extra se expetendum esse sapiēti, propter quæ ista suscipiuntur, ostendunt. Ergo nudus iam sapiens, nudæ relinquetur uirtuti.

Epilogus totius tractationis de quæstionibus.

Sed de quæstione, quotuplex sit, & quomodo status quæstionū, quomodo etiam nōnunquam ipsa quæstio inuenienda sit, & una in plures diducenda quæstiones, hoc pacto nobis sit explicatum.

¶SCHOLIA in caput undecimum.

QVæ trahuntur uel ex uerbis) Ex uerbis quæstiones ducuntur, quoties uerba ipsa quæstionis principalis, uel seorsum singula inspicim⁹, uel quædam eorum cum quibusdam conferimus. Contineri uerbis dicuntur illa, quæ cum rebus eis quæ uerbis significantur, certo quodam nexu cohærent. An

Cato recte tradiderit Martiam Hortensio)Huius facti mentionē fecimus capite huius libri 8. An sit etiam rectum, nanq; non defuerunt philosophi, qui nihil neq; rectum neq; prauum esse per se, dicerent in rebus) Ab hac sententia non ita multum abhorrent, quæ in sympoſio Platonis dicit Pauſanias. cuius uerba Aulus Gellius hunc in modum Latina fecit: Omne, inquit, omnino factum, sic ſeſe habet: neque turpe eſt quantū in eo eſt, neq; honeſtum. uelut eſt, quas nunc facimus ipſi res, bibere, cantare, differere. Nihil nanq; horum ipſum ex ſeſe honeſtum eſt. quale cum fieret modo factum eſt, tale extitit: Si recte honeſteq; factum eſt, tum honeſtum fit: ſin parum recte, turpe fit. Sic amare, ſic amor non honeſtus omnis, neq; omnis laude dignus: ſed q facit, nos ut honeſte amemus. Vicerit ne Amazones Hercules)Strabo libro xi. inter fabulas refert, quæ de Amazonibus dicuntur. Nomē habent à priuatiua particula α & μαζὸς, quod mamillā ſignificat, eo q mamillam dextram inde à pueritia uſque aduſtam haberent: quo, ſi quando poſceret uſus, expeditius eo brachio uterentur, Quæ loca tenuerint, non uſq; quaque inter autores conuenit, neque in eiſdem ſemper locis manſere. Aiunt fuiſſe genus mulierum, quæ ſine uiris atque adeo in contemptum quendam uirorum, per ſe rempublicā adminiſtrarint, bella geſſerint, aliis etiam imperarint. Harum reginam quandam, inter cæteros labores ſuos fertur uiciſſe Hercules, balteumq; ei ablatum Euryſtheo tradidiſſe. An pugnent cū gruibus Pygmæi)Plinius libri VII. capite II. Super hos, inquit, extrema in parte montium ſpithamæi Pygmæi narrantur, ternas ſpithamas longitudine, hoc eſt, ternos dodrantes non excedentes: ſalubri cælo, ſemperq; uernante, montibus ab aquilone oppoſitis, quos à gruibus infeſtari, Homerus quoque prodidit. Fama eſt, inſidentes arietum caprarumq; dorſis, armatos ſagittis, ueris tempore uniuerſo agmine ad mare deſcendere,

An aliqd rectū p ſe.

li. 17. c. 10.

Amazōes

Pygmæi num pugnēt in grues.

¶ QVAESTIONVM diuersitas, sumitur trifariam:

- Primũ ex parte ipsarum rerum. Atq; ita duo earũ sunt genera,
  - Unum simplex quod ex simplici pronunciato nascitur, suntq; tres eius differentię.
    - Aut enĩ quęrimus, an sit res.
    - Aut, num hoc sit illud.
    - Aut, quõ hoc sit illud, qđ ẽ rursum quadruplex, nã id quod prędicatur
      - Aut est finitio.
      - Aut genus.
      - Aut proprium.
      - Aut accidens.
  - Compositum, quod est duplex,
    - Copulatum, vt voluatur ne cęlum et terra quiescat.
    - Disiunctũ, Sit ne aut dies aut nox.
- Deinde ex modo quęrendi. Atq; hinc duplex oritur diuersitas.
  - Prior, qua quęstionum
    - Alię prędicatiuę dicũtur, vt sit ne homo bipes.
    - Alię conditionales, an si quis currit, is et mouetur.
  - Altera, qua quęstionũ
    - Alię purę sunt. vt an sit anima immortalis.
    - Alię modales, in quibus aliquis horum quatu or inest modorũ. possibile, cõtingens, impossibile, necessarium.
- Postremo, pro diuersitate artium ad quas pertinent, quõ tanta quęstionum diuersitas sit oportet, quanta ipsarum est artium.

¶Iam quisquis scribit aut dicit, quæstionem aliquam tractat.
¶Ea in altercationibus tum apparet, cum quod alter affirmat, id alter negat.
¶In cęteris orationibus inueniri sic potest, si personã, rem & conatum inuicem comparemus.
¶Præterea quæstiones eæ, in quas prima quæstio diducitur, partim in uerbis ipsis positæ sunt, partim in ĳs quæ uerbis continentur. verbi causa:

Prima quæstio est:

¶An recte Cato Martiam Hortensio tradiderit.

Quæstiones inclusæ in uerbis.

¶An fuerit Cato, an Martia, an Hortensius: an sit aliquid rectum, an Cato Martiam tradiderit; an tradiderit eam Hortensio, an recte Cato Martiam Hortensio tradiderit.

Quæstiones inclusæ ĳs quæ uerbis continentur.

¶An homo quisquam uxorem habuerit, an recte habuerit: an dimiserit, an recte dimiserit: an tradiderit alteri, an recte tradiderit. Deinde: num Cato uxorem habuerit, num recte habuerit: num dimiserit, num recte dimiserit: num tradiderit alteri, num recte tradiderit. Hinc iam, ecquid Cato habuerit Martiam, ecqd eam dimiserit, ecquid eam tradiderit alteri, ecqd Hortensio. & unumquodque istorum, recte an sec⁹. Inde iam postremo loco sequuntur illa: An ciuis Romanus, senator, philosophus, & quidem stoicus, homo seuerus: habuerit, dimiserit, tradiderit: & an recte habuerit, dimiserit, tradiderit: uxorem atque hanc quidem nobilẽ, iuuenem, pudicam, denique Martiam: homini alteri, nobiliori, liberalius uiuenti, consulari, diuiti, gratioso, eloquenti: idque hoc tempore, hoc modo, propter has causas. Quæ tam late diduxit Rodolphus, non quòd omneis hasce quęstiones explicandas existimet: sed ut ex multis ea quę nostro potissimum instituto cõmoda

fore uideantur, eligamus. Atq; hactenus de quęstione.

DE INSTRVMENTO DIALECTICES.

¶Instrumentum dialectices esse orationẽ, & quõ ea diuidatur. Caput XII.

PRoximum est, ut, quia de materia dialectices (hoc est, quæstione) diximꝰ, nunc de instrumẽto ipsius prosequamur. Instrumentum autem eius est oratio. Per eam nanq; qui disserit, fidem conatur facere de illo, q̃d sibi docendũ assumpsit. ¶Orationis multæ poterant fieri diuisiones: nobis duæ maxime sufficient, quarum altera à structura ipsius accipitur, altera ab effectu. ¶Struitur autem omnis oratio, aut sic, ut cõtinens sit, aut ut sit concisa. Continens est, quales sunt oratorum actiones, laudationes, hortationes. Concisa: ut disputationes, & alternantia scholasticorum certamina. Hanc Zeno contractæ in pugnum palmæ, illam explicitæ manui similem dicebat. Et illam quidem perpetuam orationem uocant, attribueruntq; eam rhetori: hanc uerò in foro altercationem, uolueruntq; propriam eam

Instrumẽtum dialecticæ est oratio.

Pria orationis diuisio in cõcisam & cõtinentem.

Vtranq; orationis speciem et ad dialecticum & ad rhetorem pertinere ratio prima.

dialectices esse. Equidem cũ possit utrãq; oratione, & concisa & perpetua, probabiliter ornateq; dici, utranq; etiam ad dialecticum communiter & rhetora crediderim pertinere: cum antea rationẽ probabiliter disserendi, dialectico; ornatè, rhetori assignauerim. Ergo & in foro ingens etiã semper fuit oratoribus in altercationibus labor: seu cum testem interrogarent, seu cum ex perpetuæ dictionis decursu in id sunt delati, ut per singula argumenta premerent aduersarium, uel illius silentio confessionem exprimerent. Vnde & editas adhuc in eum usum à Quintiliano altercationes uidemus. Comici uero & Tragici poetæ, quod nemo negauerit, ciuili orationis generi, si illud propriè rhetoricum esse uolumus: magis sunt uicini, q̃ scholastico philosophorum: qui tamen ipsi intercisa constant oratione. Cõtrà quæcunque ferè Aristoteles, permultiq; alij præclari in philosophia nominis, scripserunt, perpetuo orationis connexa sunt textu. Sed & alius dialogo eandem

Confirmatio primæ rationis.

Secũda ratio.

Tertia.

rem, alius unius tantum personæ oratione tractauit. ut de amicitia Cicero in Lælio personas alternis dicentes induxit. Aristoteles in ethicis candē rem suis ipse uerbis est executus. Hæc idcirco dixi, quia de oratione & partibus eius dicturus sum nonnulla, quæ solent etiam à rhetoribus explicari: ne quis ea quum legat, egressum me terminos instituti mei credat. Cum enim sit (quod sæpe iam diximus) dialectices munus, accommodatè ad fidem, pro cuiusque rei natura, differere: fatendum utique erit, quoniam id oratione uelut instrumento fit, quacunque id oratione fieri possit, eam dialectico intra artis suæ instrumētum esse numerandam.

¶Nec ego tamen negauerim multū hæc duo orationū genera distare, cū sint instātiora, magisque urgeant cōcisa, & plurium utique fraudum sint capacia, earum maximè, quæ aduersario laqueis captiosarum interrogationū struūtur. Quo fit, ut persæpe oratores in perpetuis actionibus, si quando acrius premunt aduersarium, Continēs & concisa oratio q differant.

imitentur altercantem, interrogentq́; , ecquid habeat quod respondere uelit? quid possit istis contradicere? Perpetua uerò dictio tractu æqualitateq́; sua iudici est aptior; ut qui nō adeo quæ prorsus sunt uera, sed è duobus magis sequatur uerisimiliora dicentem: quiq́; ex toto orationis complexu, omniumq́; eorum quæ dicuntur comparatiōe, accipere malit, q́d probet aut auersetur: aduersarios uero nihil uellet prætermisisse, quod ipsum offendere posset, sed potius statim unũquicq; apprehendere cupiet singulisq́; insistere, neque quicquam è manibus, nisi ui dicentis abreptum, dimittere. Est itaq́; (ut sic dicam) in perpetua oratione ueritatis color plerunque speciosior, in altercatione disquisitio exactior. Qualescunq; tñ sunt orationũ istæ differētiæ, q́a utraq; docemus, utraq; intra dialectici ueniet tractatũ. ¶ Alterã orationis diuisionẽ ab orationis effectu diximus accipi. Is est, docere, quo ad ei⁹ fieri poterit. Qui docetur aũt, aut paratus est credere, aut est orationis

Secunda orationis diuisio in expositionem & argumentationem.

ui cogēdus. Sic & oratio, aut satis habet explicare rem de qua dicit, cuiusmodi sit secura fidei opinionisq; eius qui audit: aut talem esse peruincere, etiam renitēte auditore, conatur. Illud expositione fit, istud argumentatione. Omnis igitur oratio, & prorsus omne quicqd dicitur, aut expositio erit, aut argumentatio. Expositionem priore libro diximus esse orationem, quæ solam dicentis mentem explicat, nullo quo fides audiēti fiat adhibito. Argumentationem uero orationem, qua quis rei de qua dicit, fidem facere conatur. ¶Inter narrationē & expositionem, argumentationem item & confirmationem, nulla sane est differentia: nisi quòd narrationem & confirmationē duas orationis partes facimus, quibus certus est in causis locus: expositio aūt & argumentatio, generalia sunt nomina: & in proœmio sæpe exponimus, sæpe argumentamur: & in narratione interim argumentamur: & in confirmatione exponimus, & in peroratiōe itidem utrunq; nōnunq̄

Expositio

Argumentatio.

Narrationem ab expositione, ac argumētationem à cōfirmatione nil distare, licet hoc opere separentur.

facimus. Itaq; ut q̃minimum cõfunderemus nõia ista cũ illis, placuit hęc sic potissimũ noĩare, quãq̃ sit ea nõnunq̃ apud autores inuenire confusa. Expositio ergo (quẽadmodũ dicimus) est quæ rẽ recẽset solũ talem aliquã esse, uelut credenti auditori.

Expositionis officiũ

Argumentationis munus.

Argumẽtatio, quæ talẽ esse rẽ rationę p̃uincere nitit̃. Vt sit expositio: Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni, Carthago: quæq; sequũtur. Causas eñ propter quas oderat Aeneã Iuno, recenset poeta. Easq; si sic accepisset, ut dubiũ faceret, an odisset Aeneã Iuno, harũq; cõmemoratione causarũ uellet id docere, argumentatio esset. Nunc quia odium Iunonis uelut certum indubitatumq; sumitur, cui causæ subdũtur, nõ ut ostendatur odisse Aeneã Iuno, quippe pro certo id ẽst, quemadmodum diximus: sed propter quas odium ipsum prouenerit, expositio est. Quod si iam conuertamus orationem, dicamusq;, non dubiũ est quin oderit Aeneam Iuno, quoniam Carthaginem amabat, cui exitium ab Aeneæ posteritate uẽturum erat, & quia

Exẽplum expositionis.

cõtra Troianos ſteterat pro Argiuis ſuis in bello,& reliqua quæ poeta ſubdidit,argumentatio fiet. Vt obiter admoneamus, idem quandoq; expoſitionẽ & argumentationem, mutata tantũ orationis forma, fieri poſſe: cum poſſit id ipſum & cauſa rei eſſe, et ratio. In p̃ſentia dico rationem, per quã res cognoſcitur: cauſam, per quã eſt. Ergo ſi quis cum uideat deficere lunam, diſſeratq; id euenire, quoniam terra interpoſita ſit inter ſolem & lunam, excludatq; radios ſolis, ne miſſi ad lunam, illuſtrare poſſint eam fulgore ſuo: cauſam dicet, expoſitioq; erit. Si quis aũt cũ uideat lunam deficientẽ, probet terrã interpoſitã eſſe inter ſolem & lunam, quoniã aliter deficere luna nõ poſſit, rationem tantum reddet. At ſi cras defectum ire lunã prædices, idq; oſtendas, quia doceas terram inter ſolem & lunam interuenturã: idem iam hic interuentus terræ inter ſolem & lunam, cauſa erit defectus lunæ, quia per eam eueniet: & ratio quoq; fiet, quia per eam euentura eſſe cognoſcetur. Ar-

Idẽ expoſitionẽ & argumẽtationẽ eſſe poſſe.

Quid hic ratio.

Item quid cauſa.

gumentatio autem est, quod paulo post subiecit poeta: Me'ne incepto desistere uictam? Nec posse Italia Teucrorũ auertere regem? Et reliqua: noti enim sunt loci. Non dicit Iuno sibi ipsi tanq̃ credenti, nolle se desistere ꝓposito: sed addita ratione, docet ipsa se, quare indignũ sit ut desistat: hortaturq́ꝫ, ut in sententia permaneat. Huius autem admonendum uidetur, nõnunquam in expositionem uenire argumentationem, & sæpius in argumentationem expositionem uenire, eaq́ꝫ si per se accipiantur, poterit quicqꝫ uocari id ipsum, quod est. Argumentatio erit itaqꝫ: Assensere omnes, & quæ sibi quisqꝫ timebat, Vnius in miseri exitium conuersa tulere. Quo magis enim potuisset probare, omnes assensisse, q̃ ꝙ gaudebant securitate sua? Ita apud Ciceronem pro Milone: seruos ex Appennino deduxerat, quos uidebatis: res enim erat minime obscura. Et paulo post iterum: Quam uocem eius ad hunc M. Catonem statim Fauonius detulit. Et iterum: Vt ante suum fundum

Exemplũ argumentationis.

Cõmisceri argumẽtationẽ & expositionem.

(quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret, quæ omnes argumentationes sunt: breues quidem, sed argumentationes tamen. Contra inter argumentādum expositio est. Vt pro lege Manilia, rerum à Lucullo cōtra Mithridatem gestarum. Item pro Muræna, explicatio institutorū philosophiæ Stoicæ, quàm Cato sectabatur. Et pro eodem, uerba minæq; L. Catilinæ, & in domestica cōcione, & in senatū iactata. Laudationes sæpe uituperationesq;, tota propemodum expositiōe constant. Quæ causa fuit nonnullis, ut crederent in eis controuersiam nō esse. Verum quia & inter exponendum argumentatio, & inter argumentandum expositio, utraq; sit alterius rei accessio, transeunt in nomen quoq; illius cuius substantiæ iunguntur. Quanq̄ enim partem quampiam expositionis, nodulo aliquo argumentationis iniecto firmemus, non tamen tunc circa id summa consistit instituti nostri. Et expositiones quæ inter argumentandum fiunt, quanq̄ sint utique per se exce-

ptæ expositiones, tamen quia argumentationum pars sunt, & illis confirmandis destinantur, argumentationes uocantur. Nomina enim data rebus esse uoluit Anaxagoras, non ab eo quod solum, sed quod maxime essent.

¶SCHOLIA in caput duodecimum.

Struitur autẽ omnis oratio, aut sic, ut continens sit) Fabius Quintilianus libro secundo. Itaq; cum duo, inquit, sint genera orationis, altera perpetua, quæ rhetorice dicitur: altera concisa, quæ dialectice: quas quidem Zenon adeo coniunxit, ut hanc compressæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret similem: etiam disputatrix uirtus erit, adeo de hac quę speciosior atque apertior tanto est, nihil dubitabitur. Et Cicero in Oratore ad Brutum: Zeno quidem ille, inquit, a quo disciplina Stoicorũ est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cum compresserat digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Equidem cũ possit utraq; oratione) Probat rationibus aliquot, utrunq; orationis genus communiter & ad rhetorem & ad dialecticum pertinere. Quanquam hic quoque uerborum magis, quàm rerum inter Rodolphum & alios pugna est. Etenim Rodolphus de rhetorica & dialectica loquitur, quatenus hę communes quędam ministræ sunt artiũ omnium: ita ut ab rhetore ornatus petatur sermonis, à dialectico probabilitas. Quo certe modo tam concisam, quàm continentem seu perpetuam orationem, utrique harum artium communem esse oportet: quum utroque genere orationis, probabiliter ornatéque disserẽ

Dialectica pugno, rhetorica palmæ similis.

possit. Qui diuersam sunt secuti sententiam, hi dialecti cen ad scholastica illa umbraticaq; certamina coarctarũt: & officio rhetoris, eos demũ fungi arbitrati sunt, qui forensib⁹ illis actionibus operã suã addixissent. At enim nonne & in forũ interim concisum illud orationis genus uenire potest? Potest qdem: uerum id rarius. Et qui hunc in modũ discreuere res istas, eos nõ tam qd fieri possit, q̃ quid plerunq; fieri soleat, tradere uoluisse apparet. Cum antea rationẽ probabiliter disserendi dialectico) Id fecit libri huius capite secundo. Ergo & in foro ingens etiã semper fuit oratoribus in altercationibus labor) De his altercationib⁹ caput est apud Fabiũ libro sexto. Quod aũt addit Rodolphus editas esse à Quintiliano altercationes in hunc usum, de ea re diceũ⁹ nonnihil libro tertio, capite decimoquinto.

Cicero in Lælio) In libro de amicitia, q Lælius inscribitur. Expositionẽ priore libro diximus esse orationem) Libri primi capite item primo. Inter narrationem & expositionẽ, argumentationem item & confirmationem) His ad plenum intelligendis multum momenti attulerit lectũ huius libri caput decimumseptimũ. Vrbs antiqua fuit) Primo Aeneidos. Loc⁹ notior, q̃ q asscribi debeat. Cũ idipsum possit esse et causa rei & ratio) Causam nũc dicit, p quã res habet ut sit: rationẽ, p quã res habet ut cognoscatur. Ergo res eadẽ, inquit, & causa esse potest et ratio: causa, quaten⁹ p ipsam res est: ratio, quatenus p ipsam cognoscitur. Exempla quę addit, satis dilucida sunt: modo ne ignorem⁹, defectum siue eclipsim lunæ prouenire inde, q terra inter solem & lunam interposita, obstat, quo minus luna radiis solaribus illustretur. Mẽ ne incepto desistere uictam?) Verba Iunonis primo Aeneidos, indignantis se tot annos contra Aeneam frustra bella gessisse, animantisq; se ipsam, ne ab incepto desistat. Locus est not⁹ uel pueris, quocirca nihil causę erat, cur huc plu ...s asscriberetur. Nonnunq̃ in expositionẽ uenire ar Causa. Ratio.

gumentationem) Quintilianus libro quarto: Argumentabimur, inquit, in narratione nunquam, argumentum ponemus aliquando. Eaq; si per se accipiantur, poterit quicq; uocari idipsum quod est) Quoties argumentatio, inquit, uenit in expositionem, tunc per se quidē inspecta posset suo nomine, hoc est, argumentatio dici: sed quia in eiusmodi oratione expositio dominatur, hinc est, uti tota expositionis nomen recipiat. Idem fit, quoties expositio incidit in argumentationem. Assensere omnes, & quæ sibi quisq; timebat &c.) Verba sunt Sinonis secūdo Aeneidos: quorū mentio fiet & capite sequenti. Ita apud Ciceronem pro Milone) Continentia loci Ciceroniani habet ad hunc modum: Vbi uidet homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum uirum, inimicissimum suum, certissimum consulem: idq; intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragijs populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Seruos agrestes & barbaros, quibus syluas publicas depopulatus erat, Hetruriamq; uexarat, ex Appennino deduxerat, quos uidebatis, res erat maxime obscura. Etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, uitam posse. Significauit hoc sæpe in senatu, dixit in concione, quin & Fauonio fortissimo uiro, quærenti ex eo, qua spe frueretur Milone uiuo, respondit, triduo illum, ad summa quatriduo periturum: quam uocem eius ad hunc M. Catonem statim Fauonius detulit. Interim cum sciret Clodius (neq; enim erat difficile scire) iter solenne, legitimum, necessarium ante diem decimum tertium calendarum Februarij, Miloni esse Lanuuium, ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuuij Milo, Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum, quod re intellectū est, Miloni insidias collocaret. Vt pro lege Manilia, rerum à Lucullo gestarum) In ea oratione explicaturus Cicero, quo modo magnum adhuc

possset esse id bellū, quod cum Mithridate gerebat populus Romanus: initio Lucullum laudat, atque res eius aduersus Mithridatem gestas exponit. Longum foret huc totum locum asscribere, neque ita multum momenti attulerit ad eorum quæ ab Rodolpho dicuntur, intelligentiam. Item pro Murena explicatio institutorum philosophiæ Stoicæ) Hunc Ciceronis locum, totum asscripsimus huius libri capite octauo. Et pro eodem uerba minæq; L. Catilinæ) Dixerat enim Catilina in domestica concione, miserorum fidelem defensorem inueniri nō posse, nisi eum qui ipse miser esset: minimè timidum & ualde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux & signifer calamitosorum. Dixeratq; idem in senatu, duo corpora esse in republica, unum debile firmo capite, alterum firmum sine capite: huic cum ita de se meritum esset, caput se uiuo non defuturum &c. Nomina enī rebus data uoluit Anaxagoras) Philosophus hic fuit Asiaticus. Claruit Athenis eodem tempore, quo Persarum rex Xerxes. Cum post annos complures ex Græcia in patriam esset reuersus, uideretq; desertas possessiōes suas: Non essem, inquit, saluus ego, nisi istæ periissent. Et qui annunciarat mortē filij, nihil noui nuncias, inquit, sciebā enim me genuisse mortalē. Porro q̄d hic de eo dicit Rodolphus, id (si recte memini) tribuit ei in physicis Aristot. Anaxagoras.

¶ Dupliciter orationi fidem contingere, rebus, & oratione ipsa. Atque inde argumētatio quid sit. Caput XIII.

SEd nos singulatim de utraque, primūq; de argumentatione dicamus, quoniam sunt in ea robur neruiq; differentis. Expositio enim inuenit (ut ita dicam) fidem, argumētatio facit eā. Si quis autem

habet expositio, si quid habet utique artis quod dialectico præcipiẽdum sit, id ferè ex argumentãdi ratione descendit. ¶ Cũ petatur autẽ fides argumẽtatione, dicendum uidetur in primis, fidem oratiõi dupliciter contingere, rebus scilicet & oratione. ¶ Rebus contingit fides, quã is qui audit, uelut tacita apud animum suum argumentatione colligit: & ex persona eius qui dicit; quia uel is putatur, cui tuto possit credi: uel affectus aliquis, ut beneuolentia, ut misericordia, propensiorem facit animum audientis ad credendum. Et ex reliquis, ut sunt tempus, locus, res, & ipsius etiam qui audit persæpe cupiditas, uel æquitas utcũq; animi, cuius parui refert, siue ita esse siue aliter credat: & ipse dicendi modus. Vnde & persæpe dubitatio dicentis, nostram opinionem confirmat, non quia id uerba efficiant, sed quia credendum uidetur maxime ei, qui nihil improbius affirmet. Contrãq; argumentosius & solicite dicenti, minus habetur interim fidei. Putamus enim, non fuisse

Fidẽ orationi cõtingere duobus modis.

Primũ rebus.

de fide nostra dubitaturum, nisi fidem sibi ipse non haberet: & quia sciret non dicere se uera, in eam persuasionem uenire, ut ne uerisimilia quidem nobis putaret uisum iri. Vnde ductum in prouerbium est, neminem satis credibiliter alijs menti turum, nisi qui fuerit antea sibi mentitus. Sinon ille Virgilianus, nihil habet in uerbis suis, quo fidem faciat eis, quæ de casu suo deq; fabricatione equi confingit. Vnde ergo fides illi uenit? Primum credebatur auectos hostes: unde dimoto metu, libertas iam Troianis negligentius omnia & securius audiendi, minus'que suspecta uerba Sinonis accipere, ut quæ nihil possent nocere. Deinde Sinonem relictum hostibus, non uideri nisi offensum suis & inimicum esse posse. Ad hæc præsens pro uiro fauor, & misericordia ex periculis. Palamedes Troianis Vlyssis æmulatiõe & uetãdis bellis, acceptior. Vlysses cõtra Troianis astu dolisq; inuisus. Troiani cupientes uera esse quæ

Cur Troiani credi derint Sinoni.

Ratio prima

Secunda

Tertia.

Quarta.

Quinta

Sexta. dicebantur: & paratiores ad credendum,
quia nullum uidebãt esse præmium men
Septima. dacio. Præterea Palladium à Græcis de
Octaua. Troia furto ablatũ, Equus animal aptum
bellis, & deæ præsidi bellorum sacrum.
Nona. Post Laocoon à draconibus peremptus,
qui equum uiolauerat. Quia narrantur
omnia consentanea istis, quanquam nihil
sit in oratione, quo uera quæ dicũtur pro
bentur: ipse tamẽ auditor collectione col
lationeq; rerum, & earum inter se ordi-
ne & congruentia, sic esse sibi persuadet.
1. Primus eorum sex modorũ, quib⁹ creditur aliquid esse uerũ in expositione. Ergo credũtur alia, quia uera esse certum
est, quale est quod primum narratur de
Palamede: Quem falsa sub proditione Pe
lasgi Insontem infando indicio, quia bella
uetabat, Demisere neci. Et iterũ: Omnis
spes Danaûm, & cœpti fiducia belli, Pal-
Secundus 2. ladis auxilijs semper stetit. Alia credun-
tur, quia sunt per se probabilia: ut, Sæpe
fugam Danai Troia cupiere relicta Moli
ri, & longo fessi discedere bello. Et, Eri-
pui (fateor) lœto me & uincula rupi, Et,
Assensere omnes, & quæ sibi quisq; time

bat, Vnius in miseri exitium conuersa tulere. Alia creduntur, quia aliis ueris similia sunt: ut, Sanguine quærēdi redit⁹. Creditur enim, quia simile illius est: Sanguine placastis uentos & uirgine cæsa: quod certum est. Sic etiam, Hinc semper Vlysses Criminibus terrere nouis, hinc spargere uoces In uulgū ambiguas. Certum erat antea talia solitum illum facere. Quædam uelut in numerū creduntur, quia non est cur falsa ea putemus. Vt, Illi me comitem & consanguinitate propinquum Pauper in arma pater primis huc misit ab annis. Et, Bis quinos silet ille dies, tectusq; recusat Prodere uoce sua quenq; aut opponere morti. Et, Limosoq; lacu per noctē obscurus in ulua Delitui. Non enim est, cur ista uel sic uel potius non sic facta credamus. Quædam etiam fidem habent, quia inter duo prorsus uera uelut uia uel transitus quidam statuuntur: occupantq; ea mentem, quia ad alia non respicimus, ut hæc uera credamus. Vt Palamedem fraudibus Vlyssis occisum esse

Tertius.

Quartus.

Quintus

pro confesso est,& Sinonem relictum à Græcis in patriam profectis,res ipsa indicat. Connectit hæc duo capita Sinon, hinc sumpto fundamento fraudis,quod consanguineus esset Palamedis. Quod cum uideatur nihil summæ rerũ allaturum, & uelut extra rem,& nihil ad rem pertinens,pro uero accipitur, originemq; fidei præbet omnibus illis,quæ postea dicuntur. Vt interim admoneamus,nulla parte illum qui cõtra nos differat,acrius inspiciẽdum,q̃ ubi minimum urgere nos,uel etiã ridiculus nobis,firmare partes nostras uidebitur. Ea nãq; quæ palam nos premũt,uelut aperta uis,ui repelluntur,ipsáq; uel indormientes nos impetu suo excitant. Quæ uero tanq̃ stolida,& nonnunquam etiam ut profutura,proferuntur,quo tectius plerunq;,eo grauius difficiliusq; uitatu periculum ferunt. Postremo creditur dicenti ipsi, quia uel grauis uir uel beneuolus putatur. Ad id figurandum pertinet,quod dicit: Fas odisse uiros. Et,quod dĳ prius omen in ipsum

Notatio.

Sextus.

Conuertant. Quanq̃ sint autẽ hæc omnia in ipsa oratione, non tamen altera adhibetur alteri, tanq̃ fidem factura: sed singulæ per se positæ, reputatione audientis, & apud animum suum comparantis eas, pariant fidem. Pleraq; uero se ipsis, sola rerum æstimatione, quia apte accommodateq; omnia naturæ suæ dicuntur, idcirco uidentur credibilia. Hoc'q; fidei genus, cum omni orationi nonnunq̃ est necessarium, tum expositioni maximè, cum non habeat ea fidem nisi ex rebus. ¶Fides autem quæ fit oratione, est quæ conficitur argumentando, cum rem dubiam probabili colligimus argumento. Id uero, quo simul complectimur rem, quam probare uolumus: & illud inuentum, quo probare conamur, eam argumentationẽ esse dicimus. Sane quo pacto argumentum rei probandæ argumentando adhibeatur, in cõmune prioris libri initio, q̃ potuimus apertissime conati sumus explicare. In hoc loco, quæ argumentationis, hoc est, orationis sunt propria, dicentur.

Cauilli & motio.

Alter modus, q̃ ratiõi fides cõtingit.

Argumentatio q̃ cõprehẽdat.

¶Scholia in caput decimumtertium.

Mendaciũ difficulter tegitur.

NEminem satis credibiliter aliis mentiturum) Quintilianus libro duodecimo. Prodit enim se, inquit, quamlibet custodiatur, simulatio. Nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut nõ ti tubet ac hæreat, quoties ab animo uerba dissentiunt.

Sinon ille Virgilianus) Video molestum fore lectori, si quis tamen hæc leget, quod toties integros locos & quidem obuios, huc asscribo. Sed ueniam mereor, quippe qui satisfactum uelim & iis, qui locos eos memoria non tenent, neque libros semper habent ad manum. Atque sunt sane nonnulla ex iis, quæ adducit Rodolphus eiusmodi, ut intelligi nullo modo possint, nisi totum locum eum, unde ea educta sunt, eis accõmodemus. Qualis uel cum primis hæc est expositio Sinonis, ex secundo Aeneidos. Quocirca boni consulet (opinor) æquus lector, si totam eius loci continentiam huc asscribamus. Ea habet ad hunc modum:

Oratio Sinonis proditoris.

Cuncta equidem tibi rex, fuerit quodcunque, fatebor
Vera, inquit, neque me Argolica de gente negabo,
Hoc primum, nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, uanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquid, si forte tuas peruenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem infando indicio, quia bella uetabat,
Demisere neci: nunc cassum lumine lugent,
Illi me comitem & consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pauper primis huc misit ab annis,
Dum stabat regno incolumis, regnumque uigebat
Consiliis, & nos aliquod nomenque decusque
Gessimus, inuidia postquam pellacis Vlyssei
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
Afflictus uitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici,

Nec tacui demens: & me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem uictor ad Argos,
Promisi ultorem, & uerbis odia aspera moui.
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Vlysses
Criminibus terrere nouis: hinc spargere uoces
In uultum ambiguas, & quærere conscius arma.
Nec requieuit enim, donec Calchante ministro.
Sed quid ego hæc aũt nequicquam ingrata reuoluo?
Quidve moror? si om̃es uno ordine habetis Achiuos, Aposiopesis.
Idq; audire sat est, iamdudum sumite pœnas:
Hoc Ithacus uelit, & magno mercentur Atridæ.
Tum uerò ardemus scitari, & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum, artisq; Pelasgæ.
Prosequitur pauitans, & ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri, & longo fessi discedere bello.
Fecissentq; utinam, sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit auster euntes.
Præcipuè cum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt ęthere nymbi.
Suspensi Eurypilum scitatum oracula Phœbi
Mittimus, isq; adytis hæc tristia dicta reportat:
Sanguine placastis uentos & uirgine cæsa,
Cum primum Iliacas Danai uenistis ad oras.
Sanguine quærendi reditus, animaq; litandum
Argolica. Vulgi quæ uox ut uenit ad aures,
Obstupuere animi, gelidusq; per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus uatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios, quæ sint ea numina diuûm
Flagitat, & mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti uentura uidebant.
Bis quinos silet ille dies, tectusq; recusat
Prodere uoce sua quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit uocem, & me destinat aræ.

Assensere omnes,& quæ sibi quisq; timebat,
Vnius in miseri exitium conuersa tulere.
Iāq; dies infanda aderat, mihi sacra parari,
Et salsæ fruges,& circum tempora uittæ,
Eripui(fateor)lœto me,& uincula rupi.
Limosoq; lacu per noctem obscurus in ulua
Delitui:dum uela darent,si forte dedissent,
Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla uidendi,
Nec dulces natos,exoptatumq; parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt,
Quod te per superos,& conscia numina ueri,
Per si qua est quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides,oro,miserere laborum
Tantorum,miserere animi non digna ferentis.
His lachrymis uitam damus,& miserescimus ultrò.
Ipse autē primus manicas atq; arcta leuari
Vincla iubet Priamus,dictisq; ita fatur amicis:
Quisquis es,amissos hinc iam obliuiscere Graios,
Noster eris:mihiq; hæc edissere uera roganti,
Quô molem hanc immanis equi statuere? quis autor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quę machina belli?
Dixerat.Ille dolis instructus & arte Pelasga,
Sustulit exutas uinclis ad sidera palmas.
Vos æterni ignes,& non uiolabile uestrum
Testor numen,ait,uos aræ ensesq; nefandi
Quos fugi,uittæq; deûm quas hostia gessi,
Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura,
Fas odisse uiros:atq; omnia ferre sub auras,
Si quā tegunt:teneor patriæ nec legibus ullis,
Tu modo promissis maneas,seruataq; serues
Troia fidem,si uera feram,si magna rependam,
Omnis spes Danaûm & cœpti fidutia belli
Palladis auxilijs semper stetit:impius ex quo
Tytides,sed enim scelerumq; inuentor Vlysses
Fatale aggressi sacrato auellere templo

Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusq; cruentis
Virgineas ausi diuæ contingere uittas.
Ex illo fluere, ac retrò sublapsa referri
Spes Danaûm, fractæ uires, auersa deæ mens,
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum: arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsusq; per artus
Sudor iit: terq; ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamq; ferens hastamq; trementem,
Extemplò tentanda fuga canit æquora Calchas,
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
Omnia ni repetant Argis, numenq; reducant
Quod pelago & curuis secum aduexere carinis,
Et nunc quod patrias uento petiere Mycenas,
Arma deosq; parant comites: pelagoq; remenso
Improuisi aderunt: ita digerit omnia Calchas,
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cæloq; educere iussit,
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit,
Neu populum antiqua sub relligione tueri.
Nam si uestra manus uiolasset dona Mineruæ,
Tum magnum exitium (quod dii prius omen in ipsum
Conuertant) Priami imperio Phrygibusq; futurum:
Sin manibus uestris uestram ascendisset in urbem,
Vltrò Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.

Id uerò quo simul) Itaque argumentatio est oratio ea, quæ & rem probandam & argumentum quo probare rẽ eam uolumus, complectitur. Cicero in partitionibus ait, argumentationẽ esse explicationẽ argumẽti. Idẽ in rhetoricis, nomine argumẽtatiõis duo significari dicit, argumentũ ipsum, & artificiosam inuẽtiõ argumẽti expolitionẽ. Sane q̃ pacto argumen- Argumentatio.

tum rei probandæ argumentando adhibeatur) Lege libri superioris caput 2.

¶Duas esse argumentandi formas perfectas, syllogismum & inductionem, siue (ut Rodolphus mauult) enumerationem. Duas item imperfectas, enthymema atque exemplum. Tum, quo hæ formæ inter se distent: & quando perfecta, quando imperfecta argumentatione utendum. Cap. XIIII.

Fidẽ quæ fit argumẽtando, aut à sensibus aut à mente proficisci.

FIdes omnis quæ fit argumentando, aut à sensibus primũ cœpit, desijtq; in mẽtem, in qua necesse est fidem omnẽ consistere. Aut ipsa per se mens, alterũ ex altero, res perceptas cõferendo, collegit. Prius est, ut quia uidimus lunã iam plenilunio deficere, & iterum, tertio, quartoq; itidẽ fieri, dicimus: luna tũc & tũc, & alio itẽ alioq; tẽpore plenilunio defecit, nec unq̃ aliter est uisum: colligim⁹ ergo, luna nunq̃ nisi plenilunio deficit. Priora enĩ illa sensu pcepta sunt singulatim, posterius autẽ quod est, lunã nunq̃ nisi plenilunio deficere, mẽte sola percipitur. Secũdum, cũ mens alterum colligit ex altero. Vt cũ dicimus, luna nunq̃ deficit nisi plenilunio, ergo necesse est id fieri interuen

tu terræ lunã obumbrãtis. Horum enim utrunq;,nisi mẽte,pcipi neqt. ¶ Pro hac diuersitate duæ natæ sunt pfectæ formæ argumentãdi,quarũ alterã inductionem, alterã uulgo uocant Græco noĩe συλλογισμὸν. Cicero aptè(ut oĩa)& ppe ad uerbũ,ratiocinationẽ dixit. Mihi rectissime uidetur inductio dici,enumeratio:quẽad modum Cicero dixit,argumentationem quãdam esse ex partiũ oĩm enũeratione. Inductionis uero nomen magis cõuenire imperfectæ enũerationi,cũ duob[9] tribus ue propositis inducitur auditor,ut in oĩbus ita credat esse. ¶ Est aũt inductio uel (ut nos dicimus) enũeratio,argumentatio,qua ex pluribus uel partibus uel speciebus,unũ uel totũ uel genus uniuersaliter colligitur. Genus in præsentia uoco, quod aliqua ratione in plura diuiditur. Species,in quas id diuiditur. Ex partibus hoc modo: Plebs Romana optimè de Milone sentit,& equester ordo,& senatus: totus ergo P.Ro.optimè sentit de Milone. Ex speciebus hoc modo: Pompeius ha

Duę argumentandi formæ perfectæ.

Inductio siue enumeratio quid.

bet uirtutem, habet peritiã rei militaris, autoritatẽ, felicitatem: habet ergo cũcta Põpeius in summo duce spectãda. ¶Ratiocinatio (si Latino malumus uti nōie) est, ut inqt Aristot. oratio, in qua positis quibusdã, necesse est aliud, præter ea quæ posita sunt, euenire. Vel, est argumentatio, in qua positarũ duarũ propositionũ duo termini sic iungunt̃ in tertio aliquo, ut necesse sit eos eodẽ modo inter se coniungi: Vt, oĩs insidiator iure occidit̃, Clodius est insidiator, ergo Clodius iure occiditur. Hic in his duab⁹ propositionib⁹, iure occidi & Clodius, iungũtur affirmatiue, in eo quod est, insidiatorem esse: iunguntur& inter se etiam affirmatiue. Sic & negatiue: Nullũ qui fatetur à se hominem occisum, fas est uiuere: Milo fatetur à se hominem occisum, ergo Miloni fas non est uiuere. Hic Milo, & fas esse uiuere, disiũguntur negatione, in eo quod est fateri hominẽ à se occisum: disiunguntur ergo itidem inter se. ¶Sed quæ sit lex, quot& sint ratiocinationũ earũ figuræ,

Quid syllogismus siue ratiocinatio.

ad iudicandi ptinet rationē exacte perſe
qui. In pſentia, quoniā neceſſe eſt uſu ue=
nire nomina iſta: ne ſint ignorata, obiter
quātū pſentis rei ſufficit inſtituto, dican
tur. Id ergo quod efficit argumentatiōe, Cōcluſio uel intentio.
alij concluſionē, alij intentionē uocāt: qm̄
ſit id, quod intēdimus argumentādo con
ficere. Ea uero, p quæ conficimus cōclu Propoſitiones,
ſionem, propoſitiões dicūtur. Et in indu
ctione quidem nullum inter ſe ordinem
habēt propoſitiones, nec numerum præ
finitum. Pro multitudine enim partium
aut ſpecierū creſcat is neceſſe eſt, & quæ
libet ex æquo adhibetur concluſioni con
ficiendæ. In ratiocinatione autem, tantū
duæ ſunt propoſitiones. Quarum altera Maior uel
plus uirium habet ad cōficiendum, quia expoſitio,
concluſionē fere intra ſe cōplectitur, &
idcirco ea uel maior propoſitio, uel expo
ſitio uocatur. Altera minus habet uiri=
um, quam uocant minorem propoſitio= Minor uel
nem, uel aſſumptionem. Et omnis quidē aſſumptio
propoſitio duobus continetur uel extre
mis uel terminis. Quorum hic ſubie=

Subiectũ. Prędicatũ

ctum dicitur, de quo dicitur aliquid. Hic uero prædicatũ, quod dicitur de aliquo. necesse est igitur in duabus propositionibus ratiocinationis quatuor esse terminos: interq; hos quatuor, quia unus bis semper accipitur, usu quidem & ministerio quatuor sunt, reuera tamen non plures sunt trib9. Quorum qui bis sumitur, medium dicitur: quoniam in eo alij duo iunguntur. At qui cũ medio sumitur in maiore, magis extremũ: in assumptione uel minore, extremũ minus uocatur. In hac ergo ratiocinatione, omnis insidiator iure occiditur, Clodius est insidiator, ergo Clodius iure occiditur: conclusio est, Clodius iure occiditur: ea est enim quam probare uolumus. Maior est, omnis insidiator iure occiditur, Minor, Clodius est insidiator. Medium est insidiator: qm̃ in eo, iure occiditur, quod est mai9 extremum: & Clodius, quod est minus, iunguntur.

Medium. Maius extremũ. Minus extremum.

Duæ argumentandi formæ imperfectæ.

¶ Præter has duas species argumentãdi perfectas, aliæ sunt imperfectæ duæ: quæ nisi captiosæ sint, & non in speciẽ tãtum,

ſed uere*conficiãtur,ad iſtas ſemper redi gi poſſunt. Quarũ quæ ad ratiocinationẽ ducitur,enthymema dicitˀ,id eſt(ut Quĩtilianus interpretatur) commentũ. Quo quidem cũ poſſint omnia mentis noſtræ ſignari cogitata,argumentationẽ ſignificauerunt ex altera ratiocinationis propoſitione,hoc eſt,maiore uel minore,& concluſione compoſitã. Ex maiore,ut inſidiator iure occiditur,ergo Clodius iure occiditur. Ex minore,ut Clodius eſt inſidiator,iure ergo Clodiꝰ occiditur. Quæ uero naturã habet inductionis,exemplũ uocatur. Quid ſit exẽplum, ſuperiore libro cũ comparata tractaremus,ã nobis eſt dictum. Sed non omne exemplũ redigitur ad inductionem,nec omnis imperfecta inductio eſt utiq; exemplum. Illud enim, P. Scipio occidit iure Melium,ergo Cicero iure occidet Catilinam,nemo negauerit exemplum eſſe. Non eſt inductio tamen,ſed ratiocinatio. Nec enim Scipio pars eſt Ciceronis,nec ſpecies illius. Sic & quanq̃ ſit exemplum hæc imperfecta

* cõficiãt

Enthymema.

Exemplũ.

Primo libro monuimus non Spurium Meliũ, ſed Gracchũ ab Scipiõe occiſum fuiſſe.

inductio: Omnis potestas impatiens con sortis erit, quoniã fraterno primi madue rũt sanguine muri: hæc tamen argumẽta tio: Quid satis est, si Roma parũ? quæ sic explicatur, Roma nõ est satis, ergo nulla res est satis, inductionis quidẽ similitudi nẽ habet, nemo tamen dixerit eam exem plum. Aristoteles aũt dixit enthymema ratiocinationem rhetoricã: definiuitq; en thymema esse ratiocinationem ex uerisi milibus & signis. Sunt itaq;, qui putent Aristotelem non discreuisse forma argu mentandi, à ratiocinatione enthymema: sed certo tantũ rerũ genere enthymema cõstare uoluisse. Pleriq; rhetores hoc no men uelut dignatione quadã dederunt ei argumẽtationis generi, quod ex cõtrarijs cõficitur. Quale est: Quẽ alienũ fidũ inue nies, si tuis hostis fueris? Et id quod mo dò dixi: Quid satis est, si Roma parũ? Et apud eundem autorẽ: Audes fulcire rui nam, Sub qua Roma iacet? Et, Cum me retricis sit quod amator odi, cuius putatis esse quod pauper adamaui? Sed hæc ple

Aristotel. sententia de enthymemate.

runq; magis constant eloquendi ratione, q̃ inueniendi uel argumentandi forma.

OMnis autẽ ratiocinatio perfectáq; inductio, si modò legitime riteq; fiant, certæ semp exploratæq; fidei sunt in colligendo. Si nanq; uera sunt, quæ proponuntur in eis, necesse est & ea esse uera quæ colliguntur. Ex falso enim uerũ potest effici. Consequens est enim, si homo est asinus, hominem esse animal. Ex uero autẽ nihil nisi uerũ efficitur. Estq; idcirco usus eorũ, ut efficacissimus, ita crebro difficilimus etiam: quoniam facilimè perspicitur in eis, expositis omnibus per quæ fit probatio, uelut in corpore, cui⁹ omnia deteguntur membra, si quid uitij errorũ'ue subsit. Deinde, quemadmodum in inductione persæpe enumeratio omnium partium aut specierum difficilis est, sed duabus quandoque tribus'ue iam propositis, reliquarum fides ex eis facile colligitur: sic in ratiocinatione frequenter, aut proposita maiore, minor: aut minore proposita, maior apertior est quã ut propo-

Perfectas argumentatiões hactenus ab impfectis differre, quòd in illis de solo antecedẽti, in his etiam de cõsecutione ambigi possit.

nenda sit, sed ultro incurrunt in animum, alteraq; ex altera pspicitur. Quapropter non rhetores modò, quibus imperfectas has argumentandi formas Aristoteles attribuit: sed & dialectici, (si quid tamē hi diuersum habent in argumentandi ratione ab alijs) & mathematici, & physici, & (ut uno uerbo dicam) quicunque disserūt, siue uerbis in altercatiōe, siue scriptis posteritati tradendis, creberrimè enthymemate, nonnunquam & inductione imperfecta colligunt comprehensiones suas. Rhetor uero persæpe plena ratiocinatione probationes complectitur, si maior utiq; res, & fusius sit atq; latius demonstranda. Sed obruuntur copia & orationis hubertate singulæ propositiones, nec ad scrupulosam illam argumentandi legem, quæ uulgo præcipitur, explicantur: dicunturq; populi auribus parata populariter. Ergo (ut alio loco diximus) tota pro Milone oratio in ratiocinationē coniecta est. Et pro Plancio itidem. Quid pro lege Manilia? An non sunt hæ* argu

Falsum esse illud qd dicūt qdā, perfectas argumētatiões pertinere ad dialecticos, imperfectas ad rhetorē.

* ratioci-

mentaticnes,hoc in bello agi dignitatem populi Romani?quod multis primũ uerbis ostẽditur. Hinc probat omne bellum esse suscipiendũ,in quo agitur dignitas populi Romani,quod suis argumentationibus colligitur:estq; hæc maior propositio,quæ secũdo loco ponitur:minor,quæ priore loco. Ex quibus apertũ est,si iungamus eas,ratiocinationem fieri: Vt,omne bellũ est suscipiendũ,in quo agitur dignitas populi Romani:hoc bellũ est in quo agitur dignitas populi Romani:hoc ergo bellũ est suscipendũ. Cõtinuo iterum: Hoc in bello agitur salus sociorũ,est aũt omne tale bellũ suscipiendum,ergo hoc bellum est suscipiendum. Rursus,quisqs præcipuè habet quatuor illa, uirtutem, sciẽtiã rei militaris, autoritatẽ,felicitatẽ, maximè est ad hoc bellũ deligendus:Cn. Pompeius præcipuè habet quatuor illa, ergo est ad hoc bellum maximè deligendus imperator. ¶Loci quidem communes(ut rhetores uocant)non sunt aliud,q̃ maiores ratiocinationũ propositiones;ut

ratiocinat.

Loci cões.

quæ in proditorem, in uenefictũ, adulterũ, sicariũ, dicuntur. Cũ uolumus enim probare, Cæliũ damnandũ, ostẽdimus ueneficũ eũ esse, quod ubi explicatum est, quid restat aliud, quod ratiocinationi desit, nisi maior, ueneficus est dãnandus? ¶ Hoc aũt ne quẽ fallat, annotandũ uidetur. Quoniam uniuersaliter pnũciata, qualẽ plerũq; maiorẽ ratiocinatiõis ppositionẽ faciũt, supina sæpe uidenẽ & ociosa, & distantia magis à re proposita, idcirco solere oratores, quo arctius rebus adhæreãt, in particularia in dicendo conuertere. Et cũ dicendũ esset, om̃e bellũ est suscipiendũ, in quo agitur salus sociorũ: &, oĩs ueneficus est dãnandus: ut instare magis p̃merecq; uideãtur, dicere malũt: hoc bellũ est suscipiendũ, qa agitur in eo salus sociorũ: & hic ueneficus est dãnandus. In quo & hoc meo iudicio ingeniosissimi hoĩes sequũtur, q uniuersalia uelut latè sparsa, sint aĩo audientis tanq̃ in aere interq; nubes apprehẽdẽda. Cũ uero ad rẽ præsentẽ astricta, & ante oculos interq; manus sunt posita, mo-

Notatio

uendis affectibus aptiora sunt, qui soli in audientiũ dominãtur animis: quos nihil æquè, ut aspectus primum rei & imago proxime uelut præsentis negocij animo subiecta, irritat. Nihil est ergo, q̈ quisq̃ putet certis artium generibus has uel illas argumentandi formas addici posse. Rerum ipsa præsens conditio, ut quæq; diligentius est & constantius affirmanda, consilium præbebit. Et quẽadmodum in plerisq; rebus semel potest in perpetuũ præcipi, quid fieri oporteat: ita in hoc, ut in alijs multis, hoc solum perpetuum est, q̈ perpetuum statui nihil potest. ¶ Cum ergo (ut prædiximus) in ratiocinatione & inductione nulla in cõcludendo possit esse dubitatio: & necesse est, si qua repugnet eis aduersarius, idcirco id euenire: quoniã quæ proponũtur, uera esse neget in enthymemate & impfecta inductiõe, utrũq; est q̃d dubitari possit: an uerũ sit, q̃d propositũ est, & an quod intendimus, ex eo efficiatur. Vt cum dicitur, Cluenti us pecunia fidem iudicum subuertit, er-

Explicatur differẽtia superi⁹ cœpta.

go lege corrupti iudicij tenetur. Primum negat Cicero, Cluētiū subuertisse fidem iudiciū. Quod si ipsum uerū non est, neq; habetur ei fides, nō potest alteri, quod ꝓbandū est, fidem parare. Deinde, ut uerū sit subuertisse eū iudiciū fidem, nō tamen cōseqtur, teneri eū lege: quoniā nō utiq; quisquis iudicium pecunia tētauerit, lege iudicij corrupti tenetur. Sic & in inductione imperfecta negare potest aduersari⁹, uel non esse uerū quod ꝓponitur: uel nō enumerata esse oīa, ex qbus colligi intentio possit: ut nihil sit necesse, quanq̄ dētur uera esse quæ sumūtur in probationem, cōseq tñ idcirco, quod efficere conamur.

Præparatio ad decernēdum ubi pfecta aut imperfecta argumētatione utendum sit.

VT ergo affirmandæ rei cuiusq; p argumētationē rationē paucis absoluamus, & ostendamus etiā ubi perfectis opus sit argumentationibus, ubi sufficiāt imperfectæ: hęc primū lex ꝓponenda est argumētationū omniū, ex uero nihil colligi posse nisi uerum. Quare si falsum est q̄d colligitur, necesse est falsum esse quod antecedit, si rite collectum sit. Hinc er-

go consequitur, ut semper quemadmodum ex proposito conclusio colligitur, ut si uerũ sit propositum, necesse sit uerum esse quod concluditur: sic ex contradicente conclusionis, semper propositi contradicens colligatur. Nam cum nequeat in legitima argumentatione colligi falsum ex uero, quoties tanq̃ uerũ proponimus id, quod contradicit conclusioni, necesse est conclusionẽ falsam esse, cum duo contradicentia simul esse uera non possint. Falsum erit ergo propositum id, ex quo collecta est ea conclusio. Consequitur igitur, propositi contradicens esse uerum. Vnde fit quod intendimus, quemadmodum ex proposito conclusio, sic ex cõtradicente cõclusionis, ꝑpositi colligi cõtradicens. Vt si hominem esse detur, necesse est demus & animal esse. Quòd si animal esse, falsum esse dicamus, uerum erit contradicens eius, quod est, nullum animal est. Falsum ergo id est, ex quo animal esse colligimus, quod erat hominem esse. Ergo uerum itidem contradicens istius, quod

Tres certissimi dialecticorũ canones.

est, nullus homo est. Itaque quemadmo- dum necessario cõsequitur, homo est, er- go animal est: ita cõsequitur, & nullũ ani mal est, ergo nullus homo est. ¶Duplex est ergo duct⁹ cuiusq; rei ꝓbandæ. Vnus directus, ut cũ proposito aliquo uelut re- cta uia colligimus id quod probare uolu mus. Vt q probare uolet, sapientẽ esse di uitẽ, dicat: Sapiẽs nulli⁹ indiget, ergo sa piẽs est diues. Alius est ductus obliquus. Vt cũ accepto cõtradicẽte eius quod ꝓba re uolumus, colligimus ex eo aliqd quod falsum sit, unde regressi, docem⁹ falsum id esse, ex quo collectũ est; idq;, quia cõtradi cens est eius quod intendimus ꝓbare, cõ- sequens est, istud ipsum esse uerum: ut sa- piens est diues. Si enim non sit diues sapi ens, cupiet aliquid: sed falsum est hoc, fal- sum ergo ex quo colligitur id, hoc est, nõ esse diuitem sapientem. Verum igitur erit quod intendimus, sapientem esse di- uitem. Non sunt autem hæ argumentan di formæ: per omnes enim formas quas exposuimus, duci possunt: sed uiæ quæ-

Duplex duct⁹ uniuscuiusq; rei probandæ.

Hos duct⁹ argumentationes non esse.

dam colligendæ intētionis. Quapropter ductus eos uocauimus. Quo pacto autem uerū esse aliquid ostendimus, eodē etiam in contradicente suo, falsum esse mōstramus. Cum probauerimus enim cōtradicens suum uerum, necesse est ut id quod intēdebatur, apertū sit falsum esse. ¶ Vbi fuerit igitur exposita argumentatio, si sit imperfecta, ut enthymema & inductio: queadmodū prædiximus, duo sunt quæ dubitari possunt. Aut enim negatur consequi hoc ex illo, aut uerū esse quod propositum est. Consequēs ostendimus esse, ut imperfectas argumentationes ad perfectarum formam, ut si enthymema sit, ad ratiocinationem: si inductio, ad enumerationem, conferamus. Ratiocinatio & enumeratio, si præscripto modo recteq; fiūt, nullum possunt admittere consecutionis incertū. Enthymema est: Clodius struxit insidias, ergo iure cæsus est. Ratiocinatio fit cū subijcimus, oīs enim insidiator iure occiditur. Ea est em̄ maior ꝓpositio ratiocinatiōis. Sic in inductiōe: Pisistratus ac-

Quō in impfectis argumētationibus ostēdēdū sit consequ conclusionē ad propositū, siue (ut nūc loqmur) antecedēs

cepto publico præsidio tyrannidem inua
sit, & Phalaris itidem: ergo quisqs è pu=
blico præsidium poscit, tyrannidem uult
inuadere. Quia difficile est hic omnes e=
numerare pro reliquorum enumeratio=
ne ponimus plerunq;, neq; quisquam est
qui non hoc pacto fecerit, aut simile quic
quam in eam subdimus sententiam. Dein
de colligimus iam, quod intendimus.
Vnde solent plerunq; altercantes, quan=
doq; etiam perpetua dicentes oratione,
cũ difficile sit affirmare, in omnibus alijs
similiter se rem habere, petere ab aduer=
sario, ut ille dicat, in quo nõ ita sit: & con
fessionem illius uel ignorationem pro
sua petere asseueratione. In quibusdam
etiam, quia non tam quærimus quid ue=
rum sit, q̃ utrũ uerisimilius: idcirco quan
quam non possimus inductionem perfe=
ctam facere, sufficit tamen audiẽtis fidei,
quanquam non semper aut omnibus, ali
quando tamen & in aliquibus factum
esse & fieri solere, quod tum nos osten=
dere conamur. Quod in deliberationi=

bus & consectando futurorum exitu, ple runque satis esse solet documenti. Consequi ergo quod intendimus, ad id quod popositũ est, hoc pacto docetur. At si uerũ esse negat aduersarius, quod proponitur, idipsum rursus alia colligẽdum erit argumẽtatione, simili uia, qua id cui probãdo adhibetur, iam colligi debere monstrauimus, idq; tã diu fiat oportet, donec tandem ueniamus ad aliquid, quod certũ sit, taleq;, ut negare id aduersarius nõ possit. Ex quo cum fidem parauerimus ei, quod proxime colligitur ex ipso, deinde ex hoc iã collecto rursus aliud ꝓbamus: & ex illo aliud, donec tandẽ perueniam⁹ ad primum illud, quod efficere reliquarum argumentationum serie conamur. Vt Stoicus qui probare uolet, diuitẽ esse quisquis sit sapiẽs: primum dicat, quoniã nullæ opes desunt sapienti. Quod ipsum etiam est dubium, probat ergo, quoniam habet opes quantascunq; uult, certum est ergo nullas sibi deesse. Sed & id propositum probandũ est, Subijcit igitur, nullas

Quid faciendum, si propositũ seu antecedens negetur.

enim cupit opes. Probat & hoc, quia nullas bonas putat. Quod iam pendet ex eo, quod Stoico tanq̃ foci & aræ defendendum est. Id est aũt, solam in bonis esse uirtutem. Ergo iã ex hoc quod postremum est, prioꝝ oĩm sumitur fides. Nã si sapiẽs solã in bonis nũerat uirtutem, non putat opes esse bonas, nõ ergo cupit eas, habet igitur quantascũq; uult: quo fit, ut nullæ desint sibi: certũ est ergo, diuitẽ esse quisquis sit sapiens. Quia sunt aũt hæc enthymemata cuncta, per quæ ductæ sunt hæ argumẽtationes, idcirco si de eorũ consecutione dubitet aduersarius, necesse erit singula, quæ parũ cohærere uidebuntur, in ratiocinationis formam cõijcere. Vt si dicat aduersarius, non utiq; quia nihil desit sapienti, diuitẽ eũ esse: addat oportet q̃ disputat, maiorẽ ratiocinationis propositionẽ, quæ est, cuicũq; nihil deest, is est diues. Quæ, quoniã negabit eã aduersarius, alia rursus est argumẽtatione colligẽda. Quæ causa fuit plerisq;, ut quinq; partiũ facerẽt ratiocinationẽ, cũ cuiuslibet pro-

Tantum tres esse partes syl

positionis probationē pro parte numera- logismi,
rent. Quod si sequmur, quāuis multarum par- nō quo-
tium ratiocinationem facere licebit: cum
& unaquæque probatio suā possit iterum
habere probationē, & hæc rursus aliam.
Quapropter probationes propositionū
non sunt argumentationis partes, sed no-
uæ per se fiūt argumentationes. Sicut aūt
recto ductu cœpimus probare, quod quisque
est sapiēs, est diues, primūque caput totius
probationis fecimus id quod cōfessum est,
solam uirtutē à sapiēte bonū æstimari: sic
per obliquū ductum, accepto cōtradicen-
te eius, quod probare cupimus, licebit eis-
dem gradibus, sed uerso ordine, collige-
re contradicens eius, à quo primū dire-
ctæ probationis duximus initiū. Quod
colligere conamur, est, quod quisque est sapi-
ens, diues est. Id ergo si non est, erit ex ad-
uersarij sentētia aliquis sapiens qui non sit
diues, ergo deerit illi aliquid, nō habebit
igitur quātas opes uolet: cupiet ergo opes,
quod si facit, bonas eas putabit, ergo iam
sapiens aliquid præter uirtutem habebit

inter bona: quod si falsum est, falsa sint necesse est, ex quibus id collectum est: ergo uerum erit, quisquis sapiens est, eum diuitem esse. Nihil differunt autē hi ductus ad argumentandi euentum. Quamlibet enim argumentationē paratū est, utrouis horū ductuū explicari. Sed aduersarius forte discrimen aliquod in his faciet: in altercationibus præsertim cōfidens, & qui se decipi parū timeat, facilius directo capietur ductu, si p multas probationes ducenda sit confirmatio eius, quod intendimus. Ea enim quæ longius distāt, & nihil cū re negocij habere uidebūtur, facile dabit, securus & firmus (ut sibi persuadet) aduersus insidias. Contra q metuet fraudes, illi quæ uelut tutissima pponentur, erūt maxime suspecta: putabitq; piculosissime credi eis, in quibus minime se prodant pericula. Hic ergo pximis & sensim à proposito deflectētibus, facili⁹ accedat. Acrius & instantius uidetur urgere obliquus ductus, cū per eū falsa intētantes aduersario & neganda, grauius premere ui

Quid discriminis inter ductū rectū & obliquum.

deamur, q̃ si directo ductu colligentes uera ueris, uelut ducere ipsum docereq; credamur. Directus itaq; monenti, obliquus est exprobrāti similior. Ex his neq̃q̃ difficile est uidere, ubi perfectam necesse sit adhibere argumentationē, ubi sufficiat impfecta. Nam sicubi explicata re per imperfectam, consecutio sit indubitata, nihil erit opus pfecta, etiā in eis rebus de q bus scrupulosissime disputat. Sic si quando hæreat uel orator in cōficienda argumentatione: qa dubitetur, an sit cōsequēs q̃d efficere uoluit: ad pfectam argumētandi formā, tunc esse redeundū, & res ipsa, & eloquētissimorum uirorum usus ostendit.

Explicat id quod superius proposuit, quādo perfectis, quando imperfectis argumentandi formis utendum.

¶Scholia in caput decimumquartum.

Quandoquidem caput hoc multa complectitur, & quæ non satis exposita uideantur esse ĩis, q parum exercitati sunt præceptis dialecticorū: expediat fortassis quædam repetere paulo altius, & quæ habet Rodolphus, ea in breues quasdā uelut summas colligere.

¶Quęstio igitur (ut auspicemur inde) est id de quo disceptatur. Hoc est, quemadmodum ait Boethius, quæstio est in dubitationem ambiguitatemq; adducta propositio. Vel (ut Rodolphi uerbis utamur) quæstio est cum interrogatione elata oratio, cui Est aut Non est, respõderi queat,

Quæstio

Argumentum. ¶Argumentum est, quo alteram quæstionis partẽ uetram aut falsam esse ostendimus. Vel (ut inquit Quintilianus) argumentum est res, quæ alterius probationi adhibetur.

Argumẽtatio. ¶Argumentatio est oratio ea, qua inuentum iam argumentum rei propositę accõmodamus. Ea interim paucissimis absoluitur uerbis, interim latissime funditur, pro arbitratu eius qui dicit.

Argumentatiõis species duæ. ¶Duæ sunt eius formæ perfectę, syllogism⁹ & enumeratio, quam alij uocant inductionem.

Syllogismus. ¶Syllogismus est oratio, in qua positis aliq̄bus & concessis, aliud quiddam quàm sunt ea quæ posita sunt, ꝑ ea q̃ posita sunt, necesse est euenire. Aut si mauis, hoc pacto: Syllogismus est argumentatio, in qua ex propositione & assumptione necessario sequitur conclusio: Vt, Nulla ars citra exercitationem perdisci potest, dialectice ars est, nequit ergo ea citra exercitationem perdisci.

Syllogismi partes. ¶Constat syllogismus quisq; partibus ternis, quarũ prima ab Rodolpho dicitur expositio, altera assumptio, tertia intentio siue cõclusio. Cicero primã illam nominat propositionẽ, assumptiõem alteram, tertiam complexionem. Expositio est pronũciatum, generalem lateq; patentem complectens sententiam, ex qua omnis uis totius argumentationis emanat. Cicero sic finit: Propositio est, per quam breuiter locus is exponitur, ex q̃ omis uis oportet emanet ratiocinationis. Assumptio est pronunciatum, quo generalis illa sententia accommodatur rei propositæ. Conclusio illud est pronũciatum, quod ex expositione & assumptione necessario colligitur. Vt si probare uelis episcopum omnem oportere esse uirum bonum: hic initio generalem aliquam sententiam proponas oportet: ea esse possit eiusmodi: Cuius hæ partes sunt, uti hoĩes cæteros suo exẽplo reddat meliores, is ipse ante oĩa bonus sit oportet. Hęc est ꝑpositio, quæ quantũ in ipsa est, multo plu

Expositio & ꝑpositio.

Assũptio.

Cõclusio & cõplexio.

ribus,atq; nostro huic instituto,potest accommodari. Quamobrē excipit hanc assumptio, ita eam proposito no tro astringēs, ut q̊d in cōmune prius dictū erat,id iam huic instituto incipiat esse propriū. Ea assumptio hæc sit:Episcopi cuiusq;'id mun⁹ est,uti hoīes cęteros suo exēplo meliores reddat. Hinc iā, uelis,nolis, sequitur ea,quā initio ꝓposueramus,cōclusio: nēpe hæc,Debet ergo episcopus unusquisq; esse uir bonus.

¶Iam cū pronunciatū quodq; duobus cohæreat terminis,subiecto & prædicato:alter ex ĳs,duabus illis prioribus partib⁹ syllogismi debet esse communis, ita ut semel in expositiōe positus,deinde in assumptione etiam repetatur.Atq; is terminus utrobiq; hoc modo positus,dicitur medium.Cui qui in expositione cōiungitur,dicitur maius extremum: quód ferè latius pateat. Qui in assumptione,extremum minus:eo ꝙ de paucioribus dici possit. verbi causa: Cuius officium est erudire alios,ipsum eruditum esse oportet: episcopi munus est ut alios erudiat: ergo episcopum ipsum eruditum esse oportet. In hoc syllogismo,medium est,alios erudire:maius extremum, ipsum oportere esse doctū: minus extremum,episcopus. Medium. Maius extremum. Minus extremum.

¶Quod si cui uideantur hæc parum conuenire tertiæ syllogismorum figuræ, ei hoc ego responsum uolo in præsentia, rarum aut nullum potius esse huius figuræ apud eruditos usum:ac proinde indignam uisam fuisse,cuius nos cura hic angeret. Cauilli remotio.

¶Porró enumeratio(inductionem aliĳ uocāt)est argumentatio, qua ex pluribus uel partibus uel speciebus, unum uel totum uel genus,uniuersaliter colligitur. Sed de hoc paulopost explicatius. Enumeratio siue inductio.

¶Interim sciendum illud, quód præter has duas argumentandi formas,aliæ duæ sunt argumentādi species imꝑfectæ,enthymema & exemplum.Enthymema est syllogismus,cui altera propositionum deest: ut,Aīa á se ipsa mouetur,ergo mouetur semper. Et quod sem- Duę argumentandi formę imꝑfectæ. Enthymema.

per mouetur, id immortale est, ergo immortalis est anima. Exemplum est, quo unũ particulare probatur per aliud: Vt, non potuit Romã capere Annibal, ergo nec Gothi. Hæc rudius: cætera post dicemus explicãdis uerbis Rodolphi.

Exemplũ

ꝙ distẽthę formæ ab illis prioribus.

¶ Quidam imperfectas hasce argumentationes à superioribus illis discreuere hoc pacto, ut has dicerent pertinere ad rhetorem, illas ad dialecticum. Quorum sententiam nõ satis esse uerã, id uel hinc liquet, quod & dialectici enthymematis exẽplisq;, & rhetores perfectis interim syllogismis utantur.

¶Itaq; si quis accuratius uolet ista secernere, is hoc dicet: in perfectis illis, solum antecedens uocari in dubium posse: in imperfectis, non modò antecedẽs, sed & consecutionem.

Quãdo p. fectis, quã do imp̃fectis utẽdũ

¶Ac proinde quoties res est eiusmodi, ut in imperfectis hisce formis certa sit consecutio, non est cur perfectis utamur: sin uerò ambigi de consecutiône possit, iã perfectis uti præstiterit, siue in rhetorum, siue in dialecticorum campo uerseris.

Duplex tractandarum argumentationũ duct⁹.

¶Potest autem unaquæq; harum specierũ duplici ductu tractari, directo & obliquo. Directus est, cum proposito aliquo, uelut recta uia colligimus id, quod probare uolumus. Obliquus, cum accepto contradicente eius quod probare uolumus, colligimus ex eo aliquid quod falsum sit: unde regressi, docemus falsum id esse ex quo collectum est: idq; quia contradicens est eius quod intendimus, consequens est, istud esse uerum.

¶Inter hos ductus illud modò interest, quòd prior ille, ap̃rior est aduersus securũ ac intrepidum aduersarium: hic posterior, cõtra solicitum & tergiuersantem.

Hi ductus ꝙ distent.

¶Hæc ferè summa est eorum, quę toto hoc capite explicantur. Iam singulatim ea quæ difficultatis aliqd habere uidebuntur, explanare incipiamus. Quãquam illud adhuc in commune dicendum est. Video ego partes syllogismorum, apud diuersos autores, diuersis itẽ

nominibus significari. Proinde ne quid caliginis afferat multitudo istorum nominum, hunc in modum ea discernat iuuentus.

SYLLOGISMI

Pars prima	Ab Aristotele	Dicitur	Propositio maior.
	A Cicerone		Propositio.
	A Quintiliano		Intentio.
	A Boethio		Propositio aut sumptum.
	Ab Rodolpho		Expositio.

Partē secundam	Aristoteles	Nominat	Propositionem minorem
	Cicero		Assumptionem.
	Quintilianus		Assumptionem.
	Boethius		Assumptionē vel assumptum.
	Rodolphus		Assumptionem.

Pars tertia	Ab Aristotele	appellatur	Conclusio.
	A Cicerone		Complexio.
	A Quintili.		Connexio.
	A Boethio		Conclusio.
	Ab Rodolpho		Conclusio vel intentio.

Quanquam dum Quintiliani uerba considero diligētius, uidetur is mihi intentionis noīe intelligere conclusionem nondum probatam, sed in hoc propositam ut probetur: deinde assumptionem uocare eam, quæ à Cicerone dicitur propositio: cōnexionem autem, quæ ab aliis assumptio dicitur, eo quod hæc intentionem cum propositione connectat. Verum hęc excutere scrupulosius, difficilius fortasse quàm commodius fuerit: idcirco ea in medium relinquamus. nam quòd Boethius his tantum nominibus utatur in designandis partibus syllogismi hypothetici, id certe leuius est, quàm

quod admoneri oporteat. Ergo iam ad singula.

PRo hac diuersitate duæ natæ sunt perfectæ formæ argumentandi) Perfectas dicit propterea, quod enthymema quoque & exemplum formæ argumentandi sunt, sed imperfectę. Alteram uocant grę co nomine συλλογισμὸν) παρὰ τὸ συλλογίσασθαι, id est, colligere & ratiocinari. Cicero apte, ut omnia, & prope ad uerbum, ratiocinationem dixit) Cicero primo rhetoricorum: Omnis autem, inquit, argumentatio: aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Et rursus: Ratiocinatio est, inquit, oratio, ex ipsa re probabile aliqd eliciens, quod expositum & per se cognitum, sua se ui & ratione confirmet. Mihi rectissime uidetur inductio enumeratio dici, quemadmodum Cicero dixit &c.) Ego, inquit Rodolphus, existimo eam, quæ ab alijs dicitur inductio, rectius dici posse enumerationem, eo quod partium aut specierum quædam in ea fiat enumeratio. Cicero primo rhetoricorum, posteaquam duo docuit esse genera argumentandi, unum necessarium, alterum probabile: atque prius illud trifariam tractari posse, per complexionem, per enumerationem, & per simplicem conclusionem: deinde (quod ad hunc attinet locum) Enumeratio est, inquit, qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario cõfirmatur, hoc pacto: Necesse est aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horũ nihil est, non ab hoc esse occisum, nam sine causa maleficiũ susceptum esse non potest. Sed neque inimicitię fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius cõmodi, neque ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur ergo ut ab hoc non sit occisus. Est autẽ inductio, uel ut nos dicimus, enumeratio) Varié usurpatur nomen inductionis apud autores: quæ res esse in causa solet, ut cum legerint omnia

Enumeratio apud Ciceronẽ.

quæ de ea apud diuersos scripta sunt, iuuenes, nōdum tamen quæ uis & natura eius sit assequantur. Quocirca uisum est mihi, quædam paulo altius de ea repetere. Quæ si eiusmodi nō erunt, ut satisfaciāt doctis, pro fuerint tamen in hoc, ut alij his reprehendendis meliora afferant: & si non aliud, hoc certe effecisse uideamur, ut ansam præstiterimus alijs accuratius res istas tractandi. Ergo ut quidem mihi uidetur, inductio est argumentatio, qua uel ex partibus totum, uel ex speciebus genus, aut certe alia pars aliáue species colligitur. Partes in præsentiā intelligo eas, quę uulgo dicuntur partes integrales. Speciem, id ipsum quod Rodolphus. Cùm sint autem quatuor inducendi modi, quos in finitiōe attigimus, eorum primi hoc esse possit exemplum: Concutitur hodie bellis Germaniā, Italia armis uastatur, concurrunt infestis signis Hispani & Galli, Angli cùm Scotis belligerantur, in Dacia nullus paci est locus: quantulum ergò abest, quo minus uniuersus orbis Christianus bello à seipso diffideat, & suo, quod dici solet, gladio iuguletur? Secundi hoc: Romulus fratrem secum regnantem ferre non potuit, neque Pompeium Cæsar, nec Augustus Antonium: & tu adhuc aliquem putas esse in terris, qui æquo animo sit laturus consortem imperij? Illud tertij: Quid? manus si sit ita infecta, ut nec ipsa sanari queat: & periculum sit, ne in reliquum corpus is morbus prorepat, antea quàm id fiat abscinditur: idem fit brachio, pedi, naso, labris: & capiti uidelicet idem non fiat? Quarti hoc: Age inter poma quodnam generosissimum dicitur? an non id quod optimum est? quid equus, piscis, ager, pratum? nonne horum quicque ita demum generosissimum dicitur, si sit idem & optimum? dicitur profectò. Quocirca inter homines quoq; generosissimum esse eum dicemus, nòn qui natalis splendore anteit cęteros, sed qui uirtute ac pro-

Inductio.

Ex partibus totum.

Ex speciebus gen.

Ex partibus pars.

Ex speciebus species.

Duę speci es inducti onis.
Perfecta.
Impfecta

bitate morum reliquos omneis pręstat. Duo eius genera fieri possunt. Est enim inductio omnis, aut perfecta aut imperfecta. Perfectam uoco, quæ necessario colligit. Imperfectam, quæ tametsi admodum colligit probabiliter, nulla tamen subest concludendi necessitas.

Perfecta Inductio rursum duplex.
Impfecta & ipsa duplex,

Prior duobus fit modis. Principio, q̃ties omnibus uel partibus uel specieb⁹ enumeratis, totum aut genus inde colligitur. Deinde, cum non enumerantur omnia q̃dem, cæterum apponitur tamen clausula aliqua, qua ea quæ enumerata non sunt, comprehendantur. Impfecta & ipsa duobus fieri modis potest. Primum, cum ex quibusdam tantum, aut etiam quãdoq; ex sola una parte aut specie aliqua, ad totum aut genus progredimur. Deinde, quoties una aut altera parte aut specie enumerata, non genus aut totum, sed aliam quampiam partem speciemve inde colligimus. Atq; hæc demum ea est, quam rhetoricam inductionem uocant, quęq; alio nomine dici solet exemplum. Quod nomen ab Aristotele eis etiã argumẽtationibus datur, ubi ex pluribus particularibus unum particulare colligitur. Quanquam non me clam est, exempli nomẽ illis proprie tribui solere, ubi rem gestam alteri rei probandæ refellẽdæve accommodamus. Ad quæ proxime accedunt, quæ nosipsi, perinde ac si gesta sint, fingimus. Inter quę primas tenent apologi, & ut his quicq; simi limum est: quibus similitudines illas Socraticas Aristoteles non inepte adiecisse mihi uidetur. De primo modo inductionis perfectæ ab Rodolpho ipso exẽpla posita sunt. Cæterorum omnium eiusmodi effingi exemplum queat: Quod autem hominem nefandissimũ

Exemplũ secũdi modi inducti onis pfectæ,

toti etiam ciuitati charũ esse dixisti, id ego qua fronte abs te dictum sit, nõdum satis intelligo. Etenim quẽ magistratus omnes oderunt, quem senatus iam olim perniciosum patriæ ciuẽ iudicauit, quem optimus q̃sq; de tyrannide inuadẽda suspectum habet, quem nemo deniq; est qui non uelit extinctum, hunc tu uniuersæ

ciuitati charum esse audes asserere? Quid? An non locupletũ fortunis quotidie imminet latro importunissimus? An non ciues etiam tenuiores, quacunq; ratione potest, suis illis quantuliscunque fortunis studet euertere? Et quid multis? Tu, si potes, nomina aliquem, in quẽ idem non cogitarit, imò in quem idem nõ fecerit.

vbi ex partibus colligitur totũ

vbi ex speciebus gen⁹

Quod si non potes, quæ impudentia est, negare ciues om̃es ab uno isto summa iniuria esse affectos? negare ab uno isto hoste periculosissimo intra muros nostros uersanti, omnium nostrum fortunis extrema omnia imminere? Quanquam minus timendũ erat, si de fortunis tantum, non etiam de uita omnibus nobis eripienda, cogitaret homo nefarius.

exẽplũ primi modi inductionis imperfectæ.

Sed qui rebus adhuc dubijs, Polycarpum ciuem reipub. natum occidit, qui interemit Philodamũ, qui integerrimũ optimũq; uirũ Timotheũ crudelissimè trucidauit, hunc tu uictorem ciui cuiquam parciturũ existimas?

vbi ex aliquot mõ speciebus colligit gen⁹.

Si nescis, ne auunculo quidem suo homini innocentissimo, uerum suis istis sceleratissimis conatibus resistẽti pepercit: & nos adhuc fore speramus scilicet, uti huius tam crudelis beluæ, si quando uoti compos erit, gladios ciuis quisquam euadat? Equidem mihi uidere uideor, nihil eum aliud animo destinasse, nisi ut totam hanc rempublicam funditus euertat atque in nihilum redigat.

vbi ex vna specie genus.

Nam qui cõsulibus palam cædem minatur, qui prætores etiam hoc tempore dubijs adhuc rebus à dicẽdo iure deterret, hic qd aliud, quàm totius reip. meditatur interitum?

vbi ex aliquot partib⁹ totum.

Profectò quisquis nõ parcit capiti, totum corpus extinctum uult: & q magistratus è ciuitate tollit, non uult saluam rempub.

vbi ex vna parte totũ

Nunquam ne legistis, quomodo olim tyrannidem inuaserit apud Athenienses Pisistratus, Dionysius apud Syracusanos, apud Agrigentinos Phalaris? quorum mores non tam referret nouus hic Phalaris noster, nisi & finem eum quem illi quærebant, quæreret. Anni sunt uixdum triginta, cum auus eius simile quiddam in hac ipsa urbe molitus est, Qui si

Scdi modi exẽplũ, vbi ex aliquot speciebus fit pgressus ad aliam speciem.

eo tempore iis quibus dignus erat, exemplis esset affectus, nunquam hic illi similis esse uoluisset: nunc uero etiã gloriç sibi apud posteros fore existimat, si uel superasse scelus illius, nedum æquasse uideatur. Itaq; pro uidendum est uobis, ne quemadmodũ hic nunc illius, ita alius quisquã post annum unum aut alterũ, huius esse similis uelit. Id quod hac demum ratione commode fiet, si ab hoc nũc ultimum suppliciũ sumetis. Nam si in humano corpore, quoties membrum aliquod ita affectum est, ut nec de eius salute sperari possit, & periculum sit, ne reliquũ etiã corpus cõtagione sua totum inficiat, tum id membrum sine cunctatiõne prçcidi solet: si idem fieri uidemus in ramis arborũ, idem in uitium putatione, qs sit, qui hoc membrũ tam pestilens, hunc, inquam, perniciosissimum nõ dico ciuem, sed hostem, è reipub. adhuc corpore nolit reuelli? Credite mihi, quemadmodum ouis sæpenumero unã totum inficit grege: ita unus pestilens ciuis, sçpe uniuersam rem publicam. Laurentius Valla contra Boethiũ disputãs, negat inductionẽ dicendã esse, quæ uel interrogationibus careat, uel à particularibus ad uniuersale progrediatur. Id quod miror eqdem excidere potuisse homini ingeniosissimo: quando neutrũ ex iis usquequaq; uerum esse, facile ꝓbatissimoꝝ autorum scriptis ostẽdi queat. Quod aũt Socrates apud Platonẽ fere interrogationib⁹ utitur, id nõ ea de causa facit, ꝙ omnino aliter inductio fieri nõ possit, sed ꝙ eiusmodi ratio elocutiõis maximè sit apta dialogis. Alioqui nõ esse semper necessarias interrogationes, facile declarãt uerba Cicerõis tertio libro de finib⁹: quo in loco cũ dixisset, nouis reb⁹ noua itẽ esse imponenda & nomina, deinde hçc uerba subiecit: Quod qdem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitãs in omni arte cuius usus singularis cõmunisq; nõ sit, multã nouitatẽ nominũ esse: cũ cõstituãtur eaꝝ rerũ uocabula, quæ in quaq; arte uersantur. Itaq; et dialectici et physici ỹbis utũtur iis, quæ

2 A specie unã ad aliam speciem.

3 A plurib⁹ partib⁹ ad unam.

4 Ab una parte ad alteram. Cõtra Laurẽtiũ Vallam.

Exẽplum primũ inductionis ꝗ interrogationes nõ habet.

ipsi Græcię nota nō sunt. Geometrę uero, musici, grammatici, etiam more quodam loquuntur suo. Item ipsæ rhetorũ artes, quæ sunt totæ forenses atq; populares, uerbis tamen in dicendo q̄si priuatis utuntur ac suis. Atq; ut omittā has artes elegātes & ingenuas, nec opifices qdē tueri sua artificia possent, nisi uocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quinetiā agricultura, quæ abhorret ab omni politiori elegātia: tamen eas res in q̄bus uersatur, nominib⁹ notauit nouis: quo magis hoc philosopho faciendũ est. Apud eundem primo de oratore: Ego uero, inqt Antonius, pergā: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere cēseo: ne uagari & errare cogatur oratio, si ij q inter se dissenserint, non idē esse illud de quo agitur, intelligant. Nā si quęreretur, quę esset ars imperatoris, constituendũ putarē principio qs esset imperator. Qui cũ esset constitut⁹ administrator belli gerendi, tũ adiungerem⁹ de exercitu, de castris, de agminibus, de signorũ collationibus, de oppidorũ oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis atq; uitandis, de reliquis rebus, quę essent propriæ belli administrandi. Quarũ qui essent animo & scientia compotes, eos esse imperatores dicerē: uterer'q; exēplis Aphricanorum & Maximorum: Epaminundam, Annibalem, atq; eius generis homines nominarem. Sin autē quæreremus, quis esset is, qui ad rempublicam moderandam, usum & scientiam & studium suum contulisset, definirem hoc modo: qui, quibus reb⁹ utilitas reipub. pararetur augereturq;, teneret, ijsq; uteretur: hũc reipublicæ rectorem & consilij publici autorem esse habendum. Prędicaremq; P. Lentulum principem illum, & Tiberium Gracchum patrem, Q. Metellum, & P. Aphricanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios, tum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin aũt quæreretur, q̄snā iuriscōsult⁹ uere nominaretur: eũ dicerē, q legũ cōsuetudinisq; eius, qua priuati in ciuitate uterentur

Exemplũ secundum

tur & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum, peritus esset. Ex eo genere Sextum Aelium, Marcum Manilium, Publium Mutium nominarem. Atque ut iam ad leuiora artium genera ueniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur: possem similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quòd non amplius à quoquam sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui ac sapientia, unus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio: ut is, qui studeat omnium rerum diuinarū atque humanarum uim, naturam, causasque nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere & persequi, nomine hoc appelletur &c.

Tertium. Idem in oratore ad Brutū: Quod (nempe indecorum ac dedecens) si poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam cum probam orationem affingit improbo, stultóve sapientis: si denique pictor ille uidit, quū immolanda Iphigenia, tristis Calchas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio qd deceat quęrit, quid faciēdum oratori putemus? Iam quod addit Laurentius, ex particularibus uniuersale probari non posse, ne id qdem semp uerū esse, partim ex ijs quę iam ex Cicerone adduximus, modò accuratius expendantur: partim etiā ex ĳs, quę ex Platone mox afferemus, liquere potest. In Phędone hūc in modū Cebetē interrogat Socrates: Ergo utrū necessarium est, cuicunque aliquid est contrariū, nullo modo aliunde id, quàm ex suo cōtrario fieri, ueluti quando qd maius efficitur, necesse est ex eo, quòd ante fuerat minus, postea maius euadere? CE. Ita est. SO. Nónne et si quid minus fiat, ex eo quod ante maius erat, postea fiet minus? CE. Sic omnino. SO. Quin etiam ex robustiori debilius, ex tardiore uelocius? CE. Prorsus. SO. Quid uerò si quid euadat deterius? nónne ex meliori? & si iniustius, ex iustiori? CEB. Quidni? SO. In omnibus igitur satis id exploratum

Primū exemplū ex Platone, ostendens uniuersale colligi posse ex particularibus.

habemus, omnia ita fieri, contraria uidelicet ex contrariis. Item in Euthydemo: SO. Nunquid in effectione & usu circa ligna, aliud prǽter fabrilem scientiam recte uti singulis efficit? CL. Non aliud. SO. Quin etiam circa uasa conficienda rectum usum scientia præstat? CL. Præstat. SO. Nónne & circa usum bonorum quæ supra retulimus, diuitiarum, sanitatis, formę, scientia ipsa dux erat, docens recte his uti, rationemq́ue dirigens? CL. Prorsus. SO. Non solum igitur prosperam rerum consecutionem, sed et bonum usum, ut uidetur, in omni possessione actioneq́ue hominibus scientia præbet. Hactenus Plato. Quem in modum & Cicero in oratione ea, quam dixit pro lege Manilia, probat in Pompeio omneis res eas inesse, quæ in summo imperatore exigantur, propterea quód in eo insit scientia rei militaris, quód uirtus, quód autoritas, quód felicitas. Quæ utique inductio est, & quidem à speciebus ad genus. Quód habet idem, stultum dictu esse si quis in inductione apponat hæc uerba, & sic de singulis, aut alia fortasse, quorum tamen eadem sit uis & significatio: id plane cum eo pugnat, quod nos diximus paulo ante, de secundo perfectæ inductionis modo. Quapropter huius etiam rei exemplum ex Platone afferamus: quod si non plane atq́ue omni ex parte cum illa inducendi forma consentiet, hactenus consentiet tamē, ut intelligas, quoties partes aut species nō omēs enumerantur, tum fieri posse, ut eiusmodi clausula aliqua in earum quæ enumeratæ non sint, locum succedat. In Gorgia igitur legimus ad hunc modum: SOC. Quid uerò? qui ea quę ad fabricam pertinent didicerit, nonne est faber? GOR. Est. SOC. Et qui musicam, musicus? GOR. Ita. SO. Et qui ea quę ad medicinam pertinent, medicus? atq́ue in cæteris eodem pacto qsquis didicerit aliqd, talis euadit, qualē cuiusq́ue sciētia reddit? GOR. Omnino. SO. Nonne igitur p hanc rationē iustus erit, qcunq́ue iusta didicerit? GOR. Maximè. Hucusq́ue Plato.

Secundum eiusdē rei exemplū ex eodem autore.

Tertiū ex Cicerone.

Num in inductione apponenda hęc particula, & sic de singulis.

Atque hæc nobis in præsentia occurrerunt, quæ de inductione obiter diceremus. Quod si quãdo ex institu to hac de re agere continget, accuratius singula persequemur. Plebs Romana optimè de Milone sentit) Sententia ducta ex oratione Ciceronis pro Milone.

Põpeius habet uirtutem) Ex eiusdẽ oratione ꝓ lege Manilia. Ratiocinatio, si Latino malum⁹ uti noĩe, est, ut inqt Aristoteles, oratio) Aristoteles priore τῶν προτέρων ἀναλυτικῶν libro syllogismum finit his ṽbis: Συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι. Ea uerba hunc in modum uertit Boethius: Syllogismus est oratio, in qua positis quibusdam & concessis, aliud quiddam q̃ sint ea quæ posita & concessa sunt, necessariò contingit per ipsa quæ concessa sunt. Quo in loco illud non inutile fuerit meminisse, à Boethio explicandi modũ causa adiectũ fuisse hunc ablatiuum cõcessis, uti significaret, illud positis apud Aristotelem esse aliud nihil, quàm si dixisset, concessis. Id quod manifestius adhuc docet Aulus Gellius, cum decimoquinto noctium atticarum libro, hanc ipsam Aristotelis finitionem hunc in modum latinam fecit: Syllogismus est oratio, in qua consensis q busdam & concessis, aliud quid quàm q̃ concessa sunt, per ea quæ concessa sunt, necessario cõficitur. Quibus plane consona sunt, quæ in primum librum Topicoꝝ Aristotelis scribit Alexãder Aphrodisieus, qui posteaquàm docuisset λόγον (id est, orationem) ea de causa poni in finitione syllogismi, quòd esset ipsius genus: deinde reliquas etiam finitionis partes explanaturus inter alia multa etiam hæc dicit: Σημαίνει δὲ αὐτῷ τὸ τεθέντων ληφθέντων τε καὶ συγχωρηθέντων, &c. Id est, Significat aũt Aristoteli hæc uox positis, id

Syllogismus Aristoteli qd. ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι, posuit I. Topicor. Διὰ τῶν κειμένων, quã lectiõem & Boethium secutũ apparet, & Gellium.

ipſum, quod ſumptis atq; conceſſis. Quanquam quid tam multa in re pſpicua? niſi quod apud quoſdam hodie religioſum eſt, uel latū (quod aiūt) culmū à ſuis illis diſcedere Copulatis. Vel, eſt argumentatio, in qua po ſitaꝫ duaꝫ propoſitionū duo termini ſic iungūtur in uno tertio) Quod ſi minus arrideat definitio Ariſtotelica, poteris, inqt, ratiocinationē finire & hoc modo: Ratiocinatio ſiue (q̃d idē eſt) ſyllogiſmus, eſt argumentatio, in qua duo extremi termini duaꝫ propoſitionū conceſſaꝫ ita accōmodantur uni termino medio, ut ſi utriſq; cōueniat cū illo, ipſis etiā inter ſeſe conueniat: ſin aūt alteri eorū cū illo nō conueniat, tū ne ipſis quidem cōuenire inter ſe poſſit. Verbi cauſa: Omnis liberator patriæ ſumma laude eſt dignus, Brutus liberator eſt patriæ, ergo Brutus ſumma laude eſt dign⁹. Hic duo extremi termini ſunt, ſumma laude dignū eſſe, et Brutus: qbus utriſq; quia cū medio illo termino conuenit, q eſt liberator patriæ, proinde inter ſe etiā ipſis conuenit in cōcluſione. Rurſus, nemo oppreſſor libertatis dicēdus eſt parens patriæ, C. Cæſar libertatis oppreſſor fuit, Non fuit is ergo dicendus parens patriæ. Huius ſyllogiſmi duo extremi termini ſunt, dicēdum eſſe parentē patriæ, & C. Cæſar, medius libertatis oppreſſor, cū quo medio qa cōuenire nō poteſt alteri extremo, nempe parēti patriæ, hinc eſt ut & ipſi termini extremi alter ab altero in cōcluſione diſſideāt. Porro illis terminis conuenire inter ſe dico, quorum alter de altero affirmatur: illis nō cōuenire, quoꝫ uterq; de altero uere negatur. Id ergo q̃d efficitur argumētatione, alij concluſionē, alij intentionē uocāt) A Cicerōe, nō concluſio, nō intētio, ſed complexio dicitur. Quanquam is de unius ſyllogiſmi complexione loqtur, non etiam de inductionis. In ratiocinatione autem tantum duæ ſunt propoſitiones) Propoſitiones appellat γὰρ προτάσεις. Alioqui apud Latinos eam uideo proprie dici propoſitionem, quæ ab Rodolpho dicitur ex

Quō ſyllogiſmus ſiniat Rodolphus

positio, Aristoteles maiorem uocat. Sed de his suprà.

Quarũ quæ ad ratiocinationem ducitur, enthymema dicitur, id est, ut Quintilianus interpretatur, commentum) Fabius libro quinto: Nam enthymema, inqt, (quod nos commẽtum sane aut commentationem interpretemur, quia aliter non possumus, Græco melius usuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo non loquimur: alterum, quo sententiam cum ratione: tertium, quo certam quandam argumenti conclusionem, uel ex consequentibus, uel repugnãtibus, quãquam de hoc parum conuenit. Sunt enim qui id prius epichirema dicant: pluresq; inuenias in illa opinione, ut id demum q̃ pugna constat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrarium appellat: hũc alij rhetoricum syllogismũ, alij imperfectum syllogismum uocarunt: quia nec distinctis, nec totidem partibus concluderetur: quod sane non utique ab oratore desideratur.

Enthymema.

Quid sit exemplum, superiore libro) Capite uigesimoquinto, Illud enim, P. Scipio occidit iure Meliũ) In historia erratum esse, monuimus libro superiori. Quod autem addit Rodolphus, argumentationẽ hãc, P. Scipio iure occidit Tib. Gracchum, ergo Cicero iure occidet Catilinam: hanc, inquam, inductionem nõ esse, sed syllogismum: id uerum est, si uocabulum inductionis eo intellectu sumatur, quo id accepere Rodolphus & Aristoteles. Verum antea illud à nobis dictũ est, uarium esse nominis huius apud autores usum. Id quod etiam notauit Boethius, qui cum initio inductionem more Aristotelico definiuisset, Inductio, inquiens, est oratio, per quã fit à particularib⁹ ad uniuersale progressio: deinde paucis interpositis uerbis: Sæpe autẽ multorũ, inquit, collecta particularitas, aliud qddam particulare demõstrat. Atq; hæc est illa inducendi forma, quam appellãt inductionem rhetoricam, et de qua sola in rhetoricis locutus est Cicero, quãq; Ari

Exẽplum

Inductio.

stoteles ĩ rhetoricis suis, interim exemplum, interim rhetoricam inductionem uocat. Possem plura, possem hæc explicatius, nisi uererer, ne & hæc, lectori præsertim occupato, multa nimium uideantur. Illud tamen uel nolens addam: si quis hanc argumentandi formã de qua loquimur, syllogismum quàm inductionem uocare malit, nõ id magnopere displiciturum mihi, modò ne obstet nominum usus, quum uideam facilimè hæc in syllogismi formam conijci posse. Quid enim fuerit negocij, si quis id, de quo diximus, exemplum, in eiusmodi redigat syllogismum: Quicquid Publius Scipio iure fecit in Tiberium Gracchum, hoc & Cicero iure faciet in Lucium Catilinam: atqui Scipio Tiberium iure occidit, ergo & Catilinam iure occidet Cicero. Om̃is potestas Impatiens consortis erit) Sentẽtia est Lucani primo Pharsaliæ libro. Quid satis est, si Roma parum?) Verba sunt militum de Cæsare apud eundem autorem libro quinto. Neque mirum, si hoc non possit dici exemplum: quando ex particulari non ad aliud particulare, sed ad uniuersale fit progressio, quod genus inductionis nos superius ab exemplo secreuimus. Aristoteles autem dixit enthymema ratiocinationem rhetoricam) Aristoteles primo Rhetoricorum libro: Eorum, inquit, quibus probam᷑, ut & in dialecticis, aliud inductio est, aliud syllogismus. Nam enthymema quidẽ syllogismũ rhetoricũ, exemplũ uero rhetoricam inductionem appello. Et secundo libro

Aristotelis sententia de enthymemate.

τῶν προτέρων ἀναλυτικῶν: Ενθύμημα μὲν οὖν ἐστὶ συλλογισμὸς ἀτελὴς ἐξ εἰκότων ἢ σημείων.

Id est, Enthymema est syllogismus imperfectus ex uerisimilibus aut signis. Et iterũ in rhetoricis: Quare necesse est, inq̃t, tam enthymema q̃ exemplũ de ĩs esse, q̃ ut plurimum aliter quoq; se possunt habere, exemplũ q̃dẽ inductionẽ, enthymema uero syllogismũ, ex pau-

cis, ac sæpe paucioribus, q̃ ea sunt, ex q̄bus constat syllogismus. Nā si quid totum perspicuū est, id dicēdum non est, ipse nanq; auditor id ex seipso affert. Hinc liquet, Aristotelē in rhetoricis utiq; enthymema & syllogismū, non tam forma argumētandi q̃ materia discreuisse, credidisseq; enthymematis, etsi nō crebrò, tamen aliquādo certe totidē esse partes debere, quot syllogismi. Quorsum enī attinebat, dicere, enthymema sæpe ex paucioribus partibus cōstare, q̃ syllogismū, si nō interim & ex totidē fieret? Quorsum attinebat, ut diceret, in enthymemate subticenda esse q̃ auditor ex se ipso afferret, nisi significare ex aduerso uoluisset, quæ is ex seipso nō afferret, ea in enthymemate esse explicanda? Potest autē id fieri nonnunq̃, ut neutrā partiū ex seipso afferat auditor: q̄circa tunc utiq; utræq; dicēdæ erunt. Atq; hoc est q̄d uult sibi Rodolphus, cum dicit: Sunt itaq; q putent Aristotelē non discreuisse forma argumētandi à ratiocinatiōe enthymema, sed certo tantū rerum genere enthymema constare uoluisse. Fabius lib. V. uidetur eo ipso discrimine secreuisse syllogismū & epicherema, quo Aristoteles syllogismū & enthymema. Verba eius habent ad hunc modum: Epicherema autē nullo differt à syllogismis, nisi q illi & plures habent species, & uera colligūt ueris: epicherematis frequētior circa credibilia est usus. Plerique rhetores uelut dignatione quadā) Horū sententiam attigit & Fabius libro V. & in Topicis Cicero, de adiunctis loquens: Ex hoc, inquit, illa rhetorum ex contrariis conclusa, quæ ipsi ἐνθυμήματα appellant: non quia non omnis sentētia proprio nomine ἐνθύμημα dicatur: sed ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Græcos suum, sic cum oīs sententia enthymema dicatur, quia uidetur ea quæ ex contrariis conficitur acutissima, sola propriè commune nomen possidet. Quem alienum fidum inueniēs, si tuis hostis fueris?) Verba Micipsæ sunt ad Iugur-

Enthymematis nomen qd significet.

tham apud Salustium. Quid satis est, si Roma paru?) Diximus esse uerba militum aduersus Cæsarem apud Lucanum quinto libro Pharsaliæ. Audes fulcire ruinam, Sub qua Roma iacet?) Photinus apud Lucanum libro octauo, persuasurus Ptolemęo regi Aegyptiorū, ut Pompeium ad se confugientem occideret, inter cætera argumentatur & hoc modo: Tu Ptolemæe potes Magni fulcire ruinam, Sub qua Roma iacet? &c. Et cum meretrici sit quod amator odi, cuius putatis esse quod pauper adamaui?) Verba sunt Fabij Quintiliani in declamatione ea, quæ inscribitur odij potio. Colligunt comprehēsiones suas) Comprehensiones uocat τας καταλήψεις, quarum toties iam à nobis facta est mentio, quasq; à Cicerone interim cognitiones, interim comprehensiones transferri diximus, Ergo, ut alio loco diximus) Paulo ante in hoc ipso capite. Et pro Plancio itidem) Maxima pars eorum quæ ꝑ Plancio Cicero dixit, in hunc recidūt syllogismum: Quod quis à populo impetrare potest diligētia, assiduitate, gratia, officio, precibus amicorum: id necesse non est, ambitu eum cōsecutum esse, etiamsi dignitate à cōpetitore uincatur: at in creandis magistratibus, maxime his rebus moueri populus solet: proinde ut superetur Plancius dignitate à Laterensi, non continuo illud necesse est, ut ambitu ædilitatem ei obtigisse dicamus.

Loci quidem cōmunes ut rhetores uocāt) Cicero in oratore de locis communibus loquens: Qui, inqt, com Loci com munes sunt appellati, ꝙ uidentur multarum ijdem esmunes q̄- se causarum. Sunt ergo loci cōmunes, communes quæ re dicātur dam formulæ uirtutum ac uitiorum, cæterarumq; rerum, quę ferè inter dicendum solent occurrere: ut quę in ingratitudinē, luxuriā, auaritiā, loquacitatem, item de iustitia, prudētia, uita, morte, cæterisq; id gen⁹ reb⁹ dici solēt. Cicero in rhetoricis uocat locos cōmunes, q coīter & ab accusatore & à defensore tractari possūt, ut fama, tormēta, tabulæ, testes, argumēta etc. Cę-

lium damnandum)Pro hoc extat etiamnum pulcherrima Ciceronis oratio, qua eum ueneficii reum defendit. Quoniam autē uniuersaliter pronunciata, qualem plerunque maiorem ratiocinationis propositionem faciunt) Tres faciunt dialectici syllogismorum figuras: primam, qua medius terminus in uno pronunciato subiicitur, in altero prædicatur: secundam, qua utrobique prędicatur terminus medius: tertiam, qua utrobique subiicitur. Iam priores illę duæ, semper maiorem propositionem uniuersalem habent: modò intra eos illarum modos consistamus, quos enumerauit Aristoteles. Tertia potest illa quidem maiorem habere particularem. uerum hanc nonnulli ceu superuacuam, & cuius nullus sit apud autores usus, reiiciūt: indignāq; esse cēsent, cui inter figuras syllogismorū sit locus. Supina) Iacentia, inertia, minimè uiuida, minus mouentia eum qui audit. Ante oculos interq; manus) Sic Latinus apud Virgilium: Ante oculos interq; manus sunt omnia uestras. Irritat) Prouocat, elicit.

Figurę syllogismorum

Cum ergo, ut prędiximus, in ratiocinatiōe &c.) Hoc est, ut plebeiis uerbis idē dicamus, in syllogismo & inductione pfecta, si rite fiant, solū antecedēs uocari in dubiū potest, consequētia nō potest. In enthymemate aūt & inductione imperfecta, nō de eo solo q̄d antecedit, sed de cōsecutione etiā ipsa ambigi solet. Vt ergo affirmādæ rei cuiusq;) In summa hoc dicit: Quoties id de quo agitur, impfectis illis argumentandi formis satis ostendi potest, non est cur perfectis utamur: sin autem ręs est inuolutior, & ad quam probandam imperfectæ illæ argumentationes non satis habeant uirium, tunc certe integris syllogismis, & perfecta, quoad eius fieri potest, inductiōe utendum. Hęc primum lex proponenda est argumētationum omnium) Affert per ordinem catholica aliquot præcepta seu regulas dialecticorum, quarum prima est hæc: Ex uero antecedenti semp uera infertur cōclusio. Altera: Quo-

Quando perfectis, quādo imperfectis argumentandi formis utendum

ties falsa est conclusio, necesse est antecedens etiam fal sum esse: Tertia: Quemadmodũ ex antecedenti sequitur conclusio, ita ex contradicente conclusionis sequitur contradicens antecedentis. Duplex est ergo ductus rei cuiusq; probandæ) Id Aristotelici nostri temporis dicunt hoc modo: Duplex est syllogismus, unus ostensiuus, alter ad incommodum seu impossibile. Partes exequuntur eo ipso modo quo Rodolphus. Pisistratus) Qui tyrannidem inuasit apud Athenienses. Qua de re Iustini uerba sic habent: Sed Pisistratus, inquit, quasi sibi, non patriæ uicisset, tyrãnidem per dolum occupat: Quippe uerberibus uoluntariis domi affectus laceratoq; corpore, in publicum progreditur, & aduocata concione uulnera ostendit: de crudelitate principum, à quibus hoc se passum simulabat, queritur: adduntur uocibus lachrymæ, & inuidiosa oratiõe multitudo credula incẽditur, amore plebis inuisum se senatui affirmat, obtinet ad custodiã corporis sui satellitũ auxiliũ, per q̃s occupata tyrannide, p annos 34. regnauit. Et Phalaris itidẽ) Hic est Phalaris ille memoratissim⁹ Agrigentinoꝶ tyrãnus, inter cui⁹ multa crudelissima facinora, unũ hoc si non laudandum, at certe minus uituperandum est. Perillus quidam taurum ei æneum fecerat, in quem coniecti homines, igne subiecto, non uocem humanam, sed mugitum bouis urgente dolore ederent: quo munere cum se homini crudelirem in primis gratam fecisse arbitraretur, hoc precii tulit, ut primus ipse in tauro ipso suo misere tortus obierit. Vnde dictum illud: Nec enim lex æquior ulla est, Quàm necis artifices arte perire sua. Quia difficile est hic omnes enumerare, pro reliquorum enumeratione ponimus plerunq;: Neque quisquam est qui non hoc pacto fecerit, aut simile aliquid in eam subdimus sententiam) Hoc parum placere Laurentio Vallæ suprà monuimus. Idipsum alia rursus colligendum erit argumẽtatione) Aristoteles prosyllogismos appel

Generales aliquot dialecticorũ canones

Pisistratus

Phalaris

Prosyllogismi.

lat, quibus propositiones syllogismi negatas probamus.

Quæ causa fuit plerisque, ut quinque partium ratiocinationē facerent) Ciceroni in rhetoricis maxime quinque syllogismi partes esse uidentur, propositio, propositionis approbatio, assumptio, assumptionis approbatio, & complexio. Quintilianus & Boethius tres tantū faciunt partes, propositionem, assumptionem, & conclusionem. Quanquam Boethius de solo loquitur syllogismo hypothetico seu conditionali, & Fabius alio quodam intellectu tres facit syllogismi partes, quàm Rodolphus. Putat enim ille idcirco illas tres esse, quod propositio & eius approbatio pro una parte accipi debeant, itidemque assumptio cum probatione sua. Rodolphus autem probationes illas omnino non putat connumerandas esse inter partes syllogismi eius, ad cuius propositiones confirmandas adhibentur: sed aliorum eas syllogismorū expositiones aut assumptiones esse. Quæ sententia ut uerisimilima esse mihi uidetur, ita probè ei conuenit cum sententia Aristotelis de syllogismi partibus & prosyllogismis.

Partes syllogismi quot sint.

¶ Quot modis argumentatio uere soluatur, & quot rursum modis elabi tantum contingat. Cap. XV.

Sicut est autem disputantis confirmare id, quod probandū sumpsit: ita eius qui diuersa tuetur, est dissoluere quæ confirmata sunt. Soluitur uero argumentatio eisdem, quibus struitur, modis. Quēadmodum nanque probamus unumquicque per aliqd quod uerum esse uolumus, &

ex eo consequi docemus, quod probare nitimur: sic dupliciter effectā soluimus argumentationem. Aut enim falsum esse dicimus, quod propositum est: aut si res id non sinit, non confici ex ꝑposito, quod aduersarius uoluit, indicamus. Idq́ꝫ, uel quia imperfecta sit argumētatio: aut si sit perfecta, uideri potius talem esse, q̄ quia reuera sit talis, & esse aliquid in ea, quod multipliciter dicatur, nec eadem significatione utrobique in argumentatione sit positū. Id est aūt quod dici solet, omnem argumentationem solui aut negando eo quod propositū est, aut multiplici distinguendo. Vt si dicatur: Sapienti nullæ desunt opes, ergo sapiens est diues. Prima solutio est, ut respondeatur, non esse uerum quod proponitur, sapienti nullas deesse opes. Quod si probetur, q̄a nullas cupit: reliquū iam est, ut negetur, ex hoc quod nullæ sibi desunt opes, consequi, diuitem esse eum. Id si probetur, adiecta maiore propositione, quia cuicunqꝫ nihil desit, is sit diues, fortasse negabitur & ista, Quam

Duplex argumentationum solutio.

etiam si probabit, dicetq́; quisquis habet omnia quorum indiget, est diues: cuicũq; nihil deest, habet omnia quorum indiget. Expleta iam ratiocinatio est, cuius utraq; probata est propositio. Vltimum itaque solumq́; remedium est, ut qui soluere uolet, dicat hoc uerbum (deesse) dupliciter dici. Aliter dicitur em̃ deesse quid, quod modo non adest: aliter, quicquid modo desideratur. Quod si priore significatione dicatur, uera est maior, minor falsa: si secundo modo, minor est uera, falsa maior. Quare nihil mirum esse, si quæ iungere uolumus, in conclusione nõ iungantur: cum id medium, in quo illa iungebãtur in propositionibus, non numero, sed specie solum fuerit unum. ¶ Soluendi autem uerbum, quanquam commune sit negãti & distinguẽti, rectius tamen distinguẽti cõueniet. Nam quisquis negat, non patitur confici argumentationem: quæ autem confecta nõ est, proprie solui non potest. At cum multiplex distinguitur, est utiq; in speciem cõfecta: rectius igitur

Soluendi uerbũ distinguẽti potius cõuenire q̃ negãti.

solui dicetur. Nos tamen omnem rationem discutiendæ argumẽtationis, in præsentia soluere uocauimus. Et hæ quidem solutionum differentiæ quas diximus, ueræ sunt, & ad rem ipsam feruntur, id'que ipsum etiam uulgo uocãtur. ¶ Sunt aliæ soluendi uel (si magis proprium uolumus eis nomen dare) elabendi rationes, quæ uulgo dicuntur solutiones ad hominem. Ad eas refugimus, quãdo ex re parũ speramus auxilij: uel quia firmior est argumentatio, quàm ut aliqua parte infringi labefactari'ue possit: uel quia datur occasio de aduersario dicendi, quem quia possumus acrius retundere, malumus in ipsum rationem, quàm in rem ingerere. ¶ Elabimur autem his ferè modis: uel quia regerimus aliquid aduersario, quo reprimimus eũ: uel eleuamus, quod obiectum est: uel digressu à re facto, illataq; alterius alicuius mentione rei, auocamus auditoris mentem à propositæ argumentationis cura, & alteruis obruimus commemoratione. ¶ Regerimus, uel in rem

Elabendi ratio, siue solutio ad hominem.

Tripliciter quempiã posse elabi.

Duplex ratio regerendi. ipsam, per quã disputator probauit quod instituerat: uel in personam aduersarij.

In rem. In rem regerimus, cũ rem parem aliquã ei quę nobis obijcitur reponim⁹, ut quantum urget nos aduersarius, tantũ uideamur nos cũ ẽ diuerso eo, quod regerim⁹ urgere. Quale est pro Cælio, cui cum obiecta esset luxuria maior, quàm ut eam defendere auderet Cicero; apertior, quã ut possit eam negare: mollijt quidem aures quantum potuit orator, & partim tẽporum magis ea uitia dixit quàm hominis, partim contendit, aliquid esse concedendum ætati. Tamen (quod huius loci proprium est) uelut remedio inuidiæ opposuit spem futuræ industriæ & probitatis in ætate uentura, ex actionibus laboribusq́; quos Cælius iam suscipiebat sustinebatq́;. Tale est etiã, quod apud Vergilium Iuno dicit: Indignũ ẽst Italos Troiam circundare flammis Nascentem. Non negat, sed eleuat quantum potest. Deinde indigniora regerit: Quid face Troianos atra uim ferre Latinis? & quæ sequun-

tur. Huius etiam est generis, quod inquit Turnus: Et nos tela pater, ferrumq; haud debile dextra Spargimus, & nostro sequitur de uulnere sanguis. Et in Bucolicis: Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo) Treis pateat cæli spatium, non amplius, ulnas. Alter cum nequeat respondere, aliud par obijcit: Dic quibus in terris, inscripti nomina regum Nascuntur flores, & Phyllida solus habeto. In personam regerimus, cum dimissa re, ostendimus, qualiscunq; sit, non conuenire tamen aduersarij personæ obijcere eam, nec rectè hæc ab eo dici. Cuiusmodi est pro Ligario, quod Tubero accusator Ligarij, in eadem causa fuerit, cuius Ligarium accusabat. Simile est in Salustium: Quasi uero tu sis ab illis uiris Salusti ortus. Et paulo post: Ecquid te tui piget homo leuissime, cũ ea culpas quæ in historijs mihi gloriæ ducis? Et iterum: Quid enim mẽtiri turpe ducis, qui mihi ausus sis eloquentiam ut uitium obijcere, cuius semper nocens eguisti patro- In p̃sonã.

cinio? Sic & Vergilius: Meq; timoris Argue tu Drance. Et: Tantumq; nefas patrio excidit ore? Et apud Tragicum Iason inquit: Medœa, amores obijcis? Hæc omnia non de re, recta nec ne sit, sed de hoĩe. ¶ Eleuamus, quoties contemnimus rem quæ obijcitur, & uelut nullius momenti aspernamur. Qualem totam Cælij accusationem Cicero uoluit uideri, magis iras & iurgia diffidentium in amore, querelasq; amãtium esse, quàm uera crimina. Sic & apud Vergilium est: Italiam petijt fatis autoribus, esto, Cassandræ impulsus furijs. Maiestatem fatorũ, Cassandræ furore elusit. Et paulò post, quod modo diximus: Indignum est Italos Troiam circũdare flammis Nascentem. Subijcit continuo: Et patria Turnum consistere terra, Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater. Indignioris comparatione eleuauit, ostenditq; non oportere id ita indignum uideri. ¶ Digrediendi rarum est apud autores exemplum, sic ut digressu aduersarij uitemus laqueum.

Eleuare quid sit.

Digressus.

Quod enim præſentis temporis & utilitatis laus eſt, quiduis dicere, ut de re non dicas, cum nihil poſſit utiliter de ea dici: id poſtea cum legeretur, poſſet autoris uideri culpa factum, qui dilaberetur ab inſtituto, & grauia crimina non diluta dimitteret. Pro Cælio tamen uidetur mihi Cicero hoc ſoluendi genus expreſſiſſe: cum reſponſurus ei crimini, quo obijciebatur paratum habuiſſe domi uenenum, & uim ei⁹ in ſeruo expertum eſſe, digreſſus eſt ad mortem Q. Metelli, ſuſpicionemq́; facit, Clodij ſcelere ueneno ſublatum illum fuiſſe, ipſamq́; mortem gemitu & lachrymis proſequitur: ſimulq́; reprimit aduerſarios, uelut ſimili ictos crimine. ſimul impetu dictionis & affectu, mentem iudicum ad huius criminis cogitationem diuertit. Sicut autem non ſatis commode modus hic elabendi in literas mittitur, ſic inter diſputandũ, & in foro, & in ſcholis, creberrime ſolet expeti.

¶Scholia in caput decimumquintum.

SIcut autem est disputantis) Quæ de solutione argumētationum habet Rodolphus, ea ob oculos ponit sequens descriptio.

Solutio argumētationum duplex est:

- Vna uera, quoties uere diluim⁹ id quod ab aduersario propositũ est: eaq́ duob⁹ fit modis:
  - Principio, si ostendamus falsum esse propositũ, id est, ut nũc loquimur, antecedēs.
  - Deinde, si doceamus non esse ratam consequentiam, hoc est, si probemus conclusionem non necessario ex antecedēte seq.
- Altera ad hoīem, puta q̃ nõ rei, sed homini satisfacit, fitq́ ea trifariam:
  - Primũ regerēdo, idq́
    - Vel in rem, q̃ties parē aut etiã grauiorem q̃ sit ea quę obiecta est nobis, aduersario reponimus.
    - Vel in personã, cũ ostēdimus, non decere personã aduersarij, ut hæc nobis obijciat, etiamsi constet ea uera esse.
  - Deinde eleuando, cũ uideri uolumus contemnere id quod aduersarius obiecit: dicimusq́ id tale, quod rideri magis quàm dilui mereatur.
  - Postremò, digrediēdo, cum animũ auditoris digressu quodam à proposito abducimus, itaq́ alijs occupamus, ut eius q̃d obiectum est nobis, quędam obrepat obliuio: & quanquam non sit, tamen dilutũ esse uideatur.

Sapienti nullæ desunt opes, ergo sapiens est diues) Quem Stoici dixerint diuitem, Cicero docet in epistola quadam ad Trebatium: Balbus, inquiens, mihi confirmauit, te diuitem futurum. Id utrum Romano more locutus sit, benè nummatum te fore: an quomodo Stoici dicũt, omneis esse diuites, qui cælo & terra frui possunt, postea uidero. Tale est etiã quod apud Ver-

gilium Iuno dicit: Indignum est Italos)Verba Iunonis sunt contra Venerem Aeneidos decimo. Et nos tela pater)Sic Turnus Aenei.libro duodecimo. Dic quibus in terris)Verba Damoetæ ad Menalcam,æglo ga tertia. Cuiusmodi est ꝑ Ligario)In oratione Ciceronis, quã pro Q. Ligario habuit apud C. Cæsarem.
Simile est in Salustiũ) In inuectiua aut si mauis apologia Cicerõis, qua Salustij in se maledictis, in senatu respõdit. Meq; timoris Argue tu Drance)Turni uerba sunt Aeneidos libro undecimo. Et: tantumq; nefas patrio excidit ore?)Verba Aeneæ ad patrẽ Anchisen secundo Aeneidos. Et apud Tragicum Iason inquit)Senecæ in Medœa uerba hæc sunt:
IASON. Perimere cum te uellet infestus Creon,
Lachrymis meis euictus exilium dedit.
MEDOEA. Pœnam putabã, munus(ut uideo)est fuga.
IASON. Dum licet abire, profuge, teq; hinc eripe,
Grauis ira regum est semper. MED. Hoc suades mihi,
Præstas Creusæ, pellicem inuisam amoues.
IASON. Medœa, amores obijcis? MEDOEA. Et cędẽ & dolos.
Italiam petijt fatis autoribus) Rursus uerba sunt Iunonis eo, quem indicauimus, loco.

¶Triplici de causa fieri expositionẽ, & suum unicuiq; expositionis generi esse propositum finem. Deinde, probabilem esse oportere expositionem eam, qua fides alteri rei quęritur, reiq; probandæ accõmodatã, & quomodo id fiat. Postremo, cuiusmodi esse debeat eius exordiũ.
Caput XVI.

DE argumentatione autem, quid ea sit, et quæ species eius, et quomodo conficiatur, quantũ ad inueniendi ratio-

nem pertinet, hæc sufficere uidebuntur. Expositio sequitur, quam speciem orationis alteram fecimus. Exponimus autem fere propter has causas: uel ut audiētium uoluptate demulceamus aures, uel ut rē ipsam cuiusmodi sit explicemus, uel ut fidem alicui alij rei expositione quæram⁹. Primum sequuntur poetæ. Proximum qui monumentis rerũ tradendis, uel præsentes uel posteritatem conantur docere, ut qui historias & exempla uirorum rerumq; insignium literis mandant. At qui faciēdæ causa fidei de re aliqua exponũt, hi sunt ut oratores, ut philosophi, ut reliqui artifices, quibus persæpe in alterius usum rei, alia res uerbosius est recensenda. ¶ Trium igitur harum expositionum suus est cuiq; finis. Qui enim uoluptatē solam spectat audientis, dummodo eam sequatur, uera an falsa, probabilia au incredibilia dicat, nihil sua credit referre. Quod si quando uerisimilia, aut uera dicit, enixiusq; colorem tuetur ueritatis, nō id tamen ex sua facit persona, quantum

Expositionum gen⁹ triplex.

Finis primi generis, uoluptas auditoris.

ex illius persona, cui talia tribuit: quoq; sint illi congruentiora, sic dicuntur. Aut persæpe in his, ubi uana affectus specie mouere cupit auditorē. Aptissima est enim talibus ueri similitudo. Quodq; præcepit Horatius, Ficta uoluptatis causa, sint proxima ueris: id nō in uoluptate modo, sed in omni affectu præcipue est obseruandum. ¶ Scriptores autem rerum è contrario, primam omnium ueritatem expetūt, posterior uoluptatis est cura. Si tamē legem illam, quam sanxisse Thucydides historiæ uidet, obseruare uelint, malintq; rem perpetuo duraturā conficere, quàm gratiam breuem mereri. Vera autem dicuntur hactenus, ut sua sint conscientia contenti: neque solicite quærendum putent, quomodo fiat lectori fides eorum quæ recensent: quando & grādia pleraq; & ad incredibile quandoq; accedētia, uelut ex periculo petunt, ut admiratione lectorem detineant. Sicubi uero ponūtur aliqua faciēdæ fidei, talia fere sunt, ut magis grauitatem autoritatemq; scriptoris

Secūdi generis finis ut uera sint quæ dicuntur. Thucydides historiæ cōdendæ legislator.

commendent,q̃ rem probent. Cuiusmodi sunt,scire se incredibilia & fidem excedentia narrare,sed ita tamen à maioribus accepisse,ita posteris tradituros:uel compertum sibi,rem sic habere: constanter se uerum in qualicunq; hominum opinione dicturos:quandoq; uero ne sibi quidē satis probari, quare quenq; pro suo captu dempturum addicturum ue fidem. Quare probabilitatis abunde est istis,rem tradi sic,ut nō sit improbanda, id est,ut uera dicantur;deinde,ne uideātur falsa. Quod fit,si neque inter se dissideant,neque temporibus,personis,locis,ea quæ tradūtur, discrepent. Pleraq; enim uera,turbato ordine coniunctioneq; rerum incredibilia uidentur. Contrà falsa,disposita ut singulæ inter se partes congruant,uerissimorum implent fidem. Causa autem quamobrem parata sit scriptori fides, cum ex scriptoris persona,quòd nihil tale uidetur,quare debeat potius uelle falsa tradendo lædere existimationem suā, quàm uera dicendo, sancti grauis'que uiri de se

opinionem ad posteros trāsmittere: tum quòd lectoris parum aut persæpe nihil interest, sic uel sic rem esse arbitrari; præsertim si non aliunde paratum sit, quo possit uanitas scribentis coargui: quale Herodoto & nonnullis aliorum quoque scriptorum, qui indulserūt ingenijs suis, contigit. In reliquis facile lector accedit. Mauult enim (quod uulgo dici solet) credere quàm exquirere. Aperta ergo sunt apud eos omnia, erecta, sublimia, secura: ut qui non timeant, non timeantur.

¶At in expositionibus eis, quibus fides alicui rei quæritur, non satis est esse uera quæ exponentur: sed & firma, & uelut fidem sibijpsis facientia oportet esse: tum ad id cui probando destinantur, ita accommodata, ut capita fidei faciendæ confirmandarum'que rerum nostrarum omnia possint inde depromi. Instat enim aduersarius, & suspecta habet omnia, neque quicquam impune dimittit: & uel negat, quæ nocitura sunt: uel si id nequit, uertere in suos usus, & ad se rapere conatur,

Finis generis tertij, ut fidē faciamus ijs, quorū gratia exponim⁹

efficereq́;,ut uel prosint,uel utique q̄ minimum obsint.

Duo necessaria expositioni ei, qua quis fidem facere conatur.

OMnis ergo disputantis expositio, quæ probando alicui destinatur, necesse est duo præcipue habeat. Prius est ut probabilis sit. Nec enim fides alteri rei per eam parari poterit, si dubiæ sit ipsa & ambiguæ fidei. Deinde, ut accõmodata sit, id est, ut illi rei, quam probare per eam uolumus, apte iungatur: sicq́; expositio fiat, ut commode fides ex ipsa possit duci. Parum est enim, ipsam per se probabilem esse, si non id quod probare conamur, colligere p eã possumus.

Trifariã expositionem fieri probabilẽ

¶ Probabilis fit expositio, si sit argumẽtosa, si consentanea rebus, si per se consequens.

Quõ esse possit argumentosa.

¶ Argumentosa est, quæ causas habet rerum. Causas autem ut habeat, non modo summæ rerum quas exponimus, ut sunt causæ belli gesti, causæ pestilẽtiæ aliarumq́; rerũ, quæ solent à scriptoribus ante ipsas res explicari. Qualis est etiam pro Milone tota fere narratio. Causas enim habet, primum, quare Clodius annum prætu-

ræ suæ in Milonis consulatum distulerit. Hinc quare Milonem occidendum destinauerit. Demum, quare hoc loco, hoc tẽpore. Sed in singulis etiam partibus expositionis causas addimus, cuiusmodi est: Sæpe fugam Danai Troia cupiere relicta Moliri: causam addidit, Et longo fessi decedere bello. Quod reuera quidem argumentatio, quanquam colorem habeat & faciem expositionis. Sic etiam, Assensere omnes. Quare assenserũt? Quia quæ sibi quisq; timebat, Vnius in miseri exitiũ conuersa tulere. Sed & alia nonnũquam ponuntur argumenta, ut: Sanguine placastis uentos & uirgine cæsa: argumentũ est eius quod sequitur, Sãguine quærẽdi reditus. Et pro Milone: Etenim palam dictitabat, cõsulatũ Miloni eripi nõ posse, uitam posse. Subdit orator: Significauit hoc sæpe in senatu, dixit in cõcione. Quin etiam Fauonio, & reliqua quæ sequuntur. Prioris illius sunt hæc uelut indicia.

¶Cõsentanea erit expositio, si personis, locis, temporibus, rebus consentiat. Per- Quõ consentanea.

sonis quidem, si quales sunt, talia facta ea rum dictaq; effingantur. Nec enim eadẽ conuenient Achilli & Nestori & Vlysſi uerba: nec eadem facta erunt in his probabilia. Sic & alia fœminam, alia uirũ, alia doctum, alia indoctum, alia militem, alia togatum decebunt. Locis & temporibus accommodabitur, si quo loco unũquodque, quo tempore uerisimile est factum esse, sic exponatur. Rebus uero conueniet, si lætis iucũda, serijs grauis, ridiculis faceta, insignibus ornata, tristibus acerba tribuatur expositio. ¶ Consequẽs autem erit, non modo si prioribus sequẽtia non discrepent: (id enim potius est uitium fugisse, quàm aliquam laudem meruisse) sed si sic exponãtur priora, ut uel ex ijs quæ posterius dicuntur, expectentur, et propemodũ auditor ipse sibi subijciat ea: uel qualiacunque dicentur, tamen cuncta uideantur ex priorum fide pendere. Quod diligentissime obseruatum est Ciceroni pro Milone. Quanquã enim ancipitis fidei sit, & (ut creditur)

Quõ consequens.

ad insidiarũ rationem falsa narratio, quoniam fortuitam eam pugnam fuisse traditur: sic tamen omnia per gradus quosdam certa serie feruntur, ut nihil percipere possis, quod non cohæreat prioribus, & ueluti uinculo connexum sit, ut tandẽ uestigijs qbusdam ad cædem, uelut manu prehendendam, ueniatur. ¶ Plus habet negocij id, quod diximus secundum esse debere in expositione, ut accommodata sit ad id, cui per eam paranda est fides. Nam probabilitatis persæpe facilis est ratio, cum sint omnia quandoq; quæ sunt in expositione, confessa parti utriq;. Formare autẽ aptè & accommodatè instituto nostro expositionẽ, id fundamentum sedesq; totius nostræ disputationis. Hoc est enim quo præparatur in foro iudex, & ad omnem sequentium argumentationum cõfirmationem componitur. ¶ Ante omnia igitur uidendum est, quid sit id, quod uolumus expositione, & cui ex ipsa quærit̃ fides, idq; cũ omnib⁹ expositiõis partib⁹ cõferam⁹, & facile uidebi

Qua rõne potissimũ expositio rei probãdæ fiat accommoda

mus,quid habeat res quod iuuet partes
nostras,quid etiam quod offendat. Vbi to
ta enim pro nobis est,parum est quod me
tuamus;sic parũ est quod speremus,ubi
obest tota. Deinde quæ prosunt,dãda est
opera,ut plurimum iuuent,& eruenda
argumenta explicandaq́;:quæ tum cum
dicuntur,quanq̃ non cum summa rerum
coniungantur,ut ipsam efficiant,ipsa ta-
men audientis cogitatione, colligentis
apud animum suum, hoc ipso maxime
prosunt tunc,quia minus in id parata ui-
dentur. Quæ uero dubia sunt,& dicentis
interpretatione possunt in hanc uel illam
distrahi partem,sic tractanda sunt,ut no-
bis prosint. Quæ nocent,mollienda sunt:
curãdumq́;,ut quàm minimum obstent.
Fiunt autem hæc omnia argumẽtis, quæ
sumuntur ex locis,quos superiore libro
descripsimus,sed hæc argumenta ponun
tur. Nam ut ueniat quandoque argu-
mentatio in expositionem,breuis tamen
ea est,fitq́; non ita crebro. Quædã autem
consulto narrantur à nobis sic,ut plane fal.

ſa & incredibilia perſpici poſſint, quotieſ es ea quæ ab aduerſarijs uel pro ſe expoſita ſunt, uel alioquin confirmatura partes eorum uiderētur, ſic deprauant cōtraria expoſitione, ut prorſus detrahatur eis fides.

Fauorabile eſſe debere narratiōis ingreſſum

ILlud autem ferè uidetur obſeruatū, ut undecunq; petitum ſemper ponāt fauorabilem primum narrationis ingreſſum: & ab aliquo quod cauſam ſuam cōmendet, auſpicentur. Terentianus ille Simo, continentiā filij ſui laudaturus, cum tuto etiam uerſatum eum inter modeſta parū ingenia, uellet oſtendere, uideretq; meretricis perſonam præſenti laudum commemorationi indecentius inſeri, & poſſe uideri obſtare exiſtimationi filij, quod talis perſonæ conſuetudinem expeteret, uidemus ut altius petito principio molliuerit omnia: & rē ipſam, & perſonam, pro ſuſpecta & aſpera, fauorabilem reddiderit. Incipit ergo: Interea mulier quædam ab hinc triennium, Ex Andro commigrauit huic uiciniæ. Vt iam neque ganeonis, neque omnes urbis angulos per

Narratiō Simonis illius Terentiani.

uagantis uideri possit, si consuetudinem tertium iam annum uicinæ sibi Pamphilus habeat. Reliqua quæ sequũtur, ad cõmendationem pertinent mulieris: Inopia & cognatorum negligentia Coacta, egregia forma, atq; ætate integra. Videmus hic, quanta huic delinquendi excusatio, desertæ à cognatis & inopi: quanta facultas iuueni & formosæ. Hæc tamen inter ista, primũ pudice, nec id solum, sed parce ac duriter agebat, lana ac tela uictum quæritans: ut obstinatio tuendi pudoris perspici possit. Hinc iam paulatim uelut gradibus incipit labascere: Sed postquã amans accessit ad iuuenem, precium pollicens ad inopem: non primo tamen congressu uicta est, sed unus & item alter. Quod iam cõsequens erat, ut diceret proiecisse eam pudorem, quanta id cura molijt, ut culpam eam cum omnibus communicaret, diceretq;: Ita ut ingenium est omnium hominum à labore procliue ad libidinem? Quod tamen cunctantis signũ est, primum accipit conditionem, tũ iam

demum quæſtum occipit. Quemadmo‑dum ergo pictores, qui colorem purum & nulla circunfuſum umbra, leniter pri‑mum, ut prope ſenſum fallant, incipiunt adumbrare: deinde paulatim ſubcreſcen te obſcuritate, cum iam poſtremo atrum umbræ totũ oppreſſit colorem, nihil'que præter nigrum ſit, uidemur tamen no‑bis primam illam coloris ſpeciem, quam puram accepimus, quia paulatim defi‑cit, nec abrumpitur uſquam, etiam in ipſa umbra ubi nullus iam eſt, inuenturi. Sic & perſuaſionem primum acceptam, quia non uidemus in ſequentibus eripi, licet defluat etiam paulatim, & tandem quantum ad rem pertinet, deficiat: qui audit tamen,, quia nuſquam ubi auferre‑tur uidit, uelut adhuc ſubſit, ita ſequitur animo & adhæret. Quanquam ergo poe ta à pudica orſus, ad meretricem, hoc eſt, ab honeſtiſſima perſona orationẽ ad fœ‑diſſimam deduxerit: commẽdationem & fauorem, quem in pudica ſumpſit, quia per media cuncta quatenus poteſt retẽtat, eti

am cum ad impudicam peruenit, adhuc tuetur. ¶ Circunspicienda sunt igitur diligenter omnia, nec utiq; statim ab eo, q̊d in præsenti est quæstione, incipiendum, sed repetẽdus plerunq; altius ordo rerũ, si sit in eis aliqd quod prosit. Cicero pro Cluentio, nõ statim incipit à criminibus corrupti iudicij, ut ea quatenus tueatur narret: sed à persona matris, quæ maxime Cluentiũ premebat. primumq; à nuptijs matris initia duxit: quæ ut ad præsentium criminum ordinem nihil attinebant, sic summæ defensionis res ipsa indicat plurimum ea profuisse. Quintilianus aũt, sicut in Cæco in limine, statim expositionem incipit ab incẽdio: quia nihil erat, quare altius repeteret: & hoc ipsum primum, continuo firmissimum pro causa erat: sic in milite Mariano, à seueritate parentum & educationis cœpit: Pater, inquit, huic emeritis bello stipendijs. Prius ergo iam mentem militando durauerat. Ne tamen ocio molliretur, exautoratas armis manus agresti subegit labore,

Cautè esse exordiendum.

Hinc est, mater prædura, priscis moribus & perusta frigoribus ac solibus, & rustici operis difficultates obire cum marito solita. Ab hac educatū filium, uirum, & q iam meruerat stipendia, & his assuetum morib⁹ quisquam de stupro appellabit, cum ne illam qdem q̃uis fœminam, quis quam fuerit appellaturus impune? præsertim, cū & hic ipse semper aliquid maius annis conaretur, & omni opere primæ ætatis annos contra uoluptates firmauerit. Sic natum, sic educatum, quis iam non indignissime ferat tentari de stupro? Similiter etiam cum aliis in locis, tum in matris infamia, in parte matris expositionem petit à natiuitate filij. Incipiēs ergo, non fœmina, non mater, inquit, sed matrona: ut statim ex nominis eius reuerētia fauorem aliquē captet. Cuius puellares annos: quo incredibilius iam sit in grandiore natu. Et cuius primā rudemq; coniugij mentē: quanto magis igitur assuetā iam & firmatam ad coniugales affectus, nulla libidinum respersit infamia? Et cui

impudens rumor, qui parsurus utiq; nõ fuisset ei: & suspicax maritus, quem non potuisset latere, nihil unq̃ potuit obijcere nisi filium. Quis ergo iam credat, incauti orem, & in iuuẽta ab oĩbus alijs intactam libidinib⁹, seniorem, & peritam rerum, in filio demum peccare cœpisse? Simile est, quod paulo post seqtur: Natum de se continuo, si quid ipsi creditis, impatienti-us complexa, quàm reliquæ parẽtes, non in nutrices, nec in ministeria seposuit: su is aluit huberibus, suo fouit amplexu. Quo magis potuit munire sequentis æta tis indulgentiam, & affectum notabilem, quàm hac educatione? Ante causam sunt hæc. Sed illud etiam quod sequitur: Ac-cendebat hanc erga unicum optimæ ma tris impatiẽtiam rigidus pater, asper ma ritus. Simul itaque patris suspicionem & rumorem, asperitati patris assignat. Et hi quidem q præcipui sunt causæ co-lores, & q̃bus fere causa est innixa, extra causam sunt. Ducũtur tamen ex his, quæ sunt in ea, fidemq; inde habent. Primæ

enim iuuentæ integritas, uelut certa est coram tali marito, qui fuit paratus accepta suspicione filium occidere. Sic quod & ipsa aluerit infantem, reliqui temporis affectus credibile facit: cũ soleat omnium matrum in recens natos impatiẽtissimus animus esse. Et patris asperitas & mariti, ex præsenti litis conditione descendunt. Asperum enim maritum fuisse uerisimile est, quem malæ tractatiõis uxor coacta est facere reum: asperum patrem, qui rumori quæsiuit filij morte satisfacere. ¶Præcipui uero cõsilij est, uidere non modo quæ primo aspectu tanquam pro futura blandiuntur, uel tãquam nocitura terrent, sed altius cuncta introspicere, & si quid subsit etiã quod possit offendere, scrutari. In Cæco in limine, quid magis uidebatur esse pro filio, q̃ si pietas in patrem maxima ostenderetur? Qui fuerit autẽ illud imprudentius secutus, dicet filium cum primum in incendium cucurrerit, extulisse sine cunctatione patrem: & q̃ plenius sit meritũ filij, illã miserabilio-

Non inde continuò exordiendũ, quod primo aspectu blãditur: sed diligẽter rimandũ, ne qd subsit, qd possit offendere.

mentationes omnes effundi in uentum, & solum superuacuis clamoribus diem teri. Iohãnes Scotus itaq; solet persæpe, sicubi perplexior quæstio incidit, uelut expositionis præponere formam imaginandæ rei. Quæ quando sic explicatur, ut quadret, constentq; sibi omnes partes eius, incredibile est, quantum facultatis tuendæ rei adijciat. Id autem nõ alijs præceptis, quàm eis quæ tradidimus fieri, quisquis experiri uolet, facile uidebit.

¶SCHOLIA in caput decimumsextum.

PRimum sequuntur poetæ) Horatius tamen in arte poetica, tria poetarum genera facit, quorum alij solam legentium uoluptatem, alij utilitatem, alij quærant hæc utraq;.

Aut, inquit, prodesse uolunt, aut delectare poetæ,
Aut simul & iucunda & idonea dicere uitæ.

Et paulo post:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Historiæ lex. Scriptores rerum è contrario primam omnium ueritatem expetunt) Cicero secundo de oratore: Nam qs nescit, inquit, primam esse historię legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne qd ueri non audeat, ne qua suspicio gratię sit in scribẽdo, ne qd simultatis? Quã

Thucydides. sanxisse Thucydides historiæ uidetur) Hic est Thucydides ille Atheniensis, Olori filius, inter historiæ scriptores facile princeps, qui à suis in exilium missus, bellum Peloponesiacum, cuius supra mentiõnẽ feci, octo

libris complexus est. Quale Herodoto) Hic patrem habuit Lyxum, matrem Dryo. Cumq; patria Halicarnasseus esset, propter Lygdamin tyrannum inde Samum profectus est: ubi & Ionicam linguam edoctus, nouem scripsit libros Historiarum, sed qui plus fabularum quàm ueræ historiæ contineant. Omnis disputantis expositio) Huic loco toti intelligendo exactius, non minimũ momenti attulerint ea, quę rhetores præcipiunt de narratione, in qua tria cum primis exigi aiunt, ut sit perspicua, ut breuis, ut uerisimilis. Porrò quæ exempla affert ex Vergilio & Cicerone, ea partim superius asscripta à nobis sunt, partim sunt eiuscemodi, ut uel minimum, si huc asscribantur, collatura uideantur intelligendis uerbis Rodolphi. Itaq; ea omisimus. Sed hæc argumenta ponuntur: nam ut ueniat quandoque argumentatio in expositionem, breuis tamen ea est, sicq; non ita crebro) Hoc ipsum quarto institutionum libro hisce uerbis dicit Quintilianus: Argumentabimur, inquit, in narratione, ut dixi, nunquam: argumentum ponemus aliquando. Et in eodem capite: Ne illud quidem, inquit, fuerit inutile, semina quędam probationum spargere: uerum sic, ut narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnunquam tamen etiam argumento aliquo cõfirmabimus, quod proposuimus, sed simplici & breui &c. Quæ uel idcirco asscribenda huc uidebantur, quod hic locus Rodolphi, ut quidem uidebatur mihi, nõ usquequaq; uacabat mendis, eramq; hoc quicquid erroris erat, plane assignaturus typographis, nisi pridie quàm in hunc locum scribere cœpissem, allatum ad me fuisset exemplar scriptum. Id in eum usq; diẽ delituerat Dauẽtriæ, primũ apud Iacobũ Fabrum, deinde apud istos quos uocant fratres. Quid multis? Thesaurũ aliquẽ inuenisse mihi uidebar. Sed posteaq̃ aperui, postq̃ cœpi euoluere: aliud nihil, q̃ syluam quandam futuri adhuc operis deprehendi, in iis

Herodot.

præsertim, quæ sua manu exararat Rodolphus. Quadruplex enim scriptura, aut si id mauis, character erat, & quæ scripta essent manu ipsius, id iam cōstabat ex epistola quadam eius ad Langium, cuius nobis legendæ copiam fecerat anno superiore amicus quidam. In ijs ergo alia uelut obeliscis confossa erant, alia rursus ceu asterisci quidam in margine notata. Quædam bis térve paucis interim cōmutatis uerbis repetebantur: quædam immutata sic erant, ut uix agnosceres. Quoties aūt capita tota, uel expuncta omnino, uel in alium erant locum traducta? quoties pagellæ aliquot desiderabantur? quoties interlitis medijs, margo occupatus sic erat, ut extrema ỳba legi nō possent? q̄ties ita confusa atq; permista omnia, ut nec caput nec pes usquam existeret? Id ergo exemplar, quanquam hac parte alterius quàm Rodolphi manu scriptum, habebat ad hūc modum: Fiunt autem hæc omnia argumentis, quæ sumuntur ex locis, quos superiore descripsimus. Sed hic argumenta ponuntur. Nam ut ueniat quandoq; argumentatio in expositionem &c. Quæ lectio & ipsa parum arridet, apparet'q; mihi, hanc esse sentētiam eorum quæ scribere destinarat Rodolphus. Fiūt autem hæc omnia argumentis, quæ sumuntur ex locis, quos superiore libro descripsimus: uerum ea hic argumēta ponuntur tantum, non etiam explicantur. Nam ut ueniat quandoq; argumentatio in expositionem, breuis tamen ea est, fit'q; non ita crebro. Quæ lectio plane consona est ei quod habet Fabius, ponendum nonnunquam esse in narratione argumentū, at nunquam esse id argumentum explicandum. Hoc enim est quod argumentari dicimus: cum ex sententia Ciceronis, argumentatio aliud non sit, quàm argumenti explicatio.

Terentianus ille Simo) Verba Terentij in Andria sic habent:

Simo. Interea mulier quædam ab hinc triennium
Ex Andro commigrauit huic uicinæ,

Inopia & cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma, atq; ætate integra.
Sosia. Hei uereor, ne quid Andria apportet mali.
Simo. Primum hæc pudicè uitam, parcè ac duriter
Agebat, lana ac tela uictum quæritans.
Sed postquã amãs accessit, precium pollicens
Vnus et itẽ alter, ita ut ingenium'st omnium
Hominum à labore procliue ad libidinem,
Accepit conditionem, dein quæstum occipit.

Cicero pro Cluentio) Duo diximus Cluentio obiecta fuisse, iudicium corruptum, & ueneficium. Horum prius illud defensurus Cicero, narrationem incipit à sceleratissimis nuptiis matris, cui nomen Sassia. Ea capta amore generi sui Aurij Melini, primum huc impulerat iuuenẽ, uti filiam suam Cluentiam domo exigeret, deinde ipsa eidem nupserat. q̃d factum mire initio narrationis exagitat Cicero, docẽs hinc omnium malo℞ fontem originem'q; extitisse. Quintilianus aũt sicut in Cæco in limine) In declamatione ea cui titulus est, Cęc⁹ in limine. Sic in Milite Mariano) Supra monuimus titulũ hunc esse cuiusdam apud Quintilianum declamationis. Tũ in matris infamia) Hæc declamatio hodie inscribitur: Infamis in matrem. In ea Fabius orditur narrationem hoc modo: Matrona iudices, cuius puellares annos, primã rudem'q; cõiugij mẽtem, nulla libidinũ respersit infamia: cui impudẽs rumor, suspicax maritus, nihil unquã potuit obijcere nisi filiũ: quæ pudicitiæ prima fidutia est, edidit partũ quem maritus agnosceret. Natũ de se continuo, si qd ipsi creditis, impatiẽtius complexa q̃ reliquę matres, nõ in nutrices nec in ministeria seposuit: suis aluit huberibus, suo fouit amplexu. Nunqd & hos annos parricida, nunqd & pueritiam miseri iuuenis infamas? Actum est de sacro℞ nominũ fide, si ut uideatur innocens mater, ætas tantũ filij facit. Accendebat hanc erga unicum optimæ matris impatientiam rigidus pa-

ter, asp maritus: et sibi uidebatur parū implere, quem pro duob⁹ cōferebat affectū. Rarus hic nāq; ad oscula, difficilis amplexibus, & q unicū aspiceret animo, quē quandoq; posset occidere: fecit ut notabilior esset charitas matris. Omnis igitur miserę sermo cū filio, oīs in publicū pariter egressus. Gaudebat etiam q laudandus occursibus, q omni frequentia cœtuq; cōspicuus, populo iam ipse fateretur, q plus amaretur à matre &c. Reliqua uel attacta iā sunt, uel per se satis apta.

¶ Quot & quæ orationis cuiusq; partes. Caput XVII.

Quot orationis partes fecerit Cicero.

RElíquū est de oratione, ut dicamus quot sunt partes eius. Cicero libris illis, quos de rhetoricis adolescenti sibi rudes & imperfectos excidisse scribit, sex fecit. Eis quos postea uelut exactiori cura compositos edidit, solum quatuor uoluit esse: quarum duæ rem docerēt, narratio & confirmatio: duæ mouerent auditorē, exordium & peroratio. Aristoteles duas tantum quæ necessariæ essent putauit, propositionem & confirmationem: Narrationem propositionem esse, & nō semper necessariam, nisi cum longior & perplexior res incidisset: exordium & perorationem, quemadmodū & Cicero, sensit non ad rē, sed auditorem ptinēre. Sed illi

Quot Aristoteles.

de ciuili tantum oratione dixerũt, nos in uniuersum dicam⁹. Oratio quæ credentẽ habet auditorẽ, & sola expositiõe cõstat, sola expositiõe põt esse contenta. Vt sunt Aristotelis nõnulla. Cuiusmodi est p̃dicamẽtorum protinus à re sumptũ initiũ. Eorũ quæ dicũtur, quædam cõplexim dicũtur, quædam sine complexione. Et posteriorum itidem: Omnis doctrina & omnis disciplina intellectiua, ex priore fit cognitione. Sic Cæsar libros belli Gallici incepit: Gallia omnis diuidit in partes treis. Sed in illis forte alia sit ratio, quoniam commentarios solum & indices rerum uoluit esse illis, qui post essent ea scripturi. Vtcunque, tamen nihil est, quod ad absolutionem operis extra desideretur. Vt plurimum autem duas ferè partes habet hoc orationis genus. Exordium enim sæpe præponitur ornandi magis operis gratia, q̃ quia res id exigat. Cicero quandoque, in his præcipue quæ sine dialogo sunt, epilogum adiecit. Sed (ut diximus) una tantum pars est necessaria. Quæ

Quæ oratio sola una parte possit esse contenta.

Quæ duabus. argumentatione constat oratio, duas habeat partes necesse est, expositionem latius fusam uel in propositionem collectam, pro rei de qua differitur qualitate, proinde ut uel simplex est, uel uarijs partibus perplexa, & uel cognita est audienti uel ignorata. Nec alias desiderat partes, si sit eiusmodi quæstio, de qua differitur, quæ cognitionis sit solum; quamq; sic uel sic accipi, nihil intersit & dicentis, & audientis. Etiam si ut actionis sit, si paratam habeat beneuolentiam, neq; gratiam sibi ex cuiusquam periculis petat, exordio non indiget: ut sunt laudatiões, actiones gratiarum, & reliqua id genus. Cicero ergo acturus Quiritibus de reditu suo gratias, statim à re cœpit. Et Ausonius protinus: Ago tibi gratias imperator Auguste. Quod si dicẽtis existimatio ducetur in discrimen, si qd forte audiẽtis offendat animum, præfandum erit nimirum, & exordio muniendus contra obstantia qui dicit; sic si fuerint in decursu dictiõis exasperatæ aures, placãdæ erũt.

epilogo. Et enumeratione redigenda in summam quæ dicta sunt, si multa mentē memoriamq́; audientis fugitura dixerimus. ¶ At ubi uel res auditoris agetur, uel is perinde tanquā agatur, fauebit aut oderit: nec iudicium solum audiētis, sed prope certantis afferet, aut inter dicendū accipiet studium: ibi quatuor partes orationis res ipsa poscet: duas captando auditoris animo paratas, duas rei docendæ. Quarum quæ ad docendum pertinent, narratio & confirmatio: hæc, argumentatio est: illa, expositio, de quibus satis multis (quatenus huius est instituti) diximus. Reliquæ duæ, quæ permouēdo destinantur auditori, principium & peroratio, partim argumentatione constant, partim expositione. Principij tria ferè cōstat esse munera: ut beneuolum faciat auditorem, ut attentum, ut docilem. Quorum priora duo argumentatione propemodū conficiuntur, postremum expositione. Perorationis item tria sunt, ut conciliet auditorem sibi, ut aduersario faciat infēsum, ut

Quæ exigat partes quatuor.

Exordij munera tria.

Tria item perorationis.

collectis enumeratione capitibus rerum, quæ tota demonstrarit oratione, audientis ea memoriæ affigat. Quorũ postremum expositionis habet naturam, priora simi liora sunt argumentationi. Sane si demus sanctum & incorruptum auditorem, nõ gratiæ, nõ offensis obnoxiũ, sufficiet principio docilitas, & enumeratio perorationi. Ad illos, quorum animos, amor, ira, spes, met⁹, fauor, inuidia, poterit auferre, reliqua adhibentur. Dociles facimus auditores, si breui summa quę dicturi sim⁹, uelut oculis subijciamus, ostendamusq́ ordinem rerum dicendarum, & in partes orationem diducamus. Enumerandi quoque est expedita ratio, si firmamenta singularum argumentationum colligentes, dicamus, cum hæc & hæc probauerimus, non uidere nos, quid amplius quisq́ de re dubitet, aut quid istis respondere aduersarius possit, aut aliqua figura alia utamur, cuiusmodi multæ ponuntur ab autoribus, & multo plures possunt fieri: Beneuolentia, odium misericordia, ira,

Docilitas in exordio.

Enumeratio in peroratione.

rebus quidem non distāt in principio & perorationc:tractatione uerò & eloquēdi ratione multum differunt. Lenius em̄ & modestius in principio proferunt se, nondum cōciliato nobis aut ducto in partem nostrā auditore. In peroratione, cum flexus est oratione, accessitq; nobis, & pronis omnia *animis accipit: tum ardent affectibus cuncta, tum obijcitur auditoris iræ aduersarius, tum nostras partes miseratio lachrymæ'que commendant. Cum fiant autem hæc omnia affectuum permotione, quo pacto oporteat ea expediri, paulopost aperietur, cum in commune quæ pertinent ad affectuum naturam, & quæ sit ratio eorum tractandorum, dicemus. Ducenda sunt autem exordia, non ex his quæ causam confirmāt, aut rem de qua quæritur docent: confirmatio enim fiet, non exordiū: sed ex eis, quæ circa res personas'ue posita, fauorē aut alienationem audientis paratura uidentur: quibus non tam rē secutus, quàm animum suū, pronunciaturus forte sit de

Cōparatio principij cum peroratione.

*uiribus

Exordia unde ducēda.

xime ualuisse apud patrem, quem iam pridem magis secundum Persen sentire credebat. Deinde in reliqua incurrit: Benignius enim in singulis audiatur oportet, cũ huberius ea prosequitur, ubi oĩm simul quantulumcunq;, aliqua tamen ex parte, ante subleuauerit fidem. Sic Quintilianus in Pariete palmato, ingẽs domus spatium cruore notatum, & noctem electam sceleri, & gladium adolescentis relictum, & uno uulnere peractum scelus, & institutum filium hæredem, cuncta uelut delibans, aperit sibi iudicum aures, faciliorem'q; uiam defensioni suæ sternit.
¶ Perorationis autem ferc hæc est ratio. Primum causæ fides enumeratione firmatur: si tamen ea sit causa, quæ propter magnitudinẽ suam diligentiã postulet. Postea approbata iam causa, tum liberius effertur oratio, & scelus rei augendo exaggerando'q; accusator insectatur. Quinq; cõditionẽ eius etiam deflet, qui accepisse iniuriã dicitur. Contra reus, ubi iam defendit se, tum peroratione duram mise-

randamq́ꝫ sortem suã ostẽdit, cui innocenti immerito pericula struãtur: & graues casus, qui se maneant damnatum: & preces lachrymasq́ꝫ, & omnia mouendæ misericordiæ experitur. Nonnunquam & conspirationem cõtra se aduersariorum, & crudelitatem premit, qui odia sua periculis & exitio cupiant innocentis explere. Quæ omnia suas capiunt quæstiones, inueniendiq́ꝫ ratione (ut prius ostendimus) nihil ab alijs differunt: eloquendi uero genere plurimũ. In affectibus enim præcipue regnat eloquentia. Nam quieta compositaq́ꝫ mens auditoris, quamuis sedata oratione optime docebitur. Vis autem omnis impetusq́ꝫ, & fulgura illa tonitruaq́ꝫ orationis (qualia fuisse in Pericle memorant autores) quæ non impellant modo, sed auferant eripiantq́ꝫ sedibus suis animos: ea sunt omnia, mouẽdis, turbandis, miscendisq́ꝫ affectibus parata. Quæ sint ergo species orationis, & quid sit argumentatio, quid expositio, quot partes habeat oratio, & quando usu ueni-

Epilogus omniũ, quæ de instrumento differentis tractauit, enumerationem.

ant, quibúsue constent, hoc modo nobis sit explicatum.

¶SCHOLIA in caput decimumseptimum.

Reliquum est de oratione, ut dicamus quot sint partes eius) Summa eorum, quæ hoc capite ab Rodolpho explicantur, est hæc. Quatuor ad summum esse possunt orationis cuiusque partes: exordium, narratio, cõfirmatio, & epilogus. Quib⁹ tamẽ nõ uniuersis semp utendum, sed interim una, interim duabus, interim omnib⁹: prout postularit præsens rei cõditio. Porro exordiũ est pars orationis idoneè comparans animũ auditoris ad reliquã dictionẽ. Quod eueniet, si illum beneuolũ, si attentum, si docilem fecerit. Narratio est rei gestæ, aut perinde ut gestæ expositio. In qua tria hæc exiguntur, ut sit breuis, ut perspicua, ut credibilis. Confirmatio est, qua & nostra cõfirmamus, & aliena refellimus. Epilogus est artificiosa totius orationis cõclusio. Etiamsi nonnunquã & in media oratione adhiberi cõsueuit. Cõstat duabus rebus, enumeratione & affectu. Enumeratio est breuis eorum, quę tota oratiõe sparsim dicta sunt, repetitio. Affectus est uehementior animi cõmotio: ut misericordia, indignatio, ira, inuidia, timor, spes, gaudiũ, dolor. Hæc summa. Cicero in libris illis) libros rhetoricorum intellige. Hos eñ in libris de oratore ad Quint. fratrem adolescenti sibi excidisse Cicero ait. Eis quos postea uelut exactiori cura compositos edidit) In partitionibus interrogatus à filio pater, quot sint partes orationis, quatuor illas esse respondet: quarum duas ualere ad rem docendam, narrationem & confirmationem: reliquas duas ad impellendos animos, principium & perorationem siue epilogum. Sed in illis forte alia sit ratio, quando cõmentarios solũ & indices rerum uoluit esse) Cicero in libro de claris oratoribus ad Bru-

Partes orationis quatuor.

Exordiũ

Narratio.

Confirmatio.

Epilogus.

Enumeratio.

Affectus

Commentarij Cæsaris.

tum, de C. Cæsare loquens: Atque etiam commentarios quosdam scripsit, inquit, rerum suarum, ualde quidem inquam probãdos. Mihi enim sunt recti & uenusti, omni ornatu dictionis tanquam ueste detracta. Sed uoluit alios habere parata unde sumerent, qui uellent scribere historiam. Ineptis gratum fortasse fecit, q uo lunt illa calamistris inurere. Sanos quidem à scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura & illustri ueritate dulcius. Vtcunque, tamen nihil est, quod absolutionē operis extra desideretur) Quiuis animaduertat, non uacare hunc locum mendis: & tamen scriptum etiam exemplar hunc in modum habebat. Ego putem hoc pacto scriptum fuisse ab Rodolpho: Vtcũque, tamen nihil est, quod ad absolutionem operis extra desideretur. Aut certe hoc modo: Vtcunque, tamē nihil est, quod ad absolutionem operis extra desideres.

Quæ argumentatione constat oratio, duas habeat partes necesse est) Ne hunc quidem locum satis integrũ esse, id cõstare uel hinc potest, quod cum duas partes initio proponat, deinde non nisi unam enumerat. Et tamen in scripto exemplari etiã sic legitur. Mihi apparet, hanc alterius partis omittēdæ causam fuisse Rodolpho, quod priorem illam paulo pluribus prosequitur uerbis. Quę res interim esse in causa solet, ut ad reliqua festinantes, eorum quę proposuimus partem aliquam omittamus. Ergo aut ego plane hallucinor, aut hic locus integre legi sic potest: Quæ autem argumētatiōe cõstat oratio, duas habeat partes necesse est, expositionē latius fusam, uel in propositionem collectã, pro rei de qua differitur qualitate, proinde ut uel simplex est, uel uariis partib⁹ perplexa, & uel cognita est audienti, uel ignorata: & argumentationem, vt sit his sensus, Eius orationis quę argumentatione cõstat, duę ut minimum partes sunt, expositio & argumentatio. Verum quod ad expositionem pertinet, ea non eadem semper ratione tractatur: sed quandoque latius fundi-

tur, cum est causa perplexior, & auditori ignota: quandoque contra in paucissima contrahitur uerba, ut nihil aliud sit, quàm breuis quædam eorum quæ tota oratione dicenda sunt, propositio. Id quod tum fit, cũ est causa simplex: neq; usq; adeo incognita auditori, ut multis in ea explicanda uerbis sit opus. Cicero acturus Quiritibus gratias, statim à re cœpit) Ita orditur enim: Quod precatus ab Ioue optimo maximo, cæterisq; dijs immortalibus sum Quirites &c. Et Ausonius protinus: Ago tibi gratias impator Auguste) Exordium est orationis, qua is gratias agit Gratiano imperatori pro demandato sibi consulatu. Quaq; quę ad docendum pertinent) Quatuor, inquit, in hoc genere orationis sunt partes, è quibus duæ ad rem docendam pertinent, narratio & confirmatio: quarum priorem illam nos expositionem, alteram argumentationem uocamus. Reliquæ duæ in hoc adhibentur, ut commoueatur auditor, quæ sunt principiũ & peroratio. De quibus multa Fabius Quintilianus libro quarto & sexto, & Cicero de oratore ad Quintum fratrem.

Sanè si demus sanctum et incorruptum auditorem) Sic Quintilian⁹ lib. duodecimo: Quòd si mihi des cõsilium iudicum sapientum: perquàm multa recidã ex orationibus, non Ciceronis modò, sed etiam eius, qui est strictior multo, Demosthenis. Neque enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ: cum etiam procemia superuacua esse apud tales, Aristoteles existimet. Non enim trahentur ijs illi sapientes. Propriè & significanter rem indicare, probatione colligere, satis est. Lenius enim & modestius in principio proferunt se) Ita Fabius libro quarto: Nec enim sum in hac, inquit, opinione, qua quidam, ut eo distare prooemium ab epilogo credam, quòd in hoc præterita, in illo futura dicantur, sed quòd in ingressu parcius & modestius prętẽtanda est iudicis misericordia: in epilogo uero liceat totos effundere affe

Quo distẽt exordium & epilogus.

ctus,& fictam orationem inducere personis, & defunctos excitare, & pignora eorũ producere, quæ minus exordijs sunt usitata. Demetrius itaq; apud Liuium) Historia est apud T. Liuium belli Macedonici lib. 10.

Sic Quintilianus in pariete palmato)Ex ijs quę sępe iam diximus, liquet hunc titulum esse declamationis, quæ paries palmatus inscribitur. Inueniendi ratione, ut prius dixim⁹)Libri huius capite quarto. Qualia fuisse in Pericle memorant autores)Multa sunt quę de Periclis eloquētia passim apud autores occurrunt: qui(ut autor est Cicero,& nos ante attigimus)fulgurare, tonare, ac permiscere Græciã dictus est. Optare is solebat, ne quod unquam sibi excideret uerbũ, quo offenderet populum. Adeò ei cordi erat, ut & diceret ea quæ ex repub. esse arbitraretur,& tamen non offenderet eos, citra quorum assensum nihil effici posset. Fuit eodem tempore, quo Pericles, Athenis homo quidam nõ ignobilis Thucydides Milesius. Is aliquando interrogatus ab Archidamo rege Lacedæmoniorum, uter alteri palæstra, ipse Pericli, an Pericles ipsi præstaret: equidem pręsto inquit, ac hominem sterno: sed posteaquam surrexit, facile persuadet astantibus, non se, sed me uictum fuisse, efficitq; dicendo, ut ipsius potius uerbis, quàm suis illi oculis credant.

Pericles.

DE LOCORVM VSV, DEQVE PAranda ex locis copia. Vbi eam tamen principio quæstionem obiter pertractat, num quid intersit inter locos dialecticos & rhetoricos.

¶Nullũ inter locos dialecticos & rhetoricos esse discrimẽ,& solius ꝓpriè dialectici munus esse ut tractet de locis. Caput XVIII.

Nũ quid inter rhe-

NVlla ferè quæstio iustius animo lectoris occurrere toto potuisset ope

re,q̃ cum omnib⁹ prope locis oratorum poetarumq́; exemplis simus usi,quā nam credamus esse inter dialecticos rhetoricos'que locos differentiam,de qua nunc potissimum dicturi uidemur,cum tracta tum locorū, hoc est,quomodo sint ad inuentionē loci accommodandi, sumus tradituri.Nam de inuentione,quam nos his libris aperire conamur,quanquam dialectico tribuimus plura quàm dialecticorum quisquam rhetores præceperunt:& locos magna ex parte eosdem,quos priore lib.descripsi,Cicero &Quintilianus,itēq; alij qui rhetorica complexi sūnt, inseruerūt libris suis:& præter hos & alios quosdam,quos attributa personarū & rerum uocant,uelut proprios rhetoris fecerunt locos.Et Boethius sic esse putauit,sic tradidit, cum in quarto libro Topicorum hanc ipsam tractaret quæstionem.Si uiderimus autem,quod sit proprium dialectici, quod rhetoris officium, quæ sit utrisque præscripta professio, non erit difficile uidere, utrius horum sit diffe-

toricos & dialecti-cos locos interſit.

rere de locis: aut si sit utriusq;, quo pacto tractãdos eos hic sibi uel ille uendicabit. Et de dialectice quidem, quod credamus esse mun⁹ illius, satis multis superius exe cuti sumus. Oratorẽ uel rhetora (eadem est enim nominis utriusq; uis) quidam uoluerunt esse, qui de qualibet re posset apte ornateq; dicere. Quod si statuissent sic, ut commoditas ipsa cultusq; oratiõis, solius rhetoris esset labor: ea uero de quibus differeret, suis quæq; artibus relinquerent, esset aliquid fortasse quod dicitur. Sed illis parum uisum est, splendidè ornateq; dicendi laudem per se amplissimam oratori tribuere: nisi reliquarum omnium artium cumulum prope immẽsum, iuri illius ditioniq; subdidissent. Neque consummatum eum dignum ue tanto putauerunt nomine, nisi idem de omnibus rectissime sentiret, optimè diceret. Quod si detur, fingamusq; tam felicis ingenij mortale aliquod esse pectus, ut artes, quibus nec singulis plene perdiscendis ullius hominis sufficit ætas, eas omneis

Quodnã officium oratoris seu rhetoris ex sententia aliorum.

unius ſtudium poſſit aſſequi, memoria complecti: fatendum tamen erit, ſi tum de oratoris officio quæratur, non quæſitum iri de eo tanquam de diſcretæ alicuius certæq; artis, ſed tanquam de hominis officio, qui cunctas artes teneat animo comprehenſas. Sed cum non donemus rhetoris nomine eum, qui reliquas artes octies perdidicerit: neq; quicquam illi negocij cum rhetorice putemus eſſe, niſi uiam rationemq; bene dicendi calleat: contrà uero qui ſit hac inſtructus, & ſolam ciuilium quæſtionum peritiam teneat, minimam utique artium humanarum partem: cum hic laudi rhetoris ſibi nomen audeat aſciſcere, iſq; ipſe ſolus ſit, quem rhetorum omnium libri doceant & abſoluant, multo uidebuntur arctius rhetorices contrahi fines. Ariſtoteles ergo ciuilis ſcientiæ partem rhetoricen uocat. Hermogenes etiā de ciuilibus ſolum quæſtionibus dicere, rhetoris cenſet eſſe. Cicero & Quintilianus, quamuis aliud diſputarint, non aliud tamen docent.

Sententia Rodol.

Equidem non negauerim eum, qui sit de ciuilibus quæstionibus, hoc est, de omnibus quæ in repub. quærentur, prudenter ornateq; dicturus, & qui de pacis belliq; rebus, & de legibus, omniq; iuris diuini, humani, publici, priuati'que ratione disserere possit, multis magnisq; instructũ artibus esse oportere. Sed quotusquisque fuit talis? Quanquam enim Cicero, præterq; illũ alter tertius'ue possint hoc in genere numerari: reliq dicere solum sui negocij putabant. Res, si quæ reconditiores essent, ab eis mutuari, q profiterẽtur, malebant. Et sicut Cicero ait Gallum dicere solitum, si quando quæstio incidisset, in qua non de iure, sed de facto quæreretur: nihil hoc ad ius, inquit, sed ad Ciceronem: ita illi, si quando quæstio proferebatur, in qua de iure esset, non de facto contentio: illi tanquam nihil id ad Ciceronem, ad Gallum reijciebant. Vocem tantum uerba'que commodabat orator, res à iurisconsulto petebantur. Itaque apud Græcos erant, quos πραγμα

τικοὺς uocabant: & Romæ iurisconsultus aderat, qui dicenti res (ut Quintilianus inquit) uelut telam texenti ministrabat. Aut igitur non erant rhetores isti, aut si fuerunt, cum præstarent id quod solum in rhetorum didicerāt scholis, cumque & ipsi se rhetoras esse uellent, & populus putaret, uidetur sola dicendi ratio ad rhetora pertinere. Et sane qui non habet eam, quantumuis sit aliarum artium cumulū consecutus, non habebitur utique rhetor. Cum ueniat ergo ab ea sola rhetoris nomen, sola uidetur, quam proprium sit præstare rhetoris. Cui quidem rhetorices etiam uocabulum consentit, quod à dicendi munere tributum esse, Græci nominis indicat origo. Quòd si omnia uelimus intra rhetorices ambitum claudere, quæcunque sunt in foro dicturo necessaria: & grammaticam, & iuris uel peritiam uel non inscitiam saltem, exempla monumentaque uetustatis, & reliqua id genus rhetorices putabimus partes; quas multum & in-

Solā dicendi rationem pertinere ad rhetō

ter se & à rhetorice distantes, artium discretæ professiones, & rerum ipsa natura demonstrat. Nec me latet, eum qui diceret in foro, semper uocatum esse rhetora: nec uel Homerum, uel Thucydidem, uel Platonem, quanquã fuerint isti, quisque in suo genere, facundissimi, quisquã hoc nomine uocauit. Sed, ut modo diximus, rhetor ad hunc popularem morem loquẽdi, hominis multarum artium periti, non artis unius est nomen. Qui uolet autem suis finibus cunctas artes includere, cum uideat omnes, quæ uel cognitionis sunt uel actionis, intra pſcriptum suarum præceptionum comprehensas esse, haud difficulter perspiciet, eas quæ pertinent ad dicẽdi rationem, quas λογικὰς græci, nos ratiõales uocamus: & materiæ quam docẽt, & præceptionum genere, ab aliĳs esse discretas. Cum sint autẽ (ut alio loco diximus) tria, quibus perfecta constet oratio, quæ sunt emẽdatio sermonis, probabilitas dictionis, & elocutionis ornatus: quorum cum primũ gram

matice doceat, secundum dialectice, tertium cui tribuam nisi rhetoricæ, prorsus non inuenio. Nam si dialectices est munus inuenire, quæ de re qualibet ꝓbabiliter dicuntur, (quemadmodum Aristoteles magniq́ȝ post eum senserunt autores) inuentaq́ȝ diiudicare: si recte probeq́ȝ doceat id dialectice, nihil erit utiq́ȝ necesse, nouam ullam de inuẽtione rhetori inferre mentionem. Sed perspicuitas solũ, compositio, cultusq́ȝ orationis, suus futura sunt labor. ¶ Nec quisquam propterea nudum me putet rhetora & inopem destituere, quisquis uidebit, quantum negocij habeat eloquendi ratio, quantum iudicij: cum & sua poetis, sua historiæ danda sit: suam philosophia, suam ciuilis oratio postulet: & uniuscuiusq́ȝ generis uariæ sint adhuc multiplicesq́ȝ differentiæ. Maximumq́ȝ discrimen est apud poetas, quomodo heroici carminis expleatur sonus, quomodo lene illud molle'que elegorum sculpatur, qua dictiõe tragœdia, qua comœdia, qua lyricorum libertas

Cauilli exclusio.

constet. Sic & in reliquis generibus lon-
ga est diuersitas. Quae cuncta quàm ma
gnum habeant negocium, uel hinc faci-
le liquet, quòd cum in reliquis quae per-
tinent ad dicendum, permulti, qui uel
morosissimis satisfacerent desiderijs, re-
perti sint: sola eloquendi ratio semper fu
it, in qua paucissimi potuerũt, cõsentien
te omnium iudicio, laudem mereri. ¶ Si
sola igitur elocutio ꝓpria rhetorices est;
quid ita tam multa de inuentione tradi-
derunt, quicunque scripsere rhetorica?
Dicam quod sentio. Primùm omnium
puto, eis qui rhetorica tractauerunt, nec
inuentionem, nec elocutionem, tanquam
proprium munus, explicandam fuisse:
quoniã q rhetores uocati sunt, ij fuerunt;
qui ciuiles tractauerunt quaestiones, cir-
ca quas omnis labor eorum curaq́ꝫ uer-
sata est: cum utantur autem omnes artes
elocutiõe & inuentione, nõ poterit utiqꝫ
proprium illorũ esse, quod est omnium
commune. Sed quia reliquas artes, quae
ad eruditionem pertinent, animi causa

Qui factũ sit, ut tam multa de locis rhetores praeceperint, cũ ad eos horum explicatio non pertineret.

quisq; discebat: nec quisquã ob id, nisi naturæ ingeniiq́; ui extimulante tractabat eas: ideo quisquis non optime sperabat de ingenio suo, ne attingebat quidẽ. Sic quæ inuenienda in eis essent, quomodo eloquendum, quisq; animo suo delibera bat: in locumq́; artis exactissimæ, succede bat optima natura. Proxima erat artis lo co, imitatio eius, qui aliqua cũ laude rem eandẽ tractasset. Ciuilis uero ratio, quoniã cœpit in Græcia in quæstu esse, subni xiq́; ciuium clientumq́; gratia incedebãt, ut quisq; pollebat plurimũ in ciuitate dicẽdo: incessit passim cupido cunctis, nec quisquam quid posset iam, sed quantum cuperet, spectabat: uolebantq́; benedicere omnes, & cito uolebãt: quare ab arte fuit eis præsidium petendum, quibus natura segnior erat. Cœperunt igitur disci doceriq́; ista. Vsu enim atq; honore, quibus maxime aluntur artes, eisdem na tas etiam primum esse certum est. Cum ueniant aũt tales plerunq; quæstiones in forum, de quibus nihil perpetuũ præci-

pi poſſit,ſed contentione dicendiq́; ui tra hantur in quamuis partem: fuit idcirco tradenda communis quædam inueniendi ratio,conueniens omnibus quæſtionibus,quæ quidem rectiſſime peteretur à dialectico,ſi tradita iam tum fuiſſet. Sed multo poſt ſecutus eſt Ariſtoteles,q primus eã in artis formã cogere adorſus eſt. Sed etiam quia ſplendor & cultus oratio nis maxime dominabatur in animis libe rorum populorum,apud quos ſuſtulit ſe primum plurimumq́; ſemper ualuit elo quentia:hanc quoq; partem adiecerunt, tandemq́; longa temporis poſſeſſione,ue lut uſucapione,uerterunt in rem ſua iſta, cum nõ eſſet eorum alius aſſertor. Cum ſit enim aliarum artium præcipueq́; poe tarum,ſua quædam & diſcreta à forenſi dictione eloquentia:quam neq; Ariſtote les,neq; ueterum quiſquam qui rhetorica ſcripſit,attigit:cũq; habeat omnis eloquentia commune quiddam tãquam genus, quod ad unius artis tractatum pertineat:perſpicuum eſt,eos eloquentiam

non uelut suum propriumq́ negocium, sed quatenus usui rebus que suis conduceret, executos esse. Quod si sit ergo eloquẽdi ratio (siue rhetoricen eã, seu quocunq́ uelimus alio nomine uocare) & dialectice, cui inuentionem iudiciumq́ tribuimus, inter se altera ab altera, & utraq́ à ciuilium quæstionum ratione discreta, sicut & à reliquis discernuntur artibus, quæ sibi utendas eas accipiunt: paratum est uidere, non esse ullam dialecticorum rhetoricorumq́ locorum differentiam. Nam elocutio quidem nullos habet locos: rhetor autem forensis ille à dialectico mutuetur eos oportet. ¶ Ea uero quæ personarum & rerũ attributa dixerunt, ad quos locos ex his quos descripsimus redigantur, planum erit, qui singulos uolet scrutari. Conueniunt autem solis coniecturalibus causis, Qui quæret enim, an possit ciuitate *Roma donari is, cuius populus fundus fact⁹ nõ fuisset, id est, cuius populus Romanus legibus nõ uteretur: quod in Cornelij causa quæsitum est; &

Nullũ esse discrimẽ inter locos dialecticos & rhetoricos.

Respõsio ad id q̃d initio huius q̃stiõis allatũ fuit de attributis p̃sonarũ & rerũ

*Romana.

an uis sit, metu armorũ deterrere à possessione quenquam, quod in Cæcinnæ iudicio fuit: quid habebit hic, quod ex attributis illis personarum aut rerum dicat? nihil profecto, nisi q̃ pacto hæc attributa à rhetoribus describuntur. In his ergo si uolet inuenire ex locis aliqd, & non præparatis argumẽtationibus uti, quas artiũ scriptores tradũt, necesse est redeat ad dialecticum. Sic loci & omnis inueniendi doctrina, dialectices opus: eloquendi, rhetorices erit. Ciuiliũ quæstionũ pars in legibus iureq́ꝫ ciuitatis posita, quæ iurisconsultorum libris continetur: & ne eã quidẽ qui rhetores uocabantur, attingebant. Pars in cõmuni sensu & usu uitæ consistit, quæ apertior est q̃ ut artibus sit tradẽda: aut si qd discendũ est eis, à philosophis petitur. Inuentionẽ ergo, eamq́ꝫ nec integrã nec absolutã, elocutionẽq́ꝫ quatenus instituto suo conducebat, complexi sunt, futuras tamen aliarũ artium particulas, si quis totas eas uoluisset explicare. Hæcq́ꝫ pro artibus suis habita sunt, quando sola

hæc habuerunt, quæ possent artium specie docere. Laudandi tamen, agendæque in omne æuum gratiæ uiris illis, quippe qui nisi dedissent illi initium, & forent hæc ab eis in artium formã collecta, nemo forte alius colligere tentasset.

Altera harum dictionum uidetur redundare.

¶SCHOLIA in caput decimumoctauum.

NVlla ferèquæstio) Demiror ego quonam errore illud contigerit, ut in scripto etiam exemplari quo usi sumus, ab hoc loco factũ sit initium libri tertij: cum Rodolphus ipse, & quidem multis in locis, nõ tertio, sed secundo libro, de locorũ usu se egisse testetur. Vtque ex multis afferamus unũ aut alterum: circa finem primi libri, Fiuntque isti, inquit, in summa loci uiginti quatuor, quibus in rem omnem, quæcunque erutum inuentumque ratione, ducitur argumentum: idque qua uia, quoque modo faciendum, proximo dicetur libro. Et libri huius capite secundo: Statutum est igitur nobis, inquit, hoc libro usum tradere locorum. Hoc libro, inquit, id est, secundo, non tertio. Rursus capite uigesimo, loquens de libro primo, non primum, sed priorem illum appellat, quod ipsum & in hoc etiam capite facit: quæ ratio loquendi fuisset uel ineptissima, si quæ ijs locis traduntur, pertinerent ad librum tertium. Quamobrem illud nobis certum indubitatumque sit, hoc illius initium esse nõ posse. Qua de re dicemus & in sequentibus. Interim, ut ueniamus ad id quod nunc agitur, quæcunque hoc capite docet Rodolphus, eorũ omnium hæc est summa: Nomen rhetorices bifariã capitur. Primùm, pro omni ac sola facultate ea, qua instructi esse debent ij, qui in foro causas ciuiles agunt. Atque hoc intellectũ acce-

Sũma capitis 18.

Nomẽ rhetorices bifariã capi.

pta rhetorice, quanquam utitur illa quidem elocutione & inuentione argumentorum, non ad eā tamen proprie pertinet explicatio rerum istarū, non magis, q̄ ad poeticen, ad historiā, ad naturalē aut moralē philosophiā: quæ & ipsæ elocutiōe pariter atq; inuētione utuntur. Et ad hunc tamen sensum usi sunt ferè nomine rhetorices ij, quorum de dicendi arte extant præcepta. Capitur deinde idem nomen pro arte ea, à qua dicimus petendam esse sermonis elegantiam. Quo intellectu dici solet, treis esse artes, quæ uersentur circa artificium orationis, grāmaticen, dialecticen, & rhetoricen: et à grammaticis quidem sermonis petendam esse emendationē, probabilitatem à dialecticis, à rhetoribus rationem culte ornateq; dicendi, hoc est, elocutionem, non modo illam forensem ac popularem, sed in cōmune, qua oratores, poetæ, historici, philosophi: breuiter, qua omnes ij qui scribunt aut dicunt, in sua quisq; arena, pro materiæ quā tractant qualitate, utuntur. Vt em̄ in uniuersum, q̄ modo, non de hac aut illa, sed de re quauis emendate loquamur docet grammatica, & argumentorū in res omneis inueniendi diiudicandiq; rationem dialectice explicat; ita par est, etiam unam aliquam esse artē, quæ in uniuersum eloquendi rationem tradat. Quo fit, uti nihil quicquam interfit inter locos dialecticos & rhetoricos: pertinetq; omnis illa disputatio de inuentione seu locis ad dialecticen solam, nō etiam ad rhetoricam: siue ea intellectu illo priori, siue hoc posteriore accipiatur. At em̄ si inuentio (inquis) argumētorum, hoc est, argumentorum loci, itēq; elocutio, ad rhetorem priori illo captum intellectu non pertinent: qui fit ergo, uti his de rebus illorum pleni sint libri? cur eorum quæ ad se nihil pertinēt, tradunt p̄cepta? Paucis. Vt primum apud Græcos in quæstu esse cœpit facultas dicēdi, & in illustri haberi nomē eorū, qui causas in foro agerent: statim (ut fit) agminatim cōcursum huc est, uoluerūtq; be

Locorum explicationē ad solū ptinere dialecticū non ad rhetorē.

ne dicere omnes, & quidem cito uoluerunt. Sed enim non erat omnibus datum hoc à natura, ut per sese & suo (quod aiunt) Marte inuenire ea possent, quibus & sua cõfirmarent, & aliena refellerent: eademq́; illa sic eloqui, uti aures etiam audientium uoluptate aliqua demulcerent. Opus ergo erat adminiculo artis, opus erat præceptis inueniendi ac eloquendi, quæ quidem utraq; non ab illis magis explicari doceriq́; debebãt, quàm à poetis, philosophis, alijsq́; scriptoribus, qui & ipsi (quemadmodum diximus) hisce utuntur. Sed cum eo tempore nondum inuentæ essent artes illæ, à quibus erant petenda ista: hinc fuit, ut necessitas quędam eos impulerit, harum etiam rerum præcepta tradere: non quidem in uniuersum, sed hactenus, quatenus suo instituto satis esse putabant. Quæ res fuit in causa, ut & posteri hanc docendi rationem secuti, omnes tradiderint præcepta rerum istarum, non quòd hoc ad illorum proprie pertineret officium, sed quod eos qui antè idem argumentum tractassent, imitari liberet. Alioqui, inueniendi quidem ratio in commune petenda erat à dialectico: elocutio autem ab rhetore eo, quem secũdo loco diximus hoc nomine significari. Quos attributa personarum & rerum uocant) Personarum attributa sunt, genus, natio, patria, sexus, ætas, educatio, habitus corporis, fortuna, cõditio, natura animi, uictus, studia, affectiones, antè acta aut dicta, nomen. Attributa rerum sunt, causæ, locus, tempus, casus, facultas, instrumenta, agendi modus, quæq; alia eius generis sunt. Et Boethius sic esse putauit, sic tradidit, cum in quarto libro Topicorum hanc ipsam tractaret quæstionem) Docet eo in loco Boethius, trifariam differre dialecticê à rhetorica, materia, usu, & fine. Materia, q rhetorice circa hypotheses, dialectica circa theses ỿsetur. Vsu, q dialecticus cõcisa oratione & syllogismis integris, rhetor oratiõe perpetua & enthymematis, hoc est, imperfectis syllogismis utatur. Fine, q rhe-

Attributa psonarũ.

Attributa rerum.

Trifariã, ut uult Boethi⁹, dialecticen à rhetorica distare.

toris finis sit, persuadere iudici: dialectici, ab aduersario ipso id, q̃d uult, extorquere. Quę illi⁹ sententia quatenus uera sit, patere ex ĳs potest, quæ diximus huius libri capite quinto, octauo, & duodecimo. quanquam quod addit de usu enthymematum & syllogismorũ, id neutro eorum intellectuum quos superius expressimus, satis uerum uidetur, quando & rhetor ille forensis uel creberrime integris utitur syllogismis: neque quicquam obstare uidetur, quin in disputatiõibus etiam illis dialecticorum, enthymematum esse usus aliquis possit, quẽadmodum dictum est supra capite decimoquarto. Et de dialectice quidẽ quod credamus esse munus illius, satis multis superius executi sum⁹) Fuit enim dictum cap. tertio libri hui⁹, finem dialectici esse, probabiliter de re quauis differere. Oratorẽ uel rhetora, eadem em̃ est nominis utriusq; uis) Vt negari non potest, eosdem plane fuisse, quos Græci olim rhetoras, & q̃s Romani oratores uocarũt: ita hoc rursus uideo consuetudinem obtinuisse apud scriptores Latinos, ut oratoris nomine significent eum, qui causas in foro agat: rhetoris, qui rhetorica doceat. Qui de qualibet re posset apte ornateq; dicere) Cicero primo de oratore: Quamobrem si quis uniuersam & propriam oratoris uim definire cõplectiq; uult, is orator erit, mea sententia, hoc tam graui dignus nomine: q, quæcunq; res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & cõposite, & ornate, & memoriter dicet, cum quadã actionis etiã dignitate. Sed illis parũ uisum fuit, splẽdide ornateq; dicendi laudem per se amplissimam oratori tribuere) Neq; em̃, ut inqt apud Ciceronem Crassus, præstabilius quicquã uidetur, q̃ posse dicẽdo tenere hoĩm cœtus, mentes allicere, uolũtates impellere q̃ uelit, unde aũt uelit deducere. Hęc una res in om̃i libero populo, maximeq; in pacatis tranq̃llisq; ciuitatibus, p̃cipue semp floruit, sempq; dominata est. Quid em̃ est aut tam admirabile, q̃ ex infinita ho

Orator. Rhetor.

Orator q̃s dicendus.

Eloquentiæ laus.

minum multitudine existere unum, qui id quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucũdum cognitu atq; auditu, quàm sapientibus sententijs, grauibusq; uerbis ornata oratio & perpolita? aut tam potens atq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatẽ, unius oratione cõuerti? Quid tam porrò regium, tam liberale, tam magnificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutẽ, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tect⁹ ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq; meditere. quid esse potest in ocio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? &c. Et apud eundem Ciceronem Antonius: Nam ut usum, inquit, dicendi omittã, qui in omni pacata ac libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominũ aut auribus, aut mentibus iucũdius percipi possit. Quis enim cantus moderata pronunciatione dulcior inueniri potest? Quod carmen artificiosa uerborũ constructione aptius? Qui actor in imitandã, quàm orator in suscipienda ueritate iucundior? Quid autem subtilius, quàm crebræ accuratæq; sententię? Quid autem admirabilius, quàm res splendore illustrata uerborum? Quid plenius, ꝙ omni rerum genere cumulata oratio? neq; enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici grauiterq; debeat. Hui⁹ est in dando cõsilio de maximis reb⁹, cũ dignitate explicita sententia. Eiusdem etiã lãguentis populi incitatio, effrenati moderatio. Eadẽ facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutẽ uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperi⁹? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatẽ uehementius fran

gere acccuſando poteſt? quis mœrorem leuare mitius conſolãdo? Niſi reliquarum artium cumulum prope immenſum iuri illius ditiõiq́ſubdidiſſent) Hoc facit Quintilianus libro primo ac duodecimo. Et apud Ciceronem Craſſus; Noſtra eſt, inquit, omnis iſta prudentiæ doctrinæq́ profeſſio, in quã homines quaſi caducam atque uacuam, abundantes ocio, nobis occupatis, inuolauerunt. Atq́ etiam aut derident oratorẽ, ut ille in Gorgia Socratis cauillator: aut aliquid de oratoris arte, paucis præcipiunt libellis, eoſq́ rhetoricos inſcribunt. Quaſi non illa ſint propria rhetorum, quę ab iiſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatib⁹ inſtituendis & regẽdis: de omni *uiuẽdi, deniq́ de naturæ etiã ratione dicuntur. Et rurſus in eodem uolumine: Quare omnes iſtos me autore (inquit) deridete atq́ contemnite, q ſe horum q nunc appellantur rhetorũ pręceptis, omnem oratoris uim complexos eſſe arbitrãtur: neq́ adhuc quã perſonam teneãt, aut qd profiteãtur, intelligere potuerunt. Vero eñ oratori, quæ ſunt in hoĩm uita, quandoquidem in ea uerſatur orator, atq́ ea eſt ei ſubiecta materies, oĩa quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata eſſe debent. Idem & in oratore ad Brutũ, uniuerſam philoſophiam particulam quandam uult eſſe rhetorices. Et in primo rurſus de oratore: Mea quidem, inqt, ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerũ, magnarũq́ artium ſcientiã conſequutus. Fingamuſq́ tam felicis ingenii mortale aliquod eſſe pectus) De hoc Fabius libro duodecimo, capite ultimo. Fatendũ tamẽ erit, ſi tum de oratoris officio quęratur, non quæſitũ iri de eo, tanquam de diſcretæ alicuius certæq́ artis &c. His planè cõſentanea ſunt ea, quæ apud Ciceronẽ primo libro de oratore diſſerit M. Antonius. Qui loc⁹ cũ mirè faciat ad intelligẽda ea, q̃ hic habet Rodolphus, nõ pigebit totũ aſſcribere: Oratorem aũt, qm̃ de eo quærimus, inquit, eũdem non facio eundẽ quem Craſſus,

Quæ multa rhetori ſubiecerit Quintilianus, & Cicero, primum tertio de oratore, deinde & aliis locis.

Sententia Antonii de oratore ſuperi-

qui mihi uisus est omnē rerum atq; artium scientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine. Atq; eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis, uti possit in causis forēsibus atq; cōmunibus. Hunc ego appello oratorem: eumq; preterea esse instructū uoce et actione & lepôre quodam uolo. Crassus uero noster mihi uisus est oratoris facultatem, nō illius artis terminis, sed ingenij sui finib⁹ immensis penè describere. Nam & ciuitatum regendarū oratori gubernacula sententia sua tradidit. In quo permirum mihi uisum est Scæuola, te hoc illi cōcedere, cum sępissime tibi senatus breuiter impoliteq; diceti maximis sit de rebus assensus. M. uero Scaurus, quē non longe ruri apud sese esse audio, uir regendę reipub. scientissimus, si audierit hanc autoritatē grauitatis & cōsilij sui uindicari à te Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas: iam credo huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso aspectuq; conterreat. Qui quanquam est in dicēdo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, q̃ dicendi arte nititur. Neq; uero si quis utrunq; potest, aut ille cōsilij publici autor ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus aut eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregi⁹, *illā scientiā dicēdi copia est cōsecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longeq; sunt diuersæ atq; seiunctæ. Neq; eadem ratione ac uia, M. Cato, P. Aphricanus, Q. Metellus, C. Lęlius, q omes eloquentes fuerunt, orationē suam & reipub. dignitatē exornabant. Neq; eñ est interdictū, aut à natura rerū, aut à lege aliqua atq; more, ut singulis hominibus ne amplius q̃ singulas artes nosse liceat. Quare non, etsi eloquentibus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps fuit, idcirco eiusdem hominis atq; artis eadē facultas existimanda est. Nec si P. Crassus idē fuit eloquēs & iuris peritus, ob eā causam inest

ori cōtraria, sed cō sona planē ijs quæ docet Rodolphus.

* aliqua scientia dicendi copiam.

in facultate dicendi iuris ciuilis scientia. Nam si quisquam, ut in aliqua arte & facultate excellēs, aliā quoq; artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod praeterea sciet, id eius in quo excellet, pars quaedam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pilā bene & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniam utrunq; eorum P. Mutius optime fecerit: eademq; ratione dicantur & quos physicos Graeci uocant, ijdem poetae: quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. Ad hoc. ne philosophi qdem ipsi qui omia sicut propria sua esse atq; à se possideri uolunt, dicere audēt, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus praestantissimum fuisse profiteantur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere: ut quoniam dicendi facultas non debet esse ieiuna atque nuda, sed aperta atq; distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate: sit boni oratoris, multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo & cogitatiōe, multa etiam legendo percurrisse: neq; ea ut sua possedisse, sed ut aliena libasse. Fateor enī callidū quendā hūc & nulla in re tyronem ac rudem, nec peregrinum & hospitem in agendo esse debere. Sed cū non donemus rhetoris nomine eū) Hoc solū, inquit, ptinet ad officium rhetoricae, à quo solo rhetor habet, uti rhetor dicatur: haec autem est ratio eloquendi circa ciuiles causas: quamobrē solū hoc rhetoris officiū esse dicemus, appositē commodeq; dicere posse de causis ciuilibus.

Qua ratione dici possit, oēs artes oratori esse subiectas.

Aristoteles ergo ciuilis scientiae partē rhetoricē uocat. Hoc ipsum facit & in rhetoricis Cicero: Ciuilis quędā, ingens, ratio est, quę multis et magnis ex reb⁹ constat. Eius quędam magna et ampla pars est, artificiosa eloquentia, quā rhetoricam uocāt. Et quae sequuntur. Hermogenes etiam de ciuilibus solū quaestionibus dicere, rhetoris censet esse.) Id ipsum his uerbis praecipitur in rhetoricis ad Herennium: Oratoris officium

est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutę sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Et sicut Cicero ait Gallum dicere solitum) Hunc Ciceronis locum attigimus libro superiore, capite decimo septimo. Itaque apud Gręcos erant, quos πραγματικοὺς uocabant) Crassus primo de oratore: Itaque, inquit, ut apud Gręcos infimi homines mercedula adducti, ministros se præbēt in iudiciis oratoribus, ii qui apud illos pragmatici uocantur: sic in nostra ciuitate contrà, amplissimus atque clarissimus quisque uir, ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poeta est: Egregiè cordatus homo Cat⁹ Aelius Sextus &c. Et respondens Crasso Antonius: Quod si in gestu, inquit, qui multum oratorē adiuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat uel sustinet: elaborare nobis non licet: at tantum in utroque assequi possumus, quātum in hac acie quotidiani muneris spatium nobis datur: quāto minus est ad iuris ciuilis pdiscendi occupationem descendendum? Quod & summatim percipi sine doctore potest, & hāc habet ab illis rebus dissimilitudinē: quod uox et gest⁹ subito sumi & aliunde arripi non possunt: iuris utilitas, ad quancunque causam, quamuis repentè uel à peritis uel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi hoiēs ministros habent in causis iurisperitos, cum ipsi sint peritissimi: & qui, ut abs te paulo ante dictum est, pragmatici uocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorū hominum autoritates, leges, & iura, tecta esse uoluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Gręcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire iure ciuili, non ei pragmaticū adiutorē dare. Hucusque apud Ciceronē Antonius. Quod ad nomē attinet, πρᾶγμα negociū ac causam significat. Inde πραγματικὸς, qui in negociis causisque uersatur, quem haud scio an nos dicere possim⁹ causidicū, & rabulā quendā forensem. Qui

Pragmatici.

dicenti res, ut Quintilianus inquit, uelut telam texenti ministrabat) Sensum Fabii magis refert quàm uerba, quæ apud eum autorē libro duodecimo sic habēt: Neq; ego sum nostri moris ignarus, oblitusve eorū, q uelut ad arculas sedent, & tela agētibus subministrāt. Neq; idem Græcos quoq; nescio factitasse, unde nomē ijs pragmaticorum datum est. Cui quidem rhetorices etiam uocabulum consentit) Verbum græcum est ῥέω, quod etsi hodie id quod fluo significat, tamen ueterib⁹ etiam fuisse id quod dico, apparere uel hinc potest, quod inde ῥῆμα, id est, uerbum, descēdit: & ab Hesiodo ῥητοί τ' ἄῤῥητοί τε dicūtur, quos Latine dictos indictosq;, laudatos & illaudatos, celebres & ignobiles dicere possumus. Hinc ergo deriuantur & hæc, ῥήτωρ, ῥητορική, ῥητορεύω. id quod secundo oratoriarum institutionum libro testatur & Fabius. & Cicero in Oratore ad Brutum: Sed iam, inquit, illius perfecti oratoris & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est, oratione, cætera in eo latere, indicat nomē ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor hæc complexus est omnia, sed & Græce ab eloquendo rhetor, & Latine eloquens dictus est.

Rhetoricę uocabulum unde dicatur.

Cum sint autem, ut alio loco diximus) Libri huius capite secundo. Cum & sua poetis, sua historię danda sit) Hanc ęloquendi diuersitatem attingit in libris de Oratore & Cicero. Maximūq; discrimē est apud poetas) Cuius præter alios meminit in libello de arte poetica Horatius. Sola eloquēdi ratio semper fuit) In hanc sentētiam multa Cicero I. libro de Oratore ad Quintum fratrem. Ciuilis uerò ratio, quoniam cœpit in Græcia in quæstu esse) Fabij libro III. de origine rhetorices uerba hęc sunt: Initium ergo dicendi dedit natura, incremētum artis obseruatio. Homines enim, sicut in medicina cum uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatiōe eorum effecerūt artem: ita cum in dicendo, alia utilia, alia inutilia deprehenderēt, nō

tarunt ea ad imitandum uirandumq́, & quædam secundum rationem eorum adiecerunt ipsi quoque. Hæc cõfirmata sunt usu, tum q̃ sciebat quisq́ docuit. Sed multo post secutus est Aristoteles, q primus eam in artis formam cogere adorsus est) Gloriatur ipse Aristoteles in fine libri de elenchis sophisticis, cęteras quidem artes omneis paulatim cœpisse, & ab alijs quidem earum esse inuenta principia, ab alijs auctas esse, ab alijs tandem aliquando absolutas: quæ autem à se tradita sint de ratione syllogismorum, ea omnia à se uno & inuẽta & perfecta absolutaq́ esse. Quòd sit autem dialecticæ post cæteras arteis inuenta, obiter apud Ciceronem docet his uerbis Crassus: Nam uetus quidem (inquit) illa doctrina, eadem uidetur & rectè uiuendi & bene dicendi magistra. Neque disiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores atq́ dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre, Achilli iuueni comitẽ esse datũ dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actorẽq́ rerum. Sed ut homines labori assiduo & quotidiano assueti, cum tẽpestatis causa opere prohibẽtur, ad pilam se aut ad talos aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in ocio ludum: sic illi à negocijs publicis tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati, totos se, alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt: alij etiã, ut dialectici, nouum sibi ipsis studium ludumq́ pepererũt. Et quæ sequuntur. Tandemq́ longi temporis possessione, uelut usu capione, uerterũt in rem suam ista) Vsucapionem uocant iureconsulti, quam hodie ferè dicimus præscriptionem. A Modestino iureconsulo finitur hoc modo: Vsucapio est acquisitio uel adiectio domini per continuationem possessionis, temporis lege definiti. ff. de usucapionibus & usurpationibus. l. Vsucapio. Cum non esset eorum alius assertor) Vindicator, qui ea sibi assereret, uindicaretq́, ac sua dice-

Dialectice post alias artes inuenta.

Vsucapio

ret. Est aūt & hoc uerbū iureconsultoꝝ, quos diligenter & ab Rodolpho lectos apparet. Qui quærit em, an possit ciuitate Romana donari is, cuius populus fundus factus non fuisset, id est, cuius populus Romanis legibus nō uteretur) Ciceronis hanc in rem uerba, ut quidem hodie in exemplaribus leguntur, sic habent: Nascitur iudices causā Cornelij ex ea lege, quā L. Gellius, Cn. Cornelius, ex senatus sententia tulerunt, qua lege uidemus satis esse sancitū, ut ciues Romani sint ij, quos Cn. Pompeius de consilij sententia sigillatim ciuitate donauerit. Donatū esse L. Corneliū præsens Pompeius dicit, indicāt publicæ tabulæ, accusator fatetur. Sed negat ex fœderato populo quenquā potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc ciuitatem uenire. O præclarū interpretem iuris, autorem antiquitatis, correctorē atq; emendatorē nostræ ciuitatis: qui hanc pœnā fœderibus asscribat, ut omniū prēmioꝝ beneficioꝝq; nostroꝝ expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, q̄ fœderatos populos fieri fundos oportere? Nā id non magis est proprium fœderatorū, q̄ omniū liberoꝝ. Sed totum hoc iudices in eā fuit positum semper ratione atq; sententia, ut cum iussisset prętor aliquid, si id acciuissent socij populi ac Latini, & si ea lex quam nos haberemus, eadem in populo aliquo tanquam in fundo resedisset, ut tum lege eadem is populus teneretur: non ut de nostro iure aliquid minueretur, sed ut illi populi aūt iure eo quod a nobis esset cōstitutū, aut aliquo cōmodo aut beneficio uterentur. Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hæreditatibus, innumerabiles aliæ leges de ciuili iure sunt latæ: quas Latini uoluerunt, acciuerūt: ipsa deniq; Iulia, qua lege ciuitas & socijs & Latinis data: qui fundi populi facti non essent, ciuitatem non haberent, in quo magna cōtētio Heracliensiū & Neapolitanoꝝ fuit, cū magna pars in ijs ciuitatibus, iuris sui libertatem ciui

Qui populus dicatur fundus factus.

tati anteferret. Postremo hæc uis est istius & iuris & uerbi, ut fundi populi beneficio nostro, non suo iure fiant. Cum aliquid populus Romanus iussit, id si est eiusmodi, ut quibusdam populis siue fœderatis siue liberis permittendum esse uideatur, ut statuant ipsi, non de nostris, sed de rebus suis, q̄ iure uti uelint, tū utrum fundi facti sint, an non, quærendum esse uideatur. De nostro uero imperio, de nostris bellis, de uictoria, de salute fundos populos fieri noluerūt. Et an uis sit, metu armorum deterrere à possessione quenquam) Extat hodieq; pulcherrima hac de re Ciceronis oratio pro Aulo Cæcinna, quem cum Sextus Ebutius armis ad fundum suum accedere prohibuisset, negauit tamen Piso aduocatus Ebutij, uim esse factam, propterea quòd nemo neque occisus neque uulneratus esset. Quam illius defendendi rationem multis argumentis refellit Cicero.

¶ Volenti copiam dicendi parare ex locis principio necessariam esse plenam locorum notitiam: eamq; in duobus pręcipue positam esse. Primū, ut explorate, quot loci sint, & quę cuiusq; proprietas, teneamus. Deinde, ut argumētationes ab autoribus traditas, in suos quāq; locos possimus resoluere. Capur XIX.

VT ergo dicamus id, quod præsentis est negocij: tractatum'q; locorum aperiamus, id est, doceam⁹, quo pacto sit omnis argumētorum facultas & copia è locis eruēda: primū hoc & præcipuū est, quod rerum ordo præcipiēdum monet: ut quisq; inuenire uolet ex locis, diligen

Primum præceptū de locorū usu, nempe, ut cognitos habeamus locos.

Duo necessaria ad locorum cognitionem

ter & exacte locos habeat cognitos. Est autem locorum notitia fere in his duob⁹ posita. Prius est, ut numerum naturamq; locorum, quot sint, & quæ cuiusq; sit uis & proprietas, explorate planeq; teneat. Quod siue nostra descriptione, siue quouis alio consequatur autore, non multum referet. Aut inueniet enim optimum ducem: aut pro optimo erit, quem poterit expeditissime sequi. Nec uero memoria tenuisse locos satis esse credidero: sed paratos, exercitos, & uelut in conspectu & ad manū positos teneat uelim. Sicut eñ non potest celeriter quis & inoffenso uerborum cursu legere aliquid, cui de singulis literis est in consilium eundum: sic neque paratē poterit inuenire ex locis, cui cum inueniendum est, prius ipsi quærendi sunt loci. ¶Proximum in locorum notitia est, quodq; difficilius est, traditas ab autoribus argumentationes suis locis reddere: idq; non in hoc solū est utile, ꝙ plurimum confert intelligendis uirtutibus autorum, & in discernenda uaria apud

eos argumentandi ratione,ut quandoq; tanquã crebris densisq; ictibus,sic multis argumentationibus celeriter coagmentatis,feriant aduersarios: quandoq; argumentatione late copioseq; fusa, multarũ impetum,unius pondere exæquent: iam confodiant acumine,iam uiribus prosternant,iam de re iudicẽt:iam sicubi parum est in re fidutiæ,in aduersarium conuersa oratione,uelut flexu eludant. Paratur hinc iudicium, & omne fere artificium perspicitur,non inuẽtionis modo,quod & ipsum nostri instituti est,& nobis proinde maximum:sed magna ex parte elocutionis,quæ sic plerũq; rebus affixa est, ut uix possit inde diuelli: apud Demosthenẽ præsertim & Ciceronẽ,& ut qsq; est istis dicendi iudicio ꝓximus,quorum est ita rebus accõmodata oratio, ut nasci uideatur ex illis. Verum non in id solum (ut diximus) utile est cognoscere locos argumentationum apud autores: sed ꝙ hoc usu tractatuq; rerum,cũ ratio accesserit eis,copia quædam & thesaurus para

Quàm utile sit traditas ab autoribus argumentationes suis locis reddere.

tur, qui semp nobis in prõptu sit, ut q̊ties ex locis quæremus similibus in rebus, similes nobis argumentationes occurrant. Sicut enim in omni uita, sic in hac quoq; inueniendi ratione, primum est scire qd & quo pacto sit faciendum. Facere uero quæ recta sunt, & quaten⁹ recta sunt, imitatione facilime consequimur. Præceptis enim aures ferè imbuuntur: exempla docent oculos. Quanquam sint autem plura, quæ audiendo possumus, quàm uidendo discere, latiusq; aurium pateat sensus: certiora sunt tamen, quorum ipsi nobis oculis tradimus fidem. Vnde scite apud Comicum dictũ est: Pluris est oculatus testis unus, q̃ auriti decem. Aures enim alijs, oculi sibi credunt. ¶ Non est autem facile, certam dare deprehendẽdorũ locorũ in argumentationibus legem, q; præsertim persæpe, nisi assuetis admodũ longo usu lectioneq; autorum, difficile sit argumentationes explicare: & conclusionem propositionemq́ue earum ex orationis cumulo colligere. Teguntur enim

De hac argumẽto℞ redditiõe, non posse certam tradi legem, posse tamẽ uiam atq; manuductionem quandam dari.

sæpe,& in ipsa dicendi copia delitescũt, uel uarijs dicendi figuris occuluntur. Quandoq; iunguntur tanquam in unius propositionis speciem, conclusio & propositio: quandoq; pro utrisq; sola propositio ponitur. Et quod de Lysia legimus, cui summæ fuit artis loco, non uideri artem, id crebro est etiam apud reliquos autores uidere, quo grauius ex insidijs incautum aduersarium petant. Viam igitur quandã ad ista,&(ut dicitur) manuductionem fortasse dare poterimus, quo facilius in his loci cognoscantur. Vtilissimum fuerit igitur, incipientem primum ab his initiũ facere, quæ sunt apertissima perspectu:& in quibus uel iam formatæ sunt argumentationes, uel facilimè poterunt formari. Eas ubi accepit, uideat primum quod sit argumentum probationis, id est, quod sit futurum medium, si cogatur in formam ratiocinationis argumẽtatio. Est autem id quod sumptum in propositione, in cõclusione non sumitur: Vt, philosophus non recte dimittet uxo

Quid medium argumentationis.

rem,non ergo Cato recte dimittet uxorem: Medium argumentationis est philosophus. Deinde cõferatur medium cum eo quod sumitur in cõclusione,& in propositione non est sumptum, id est autem Cato. Inde uideatur, significetur'ne medio aliquid quod sit in extremo, cũ quo confertur, aut extra. Vt philosophus significat aliquid, quod est in Catone. Deinde, sit ne substantia eius, aut circa substantiam. Certum est, quod nomen philosophi significatur esse circa substãtiam Catonis. Sic per reliquos eam⁹ locos, donec ad eum qui proprius est noster, ueniamus. Non enim philosophus subiectum est Catonis, non actus: ergo cum sit circa substantiã eius, adiacens erit. ¶ Non est autem ignorandum, medium etiam non solum comparatum extremo, quod in conclusione colligitur, in loci alicuius nomẽ transire: sed etiam, si comparetur extremo cui coniunctum est in propositione. Cuilibet enim comparatum, alicuius loci sortietur utiq; naturã. Vt si dicam, Ca-

Eandẽ argumentationem, diuerso respectu ad diuersos posse reduci locos.

o non recte dimitteret probatum seruũ,
ergo multo minus Cato dimitteret pro-
batam uxorem: dimittere seruum proba
um, est medium, quod comparatum Ca
oni, ad connexorum pertinebit locum,
uius generis sunt seruus & dominus: cō-
aratum autem uxori, inter comparata
rit. minus enim in proposito seruus pro
batus, q̃ probata uxor. Quanquam sint
utem propiora rei connexa, q̃ compa-
rata, citius tamen dixerimus hanc à com
paratis ductam argumentationem esse,
quoniã uis & efficiendi euidentia est aper
ior ex hoc loco. Nomen itaq; etiam iu-
tius inde capiet. Quãquam qui uolet ex-
acte nominari locum argumentationis,
acile uitabit errorẽ, si addat semp extre-
mũ id, ex cui⁹ loco ductũ uult esse medi
um. Vt si dicat, Tarquinius est peregri-
nus Romæ, ergo non debet Romæ expe
tere regnum: medium est, pegrinum esse
Romæ. Quod si Tarquinio compares, ad
locum eũ referetur, qui ex loco dicitur.
Quoniã peregrinum esse nõ est aliud, q̃

aliam habere patriam; patria autem, loci nomen est. Sin Romæ conferatur, connexum erit: quoniam peregrinū esse ei cui peregrinus quis est, connexum est. Sin ei quod est expetere regnū, iungatur peregrinum esse, contingens erit. possunt enī iuncta esse utraque, & utrumuis esse sine altero. Ergo si qs argumentū id, ductum uel ex loco, uel ex connexis, uel contingentibus dicat: rectè quidem, sed non satis explicatè dicet. Quod si addat, ex loco Tarqnij, ex connexis Romæ, ex cōtingentibus regni, iam quoduis horum dixerit, nihil errabit. Licebit igitur ex quouis horum uelet locorū dare nomen argumento. Promptiꝰ tamē & expeditius quærenti, ex Tarquinij nomine inuenietur. Itaq; potissimum huius censebitur loci, quem comparatum Tarquinio tenet. Cum sint enim loci (ut diximus) notæ quædam & tanquam indices inueniēdarum rerum, ex quocunque loco commodissimè inuenitur quodque, eius debet etiam potissimum generis existimari. ¶ Non erit au-

tem iam supra spem difficultas, cũ in apertiorib⁹ & magis expositis argumẽtationibus fecerimus usum, ut rectiores paulatim deinde argumentationes non modo reddamus locis suis, sed quod prius & difficilius est, in formam suam colligamus, & ostendamus, quæ propositio sit, & qd cõficiatur. Opus est ergo in primis scire quæ sit quęstio, cui argumentationes adhibentur: quæ quomodo sit inuenienda, si forte non satis aperta fuerit, q̃ simplicissimè potuimus, ostensum est à nobis, cum de inuenienda quæstione loqueremur.

Quò rectiores argumẽtatiões in suas sint colligendæ formas suisq́ locis reddendæ.

Nec inuenienda solum generalis est quæstio, in qua omnia continentur ea quæ dicuntur tota oratione: sed specialis etiam quæ generali continetur, ad quam præsens argumentatio adhibetur, quam quærimus explicare. Quam cum inuenerimus, tum quicquid id est, quod pro argumentatione propositum est, id si una propositio est, adhibẽdum quæstioni. Quod si probet ea quæstionem in hanc aut illam partem, pronunciatũ quæstionis in eam

Inuenta q̃stione latentius ꝓbata, quę facienda sint, pręcepta quatuor.

partem, in quam inclinat probatio, conclusio fiat enthymematis: & quod in probationem assumptũ erit, propositio. Sin plures erunt propositiones, tum adhibendæ erunt altera alteri: uidendumq; an altera probetur per alteram. Quod si fiat, ad summam quæstionis solum erit una argumentatio, ordine tamen probandi plures. Quod si non probetur altera per alteram, sed unaquæq; per se probet id quod quæritur, plures erunt argumentationes. Quod si nec altera alteram probet, nec quælibet quæstionem per se, uel erunt plures unius argumentationis propositiones, uel plurium propositionum probationes. Quæ qdem qualia sint, optimum erit sumptis ab autorib⁹ exemplis ostendere. Pro tota argumentatione est apud Quintilianum in Milite Mariano propositio: Quid dicis? Tu si tribunus esses, hoc fecisses? si miles esses, hoc tulisses? Non erit difficile formare hanc argumẽtationem, qui uiderit, quid ea uelit efficere. Id aũt est in summa quæstiõis, tribunũ

Præceptũ secundum

Tertium.

Quartum præceptũ bimembre

Primi prę cepti excẽplum primum ex Quintiliano.

iure occiſum eſſe à milite. Quod ſi cum hac propoſitione conferatur, non probatur id quidem cõtinuo ex ea, ſed hoc, q̃d ei proximum eſt, neq; hũc tribunũ iſtud facere, neque militem ferre debuiſſe. Vt ſit hæc argumentatio: Tu ſi fuiſſes tribunus, non feciſſes hoc: ergo nec iſte tribunus facere debuit. Sic etiam, ſi fuiſſes miles, non tuliſſes: ergo nec miles iſte debuit ferre. Iam apertũ eſt, duas eſſe argumentationes, eas quas dicimus in una compoſita propoſitiõe fuiſſe concluſas.

¶Crebro quidem uſu uenit conciſa hæc argumentatio altercantibus, quod ex tragœdiarum ſcriptoribus facile liquet. Apud Senecã cũ dixiſſet Megara, Semperq; magno conſtitit naſci deum: uolẽs Herculis affirmare diuinitatem, ſubijcit Lycus cõfutaturus illud: Quemcũq; miſerum uideris, hominem ſcias. Duabus argumentationibus eſt hic opus, ut perueniamus eò, quod propoſitione colligitur. Quod quomodo fiat, apertum erit, ſi reſpiciamus quid uelit probare Lycus.

Notatio.

Exemplũ ſecundum ex Seneca in Hercule furente.

Vult sanè confutare, quod sit Hercules deus. Ergo hæc erit intẽtio: Hercules nõ est deus. Propositiõẽ aũt quã ipse sumit, solum uidetur colligi, hominẽ esse Herculem. Hanc itaque argumentationem uelut confessam in medio reliquit, Hercules est homo, ergo non est deus. Quod sit autem homo, probat: quoniam quisq; miser est, homo est: Hercules est miser, est igitur homo: prius argumentum è diuersis deo ducitur, posterius ab adiacentibus Herculis. ¶ Simile est quod subijcit in proximo Megara: Quemcunque fortem uideris, miserum neges. Confutat minorem propositionem, quæ erat, Hercules est miser. Vt sit argumentatio. Nemo fortis est miser, Hercules est fortis, non est ergo miser. ¶ Plures autem propositiones sunt, quarum alteram probat altera. Vt apud Lucanum in quinto Pharsaliæ: Orbis Iberi Horror & Arctoi nostro sub nomine miles, Pompeio certè fugeres duce. Probat id à pari: fortis in armis Cæsareis Labienus erat, nunc transfu

Tertiũ ex eodem Seneca.

Secundi præcepti exemplũ primũ ex Lucano lib. 5.

ıga uilis, Cum duce prælato terras atq;
:quora lustrat. Posterius ergo proposi-
io prioris est. Prius etiam propositio al-
:rius argumentationis, cuius est ab auto
: colligenda cõclusio, quam reperiemus
ırsus ea uia, quam prius ostendimus.
Quæstio est, an bene sibi consulant mili-
s, deserendo Cæsarē. Capiamus propo
tionem, quæ est: milites qui sunt fortissi
ıi & clarissimæ apud omes famæ ductu
æsaris, timidi atq; fugaces erunt, si Põ-
eium sequantur. Hæc propositio si ad-
beatur quæstioni, statim uidebitur con
:i, non ergo bene sibi consulent, si dese-
nt Cæsarem. ¶ Quando & in hoc ge- Notatio.
:re probationes propositionũ, pro pro-
ositionibus ponuntur, quemadmodum
propositiones pro conclusionibus.
uale est apud eundem autorem: Par la
or atque metus precio maiore petitur.
æc argumentatio uidetur tota mihi es-
ratiocinatio huiusmodi: Quæcunque
nus laboris habent & plus præmij, ma
s sunt expetenda: bellum ciuile minus

Secũdum & ipsum ex Lucano libr. 1.

laboris habet quàm Gallicũ & plus præmij, ciuile ergo magis est expetendum. Pro maiori propositione posita est probatio, quæ est: Vbi par labor est & præmium maius, id est expetendum: consequitur, ergo ubi minor labor est & precium maius, id est expetendum. Sic pro minore quæ erat, ciuile bellum habet minus laboris, quàm bellum Gallicum & maius precium, quoniam Gallia quota pars terrarum, tenuerit eum bello decem annorum implicitum: ciuile autem bellum, si gesserit pauca felici euentu prælia, cum Roma subiget ei orbem.

Præcepti tertij exẽplum.

¶Cum uero plures sunt propositiones, quarum alterã altera non probat, & utraque probat intentionem per se, certum est plures esse argumentationes. Cuiusmodi apud eundem autorem eodem loco: Socerum depellere regno Decretum est genero. partiri non potes orbem. Vel una propositio est, uel q̃d prius est, Socerum depellere regno Decretum est genero, confirmatio fit eius quod sequitur,

partiri non potes orbem. Hoc autem posterius, neque eam quæ sequitur probat, Solus habere potes, neq; probatur ab ea. Ergo hoc ipsum, solus habere potes, altera propositio est. Vt sint argumentationes: Pompeius destinat depellere te imperio, ergo suscipiēdum tibi est bellum: & solus potes habere imperiū, ergo etiā gerendum tibi est bellum. ¶ Sic & Quintilianus in apibus pauperis: Decerpebāt, inquit, flores meos. Hæc est aduersarij contradictio: hanc cōfutat. Subdit itaq;: Ecquid intelligitis iudices, quanto dolore dignum sit, quod ego perdidi, si etiam hoc damnū est, flores auferri? Vtitur hac aduersarij confessione ad probandam intentionem suam. Si enim perdere flores est damnum, multo magis damnum est apes perdere. Sequēs propositio est hæc: Ita plane. Alioquin tu illos in uetustatem seruabas: & durarent adhuc, nisi ad hortum tuū apes uenissent. Priore propositione uelut alligato ad incōueniens aduersario, probauit, uel non esse damnum de-

Secūdum ex Quintiliano.

cerpi flores, uel maius esse quod ipse sit passus in apibus. Hic probat, ne decerpi quidem eos: cũ nequeant alioquin durare, quanquam non accedant apes. Sed istud quia semper propemodum fit, ubicunque huberior est aliqua ad dicendum materia, non fuit ideo monẽdum, nisi quod plerũque sic duæ aut plures propositiones, elocutionis ratione iũgũtur, ut uideantur in unam confundi argumentationem. Idcirco discentis iudicium diligentiori nobis admonitione fuit excitandũ. ¶ Quod postremũ posuimus, cum neutra per se conclusionem probet, si sint unius argumentationis propositiones, duæ tantum poterunt esse. Nec enim plures capit ratiocinatio propositiones. In enumeratione uero quanquam possint esse plures duabus, oẽs tamen coniũctæ, unius propositionis obtinent locum. Plana ratiocinatio uidetur esse apud Lucanũ: Ante aciẽ Aemathiam nullis accessimus armis: & quæ sequuntur: sed turbato propositionũ ordine. Vt sit minor propositio, nõ sumus secuti læ-

Vnicum de priore membro quarti præcepti exẽplum ex Lucani 8.

tas res Pompeij, cum dicit, Ante aciem Aemathiam nullis accessimus armis: deinde sequatur cõclusio, ergo possum⁹ iu ste deesse aduersis. Hæc est, Pompeij iam castra placẽt, quæ deserit orbis? Tum postremo maior, quia quisquis secutus non est læta, iuste potest deesse aduersis. Quod autem ponitur, Nunc uictoris opes & cognita fata lacessis? est uelut alia maior propositio. Pluriũ uero propositionum probationes, crebrum est uidere, præsertim cum nonnũq̃ totæ causæ in duas sint coniectæ propositiones, ad quas omnes referuntur probationes. Vt redeamus autem eô unde cœpimus, optimũ fuerit ab apertissimis incipere, ut usu assuetudineq; rerum quæ obscuriora sunt, fiant paulatim apertiora. Rerum natura sic se habet. Sũis cuncta colligenda sunt gradibus. Et quod festinanti nonnunquã præcipitium est, ad id per singula sequẽti uestigia, magna quandoque facilitate, pari securitate peruenitur.

¶SCHOLIA in caput decimumnonum.

Eludere. VElut flexu eludant) Ductum à gladiatoribus. Est enim eludere, ictus intentatos arte quadā euitare, uelutiq; ludendo à se auertere ac propellere. Martialis:

Callidus immissas eludere simius hastas,
Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Et Politianus in Lamia: Ibi, inquit, & funerepus periclitatur, & petaurista iactatur, & saccularius præstigiatur, & uenenarius inflatur, & diuinaculus hallucinatur, & aretalogus nugatur, & circulator illudit, & gladiator eludit, & orator blanditur, & poeta mentitur. Vnde & apud Comicū dictū est) Plautū uidelicet in Truculento. Et quod de Lysia legimus) Solebant ueteres illi oratores miro studio id agere, ut sine arte dicere uiderētur, itaq; simplicitate quadam orationis facilius id quod uellēt, rudi multitudini ꝑsuaderent. Cui illorū sententiæ hunc in modum libro quarto subscribit Fabius: Effugienda ergo, inquit, in hac præcipue parte, omnis calliditatis suspicio. (neq; em̄ se usquā custodit magis iudex) nihil uideatur fictum, nihil solicitum: omnia potius à causa quàm ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati nō possumus, & perire artem putamus nisi appareat, cum desinat ars esse si appa ret. Pendemus ex laude, atq; hanc laboris nostri ducimus summam. Ita quæ circunstantibus ostentare uolumus, iudicibus prodimus. Hactenus Fabius. Atque hoc est quod solebat dicere Lysias, summam artem esse, nō uideri artem. Est autē hic Lysias ille orator insignis, unus ex numero illorum decem, qui eodem tempore Athenis floruisse traduntur: quem cum Platone conferens Phauorinus: Si ex Platonis, inquit, oratione uerbum aliquod demas, mutésve, atq; id commodissime facias, de elegātia tantū detraxeris: si ex Lysiæ, de sententia. Autor Gellius libri secundi capite qnto. Tarquinius est peregrinus Romæ) Hic est L. ille Tarqni⁹ Priscus, Romanorum rex quintus, cui cum initio Tar

Dissimulatio artis apud ueteres.

Lysias.

quiniis adhuc agenti, Lucumoni nomen fuisset, postea Romam cum uxore aduectus, L. Tarquinii Prisci nomen sumpsit. Reliqua lege apud Liuium libro primo ab urbe cōdita. Cū de inuenienda quæstione loquc remur) Huius libri capite X. Quid dicis? Tu si tribunus esses) Verba patroni sunt in ea declamatione, ap pellātis accusatorem. Apud Senecam) In tragœdia cui nomen est Hercules furens. Cum dixisset Megara) Apud Senecam non Megara, sed Amphitryo hæc cum Lyco disputat. Cuius rei superiore etiā libro men tionē feci. Simile est quod subiicit in proximo Megara) Imò non Megara, sed Amphitryo. Orbis Iberi Horror & Arctoi) Verba sunt Cæsaris ad milites qn to Pharsaliæ libro. Par labor atq; metus precio maiore petuntur) Curionis uerba sunt, hortantis Cæsarē ad suscipiendum bellum ciuile, apud Lucanum libro primo. Socerum depellere regno Decretum est genero) Eiusdem Curionis & quidem eodem loco sunt uerba: Pompeius, inquit, gener tuus decreuit te socerum suū regno depellere, quo solus ipse regnet. Quod autem Rodolphus ex iis quæ sequuntur, duas facit argumentationes, id mihi parum considerate factum ui detur. Quis enim non uideat, longe efficacius fore ad persuadendum, si dicas hoc pacto: Cuicunque regnandi cupido negatum est regnum partiri, & tamen solus habere id potest, ei suscipiendū est bellum illud, quo solus imperium cōsequatur: tibi ô C. Cæsar partiri regnum per Pompeium non licet, & tamen uicto illo solus regnare potes: est ergo tibi hoc bellum suscipiendum? Quintilianus in apibus pauperis) Satis constat ex superioribus, titulum esse declamationis, quæ Apes pauperis inscribitur. Ante aciem Aemathiam nullis accessimus armis) Verba sunt Photini, suadentis Ptolemæo regi Aegyptiorum, ne Pompeium à Cæsare uictum, in regnum suum recipiat, sed in gratiā Cæsaris illum occidat.

Cap. xxi.

¶Locis cognitis, proxime necessariā esse pluri um rerum descriptionem; hoc est, ut res de qui bus forte aliquādo dicturi sumus, per suos deducamus locos, & quid ex singulis locis de eis dici possit, dispiciamus. Capur XX.

Secūdum de locorū usu præceptum.

PRoximū est ei, qui diligenter cognitos habet locos, uolet'ꝗ ex eis inuenire, parare facultatem sibi cuiuslibet rei per locos deducendæ, quod uel idem est, uel simile illi, quod solebant qui docebāt rhetoricen, inter præexercitamenta ponere puerorum: quod græce ἔκφρασις, latine à plerisque descriptio uocatur. Sed rhetores angustius pleraque, quàm pro omniū locorum latitudine describebant. Eloquendi uero rationem (quam præcipue spectabant illi) latius, quàm nobis sit opus. Satis enim nobis erit, res singulorum locorum, singulis uerbis uelut capitibus quibusdam annotasse. Si quis tamen ea uolet oratione latius fundere, & uel nudam hanc describendi sequi expositionem, uel conuersa in laudem aut uituperationem dictione, argumentatione tractare descriptionem, poterit obi-

ter & pulcherrimè artium omnium elocutioni consulere, dum parat inuentionem. ¶ Necesse est autem quisquis uolet rem aliquam describere, ut omnem eius naturam, proprietatem'que exactè perspectam habeat. Quantum'que distabit à notitia rei, tãtum à facultate aberit eius describendæ, & proinde aptè commode'que de ea differendi. Quemadmodum enim sæpe iam diximus, dialectice solam inueniendi docet rationem: res ex penitioribus artium petendæ sunt penetralibus. Atque ex eis inueniantur oportet, quæcunque inueniuntur. Illæ materiam præbent inuentioni, dialectice uiam docet: nisi illis in rebus, quæ in uulgari opinione notitiaq; omnium positæ, notiores sunt, quàm ut sint discendæ præceptione, & quæ usu quotidie terũtur in manibus. Quoniã apertæ sunt enim, sola prope ad differendũ de eis suffecerit dialectice: materiã nobis is, quẽ cõmunẽ uocamus sensum rerũ humanarũ, suppeditabit. Qui nouerit autẽ rem, quam descripturus est,

omnemq́ue eius uim naturæ peruiderit, il li promptum est expeditumq́ue reperire omnes in ea locos: & uidere etiam, qui lo ci quibus rebus conueniant aut non con- ueniant. Nec enim oẽs est in omni re in- uenire. Et quidam rebus per se conueni- unt: alij cõueniunt quidem rebus, sed non nisi in pronunciato dispositis. Quæ cuius modi sint, subdito exemplo descriptiõis, facilè uidebitur. Fiet descriptio commo- dissimè, si sic instituatur, ut ex eis quæ sin gulis è locis ducimus & re describenda, pronunciata fiant: sic, ut subiectum res sit quæ describit: id quod ex loco ducitur, prædicatũ. Nisi tamen ei loci erunt, in qui bus commodius secus fiat, ut cum species rei sumimus. Ibi enim aptius res fiet præ dicatũ. Genus enim natura de specie, non species de genere prædicatur. Et si qua alia erunt eius conditionis, quæ non erit difficile uidere. Quanq̃ in reliquis prope modum nihil est, quod impediat, quo mi nus omnia quæ ducũtur ex locis, possint prædicari de eo, à quo ducũtur. Nam &

Cõmodissima describendi ratio.

definitum de definitione prædicatur: ut animal rationale est homo. Cõtra aptius fieri non abnuerim: uerũ hoc tamen non fiet inepte. Quare in his, quanq̃ liberũ sit hoc uel illo pacto facere, malim tñ, q̊ minor sit errori locus, præscriptũ prioris legis seruari, ut res de q̃ quæritur, subiectũ sit: quod ex loco inuentum fuerit, sit prædicatum: Vt si sumamus exempli gratia describendum hominem, primum dicimus ex definitionis loco, homo est animal rationale. Deinde, quia hominis genus est animal, dicim⁹, homo est animal. Pro specieb⁹ hominis accipimus omnia, in quæ diuisionis lege ea, quam priore libro diximus, homo potest diduci. Nõ ꝙ possit homo quidem diuidi in ueras species: sed quia ad inueniendi uiam præstãt idem illa, in quæ homo diuiditur illo pacto, quod præstant ueræ species, in quas diuiditur genus. In quibus cũ habeat homo generis uicẽ, ut modo diximus, prædicetur de eis oportet. Dicimusq;, homo doctus est homo, & homo indoctus est

Hois definitio. Genus, Species.

homo. Possumusq; hoc eodē modo per omnes diuisionis ire differentias, ducta (quemadmodum prædiximus) propemodum ex omnibus locis diuisione. Post
Propriū. hæc, propria hominis sunt, homo capax est doctrinæ, homo est rationalis, homo
Totum. est natus ridere. Ex totius loco nihil erit fortasse, quod de homine dicatur: ipse nāque p se homo totum est. Nisi uellemus forte dicere, homo totius mūdi pars est.
Partes. Partes autem hominis eo pacto, quo partium diuersitatem priore libro fecimus,
Cōiugata haud difficile erit inuenire. Coniugata erunt, humanus, humanitas, humane: ut dicamus, homo est humanus, homo præcipue debet expetere humanitatem, homo debet omnia facere humane. Nemo autem credat hic erratū esse, si uerbis per se repugnātibus, ut fiat ex eis ꝓnunciatū, cum re de qua quærimus, alia addantur uerba, quo possint cōmodius in pronunciati formam cum re concludi. Cum enī per se dicatur inepte, homo est humanitas: additis aliquibus uerbis, ut sit, homo

præcipue debet expetere humanitatem, commode dicetur. Simili ratione descriptio per reliquos ducet locos. Nihil enim attinet omnium ponere exempla, quando lõgum id esset, & facilius sit q̃ ut indicandũ sit. Adiacentia & actus maximam & immensam propemodum copiã præbẽt inuentioni. Ex subiecti loco, nihil est quod de homine dicatur. Cum sit enim homo generis earum rerum, quæ per se subsistunt, in subiecto nequit esse. Sic & causæ, & euenta, & connexa, in his præcipue rebus, quæ agendi patiendi'ue generis sunt, primas persæpe sibi uendicant partes. Locus & tempus, describendis singularibus rebus, ut Ciceroni, ut Catoni, ut Romæ, ut Athenis, bello punico, cladi Cannensi, multam suppeditant plerunq; materiam. Generibus rerum, quoniã ea fere citra intellectum temporis & loci apprehenduntur ab animis nostris, & efferuntur, minus idcirco sunt eis hi loci accommodati. Quinque accidentium loci, simplici rei describendæ non facile que

Adiacẽtia
Actus.
Subiectũ.
Causæ.
Euenta.
Connexa
Locus.
Tempus.

unt aptari,ſed rectius pronunciatis eis, quæ ex priorum locorum deſcriptione ducta ſunt,adiũgentur. Vt ſi dicamus,homo loquitur: loqui actus quidam eſt hominis:cui cõtingens eſt,quod pſitacus effingit uocem humanam. Pſitacus autem homini comparatus, non eſt contingẽs, ſed ſpecie diuerſum. Effingere autem humanam uocem,ad loqui genus eſt. Quicquid enim loquitur,uocem humanam effingit:ſed non quicquid effingit uocem humanam,loquitur utiq; : quoniam animalia quæ citra intellectum id agunt, nõ loquuntur. Sed hominẽ loqui,comparatum ei,quod eſt,pſitacum effingere hũanam uocem,contingens eſt. Sic etiam,tuſſire hominem,ad id quod eſt hominẽ loqui,contingens uocamus. Similiter in loco qui nomen*uocatur,ſi dicas homo uocatur,nil uideris dicere,quod ad eum locum pertineat,niſi addas iam ei pronunciatum id, quod dici ſolet, quoniam factus ſit ex humo, uel ſimile quiddam. Ex eo quoq; loco,qui pronunciatorum dici-

Contingentia.

Nomen. *rei.

Pronunciata.

tur, nihil itidẽ posse simpliciter dici, hinc patet, ꝙ quisquis de re pronunciaturus est, necesse est pronũciato id faciat, quod quia constare oportebit ex re & eo quod de re dicitur, necessario ex aliorum locorum aliquo ducetur. Comparationes itidem & similitudines rerum, non fiũt per se rerum ad res, sed semper accipitur aliquid in re, per quod fiat eius ad aliã rem comparatio. Homo per se nulli comparatur, nisi capiamus in eo uel magnitudinẽ corporis, uel uires, uel celeritatẽ, uel quæcunq; alia talia capi possunt, in quo reliq̃s uel animalibus uel hominibus comparetur. Opposita & diuersa, quia solum negatione pronunciãtur, nihil est quod per se describẽdæ rei cõferant, nisi aliĳs locis exhibeantur, ut uel in comparationes uel similitudines transferantur, uel aliorum locorum usum. Vt quemadmodum dicimus, homini est studium honestatis, cura discendi: adiacentia sunt hæc. Sic dicimus etiam à contrarĳs, homini est odium uitiorum, euitatio ignorãtiæ. Et ex di

Cõparata. Similia. Opposita. Differẽtia

uerſis hominis, Brutis nullus eſt uitio-rum uirtutum'que delectus, nullus re-ſpectus ſcientiæ aut ignorantiæ. ¶Illud etiã admonuiſſe uolumus, utiliſſimè ſin-gulares res, & ut quæq; notiſſima eſt, ab his deſcribi, qui primam huic curæ affe-runt manum. Huberius enim, quia ſingu laria ſunt, omnes inter ſe locos continẽt. Et quia nota ſunt, faciliorẽ præbent inue niendi uiã: quia conſtat hæc facultas uſu præcipue & crebra experiendi conſuetu dine. Alendus enim ſpe eſt animus, quiſ-quis maius aliqd conatur: nec ſumus in-ter principia maximè operis difficultate deterrendi. Nonnunq̃ enim maiora pro pemodum uirib⁹ noſtris, uel per hoc ſo-lum præſtamus, quia ſperamus cõmode præſtare nos poſſe.

¶SCHOLIA in caput uigeſimum.

ἔκφρασιν. QVod græce ἔκφρασιν) id eſt, pura meraq; narratio ſeu explicatio. Heſychi⁹ λόγον ἐναργῆ, id eſt, euidentem ſermonem orationémve interpretatur. Quemadmodum enim ſæpe diximus) Præſertim libri huius capite ſecundo. Is quem cõmunem uocamus ſenſum) Commune & innatum fermè omnibus de rebus iudiciũ. Ne quis parum cautus, de eo ſen-

Senſus cõis.

sit communi existimet loqui Rodolphum, quem physici isti nostri enumerant inter sensus illos, quos uocant interiores. Quam priore libro diximus) Libri primi capite septimo. Quæso autem te lector, siccine Rodolphum locuturum fuisse credis, si hæc ad tertium spectarent librum? Non quòd homo possit diuidi in ueras species) non ita, inquit, accipienda hæc sunt, quasi ego existimem hominem in ueras species diuidi posse. Est enim species infima, quæ alias sub se species non habet. Sed idcirco specierum memini, quòd ea in quæ homo diuidi potest, quod ad inueniendi attinet rationem, nihil à speciebus differunt. Qua de re lege superioris libri caput sextum. Cum sit enim homo generis earum rerum quæ per se subsistunt) Hoc est, cum sit homo substantia, seu in genere substantiarum. Bello Punico) Tria bella Punica gessere Romani: quorum primo, uictis nauali prælio Carthaginiensibus, finem fecit consul Luctatius: alteri, Publius Aphricanus maior, uicto Annibale: tertio, Aphricanus minor, Carthagine ipsa euersa. Cladi Cannensi) Quam accepere Romani apud Cannas. ubi (ut Liuij dicam uerbis) quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites, & tanta propè ciuium sociorúmque pars, cæsi dicuntur. Generibus rerum) Genera uocat, quæcunque singularia ac indiuidua non sunt. Quinque accidentium loci) Hi loci sunt, contingentia, nomen rei, pronunciata, comparatio, similitudo. Sed specie diuersum) Diuersum nunc dicit, quod superiori libro differens. Quoniam sit ex humo) Ab humo dici hominem, autor est Marcus Varro. Sunt qui diuersum sentiant, uerum nihil ad hunc locum. Illud per se quiuis animaduertat, ea quæ hoc capite docet Rodolph⁹, eadem ferè esse cum iis, quæ Erasmus tradit secundo libro Copiæ de colligendis exemplis: quæque sunt apud Rodolphum ipsum in epistola quadam de formando studio ad Iacobum Barbirianum.

Bella Punica tria.

Clades Cānensis.

¶Tertio ad locorũ usum necessarium hoc esse, ut postquam res singulas iuxta rationem præcedentem per suos locos duxerimus, tum earũ rerum, de quibus dicturi sumus, locos inuicem comparemus, & ꝑinde ut hi aut consenserint inter se, aut dissenserint, ita res quoq; aut conuenire aut discrepare dicamus. Caput XXI.

De usu locorũ ꝓceptũ tertiũ

Si uero qui parauit hanc describẽdæ cuiusq; rei facultatẽ, hoc est, ut possit uidere, quid de re quaq; ex omnibus locis dici possit, utile erit de propositis duabus rebus, quarum altera dicatur de altera, ut cum descripserit utranq;, conferat inter se locos utriusq; rei, unumquẽq; alterius, alterius omnibus: uideatq;, quid consentaneum possit in eis & quid dissentaneum inuenire. Quatenus enim consentiunt inter se loci, eatenus etiam res altera de altera non negabitur. Quatenus autem discrepant loci, nõ poterunt etiam ne res quidem inter se cõuenire. Si quãdo uero ducetur idem ex diuersis utriusque rei locis, quemadmodum sæpe fieri supra ostendimus, si modo id quod ductum est è locis, certũ habeat cum re utra

ꝙ consensum, certo etiam uinculo res inter se conuenient. Quærenda autem erũt per omnes locos iam consentanea, postea rursus dissentanea: tentandumq́ hoc pacto, quid in utranq; partem de re proposita possit dici. ¶ Sumamus in exẽplum, Philosopho habenda est uxor. Hic primum philosophum per suos explicemus locos, similiter & uxorem. Definiam philosophum esse, hominem diuinarum humanarumq́ rerum notitiam cum uirtute sectantẽ. Pro genere erit homo, quanquam exactius intuenti subiectum sit. Species erũt: Stoicus, Peripateticus, Academicus, Epicureus, & quæ reliquæ sectæ philosophorum numerantur. Proprium est, cura scientiæ cum uirtute. Totum & partes, eadẽ quæ hominis. Coniugata: philosophia, philosophari. Adiacentia: pallor, macies, horror & asperitas frontis, seueritas uitę, morum integritas, amor laborum, rerum humanarum incuria, contẽptus uoluptatũ. Actus: studere, uigilare, laborare; aliquid tale semper ef

Explicatur per locos suos philosophus.

ficere, quo melior ipse, meliores alij fiãt. Causa efficiens est: philosophus qui docuit eum, & cura & iugis intẽtio studiorũ, quibus didicit. Finis: bene trãquilleq́; uiuere. Effecta sunt: mores hominum, uitaq́; rectis institutis emẽdata, & edita precepta uitæ, conscripti libri usui & memoriæ posteritatis. Destinata sunt: omĩa quæ consequendæ philosophiæ causa parauit. Cõnexa sunt: opes eius qualescũq́;, discipuli, ueneratio, fama. Locus: patria in qua natus, locus in quo uersatur, publicus, & aspectui omnium expositus, ut q omnibus sit uitæ præbiturus exemplum: item habitatio satis certa, cum debeat urbium populorumq́; corrector & emendator esse. Tempus, ut ætas eius, iuuenis an senex. Accidentium loci, ut prædiximus, quia in solam & simplicem rem nõ ueniunt, melius in toto pronũciato quod sumptum est, perspicientur. ¶ Hoc pacto etiam erit explicãda uxor per suos locos. Primumq́; definienda, ut sit uxor mulier in consortiũ uitæ liberorũ causa le-

gitime accepta. Hic pro genere erit muli er. Species erũt, hęc & illa uxor. Propriũ, liberos parere. Totũ & partes (ut de phi losopho diximus) nõ aliæ q̃ hoĩs. Coniu gata: uxori⁹, uxorie. Adiacentia: affectus matrimonialis, amor uxorius, cura alen dæ eius, pudicitia, aut negligentia tori. Actus: blandiri, queri, rixari, suspicari, æmulam metuere, iura genialia reddere, parere, educare, & cõem rẽ familiarẽ cu rare. subiectũ (qm̃ nũc uxorẽ, sicut et phi losophũ, tan q̃ substantiam accipim⁹) nõ habet. Causa efficiẽs est: consensus coniũ ctioq; matrimonij. Finis est: procreatio liberorum conseruatioq;. Destinata sunt: opes, quibus ali possit, reliquarũ q; rerũ ad toleranda matrimonij onera appara tus. Cõnexa: marit⁹, opes, dos, nobilitas. ipsum etiam uxoris nomen ad connexa p tinet: & earum rerum generis est, quæ ad aliquid uocantur. Vxor enim mariti est uxor, & maritus uxoris est maritus. Nos autem in præsentia uxorẽ non tanquam pro qualitate uxoria, sed pro substantia

Vxor p su os explicã tur locos.

quæ ab ea de nomînatur,accipimus.Locus & tempus in generalibus his quæstionibus,hoc est,quæ ꝓposita alio loco diximus uocari,per conditionẽ inferũtur: ut dicamus,quid si peregrina sit? quid si iuuenis? quid si senex? Per se enim nihil horum est in uxoris persona accipere, sed per conditionem potius adducuntur:sunt'que & eorum quæ supra memorauimus, & in philosophi & uxoris persona, pleraque huius generis. Quia tamen crebro insunt eis,& in alterutram partem sunt propensiora,uelut in conditionalibus accipiuntur.Accidentium loci qui sequuntur, eadem ratione se habent in uxoris nomine, quemadmodum in philosophi & hominis habere prædiximus.Verum hi loci,qui ex conditione inferuntur,non incommode ad cõtingentium referantur naturam. Quanq̃ enim iuuenem esse uel senem, non sit contingens uxori,cui inest iuuenta uel senectꝰ: huic tamen quod est,philosophum habere uxorem, contingens est, iuuenem ha-

bere uxorem, uel habere senem. Sicutq; ista in uxore ad philosophũ relata, contingentia sunt: sic & in philosopho hæc eadem, relata ad uxorem, sunt contingẽtia. In eis autem rebus, in quibus de certo aliquo singulariq; facto differitur, hic locus aptius excutitur: plusq; confert, antecedentibus, adiunctis, cõsequentibus inspectis: quæ oĩa priore libro sunt explicata. Sic iam inspicimus nomen philosophi, & nomen uxoris, quid eorum uis proposito nostro afferat. Sic pronunciata de hac re, quid quisq; magni nominis autor hac de re in hanc uel illam partem dixerit. Sic comparata sunt ex philosophi persona, ecquid imperatori in exercitu agenti, an seruo, an rectori ciuitatis, habenda sit uxor. Ex uxoris persona, an philosopho habẽdus sit amicus firmior, an seruus, an cõcubina. Similia (ut alio loco diximus) nisi simul ex utrisq; subiecto & prædicato sumi non possunt. Ergo ea cõtinuo aut affirmatiue aut negatiue pronunciare de proposito oportebit, ut doceamus simili-

tudine accepta, philoſophum uel habere debere uxorem, uel non habere. Oppoſitorum & diuerſorũ, niſi in negatiuis, nullus ferè uſus. ¶ Cum fuerint ergo, quæ deſcribenda ſumpſimus, hoc more per locos deducta, tum conferendi ſunt (ut diximus) loci locis: & uidendum, qui quibus conueniant. Ex his enim affirmatiue de propoſito ſtatuemus. Qui diſcrepabunt, hi propoſitũ ſubuertent. Primumq́ per omnes locos conſentanea ſcrutemur: ut ſumpta definitione philoſophi, q ſcrutatur diuinas & humanas res cũ cura uirtutis, cõferamus huic ordine ea, quæ ex nomine uxoris ſunt ducta. Definitio uxoris non multũ dabit, niſi ea parte, quæ ponitũ in diffinitione philoſophi, cura uirtutis, & in definitione uxoris, cauſa liberorum quærendorum. Quærendi enim liberi, cum cura uirtutis uidentur cõuenire: quoniã officium uirtutis uidetur, liberos procreare. Deinde genus uxoris, mulier, naturæ ordine iuncta uidetur. Species uxoris, ſi ſumamus clari nominis fœmi-

nas,quarũ pudicitiæ & uirtutum inclyta memoria est,etiam non discrepabunt:digna enim consuetudo earum talibus uiris est.Poterim⁹ hoc pacto definitionem philosophi per omnes locos uxoris circũ ferre,& tentare omnia.Deinde reliquos ex ordine locos,qui in philosophi nomine sunt,eadem ratione quemadmodũ de diffinitione diximus,cum omnibus locis uxoris coniũgere,& experiri,qui conueniant:eos uero qui non conueniũt,intactos relinquere.Hi enim cum postea dissentanea eodẽ ordine quærem⁹,quo consentanea quæsiuimus,materiã inuentioni nostræ dabunt.¶Quod si etiã cõtraria sint aliq̃ inter se,quæ ex altera parte ducentur,inuenienda tamen utrisq; consentanea erũt.Quẽadmodũ Stoicus & Epicureus repugnãt,quoniã hic uirtutẽ expetit,ille aspnatur.Ergo huic,uoluptas tori genialis, & blãditiæ,benignaq; uxoris cõsuetudo,& gratia formæ,consentanea erunt.Stoico uero,cura procreandorum liberorũ,& studiũ coercẽdæ libidi=

nis, ne alia quàm quæ permissum est, rapiat. Hic etiam nascuntur argumentatiões illæ, quæ proprie enthymemata rhetores uoluerunt dici: cũ diuisa una re per duo opposita, utrunq; deinde affirmamus uel negamus, quod in enumeratiõe supra cõprehendimus. Cicero complexionem uoluit id uocari. Quale est, Vxor uel decora est, uel deformis. Videtur quidẽ primo aspectu, si altera sit ducenda, alteram ducendam non esse. Qui tamẽ uolet utrisq; consentanea quærere, dicet decoram ducendam esse in spem pulchritudinis liberorum: deformem, ut exerceat continẽtiam mariti. Sic qui dissentanea quæret, dicet decoram suspectam esse, deformem inuisam. ¶ Nec uero primo statim conatu desistendum est, si cõsentanea quærenti, prima duorum locorum collatio parũ respondeat. Sed conferendi iterum, adhibendiq; ad eos erunt alĳ loci, quibus consentanea esse peruincantur. Qualia sunt Thucydidis nõnulla, contra communem sensum opinionemq; dicta; quæ tamẽ ad

hibita probatione, cōfirmat. Agitādum'que hac ratione ingenium: nec acquiescēdum solū eis, quæ ultro se proferunt: sed erunt etiam quæ latent, eruēda. Sic enim paulatim facultas illa parabitur magna ex parte, quam tribuit orationi Cicero, ut nihil tam improbabile sit, quod non hac uia probabile uideatur. ¶ Vsus horū exercitamentorum hic præcipuus est. Descriptionis quidem, ꝙ per eam facilem assequimur omnium locorum in qualibet re, uelut uno sub aspectu, intuitum. Nec enim satis est scire locos in omni re inueniri posse: sed oportebit promptos esse, & uelut nutum nostrum expectantes. Præterea, q nequibit rē propositam per locos describere, nihil est quod inuenturum ex locis certa se ratione confidat. Hoc enim primum est totius inuentionis caput: ex quo commode tractato, omnia copiosissime proferuntur. ¶ Comparatio uero inter se duarum rerum descriptarum per singulos locos, hanc præstat utilitatem, ut quicquid inuenerim',

Descriptionis utilitas.

Vtilitas comparationis.

facile aptem? instituto nostro, & in usum argumẽti traducamus, & uideamus etiá, quod inuentum nostrum aptum sit argumento, quod ineptum, & quid in hanc illámue partem magis p̃sit nobis: & si quid conatui nostro repugnat, ut id ne attingamus quidem. Si dicam enim, cuicunque est cura uirtutis, ducet uxorem, ergo philosophus ducet uxorem: si neget aduersarius id quod propositum est, hoc est, ducendam esse uxorem cuicunque sit cura uirtutis; iam hac inuentione, quæ ex philosophi nomine ducta est, habere curam uirtutis, nihil egerimus: nisi habeamus aliud ex persona uxoris inuentũ, cui hoc sit consentaneum: ut dicamus, Cuicunque est cura uirtutis, procreabit liberos: ergo cuicunq; est cura uirtutis, ducet uxorem. Similiter quod in philosophi descriptione positum est, contemptorem esse cũ uoluptatum & dolorum, cuicunque inuentorum ex uxoris persona adhibeas, frigidum & segne argumentum conficies. Id uero quod sequitur in philosophi descri-

ptione, incuria rerum humanarum, dissentaneum fere uidetur omnibus eis, quæ ex persona uxoris ducentur. Ergo in his danda erit opera, ut si non prosint, obsint quàm minimum. Vt dicamus, philosophum non uxoris molestia, non orbitate liberorum à coniugio deterritum iri: quoniam contemptor sit uoluptatum & dolorum. Sic etiam, cum non amore filiorum, cura'que parandæ eis hæreditatis amplioris, aut uxoris desiderio, ĩ uitia cupiditatis aut auaritiæ prolapsurum: quoniam sit sibi incuria rerum humanarum: solum ergo philosophum innoxie bona matrimonij malaq; toleraturum. Sic quæ per se quandoq; obstare uidentur, cõtra obstantia alia munimento sunt. Et quemadmodum reliquis in rebus, sic hic fit, ut quæ per se in malis numerarẽtur, alijs cõparata malis, in remediorum habeantur loco. Hæc quidem fundamenta sunt omnis inuentionis: quæ quisq; recte firmiterq; iecerit, exiguus in reliquis restabit labor, parataq; est his omnis dicendi ma-

teria: & quicquid dicturi copiam potest instruere, hac uia colligitur. Sola deinceps opus est ratione, quæ præsenti rerũ usui aptet ista, & ordinet ea disponatq;, & uelut in aciem producat.

¶Scholia in caput uigesimumprimum.

Adiacentia: affectus matrimonialis, amor uxorius, cura alendę eius) Amorem uxorium hic dixit, amorem uxoris erga maritum. Curam autem uxoris alendæ, ego putem mariti potius quàm uxoris adiacens esse. Negligentia tori) Animus ad alterius, quàm mariti torum propensior. Quæ proposita alio loco diximus) Huius libri capite octauo.

Antecedentibus, adiũctis, consequẽtibus inspectis) De his libro primo, capite uigesimoprimo. Quoniam hic uirtutem expetit, ille aspernatur) Hic, Stoicus: ille, Epicureus. Ne cui imponat religio illorum, q putant pronomen hic, semper ad propinquius antecedẽs referri oportere. Quæ proprie enthymemata rhetores uoluerunt dici) Enthymema quid sit, explicatum est suprà libri huius capite decimoquarto. Quãquam hoc argumentandi genus, de quo hic loquitur Rodolphus, ipsi enumeratio siue inductio poti⁹ quàm enthymema est, id quod nec ipse hoc loco dissimulat. Cicero cõplexionem uoluit id uocari) Complexio, inqt Cicero primo rhetoricorum, est, in qua utrumutrum concesseris, reprehẽditur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? Alij id argumentandi genus dilemma uocant, diuus Hieronymus syllogismum cornutum. Quale est, Vxor uel decora est, uel deformis) Responsum hoc est Biantis, qui interrogatus à quodam, ecquid sibi ducenda esset uxor?

Cõplexio. Dilemma Cornutus syllogismus.

Biantis responsio.

Aut formosam, inquit, habebis, aut deformē: si formosam, ea cum pluribus tibi erit cōmunis: sin deformem, ea crux tibi erit & dolor. Horum utrunq; malum, non est ergo ducēda uxor. Lege Gellii lib. quinti caput undecimum. Quam Cicero tribuit orationi) In paradoxis Cicero: Sed nihil, inquit, est tam incredibile, q̄d non dicendo fiat probabile: nihil est tam horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione, & tanquam excolatur. Velut nutum nostrum expectantes) Ductum à ministris ac famulis diligētioribus, qui eorum, quibus famulantur, etiam nutus spectare solent, nedum auscultare uerbis.

¶ Quæ sit summa eorum, quę dicta sunt hactenus de locorum usu. Cap. XXII.

VT ergo demus omnia tanquam sub unum conspectum, totamq; præceptionis huius amplitudinē in unam summam colligamus: ubi materia disserendi fuerit oblata, siquidem sit formata quæstio, nihil est, q̄ in hac parte laboremus. Sin rudis (ut ita dicam) materia dictiōis proponatur, qua ratione sit in quæstionis conijcienda formam docuimus, quātum tamen id præceptiōe potuimus assequi. Cum habuerimus autem formatam quæstionem, tum diligenter est etiam atq; etiam expendenda, cuius generis quæstionum sit ex omni illa, quā supra explicui-

Sūma eorū q̄ dicta sunt de locorū usu.

Sup. ca. x.

Ca. 7. 8. 9.

mus, quæstionum uarietate. Nec enim facile quis inueniet, quò sint probationes omnes referendæ, nisi recte naturá quæstionis cognitam habuerit. Deinde tum uidere est, quo pacto hæc quæstio, quæ totius disputationis est caput, in plures diducatur quæstiones, quod cum hic locus
Cap. II. à nobis tractaretur, pro uiribus est explicatum. Iam iudicij nostri erit, quas quæstiones inter primam quæstionem comprehensas tractandas putemus: quod tamen ex conditione rerũ & utilitate nascatur oportet: cumq; ea deliberandũ est ante omnia, quas quæstiones credamus tractandas, quas remittendas: & an solã eam quæ prima est, sufficere arbitremur, ut in quæstione quam modo pro exẽplo posuimus, an philosopho ducẽda sit uxor, utrũ in hac quæstione solũ de philosophi psona, de q̃ quærit, differere uelimus: an prius generalem in hac inclusam quæstione explicare, an cuiquam ducenda sit uxor. Sic etiam an optandi philosopho liberi, quod ex hac etiã pendet quæstione; utrũ

id lati⁹ uelimus fundere, & propria quæstione sua tractare, an solum simplicis argumentationis formā breuiter colligere. Sic, an expetendæ philosopho diuitiæ, an philosopho cura rei familiaris obeunda, & reliqua omnia argumenta ex locis ducta, quæ latius arctius'ue tractari pro dicentis arbitrio possunt, & suas quæstiones accipere. Cum fuerit autē constituta nobis quæstio, siue unam siue plures faciamus, eadem erit omnium, quæ cuiusque confirmandæ ratio: ea quam proximo loco diximus, ut acceptis in quæstionibus, ex quibus argumenti aliquid duci poterit (poterit autem ferē ex omnibus, quæ ponentur in quæstione) describamus ea, perque locos omnes ducamus: & tū ex consentientiū aut discrepantiū ratione, prout de quæstione pronūciamus, in hāc uel illam partē argumēta colligamus. Nam de quæstione quæ expositiōe explicatur, minus suscipitur negocij, præsertim cū de facto aliquo quæritur, cuius tm̄ ordo, id est, initia, decursus, exitusque sunt recen

ſendi. In eis uero ubi cauſæ rerum quærũ tur, quia poſſunt unius rei quandoq; eſſe multæ cauſæ: aut habitudo qualitásue rei alicuius inueſtigatur, ut qui quærat, quibus rebus, aut quo genere uitæ Cato tantum uirtutis nomen ſit aſſecutus: non oportebit utique argumẽtari eum, qui de hac quæſtiõe diſſeret: ſed ſolum integre, ſeuere, iuſte, conſtanter, prudenter facta dictaq; Catonis expoſitione colligere. Argumenta tamen & ſemina omnia con firmandarum laudum Catonis ponet, ex qbus ſi quæreretur an fuerit laudãdus Ca to, idem id colligi poſſet. Sed quia genus hoc quæſtionis crẽdẽtes habet auditores, non enim quæritur, an fuerit laudandus Cato, ſed quibus rebus tantum laudis ſit aſſecutus: idcirco expoſitione poterit ea quæſtio abſolui. Quod in omnibus his fe re rectiſſime fit, in quibus auditor nõ cer tantis, ſed diſcentis ſuſtinet perſonam. Hæc ubi fecerimus peruiderimusq; cun cta, quibus ſit nobis opus ad id quod inſtituimus, docendum, tum facile uidebi-

mus,quod ad formandam orationē perti
net,an res ea ex qua nascitur quæstio,quæ
per argumentationem est explicāda,sim
plex sit,& quæ solum proposita quæstio
ne possit intelligi, quales sunt quas pro-
posita diximus uocari:an sit & multiplex Cap.8.
& sinuosa,quæq; ex uaria & flexuosa rerū
oriatur serie,ut sunt conditionales quæsti
ones & ciuiles pleræq;,ad quas recte per
cipiēdas longior narratio præcedat opor
tet.Deinde cū nostram auditorumq; per
sonas & rerum de quibus simus dicturi,
conferimus æstimationem:& cogitamus,
quas aures nobis auditores, quas eis qui
contra nos dicēt,si qui dicent contra,sint
adhibituri:quasq; prius adhibuerint,si q
prius, q̄ nos,dixerint:tum non erit diffici
le iudicium nobis,an sit exordio paran-
dus aditus ad animos eorum, & cui uel
occurrendum incōmodo,uel spei incum
bendum:cum uiderimus quid sit nostra-
rum partium,quo uel premamur maxi-
me,uel cui faueatur.Sic & peroratione,
an tam multiplex res tantaq; fuerit argu

mentationum copia, ut sit auditoris memoria enumeratione reficienda: an ea sit natura rerum, ut queri de nostra conditione, mouere lachrymas: ira, odio, indignatione, miscere auditorum animos debeamus. Omnium nos rerum personarumq; conditio rectissime admonebit, si cuncta consideremus, queadmodum diximus, cum loqueremur de his partibus orationis. Omnia ex eisdem ducenda locis erunt, ex quibus argumentationes ostendimus duci: siue doceamus, siue beneuolentiam, iram, odium, misericordiam, aliósue moueamus affectus: solisq; cuncta hæc quæstionum capitibus, quod inuentionis est, distant. Validissimi autem affectus persæpe oratione, quæ expositioni quàm argumētationi similior est, mouentur: sæpe tamen & argumentatione, ut alio docuimus loco. Colligendi tamen acumen, omnis'que tenuior illa argumētandi subtilitas uitanda est. Vtq; semel dicam, puritas illa docentis oratoris, & impetus affectibus turbantis, sicut

Cap. 17.

libri huius ca. 4.

inuentione nihil distant, ita eloquēdi pro pe extremis sunt finibus discreta.

¶ SCHOLIA in caput uigesimumsecundum.

QVa sit ratione in quæstionis formam conijcienda, docuimus) Libri huius capite decimo. Ex omni illa, quam supra explicuimus, quæstionū uarietate) Capite septimo, octauo, & nono. Quod cum hic locus à nobis tractaretur) Capite libri huius undecimo. Quales sunt, quas proposita uocari diximus) De propositis & caussis, item de quęstionibus prędicatiuis & cōditionalibus, lege caput huius libri octauum. Cum loqueremur de partibus orationis) Capite decimoseptimo. Ex qbus argumentationes ostendimus duci) Toto libro primo. Sæpe tamen & argumentatione, ut alio docuimus loco) Libri huius capite quarto. Hactenus in librum secundum.

FINIS LIBRI II.

RODOLPHI AGRICOLAE PHRISII DE INVENTIONE DIALECTICA LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM LIBRI HVIVS.

TRia sunt quæ explicantur hoc libro: qua ratione mouēdi affectus, quomodo oblectandus oratione auditor, quo in re quauis ordine, quáve

dispositione utendum. Porro quamobrem contra eam librorum distinctionem, quæ in scripto etiam illo exemplari erat, hoc placuerit initiũ libri tertij, hæc res mihi in causa fuit. Videbam ex ĳs, quæ hoc ipso libro dicit Rodolphus, treis ab ipso libros de inuentione dialectica scriptos fuisse: cum dicat capite decimoquarto, itemq; decimoquinto, se proximo ac priore libro tradidisse ea, quæ secundo ab ipso libro explicata esse, suis indicabim⁹ locis. Et rursus cap. duodecimo: Quẽadmodum secundo, inquit, libro demonstrauimus. Ergo & nobis hic retinendus erat librorum numerus. Verum nõ posse id fieri ea ratione qua alĳ fecerant, superioris libri capite decimooctauo à nobis ostensum est. Quocirca mihi utiq; commodissima secernendi ratio uidebatur, si ab hoc loco, tertĳ libri initium fecissem: præsertim cum nihil usquam occurreret, quod huic distinctioni magnopẽ repugnaret: essentq; his plane cõsentanea ea, quę secundo capite libri superioris ab Rodolpho dicuntur. Nam cum illic quatuor sibi eo libro explicanda proponat, quid dialectice & qui eius sit finis, quæ materia, quod instrumẽtum, quomodo ex locis paranda disserendi facultas: quæ potuit congruentior horum librorum esse discretio, quàm ut quæ illic explicanda ꝑponuntur, ea relinqueremus libro secundo, reliqua in tertiũ hunc conĳceremus? Quæ mihi uel idcirco admonenda hic erant, ne qs protinus nouitate distinctionis offensus, temere ac sine causa omnia nõ tam mutata, quàm deprauata contaminataq; esse uociferaretur.

¶ Affectus quid sit, unde oriatur, & quibus potissimum rebus nos moueat. Tum quomodo diuidantur affectus, & è quibus oratores maximam sibi laudem meruerint. Caput I.

VONIAM autē de affectib⁹ dicere locus admonuit, & dictu rū me de eis prio re rerū tractatu pollicit⁹ sū paucis, quę natura eorū, quæuis sit dicam: ut cum cognitos eos teneat, qui inuenire cupit, paratum habeat tanq̄ scopulum, uniuscuiusq; naturā, ad quem sint omnia argumenta uelut tela dirigenda. ¶ Affectus autem mihi non aliud uidetur esse, quàm impetus quidam animi, quo ad appetendum auersandum'ue aliquid, uehementius quàm pro quieto statu mentis impellimur. Omnis itaq; affectus uel ex appetendarum rerū, uel auersandarum studio nascitur. Appetimusq;, quæcunq; uel re uera uel in speciē bona sunt: contrà auersamur, quæ noxia sunt, uel

Scopulus pro scopo per catachresin.

Affectus quid.

Affectus ortus.

nocitura creduntur. Nec solum afficimur eis, quæ nobis bona putamus aut mala, sed alienã quoq; uicẽ dolemus, gaudemus, irascimur, miseremur. ¶In oĩ autẽ affectu duo sunt p̄cipue q bus mouemur: res quæ accidit aut expectat, & persona ad quã res ea redit. Quæcũq; ergo res digno contigerit, siue bona ea sit siue mala, gaudemus. Contra, si q̃ indigno, ferimus moleste. Et si quidẽ bona sit, inuidemus, irascimur: sin mala, miseremur, & in doloris uenimus societatẽ. At in his affectibus, qui in suã cuiusq; ueniũt personam, res sola plerunq; sufficit affectui, & perquàm breuis est de persona cunctatio. Nemo enim fere non sibi fauet. Quicquid bene cesserit, id digno sibi: quicquid secus, indigno id euenisse persuadet. Venit & quandoq; in partem rei, persona, non quidem cui contigit, sed à qua profecta res est. Vnde persæpe, non tam bene aut secus de re, quæ facta est, existimamus ex re ipsa, quàm ex animo aut opinione eius q fecit. Vnde scite apud Comicum dictum

Duo in oĩ esse affectu q̃ præcipue nos moueant.

est: Vnum hoc scito, contumeliæ non me fecisse causa, sed amoris. Et itẽ alio loco: Abs quiuis homine cum opus est, beneficiũ accipere gaudeas. Verũ enimuero id demũ iuuat, si quẽ æquũ est bñfacere, bñfacit. Sed in tractatu rei psona hæc ad efficiẽtiũ locũ redigetur. Qñ q̃ persona etiã ad subiecti locũ pertinet: ut si q̃s propter uirtutes amet quẽpiam, uel ꝓpter decorem: similiterq́ oderit in eo uitia, uel deformitatem: res quidem sunt uirtus, uel uitium reliqua'ue, quibus spectatis, animus præcipue mouetur: persona uerò uelut rerum quædam fit accessio; quoniam rebus etiam sine persona mouéremur, personam sine rebus nihil ad nos putarem[9] pertinere. Et quoniam rerum subiectum est persona, cum tractabuntur res, in eum locum ponenda erit. Quia tñ affectus complecti præcipue personam uidet, & nomẽ affectus illi tribuitur, tãet si prior sit nobis uirtutis uel decoris cura, sine quibus personã negligeremus, ipsa tñ psona est, quæ amari dicitur, quã odi-

mus,cui inuidemus:idcirco in his pro re sæpe accipim⁹ personã,& rẽ inter locos personæ collocamus. Nihil autem refert in affectibus,aut sic esse rem,aut uideri. Temerarius est em̃ affectus omnis & præceps,rapit mentem,& plerunq; alius ex alio nascitur. Vnde fit,ut de rebus omnibus nõ ex uero statuat,sed bonas eas ma lasq; putet ex opiniõe,quam indidit alte rius affectus error:uel quam leuiore qua cunq; & inani persuasione secutus est.

Notatiuncula.

Sunt & affectuum diuturniores alij, qui longo sunt usu firmati:ut amor, odium, inuidia,luctus,met⁹:& in summa, omnis quicunq; maioris alicuius causæ persuasione animos obsedit. Alij breuiores & subiti magis:ut q cum alijs ex causis,tum orationis uento tanquam in stipula ignis concitantur. Hi quoq; sicut de improuiso propemodum prorumpũt,sic celeriter quoq; persæpe & quãuis leui causa residũt.

Affectus duplices.

¶Quanq̃ sit aũt capax omniũ affectuũ oratio,& nullus non locũ aliquãdo sibi uendicet in dicẽdo,duo tamẽ uel ma

Qui affectus laudẽ maximã attulerint oratorib.

xime oratoribus laudẽ tulerunt, odiũ & misericordia. Sane Aristoteles in eis libris, quos de rhetorice scripsit, multos enumerat, & quid sit quisq́, quibusq́ rebus oriatur, extinguaturq́ rursus, copiosissime prosequitur: ut fuit uir ille ingeniosissimus, omniúq́ rerum copia instructissimus. Quæ quisqs scire uolet, ex illo paratum erit inquirere. Mihi uidetur, quisquis communis sensus plane non erit expers, cum rem de qua dicturus sit, cum auditoris contulerit animo, cũq́ perspiciat, quid dicendo uelit efficere, non laturũ eum, in quod affectus genus sit rapiendus auditor. Deinde quoq́, cũ res personis (quemadmodum modo prædiximus) coniũxerit, facile ex re, quod bona ea maláue sit: facile ex persona, quod ea re illa digna sit aut indigna, deducet. Laus Aristotelis.

¶SCHOLIA in caput primum.

ET dicturum me de eis priore rerũ tractatu pollicitus sum) Libri secũdi capite decimoseptimo. Et rursus libri primi capite primo. Porro de affectibus multa 6. institutionũ libro Fabius. Vnum hoc scito, contumeliæ me non fecisse causa) Chærea in Eunucho excusaturus se Thaidi, quod uirginem uiti-

affet, inter alia multa dicit & hæc:

Imò, ita quæso. unum hoc scito, contumeliæ
Me non fecisse causa, sed amoris &c.

¶Et item alio loco: Abs quiuis homine) In Adelphis apud Terentium sic legis:

Abs quiuis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas.
Verũ enimuero id demũ iuuat, si quem æquom'st benefacere, is facit.
O frater frater, quid ego nũc te laudem? satis certè scio,
Nunquam ita magnifice quicquam dicam, id uirtus quin superet tua.

¶Triplici ratione affectus posse tractari, & solam tertiam rationem esse loci huius.
Caput II.

Prima rõ tractando rũ affectuum.

TRactantur autem affectus triplici ratione. Aut enim exprimimus oratiõe affectum, hoc est, irati, metuẽtis, amãtis cupientis, imitamur uerba. Qualis ferè est omnis in comœdia, tragœdiaq; oratio. Sed hæc ardentiores habet motus, quoniam personas habet magis insignes & res grãdiores: illa getos magis, & propius à tranquillitate distantes, quia res personasq; de medio sumit. Qua in parte necesse est cogitationes, uota, querelas, desideria, preces, contentiones omnes, pro

Discrimẽ tragœdiæ à comœdia.

natura cuiuſque affectus, exprimat ora-
tio. Ante omnia uero elocutionis genere
iſtud conficitur, ut ipſa dictio tumultum
perturbationemq; concitatæ mentis imi-
tetur. Et eſt quidem in hac affectuum
imitatione præcipue poſita ea uis, quam
nonnunquam colorem uocamus dictio-
nis. Vt cum eandem rem multi dicant, ſi
ue exponant quidem, ſiue argumenten-
tur: alius tamen monentis ſolum, alius
irati, alius querentis, alius miſerantis tu-
eatur colorem. In Satyra uidemus, idem
tribus illis, qui adhuc extant, Horatio,
Perſio, & Iuuenali, inſtitutum eſſe, can-
demq; rem tractari. Ea eſt, ut mores ui-
tamque emendent, & reprehendant ui-
tia. Suum tamen quiſque ſecutus eſt co-
lorem. Horatius ridentis ſpeciem, & in-
genuo (ut ipſe ait) culpā defigere ludo
affectauit. Perſius ſeueriorem & prope
philoſophi perſonam accepit. Docen-
do itaque reprehendit, & reprehenden-
do docet. Iuuenalis indignantis & ira-
ti plerunque præfert ſpeciem. Qua-

Alius orationis apud aliũ atq; aliũ color

Quis Horatij i oratiõe color,
Quis Perſij, quis Iuuenalis,

re erectior paulo & profluentior carminis compositio, magis decuerit eum: sicut & sal amarior plerunq; & solutior orationis libertas. Nec ulla alia in re magis positum esse decorum orationis illud crediderim, quod tantopere in oratore suo laudauit Cicero, tantaq; ubiq; secutus est obseruatione, quàm si ex hac imitatione desumptus sit color, isq; dicētis personæ, ex sua, auditoris, rerumq; collata existimatione, aptè & diligēter accōmodatus. Sed plura de his dicere, ad eloquendi magis, quàm inueniendi pertinet rationem.

In q̃ præcipue eluceſcat decorū orationis.

¶ Secunda tractandorum affectuū ratio est, cum aliquē affectu aliquo, concitum describimus, & quæ fecerit, quæ dixerit, sic explicamus, ut ex oībus affectus possit deprehendi. Cuius rei cum multis in locis multa sunt apud autores exempla, tum egregium apud Tragicum nostrum in Oedipode: Prædicta postq̃ fata & *infandum genus Deprehendit: quæq; sequuntur. Notus enim est locus. Huius etiam generis est, cum uel nos uel alium

Secūda tractādorum affectuum ratio.

*apud Senecā leges Infandum ſcelus, quā lectionem ipsa res postulat.

quempiam esse aut fuisse aliqua affectione permotos docemus, quæ utrolibet modo, & argumētatione & expositione possunt explicari. Multum autem interest inter hanc rationem & priorem illam. Quoniam ex priore solum color assumitur, quem possumus etiam aliud agentes præferre. Sicut enim qui obiurgat, plerunque irati speciem habet: ita possumus & amantis personam gerentes obiurgare, & indignari, & queri, & reprehendere. Quemadmodum apud Vergilium Dido queritur primum: Dissimulare etiam sperasti perfide tantum Posse nefas? Deinde iam flagrat ira: Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus autor. Omnia tamen fœminæ furentis colorem habent. In hac autem parte, non color orationis, sed res ipsa quæ agitur, hoc est, quā docere conamur, continetur affectu. In hoc enim dictio impēditur, ut hoc aut illo pacto affectum quempiam esse doceamus. ¶Tertia uia qua tractātur affectus, est, cum auditoris animum tractare

Dictarum rationum discrimē.

Tractandorū affectuū ratio tertia.

nitimur: cumq; non quærit oratio affe-ctum docere nostrum, sed eruere excitare que cupit alienum. Hoc que est, quod secundo numerant loco, quia tria uolunt oratoris esse munera, docere, mouere, delectare.

¶Scholia in caput secundum.

Cur in tragœdia sint ardentiores quàm in comœdia motus,

SEd hæc ardentiores habet motus) In tragœdia, inqt, affectus insunt uehementiores, ppterea quòd in ea illustriores grauioresq; psonæ quàm in comœdia introducuntur &c. Lege Horatii libellum de arte poetica. Quia res personasq; de medio sumit) Quia in communi hominum uita uersatur, & res personasq; habet plerunq; humiles ac uiles, nonnunquã etiam sordidas, Vt ipsa dictio) Ipse orationis ductus ac ueluti color. Colorem) Habitum, speciem. Horatius ridentis speciem) De hoc Persius satyra prima:

Omne uafer uitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admissus circum præcordia ludit,
Callidus excusso populum suspendere naso.

memoriæ lapsus,

Et ingenuo, ut ipse ait, culpã defigere ludo) Lapsus memoriæ est. Neq; enim apud Horatium hoc carmen legitur, sed apud Persium satyra quinta. Quo in loco Cornutus inter alia multa his etiam uerbis admonet ipsum poetam Persium:

Verba togæ sequeris, iunctura callidus acri,
Ore teris modico, pallentes radere mores
Doctus, & ingenuo culpam defigere ludo.

Cæterum hanc trium horum Satyricorum diuersitatem is demum intelligat, qui omnes singulorum satyras euoluerit, & quidem diligentissime, Sal amari-

or)Amarulentior reprehensio,amarulentiores ioci ac dicta. Solutior orationis libertas) Libertas maior, & quæ minus astricta obnoxiaq; ullis sit legibus.

Decorum orationis illud)Cicero in oratore ad Brutum: Sed est eloquentię,inquit, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. Vt enim in uita,sic in oratione,nihil difficilius,quàm quid deceat uidere. πρέπον appellant hoc Græci, nos dicamus sane decorum: de quo præclare multa præcipiuntur,& est res cognitione dignissima. Huius ignoratione nō modo in uita, sed sæpissime & in poematibus & in oratione peccatur. Est autem quid deceat,oratori uidendum,non in sententiis solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna,non omnis honos, non omnis autoritas,non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum. Semperq; in omni parte orationis, ut uitæ,quid deceat est considerandum. Quod & in re de qua agitur,positum est & in personis,& eorum qui dicunt,& eorum qui audiunt. Itaque hunc locum longe & late patentem philosophi solent in officiis tractare,non quum de recto ipso disputant. Nam id quidem unum est, grammatici in poetis, eloquentis in omni & genere & parte causarum. Quàm enim indecorum est de stillicidiis,cum apud unum iudicem dicas, uerbis amplissimis & locis uti communibus: de maiestate populi Romani, & summisse & subtiliter? Hic genere toto. At persona alii peccant, aut sua,aut iudicum, aut etiam aduersariorum: nec re solum, sed sæpe uerbo. Etsi sine re nulla uis uerbi est,tamen ea res sæpe aut probatur, aut reiicitur, alio atque alio relata uerbo. in omnibusque rebus uidendum est,quatenus. Etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Magnus esset hic locus Brute, quod te non fugit: Decorum.

& magnum uolumen aliud desiderat. Sed ad id quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in dictis & factis, minimis & maximis: cũ hoc inquam decere dicimus, illud non decere: & id usquequaq; quantum sit appareat, in alioq; ponatur, aliudq; totum sit: utrum decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officij, quo et semper utẽdum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse consentaneumq; & tempori & personæ. Quod cum in factis sæpissime, tum in dictis ualet, in cultu deniq;, in gestu, & incessu. Contrà idem dedecere. Quod si poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam cum probam orationem affingit improbo, stultóve sapientis: si pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia, tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluẽdum caput Agamemnonis esse, qm̃ summum illum luctum penicillo non posset imitari: si deniq; histrio qd deceat quærit, qd faciẽdum oratori putemus? Apud Tragicum nostrum) Apud Senecam in tragœdia ea, cui nomẽ est Oedipus. Apud Vergilium Dido) Quarto Aeneidos.

¶ Affectus nunc ex solis rebus, nunc ex solis personis, nunc ex utrisque duci posse. Neq; uero frigidos esse debere, sed paulatim augẽdos. Tum quomodo augeri possint, & quo rursum modo imminui. Caput III.

QVia nascitur autem omnis affectus (ut diximus, si qdem pro aliena suscipitur psona) ex rei specie, quæ euenit, uel expectatur, perinde ut ea bona malá ue creditur: & existimatione psonæ, quia uel dignam eam uel indignam eo casu pu

tamus: tertium perſæpe accedit, perſona, quæ rem opera conſilio'ue explicuit. Quibus'uero affectibus pro nobis moue mur, ſufficit quidem res: efficientis tamen'etiam perſona ſæpe adiungitur, ſæpe etiam & noſtra perſona, quod ad dignitatem indignitatem'ue pertinet, in his ipſis utimur affectibus, ſi quid ea alterutram in partem habeat notabile. Ex his ergo, uel omnibus, uel ſingulis argumenta ducentur, pro rerum conditione & affectus quem conamur excitare, natura. Cicero quidem quandoq; ex perſo na ſolum ducit, ut pro Plancio, pro Sylla. Quandoque ex re: ut in Nauarchorum caſu deplorando, contra Verrem. Quan doq; ex utriſq;: ut pro Quintio. Pro Milone uero, cum perſonam Milonis indignam eo caſu docuiſſet, pro re (ut alio lo co pluribus diximus) ſuam ſubiecit perſonam, & ſuis lachrymis, tanq̃ iuſtis maximeq; fauorabilibus, cauſam cõmendauit. ¶ Non ſunt autem eò ducendæ argumentationes, ut colligere nitamur, miſe- Quouſq; in ciendis affectibus ſit argumẽtandũ,

rendum, inuidendum, irascendum, fauendum esse. Satis est de re personaq; demõstrare (id quod natura affectus postulat) ut res bona uel mala, persona digna uel indigna sit. Quod si recte & ex sententia fiat, sitq; auditoris animus, qui oratione possit expugnari, sequetur affect⁹ ultro. Rapidus enim est, & tantum opus est cœpisse. In reliqua, cum semel impetum collegerit, uelut decidentes summis montibus torrentes, præcipiti per decliue cursu deuoluitur. ¶ Est igitur omnis dicentis in hoc conferẽda cura, ut affectum qui dicendo repente non potest fieri summus, paulatim excitemus oratione: demusq; operam, ut rerũ & personarum æstimationem, in hanc illam'ue partem, uelut gradibus quibusdam ab infimo ad summum perducamus. Quod tũ amplificationẽ, tum augmentationem rhetores uocant. Sicut em in rebus, prope laudis est expers ea, quæcunq; tantũ generis sui nomen tuetur, proximũq; est à conuicio, dici, quod dici solet: est quidẽ homo,

Paulatim augendos esse affect⁹

Non frigidos, sed uehementes excitãdos esse affect⁹

ſed ſolum homo eſt:eſt doctus,ſed præte rea nihil:ingentẽ rem,expectandam,admirandã eſſe oportet,& quæ oculos animosq́; ſuſpendat,quæcunq; debet inſigni aliquo loco numerari: ſic etiam,ne affectus quidem meretur nomen,quiſqs eſt á mẽtis trãquillitate proximus. Ergo ut moueri,rapi,ardere dicatur auditor,magnitudo rebus eſt addenda,perq́; omnia quæcũq; poſſimus,res extollendæ ſunt in crementa. ¶ Sicut autem quantitate magna quædam per ſe in rerum toto genere creduntur,ut mons omnis,etiam elephas magnus dicitur:alia cõparatione magna dicuntur, ut adamas adamanti minori cõ paratus: & granum milij minori grano milij,dicitur magnum : ſic etiam in his, quorum æſtimatio initur, & quæ noſtra opinione magna putantur,quædam per ſe uidentur talia,quædam comparatione tolluntur. Per ſe magna uidentur,ut religio,patria,parentes,coniuges,filij,uita, ualetudo,honor. Et hæc quidem omni hominum generi. Alia ſunt magna ſingu

Affectus qua ratione augeri poſſint.

lorum opiniõe: ut quicquid eſt quod uni cuiq; maiorem in modum deſideratur, ut ſitienti potus, eſurienti cibus, ſtudẽti eruditio, auaro pecunia. Cum uolumus ergo aliquid augere, docebimus pertinere ad hæc tuenda, uel paranda, uel ad ea quæ obſtant iſtis, depellenda. Quanto plura in hoc genere coaceruabimus argumenta, & alia ſuper alia congeremus, tanto fiet res maior. Vt cum docuerimus nõ poſſe quem ſine eo, de quo diſſerimus, incolumitatẽ tueri; deinde addamus, nẽ uitam quidem in tuto ſibi fore: poſt hæc, idem periculi parentes manere: iam patriam quoq; & aras focoſq; in diſcrimen adductũ iri: pro cuiuſq; rei natura, ingenioq; auditoris, hæc erunt adhibenda. Videndumq;, ad quam partem rerum earũ, quæ uel ab omnibus magni putantur, uel priuatim, ab his qui audiunt, id quod in orationem uenit, poſſit accõmodari. Nanq; & hoc inter utiliſſima fuerit, uidere, quid is apud quem dicimus, maxime probet: quem auerſetur, in quem ſit pronior af-

fectum. Alius enim ab ira facilius auffertur, alius est aduersus misericordiam infirmior, quosdam inuidia torquet, aliquos promptius metu concusseris. Ergo & hæc, & quibus rebus facilius in ista ferantur, diligenter erit explorandum: & qua parte facilime uictoriam cedent, ea erunt acerrime oppugnandi. ¶ Comparatione uero res tolluntur, aliàs quidem nõ expressa per orationem comparatione, sed tacite audientis animo collecta: aliàs aperta, & dicendo demonstrata. Prior iste comparationis modus fit, uel cũ rem de qua disserimus, in partes spargimus, & uelut unam in multas distribuimus. Multa nanque uno, quia plura sunt, maiora quoque uidentur. Sic qui bellum dixit, omnia quæcunque solent in bello fieri comprehendit. At qui metus hostiles, prædas incendiaque uillarum, expugnationes oppidorum, cædem popularium, impensas militares, uastationem agrorum, famem, egestatem, omniaque ferro & flamma diruta, omnia sanguine consperfa dicet;

Dupliciter rẽ comparatione augeri.

quanquam nihil ille plus dixerit, id tamen consequetur persæpe, ut cum sic dixerit, dixisse omnia: cum aliter, hoc est, solo belli nomine, nihil ferè dixisse uideatur. Præterea maiora uidentur quæ instant, quàm quæ uel præterierunt ex multo, uel futura sunt. Quoniã hæc, spei metus'ue locum admittunt: illa, solatium desiderium'ue percipiunt, facto iam tãdem fine rerum. Ergo si res de qua disseritur præterijt, aut adhuc futura est, colligendum tamen est, ea secuta esse uel præuenisse, quæ in præsentia bene aut male nos habeant, prout est rei natura de qua dicitur. Ad hæc, præsens rei conspectus præcipue penetrat animos, nec est res ulla ad mouendos affectus potentior. Segnius enim (ut inquit Horatius) irritant animos demissa per aures, Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus. Detectæ itaque sunt aduerso pectore cicatrices in concione, & uulnera deligata in iudicijs, & parentum cognatorum'que lachrymæ, in-

fantiũ puerorũ ætas, reorum sordes pro latæ in conspectũ, & præsentibus aptata oratio. Quod si minus res patitur fieri, oratione tamen conantur, quàm maxime datur, rem uelut in conspectum dare, & oculis subijcere. Quod describenda re, & imagine eius uerbis exprimenda, eo, quod ἐνάργειαν Græci, nostri euidentiam interpretati sunt, maxime consequũtur.

¶ Aperta uero comparatione res cre- scunt, quoties alijs quibus eas præferi- mus adhibentur, & earũ collatione ma- gnitudo ipsarum colligitur. Sicut autem in quantitatibus, quoties duæ pluresue conferuntur, maior est ea quæ sola ma- net, & quam non usquequaque aliarum magnitudo assequitur: sic in hac compa- randi ratione, quicquid aliquid habet, q̃d non sit sibi cum alijs commune, ea parte reliquis maius uidetur, qua solũ eminet, reliquasq; (ut ita dicã) à tergo relinqt. Ci cero itaq;, cũ pro M. Marcello restituto, Cæsari gratias agit, præsentẽ illam cle- mentiã omnibus bellicis Cæsaris ꝑtulit

Alter cõparandi modus.

laudibus: quoniam bellicæ rei decus, & milites & tribuni & auxilia etiã muneri sibi ascíscerent; uellentq; cũcti uenire in eius societatem gloriæ: hæc aũt clementiæ, soli⁹ sua esset. Et bellicas laudes multa turbulenta, aspera, horrida, qualía fert bellorũ necessitas, habere: clementiæ laudem benignam, plenã modestiæ, plenam fauoris esse. In bello quoq; uires humanas humanis uinci uiribus: clementiam, animos pectoraq; uincentium, qui inuicti uiribus sint, placare. Hæc itaq; qa clementiæ conueniũt soli, præfertur hac in parte bellicæ uirtuti. Quod si quis è diuerso uolet colligere, quibus rebus bellica uirtus à clementia superetur, poterit eã similiter multis præferre clementiæ. Clementiam enim pacatis conuenire rebus, & pacis potius ornamentum esse, q̃ periculorum præsidium: bellicam uirtutem, rebus in ultimum discrimen adductis succurrere solere: & patriam parentesq; ab his, quæ uictori collibuissent, defendere. Et clementiæ laudẽ uelut in me

dio positam, cuiuis posse cõtingere: bellorum gloriam nõ nisi rarissimum quenq; consequi. Sic etiam, non hoĩs modo, sed omnium animalium esse clementiã: ignoscere enim omnia, & post iras iterũ pacari: continere autẽ res nutu ditionéq; sua, omnes quidem solius esse dei, plurimas autem eius uideri, qui deo proxim^9 sit, quod bellica laude in primis paratur. ¶Poterunt autem hæc argumentationis exempla per omnes locos duci. Posuerunt'q; uel inter utilissimas exercitationes dialectici augendi rationem, cum priores illas, tum hanc postremam ex comparatione: quando omnis hominum deliberatio, oĩa consilia, fere inter magis minusq; bona iactantur. Neq; quicquã est, quod acrius expendere uim rerum, intueriq; doceat, q̃ comparatio. ¶Laudationibus in primis augmentatio conuenit. Pleraque enim quæ laudis loco ponuntur, p se frigida sunt, nisi extollantur oratione, & dicentis ingenio fiant laudanda. Isocrates in Helenes laudatione, cum pul

Vtilissima augẽdi p cõparatione ratio.

chritudinem eius in maxima laudum il-
lius poneret parte, & pulcherrimã eam
fuisse, cũ aliis rebus, tũ Thesei rapina pru
dentissimi totius Græciæ uiri, & Paridis
iudicio docuisset, exiguã tamen laudem
cõquisisse uidebatur, pulchritudĩis quã-
uis admirandæ, quanuis incredibilis cõ-
memoratione, nisi & ipsam pulchritudi
nem (quam alij fortassis ne laudandam
quidem putarent, alij in ultimis laudum
ponerent) omnibus alijs quæ laudantur,
prætulisset. ¶ Diminutionis ex augmen-
tandi præceptis parata est ratio: Quibus-
cunque enim additis res crescit, eorum rur
sus oportet detractione decrescat. Ergo
commotos augmentatione affectus, de-
tracta rursus magnitudine rebus ad ratio
nem reuocamus, meliusque & clementius
æstimare res & iudicare de eis cogimus
auditorem. Hæcque una est ratio soluen-
dorum affectuum, ut pacata rursus com
positaque mens tranquillitati reddatur.
Aliter affectus contrarijs discutimus af-
fectibus, & iram paratã nobis, regerimus

Quõ minuendi affectus iam concitati, ratio prima.

Secunda.

in autorem:uel conciliata misericordia, impetus eius mollimus: & euocato quandoq; undecunq; nouo affectu, prioris obliuisci cogimus. Potentissimus autem ad soluendos subitos & recens cõcitatos affectus, est risus. Vnde in causa Murænæ Cicero nihil æque uidet opposuisse Catonis & Sulpitij maximorum uirorum autoritati, q̃ lætissimam illam suam facetè dicendi festiuitatē, sicq; omne iudiciũ solutum est risu, ut Cato, quanuis natura & institutione, ipsa quoque accusatoris persona, quam sustinebat, horridior: cum tamē risum tenere nequiret, feratur dixisse: Dij boni, quàm ridiculum consulem habemus. Demosthenem quoq; tradunt cum pro Aristide dicturus esset, in quem uehementissime iudices accēderat accusatorum oratio, reclamareturq; ab omnibus sibi, & uelut prædamnato iam reo silentium imperaretur, orauisse, ut bona illorũ uenia liceret paucissima extra causam uerba facere. Quod cum permitterent, ait, Magarensem quendam stu Tertia. Fabula.

dijs operatum Athenis, cum redire in pa triam uellet, conducto asino, imposuisse sarcinas. Meridie uero, cum nulla umbra q̃ solis ardorem leuarent ipse & agaso, præberetur: statuto in uia asino, cõstituit illius umbra solem uitare, eaq; cum non sufficeret ambobus, agaso sibi illam uendicare, sui illam affirmare iuris esse, operas illi, non umbram locatam, contra ille contendere umbram inter operas esse. Cumq; diceret orator, grauissime inter eos de umbra asini altercatum, uideretq; omnes risu quati, & exhilaratos iudices esse, tum grauissima eos increpuit oratione, qui possent de umbra asini disserentem audire, de salute ciuis, quod eos iudicij religio cogeret, audire non possent, tũ cœpisse de causa dicere, reumq; liberasse. Constat autem hæc facultas, natura primum, quæ cum in omni re multum, tum in hac plurimum potest: deinde, quod proximum est, crebro usu. Sunt tamen etiam tradita eius præcepta, quatenus tradi præceptis potest, quorum autores Ci-

cero & Quintilianus, notiores sunt, quàm ut sint indicãdi. Et de affectibus quidem hæc sufficiat dixisse.

¶SCHOLIA in caput tertium.

Quia nascitur autem omnis affectus, ut diximus) Libri huius capite primo. Ex rei specie) Prout res bona aut mala, utilis aut nocitura, digna aut indigna uidetur. Pro Plancio) Quem ambitus reum fecerat Laterensis. Pro Scylla) Quem proditionis arguebat L. Torquatus. Vt in Nauarchorum casu deplorando, contra Verrẽ) Actione in Verrem septima. Pro Quintio) Hunc in gratiam Sexti Næuij accusarat insignis ille orator Hortẽsius. Pro Milone) Quem Clodiani postulabant lege Cornelia de sicarijs. Pro re, ut alio loco pluribus dixim⁹) Libri 2. capite 4. Proximũ est à conuicio) Non longe à cõuicio distat, propemodum conuicium est. Sic qui bellum dixit, omnia quæcunq; solent in bello fieri, cõprehendit) Hũc in modum & Fabius libro octauo de enargia: Sic urbium, inquit, captarum crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia quæcunq; talis fortuna recipit. Sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuncius. At si aperias hæc quæ unò uerbo inclusa erant, apparebũt effusæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, et ex diuersis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo cõplexu suorum cohærentes, & infantium fœminarumq; ploratus, & male usq; in illum diem seruati fato senes, tũ illa prophanorum sacrorumq; direptio, efferentium pdas repetentiũq; discursus, & acti ante suũ q̃sq; prædonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter uictores. Licet enim omnia, ut dixi, complectatur euersio, min⁹ Cap. 3.

tamen est totum dicere quàm omnia, Segnius enim, ut inquit Horatius)In arte poetica:

Aut agitur res in scenis, aut acta refertur.
Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator. &c.

detectę in iudicijs cicatrices et uestes scissæ.

Detectæ itaq; sunt in aduerso pectore cicatrices) Fabius libro VI. Non solum autem, inquit, dicendo, sed etiam faciẽdo quædam, lachrymas mouemus. Vnde & producere ipsos qui periclitentur, squalidos atq; deformes, & liberos eorum ac parentes, institutum: & ab accusatoribus ostẽdi cruentum gladium, & lecta è uulneribus ossa, & uestes sanguine pfusas uidemus, & uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari: quarum rerum ingens plerunq; uis est, uelut in rem præsentem animos hominum ducẽtium. Hæc ille. Et Antonius secundo de oratore: Sensi equidem tum, inquit, magnopere moueri iudices, cum excitaui mœstum ac sordidatum senem, & cum ista feci quæ tu Crasse laudas, nõ arte, de qua quid loquar nescio, sed metu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius mœrorẽ orationis meæ præsens ac sedẽs multum lachrymis suis adiuuaret: cumq; ego illum appellans, collegam ei suum commendarẽ, atq; ipsum aduocatum ad communẽ imperatorũ fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc sine lachrymis meis, non sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum & hominũ & ciuium et sociorum imploratio: quibus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam ridenda fuisset oratio mea, &c. His non sunt admodũ dissimilia, quæ de epilogis Ciceronis diximus libro secundo, cap. 4. Quod ἐνάργειαν græci, nostri euidentiam interpretati sunt) Quam ἐνέργειαν græci, eam nos efficaciam: quam illi ἐνάργειαν, nos euidentiã appellamus. Qua de Fabij Quintiliani sexto in

ἐνάργεια
ἐνέργεια

ſtitutionum libro uerba ſic habēt: Inſequitur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illuſtratio & euidentia nominatur: q̃ non tam dicere uidetur quàm oſtēdere: & affectus nō aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequētur. Meminit eiuſdem rei idem autor libro 4. & rurſum libro 8.

Cicero itaq; cum pro M. Marcello reſtituto, Cæſari gratias agit) Longum ſit, atq; haud ſcio an etiam ſupuacuum, huc aſſcribere uerba Cicerōis. Oratio extat. Qui uolet, inde petat. Illud hic obiter notandum, hūc M. Marcellum, cum à Cæſare reſtitutus eſſet, priuſquā reuerteretur Romam, à familiari quodam ſuo P. Magio Chilone occiſum fuiſſe: quemadmodū in epiſtola quadā ad Ciceronem refert Ser. Sulpitius. Famil. epiſtol. Ciceronis lib. quarto. Iſocrates in Helenes laudatiōe) Eſt & hæc laudatio hodie in manibus, quãobrem non eſt cur de ea quicq̃ dicamus. Porro ad exacte intelligendum locum hunc, plurimū momēti attulerint ea, quæ habet Quintilianus libro VI. de affectibus, & de amplificatione libro 8. Vnde in cauſa Murænę Cicero) Plutarchus in uita M. Catonis de hac Murænæ defenſione loquens: Cum uerò dies, inquit, dicendæ cauſę ueniſſet, Cicero, q per id tempus erat conſul, Murænam defendit, uariis modis ſtoicos philoſophos & iſta quæ appellantur paradoxa, illudēs. Ex quo cum multum riſum iudicibus inieciſſet, ipſe quoq; Cato ſubridens, iis qui iuxta aſtabant, dixiſſe fertur: Dii boni, quàm ridiculum habemus conſulē. Catōis de Cicerone uerbum. Verba hæc de re Ciceronis aſſcripſimus libr. 2. Atq; infra etiā de eadē dicemus cauſa, capite libri huius duodecimo. Demoſthenem quoq; tradunt) Videtur mihi & hic locus unus eſſe ex illis, quos dixi emendaturum fuiſſe Rodolphum, ſi opus recognouiſſet. Quippe ubi nos repoſuim⁹, orauiſſe, ibi etiā exēplar illud ſcri ptum, quanq̃ id hac parte nō erat manu Rodolphi, nō orauiſſe aut oraſſe, ſed orauit habebat. Qui lapſus eiuſdē planè farinæ eſt cū eo, cuius meminimus in principio libri ſecūdi, quo etiam in loco plura de eiuſmō-

di labeculis diximus. Quod autē ibi tum diuinabam ab Rodolpho ita scriptum fuisse, ut haberet Louanij excusum exemplar, eam coniecturam interim certiorem fecit exemplar scriptum, præsertim cum id ea uti que parte ipse exarasset Rodolph⁹. Fabulę porro huius qua dicitur fuisse usus Demosthenes, & Erasmus in Chiliadibus mentionem fecit. Constat hęc facultas) De ridiculis ac risu multa Fabius libro sexto, & M. Cicero libro secundo de oratore.

QVOMODO OBLECTANDVS ORATIONE AVDITOR.

¶Duplicia esse quæ nos delectent, ut quæ partim sensu, partim mente percipiantur. Atque omnino duplicem esse uoluptatem, quæ percipiatur ex oratiōe, quando alia ex rebus, alia ex ipso orationis genere nascatur. Tum quæ res sensum, quæ mentem delectent. Et quomodo ipso orationis genere delectandus auditor.

Caput IIII.

EXplendus erit mihi fortasse numerus. Et quia docēdi rationi, mouendi præcepta subiecimus, æquum uidebitur, ut quæ iucundam faciant orationem, subdamus. Tametsi alio docuimus loco, delectationi nullam inueniendi certā rationem posse accōmodari, magisq́ præceptionem huius partis ad rhetora, q̄ ad dialecticū pertinere; quia tamē ex rebus etiam nascitur orationi delectatio, res au

tem inuentiõi præcipue subduntur, ideo paucis etiam de hac parte dicamus. ¶ Delectatio (ut diximus) quia permotio est cognitiuæ uirtutis, duæ sunt autẽ uirtutes cognitiuæ, sensus & mẽs, idcirco duplicia sunt quæ delectãt: quorum alia sensu, alia mente percipiũtur. Et ij quidẽ q magis sensibus uiuunt, & corporis tenentur uoluptatibus, quorumq; animus corpori seruit, hi magis eam sequuntur delectationẽ, quæ sensibus obijcitur. Contra quorum generosior & erectior animus oẽm in mente curam posuit, hi uelut inimicas & infestas instituto suo corporis aspernantur uoluptates, & solũ quæ mentem delectant, sequuntur. Qui inter utrosque sunt medij, & suam tribuendam utrique partem arbitrantur, utriusq; etiam uoluptate capiuntur. Quarum itaq; rerum usu quisq; & perceptione gaudet, earum etiam commemoratione præcipue delectatur, & his maxime captatur orationis gratia. ¶ Duplex autem est in summa quæ percipitur ex oratiõe uoluptas, qua

Delectatio duplex.

Duplex ex oratiõe uoluptas.

rum alia ex rebus de quibus differitur, nascitur: alia ex orationis percipitur genere. ¶Res quæ sensus oblectant, notæ sunt. Quisque enim sensus delectatur eo quod est naturæ suæ proprium: Vt oculi, coloribus lætissimis: aures, sonis mitioribus: & reliqui, suo quisque obiecto. Sunt quædam tamen, quæ & ad mentem pertingunt: quia uero propius ad sensuum naturam accedunt, & inter sensuum oblectamenta numerantur: Vt dies festi, spectacula, ludi, choreæ, conuiuia, horti floribus consiti, uerni temporis gratia, fluminum per uirentia prata decursus, primus iuuentæ decor, corpora pulchritudine conspicua, amores, ioci, concentus, saltationes & omnia lætiorum annorum animorum'que studia, quorum tamen maxime sunt liberalia, quæ oculorum aurium'que studia morantur. Reliqua, quia crassiora sunt, sordidiora sunt etiam plerunque, ut quorum etiam nonnulla sine honoris non sint præfatione memoranda. ¶Mentem (cuius propri-

Sensum q̃ res oblectent.

Quę mētē delectent.

um est opus, ueri boni'que perquisitio) delectant oĩa quæcunq; docent, quæ magna, admirãda, inopinata, inexpectata, in audita sunt, reconditarũ rerum peruestigatio, notitia uetustatis, & rerum in longinquo positarum cognitio, egregia magnorum uirorum dicta facta'que, & in omni genere uirtutis acta præclare. Quæ quidem si de eis differatur, iucundam nimirum faciunt orationem, in suo quodque genere. Sin asperior & tristior sit res de qua dicitur, tum solent ista auribus expeti. Et uel similitudines docendis rebus hic sumuntur, uel argumentationes quæruntur, quarum explicationi tale quippiam adhiberi sit necesse: uel liberius etiam digressione ad ea dilabimur. Quod commodissimè fit, quum fallente transitu, sic ad ea deferimur, ut non secuti ea, sed adducti esse uideamur. Trãsitus autem fit aptissime, quum generale aliquid inuenerimus, in quod parata est uia ex re proposita, & ex quo rursus in q̃d digredi uolumus, facilis est accessus. Digrediẽdi ratio.

Vt qui de laudibus musices dicit, si uolet ad describendam ueris gratiam dilabi, dicat musas libertate animi omniumq́; rerũ securitate gaudere, & syluas flumĩaq; expetere. Hic qa iã syluas & flumina, q dicit, habet, & gaudentem eis musicen, facile iam trãsibit in ueris descriptionem, cum sit in eo summus istorum decor, & præcipua possit ex eis percipi uoluptas. Itaq; quantus sit ornatus, quæ gratia florentium uirentiumq́; omnium, quis frondibus interstrepentium uolucrum concentus, quàm amœnum riuorũ per prata labentium murmur, & reliqua id genus explicabit. Sic in hoc ipso proposito si dicere uolet, quantus sit labor rempub. administrantis, paratum est dicere, musicam leuare curas, & mentẽ reficere, hæcque deinde cum reipub. administratione coniungere, quoniã præcipue sit his opus ei, qui rempublicam tractat, cum tot ac tantis prematur laboribus, tot curas sustineat: quas deinde enumerabit. Est autem huius rei cum apud multos uidere

exempla, tum apud Platonem Lucianũq; in dialogis, quo pacto sumpto diductissimo exordio à re proposita, paulatim & occulto gradu ad id quod instituunt, adrepant. Vtilis est differenti hæc transeundi ratio, si quando res diuersas una complecti uolet oratione, sic, ut nõ turbatam disiectorum membrorum formam, sed unius faciem corporis præstent. Vtilis etiam, si quando de re tali dicendum sit, à cuius prima mentione abhorreãt aures, ut posito fauorabili aliquo principio, sensim & plumbeo (quod aiunt) pede, ad id de quo dicturi sumus deducamur. Cuius rei est egregium in primis Ciceronis exemplum in orationis exordio, quá contra legem agrariam in concione dixit. Quod exordij genus rhetores insinuationem dixere. Cum enim nihil uideretur magis exasperaturum populi Romani animos, quàm contra legem agrariam, hoc est, spem alimentorum suorum differre, ergo dilata omni rei istius mentione, primum cœpit, non ordiri se oratio-

Digressionis commoda.

nem de laudibus maiorum suorum, ne il lis potius, q̃ populi beneficio, cõsulatum acceptũ referre uideretur, & popularẽ se consulẽ hoc ipso uelle uideri, idq; in se natu initio consulatus sui dixisse: permultaq; alia in hanc ipsam sententiam: nec esse qui Gracchanas actiones improbet, nec cui displiceat, si quis de populi commodis ferat. Cum'que multis huiusmodi populi molliuisset aures, paulisper & pedetentim allabi ad rem cœpit: nec statim contratendere, sed primum uoluisse socium se Rullo adiũgere: qui cum refugeret, tandem'que omnia se diligentius inquisisse diceret, tum demum eo delatus est, ut non se contra legem agrariam dicere, sed contra Rulli dominatum, qui legis specie parabatur, doceret. Conueniens itaque fuit hoc in loco transitio latens, ut fauorem quẽ dicendi initio colligebat, nunquam abrupta re, etiã ad asperiora transferret. Digrediendi autẽ crebrior & magis permissa poetis libertas. Secunda deinde aliȷs, ut quisque est poe

tis dicendi libertate proximus. Sed quia digrediendi ratione sumus adducti, ut digrederemur, rursus ad institutum reuertamur. ¶ Secundum diximus esse quo delectaret nos oratio, ipsum orationis genus. Qua in parte primum est, ut habeat oratio motus animorum colloquia personarum, consilia euentusq; rerum inopinatos. Quæ quidem quanq̃ ad res pertinere possint uideri, ex oratione tamen capiunt, quod delectant. Argumẽto est quod eadem hæc magna ex parte si uideamus, non modo nõ delectẽt, sed offendãt. Idcirco in oratione, nõ tam res ipsa, q̃ mutatio orationis qua exprimũtur ista, uoluptati est. Et quẽadmodũ in pictura, pleraq; gratissima sunt propter solam imitationem, nec tam res q̃ ingeniũ miramur imitantis; sic cũ in oratione personis sua pro cuiusq; natura conditioneq; uerba tribuuntur, & animorũ affectuumq; omnium figura effingitur, idq; consequtur oratio, ut non dici, sed agi uideatur res: & inani quadam imagine audientis animus uelut me

Qua rõne ipsum orationis gen⁹ delectet.

dium se ipse intra actum iactionemq́ rerum constituit, id quoniam fit orationis uirtute, non rerum natura, idcirco est etiam orationi iure tribuendum. Cuius quidem gratiæ capacissimum est omnium poema. Quia enim non rem sequitur oratio, sed uoluptati orationis res aptatur, utq́ maxime placitura sunt, sic omnia finguntur, idcirco summa est ei captādæ uenustatis istius in oratione libertas. Proxima est historia, seuerior tamen & contractioris frontis, ut quam illæsa ueritate ludere oporteat. Ciuilis etiam oratio in narrationibus, sæpe etiam & inter argumentandum, uel ueris personis uel fictis affectus suaq́ uerba tribuit, & non parū hac oratiōis gratia sibi indulget. Ne in dialogis quidem philosophi expertes huius laudis fuere. Est apud Platonem uidere, tam diligenter effictas differentes personas, ut nō Platonis, sed personæ: non uerba audire, sed uultus intueri uidearis. In his, in quibus ipsa philosophi loquitur persona, aut si q̄ sunt quæ posita sunt

extra actus rerum, extraq; affectus, exiguus relinquitur istis locus. Hocq; præcipue in hac parte, cũ ipsi differẽtis personæ tribuitur oratio, delectat, quod & in alijs omnibus generibus, quæ diximus, gratissimum est, si boni emineant dicentis in oratione mores, hoc est, si non sit de se arrogans, si de alijs modesta oratio, si benignum candidumq; de rebus proferat iudicium. In primisq; placet simplicitas illa, oĩa in melius flectẽtis. Iuuat tamẽ interim libertas dicentis sine aliena contumelia, quid sentiat. Harumq; rerũ, sicut omnium in dicendo uirtutum, obseruantissimus fuit ubiq; Cicero. Sunt & p̃ter hæc in oratione quæ delectant, quæ propria sunt orationis, sentẽtiæ graues, acutæ, nouæ, expectatæ, dicta facete, amare, salse, prudenter; ornamenta etiam oĩa uerborum, sententiarum, & compositionis. Sed hæc eloquẽdi ratione continentur, & idcirco ab his, qui huius rei præcepta tradiderunt, expetenda.

¶ SCHOLIA in caput quartum.

TAmetsi ut alio docuimus loco) Libri secundi capite decimoquarto. Delectatio, ut diximus, quia permotio est cognitiuæ uirtutis) Superiori libro dictum hoc fuit: Delectare est, tale aliquid adhibere, cuius sensu atque perceptione is qui accipit, gaudet, uel, est aliquid facere, quod sit sensui eius qui id percipit, accommodatum. Et reliqui suo quisque obiecto) Quæ sint obiecta singulorum sensuum, dictũ nobis est libri primi capite undecimo. Quorum tamen maxime sunt liberalia, quæ oculorum auriumq́ studia morantur) Pulchrum me hercules hac de re caput est apud Aulum Gelliũ libro decimonono: Quinque, inquit, sunt hominum sensus, quos Græci αἰσθήσεις appellant, per quos uoluptas animo aut corpori quæri uidetur, gustus, tactus, odoratus, uisus, auditus. Ex his omnibus quę immodica uoluptas capitur, ea turpis atq; improba existimatur. Sed enim quæ nimia ex gustu atque tactu est, ea uoluptas, sicuti sapientes uiri censuerunt, omnium rerum fœdissima est. Eosq́; maxime, qui duabus istis beluinis uoluptatibus sese dediderunt, grauissimi uitij uocabulis Græci appellant ἀκολάστους uel ἀκρατεῖς. Nos eos uel incontinentes dicimus uel intemperantes. ἀκολάστους enim, si interpretari coactius uelis, nimis id uerbum insolẽs erit. Istę autem uoluptates duę gustus atq; tactus, id est, libidines in cibos atque in venerem prodigæ, solæ sunt hominibus cõmunes cum bestijs: & idcirco in pecudum ferorumq́; animalium numero habetur, quisquis est his beluinis uoluptatibus pręuinctus. Et paulopost: Quis igitur habens aliquid humani pudoris, uoluptatibus istis duabus coeundi atque comedendi, quæ sunt homini cum sue atque asino communes, gaudeat? Socrates quidem dicebat multos homines propterea uelle uiuere, ut ederẽt & biberẽt: sese bibere atque esse, ut uiueret. Hippocrates autem diuina uir scientia, de coitu venereo ita existimabat; partem esse quandã morbi te

Voluptas gustus & tact⁹ turpissima.

Socratis uerbum.

Hippocrates de coitu.

terrimi, quem nostri comitialem dixere. Nanque ipsius uerba hæc traduntur, συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν. Plumbeo, quod aiũt, pede) Hoc est, quasi suspenso ac minus firmo gressu, pedetentim, paulatim. Cicero quodam in loco frigidum argumentum plumbeum pugionem appellat. Quem eundem sensum habet & illud, plumbeo iugulare gladio. In concione) Ad populum, ad Quirites. Quàm contra legem agrariam) Hæc est lex illa agraria, de qua toties mentio fit apud autores, quæq; omnium prope bellorum ciuilium fons & origo fuit. Primus eam promulgauit Sp. Cassius regni affectator. Secuti eum sunt multi, qui id ipsum fecere. Verum maximos omnium motus hac in re excitarũt C. & Tiberius Gracchi. Occasio eius legis ferendæ fuit eiusmodi: Solebant Romani, quantum uicini agri hostibus ademissent, partim uenundare, partim redigere in publicum, & tenuioris fortunę ciuibus modica pensione utendum locare. Sed postea quàm diuites, ita ut fit, augere eas pensiones cœpere, & pauperes à conducendis agris excludere: lata lex est, qua supra quingenta agri iugera ciuis Romanus habere prohibebatur. Verum ea lex paucos admodum annos contra locupletes auxilio fuit. Ac principio q̃dem subornati sunt alij quidam, qui in illorum usum agros conducerent. Deinde uelut abrogata iam lege, ipsi etiã suis editis noĩbus, omnia occupare cœperunt. Cui tam inexpletę diuitũ auaritiæ, sæpe à tribunis pl. cum maximo reip. motu obuiã iri cœptum, id q̃d tempore Ciceronis fecisse & Rullũ, facile ex ipsius Ciceronis contra Rullũ oratione apparet. Nec esse q Gracchanas actiones improbet) Duo fuere Gracchi, quorũ hic facit mentionẽ Cicero, Caius & Tiberius: qbus tanta cura fuit rogãdæ ferendęq; legis agrariæ, ut perire maluerint ambo, q̃ ab ea actione desistere. Et Tiberius quidem ductu P. Scipiõis Nasicæ, Caius L. Opimij cõsulis ductu occisus est. Vitã utriusq; scripsit Plutarchus.

Plumbeo pede.

Lex agraria.

Gracchi.

¶Copia breuitateq́ facilime aut offendi auditorem, aut delectari. Quare non abs re fore, si de his quoque paucis agatur. Tum, quo modo copiose, quo modo breuiter dici possit. Quis utrobique seruandus modus. Et quibus breuitas, quibus hubertas orationis conueniat.

Caput V.

Hubertatē copiāq́ orationis triplici ratione constare.

COpia uero & breuitas in dicendo, quoniam præsertim istis inter cætera delectamus & offendimus, constanteq́ etiam inuentione ista, non alienum uidetur ab instituto nostro, paucis de his dicere. Constat autem orationis hubertas, uel quia pauca quidem, multis tamen eloquimur: uel quanuis paucis dicamus, congerimus tamen multa, atq; ut non magnitudine, aceruo tamen rerum tendimus orationem: uel quod affluētissimum est, multa dicimus de multis. Si ostēderimus aūt quomodo multa, & quō multis dicatur, tria hæc cuiusmodi sint, facile erit perspectu. ¶Multa dicūtur, & expositiōe & argumentatione. Expositione dicūtur multa, cū non satis habemus, summas tantū rerum explicare, sed partes oēs prosequi

Multa q̄modo dicamus expositiōe.

mur. Qui dicit enim, Iuno oderat Troianos, nauigante ex Sicilia Aenea classem eius disiecit ui tempestatum, quarum impulsu delatus ad Africam Aeneas, à Didone hospitio benignissime est accept9. Hoc qui dicit, totum primum Aeneidos librum complex9 uidetur. Qui uolet autem paulo huberius dicere, ille quidem causas odiorum, propter quas infensa Troianis erat Iuno, recensebit. Deinde, ut è Sicilia nauigarint, solicitatum à Iunone Aeolum, ut tempestatem classi immitteret. Non tamen ille preces Iunonis effinget, nõ pollicita Aeoli, nec quo pacto immissa sit Troianis aut iactauerit eos tempestas, prosequetur: sufficiet tempestate disiectos fuisse demonstrare, atque diuersos alium ab alio, ad littora portus'que Africanos esse delatos. Nec Veneris ille querelas, nec Iouis responsa, quibus futurus rei Romanæ status explicatur, attinget. Post tempestatem refectis corporibus, atque cõfirmatis animis sociorum benigno alloquio Aeneæ, tum ut explo-

randorum locorum gratia profectus sit Achate comitatus, Carthaginemq́; peruenerit: cuius urbis condendæ causam, & Didonis casus, breuius qui dicit, explicabit suis uerbis: q̃ ut describenda Venere, & querelis Aeneæ, iactatisq́; hinc inde uerbis eius effingat. Deinde, ut in templo Ilionea & socios reginæ implorantes fidẽ, ne littoribus arcerentur, agnouerit, agnoscendumq́; se eis & reginæ præbuerit. Nihil hic ad ordinem rerum pertinuerint res Troianæ, pictura in templo expressæ: nihil Didonis pulchritudo, aut tẽpli forma descripta: nihil reliqua multa, quæ ut ornandis rebus immensum, ita cognoscẽdis nullũ attulerint momentum. Poeta enim acerrimi ingenij iudicij'que, non magni sane putauit, qui fuerint casus, aut ordo rerum Aeneæ, quarum etiam uix tenuis ad ipsum peruenerat fama: sed sumpta illius persona, uoluit tanquam in speculo quodam uarietatem rerum humanarum, uitam'que & mores hominum spectandos proponere. Quæ

Præcipuus scopus Aeneid. Vergilianę.

cuncta,ut maiore uoluptate commendaret,late fudit,quo orationis rerumq́ decorem & gratiam,quæ in angustioribus delitescunt,in ipsa amplitudine per omẽs posset numeros explicare. Quin & hæc ipsa multo poterunt effusius dici. nam in causis odiorum recẽsendis,singulæ causæ longissimarum narrationum sunt capaces. Et quod postea dicitur, Vix è conspectu Siculæ telluris in altũ Vela dabant: hic & quæ sit Sicilia describi potest, & quæ fuerint manendi ibi,rursusq́ discedendi causæ,& apparatus discessionis,& iam ipsa exprimetur nauigatio. Sic uidemus in prælijs narrandis, tantum quæ acies cui cesserit,&quarum partiũ eques pedes'ue alteri⁹ profligauerit equitẽ aut peditem. Singulorum rara fit aut perq̃ breuis mentio,nisi imperatorum,aut eorum qui ordines ducunt. Idcirco in angustum pugnæ apud eos colliguntur. Apud poetas,singulæ pugnæ singula sæpe implent uolumina: quoniã nõ exercituum solum, sed singulorum hominum

casus effingũt, quo magis uarietate & rebus sub aspectu ponendis delectent. Sed & singulorum casus quantum possint extendi, Aeneæ & Turni apud Vergilium, Polynicis & Eteoclis apud Statium, facile declarat descriptio. ¶ Dicimus uero argumentando multa, & quando propositam quæstionẽ in multas quæstiones diducimus, & quæstiones numerosis colligimus argumẽtationibus, argumentationesq; alijs super alias probationibus confirmamus: et si quid exponendũ in argumentatione, non contenti caput rei annotasse, totũ ordinem eius recensemus. Vt qui probet, uirtutis nomen etiam improbitati uenerandum esse, quoniam piratæ fama Scipionis adducti, Liternum ubi exulabat, profecti sint: & cum conspexissent eum, abierint rursus. Id qui iam uolet eo pacto, quo superius ostendi, ulterius exponere, & ubi sit Liternũ, & quare illic exulauerit Scipio, dicet: & in reliquo expositionis ordine, Scipioni piratisq; suam dabit, si uidebitur, orationem.

¶ Multum autem dicimus una de re, id est, quoties libuit, circa unam rem hære-mus, quodq; paucis dici potuit, id ipsum late spargimus. Idq; tribus illis maxime fit modis, quibus diximus rem unam in multa diduci, diuisione, partitione, & dinumeratione: quæ quid sint, suo loco dixim⁹. Ergo si quis uolet dicere uirtutem Ciceroni rempublicam tractanti aptissimam esse, uirtutem diuidet, proq; ea religionem, pietatem, iustitiã, fortitudinem, magnanimitatem, constantiam, temperantiam, modestiam, prudentiam, fidem, & reliquas uirtutis species ponere poterit: pro republica partes eius, ut sunt patres, & plebs, inopes, potentes, pauperes, diuites. Deinde Ciceronem per adiacentia, aut actus, aut effecta dinumerabim⁹: ut qui facundus sit, qui doctus, qui nouus homo, qui consularis, qui causas agat, & quotidie in iudicijs concionibus'que uersetur, quæ'que reliqua sunt huius generis. Possunt igitur hæc omnia, uel inter se coniungi, & unumquodque unicuiq;

Quõ pauca multis dicantur.

prout est cuiusque naturæ maxime consentaneum, aptari: uel sic, ut integra cum diductorũ numero componantur: ut primum diuisa uirtute, & manentibus reliquis, dicamus: Certum est religionẽ, pietatem, iustitiam, fortitudinẽ, & cæteras quas diximus uirtutum species, necessarias esse Ciceroni, tractãti rempublicam. Deinde rursus dispertita republica, nec quenquam dubitaturum, quin Ciceroni, qui inter patritios, plebeios, potẽtes, inopes, & reliquas reipublicæ partes uersetur, opus sit habere uirtutẽ. Post hæc, dinumeratis his quæ Ciceroni adsunt: non enim fieri posse, ut qui facundus, doctus, & homo nouus, honoribus functus, quæque reliqua huiusmodi sunt, rempublicam administret, ut id recte fiat sine uirtute. Probationum habent ista faciem, possuntque probationes esse, si quod primum est propositum, tanquam dubium accipiatur: nunc tamen non in eum adhibentur usum. Alioqui quo minus ociosa & supina uideantur, non inepte proba-

tiones aliquæ interſpargerentur. Poſſumus itaque hoc pacto, cum uiſum fuerit, unam plures'ue res in oratione poſitas ſpargere, & unamquanq; non uno ſolum, ſed tribus illis quos diximus, explicare modis. Quæ quidem propoſitũ reſpicientibus exemplum, cum tentatu factuq; haud eſſe difficilia credam, nihil eſt neceſſe ſuis exẽplis indicari. ¶Eſt & alia ratio dicendi copioſe, quæ fit, cum unam eãdemq; rem iterum atq; iterũ enumeratis dicimus uerbis. Quomodo plerunq; uidemus apud Ciceronẽ, nõ ſingula modo uerba, quod crebrum eſt uidere apud autores, ſed totos locos repetitos, in eis præſertim oratiõibus, quas iunior edidit, qua ætate, ſicut ſemper alioqui, ſic tum præcipue, omnis affluentiæ cultusq; in dicendo cupidus extitit. Sed hæc eloquendi, non inueniendi præceptis comprehenduntur, & diuerſa ſunt idcirco à noſtro inſtituto. ¶Breuitatis ratio facilior eſt. Quarum enim rerum collectione copia paratur, carũ rurſus prætermiſſione

Alia rõ multis dicẽdi, magis rhetorica.

Breuitas in expoſitione.

breuitatem consequemur. Contraria enim (ut in uulgato uerbo) contrarijs oriuntur causis. ¶Breues erimus in exponendo quidem, si trita omnibus breuitatis sequemur præcepta, hoc est, si rem non à primis utiq; initijs, sed solum quatenus instituto nostro sufficit, ordiamur. Aeneas utiq; apud Vergilium narraturus insidias Græcorum, non labores periculaq; bellorum quibus perfuncti erant, recenset: sed protinus cœpit: Fracti bello fatisque repulsi. Deinde, ut in reliquo decursu expositiõis, quicquid ad rem nostram non pertinet, prætermittamus, cuiusmodi est: Dixit & multa alia, quæ nunc non est narrandi locus. Et, dixit quæ ad rem pertinere putabat. Et, respondit quæ sibi uisum est. Quæ moderatio plerisque nostra ætate studia tractantibus usque adeo deest, ut non solum uelint quicquid de re dici possit, exequi, sed etiam cuiuscunque ulla parte potest inferri mentio, id undique quæsitum accersant, & quanquam diuersa, quanuis repugnantia proposito

De breuitate in exponendo præceptũ primum.

Secundũ.

ſuo, uiribus detorta tamen inculcent: ex quo iam in friuolis pleriſque & leuiſſimis quoque rebus, nullus ſcribendorum uoluminum neque modus neque finis fit. Poſt hæc, ſi non ſingulas rerum particulas dicendo proſequemur, ſed ſatis habebimus ſummas & uelut faſtigia rerum perſtringere. Cuius rei cum multa ſunt apud autores exempla, cuiuſmodi eſt apud Vergilium: Punica regna uides, Tyrios & Agænoris urbem: & tota fundatæ Carthaginis explicatio, quæ ſequitur. Item in quinto: Interea Aeneas urbem deſignat aratro, Sortiturque domos, hic Ilion, hæc loca Troiæ: Et reliqua. ſic apud Terentium: Placuit, deſpondi, hic nuptiis dictus eſt dies. Tum præcipue poterũt iſtud oſtendere argumenta comœdiarum, quæ pauciſſimis uerſiculis totum fabulæ complexum continent: et declamationum themata, quæ quum breuia admodum ſint, uerboſis exponuntur plerunque in declamatione narrationibus. Sic & apud ſcriptores rerum, crebro ui- Tertium.

demus copiose fuseq; res dictas ab alijs, rursus ab alijs in paucissima uerba cõtra-
ctas. Postremo, si quid uel ex præcedenti
Præce- bus aut sequentibus satis potest percipi,
ptum. 4. ut id ne dicamus quidem. Quod solet au
tem adijci, ne bis eandem rem dicamus, id cui præcipiendum est, ignarum esse quid sit breuitas, oportere credam. Ex sequentibus præcedentia intelliguntur, ut apud Vergilium in quinto: Gaudet regno Troianus Acestes. Ex eo, quod quidem nõ dixit poeta, satis perspicitur, imperio Acestæ subdidisse urbem recens conditam, & depositos in eo Troianos. Sic apud Terentium in Andria, ex eo quod dixit Crito, Eius morte ad me lege redierunt bona: nec mortuam eam esse, nec cognatam sibi prædixerat, utrunque tamen ex eo colligitur. Ex præcedentibus, ut quoties mandata, consilia, causas'ue explicuimus, quibus uel ordo sequentium rerum, uel uis facile perspicitur, quale est in Phormione Terentij: Est parasitus quidam Phormio, & quæ

ſequuntur. Deinde ſubijcit: Ego te cognatum dicam, & tibi ſcribam dicam. Non dicit hoc dixiſſe Phormionem, quod ipſum ex figura uerborum facile perſpicitur. Sed hoc quidem prioris loci exemplum eſt. Quod autem huius eſt loci, poſtquam totum ordinem conſilij recenſuit, deinde rem ipſam, quæ hoc pacto geſta eſt, cum poſſet hinc cognoſci, ſolum dixit: Perſuaſit homini, factum eſt, uentum eſt, uincimur, duxit. ¶ Argumentationum breuitas in eo poſita eſt, ſi primum uel recidamus multitudinem quæſtionum, uel quæ ſi fuſius tenderentur, quæſtiones futuræ erant, eæ breuiter argumentationum ſpecie colligun- tur. Tum ſi quas ſumimus quæſtiones, quàm pauciſſimis argumẽtationibus confirmemus. Sed ne argumentatiões quidem latè fuſe'q; colligamus, uerum nonnunquam pro tota argumentatione ſolam ponamus propoſitionem, ut: Quid repetam exuſtas Ericyno in littore claſſes? Quid tempeſtatum regem, uentoſq;

In argumẽtãdo breuitas.

furentes Aeolia excitos? Singulæ argumentationes singulis propositionibus explicantur. Quandoque singulis prope uerbis densamus argumenta. Vt apud eundem autorem: Quin natam egregio genero, dignis'ꝗ hymenæis Des pater, & pacem hanc æterno fœdere firmes. Pro eo quod dicere instituit, ut natam daret Aeneæ, inquit, natam egregio genero: argumentum est. Idcirco enim colligitur dandam eam esse Aeneæ, quoniam sit egregius gener. Sic quod subdidit: Dignis'que hymenæis: quanquam id priori prope sit idem. Sic etiam, Des pater, & curam filiæ, & potestatem uno nomine collegit. Sic quod postremum posuit, & pacem hanc æterno fœdere firmes. Breuius adhuc est, quod Dido inquit, cum causam quare coniugium auersaretur dixisset, subiecit: Huic uni forsan potui succumbere culpæ. Cum uellet mollire faciem amoris sui, huic uni dixit, quasi iustior esset sibi uenia hac in parte, quæ nulli alteri delicto locum esset da

tura. Et culpæ dixit, non peccato, non cri mini. Nec tamen dixit admissuram se: sed, potui, inquit, & forsan, & succumbere: ut non factura ipsa, sed amoris impetu uictum iri uideretur. Hoc itaque pacto consequemur, ut quandoque quanuis multa, breuiter tamen dicamus. Nec enim fieri poterit, ut hac densitate stipemus argumenta, si uelimus singula eis, quos superius dixi modis dilatãdi, id est, uel diuisione, uel partitione, uel dinumeratione, diffundere. Breuitas igitur his rebus maxime constat. ¶ Magni est & uel præcipui in dicendo iudicij opus, qs sit orationis commodissimus modus, & quo fere sit breuitas copia'que claudenda. Nec sane res est, quam facile præceptis comprehenderis: quoniam autores quorum obseruatio primam edẽdorum præceptorum uiam aperuit, non eũdem omnes in dicendo statuẽre modum: quũ alijs plena & quodam affluẽntiæ impetu rapta probetur oratio: alijs astricta & arguta, & neruis magis quàm carne com

Quis modus inter copiã libertatẽq; seruãdus

mendata eloquentia, placeat. Quoque difficilius sit hæc in alterutram partem uel damnare uel laudare, duo maximi omnis æui in dicendo uiri effecere, Demosthenes & Cicero: quorũ uter fuerit eloquentiæ laude prior, magna fuit semper, eritque contentio inter utriusque doctos linguæ, cum quisque uelut patriam hanc laudem, non sine magnis atque diiudicatu difficilibus afferat causis. Cũ ergo Demosthenes breuitatis fuerit amãtior, Cicero copiæ: & (ut Quintiliani iudicio huius à me sententiæ repellam inuidiam) illi nihil possit detrahi, huic nihil adiici, non erit utique facile inter dissentientia tantorum uirorum iudicia, utrum sit potius, inuenire. Si quis tamen certam aliquam & uelut præfinitam postulet legem, haud inuenio quid rectius ei respondeatur, quàm medium illud, q̃d inter nimium parumq; est, quod modum uocant, id ut in omni re, sic in hac etiam optimum esse. A qua si quis alterutram in partem aberrabit, minus quidem erit

mea sententia culpandus, qui in id quod plus, quàm quod minus est, deflexerit. Nam qui minus dicet, aut non intelligetur satis, aut non satis probabit: dicentisq; culpa, rei damno de qua dicitur, luetur. At si plus dicat, quanquã dicenti forte sit quod obijci possit, nullo tamen id rerum uel intelligentiæ uel fidei detrimento constabit. Satius itaque fuerit semper, uel fastidiri potius dicentem, quàm rem parum probari. Modus autem quem dicimus sequendum esse, ex instituto dicentis maxime definiẽdus erit. Pro cuiusque enim destinatione, ut uel docere, uel mouere, uel delectare cupit, optimus putandus erit esse modus, quo poterit quiduis horum consequi, qui dicit. Ergo in rerum auditorumq; discrimine, tota huius rei posita est ratio. Partẽ tñ nõ nullã sibi uendicabit qui dicet. In his itaq; rebus, in quibus credentem fingimus auditorẽ, docendiq; tantũ dicimus causa, ut in rebus gestis explicandis, tradenda rerũ natura, artium præceptis docendis, reli-

quisque id genus, quæ prope expositio-
ne tradũtur, breuitas fere gratissima est,
quoniam id quæritur solum, ut intelli-
gat qui audit. Aut quum res est cum ad-
uersario, qui peruincendus est oratione,
uiribus est opus, quæ plerunque mora
plus, quàm impetu, ualent. Quousq; non
probauerimus ergo, quod sumus aggres
si ꝓbare, quatenus tamen rei materia pro
bationem accipit, non uidebimur legiti-
mam dictionis impleuisse mensuram.
Quicquid autem superabit, id huic insti-
tuto putabimus superuacuum. Mouen-
di (quoniam, ut sæpe iam diximus, non
est alius motus, quàm uehemens quæ-
dam probatio) idem modus est, qui do-
cendi. Delectationi latius plerunque in-
dulgetur. Vnde fit, ut quæ poterant per-
sæpe paucissimis absolui, postquam oc-
cupauit aures audiendi uoluptas, nostræ
oblectationi largissima demus atque ex-
petamus tempora, quum rebus alioquin
quanuis angusta sufficerent. Ex eisdẽ cau-
sis quas diximus, uenit, ut doctis, pruden

tibus, grauibus uiris, seueris auditorib⁹, breuior oratio paretur. Facilius enim uel docentur, uel uolunt uideri discere: minus'que affectibus uel dicendi illecebris obnoxios se præbēt. Populus atque omnis promiscua multitudo, omni copia, impetu, splendore'que dicendi est demulcendus. Idcirco ad illos cuncti panduntur eloquentiæ sinus. Nec sane est ulla maior eloquentiæ fax, quæ'ue acriores subijciat dicenti stimulos, quàm latissima audientium corona. Eis autem qui dicunt, magnanimis quidem, & acribus, & indoctis, siue sint tales, siue affectent uideri tales, aptior est breuis dictio: quoniam magnanimi natura sunt imperiosi, fidem'q; non tam orationi, quàm personæ deberi putant. Et principes singula uerba sua uelut legem accipi uolunt, ut quos sæpe quanuis pauca grauent uerba, & qui solis nutibus suis deberi obsequium credant. Vnde & in Græco prouerbio est, dominos seruis suis monosyllabos esse. Acres, magis urgere uidentur

Apud q̄s sit breuiter aut copiose dicēdum.

Quib⁹ breuitas, q̄b⁹ hubertas in dicēdo cōueniat.

breuitate. Indocti non habent, unde copiam parent. Ergo quanuis persæpe multa sint eis dicenda, singulis tamen breuitas magis conuenerit, ut quanquam longa, accelerata tamen dictio uideatur. Contra humilioribus, sedatis, prudentibus, doctis, sectanda magis est hubertas. Hi sunt enim, q uidentur & uelle posse rem quamlibet exacte docere: & non solum quod sit unumquodque, ostendere, sed rationem quare ita sit, ostendere debere. Sic rebus etiam perplexis, dubiis, numerosis, grandibus, adhibenda est copia. Tenues uero, & nullius momenti, apertæ'que & simplices, breuiter dicentur. Breuiter enim possunt doceri. In partibus orationis, siquidem argumentatione constet oratio, longior expediet dictio, ut quæ fidem sit maiori labore factura. Expositioni in uniuersum breuitas est aptior, quanquam expediant nonnunq̃ etiam in suo genere narrationes huberiores, ut sicubi res repetẽda altius, uel præsertim si sit inferendus acrior affectus, si quem-

Quibus in rebus & q bus orationis partibus breuitas aut copia cõueniat.

admodum ſolet, retinendus uoluptate ſit auditor. Omnis tamen in ſuo genere expoſitio, debet argumentatione breuior eſſe. De exordio & concluſione cum re deliberandum eſt, & cũ orationis etiam magnitudine: ſic, ut meminerim⁹ partes eas, & uelut acceſſiones oratiõis eſſe, nec rei docendæ, ſed auditoris conciliandi cauſa paratas. Facilius itaque quis copia in eis quàm breuitate peccauerit. Niſi tamen præſens rerum conditio, latiorem etiam in his partibus dictionem popoſcerit: tunc utilitati nimirum cedent præcepta, quæ in hoc præcipiuntur ſolum, quoniam credũtur utilia. Quòd ſi contrarium res ipſa tulerit, ſicut in omni uita ſolemus: ſic in oratione, nõ quod aliâs, quanquam ſæpe laudatũ: ſed quod nunc, q̃uis in p̃ſentia ſolũ, fuerit optimũ, ſequemur.

¶Scholia in caput quintum.

COpia uero & breuitas) Fit hoc ſępenũero apud autores, ut caſus quiſpiam, interpoſito relatiuo, quaſi abſolutè ac ſine ṽbo ponatur. Cicero ad Trebatiũ familiarium epiſtolarum libro ſeptimo: Cn. Octauius tuus familiaris, ſummo genere natus, terræ filius, is me quia ſcit tuum familiarẽ eſſe, crebrò

ad cœnam inuitat: adhuc non potuit perducere; sed mihi tamen gratũ est. Idem in secunda Philippica: Agrũ Campanum, qui cum de uectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnũ reipub. uulnus arbitrabamur, hunc tu compransoribus tuis & collusorib⁹ diuidebas. Rursus in Verrem: Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum dijs hominibusq; inuitis, eum ex manibus populi Romani eripi nullo modo posse? Verum in hisce omnibus idem casus repetitur, ac proinde usitatior est locutio, & apud Ciceronẽ frequens. Rarius est quod hic fecit Rodolphus, à quo hi nominatiui, copia & breuitas, ita in principio orationis ponuntur, ut nullum prorsus uerbum accedat, ad quod ullo modo referri queant. Quod ut apud alios quoq; interim fieri, temerè ego negare non ausim, ita sanè quàm rarum atq; inusitatũ id esse, planius est, quàm ut quisquam possit ire inficias. Et ut semel dicã quod sentio, aut ego planè fallor opinione meã, aut hic quoque unus est ex locis illis, quos si recognouisset Rodolphus, emunctiores proculdubio in lucẽ prodiissent. Per omnes posset numeros) Perfectissime, absolutissime. Quoniam piratæ fama Scipionis adducti) Hac de re ita legis apud Valerium Maximum libro secundo, capite de maiestate: Ad Aphricanum eundẽ in Literna uilla se continentem, complures prædonũ duces uidendum, eodem tempore forte confluxerunt, Quos cum ad uim faciendam uenire existimasset, prę sidium domesticorum in tecto collocauit, eratq; in his repellendis & animo & apparatu occupatus. Quod ut prædones animaduerterunt, dimissis militibus, abiectisq; armis, ianuę appropinquant: & clara uoce nunciant Scipioni, non uitę eius hostes, sed uirtutis admiratores uenisse, conspectum & congressum tanti uiri, quasi cæleste aliquod beneficium expetentes, proinde securum se nobis præstandum præbere ne grauaretur. Hæc postquam domestici Scipioni retulerũt, fores

Piratæ ad Scipionẽ.

referari, eosq; intromitti iussit. Qui postes ianuæ tan quam aliquam religiosissimam aram sanctumq; templum uenerati, cupide Scipionis dextram apprehenderunt: ac diu osculati, positis ante uestibulū donis, quæ deorum immortalium numini consecrari solent, læti quia Scipionem uidere cōtigisset, ad lares proprios uenerunt. Vbi sit Liternum) Strabo libro quinto id oppidum esse ait Campaniæ, inter Sinuessam & Cumas, fluuiumq; eiusdem nominis præterfluere. Quare illic exulauerit Scipio) De hoc lege T. Liuij de bello Macedonico & Asiatico librum octauum. Diuisione, partitione, dinumeratione.) Hæc quid sint, explicatum est libri primi capite septimo & nono. Illud hoc loco obseruet lector, eandem esse, quam hic dinumerationem uocat Rodolphus, & quam illic enumeratiōnē. Qui nouus homo) Ita dicebantur, qui nullas demonstrare possent maiorum suorum imagines, aut illorū res gestas uirtutesq; iactare: sed sua ipsi uirtute ac industria honores essent adepti. Sic Iphicrates ille Atheniensis, obijciente sibi quodam, quòd nouus homo esset: Mei, inquit, generis splendor à me incipit, tui in te desinit. Et Cicero in Salustiū: Ego, inquit, maioribus meis uirtute mea præluxi, ut si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ: tu tuis uita, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras: ut etiam si fuerint egregij ciues, certe uenerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos uiros obiectare, satius est enim me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti: & ita uiuere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initiū & uirtutis exemplum. Aeneas itaq; apud Vergilium) Secūdo Aeneidos. Punica regna uides) Verba sunt Veneris ad Aeneam primo Aeneidos libr. Sic apud Terentium: Placuit, despondi) Simonis illius Terentiani uerba sunt in Andria. Quid repetam exustas) Sic Venus Aeneid. libro decimo. Quin natam egregio genero) Drancis oratoris uerba sunt

Liternum

Nouus homo.

Iphicrates nouus homo.

Præstare sua uirtute florere, q̄ maiorū opinione niti.

apud Vergilium libro undecimo. Quod Dido ait) Aeneidos libro quarto. Demosthenes & Cicero) De his Fabius Quintilianus libro decimo: Oratores uerò uel præcipue, inquit, Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro, quantam mihi concitem pugnam, quum præsertim id non sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore. Neq; enim attinet, cum Demosthenẽ in primis legendum, uel ediscendum potius putem. Quorum ego uirtutes plerasq; arbitror similes, consilium, ordinem, diuidendi, præparandi, probãdi rationem, omnia denique quæ sunt inuentionis. In eloquendo est aliqua diuersitas, densior ille, hic copiosior: ille concludit astrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequẽter & pondere: illi nihil detrahi posset, huic nihil adiici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certe & commiseratione, qui duo plurimum affectus ualent, uincimus. Et quæ sequũtur. Quod modum uocant) Notum est illud Hesiodi, πλέον ἥμισυ παντός: & Horatii, Est modus in rebus, sunt certi denique fines, Quos ultra citraq; nequit consistere rectum. Item Phocylidis, πάντων μέτρον ἄριστον. &c. Minus quidem erit mea sentẽtia culpandus) His plane consona sunt, quæ habet Quintilianus libro quarto, capite de narratione. Et rursus libro duodecimo. Non enim tam obest, inquit, audire superuacua, quàm ignorare necessaria. Cicero tamen in oratore: In omnibusq; rebus, inquit, uidẽdum est, quatenus. Etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium quàm parũ. Nec sane est ulla maior eloquentiæ fax) Quantam uim habeat in excitando oratore corona astantium, de ea re nonnihil attigimus libro primo. Dominos seruis suis monosyllabos esse) Solent enim domini imperiosiores rem indignam censere, si pluribus uerbis sit utendum ad seruos. Atque adeo dimidiatis interim semiplenisq; uer-

Demosthenis & Ciceronis cõparatio.

Modus.

Plus ne an minus dicẽdo magis peccemus.

bis sat habent, si quid actum uelint, significare. Quod si quis paulo hebetior, non uel ex nutu uel ex duabus ad summum syllabis quid sibi Chremes ille suus uelit, statim intelligat, hui quæ tum ibi obiurgationes? quæ fulmina? quæ tonitrua? & quid non? Cælum ruere credas, & Iouem ipsum cum omni strepitu suo inde decidere. Tunc utilitati cedent præcepta. Quid enim stultius, quid ineptius, quàm cum dispendio causæ adhærere uelle præceptis? quæ in hoc modò sunt inuenta, ut prosint, non etiam ut officiant. Porro ad exactam totius huius capitis intelligentiam, plurimum momenti attulerint libri Erasmi de Copia, & quæ de narrandi breuitate præcipiunt rhetores.

DE DISPOSITIONE, AC PRIMVM eius orationis, quæ expositione constat.

¶Iam deinceps tractandum esse de dispositione. Cæterùm cum dispositio certũ aliquẽ requirat ordinem, idcirco prius uidendum esse, quotuplex ordo sit rerum. Huncq; triplicem esse, naturalẽ, arbitrarium, artificialem. atq; ex his primum rursus, quatuor spectari modis, tempore, natura, positione, & dignitate. Cap. VI.

DE ratione inueniendi, quam commodissimam crediderim, sit nobis hactenus dictum. Nec solum quibus è locis facienda esset, sed qua facilime uia nos ad inuẽtionem eius quod quaq; de re quæreretur perduceret, quàm potui conatus sum apertissime tradere; dixiq;, quæcun-

que utilia huic instituto, pro captu meo putaui, ut non optimo forsitan euentu, optima certe fide. Reliquum est, ut de dispositione pauca subijciamus. Et sunt quidem pauca, quæ de ipsa dicātur. Nec enim res est quæ constet ita multis præceptis. Aristoteles in rhetoricis ne attigit quidem hanc partem, in octauo topicorum perpauca tradidit. Nec multo plura Cicero & Quintilianus, qui'que alij de ea re dixere. Quo excusatius nobis fuerit, si breuius eam perstringam⁹. Quam quidem si præterissemus in totum, eam poteramus fortasse Quintiliani autoritate culpam tueri: qui cum de diuisione, hoc est, de ratione controuersiarum in singula quæstionum capita diducendarum dixisset, copiosissime'q; esset hūc locum executus, de disponendi deinde arte, nullis perpetuis legibus statui credidit posse, sed consilium sumi ex præsenti rerum conditione. ¶ Ego quemadmodum inueniendi uiam, ita collocandi quæ inuenta sunt, formam etiam quandam esse puto,

Iam deinceps de dispositione esse agēdum.

Esse utiq; aliquam disponendi rationē

Quæ quidem ut uaria multiplex'que sit, neque in uniuersum demonstrari queat: dicentur tamen ea, quæ creberrime conueniet facere. Extra quæ si quid res ferat quod faciendum sit, id'q; ab his quæ dicta sunt discrepet, eorum tamen collatione quæ plurimum obseruauimus, præsenti quoque usui aliquod succurret cõsilium. Vt'q; inter sana numerantur morborum remedia, quæ sanitatis tẽpore alioquin persæpe essent mala: sic inter præcepta putabitur, si quid sit quod legem præceptorum fugiat, in eo quoque ordinem præceptorum uitasse. At difficile erit inuenire, quod Quintilianus credidit inueniri non posse. Erit quidem difficile, poterit tamen fortasse. Vt'que à nobis non possit, uel in hoc tamen conandum, ut nostro errore aliis causam demus felicius istam tentandi. Cum sit autem dispositio (ut Cicero inquit) distributio rerũ quæ demonstrat, quid quibus locis conueniat & collocandum sit: non abs re fuerit fortasse uidere in primis, quotuplex sit or-

Obiectio.

Responsio

do rerum, quē in disponendo sequamur. Is mihi triplex maxime uidet. Aliæ sunt enim res quæ statutum quendam & certum inter se habent ordinem: ut annus prior ad annum sequentem. Aliæ uero sunt res quæ non habent ordinem, uel quanquam posset earum certus esse ordo aliquis, nos tamen nullum sequimur, sed solum utcunq; alia alij aptissime ex dicendi occasione subtexi potest, perinde subiungitur. Quale est apud Liuium cum de Papyrio Cursore dicit, quod omnes hūc maxime, si Alexāder arma in Italiam uertisset, illi parem destinassent: hinc sumpta occasione quærit, quis fuerit euentus futurus, si bellum Romanis Alexander intulisset. Tertio loco est, cum rerum ordinem consulto turbamus: & quæ priores sunt, posteriore loco ponimus. Vt cum prius esset dicere, quomodo capta fuerit Troia, deinde quomodo ex longa nauigatione Aeneas ui tempestatum tandem sit in Africam eiectus: quod postremum est, Vergilius primo libro narrat: deinde

Triplex rerum ordo, naturalis, arbitrari', artificialis.

priora illa sequentibus duobus exequitur. Primus ordo naturalis est. Secundus arbitrarius (si ita uolumus) dici potest. Tertius est, quem artificialem uocant.

¶ Et naturalis quidem ordo in quatuor istis positus est, prout aliud alio prius posterius'ue quadrupliciter dicitur. Est enim prius aliquid tempore: ut dies hesternus ante hodiernum, & hodiernus ante crastinum. Et aliud prius existendi necessitate, uel (ut aliter loquimur) prius natura. Id est aũt huiusmodi, ut si hoc sit, nõ ideo necesse sit aliud existere: si autem existat aliud, necesse sit hoc utiq; existere. Hoc ergo prius est, ut si sit animal, non oportet idcirco hominẽ esse: sed si hõ est, cõsequẽs utiq; est & aĩal esse. Prius ergo aĩal est homine. Hoc pacto prius est genꝰ speciebus, partes toto, causæ euẽtis, subiectũ adiacentibus suis. Dicunt & alia aliis priora positiõe, ut per fretũ Gaditanũ in oriẽtem nauiganti, prior est Hispania q̃ Gallia: & hęc prior q̃ Italia, post quã Peloponesus seqtur. Sic cõtrariũ dirigẽti cur

Naturalẽ ordinẽ q- tuor modis specta ri: tẽpore, natura, positione, dignatiõe

ſum, prior quàm Italia Peloponeſus erit: & deinceps ut antea quodque fuit prius, ita nunc fiet poſterius. Sic & per hominis eunti membra, primum ſi deſcendamus, caput erit, poſtremi pedes; ſic aſcendenti, primi pedes erũt, caput ultimum: mediorum uero ſic unumquodque prius erit, ut huius uel illius ordinis primo fuerit propius. Poſtremo dicitur prius, q̊d eſt dignatione præſtantius. Sic prior eſt conſul prætore, & tribuno prætor, & aurum prius argento, & argentum orichalco dicimus. Cõuertimus tamen interim, & ab infimo ordinem ducimus: primũq; non quod optimũ, ſed quod uiliſſimum, facimus. ſic in magiſtratibus quæſturam primam, poſtremã dictaturam: & in metallis plumbum primum, aurum poſtremum numeramus. Niſi tamen hunc ordinem malimus non naturalem, ſed artificialem potius uideri. Plerunq; autem fit, ut id quod alia ratione prius dicitur, alia ſit poſterius. Vt tempore quidem pueritia prior eſt quàm iuuenta, æſtimatio-

ne tamen & dignitate pueritiam iuuenta præcedit. Fieri itaque poteſt, ut ordo qui alia ratione nō naturalis eſſet, alio tamen captu ſecundum naturam ſit inſtitutus.

¶Scholia in caput ſextum.

IN octauo topicorum perpauca tradidit) Ariſtoteles topicorum libro octauo, non in uniuerſum de ordine ac diſpoſitione tractat orationis cuiuſq;, ſed de ea ſola, quæ conuenit certaminibus ac conflictibus iſtis ſcholaſticis, aut ubi alioqui uiua uoce diſceptatio fit. Nec multo plura Cicero & Quintilian⁹) Quintilianus de diſpoſitione agit libro ſeptimo. Quo in loco inter alia multa dicit & hæc: Quapropter tot⁹ hic liber ſeruiat diſpoſitioni, quæ quidem ſi certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo poſſet, nō tam paucis cōtigiſſet. Et paulopoſt: Sed meminerim⁹, inquit, ipſam diſpoſitionem plerunque utilitate mutari, nec eandem ſemper primam quæſtionem ex utraq; parte tractādam. De diſponendi deinde arte) Hic locus Quintiliani eſt inſtitutionum libro ſeptimo. Cū ſit autem diſpoſitio, ut Cicero inquit, diſtributio rerum) Sic ferme & Quintilianus: Diſpoſitio eſt utilis rerum ac partium in loco diſtributio. Et alio quodam loco: Diſpoſitio eſt rerum quāoptimo ordine collocatio. In rhetoricis ad Hærenniū finitur hoc modo: Diſpoſitio eſt, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quicq; loco pronuncietur. Quale eſt apud Liuium, cum de Papyrio Curſore dicit) Locus is quem deſignat Rodolphus, eſt primę decados libro nono. Prout aliud alio prius poſteriusve quadrupliciter dicitur) Hæc eadem ferè Ariſtoteles in iis quæ uocant poſtprædicamenta. Quanquam is quintum ſignificatum addit, quo id prius dicitur, quod Diſpoſitio quid.

tametsi simul est tempore, tamen alterius causa est, Verbi gratia: Tempore non præcedit diem solis ortus, tamen quia causa diei est, idcirco prior esse dicitur. Fretum Gaditanum) Quod iuxta Gades est in Hispania. Post quam Peloponesus) De hac libri secundi capite decimo.

¶Historiographis & poetis, dũ res exponunt, seruandum esse ordinem temporum, quanquam non ab utrisq; eodem modo id fiat. Caput VII.

Historiographis et poetis quis ordo spectãdus

ORdinis ergo hæc sunt discrimina. Dicamus iam, quis ordo cui orationis generi conueniat, priusq; de ea quæ expositione, deinde quæ argumentatione constat. Quæ igitur expositionem habet oratio, si quidem rerum gestarum ordinem aliquem decursumq; recenset, naturalem temporum sequitur ordinem. Idq; nedum seuerior & fidem captans lectorum historia, sed lætius etiam liberiusq; poema, ut quod oblectandis solum auribus sit destinatum. Est tamẽ differentia poeticæ dispositionis ab historica, uel maxima, ꝙ poeta solum quantũ ad ipsius, hoc est, ad narrantis personam pertinet, in speciem sequitur temporum ordi-

quo distet dispositio poetica & historica.

nem: quantum autem est ex rerum gestarum natura, plerũq; perturbat eas, atq; à medijs orditur rebus. Deinde quæ primæ fuerant, earũ posterius personæ colore alicuius, aut alio quouis commento infert mentionem. Sic Vergilius (ut notissimo utamur exemplo) ab nauigatiõe Aeneæ, qua in Africã tempestatib⁹ delatus est, initium facit, quæ fuit circa finem erroris eius. Troiæ captiuitatem & labores eos, quibus septimum ad id annũ, circum maria iactatus ipse Aeneas, secundo deinde tertioq; libro narrat. Quibus in rebus si sequamur colorem narrãdi poetæ, naturalis q̃dem est ordo: prius enim erat ut Aeneas tẽpestate appelleret in Africã, q̃ Troiæ excidium erroresq; suos Didoni narraret: Sin uero res ipsas respicim⁹, nõ personas, quibus dat orationem poeta, iam uidemus contrariũ naturali, id est, artificialem ordinẽ esse. Prius em̃ necesse fuit capi Troiam, & Aeneam labores longæ nauigationis illius euoluisse, quàm ex Sicilia in Africã ueniret. Proinde quoq;

artificialem hunc uocamus ordinem. Simile est in comoedia atque tragoedia. Si intuemur enim faciem rerum, quae deducuntur in actum, quaeq; personarum imitatione exprimuntur, naturalis uidetur ordo. At totũ uero fabulae complexum respicienti, cum persaepe ab his quae circa finem eius sunt, incipiant scriptores: & quae priora sunt, personarum uerbis per occasionem explicentur: quaeq; prima sunt, ea ultimis quandoq; iungantur: ut in Andria Terentij, simul naufragium Phanniae aperitur, & nuptiae Pamphili Glycerij'q; confiunt: haec qui uideat, facile est cognitu, arte autoris hunc ordinẽ, non rerũ natura constare. Facillime autem hoc poemati contingit, in quo actus sunt & personae, quod δραματικὸν Graeci uocant. Quoniã paratũ fere est, quamlibet orationem dare personae. Qua commoditate fit, ut persaepe dialogi quoque lasciuiant, & in quoduis undecunque libuit deflectant, praesertim ij qui paulo laetiores sunt, Cuius rei apud Graecos quidem

cum alios multos, tũ in primis apud Lucianũ est uidere expressa plurimas in formas exempla. Heroico carmini non est tanta copia huius rei. Ergo & personæ quidem ordinem reuocant nonnunquã, iam pictura res exprimuntur: iam uates, manes, oracula, & præterita commemorant, & longe post uentura prædicunt. Danda tamẽ his omnibus in hac libertate est opera, ut si non rerum quomodo eæ gestæ sunt, temporum tamen, quibus sub alienis personis saluus sit ordo. Historiæ, cuius prima laus est ueritas, naturalis tãtum ordo conuenit, ne si figmentis istis aurium gratiam captet, fidem perdat. Ergo si forte historico narrãdæ res essent Aeneæ, non ille incipiet inde unde Vergilius est orsus. Sed si uolet utique Troiæ excidium narratione sua complecti, ab ea faciet initium. Deinde sequentur errores Aeneæ: hæcq; suis, non Aeneæ uerbis erunt dicenda. Tum deniq; dicet, quo pacto in Africæ littora sit ui tempestatis eiectus. Iam si qua fiet mentio uerborum Dido-

Historicis qui seruandus ordo.

nis,quibus illa Troiæ,Aeneæq; casus ab ipso percõtata sit satis crit dixisse, omnia Aeneam illi recẽsuisse,& urbis ultimam noctem,& pericula quibus iactatus sit. Nec solum erit hic ordo seruandus in ratione temporum,sed etiam eo modo prioris,quo diximus causam priorem esse euentis,& reliquis etiam fere modis prioris. Nam & causa rerum consiliaq; prius explicantur,& sicubi insignium uirorum mentio interuenerit, describuntur naturæ moresq; eorum,quoniam & ipsi sicuti autores gestoresq; rerũ,natura præcedunt eas. Iam in locorum regionumq́ situ describendo, diligenter positionem eorum sequatur oportet: & orationem uelut per loca circũferenti sibi,ut primũ quodq; occurrit, sic aptissime primum dicetur.¶Quod si plures res,& nullo inter se deuinctas ordine tractet historia,ut cum gesta eodem tempore plura describet bella,quæ quanuis simul geruntur,simul tamen narrari nequeunt:in his fere criptoris arbitrio steterit,quas res prio-

res,quas deinde explicare uolet; consu-
let'que præcipue rerum notitiæ, & quo
pacto poterunt illæ commodissime co-
gnosci, cum tradendarum faciet ordi-
nem. Sic Liuius, quando res secundo bel
lo Punico & in Italia & in Hispania, alijs'
que etiam locis nonnunquam uno tem-
pore gestas scribit, si quando Hispanien
ses res sumat scribēdas, longiore nonnū-
quam tractu prosequitur eas (sicubi ue-
ro uisum fuerit) quanquam & interea
aliæ fuerint alijs gestæ locis; quo minus
concisa interim & interrupta mentio re-
rum, altera cognitioni alterius obstet.
Sic Conelius Tacitus, egregius in pri-
mis (si quid ego intelligo) autor histo-
riæ, longiores in Batauis res gestas, &
alio item loco multorum annorum in
Britannia bello cōiungit; tum rursus ad
aliarum rerum, quas abrupit, ordinem
reuertitur.

¶Scholia in caput septimum.

QVæ hoc capite citantur ex Vergilio & Terentio, ea omnia sunt nota uel pueris. Quæ ex Liuio & Tacito afferuntur, ea quẽadmodum hoc loco paucis explicari uerbis haud quaquã possunt, ita ab eo, qui illorum libros cœperit euoluere, citra negocium intelligi queunt. Quocirca nihil uideo quod hic remorari nos debeat, præsertim cum quæ de poemate dramatico, & de ueritate custodiẽda historiographis, dicenda erant, ea explicata à nobis sint superioris libri capite quarto & decimosexto. Itaque his missis, eorum quæ sequuntur, explicationem aggrediemur, modò unum illud his addiderimus: circa finẽ capitis huius, tam in scriptó illo quo usi sumus, quàm in Louaniensi exemplari, eandem plane esse lectionem, quam in his nostris. Verũ enimuero si quid in me inest iudicij, si quid omnino mutari fas est, ausim contendere, uerba hęc: Sicubi uero uisum fuerit: redundare, ac proinde expungenda esse. Quod num recte an secus ita uisum sit mihi, secum expendat lector.

¶In tradendis artibus, primum refellendas esse sententias eorum, qui contrà quàm nos, senserint. Deinde à generalioribus semper ad speciáliora progrediẽdum. Cap. VIII.

Quis ordo seruandus, in tradendis artibus.

IN tradendis artibus quæ maxime conueniat dispositio, unus ex oĩbus Aristoteles libris suis exactissime uidetur effinxisse, uir cũ omni ingenij laude multum, tum nescio an ordine rerum plurimum admirandus. Quoniã autem hoc est propositum cuiusque docentis, ut ex notiorum contemplatione, ignotiora scrute-

tur(q solus est ordo nobis discendi) horumq; & aliorum ad alia collatione constantem quandam faciat de rebus fidem: nequit autem fides ulla de re fieri, nisi si qua contraria sit accepta mentibus persuasio, ea pri⁹ euellatur. primũ est ergo, ut si quis dixerit aliquid ea de re, quam tractamus, aliter atq; nobis uidetur, illius expugnemus sententiam: si modo is sit, cuius mentio iure habeatur. Nam temeraria cuiusquam assertione permoueri, ineptum est. Vt autem securitatis hoc est, cõtemnere leuiora, ita modestiæ præbet speciem, dissimulasse eos, quorũ usu est opinioneq; cunctorũ recepta autoritas: aut quibus alioqui debetur ea ueneratio, ut contradictione illorum magis simus irritaturi audiẽtium animos, quàm nobis adiũcturi. Sed hæc iudicij sunt magis, quod ordinis est, hoc sufficiet dixisse, maxime naturale esse, ut antequam nostra confirmemus, amoliamur aduersa. Deinde cum nostra explicauimus, à generalioribus, quoniam notiora sunt, sem

Non cuiusuis assertio refellenda.

per ducendus erit ordo. Deinde per species eundum. Et hæ ipsæ species rursus fortasse, si tam late pateant, genera fient, in'que alias erunt species diducendæ. Singula ergo, ut primum quod'que sumimus, sic erunt deinde tractanda, ut dicatur quæ sit substantia eorum, quod definiendo fit: si tamen eiusmodi res sit, ut sit definienda: notiores enim sunt nonnunquam, quàm ut hac indigeant cura. Tum quæ partes sint rei, dicēdū: si sint ea natura, ut possint aliquæ earum fieri partes. Hinc ea, quæ proprie naturæ cuiusq; adiacent, dicētur, hoc est, uis illa qua agit & patitur, & ea ipsa quæ agit, quæ'que patitur, & quæ reliqua substantiam rei circunstant. Illud tamen meminerimus, solum de re quaque dicendum id, quod eo loco, quo de re dicimus, intra complexum rei ueniet, ea ratione qua ipsam tractamus. Nam qui de tuenda sanitate hominis, doctrinam instituet, dicet ille q dem de homine, nō tamen utiq; dicenda sibi sumet omnia quæ tractari de homi-

Notatio.

ne possunt, nec quid sit mens hominis, nec quæ sint officia uitæ ad uirtutem ducentia, nec quo pacto paretur homini eloquentia. Pertinent hæc quidem ad hominem omnia, sed non ea ratione, qua sibi hic eum assumpsit, id est, qua sanitatem tueri potest. Adeoq; fortasse non defuerit Aristoteli, qui cauilletur, quod in libris quos de physico auditu inscripsit, de loco dixerit & uacuo. Quoniam his libris de eo quod mouetur, in cõmune disseruerit, ad cuius tractatum, locum & uacuum non uideri pertinere: sed his potius libris debuisse de eo dici, quib' de eo q́d ad locũ mouetur differit, qui de cælo & mundo uocantur. Sed datur fere iusta libertas hæc magnis ingenijs, ut quẽadmodum locupletes patresfamiliâs in domibus suis aliquid licentius citra reprehensionem instituũt, ita & doctissimi uiri indulgeant quandoque animis suis, satisq; rationis sit, illis ita placuisse.

¶SCHOLIA in caput octauum.

ADeoq́; fortaſſe non defuerit Ariſtoteli, qui cauilletur) Recte illud, cauilletur. Nam Ariſtoteles huius ordinis ac diſputationis ſuæ cauſam non plane futilem affert initio tertij libri phyſicorum. Satisq́; rationis ſit, illis ita placuiſſe) Quem admodum dicere ſolebant auditores Pythagoræ, αὐτὸς ἔφα, ipſe dixit.

¶ Quis ordo ſeruandus ijs, qui res uarias multiplicesq́;, nec ulla certa ratione cohærentes deſcribunt. Caput IX.

Diſpoſitio in rebus multiplicibus.

AT cum uariæ multiplicesq́; res in unum quoddam iungentur corpus, quale eſt, qui hiſtoriam animalium, aut plantarum, aut totius etiam rerũ naturæ (quemadmodum Plinius) complexi ſunt, quale qui facta dicta'ue clarorum uirorum memorabilia, quale qui multiplicem & non unius corporis rerũ commemorationem contexunt: his aut per ſpecies rerum diſpoſitio inſtituitur, redduntur q́; cuncta ſuis generibus, quemadmodum Plinio à cælo ordiẽti, deinde deſcendenti in terras, eiusq́; naturam in commune reddenti, tũ per partes regionesq́; omnes proſequenti, deinde animantia & inanima omnia per ſuas diuiſa differentias, explicanti. Sic Valerius Maximus res

memorabiles,per uirtutũ officiorum'q; humanorum genera dispartiuit.Hoc pacto medici, morborum faciũt ordinem ex partibus humani corporis,& à capite ad pedes deducunt.¶Est etiã in quibusdam non liberum modo uidere,& quem arbitrarium diximus ordinem,sed ad res plane solutum & omnis prorsus ordinis expertem.Vt apud Ouidium in metamorphosi:qui in summa quidem rerum deductione,temporum quandam seruat imaginem:uerum in fabularum ordine, quoniam diuersissimæ sunt,nec facile in ordinem redigi possunt, libertate illa & (ut dicam)poetico lusu figurarum omnium utitur,quibuscunque transitio ad connectendas res fieri potest,quo commissuram quandam rerum nequaquã inter se cohærentium assequatur. Dispositionis itaq; loco in istis,est rerum contextus:nexas'q;ĺeas,&quidẽ diligentissime,ordinatas autẽ dicere non possis.Similiter Cornelius Tacitus in descriptione morũ Germaniæ,cum dixisset non esse Germanis

aurum & argentum,tandem subijcit, ne ferrum quidem superest,sicut ex genere telorum colligitur. Ex cuius uerbi,hoc est,telorum mentione,ad arma institutio nē'q; rei militaris quæ apud Germanos est,delabitur.Deinde cū in fœminarum mentionem,quòd hæ spectatrices etiam testes'q; pugnanti bus adhibeantur,post'q; dicat uenerationē haberi plerisq; earum, non adulatione,nec tanquam faciant deas,hinc continuo subdit, deorum maxime Mercurium colunt:morem'q; religionum hinc sumpta occasione,prosequitur. Abrumpit tamen nonnunquam hāc texturam,ne nimia & proinde leuior affectatio deprehendi possit. Est quidem hoc ordinis genus accōmodatissimum historiæ, cuius narrationem uolubilem & nusquam insistentē esse cōuenit: quod non efficeret,si certis finibus distincta cōcisa'q; esset, & singulæ partes suis essent discretę spatijs:nūc adeo sunt nexa omīa, ut simul propemodum incipere, simul desinere uideantur, Quod si eadem hæc

tractentur, non ab historico, sed à laudatore, uel qui aliàs quomodolibet disputãtis præ se speciem ferat, is ea distinguat digerat'que per species: dicatq; primum, quæ natura regionis, quæ forma hominum, deinde, quis cultus erga diuina, quales bello, quales pace, cum publice, tum priuatim frugalitate uitæ, seueritate matrimoniorum, cultu liberorum: qua erga principes ueneratione, erga populares æquabilitate, erga hospites beneuolẽtia, erga omnes fide, reliquaq; uel ad hũc modum uel alium quẽlibet, dum tamen appareat ordinem certum sequi eum, dicere'q; unamquanq; rem non eo loco quo sit oblata, sed quo sit ab initio disposita atque destinata. Libera tamen & hæc ipsa disponendi ratio est, uel propter hoc, ꝙ ad nullam unam ordinis legem potest allegari. Quisq; enim ordinem qui sibi uisus est, instituit: nec rerum naturam, sed animum suum sequitur.

¶Scholia in caput nonum.

QVi historiam animalium)Vt Aristoteles. Aut plantarum)vt Theophrastus. Qui facta dictave clarorum uirorũ)vt Valerius Maxim⁹, & in apophthegmatis Plutarchus.

¶ Quam dispositionem esse cõueniat in expositione oratoria. Cap. X.

Dispositio expositionis oratoris.

LIbera ferè est etiam oratoria expositio ea, quã diximus alterius rei docendæ gratia parari solere, hactenus tamen libera, ut ordo eius non ex dicentis uoluptate, sed causæ utilitate nascatur. Quoties tamẽ res ipsa non obstabit, temporum ordo fuerit aptissimus. Quod si primæ narrationis partes asperiores fuerint, fauorabiliores reliquæ non ab re fortasse sit, eis quæ benignius accipientur, occupare animos, & ad priora deinde figura aliqua reuerti. Aut si fortè festinabit auditor, quo languenti adhuc animo eius morem geramus, optimum fuerit ab eis incipere, quibus notitia causæ cõtinetur. At ubi excitatus fuerit, incaluerintq́ aures eius in oratione, tum si qua fuerint altius repetenda, ut sæpe solent: præcedunt enim pleraq́ causam lõgius, quibus præ-

cipuus fauor, maximaq́ eius continentur momenta, ea cum quæstiones explicabimus, quibus aptissime iungi poterunt, tum erunt inserenda Quam quidem rem utilem esse, facilius est ratione colligere, q̃ autorum exemplis. Quoniam rectus ille melior utiq; est ordo q̃ iste necessitate detortus. Qui mandat autem literis actionem, quæ sunt optima, ea scribendo maxime cupit exprimere, ne si aliter faciat, nõ auditoris importunitas, quæ ex scriptis cognosci non potest, defendenda in ea, sed sua ipsius inscitia culpanda uideatur. Iam uero partimur interim narrationem, & id quod alio loco utilius dici poterit, reseruamus: ut in declamatiõe, quæ Gemini languentes inscribitur, Quintilianus facit. Cum enim ordo mortis quo alter ex geminis in alterius salutem occisus dicitur, plurimum inuidiæ reo mouere potuisset, ad epilogum maluit differre eum, q uehementiori affectui hic aptior esset locus. Cicero item pro Cluẽtio, cum prioris causæ narrationi, quæ iudi-

In diuersa loca quandoq; distribui narrationem

cij corrupti erat, continuo mortem Oppianici, & quæstiones de eo habitas subiungere potuisset, maluit differre eam ad proprium causæ suæ tractatũ, quæ ea de re peragebatur. Contra uero matris odiũ quod proprium illius erat causæ, cui' que nihil negocij cum causa corrupti iudicij erat, id tamen primum putauit narrandum. Eratq; alioqui temporis ordine primum: quod quanquam non fuisset primum, tamen narrandum fuisse contenderim: quoniam matris, qua tota causa maxime premebatur, detrahenda ante om̃ia fuit autoritas. Itaque quanquam pars narrationis uideri potest, quẽadmodum & est utique narratio, usum tamen & affectum propemodum eius partis exordij præbet, qua aduersariorum odio nobis beneuolentiam conciliamus. Eiusdem etiam prudentiæ consilij' que est, quòd non nudum rerum ordinem continua narratione complectitur, sed subinde erumpit in affectus, & quibusdam uelut digressionis aut indignationis causa uen-

Annotatio in orationẽ pro Cluentio.

tis conturbat. Cuiusmodi est à principio statim: Nam Sassia mater huius Habiti (mater enim à me nominis causa, tametsi in hunc hostili odio et crudelitate est, mater inquam appellabitur) & quæ sequuntur. Deinde non ita multo post, O mulieris scelus incredibile: & reliqua item: Tum in fine huius partis effusius: Iam initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audistis. Sic & in Oppianici criminibus recensendis, post nuptias Sassiæ & Oppianici: Sentio, inquit, iudices, uos pro uestra humanitate his tantis sceleribus breuiter à me demonstratis uehementer esse commotos. Et paulo post iterum de Auria fratris uxore prægnante sublata. Rursus maiore copia post Scamandri Fabricij'que condemnationem de ratione iudicij corrupti, cum uelut aditum aperit, ut id non à Cluentio, sed ab Oppianico doceat esse corruptum.

Videmus itaque hac narrandi diligentia artificio'que sic iaci ab eo fundamenta causæ, ut si etiam nullas deinde

ſubijceret probationes, nihil tamen ferè plus iudex deſideraturus uideret. Quod autem ordinis eſt, temporum rectus hac tota narratione ſeruatus eſt decurſus: q̊d autem artis hic eſt in diſponendo, id in eo eſt, quoniam ſubinde contextus eius interrumpitur: quod quidē ſæpius, quàm ut temporum ordo turbetur, in hoc genere narrandi contingere ſolet.

¶Scholia in caput decimum.

Orationes rhetorum aliter nōnunq̃ ſcribi q̃ dici.

NIhil ineſt in hoc capite, quo explicato ſit op', præterquā quæ ex Quintiliani Geminis languentibus, & Ciceronis pro Cluentio oratione afferuntur. Verum ea eiuſmodi ſunt, ut niſi omnibus ferme illorum uerbis aſſcriptis, hoc loco ſatis explicari non queāt. Quod cum nimis q̃ longum foret, & libri illorum uulgo in manibus habeantur, rectius qui uolet, inde petierit. Innuit præterea Rodolphus, orationes oratorum aliter nonnunquam ſcriptas eſſe quàm dictas. Cuius rei q̊dam in loco facit mentionem & Fabius. & Aſconius Pædianus Ciceronem id ꝓ Milone feciſſe teſtatur.

DE DISPOSITIONE EIVS ORAtionis quæ argumentatione conſtat.

¶Obiter q̊modo diſponendæ ſint ipſæ orationis partes, quę ſunt, exordium, narratio, confirmatio, epilogus. Cap. XI.

Quis ordo ſeruandus argumētanti.

ALiam diximus rationem eſſe diſponendæ orationis eius, quæ conſtat

argumentatione, quales sunt scholasticæ contentiones, ciuiliumq́; rerum contro-uersiæ & quæcunque demum repugnanti auditori sunt approbandæ. In quibus uidẽdum erit, quis sit ordo quæstionum inter se, quis item in singulis quæstionib⁹ argumentationum, tum quis partium argumentationis cuiusq;. ¶Erit fortasse, qui partium orationis disponendarũ oblitũ me putet, credatq́; hác ante alia explicãdam fuisse rationẽ. Nec id sane me latebat, nec præterissem, si ulla huius rei crederem tradenda esse præcepta, aut esset alius ordo earũ, quàm quo numerari solent, quiq́; ex usu earũ colligitur, & quẽ ipsis pene præferũt nominibus, hoc est, ut primum sit procemiũ, hinc narratio, tum confirmatio, postremus epilogus. Nam quoties id est orationis genus, ut aliquæ partium istarum sint ei superuacuæ, tum cum desint, nihil est quod de earum ordine dicatur. ¶Illud uero necessitatis poti⁹, quàm p̃cepti fuerit, quoties uel occupatio auditoris uel tẽporis

Partes orationis & ordie collocandæ.

angustia cogit nos, ut specie festinatio-nis, fastidium audientis fallamus, incipiamusq; à narratione: tum uelut digressione quadam, quæ fueramus ante narrationem dicturi, dicamus ante confirmationem, subijciamusque narrationi prooemium. ¶ Ut tamen non inutiliter huius loci tractatum attigerimus, illud interim admoneamus, non solum in initio dictionis, prooemij usum uenire: sed in medio quoque orationis decursu, sicubi uel noua quæstio tractetur, uel locus asperior, solere præmuniri ea, & aliquo quod prooemij uicem habeat, aures placari. Quemadmodum in oratione pro Cluentio, cuius modò sum usus exemplis, Cicero de censoria nota dicturus: & paulopost, cum Cluentium lege defendere uellet, & ostendere lege corrupti iudicij tantum iudicem, non etiam eum qui ad corrumpendum coisset, teneri. Sic pro Muræna Catoni responsurus, plurimis uerbis contendit à iudicibus, ut Catonis autoritatē aduersus reum, pro præiudi-

Quãdoq; & in media oratione utẽdũ esse prooemio.

cio ne accipiant. Scio istud à rhetoribus tum πρόληψιν, id est, præsumptionem, tum præmunitionem uocari, numerarique à quibusdam inter figuras sententiarum. Quod siue hoc, siue procemij nomine uocetur, non magni referre crediderim, dummodo constet tamen, eundem esse usum eius, ex eisdem duci rebus, ex quibus procemium petitur. Quod tamen cur non ita uocent, non uideo quid sit causæ. Nam cum & narrationem p̃cedere argumentatio possit, cuiusmodi sunt quæstiones, quæ pro Milone tractantur ante narrationem: & epilogus in media dictione fiat, ut in Verrem de Philodami supplicio, & de nauarchorum item, Ciceronem uidemus fecisse: cur non etiam & procemium & nouum quoddam principium mediæ inseratur dictiõi, si præsertim noua tractetur quæstio, uel locus aliqs, q̃ curã eam postulet, & in quo magna causæ momẽta uersentur? Id aũt quod solet de narratione p̃cipi, ut ea cõfirmationẽ p̃cedat, sic accipiẽ- quo sensu cõfirmati

onē semp præcedat narratio. dum est, ut eius quæstionis cuius narratio est, præcedat confirmationem. Quod si quæstionem eam, alias necesse sit quæstiones præcedere, nimirum necesse erit priores quoq; confirmationes earum explicari. Quemadmodum eo in loco, de quo diximus, pro Milōe factū uidemus, Cum enim narratio quæstionis eius esset propria, qua insidias struxisse Clodium probare uoluit, quid attinebat narrari, nisi probatum ante foret, insidiatorem & latronem iuste occidi, & nihil neque à senatu, neq; à Cn. Pompeio contra Milonem esse præiudicatum? Similiter pro Cluentio in quæstione ueneficij, nullo usu ea quæ ad exitum pertinebant Oppianici, superiori narrationi subnectebātur, quanquam rerum continuus esset ordo, ergo ad propriū quæstionis suæ tractatum illam reseruauit orator. Quin etiam in hac ipsa quæstione, cum ex priore oratiōis parte nota iam essent Oppianici crimina, argumentationes quæ ex causis personisq; ducebantur, præposuit narra

tioni. At cum ex re ipsa & tormẽtorum ratione, quibus aduersarij contra Cluentium utebantur, confutãdi essent: tum demum, quoniam ea continebantur narratione, subiecit illam, simulq; iudicum cõsuluit tædio, qui longam iam orationem audiendo defessi, si rursus narrare fuisset orsus, quoniam longius adhuc dicturum credere poterant, offensiores fuissent. At cum in media rerũ uelut spatia, ipsos argumentando rapuisset, quãquam tum narraret, apparebat tamen eum rem paucis, id quod fecit, esse absoluturum. Sed de partibus orationis hæc obiter admonuisse sufficiat: nunc ergo quod instituimus, prosequamur.

¶Scholia in caput undecimum.

Cicero de censoria nota dicturus) Cn. Lentulus & Lucius Gellius censores, notârant Cluentiũ, quasi is iudicium illud corrupisset, quo damnatus fuerat Oppianicus. Qua de re uerba facturus Cicero, primum aures placat, ac uelut aditum sibi munit ad aures iudicũ, ut uidere est in ipsa pro Cluentio oratione. Cum Cluentium lege defendere uellet) Lex erat, primum dicta *Sempronia*, deinde Cornelia de sicarijs & ueneficijs, quę lex pręter alia multa, & de eius capite quæri iubebat, qui cum aut senator esset, aut

Lex Sempronia seu Cornelia de sicarijs & ueneficis.

magistratum gessisset, aut tribunus militum legionibus quatuor primis fuisset, tamen coisset, conuenisset, consensisset, falsumve testimonium dixisset, ut quis iudicio publico damnaretur. Hac ergo lege Cicero defensurus equitem Romanum Cluentium, quasi is ea lege non teneretur, mira quadam arte inuidiam huius defensionis, primum à Cluentio, deinde à se etiam ipse repellit. Cuius rei ansam ei praebuerat Titus Accius accusator: qui inter accusandum delat⁹ huc erat, ut diceret iniquissime acturum Ciceronẽ, si legis praesidio Cluentium defenderet: quando aequissimum foret, omnes iisdem teneri legibus: quod illius axioma, manibus (quod aiunt) pedibusq; reijcit Cicero. Quod autem addit Rodolphus, lege corrupti iudicij solũ teneri iudicem, non etiam eum q ad corrumpendũ coisset, ei dicto planè refragantur ipsa legis uerba, id q̃d facilè animaduertet is, qsqs ipsam legerit Ciceronis pro Cluentio orationem, cuius disputatio huc spectat, legẽ hanc Semproniã pertinere ad magistratus, senatores, & ad eos q primis quatuor legionibus fuissent tribuni militũ: at Cluentium nihil horũ omnium esse, sed tãtum Romanũ equitẽ: proinde hac lege postulari illum non posse. Plura q uolet, legat iureconsultos pandectorum libro duodequinquagesimo, ad legem Corneliam de sicarijs & ueneficis. Quorum uerba aliquot ascripsimus libri superioris capite decimo. Sic pro

Murenae causa.

Muraena Catoni responsurus) Muraenam consulem designatum, lege Calphurnia de ambitu reum fecerant Seruius Sulpitius & Marcus Cato, is qui Vticae ipse sibi mortem consciuit. Hũc ergo Muraenam defensurus Cicero, posteaquàm Seruio respõdisset, deinde responsurus Catoni: Venio nunc, inquit, ad Marcum Catonem, quod est firmamentum ac robur totius accusationis: qui tamen ita grauis est accusator & uehemens, ut multo magis eius autoritatem quàm criminationẽ pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primum

illud deprecabor, ne quid Lucio Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus, ne quid totius uitæ splendor & grauitas noceat, denique ne ea soli huic obsint bona Marci Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse possit. Bis cõsul fuerat Publius African⁹, & duos terrores huius imperii Carthaginem Numantiamq́; deleuerat, cum accusauit Lucium Cottam. Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas: autoritas tanta, quanta in imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc maiores natu dicere audiui, hanc accusatoris eximiam dignitatẽ plurimum L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quenquam cadere in iudicio, ut nimiis aduersarii uirib⁹ abiectus uideretur. Quid Sergium Galbam? nam traditum memoriæ est: nonne proauo tuo fortissimo atque florentissimo uiro M. Catoni, incũbenti ad eius perniciem, populus Romanus eripuit? Sẽper in hac ciuitate nimis magnis accusatorum opibus, & populus uniuersus, & sapientes ac multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non uim maiorem aliquam, non autoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeãt hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentũ, ad auxilium calamitosorũ. In piculo uerò & in pnicie ciuiũ repudiẽtur. nã si qs hoc forte dicet, Catonẽ descẽsurũ ad accusandum nõ fuisse, nisi prius de causa iudicasset, iniquã legẽ iudices & miserã conditionẽ instituet piculis hoĩm: si existimabit iudiciũ accusatoris in reũ, pro aliq̃ piudicio ualere oportere. Scio istud à rhetorib⁹ tũ πρόληψιν id est, psumptionẽ) Quintilian⁹ lib. 9. Mire uero in causis, inqt, ualet psumptio, q̃ πρόληψιν dicitur: cum id quod obiici potest, occupamus. Id neq; in aliis partibus rarum est, & precipue procemio cõuenit. Sed quanquã generis unius, diuersas tamen species habet. Est enim quedam premunitio, qua- πρόληψις

lis est Ciceronis contra Quintum Cæcilium, quod ad accusandum descendat, qui semper defenderat. Quædam confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quę sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit. Quædã prædictio: ut, Dicam em̃, non augendi criminis gratia. Quædam emendatio: ut, Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. Frequentissima præparatio: cum pluribus uerbis, uel quare facturi quid simus, uel quare fecerimus, dici solet. Cuiusmodi sunt quæstiones, quæ pro Milone tractantur ante narrationem.) Tres sunt quæstiones, quas discutit Cicero in oratione Miloniana antequam narrat. Prima, ecquid ei fas sit intueri lucem, qui hominem quoquo modo a se occisum fateatur. Altera, de præiudicio facto à senatu. Tertia, de Pompeij præiudicio.

Philodamus. Et in Verrem de Philodami supplicio) Hic Philodamus ciuis Lampsacenus fuit, cuius filiam quomodo per uim contenderit uiolare Verres, & quo deinde modo patrem ipsum una cum filio, iniquissimo iudicio damnandum occidendumq; curarit, tertia in Verrẽ actione explicat Cicero. Et de nauarchorum item) De horum longe miserrimo casu suppliciоq; multa Cicero in Verrem actione septima. Similiter pro Cluentio) Hanc causam iam semel iterumq; attigimus: estq; hic locus eiusmodi, ut intelligi plene non queat, nisi perlecta oratione tota. Quinetiam in hac ipsa quęstione, cum ex priore orationis parte nota iam essent Oppianici crimina, argumentationes quæ ex causis personisq; ducebantur, præposuit narrationi) Sic quidem nobis legendum uidetur, etiamsi exemplaria habebãt ad hunc modum: Quin etiam in hac ipsa quæstione, cum ex primæ orationis parte, notæ iam essent Oppianici duę utique personę, &c. Quæ lectio si cui magis probabitur, liberum ei per me quidem erit sequi quod uolet. Scripto exemplari, quamobrem hac utiq; parte minus esset habẽdum fidei, illud cum primis mihi ui-

debatur esse sat causæ, quod qui hãc partem descripse rat, neque enim ab Rodolpho scripta erat, is hoc loco aliquantum spatij reliquerat uacuum, cui post ab alio quopiam quædã ex his uerbis quæ recensuimus, erant inserta. Accedebat huc, quod ubi prior ille librarius, quisquis tandem is fuit, non ex primæ (quemadmodum certis indicijs poterat deprehendi) sed ex priore orationis parte, scriptum reliquerat: ibi hic posterior, paucis literis immutatis, priore illud, in primæ transformârat. Vt taceã interim, & alia quædam hoc loco in eo exemplari deprauata sic esse, ut omnino dissimulari non queant. Quod genus est, quod prope calcem capitis legitur, oportebat, ubi ab Rodolpho, non oportebat, sed apparebat scriptum fuisse, negari haud potest.

¶ Quo ordine in oratione ea, quæ argumentatione constat, ipsæ inter se disponendæ sint quæstiones. Caput XII.

QVæstiones quæ ueniunt in orationem, (quoniam de earum dispositione primũ dicere, ordo propositus nos admonet) eæ quandoque sunt prorsus diuersæ, neque ab aliquo capite descendũt: ut omnia in Verrem repetundarum crimina. Singula enim suam capiunt quæstionem: quæ suis tabulis, testimonijs, decretis, argumentis confirmantur. Nec redigitur alia ad aliam: quãdoquidem una quæuis per se, repetundarum crimen, in quo summa iudicij uersatur, continet.

Quæstionũ alias prorsus esse diuersas, alias ex una aliq̃ generali q̃stione descẽdere.

Tale eſt cum quæritur à philoſophis, an materia diſtinguatur à quantitate, & habeat ſine illa partem diſcretam à parte. Vtrumuis enim horum per ſe quæri poteſt, ut alterum de altero negetur aut affirmetur. Aliæ ſunt quæſtiones, multæ quidem, ſed ab una deſcendentes origine, quemadmodũ ſecundo libro demonſtrauimus multas ab una deduci quæſtiones, diximusq́; naſci alias ex uerbis ipſis quæſtionis, alias in uerbis incluſas eſſe, alias ex conditione quadam accipi.

Quæ omnia cuiuſmodi ſint, illic explicata ſunt à nobis. ¶Quoties igitur ueniẽt in orationẽ diuerſæ quæſtiones, ipſis' quæ (ut diximus) fontibus diſcretæ, ſiquidẽ nihil alteri explicandæ ab altera afferetur, liberum erit utiq; de qua uolemus primum diſſerere. Niſi ſit grauior aliqua quæ plus ad explicandum poſcat laboris, & reliquæ uel ad dicẽdum tenuiores ſint, uel ad approbandum faciliores, tum recenti adhuc & nulla audiendi moleſtia fatigato auditori rectiſſime obijcietur ea,

Ordinẽ arbitrarium ſeruãdũ eẽ in q̃ſtionibus, q̃rũ altera nihil faciat ad explicãdã alteram.

cuius difficultas alacres requirat aures: maxime quod minoribus postea & uelut appendicibus, uel fessus etiam benignius intẽdet: Deinde quod pronior erit in ista fides, cum dicentis autoritas maioribus approbandis fuerit confirmata. Cum fuerit enim animis accepta ex oratione priore persuasio, incipiemus deinde non dictioni modò credere, sed homini. ¶ At cũ quæstionis alterius fides, alteri quęstioni innixa quomodolibet est, de ea quæ astruendæ alterius in se continet momenta, prius est dicendum. Vt si quæratur à prisca philosophia, an sit animus humanus immortalis, sitq; summum hominis bonũ uirtus: ei quidem qui ueteris Academiæ uoluisset esse, id quod prius est, prius explicãdũ fuisset, immortalem esse animũ: deinde, quod iã hinc probari aliqua ex parte potest, uirtutem esse summũ bonũ, quoniã manẽtibus post mortẽ animis, multũ uideatur nostra interesse, recte secus'ue uitã peregisse. Cõtra uero cũ dixisset Epicureos, nõ uirtutẽ, sed uo-

Inter q̃stiones q̃rũ altera alteri innitiitur, eas cẽ principio explicandas, ẽ qbus cęteræ dependent.

luptatem summum esse bonum, permagno ad id sibi fuisset adiumento, docere cum corporibus interire animos. Ideo enim stultissimum uideretur, splendida uirtutum nomina sectari; cumq; mors supra ceruicem immineret, ultro nos praemori, & exiguis his uitae bonis fraudare nosmetipsos in uita. Huic ergo idem fuisset ordo seruandus. At Stoico, qui cum uirtutem non summum modo bonum, sed solum putaret, attamen credebat interire animam, qn̄doq; quidem simul cū corpore, quandoq; ut post corpus maneret, tandem & dissipari tamen atq; emori, libera fuisset ei ratio, utrum harū quaestionum praeponere maluisset; aut si quis eligendus ordo, prius de uirtute dixisset, tum de interitu animi, ne de illo praedixisse, sequentis de uirtute orationis detraheret fidei. Hinc & in ciuilibus causis uidemus quaestiones eas, quae magis ad inuidiam reorum, quàm ad summam iudicij pertinebant, quia ab eis firmari causa, non eae firmari à causa uidebantur, & ab

Notatio de causis forēsibus.

accusatoribus præpositas esse, & à patrono prius esse confutatas. Vt in Murænæ causa, solutius eum in Asia uersatum esse saltasseq;. Pauciora quidem hæc. At in Cæliũ tam multa, ut longe maxima pars patrocinij sit de criminibus, quæ sunt extra causam. Ergo cum sint adiumẽta causæ ista, prius à Cicerone deliniuntur. Pro Cluentio contra, quoniam crimina defensa, corrupti iudicij causa, liquide poterant uideri ab accusatorum odio profecta, ista autem confutata nihil iudicij corrupti causam adiuuissent, idcirco Cicero in finem ea coniecit orationis. ¶Cum uero ab una prima quæstione, multas diducimus alias quæstiõces, q̃d pleriq; diuisionem rhetorum uocarunt, (quam utilem quidem ante omnia neruis atq; ossibus controuersiæ inueniendis Quintilianus rectissime simul & eruditissime dixit) tum hæc obseruanda dispositionis erit ratio, ut primas eas ponamus quæstiões, quæ ex ipsis nascuntur uerbis: proximas, quæ inclusæ sunt in uerbis: postre-

Quæ primũ ponẽdæ inter q̃stiones eas quę ex eadẽ generali q̃stiõe descẽdũt.

mas, quæ ex conditionibus accedunt. Quod ita est accipiendum, si rerum de q bus quæritur, sit ea natura, ut possint ex eis omnia hæc quæstionum genera dedu ci. Quod si res ipsæ aliquod horum gene rum non admittent, in eis tamẽ quæ susci piẽt, præscriptus ordo sequendus erit: primumq́ꝫ quæstiones eas quæ nascun tur ex uerbis, quæcunque demum erunt, rectissime excutiemus, antequam sequẽ tium generum attingamus quæstiones. Hæ sunt enim quæstiones, quibus an sit aliquid, quæritur: quas ueluti in præsum pto necesse est esse, priusquam quicquam ulla de re quærere possimus. Deinde per singula uerba quæ continentur quæstio ne, ducimus ordinem quæstionum. Pri mum quidem earum, quæ uerbis inclu sæ sunt, ut quæqꝫ maxime generalis est, sic primam facimus. Post sequuntur quæ minus late patent, sic, ut postrema sit, quæ contractissima. Tum conditiona les subduntur, quas & ipsas quoque per generales speciales'que diuidimus sin-

gulatim. Conditionalium uero inter se, non facile est dare certam ullam dispositionis legem, nisi sit in eis quaestio, quae possit alij quaestioni firmamenti aliquid afferre, quemadmodum praediximus, ea semper prius erit tractanda. Quod si nō sit, tum primam facimus quaestionem aliquam, quae maiore ui mentem auditoris occupet; postremā uero, quae ad probandum plurimum possit; in medium, quod solet in agmine fieri, debiliores recipiuntur. ¶ Sumamus exemplum paulo liberius, quo facilius possimus haec omnia una quaestione complecti. Quaeramus sit'ne inter laudes Achillis numerandum, qꝫ Penthesileam ad Troiam occiderit. Primū est, fuerit'ne Achilles, fuerit'ne Troia, fuerit'ne Penthesilea. Nam quae de Amazonibus Troia'que dicuntur, non defuerunt autores, qui uetustatis haec commenta potius, quàm ueritatis monumenta putauerint, ut'que non omnino, maxima tamen ex parte scriptorum libertate constare. Deinde iam est an

Exemplū de disponēdis quaestionibus ex una principali natis.

occiderit Achilles Penthesileam, an occiderit ad Troiam. Hinc sequitur iam id quod quæsitum est initio, an sit inter laudes ei ducendum. Certum est, aduersarijs non posse de hoc ullo pacto conuenire, nisi cõuenerit pri⁹ de illis quæ priora sunt. Ergo si quid illorũ est, quod in dubium uocare uelimus, necesse est præcedat id tractatum huius quæstionis, de qua summa contentionis est. Et hæ quidem quæstiones in uerbis sunt. Post hæc inclusas uerbis tractamus, in quibus fere obseruatum est apud autores, ut ex ordine p inde unũquodq; uerbum ut primũ est, per omnes quæstiones explicent: generales primum, deinde conditionales. Mihi rectissime ordo ex occidendi uerbo incipere uidebitur: ut, an fuerit cuiusquã offendere aliquem: deinde, an occidere Penthesileam. Quam per conditiones iam diuidimus, an occidere mulierem, an mulierem armis conspicuã, an nobilitate memorabilem, an auxilium iure ferentem patriæ, amico regi, afflictæ fortunæ, Iam

an ne fuerint hæc Achillis, cuius generalem quæstionem præposuimus, cum diximus an fuerit cuiusquã. Ergo & ipsum per conditiones diuidemus; an occidere hanc fœminam fuerit uiri fortis, an Græci, an præstantissimi inter eos, an his maioribus orti, an hoc pacto instituti. Postremo iam sequitur (quia multum interest, excuses tantum aliquod factũ, an laudem ex facto uindices) an sit propter ista laudandus. ¶ Nec hæc eo ꝑtinent, quo credã has omnes quæstiones uel & alias multo plures, quæ ex quæstione ista possunt deduci, excutiendas esse dicẽti; sed ut in eis quas uisum fuerit, quasq; expediet explicare differentem, ostendamus huberius in hac copia, qs faciendus sit ordo. ¶ Non est quòd putemus, solum principio quæstionum, quæ ex diuisione nascuntur, habendam dispo nẽdi rationem, quin etiam & singulæ quæstiones rursum diuisione disponuntur. In declamatione quæ Mathematicus inscribitur apud Quintilianum, quoniam tota prope controuersia

Notatio.

Alia notatio.

ex eo pendet, quod fingitur in themate, mathematicum prædixiſſe, uirum fortē deinde parricidam fore, qui naſceretur: quæſtio conditionalis eſt, an ſatis magna cauſa uoluntariæ mortis ſit, prædictio mathematici. Quod ſi doceatur uerum dixiſſe, ſatis utique magna erit cauſa, hóc que eſt in quod probaturus incumbit. Præmittit tamen quæſtionem, an etiam ſi falſum dixerit, ipſa tamen denunciatio tanti ſceleris, debeat ſatis eſſe cauſæ conſciſcendæ mortis. Poſt hāc iam ſequitur, an uerum dixerit. Id autem obtineri non poteſt, niſi ante probetur, artem eſſe mathematicam. Quod ex duabus pendet quæſtionibus, an ſiderum motu res humanæ regantur, & an poſſit is humano deprehendi ingenio. Quæ cum utraque docuiſſet, tum colligit, & hunc mathematicum uerum dixiſſe: idq; multis argumentationibus peruincit. Cicero ſimiliter in ſecunda Philippica, cum reſpondet Antonio obijciēti ſibi ingratitudinē, neceſſe erat, ſi debebat conuinci ingratitu

dinis, ut accepisset aliquid ab Antonio. Deinde, ut quod accepisset, beneficium esset. Postremum, illum gratiam non habuisse Antonio. Hunc itaque ordinem sequitur. At beneficio (inquit) sum usus tuo. Quo? Negat scilicet. Dicit tamen id semper p̃ se tulisse. Subijcit deinde; Sed quo beneficio? q̃ me Brundusij non occideris? Docet id quod acceperit, beneficiũ non esse. Postremo, sed sit beneficiũ, quandoquidem maius à latrone accipi nullũ potuit, in quo potes me dicere ingratũ? Sic etiã continuo post de literis suis, cum eas recitasse reprehendit, primum coarguit inhumanitatẽ eius, qui literas ullas recitandas putet. Deinde, q̃s si suas esse neget Cicero, probare nequeat illius esse. Demũ, ut agnoscat eas, sicuti facit, nihil esse in eis, quod accusare possit Antoni9. Quisq̃s uiderit ista diligẽterq; pspexerit, facile cognoscet, quo modo cũcta hæc uelut gradibus quibusdam ducantur: utq; pueniri ad sequẽtia nisi p priora nõ possit, si modo ea quæ priora sunt, dicẽda cre

damus. Adeoq́ȝ prioribus adiuuantur sequentia, ut quãuis priora forte satis constanter teneri non possint, sequentium tamen integra plerunque maneat fides.

Mutatur tamen hic ordo quæstionum, ut eiusdem generis quæstionum alia, alijs in causis sit dispositio. Vt p Muræna, de criminibus quæ extra causam erant, primũ dixit Cicero, quoniam leuia & inania nulliusq́ȝ momenti erant, ut subleuatis illis atque contemptis, totius accusationis autoritatem pondusq́ȝ primo auditu uideretur subleuasse. Vnde tanquam ex illa fidutia erupit, ut diceret: Bene habet, iacta sunt fundamẽta defensionis. Pro Plãcio, quoniam in dignitatis cõparatione præcipua causæ illius uis ex accusatoris opinione nixa erat, inq́ȝ eam uehemẽtissime (quod ex Ciceronis defensione perspicere licet) incubuerat, tractat ergo Cicero primam hanc partem; à qua cum deiecisset eum, quod difficile non erat, à tota deiecisse causa uideretur. Ante omnia enim curandum est, ut initio firmum ali

Præscriptã dispositionẽ q̃stionũ quãdoq́ȝ mutari.

quid & quod bene ſperare auditorem de tota cauſa faciat, ponatur. Credēdumq́, non ſine ratione iactari ab omnibus, principium cuiuſq; rei potiſſimam eſſe partem. Euitatur interim perſpicuus ille & nimium diligens ordo, quo ars magis in occulto ſit, minusq; ſuſpecta ſit auditori dictio, quæ non ex dicentis aſtu, ſed ex re nata uideatur. Non quód nō optimus ſit ad rem quanq; dicendam ordo exactiſſimus, quando & decor etiá præcipuus orationi, quemadmodum rebus omnibus ex ordine accedit. Sed ſicut in uita, qui animorum: ſic in oratione, quæ aurium gratiam cupit, non quæ rectiſſima ſequitur, ſed quæ perſuaſioni alienæ accommodatiſſima. Nimia ordinis perſpicuitas uitanda.

¶Scholia in caput duodecimum.

VT omnia in Verrem repetundarum crimina) Lege repetundarum qui tenerentur, explicauimus prius. Quod ad hūc attinet locum, cum Caius Sacerdos prętor in Sicilia fuiſſet, ſucceſſit ei in prætura Caius Verres: qui cum prouinciam eam obtinuiſſet triennium, & multa ibi libidinoſe, auare, crudeliterq; egiſſet, tandem aliquando ſuccedente ei Metello, Romam reuerſus, repetundarum á Siculis poſtulatus eſt. Qui omnes præter Syracuſanos & Mamertinos, Marcum Tullium illo tempore florentem defen- In caput 10. lib. 2. Verris cauſa,

sionibus amicorum, ad accusandum Verrem descendere compulerunt, proptcrea quòd hunc iampridem necessitudine quadam sibi deuinctum haberent, ut qui quæstor prætoris Sexti Peducei in insula ea fuisset, & cum inde discederet, multa eis oratione eà, quam Lilybæi habuerat, benigne esset pollicitus. Hac ergo Siculorũ causa suscepta, multis criminibus accusauit Verrem Cicero, quorum pleraque tam diuersa separataq; fuere, ut nullum alteri probando accommodari posset, sed suis singula essent quæstionibus explicanda.

Quemadmodum secundo libro demonstrauimus) Capite undecimo. Vt si quæratur à prisca philosophia) A priscis philosophis. Sit ne animus humanus immortalis) De animi immortalitate uariæ fuerunt philosophorum sententiæ. Plato immortalem facit. Epicurei statim ut à corpore separatur, interire eum confirmant. Stoici, manere quidem eum aliquandiu, uerum post tamen dissipari atque in nihilum redigi. Frequens est in huius rei mẽtione Cicero, qui ubicunque sese offert occasio, Platonis sententiæ libens subscribit. Qui ueteris Academiæ) Academia locus erat iuxta Athenas, ubi disputare ac docere solebat Plato: unde dicti sunt Academici, quorum etsi nomen unum, tamen duplex sentẽtia fuit, vnde & duplex facta est Academia, una uetus, altera noua, quemadmodum explicatum à nobis est libro secundo. Virtutem esse summum bonum) Quam sententiam Stoicorum, diximus iam asseri à Cicerone Tusculana quinta, in paradoxis, & expẽdi etiam in libris de finibus.

Anĩm⁹ an immortalis.

Academĩa

Voluptatem summum bonum esse) Ea sententia Epicuri fuit, quam apud Ciceronem primo libro de finibus defendit Torquatus. Vt in Murænæ causa, solutius eum in Asia uersatum esse, saltasseq;) Obiecerant enim Cato & Sulpitius Murænæ Asiam, & præterea saltatorem eum Cato appellârat: quæ duo crimina diluit Cicero, priusquam ad reliquas duas accusationis

partes progrediatur. At in Marcum Cęlium tā mul ta) Nam cum auri à Clodia accepti & ueneficij esset ac cusatus Cælius, tam multa præter hæc obiecta illi fuere, ut uel minimam Ciceronianæ orationis partem occupent ea, de quibus erat constitutum iudicium.

Quam utilem quidem ante omnia neruis atque ossi bus controuersiæ inueniēdis Quintilianus rectissime simul & eruditissime dixit) Libro septimo. Quæ ex ipsis nascuntur uerbis) Quæ quęstiones ex uerbis ipsis nascantur, quæve ex ijs quę uerbis inclusa sunt, de his lege libri secundi caput undecimum. Quod Penthesileam ad Troiam occiderit) Hæc Penthesilea regina Amazonum fuit, cōsanguinea earundem reginæ Hippolytes, quam superius diximus occisam fuisse ab Hercule. Qua perempta, Penthesilea exul cum suis, Priamo cōtra Gręcos auxilio uenit, in eoq; bello ab Achille occisa est. Sic ferè Diodorus. In declamatiōe quæ Mathematicus inscribitur) Eius declamationis argumentum est eiusmodi: Vir fortis optet præmium quod uolet. Qui causas uoluntarię mortis in senatu non reddiderit, insepultus abijciatur. Quidam de partu uxoris mathematicum consuluit. Is respōdit, uirum fortē futurū qui nasceretur, deinde parricidā. Cū adoleuisset q erat natus, bello patriæ fortiter fecit, reddit causas uolūtarię mortis, pater cōtradicit. Cicero similiter in secūda Philippica) verba Cicerōis habēt ad hūc modum: At beneficio sum usus tuo. quo? Quanquā illud ipsum q̄d cōmemoras, semꝑ prę me tuli. Malui me tibi debere confiteri, q̄ cuiquā minus prudēti non satis gratus uideri. Sed q̄ beneficio? Quod me Brundusij nō occideris? Quē ipse uictor, q tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronib⁹ suis principatū, saluū esse uoluisset, in Italiam ire iussisset, eū tu occideres? Fac potuisse. Quod est aliud P. C. beneficiū latronū, nisi ut cōmemorare possint, ijs se uitā dedisse, q̄bus nō ademerint? Quod si esset beneficiū, nunquā ij q illū interfecerūt, à

Penthesilea.

Hippolyte.

quo erant seruati, tantam essent gloriam consequuti, Quale autem beneficium est, quòd te abstinueris à nefario scelere? Qua in re non tam iucundum uideri mihi debuit, non interfectum à te: quàm miserũ, id te impune facere potuisse, Sed sit beneficium, quandoquidem maius à latrone accipi nullum potuit: in quo me potes dicere ingratum? An de interitu reipublicę que ri non debui, ne in te ingratus uiderer? &c. Sic etiam continuo post de literis suis) At etiam literas, inquit, quas me sibi misisse diceret, recitauit homo, & humanitatis expers, & uitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paululum modo bonorum consuetudinem nosset, literas ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamq́ recitauit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è uita, uitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? Quàm multa loca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse uideantur? Quàm multa seria, neque tamen ullo modo diuulganda? Sit hoc inhumanitatis tuę, stultitiam incredibilem uidete. Quid habes q̃d mihi opponas homo diserte, ut Mustelæ Thamisio, & Tironi Numisio uideris? Qui quum hoc ipso tempore stent cum gladijs in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quo modo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid oppones tandem? Si negem me unquam istas literas ad te misisse, quo me teste conuinces? An chirographo, in quo habes scictiam quęstuosam? Qui possis? sunt enim librarij manu. Iam inuideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam iam proferam, nihil sapere docuit. Quid est minus, non dico oratoris, sed hominis, quàm obijcere aduersario, quod ille si uerbo negarit, longius progredi nõ possit qui obiecerit? At ego non nego, teq́ in isto ipso conuinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentię. Quod enim uerbum in istis literis est non plenum humanitatis, officij, beneuolentiæ? Et quæ sequuntur.

Porro de Murænę & Plancij causa non est cur hoc loco quicquã dicamus, cum antea de utraq; dixerimus.

¶ Argumentationum, quibus singulæ quæstiones confirmãtur, quæ debeat esse dispositio. Caput XIII.

ARgumentationum dispositio in eis quæ ἐπιδεικτικὰ Græci, Cicero demonstratiua uocauit: quæ uidelicet ad ostentationem tantum uoluptatem'que audientium differuntur, ex arbitrio ferè pendet eius, qui dicit, abunde'que satis fecit, si decorem, cuius solius est cura sibi, dispositione conseqtur. Huiusmodi sunt laudationes, uitupatiões, et panegyricoꝝ pleriq;, q ex laudatione in suadendi quandam imaginem nonnunquã descendunt. Quoniam autem laudantur bona, uituperantur contraria: in homine qdem laudamus animi bona, ut scientias, ut uirtutes. Corporis uero & fortunæ bona laudamus dupliciter, uel quia bonorum animi sunt indicia: ut uires, quia continentiæ signum sunt; opes, quia frugalitatis. Vel quia bene sit usus, ut opibus ad liberalitatem, uiribus ad fortitudinem. Con-

In genere demõstratiuo non ita magni referre, q̃ pcedãt argumẽtationes, & q̃ sequãtur.

Laudis materia.

traria quoque interpretatione uitupe-
ramus hæc ipsa & horum contraria.
Per se enim nec bona sunt nec mala: sed
ex eius qui habet ingenio, accipiunt no-
men. In reliquis rebus laudamus utilita-
tem, quam præbēt nobis: & ea præcipue
parte bona censemus, qua prosunt. Sic de
um patrem, rectorem rerum nostrarum,
custodem, protectorem, datorem uitæ,
prosperitatis, quietis, omnium'que quæ
felicium expectantur uotis, fontem ori-
ginemq; laudamus. Deinde similitudi-
ne laudum nostrarum: fortunæ quidem,
quod nulli obnoxius sit: corporis, quod
malorum omnium quæ in nos incurrũt,
sit expers: animi humanarum'que uirtu
tum, unde iustum eum, clementẽ, longa-
nimem, propicium, sapientem dicimus,
Eadem ratione in equis, ex usu nostro
gestandi arandiq; commoda narrantur:
quantũ bello, quantum pace nobis præ-
stent. Tum quod alacritate ad pericula, si
de aduersus ueteres dominos, patientia
laborum, mansuetudine, obsequioq; uir-

tutes nostras referunt. Ita in corporis bonis, robur, uelocitas, decor. Ita in fortunæ sunt ornamenta, phaleræ, frena, cultus, & à maxima quaque fortuna maxima cura eis adhibita. Similiter, non apes modo, sicut copiosissime Vergilius: nec psitaci, ut Ouidius, ut Statius: sed inanima quoque, sicut urbes, portus, regiones, arbores, plantæ, lapides'que laudantur. Sic Plinius terram laudat, quòd propter eximia merita cognomen indidimus ei maternæ uenerationis. Vtilitas hæc eius est: Iam mitem, benignam, indulgentem, & usus mortalium semper ancillam uocat. Iam uenena nostri misertam instituisse putat. Imitatio quædam est hæc humanæ probitatis. Nec ego sum nescius, ista figurate dici. proprie enim qui possent? Ideo & imitationem dicimus. Hoc tamē constat, quod initio proposui, similitudine quadam uirtutis ista laudari, cum sint re uera longissime ab ea remota. Sed de laude, quanquam non nostri negocij nūc ea sit, hæc uelut in transcursu nō inutile

Laus ĩ uarios usus patet.

fuerit attigisse. Late patet enim laus, & omni ciuilium quæstionum ratio prope ex eo fonte descendit. In iudicijs enim, quid æquum, quid iniquum sit: in concilijs, quid expediat aut noceat, quæ cuncta utilitatis honestatis'que fine metimur. Quis autem non uideat hæc omnia cum laudatione esse coniuncta? Sed tamē laudatio ex dicētis destinatiōe in aliud trāsit nomen. Laudationē uero tunc proprie si gnamus hoc noīe, cū laudam⁹ rē nullum aliū in usum, nisi ut laudemus. In hoc itaq; orationis genere, qm̄ p̄cipue uoluptatem admirationem'q; sectamur audientium, quæ non contingit nisi magnis quibusdam recensendis, quæ persæpe cum fidei etiam periculo petuntur: aut minoribus in eum modum extollendis, ut magna ui deantur; sic ergo nonnunquam instituitur dispositio, ut argumentationibus alia super aliam increscentibus uelut gradibus quibusdm augeatur oratio. Qualis est apud Ciceronem laus clementiæ Cæsaris, Marcum Marcellum restituentis,

In demonstratiuo genere disponēdarū argumētationū p̄ceptum I.

Et ad Quirites itē laus beneficij populi Romani, quo ipse est ab exilio reductus. Quæ quomodo fiant, superius diximus. At in earum rerū laudibus recensendis, quarum ipsa sibi sufficit magnitudo, ut in Pompeij laudatione pro lege Manilia, in uituperatiōe Marci Antonij, Lucij Pisonis, cæterorumq;, nihil est necesse seruare hāc extruendarum argumentationum legem. Sed aut dispartimus bona ꝑ sua genera, sic, ut de fortunæ bonis, de corporis, tum de uirtutibus dicamus; singulasq; similiter prosequimur, ut quicquid fecit ad unamquanque uirtutum pertinens, id ad eam redigamus. Aut uitam totam, ut natus, ut educatus est, ut sese gessit, per temporum ordinem digerimus. Aut ipsi nobis distributionem quandam effingimus, quod pro lege Manilia in laudando Pompeio Cicero fecit. Quod fuit quidem faciendum sibi, quoniam pura laus non fuit eo loco proposita, sed in suasionem uertebatur laudatio: nec Pompeium bonum uirum tunc pro-

Secundū. Tertium. Quartū.

bare uoluit, sed utilissimum imperatorem, in quo dixit quatuor illa esse oportere, scientiam rei militaris, uirtutem, autoritatem, felicitatem. Aut si multa sint argumenta laudis, quorum magna alia, alia leuiora sint, ne uel leuiora in unum congesta locum, exilitate sua uim orationis infringant, uel eam maiora supra modum tollāt, ordinem quem arbitrarium supra uocauimus, sequimur. Itaq; ut maiorum robore, leuiorum fulciatur debilitas; & rursus tenuitate leuiorum, impetus maiorum temperetur, miscemus ea, iungimusq; incredibilia probabilibus, splendida obscuris, insignia ignotis, propria cum his quae sunt aliorum communia: ut hac mistura, concinnatio quaedam & aequabilitas accedat orationi. ¶ In eis uero generibus, quae fidem solam quaerunt, fidei quoque est ante omnia accommodanda dispositio, id est, quemadmodum de quaestionibus diximus, si sint argumentationes, quae solum prodesse cau

Quintum pceptum.

Quis argumentatio nū ordo in genere de liberatiuo & iudiciali.

ſæ poſſint:ſed ex quarũ aſſeueratione reliquis argumentationibus aliqua parte ueniat fides, ut eas alijs præponamus. Sic Cicero pro Milone in ea quæſtione cuius ſæpe iam meminimus, qua diſputat, an poſſit ullus ab altero occidi iure: primũ opponit aduerſarijs M. Horatium qui ſororẽ occidit, abſolutusq́; eſt P. R. ſententia. In quo uelut naſcentis rei Romanæ exempla, legesq́;, & teſtimonium ex fabulis quæſitum, innixa ſunt. Similiter Quintilianus in Mathematico, cum probare uult mathematicum dixiſſe uerũ, poſtq̃ probauit ſideribus regi res humanas, & eorũ uim poſſe ab hominibus comprehendi, primũ argumentũ ponit ipſam mathematici conſtantiã in reſpondendo: qui cum ea quibus merito credere conſulens cum pater non debuerit, tamen nihil texerit: ſed omnia ſine diſſimulatione protulerit, pẽdet utiq; præcipue quæſtionis iſtius fides ex mathematico. Quemadmodũ in futurorũ oĩm prædictione, nulla re magis credimus, q̃ eius ſcien

tia fideq́ꝫ, qui prædicit. Recte ergo hoc argumentum tanq̃ firmamentum, primum fecit. ¶ Præter hæc, si non sit hæc in argumentis ordinis causa, tamen proxima ratio erit, ut aliquid quod apud audientium animos multum habiturum sit uirium, hoc primum locemus; deinde debiliora in medium recipiamus: postremum faciamus id, quod arctissime auditorem teneat: quoniam eorum ut proxima, sic est efficacissima memoria. Quintilianus itaque in Milite Mariano, in prima quæstione, quam fecit, an licuerit eũ qui uim inferret occidere, primam confessionem causæ aduersario extorsit. Nõ (inquit) me hercule possum tenere, quo minus in accusatorem dolor meus prorumpat. Quid dicis? Tu si tribunus esses, hoc fecisses? si miles, hoc tulisses? Nihil fere potuit efficacius dici pro causa, quã quo uel impudentissimus etiam aduersarius cogeretur secundum reum pronunciare. In fine uero quæstionis id posuit, quod quanuis non ad firmandum fidem

causæ, tamen quod maius est, apud iudicis animum, potentissimum esse debuit. Itaq; cum inuasisset luxuriam nobilitatis, quam maxime studebat seueritate uirtutibusq; premere Caius Marius, subiecit in fine: Dij profecto magnitudinem tuam curant imperator ac dirigũt, qui tibi super cæteras laudes attulerunt tam honestæ sententiæ occasionẽ. Quod miles fortiter fecit, si absoluis, tuũm exemplum est. ¶In affectibus (quod & ante diximus) crescere semper debet oratio, & quemadmodum inter argumentationes ea, quæ affectus est capacissima, sic in ipso affectu quod potentissimũ, recte ponetur postremũ. Cùm enim sua sponte citissime arescant lachrymæ, turpe est eas dicentis frigore siccari. Quod ut lachrymis, sic in omni affectu necesse est euenire, quoties is qui dicit, propositis efficacioribus & acrius in animum penetrantibus, ad leuiora deinde, uelut destituta omnibus oratione, deflectit.

Ordo argumentationũ in mouẽdis affectibus

¶Scholia in caput decimumtertium.

Tria causarũ genera,

QVae ἐπιδεικτικὰ Græci, Cicero demonſtratiua uocauit)Tria, quemadmodum & ſuprà attigimus, cauſarum ſunt genera: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum uocant, q̃d in laudando uituperandoq́; uerſatur. Deliberatiuum, quod in ſuadendo aut diſſuadendo, hortando dehortandove conſiſtit. Iudiciale, quo accuſamus aut defendimus, petimus aut abnuimus. Ergo quod ad hunc attinet locum, id quod Latini Ciceronem in rhetoricis ſecuti, uocant genus demonſtratiuum, Græcis ἐπιδεικτικὸν dicitur. De quo hunc in modum Quintilianus libro tertio: Eſt igitur, inquit, ut dixi, unũ genus, quo laus & uituperatio cõtinetur: ſed eſt appellatum à meliore parte laudatiuum. Idem alij demonſtratiuum uocant. vtrunq; nomen ex Græco creditur fluxiſſe: nam & ἐγκωμιαστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demõſtrationis uim habere, quàm oſtentationis uidetur, & multũ ab illo encomiaſtico differre. Nam ut continet laudatiuum in ſe genus, ita nõ intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquam negauerit, panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadentis habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur: ut cauſarum genera tria ſint, ſed ea tum in negocijs, tum in oſtentatione poſita. Niſi forte non ex Græco mutuantes, demonſtratiuum uocant, uerum id ſequuntur, quòd laus & uituperatio quale ſit quicq;, demonſtrãt. Et panegyricorum pleriq;) πανήγυρις, laudem, feſtum, mercatũ, conuentum ſignificat. Hinc λόγοι πανηγυρικοὶ, hoc eſt, orationes, quæ in laudem cuiuſpiam, aut alioqui in conuentu populi, non tam utilitatis, quàm demulcendarum aurium uoluptatisq́; gratia apud Græcos dici ſolebant. etiam ſi nonnunquam (ut iam ex Quintiliano oſtendimus) & ſuadendi habebant formam, & de utilitatibus Græciæ loquebantur, id quod nec Rodolphus diſſimulat. Quoniam autẽ laudantur bona) De his Fabius Quintilianus lib. 3, ca-

Genus demonſtratiuum.

Panegyris, Panegyrica.

pite 9. & M. Cicero cũ multis aliis in locis, tum etiã in partitionibus. Tum quod alacritate ad pericula, fide aduersus ueteres dominos) De hac equorum laude & amore aduersum dominos, multa legere est apud Plinium libro octauo, capite quadragesimosecundo.

Non apes modo sicut copiosissimè Vergilius) Quarto georgicôn. Nec psitaci, ut Ouidius, ut Statius) Ouidius secundo libro elegiarũ deplorat simul ac laudat psitacũ mortuum. Idem facit Statius ad Meliorẽ, libro secundo syluarum. Sic Plinius terram laudat) libri secundi capite sexagesimoquinto. Qualis est apud Ciceronem laus clementiæ) De hoc supra, huius libri capite tertio. Et ad Quirites) In oratione qua gratias egit populo Romano, q se ab exilio reuocassent. Quæ quõ fiant, supius diximus) Huius libri capite 3. Vt in Põpeii laudatione, p lege Manilia) Manilius tribunus plebis legẽ rogârat, qua Cn. Pompeio decerneretur bellũ Mithridaticum. Eam legem dissuasere summi uiri ac principes ciuitatis Catulus ac Hortensius, suasit Cicero: & qdem ita suasit, ut bonam totius orationis partẽ destinarit recẽsendis laudibus Pompeii, cuius laudationis mentionẽ hic facit Rodolph⁹. Lex Manilia.

In uitupatione M. Antonii) In quem plenis, q̃d aiũt, uelis inuehitur Cicero Philippica secunda. Et L. Pisonis) Hic est ille L. Piso, q cum Gabinio consul erat id tẽporis, q̃ in exiliũ actus est Cicero, q cum postea senatus autoritate ac populi iussu esset restitutus in patriã, orationẽ habuit in senatu de prouinciis consularibus: idq; ea oratiõe effecit, ut ambo COSS. Piso inquam & Gabinius, à prouinciis reuocarẽtur. Quare uehementer offensus Piso, de insectatione Ciceronis questus est in senatu, grauiterq; in illũ inuect⁹, maxiẽ fiducia Cæsaris generi sui, q tũ Gallias obtinebat. Ergo huic respõsur⁹ Cicero, ita eũ retaliat, ut grauissima ei in senatu obiiciat crimina, oĩq; eũ genere uitupationis, pscindat. Atque hæc est uituperatio illa Pisonis, cuius me- L. Piso.

minit hoc loco Agricola. In eis uero generibus, quę fidem solam quærūt) Quorum hic est finis, ut uera credantur esse quæ dicuntur, ut est genus deliberatiuum & iudiciale. Quemadmodum de quæstionibus diximus, Capite proximo. Opponit aduersariis Marcum Horatium) Hic qua arte, amissis duobus fratrib⁹, tres illos Curiatios, deinde & sororem ipse suam occiderit, narrat Titus Liuius libro primo ab urbe condita. Legesq́) Duodecim uidelicet tabularum, quæ furem nocturnum quoquo modo, diurnum autē si se telo defendisset, impune sinebant interfici. Et testimonium ex fabulis quæsitum) Ait enim, non sine causa fictis fabulis doctissimos homines memoriæ prodidisse, eum Orestem, qui patris sui Agamemnonis ulciscendi causa, matrem Clytemnestram necauisset, uariatis hominum sententiis, sapientissimæ deæ Palladis sententia liberatum. Præter hæc si non hæc sit in argumentis ordinis causa) Hoc ipsum Fabius libro quinto, capite de usu argumentorum: & Cicero item non uno in loco docet, nempe firmissima argumenta in principio & fine locanda esse, debiliora uelut in medium agmen recipienda. In Milite Mariano) Cuius declamationis iam semel iterumq́ meminimus. In affectibus, quod & ante diximus) Libri huius capite tertio. Cū enim sua sponte arescāt lachrymæ) Sic Quintilianus libro sexto: Nunquam tamen debet longā esse miseratio, nec sine causa dictum est, nihil facilius q̄ lachrymas inarescere. Nam cum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quam dicendo effinximus, imago: in qua si moramur, fatigatur lachrymis auditor, & requiescit, & ab illo quē cœperat impetu ad rationem redit. Nō patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectum cum ad summū perduxerimus, relinquamus. neq́ speremus fore, ut alienā quisquā diu ploret. Et in partitionib⁹ Cicero: Cito em̄, inq̄t, exarescit lachryma; p̄sertim in alienis malis.

Orestis fabula.

Lachrymas cito arescere.

¶Tametſi naturalis quidem partium argumẽtationis ordo is ſit, ut propoſitiones ſemper præcedant, ſequatur concluſio: & in ratiocinatione, primus locus cedat maiori, ſecundus minori, tertius concluſioni, tamen ordinem huncadeo anxie obſeruandum non eſſe, quin interdum mutetur: ne dum nimis theologice pro & contra uolumus arguere, in meras incidamus ineptias. Caput. XIIII.

Naturalis ordo partium argumentationis.

PArtes argumentationum quam capiant diſpoſitionem, non eſt certis ullis comprehendere præceptis. Quæ ſint autem partes argumẽtationis, proximo libro ſatis multis executi ſumus. Et naturalis quidem ordo eſt earum, ut præcedant propoſitiones, deinde ſequatur id quod ex eis efficitur. In ratiocinatione quoque, prima ſit maior propoſitio, proxima ſit minor, poſtrema concluſio. Sic in inductione, priores ſunt ſpecies aut partes, quàm genus aut totum, quod colligitur ex eis. Velle tamẽ hanclegẽ uſquequaqua obſeruare, frigidæ prorſus eſt & friuolæ cuiuſdam neſcio an curæ dicam, an cauillationis, certe infantiæ & faſtidij. Infantiæ quidem, ꝙ nihil poteſt aut mi-

nus disertum aut magis puerile uideri, quàm omnia uelut puerũ à magistro dictata, ad unam certam legem formamq; dicere. Fastidij quoq;, quod necesse est se qui eos, qui aures nulla unquam uarietate delicatissimam nostri partem tentant reficere. Varietas enim, sicut rerũ omnium, sic oratiõis præcipue leuat tædium. Multarum adeo rerum nobis gratia, nõ ex se, sed uel ex meliorum etiam satietate uenit. Iam etiã pleraq; sunt argumentationes, quarum tota uis aut duabus propositionibus citra conclusionem explicatur, aut altera propositionum pro tota ratiocinatione. Quæ qualia sint, suo loco demonstrauimus. Feras tamen utcunque leuioribus in rebus hãc ludicrã uerborum iaculationem, in quibus solum os instruitur, & inanes inter disputandum circulorum clamores petuntur. At in eis rebus, quæ non ideo tantum dicuntur, ut dicantur, sed ut animos nostros subintrẽt & emendent, quæq; uitijs eradendis ex intimis mentiũ nostrarum sedibus adhi-

bentur, id est, quæ moralis philosophiæ uocamus, si hac leuitate intra primas sub sistant aures, inania profecto, inania tantũ irritaq; uerba fundent. Maioribus ergo uiribus instructam orationem & plenio ribus eã ferri uelis oportet. Auertendus enim est ab eis quæ placent, quæq; multo tempore probauit animus, & ipse sibi (ut ita dicam) est auferendus. Nec tam docẽ= dus, ut sciat meliora, quàm cogendus, ut uelit. A qua facultate, quantum absit confracta illa & spinosa argumentandi ratio, non est certiore signo colligere, q̃ qp ea posteaquam philosophorum scho= las ingressa est, moralis ista quã uere phi losophiã dicimus, è scholis prorsus ex= cessit. Veterum certe neminem nisi Stoi corum horridissimum quenq;, sic disse= ruisse inuenias, nec id ubiq; tamen. Et si quis paulo lætiore fuit ingenio, huius eti am sectæ uictus est dignitate, & splẽdidi us aliquid dicere concupiuit. Aristoteles certe, Plato, & quorũ interea in philoso phia parib⁹ laudib⁹ eloquẽtia eruditioq;

Hæc le- gant sili- cernia ista quibus ni- hil placet, nisi argui- tur & re- plicatur.

celebratur, rarissime putauerunt utendũ sibi nudis illis & expressis ratiocinationibus, quod ex libris eorum facile perspectu est. At nostri seculi philosophis, si, quæritur & arguitur, primo & secũdo, & notandũ quarto aut quinto, & consequentia tenet in baroco, & reliquas id genus ineptias; demas; destitutos prorsus & nihil quod dicant habituros uidebis. Nec hæc eo dico, ꝗ ea putem esse contemnenda. Disci eñ illa ab incipientibus in scholis, & quidem exactissima cura, uelim: & exerceri quoq;, sed adeo, ut intra scholam maneant. A grauiorum uero rerum tractu, doctiorumq; uirorum disputatione, ante omnia cum posteritati erudiendæ res literis mandatur, crediderim maxime hanc leuem ineptamq; dicendi scrupulositatem remotam esse debere. Nunc autem cum sint omnia in leuissimas etiã digesta quæstiones, & cuilibet quæstioni, uelut statutus lege quadam argumentationum & notandorum debeatur numerus, implentur ingentia uolu-

Quibus flosculis lasciuiant philosophi ætatis nostræ.

mina librorum, & totis paginis dicuntur, quæ singulis interdum uersibus poterant absolui. Equidem argumentationem in oratione controuersa, censeo necessariam esse, tanquam neruos sine quibus ea subsistere nō possit. Sed quemadmodum deforme non modo sit corpus, sed nec speciem quidem habeat corporis, in quo soli sint omniq; carne nudati nerui: sic nec orationis aut faciem aut nomen iure habebunt horridæ istæ & una perpetua specie compositæ argumentationes. Apud Græcos quidem in prouerbio fuit, ut dicerēt, egregia de lente, quoties minor res maiorem in modum tolleretur. Quanto nunc rectius hi notabuntur, cū puerilibus etiam nugis diuina pertractent? Vertendæ sunt igitur formæ argumentationum, & partes earum uaria collocatione disponendæ. Nec tamen adeo uitandus ordo rectus, ut credamus nō interdum ratiocinationem totam proferendam, quod & Quintilianus fecit in ea declamatiōe, quæ inscribitur Ignomi-

Interdū & tota ratiocinatione, & naturali ordine collocata, utendū eē.

niosus contra tres rogationes: Ergo, inquit, si & ignominiosum uult esse eum qui ter contradixerit, nec tenuerit: & hic contradixit ter nec tenuit, quomodo non sit ignominiosus, inuenire profecto non poterit. Sic & Cicero cum multis in locis, tum pro Marco Cælio: Si qua non nupta mulier, inquit, domum patefaceret omnium cupiditati: & reliqua multa, quæ subijcit in eam sententiam, quorũ omnium hæc uis est: Nemo poterit dici adulter, qui cum muliere omnium cupiditati exposita coire consueuit. Hoc apertum est, maiorem propositionem esse ratiocinationis. Addere deinde debebat minorem: Clodia autem talis mulier est. Variauit id dicendi figura, & in eius locum interrogat eam, fateatur'ne talem esse se, an neget. Post ad utranque partem concludit, si neget se talem esse, ne debere quidem uideri à M. Cælio petulantius quicquam cum ea factum: sin fateatur, non id uideri ex præcedentium propositionum probatione adulterium. At

Exemplũ ordinis in ratiocinatione inuersi.

in eadem oratiõe paulo ante cõuertit pr-sus totum ratiocinationis ordinem Cicero, primamq́ conclusionem ponit: In M. Cęlio nulla luxuries reperitur, nulli sumptus, nullum æs alienum, nulla conuiuiorum & lustrorum libido, quæ'q sequũtur. Hoc est enim, quod probandum est. Deinde cum subdit, Audistis antea cum accusaret: minorem propositionem facit, quæ est, Cælium summa eloquentiæ studiorum'q cura teneri. Postremo maiorem addit: Atq scitote iudices, eas cupiditates quæ obiiciuntur Cælio, atq hæc studia de quibus disputo, non facile in eodem hoĩe esse posse. Vt sit ratiocinatio: Nõ possunt in eo, in quo summus est studiorũ amor, esse & prauæ cupiditates: in Cælio est summus studiorũ amor, nõ possunt ergo in eo esse prauæ cupiditates. Interim pponitur altera ex propositionib⁹ tantũ: uel maior, ut Quintilianus in Mathematico: Ei, inqt, tãtum debet mors negari, de quo nõ sufficit hoc pœnæ genus, ut se ipse poti⁹ occidat. Hãc ppositio

Alteram tantum ex propositionibus poni totius ratiocinatiõis locũ,

nem probat. Deinde quod assumpturus, & hoc uidelicet, quod ex eis conclusurus: ego uero talis non sum, non ergo debet mihi mors negari: ea uelut in propositione illa satis intellecta prætermisit. Interim proponitur minor, ut in eadē declamatione: Quid ꝙ me futurum dixit parricidam? Ratiocinatio quidem talis sit oportet: Quisquis prædictus parricida est, debet mori: ego prædictus sum parricida, debeo ergo mori. Est ergo quod ꝓponitur, minor propositio: quod sequitur, est confirmatio maioris, debere mori eum quisquis parricida prædictus est: quod quāquam posset uniuersaliter pronunciari, orator singulariter & tanquam de hoc uno pronunciat: quoniam (ut priore libro dixi) uniuersales propositiones remotiores esse, & minus arcte premere rem præsentem uidentur.

¶Scholia in caput decimumquartum.

Varietas q̄ placeat auribus.

PRoximo libro satis multis executi sumus) Libri secundi capite decimoquarto. Qui aures nulla unquam uarietate, delicatissimam nostri partem, tentant reficere, Quis enim, inquit ille, est aurib⁹

uſq; adeo patientibus, uti uel pauliſper ferat orationē ubique ſui ſimilem? Tantam ubique uim habet uarietas, ut nihil omnino tam nitidum ſit, quod non ſqualere uideatur citra hui⁹ commēdationem. Gaudet ipſa natura uel in primis uarietate, quæ in tam immēſa rerum turba nihil uſquam reliquit, quod non admirabili quodā uarietatis artificio depinxerit. Et ſicut oculi diuerſarum aſpectu rerum magis detinetur, ita ſemper animus circūſpectat, in quod ſe uelut nouum intendat, cui ſi cuncta ſui ſimilia occurrant undique, tędio protinus auertitur. Et Quintilianus: Ars porro, inqt, uariandi, cum gratiam præbet ac renouat aures, tū dicentem ipſum laboris mutatione reficit: ut ſtandi, ambulandi, ſedendi, iacendi, uices ſunt, nihilq; eorum pati unum diu poſſumus. Quæ qualia ſint, ſuo loco demonſtrauimus) Libri ſecūdi capite decimonono. In quibus ſolum os inſtruitur) In quibus id agitur ſolum, ut dicendi uſum paremus. Et inanes inter diſputandum circulorum clamores petuntur) Vbi hoc unum quæritur, ut qui nos diſputātes undequaq; circunſtāt, ii nobis applaudant, & placere ſibi ea quę dicūtur a nobis, plauſu ipſo ac clamore teſtentur. Et ipſe ſibi, ut ita dicam, eſt auferendus) Ita, inquit, afficiēdus animus eſt, ut non is ſibi eſſe uideatur, qui adhuc fuit: utq; probet ea quæ auerſatus eſt hactenus, & auerſetur q̄ hucuſq; probauit. Egregia de lente) Eundem propemodum ſenſum habet cum eo, quod legitur apud Gelliū, τὸ ἐν φακῇ μύρον, In lente unguentum. Quoniam ut priore libro dixi) Libri ſecundi capite decimoquarto. Egregia de lente.

¶De cautionibus aliquot inter argumentandum obſeruādis ei, qui aduerſarium uelit conuincere. Caput XV.

POſſent iſta extendi, multiplexq; horum forma proferri ex autoribus,

Cautio ob seruãda argumẽtãti.

Sed longum id est, & nisi alioqui multa cura quis, legendis, explicandis, perspiciendis'que scriptoribus ista cognouerit, frustra docebitur. Nam neq; dici omnia possunt: & ex eorum quæ diximus collatione, facile quis reliqua cognoscet. Illud tamen adiecisse uelim, quod si qua sit propositio, uel aliquid propositionis simile, in quo maius quæstionis momentum sit positum, rectissime aliquando antequam id aggredimur, quod eo conficere uolemus, in antecessum apud auditores est deponendum, & tanquam aliud agamus, explicandum. Minus enim suspectum tunc erit, cum quare dicatur non apparebit: credetur'que facilius, & securos animos blandius subibit, sicut minus timentur arma, quorum non intelligitur usus. Inde cum possederit mentem paratam semel, fidem tũc quoque perferet, cum utendum erit eo. Fauet enim quisque persuasioni suæ, nemo'que uel sibi ipse libenter errorem suum fatetur. Credimus'que multa, non

quia uera uideantur, sed quia credimus. Huiusmodi est apud Ciceronem illa expositionis matris Cluentij inuidia, quæ quanquam præcipue ueneficij crimini defendendo conueniat, tamen si, cum illud defendendum erat, primum poneretur, poterat tam dubia sicut crimen uideri. Huc pertinent altius repetitæ narrationum præparationes. Et in altercationibus quidem præcipuus est obseruatoris istius usus. Ideo'que si qua sunt, quæ plus sint allatura confirmandæ intentioni nostræ, non sunt utique protinus cum eo constringenda. Tergiuersabitur enim & effugia quæret aduersarius, inuitusq; se in laqueum, quem prospexerit, dabit. Ergo dimouenda sunt hæc ab eo, quod efficere uolumus, & altius repetenda, & multitudine similium propositionum, quas sibi periculo daturus sit aduersarius, obruenda. Quæ cuiusmodi sint, ex Platonis dialogis non est difficile perspicere. Sed nos interim aliquo exemplo quod dicimus, indicemus. Demus Acade

micum probare uolētem Epicureo: q̄ si quis sine uirtute sit, eum esse infelicē: non sumet ille tantummodo, uirtutē esse summum bonum: id enim nihilo probabilius est, q̄ id quod intendebatur: nec id etiam unde istud deducitur, uirtutis curam maxime naturalem esse homini. Altius igitur ordietur. Quæret, ecquid fateatur animam corpore meliorem esse? Sed hoc quoq; muniendum est Socratica inductione. Quærendum est, an aurigam curru, & naue gubernatorem, & dominum domo, & principē popularib', & in uniuersum quod imperet, præstātius esse putet eo quod paret, an & animi imperio putet corpus regi. Quæ si concedat, necesse erit concedat, animum corpore potiorē esse. Quod ubi constare cœpit, sequatur hinc, propria animi bona proprijs corporis bonis esse potiora. Quod si docuerimus hinc, propriam animi uirtutem, propriam corporis uoluptatem esse: cōstabit, uirtutē esse meliorem uoluptate. Quod ipsum erit fortasse quærendum, Ex lon-

ginquo rogabit itaq;, putet ne eisdē gaudere corpus & animum: quod nimirum negabit. Nam & multa poscit corpus, quæ nec indulgēda illi credit Epicurus. Ergo horum aduersis animus, qui negat ea corpori, gaudet. Sic & animo multa placent, quæ corpus auersatur. Cum gaudeant autem diuersis; uoluptas corporis erit: quod autem uoluptati contrarium sit, non inuenimus, nisi uirtutem: Ea pertinebit igitur ad animum. Hæc ergo bona utriusq; erunt. Quod si est proprium animi bonum uirtus, erit & summum bonum: cum demonstratum sit ante, meliora esse quæ ad animum, quàm quæ ad corpus pertineāt. Cum enim non sint alia propria hominis, q̄ quæ sunt animi & corporis bona (nam fortunæ bona solum dicuntur, quia istis deseruiunt) ergo animi bona, quoniā meliora sunt, summa sint oportet. Et iam hæc quidē cum sint uirtutes, necesse est qui sine eis sit, esse cū summo malo, quod uitium erit. Atq quisquis cū summo malo est, infelix est.

Ergo iam efficitur quod intendimus; q̄s quis est sine uirtute, infelix est. Quod si a proximis cœpissemus, & inde digrederemur ad longius posita, insolentior aduersarius negaret omnia, neq; peruenire nos ad aliquid sineret unquā, quod ipse confiteretur. At cū ea proponimus, quæ distent multum, neq; fere quicq̄ negocij uidētur habere cū eo, quod proponim⁹, facilius dat aduersari⁹ tanquam nihil ad se pertinens. Vnde datur confessum nobis aliquid arripere, in quo pedē (quod dici solet) figamus, ad quod si alio peruenire mus ordine, negaret id ipsum aduersarius, ne uinculis argumētationum uinciretur, & aliqd cōfiteretur, ex quo contra ipsum regredi possemus. ¶ Sed quēadmodum à summo quodam cacumine petito initio, ad id postremum, quod probare destinamus, delabimur: sic licebit è contrario & hoc ipsum quod intēdimus, primum facere, & id adhibita argumentatione confirmare, hanc que ipsam argumentationem rursus alia astruere, do-

Cautio p̄cedenti cōtraria.

nec ueniamus ad aliquid tandem, quod in ficiari aduersarius non possit. ¶ Similiter etiam poterimus, cum negauerit intẽtionem aduersarius, proponere aliquid, quod etiam diuersum uideatẽ à proposito quod det aduersarius. Id cũ fecerit, tum ductu eo quem obliquum priore libro diximus, ex contradicente intentionis contradicẽs eius quod aduersarius dedit, colligere. Quod quomodo fiat, suo loco nobis est dictum. ¶ Huius tamen admonitũ altercatorem uelim, ut sciat quam potissimum ex istis disponendi rationẽ sequatur, duas fere in altercatione figuras esse orationis. Aut enim interrogantes, & aduersarij sentẽtias pcontando elicientes dissérimus: aut asseueramus, & nostrarum argumentationũ cõstantia, in nostrã sententiã eũ trãsire cogimus. Primum genꝰ est, ut cũ quærimus, sit ne uirtus propriũ animi opus. Quod si dederit aduersarius, rursus quærimus, est ne opus cuiusq; bonũ ipsius? Deinde si id quoq; detur, tũ quærit, sit'ne animus optima pars nostri,

Duę in altercatione figuræ.

Post hæc, sit'ne optimum, quod optimo bonum est. Hæc etiam cum data fuerint, tum relinquentur utique, optimum, id est, summum bonum, esse uirtutem. Secundum genus est, cum dicimus, Virtus est summum bonum. Idq; probamus, est enim bonũ animi nostri, qui est præstantissimum quod in nobis est. Quod sit aũt animi bonum uirtus, id rursus docemus, quoniam proprium op⁹ est ipsius: reliquaq; ad hunc modum asseueramus, donec ueniamus ad postremum aliquid, quod probatione non habet opus. Cum possit autẽ duci ordo ille propositionum aut à primis atq; confessis ad intẽtionem, aut ab intentione ad prima & concessa, per utranq; figuram, apta tamen est interrogatio priori ordini, estq; genus ipsum differenti tutius atque modestius, & plurium laqueorum aduersus aduersarium capax. Nam si interroganti alicui non det aduersarius, potest inde sine dedecore referre pedem, quod asseueranti turpe fuisset, repulsum se & frustra conatũ

fatenti. Asseueratio uerò grauior est atq; instantior, & ordini ab intentione ad confessa ducendo aptior. Vrget enim aduersarium, & non illius cõsensu, sed uiribus quæ uoluit, extorquet. Sed rem subesse oportet eiusmodi, quam ab inuito nos ad uersario confidamus exprimere posse. Quæ si non sit, satius erit interrogationes experiri. Socrates itaq; apud Platonem, ut qui nihil scire se affirmaret, nihilq; habere, quod tanq̃ pro sua sententia diceret: interrogatione semper est usus, omnẽq; omnibus in locis disputationem ex aduersariorum dictis instituit. Et sicut maximorum omnis æui uirorum in philosophia consensu, primæ tribuuntur Platoni: sic omnem altercationum rationẽ artemque summo ingenio pariq; cura & acumine in dialogis expressit. Quanquã non destiterit eũ Aristoteles incessere tãquam copia effusum, nouitatis cupidum, eloquendo tumidum, orationis ostentatorem, fama tamen pro Platone stetit: & sicut multorum fauore Aristoteles æqua

Socratis in disputãdo pcessus

Platonis laus.

uit primum: sic maximorũ iudicio, Plato hunc proximum quidem, sed infra se tamen, sicut omnes, reliquit. Quintilian⁹ autem, sicut declamationum, sic altercationum quoq; proprium condidit uolumen, quod in nostras peruenit manus, egregium quidem, sicut sunt illius uiri omnia. Plato tamen, quanuis sint etiam insignes uirorũ utriusq; linguæ dialogi, in quanuis uarios usus mihi sufficere uidetur exemplo. ¶ Vt ergo quæ ad dispositionem pertinẽt, in summam quandam redigamus, opus est in primis, quisquis bene disponere uolet, ut totam inuentionis suæ syluam, hoc est, omnia quæcunq; dicturus est, uelut conspectui suo subijciat. Tum quid in animo auditoris efficere uelit, diligenter expendat. Deinde res ipsas, rerumq; partes, & uim naturamq; singularum, omnia & inter se conferat, & cum præceptis omnia. Tum non difficulter uidebit, ubi temporum sequenda ratio, ubi per species res digerenda, & ꝗbusdam uelut limitibus singula discer-

Quintiliani liber al terca i nũ

Summa dictorum de dispositione.

nenda:ubi aliud ex alio,ut quod'qꝫ proximum aptissimum'ue fuerit,ducendũ. Tum quid tribuendum uoluptati, quomodo uictoriæ certaminiq́ꝫ seruiẽdum, quis quæstionum ordo,quis argumentationum,quis propositionum seruandus. ¶Est autem diligenti, multaq́ꝫ cura tractanda dispositio,quãdo ueram hæc pars ingenij laudẽ meretur.Sicut enim opes fortunæ munere imprudentibus persæpe contingunt: recte autem ministrare eas,circunspecti consultiq́ꝫ uiri est proprium : sic inuentionis copia indomitis prope nonnunquam & insanis datur ingenijs,decor dispositionis & ordo, arte iudicioq́ꝫ formatur. Quorum ut illud naturæ felicioris, sic hoc cultioris doctrinæ signum est.Præparanda quidem utraque,istud tamen iustius laudes. Dispositionis laus.

¶Scholia in caput decimumquintum.

FAuet enim quisqꝫ persuasioni suæ)Suum,inquiunt,cuique pulchrum.sumusq́ꝫ φίλαυτοι adeo κὴ φιλόνικοι omnes,ut nonnunquam in manifestis etiam erratis nobis blãdiamur, ac ne à nobis quidem ipsi uinci uelimus.Quis autem nescit,hodie multa,etiam apud magnos quosdam theologos, maximis uociferationibus idcirco defendi, non quòd sint uera, sed

quòd aut nobis, aut ijs quorum doctrinā profitemur, aliquando talia uisa sint. Nemoq́ uel sibi ipse libenter errorē suum fatetur) Tātum abest, inquit, ut apud alios libenter fateamur errorem nostrum, ut nobis etiam ipsis ægre eum fateri soleamus. In q̃ pedem, q̃d dici solet, figamus) Ductum uideri potest à bobus aut equis currum aratrumve trahentibus. Nam ut illis firmiori opus est solo, quo pedem firment: ita disputantem, solidum firmūq́ aliquid habere oportet, quo ceu fulcimento ac basi tota disputatio nitatur. Notum uel pueris est prouerbium illud Hieronymianum: Bos lassus fortius pedem figit. Verum id alienius est ab hoc loco. Quem obliquū priore libro diximus) Libri superioris capite 14. Et sicut maximorum omīs æui uirorū in philosophia consensu, primæ tribuuntur Platoni) Id uel ex Cicerone constare potest, qui Aristotelem ita principem philosophorum appellare solet, ut Platonē tamen semper excipiat. Vt prima Tusculana: Aristoteles, inquit, lōge omnibus (Platonē semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cum quatuor illa nota genera esset cōplexus. &c. Plato hūc proximum quidē) Verbis magis quàm sensu, his simile est illud Ciceronis in Bruto: Duobus igitur summis Crasso & Antonio, L. Philippus, ꝓximus accedebat, sed longo interuallo, proximus tamen. Et hunc æmulat[9] Vergilius: Longo, sed proximus, interuallo. Quintilianus aūt, sicut declamationum, sic altercationum quoq́ propriū uolumen reliquit, quod in nostras peruenit manus) Demiror ego, cum nihil ferme tam obrutū fuerit hactenus, quin id nostra hac tēpestate in lucē prodeat, qui fiat, ut hoc Fabij altercationum opus nōdum usquā excusum sit. Nam extare ipsum adhuc, id uel inde colligi potest, ꝙ Rodolphus sibi id uisum testatur, neq́ uerisimile est, intra tantillū temporis intercidere potuisse. Quod aūt ad uolumen attinet declamationum, hoc an Quintiliani sit, uideo uerti in dubiū, sunt

Quintiliani libri al[ter]cationū.

enim qui aiant, sunt qui negēt. Verū nihil ad hunc locum. Vt totam inuentionis suæ syluam) Materiā rudem, impolitamq́;, & adhuc indigestam. Et quibusdam uelut limitibus) Ductum à discretiōe distermina tioneq́; agrorum. Porro quæ hoc capite ab Rodolpho tractantur, eadem ferè cum alijs quibusdam præcipit Aristoteles octauo topicorum.

¶ Parum utilitatis allatura esse hactenus tradi ta præcepta, nisi usus qui in omi re plurimum potest, accedat. Deinde, cur legendi autores, & quomodo imitandi. Postremo, quibus rebus liceat cōsequi illud, ut expedite, copiose, atque ex tempore etiam quauis de re proposita dicere possimus. Caput XVI.

VEllem equidem, ut quæcunque de dispositione hactenus dixi, adeo & quæcunq; de tota inuentione, cui disponendi subiecimus partes, tam aperte potuissent dici à nobis, ut nihil fuisset præterea requirendum. Fecissem, ut quemadmodum nunc fides nostra candido fortasse lectori excusata erit, sic tum fuisset facultas laudata. Iam uero præterq̄ q̄ ingenij nobis perquā tenuis utiq; uena est, & apte dicendi aperteq́; uires exiguæ, rerū fortasse natura obstat, quo min⁹ sola præceptione & artis ratione demonstrāda, Vsum oī in re pluri mū posse.

possint ista plene perfecteq; tradi. Quod quidem in omnibus, quæ usus actionisq; causa docentur, euenire uidemus: ut nisi fuerint longa consuetudine & exercitatione multa firmata, futuri potius temporis in agendis rebus spem, quàm in præsentia subsidium præstent. Ita & pictor,

Pictor.

quãuis multa uel legerit, uel audierit de figurarum ratione, & quo linearum ductu eminentia, quo reducta, quo directa in aspectũ, & ab oculis subsidentia, ipsaq; uelut in se delitescentia: quoq; transuersa item & totam ostendentia magnitudinem suam, exprimenda sint: quæ luminum, quæ umbrarum uis, quanta oculorũ uarietas, materia, mixtura: quàm multiplex in corporibus partium diuersitas, quæ forma, quis color cuiusq;, quæ om̃ium inter se cõuentio (si audebimus Latine sic dicere, quod Græci συμμετρίαν uocant) qsearum ordo, nõ modò ut nihil à natura distortũ sit, sed ut dispositio earum, motũ quendam corporum animorumq; repræsentet. Cuncta hæc quan-

uis à pceptore pcepit, nisi tamē ipse ad= mouerit tabulæ manũ, & multa tentaue rit, multam spe operam pfectus perdide rit, multaq́ꝫ fecerit suis improbanda: ne fa ciet qdem unquam, quæ debeāt aliquan do pbari. Hoc idem in musicis cōtingit. Nihil profuerint multa illa, quæ de cōfi ciendis musicoꝝ præcipiũtur instrumen tis, qbus proportionibus singulæ nascan tur: nihil quæ de uocum interuallis, quæ de cōsonantibus & dissonātibus, & quæ quibus consonantiæ rectè aut secus sub= nectantur, quæ tēpoꝝ spatia sint obser= uanda, q modi: si non oīa diligens medita tio assuefecerit, firmauerit, indiderit, & prope in naturam uerterit. Hoc in rebus rusticis, hoc in bellis gerendis, in rep. ad ministranda, in uniuscuiusq; uita rite re= ctèq; formanda euenit, ut superuacua sit præceptio, quam non fuerit industria di scentis sequuta. Quæcunq; enim discun tur operis gratia, præcipue discuntur eti am ex opere. Nec ulla res efficacius recte nos docet facere, quàm ut sæpe faciam⁹.

Musicus.

Quod si contingit in apertioribus istis & prope manuarijs artibus, ut difficiliores, & proinde ad percipiendũ obscuriores, sed & inutiles uideantur, nisi usus accesserit: quanto minus erit mirãdum, in hac reconditiore arte, primam eius frontem tractãtibus, quædam obscuriora uideri, quæ tamen aperiet proferetq; in lucem creber & diligens rerũ tractatus? Quam ob causam nos etiam omnia fusius diximus, quàm solent, qui ista præcipiunt. Exẽplis deinde omnia non impleuimus modò, sed onerauimus etiam, ut quocunque possemus modo, cuncta quantum in nobis erat, ueluti in plano conspicuóq; poneremus. Et hæc ipsa tamen qualiacũque, & his quantumuis meliora contenderim non magnopere profutura, nisi de arte fiat usus, & in opus uerba uertantur.

Vsus qbus constet. Vsum duabus his in rebus fore accipio: scriptis autorũ cuiusq; generis expẽdendis, & nostris deinde ad illorum exemplum, quantum datur, effingendis. Quorum illud est ad artis perceptionem com-

modius,iſtud ad efficiendi facultatem ef ficacius. Sunt autem reuoluēdi autores, non in hoc ſolum,ut inuētionis acumen, diſpoſitionis decorem,in omni rerum orationisq́ genere noſcamus:ſed communis rerum humanarum ſenſus peritiaq́ accipitur,& copia quædam orationis ad omnem uſum paratur,unde ſemper uelut ex theſauro, uel proferamus ea quæ diſpoſuimus,uel eorum ſimilia effingamus. Præter hæc quoq́ exempla,ſententiæ,diuerbia,& generalis quædam rerū omnium deguſtatio ſumitur, & ad omnem orationis uſum apta quædam ſupellex.Quibus fit,ut iucunda,faceta, grauis, erudita dicatur oratio. Vnde apud Platonem,Ariſtotelē,Ciceronē, Quintilianum,reliquosq́ quorū in illuſtri nomen eſt,omnium artiū omnisq́ humanitatis peritia elucet. Quā quidem eis qui in populo maioreq́ ciuilium negociorum turba uerſantur,uſus utcunq́ & crebra audiendi experiendiq́ cōſuetudo ſuppeditat,Qui uero tecto & umbra gaudētes,

Cur euoluendi autores.

intra ſtudiorum ſecreta ſe condiderunt, niſi ab eis qui in literas iſta miſerunt, de= depromſerint, non uideo unde ea conſe= qui poſſint. Legendum eſt ergo autorum omne genus, cum propter hæc quæ di= ximus, tum propter ea quæ propria no= ſtri ſunt negocij, ut collatis cum illorum obſeruatione præceptis, & iſta explicati= us intelligamus, & illorũ uirtutibus ex præceptionis ratione cognitis, incipiam⁹ & nos ducibus illis proferre pedem, eo= rum quoque ſequi ueſtigia, quos quan= tumlibet de lõginquo poſſe ſeq, in hac ſe culi noſtri deſidia, uel præcipuam arbi= tror laudem. Initio itaque ſatis habebit, tractatas ab alijs, quos imitari uolet, quæ ſtiones etiam ipſe tractare, eademq́ fer= me dicet quæ illi. Interim tamen, ne nihil agat, ordinẽ mutabit (ſi poterit) quæſti= onum, argumentationum, partiumq́ ar gumentationis cuiuſque, uel omniũ ho= rum, uel quatenus res permittet: ita ta= men, ut ſpeciem ordinis aliquam & ipſe aſſequatur. Tum uidebit, ſi qua quæſtio

Quõ autorũ ſeq debeamus ueſtigia.

aut argumentatio possit à se adijci eis, q̃s
ille, cuius ductum sequitur, sibi sumpsit.
Hinc paucis collectam argumẽtationem
pluribus explicet. Quæ strictim breui-
terq́ʒ dicta sunt ab alio, ipse copiose: quæ
hubertim alius, ipse angustius dicat: non
quia sua meliora putet, sed ut hoc pacto,
sicut pueri solent, proximis quibusq́ʒ ap-
prehensis, ponere gradũ discat. Post hæc
quæstionem aliquam quàm similimam
propositæ accipiat, in'que ea omnem in
uentionis dispositionisq́ʒ rationẽ, quam
obseruatam in exemplo uolet, quatenus
potest consequatur. Hinc eis quæ dicta
sunt ab alijs, contradicere incipiet, aduer
sarij'que tueri partes. Quod quidem libe
rius iam est. Multum tamen iuuabitur in
uentione partis diuersæ, cum propositis
illius argumentis, facilius admonebitur,
quid & ipse pro se dicere debeat. Liber-
rimum id & consummati roboris, cum
relicto (ut dicitur) nido uolare suo arbi-
tratu cœperit: & quacunq́ʒ libuit, arripit
iter: ipse suo ductu inuenit, quæ dicenda

Quō non modo benè, sed & celeriter q̃uis de re dicere posſimus.

ſunt, diſponitq́; inuenta: ſpecies iam ſuo iure, ſuo exemplo facit. Quod ubi quatenus poteſt, contigerit, tum danda uentis uela, & nō ſolum id, ut bene, ſed ut celeriter & ſine cunctatione iſta faciamus, conandum. Id aſſequemur, ſi primum locos omnes & omnia præcepta firmiter affixa memoriæ habeamus: ut quotieſcũque libuerit, cuncta uelut uno intuitu ſine cũctatione perſpicere poſſimus. Deinde, ſi multo uſu aſſuefecerimus animũ, intentos ſemper & apertos (ut ſic dixerim) habere oculos, ut ſtatim poſſit ex rebus per locorum ordinem deſcriptis, cō ſententia diſcrepantiaq́; eruere. Quibus rebus ſi ullis alioqui, conſequemur, ut expedite, copioſe, ſubito de omni re propoſita dicere poſſimus: difficile id quidem & arduum, non tamen maius, q̃ ut fieri poſſit. Ingens enim, immenſa, incredibilis eſt uis mētis humanæ, & cui nihil propemodum difficile ſit, niſi quod nō uult. Qua in re ut miracula tranſeam, quæ uidi, ſurdũ à primis uitæ annis, & (quod

consequẽs est)mutũ, didicisse tamen, ut quæcũq; scriberet aliquis, intelligeret, et ipse quoq; tanq̃ loqui sciret, oĩa mẽtis suæ cogitata pscribere posset: cæcos item per ingẽtia urbiũ spatia, non modo uicorum omniũ flexus ambagesq;, sed domuum singularũ aditus & ostia sine errore permeare solitos: ea potius quæ quotidie fiũt uideamus, è quibus unũ hoc suffecerit è multis, q in eis q musicis organis canũt, tãtum potest animi uis pstare, ut manus pedesq; mẽbra rationis exptia, & sequentia alieni imperij nutũ, non uisos antea canendi modos propositos ex tẽpore psallant, & cum suũ quodq; & ab alterius partis diuersum officiũ motumq; faciat, omnia tamẽ in unũ iungantur concentum: cum interea ipsa mens pter hæc libro intẽta sit, in quo quod canit, scriptũ est, unde ministris illis mẽbris, quod seq debeãt, depromit. Quod si potuit anim⁹ istud obsequium alia docere mẽbra, repugnantia etiam, & non nisi lõgo usu domanda: quãto facilius erit ei suum agerẽ

Quãta uis humani ingenij.

opus, & huius rei facultatem non modò imperare sibi, cum sit ei conatus expeditior, sed & perficere, quanto est uis sua corporis membrorum efficacior?

¶Scholia in caput decimumsextum.

QVam Græci συμμετρίαν uocant) μέτρον Græcis mensuram ac modum esse, norunt uel pueri. Hinc fit συμμετρία, quam uulgus hodie cõmensurationem, Rodolphus conuẽtionem interpretatur. Budæus in placitis philosophorũ, τὰς τῶν ἀριθμῶν συμμετρίας, interpretatur accõmodatas numerorum proportiones. Nisi tamen & ipse admouerit tabulæ manum) Nisi & ipse pingere cœperit. Præter hæc quoq; exempla) Exemplũ diximus suprà esse rem gestam, aut perinde ut gestam, quę ad suadendum aliquid aut dissuadendum, ad laudandum uituperandumue adhibetur. Sententiæ) Sententia est oratio ad mores & communẽ hominũ uitam pertinens, ostendensq; quid aut fiat in ea plerũq;, aut fieri oporteat: vt, Princeps q uult omnia scire, necesse habet multa cognoscere. Necesse est multos timeat, quem multi timent. Feras, nõ culpes, quod mutari nõ potest. Diuerbia) Parœmię, prouerbia, adagia Est autem parœmia, quemadmodũ eam finit Erasmus, celebre dictũ, scita quapiam nouitate insigne: vt, Ego ĩ portu nauigo. Quid cani cũ balneo? Ignẽ gladio ne seces. Qui uerò tecto & umbra gaudẽtes) Qui in foro & in hominũ frequentia nõ uersantur, sed in eis delitescũt locis, quæ strepitu carent, ac proinde aptiora sunt studijs. Cum relicto, ut dicitur, nido) Ductũ hoc est ab auibus, quæ posteaq̃ diu satis à parentibus in nido alitæ sunt, & uolandi, ut sic dixerim, artem seu modum edoctæ, tandẽ aliquando nido relicto, suis ipsæ alis nitũtur. Tum danda uentis uela) Ductũ à nauigãtibus. Ingẽs cm̃, immẽsa, in

Exẽplum

Sentẽtia.

Diuerbiũ Parœmia

credibilis est uis ingenij humani, & cui nihil ꝓpemodũ difficile sit, nisi q̃d nõ uult) Sic M. Cicero ad Brutũ: Magnũ, inq̃t, opus oĩno & arduũ Brute conamur, sed nihil difficile amãti puto. q̃circa si q facultatem hanc differendi ceu difficilẽ ac arduã nimis ꝑhorrescent ac desperabũt, hi primũ (ut Quintiliani ũbis dicã) renuncient sibi, quãta sit homini generis uis, q̃ potens efficiendi q̃ uelit: cũ maria trãsire, siderũ cursus numerosq́; cognoscere, mundũ ipsum pene dimetiri, minores, sed difficiliores artes potuerint. Nil mortalibus arduum est: & dimidiũ facti, inq̃t idẽ autor, q cœpit, habet. Nihil tã est difficile, q̃n id labore ac industria uinci queat: nihil rursus tam facile, cui nõ succũbat inertia. Plura Quintilianus libro xij. circa finem.

PERORATIO.

Ista ferè sunt, quę de parte illa dialectices, quam inueniendi uocant, arbitror potuisse dici. Nec me latet, hæc oĩa ut in breuem admodũ præceptorum summam arctarentur, ꝑfacile fuisse. Sed ego (si q̃d poterunt ista prodesse) malui spatiosius ea dicere, & legentium etiam utilitati consulere (si qui erunt, q legendis istis fructũ aliquem cõsecuturos se credant) quàm per capita tantũ rerũ irem, uidererq́; doctos potius quod didicissent admonere, quàm docẽdis differere, quid & qua uia deberent perscribere. Recti⁹ itaq; credidi, cum possem q̃dem breuio-

ra dicere, breuiore ducere itinere, sed cō aspero, difficiliq; & impedito: lōgo poti⁹ flexu, sed læto magis & molliore, minus' q; spinis obsito circūire. Nec ista dico, q̄a laudē huius meæ ratiōis captē, quā q̄dē cū ex omī ingenio meo, tum ex hoc p̄ser tim labore minime ausim sperare: sed q̊ mihi lectoris æquanimitatem concilię, si sciuerit nō mei facti hac in re, sed utilitatis p̄fectusq; sui sequutū esse rationem. Quā si conseq̄mur, boni consultū erit: sin minus, uoluimus tamē, conatūq; præstitimus, q̄ sicut plerisq; in rebus uel solus laudi sufficit, ita mihi eum non arroganter, ad ueniā sperauerim suffecturū.

IN PERORATIONEM.

Breuiore ducere itinere) Sumptum ab imperatoribus ac ducibus exercituum. Qui sicut plerisq; in rebus uel solus laudi sufficit) Sic Ouidius: Vt desint uires, tamen est laudanda uoluntas. Et alius poeta: In magnis & uoluisse sat est. Ac uolui ego q̄q; studiosis hisce lucubratiunculis nostris, quoad possem, prodesse. Quod si aliqua ex parte sum consecut⁹, satisfactum est uoto meo: sin autem minus, tamen uolui certe, atq; conatum prĕstiti, qui laudari à bonis solet, etiam cum non optimus est rei euentus.

FINIS.

INDEX

INDEX IN TRES RODOLPHI AGRICOLAE DE INVENTIONE

libros, factus iam recens opera Bar. Laurentis & amplior multo q̃ fuit ille uetus, & ordinatior: id quod lectori minus credulo, si tamen uelit, prima statim fronte liquere uel citra monitionẽ potest.

PROVERBIA SEV ADAGIA QVIbus hoc in opere est usus Rodolphus.

Cætera ipse sibi colligat lector.

VITA RODOLPHI EX TRITTHEMIO.

RODOLPHUS Agricola Groningensis, natione Friso, uir in secularibus literis eruditissimus, & diuinarum scripturarũ non ignarus, philosophus, rhetor & poeta omniũ sui temporis celeberrimus, Graeci & Latini sermonis peritus, & Hebraicae linguae non ignarus, ingenio excellens, sermone disertus, Iohannis Camerarij de Dalburg Vormatiensis episcopi, uiri aeque doctissimi quondam praeceptor, in gymnasio Heidelbergensi docendo & scribendo principatum facile obtinuit inter omnes etiam cuiuscunque facultatis doctores. scripsit quaedam ingenij sui excellentissima opuscula, quibus nomen suum immmortalitati consecrauit, & posteritati reliquit. De quibus extant subiecta:

Vita Francisci Petrarchae, liber unus.
Carmen de sancta Anna, lib. unus, Anna parens summae ge.

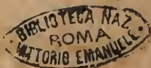
Dialectica subtilissima, libri tres
Epistolæ & orationes uariæ, liber unus.
Varia insuper & elegantissima carmina edidit, quibus ingenium suum prope diuinum ostendit. Transtulit ex Hebraico psalterium, ex Græco quædã opera Platonis. Dionysii Areopagitæ uolumina traducere incipiẽs, morte immatura præuentus, imperfecta reliqt. Scripsit etiam alia. Moritur Heidelbergæ mente in deum porrectissima, sub Friderico imperatore tertio, & Innocẽtio papa octauo, Anno domini M.CCCC.LXXXV. Indictione tertia. Cui Hermolaus Barbarus patriarcha Aquilegiensis hoc epitaphium scripsit:

Inuida clauserũt hoc marmore fata Rodolphum
Agricolam, Frisii spemq; decusq; soli.
Scilicet hoc uno meruit Germania, quicquid
Laudis habet Latium, Græcia quicquid habet.

Sepultus est Heidelbergæ apud fratres minores, non sine iactura latinarum literarum.

CATALOGVS ERRATORVM, IN hoc opere tumultuanter admiſſorum: quibus legendis, memento priori numero paginam ſignari, poſteriori lineam, inde ſequi ueram lectionem.

Pagina 21. linea 6. perinde 32. 2. eius 42. 24. tum et om 91, 30. ſuſu 100. 20. ipſos 104. 15. tum ge 121. 18. perinde 128. 3. uimmata ibid. 8. us id 156. 5 quam 165. 29. fleas 204. 2 maiorē 208. 25. Ornāt 213. 25. ſas res 229. 32. ſpeci 247. 16 inter 250 25. odetur 260. 31. ctari 327. 13. dem 329. 23. percep 331 19. am ac ra 339 26. dectas 360. 6. ponitur 369. 8. inclu ibid. 17. rū ea 408. 3. qui 437. 9. quā 441. 34. q̇d au 449. 22. ryp yl 450 18. Ipſe viro 510. 12 ri- 528. 25. erunt 541. 10. omnes 549. 24. nis le 561. 34. niſ per 576. 3. go bellum 596. 2. denom 694. 14. ſump 705. 25. ctarum 728. 3 omnis 731. 20. lens eum 737. 24. quaque 752. 4 quetur 755 27. voci- 759. 4. tam operam ſpe Reliqua leuiora ſunt, q̄ꝫ de q̇bus verba fiant, tametſi nec de his fieri debuerint, exceptis admodū paucis. Tantū eſt quod te in præſentia ſcire volumus, dempto qđ in principio Indicis, vbi legitur, Abſolute ca. al. ſub. poni, pro 571. ſcribendum ſit 671.

Coloniæ, expēſis M. Godefridi Hittorpij ciuis Agrippinenſis, typis [redacted]menſe Februario anni M.D.XXXVIII. Arnoldo Brouuilero octauum, Petro Heimbachio primum COSS.

